Tartalom.

Előzetek: Egyházi történetirás kellékei; kütfők, azok hitelessége stb. Repletes chronologia. Földrat stb 5-51.

Első Korszak: Kristól N. Konstantinig 1-306ig.

I. A ker. egyház kedvező allapota, terjedése stb. 51 lap.
II. Üldöztetések; vértanuk stb. 77.
III. Kormányzat; magánelet. Papai primatus; püspökök, papirend stb. 96.
IV. Theologiai tudomány. Irók. 109.
V. Viták, eretnekségek, szakadások. 121
VI. Tsinatok. 140.
VII. Fegyelem, szertartás, erkölcsiség. 143.

Második korszak. N. Konstántintól – Nagy Károlyig. 306-800.

I. Kedvező allapot: N. Konstantin dolgai; kereszt feltalalása, – kereszteyénség terjedése ... 167.
II. Üldözések. Muhamed. 183.
III. Kormányzat; – papai uralom; szerzetesek. 192.
IV. Theologia. Irók. 215.
V. Viták, szakadások eretnekségek: Arianok, pelagianok, monophysit – monotheles. Nestorianok képüldözők stb. 226.
VI. Tsinatok. 254.
VII. Egyházi fegyelem, szertartások, erkölcsiség. 262.

Harmadik Korszak. Nagy Károlytól Lutherig. 800 – 1517.

I. Ném

I. Németek, bolgárok – csehek – oroszok stb. megtérés. Magyaroké: 297. Istvan, görög ritus stb. Olá egyhaz 327. Milkóvi püspöks. keresztelnek ..... 270.
II. Üldöztetés. 356.
III. Kormányzat, szerzetek: Johanna papissa; Pseudo Isidor. Pápai hatalom. Investitura. Pápai schisma stb. ..... 358.
IV. Hittudomány. Irók. stb. 403.
V. Viták, szakadások, eretnekes. Valdensek, wiklefitak, hussiták stb. ..... 414.
VI. Tsinatok. 431.
VII. Fegyelem, szertartások, erkölcsiség. Inquisitio. Ordaliák stb ..... 440.

Negyedik Korszak. Luthertől korunkig.

I. Missiok. Kelei egyh. állapota. – Magyarhoni ruthenek 481. Olá egyh. 484. Körösi egyh. 490. Tsidó kétkedés: messias várása stb. ..... 498.
II. Missioi viszályok. Fraaforrad. Bölcsiszet stb. ... 501.
III. Kormányzat, szerzetesek, életmód. (Pápai hatalom. egyház és állam. Jezsuiták. 527) ..... 514.
IV. Theologia. Irók. (Itt magyar dolgokis) ..... 537.
V. Viszályok, szakadások, eretnekségek ..... 546.
A reformatio 557. Zwingli Kalvin 575. Magyar reformatio. 581. episcopalist. baptistak methodist. socinianok stb.
VI. Tridenti Tsinat stb ..... 607.
VII. Fegyelem, szertartások, erkölcsiség. 614.

EGYHÁZI
TÖRTÉNETTIRAT

1542

készitette

BALUGYÁNSZKY ANDRÁS
az unghvári püspöki iskolában egyházi történetek, és jogok tanitója.

ÉSAIÁS 38: 19. b.

EPERJESEN,
Redlitz Mihály cs. kir. szabad könyvnyomó Intézetében
1846.

113284

Quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid veri non audeat, ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis.

Cicero de orator l. 1. *c.* 15.

MAGYAR KIRÁLYI TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA DEBRECEN

Előszó.

Egyházi történetiratomat honinyelvre áttehetni sikerült szándékom. Főbb indokom ebben az, hogy a hason munkálatokban a keleti szertartásos egyházak történetei vagy egészen elmellőztettnek, vagy csak egy oldalulag megérintettnek, sőtt a mi nagyon sajnos sok iró által azon egyházak régi szertartása és fegyelme, szellemét nem értve, ócsároltatik. E végett jelen munkában azon egyházak szertartásos, és fegyelmi szokásait akép igyekeztem védni, hogy a rom. egyház iránt tartozó tisztelettől egy körömnyire sem tértem el, ide értvén azt is, hogy a magyar egyház jelesb történeteit különös figyelemmel kísértem. Rendszeremben ekép mentem elő: Az első fejezet mind a négy korszakban az egyház kedvező állapotát adja elő, miben többnyire az egyháznak a hitetlen nemzetek közti terjesztése foglal he-

lyet. Második fejezet azon egyház ellenkező történeteit, és üldöztetéseit terjeszti elő; — mivel pedig a ker. egyház terjedése az egyházi férjfiak kormánya által segitetett elő, ez okból a korszakok harmadik fejezetének azon egyházi kormány szolgál tárgyul, oda foglalván a szerzetesek életmódját is, a mennyiben ezek a sz. rendek felvétele által az egyházi kormányba szinte résztvettenek. Mivel pedig azon sz. kormány Krisztus Isten nyáját üdv legelőin az egyház csalhatlan tana által vezérlette: negyedik fejezetben előjön a ker. hittanitmány, valamint azon rendszer vagy hittudomány állapota is, melly szerint az egyház csalhatlan, és mindenkor azonos tanitmánya elő adatott; végre pedig helyet foglal itt azon egyházi irók életirata, kik kitünő munkálataikkal az egyház tanitmányát világositották, és az eretnekek ellen védték. — A mennyiben pedig némelly viszkedtelmüek olly állitmányok feletti vi-

tályokba ereszkedtek, mellyek az egyetemes egyház által hitczikkül nyilvánitva nem valának; sőtt mivel találtattak minden korszakban, kik azon egyház csalhatlan tekintélye által nyilvánitott hitczikkek, és igazságok ellen támadván, meghasonlásokat, és szakadásokat eszközöltek, ez okból az ötödik fejezet hittudományi vitályokat, vallásszakadásokat, és eretnekségeket sorol elő. — Az egyház tanitmánya ellen tett ellenszegülések, és kihágások pedig részint a részletes, de főleg az egyetemes egyházigyülekezetekben kárhoztattak, s azokban a megtámadt igaz hitvallás czikkei erősitettek, s bővebben kifejtettek, ez okból a hatodik fejezet magában foglalja az egyházigyülekezetek leiratát. — Elvégre pedig mivel az isteni kültiszteletre nézve már a régi egyházban több szertartások jöttek használatba, és az igaz ker. hitvallás iránti buzgalom mindenkor a józan fegyelem meg-

tartandása mellet sürgöltetett, sött mivel az egyháznak eddig elősorolt intézetei által a keresztények erkölcsi élete szilárd alakot vett fel; azért a korszakok utolsó fejezetében az egyházi fegyelem, szertartások, és a ker. erkölcsiélet foglaland helyet. Ha ezen előadásaim közben a közvárakozásnak megfelelhetek, akkor fáradalmam jutalmát bőven elnyertem.

ELŐZETEK

Az egyházi történetirathoz.

1. §. Egyházi történetirat kellékei.

Az egyházi történetirat azon emlékezetesb történeteket adja elő, mellyek a keresztény hitet, és egyházat érdeklik. Főbb kellékei közé számittatik: 1-ör az igazság, miszerint az iró feltett szandékból az igazat el ne hallgassa, vagy valamit költötten elő ne adjon. 2-or az anyagok alkalmas és helyes kiválogatása, mert mivel az ember rövid élte mindeneknek olvasására, emléktehetsége pedig mindeneknek hű megtartására nem eléges, kihagyván ez okból a kissebb körülményeket az iró csak azokat hozza elő, mellyek az egész egyházat, vagy tetemes részét illetik, mellyek az egész egyházban nagy változásokat okoztak, mellyek különös erényekre példát mutatnak, vagy jelesb történeteknek felvilágositásául szolgálnak. 3-or az okokkali előadás, — hogy a történetek okai, és eredményei előhozatassanak, valamint azon összefüggés is, melly az egymástól hosszabb időre elálló történeteket viszonyba hozza; — hogy az előadás közbe ittott észrevételek tétessenek, mellyek által a történeti dolgokból már az első ker. századokban létező kat. hitczikkek kihozatathassanak.

2. §. Egyházi történetirat érdeke.

Az ő főbb czélja: a ker. egyház alapitásában, terjedésében, és fentartásában az isteni gondviselést kitüntetni, az igaz ker. hit ágazatait az első ker. századokból kihozni, és a jó, vagy rosz tények példáiból az erény követésére, vagy rosz cselekvények távoztatására az embereket buzditani.

Haszna kitünik e következőkből: 1-ör mikép telyesedtek be a próféták jövendölései Krisztusban, és az ő egyházában, 's mikép ez óriási léptekkel eljutott jelen terjedelmes állapotára, legneveltebb nemzeteket foglalván kebelében. 2-or tanusitván azt, miként a ker. egyház annyi birodalmak, és országok romjai, háborúk, zendülések, üldözések viharjai, s a barbárnemzetek kalandköltözései okozta viszontagságok daczára is majd tizenkilencz századoktól óta épségben maradt; bizonyságot szerez nékünk arra, hogy Krisztus egyházának gondját viseli, s azt pártfogolja. 3-or megmutatván az egyházi történetirat azt, hogy az igaz ker. egyház mindig, és mindenütt azon egy hitet tartja; annak megismertető jelét, mi catholicitásnak neveztetik, megszerzi. 4-er az egyházi történetiratból merithetjük azon védokokat, mellyek bennünket a Krisztus egyháza igazságáról meggyőznek; millyek: az első keresztények által tett csudák, vérengző üldözések közti sebes terjedése az egyháznak, és a ker. hivek azon üldözések alatti erős állhatatossága. Végre 5-ör az egyházi történetirat mutatja, hogy a ker. hit számos világi jókat szerzett az emberi nemzetnek, s minden igaz nevelést csak ő hozott be.

A hittudományra nézve az egyházi történetek ismerete szükséges is, mivel annak eredetét, és viszontagságait adja elő. Különösen pedig a sz. irás-értelmezésitanra vonatkozólag, a sz. könyveknek, és a sz. irás különbféle forditásainak eredetét, és viszontagságát, — tovább a sz. könyveknek lajstromát, (canon) 's azok eredeti valódiságát,

(authentia) épségét, és hitelességét (fidedignitas) kivivja. A hittanra (dogmatica) nézve: *a*) sok hitágazat csak a sz. hagyományból világlik ki, ezt pedig az egyházi történetirat adja elő, kimutatván: mit hitt az igaz ker. egyház mindig. *b*) a hittan maga ágazatait a zsinatok végzeményeiből, és a sz. atyák egy értelmű tanitmányaiból meriti, már pedig az egyházi történetirat adja elő a zsinatok határzatait, és a sz. atyák életiratait, nem különben szemeink elibe teszi hazájukat, körülményeiket, mellyekben irtanak, irataiknak czélját, alkalmát, korszakát, 's valljon nem az egyháznak valami tárgybani határzata előtt irtanak é? vagy talán előbbi véleményöket visszahuzták? mi mind szükséges a sz. atyák megértésére. *c*) a hittan czáfolja az eretnekségeket, mire szükséges tudni mikép, és miért tértek el az eretnekek az igaz egyház elveitől, mellyik tévtanitmányuk volt a fő? s millyen gyámokokkal támogatták állitmányaikat? mind ezek pedig az egyházi történetiratból világlanak ki. Mivel pedig az eretnekek azt vitatják, hogy Krisztus egyházába idegen, és hamis tanitmányok csusztak be; nékiek a hittanár csak az egyházi történetiratból mutathatja meg, melly hiven őrizte az igaz egyház Krisztustól, és apostoloktól kapott hitletéteményt, s mivel ők ezen állitásuk alapját az egyházi régiségekben keresik; ezen fegyverüket vissza nem csaphatja a kat. hittanár, ha az egyházi történetek tudományában nem járatos. *d*) az igaz ker. hit sok ágazatai a történeti tények, és egyházi gyakorlat által erősitetnek, azon tényeket pedig, és gyakorlatot, mint azon ágazatok értelmezőjét felfedezi az egyházi történetirat, igy keresztségkor a háromszori vizbemártás a sz. Háromságróli hitet, a kisdedek kereszteltetése pedig az eredetibün hitágazatát tételezi fel. Az erkölcsitanra nézve: az egyházi historia kétségkül teszi valamint Krisztus tanitmányának, ugy az egyházi intézetek, és szertartásoknak befolyását az emberi sziv, és erény javitásába. innen pedig kihozza az

uralkodó erénynek, vagy erkölcstelenségnek okait, és eredményeit. A pásztorkodó theologiára nézve: 1-ör a lelkipásztorban az Isten háza iránti szeretetet, és a pásztori eszélyt bőviti, a mennyire felhozza a legszentebb püspökök s egyházi elöljárók példáit, kik a hittisztaság megtartása, — a hit, — és erkölcsi — tévtanok kiirtása, — és az egyház törvényei foganatositásáért életveszély közt őrködtek, hathatós eszközöket rendelvén, hogy istenileg rájok bizott hiveit az igaz hitben, és erkölcsben megtarthassák. 2-or az egyházi történetirat megmutatja az egyházi szertartások régiségét, okát, czélját, mellyből, s mellyre rendeltettek, következőleg a ker. hit főbb igazságaira emlékeztet, s azon szertartások becsét, s tiszteletét már csak régiségük miatt is előviszi. Az egyházi jogtanra nézve: azon egyházi történetirat *a*) a régi, uj, s legujabb jogok eredetét, s a régi egyház rendszabályait elősorolja, tanitván: mellyek szünték meg már ezek közül, s mellyek birnak kötelező erővel jelenleg is? *b*) az egyházi, és világi kormány egymástóli függetlensége, s e két hatóság egymás iránti viszonya csak az egyházi történetekből világlik ki. *c*) az egyházi jogtanba becsuszamlott hibák, csak az egyházi történetirat segedelmével javitattak ki, igy a papság világi kiváltságai, és tizedjei istenrendeletüeknek tartattak, miket azonbon csak a világi fejedelmek kedvezéseiből eredményezhetni.

3. §. Egyházi történetirat segédszerei s különösen a birálati-tudomány.

Egyházi történetirat segédszerei közé tartoznak: a birálati-tudomány, (critica,) időtan, (chronologia,) és egyházi-földleirástan, (geographia s.) Critica az oklevelek eredeti-valódiságáról, épségéről, és hitelességéről hoz itéletet. Ez a jelen korszakban, azon fáklya gyanánt, melly a setétséget eloszlatja, sok okleveleket napvilágra hozott,

más irományokat pedig, mik a tudatlanság századiban hitelt találtak, hitelességöktől megfosztá.

4. §. Egyházi történetirat kutfői.

Ezek közé számittatnak 1-ör a fensőbb hatalomnál fogva készitett, vagy az által elfogadott, s jováhagyott oklevelek, millyek a római püspökök parancsolati, istentiszteletet, s hitágazatokat tárgyozó könyvek, vallástétek, védiratok, világi fejedelmek egyház dolgaiban tett rendelkezések, azoktól jövő egyházi szabaditmányok, kiváltságok egyezkedések, s mind azon irományok, mik az egyházi dolgokat érintik. 2-or magán oklevelek, s irományok. 3-or fensőbb s magán tekintéllyel kiállitott emlékjelek, mint épületek, oszlopok, szobrok, kövek, pénzek, főleg ha felirásokkal diszlenek. 4-er különbféle ujságok, és folyóiratok. 5-ör Hagyomány, vagy is a történetnek szó, s hir általi terjedése, ha bár utóbb irásba is foglaltatott. 6-or Irók, kik ha általok, vagy előttök történt dolgokat felhoznak, mint kutfők, ha pedig az előadott dolgot másunnan meritették, segédforrásoknak tekintetnek.

Az irók közt első helyen emlitendők a sz. irók, főleg az uj szövetségiek. Ezeken kivül az egyház három első századiban kevesen valának, kik annak történeti dolgait irásba foglalták, 's csak Hegesipusnak második századi irónak némelly töredék darabjai vannak fen, az akkori egyház történetei tehát csak a sz. atyák irományaiból, s a védiratokból (apologiae) merithetők. De 4ik században az üldözésektől megpihenvén a keresztények, már többen találtattak, kik az egyházi történetiratot telyes rendszerben felfogták. Ezek közt első volt Eusebius Palaestinában caesariai püspök, ki az egyházi historia atyjának méltán neveztetvén, több munkájin kivül nagy szorgalommal, és hitelességgel 10 könyvet irt Krisztus Isten egyháza kezdetétől n. Konstantin

császár Licinius feletti győzedelméig, és négy könyvet n. Konstantin életéről. Ötödik században két konstántinápolyi ügyvédek: Socrates, és Hermias irtak egyházi historiát 4ik századtól kezdvén az ötödikig, ezek után emlittendő Theodoret cyrei püspök. Hatodik században kitünt e tárgyban Tódor konstantinápolyi egyház olvasója, ki az egyházi történetekről két könyvet irt negyedik századtól kezdve 518ik évig; és Evagrius antiochiai ügyvéd a 3ik egyházi közgyülekezet idejétől 594ik évig irván le az egyházi dolgokat. Nyugotiak közt, kik ez időszakban a szépiralmi tanulmányokra nézve háttérbe szoritattak, hires volt Rufin aquileji áldozópap, ki 4ik században Eusebius historiáját latinra forditotta. Ötödik században Severus Sulpitius az egyházi történeteket két könyvben irta le világ kezdetétől 400ik évig Krisztus születése után. Hatodik században Epiphánius scholasticus, vagy is (akkoriban) ügyvéd Socrates, Hermias, és Theodoret munkáit latinra tette által, melly munkálatából n. Kassiodor kurtázatot csinált.

Középkorban a szépmüvészetek, és tudományok iránti hajlam megszünvén, kevesen találtattak, kik előtt az egyházi történetirat érdekben állott. A keletieknél e tárgyban valamennyire kitünteté magát Niceforus Callixtus, ki az egyházi történeteket leirta Krisztus születésétől keresztény számitás 610ik éveig. E helyütt emlittendő Nestor oroszországi iró, ki 11ik században élvén, azon ország polgári, és egyházi történeteit nagy hitelességgel irá. — Nyugotiak közt 8ik században hires volt, Beda sz. Benedek rendü szerzetes, ki az Angolegyház történeteit irta. Kilenczedik században virágzott Hajmo halberstadi püspök; 10ikben Luitprand, 11ikben scotiai Marián, 12ikben gemblaci Sigebert, 13ikban frisingi Otto; — elvégre 15ik században feltünt Valla Lőrincz lateráni kanonok, a tudományok helyreállitója, ki az egyházi történetiratokat a meséktől megtisztitni igyekezett. Egyébiránt a középkorszaki irók csak száraz,

és mesés krónikákat, vagy szentek életét írni tartották szenvedélynek.

Keleti birodalom 1453ik évben közbenjött megszüntével a muzák nyugotra, mintegy hajótörés után biztosb partra siettek. Békövetkezvén a reformatio, a protestánsok, és azok közt a magdeburgi centuriátorok, kik az egyházi történeteket századok szerint irták, meg akarván mutatni; hogy egyházuk belszerkezete, és vallástanitmányuk, az első keresztények tanával általánosan megegyez; a katolikusoknak rugonyt adtak, miszerint ezek az egyházi történetek iratára nagyobb szorgalommal ügyelnének. Ki a katolikusok közt a protestánsok ellen egyházi történeteket irni, a roppant munkát felvállalta, első volt Caesar Baronius oratoriai atyák egyesületének presbytere, utóbb rom. egyház bibornoka, ez az egyházi annálisokat, vagy évszerinti történetiratot ritka szorgalommal 1198ik évig lehozta. Voltak folytatói, javitói, és czáfolói. Folytatói: Odorik Rajnald, laderchi Jakab, Bzovius Ábrahám, és Spondán Henrik; javitói: Pagius Antal, és Ferencz, Godeau Antal vencei püspök; végre czáfolói valának: Cassaubon Isák, és montakuci Richard norbici püspök. Baronius után többen voltak, kik e tárgyban kitüntették igyekezetüket, illyek a francziák közt: Rischer Edmund, Marca Péter, Launoj János, du-Pin Illés, kik a rom udvar elveit megtámadván, a pápa csalhatatlanságát, és a közegyház feletti határtalan hatalmát ostromolák. Ezek után felléptek: Bosvet Jakab meldei püspök, kinek historiamunkálatait a magasztos ész ritka tüneményének tekinthetni, megmutatá ő, hogy számtalan birodalmak, és országok elenyészte mellett egyedül a Krisztus egyháza állékony e földön. Tillemont Sebestyén az egyházi történetirat anyaga összeszedésében 40 éveket töltött. Natalis Sándor domonkosi szerzetes az ó, és uj szövetségi historiát tudományosan ugyan, de nagyon iskolás rendszerrel syllogismusok által egész a 16ik századig

lehozta Flóry Claudius apát 14ik Lajos frnaczlakirály idejében irt egyházi historiát Krisztus mennybemenetétől kezdve egész 1414ik évig. — Olaszok közül voltak: Graveson Ignácz domomkosi szerzetes, ki ó, és uj szövetségi historiát párbeszédi rendszerrel irottat napfényre hoza. Berthy Lőrincz összeirt csekély aproságú egyházi történeteket. Németek közt e tárgyban előmentek: Stőger Ferdinánd, Jung János, Rojko Gáspár, Schmalf Kozmás, Dannenmayer Mátyás, Greiner Ferencz, Michl Antal, Stolberg Fridrich, Ruttenstock Jakab, Katterkamp Tódor, sat. Magyarok közt kitüntek: Molnár János, Frank György, Szvorényi Mihály, Plathy Mátyás, Gál Jósef, Alber János, Vass Antal, Scherier Miklós, Udvardy Ignácz, Körmöczy Imre. Az Oroszbirodalmiak közül hiresek e tárgyban: Lomonosov, Karamsin.

Protestánsok emlitett czélyukhoz képest nagy buzgalommal nyultak az egyházi történetirat kimiveléséhez. A magdeburgi centuriátorok közt első volt Flaccius Mátyás, utánna Godfrid Arnold, Weismann Eberhard, Mosheim Lőrintz, Pfaff Mátyás, Baumgarten Jakab, Walch György, Semler János, Schröck Mátyás, Spittler Lajos. Helvetvallásövetők közül Hottinger János, ki a zsidók, és moslemek historiáját többek közt helyesben kidolgozta. Spanheim Fridrik, Basnagius Jakab, és Sámuel, Turretin János, Jablonszky Pál. Más hitvallásuak közül: Sandius Kristóf, Whiston Guilelm sat. Mind ezek munkái birálatát lásd Vas Antal H. E. tom. 1. 223 — 270 lap. és Ruttenstock H. E. t. 1. 38 — 80 l.

5. §. Kutfők minősége.

Az egyházi történetirathoz tartozó több kutfők részént egészen elvesztek, részint csak darabtüredékekben találhatók, bár sok kutfők, mellyek elveszteknek tartatnak, a könyvtárokban ismeretlenül heverhetvek. A kutfők elvesz-

ténck okait következőkben kereshetni: homályos századokban az emberek több kézirományokat, mint haszonnélküli darabokat gondatlanságból elhánytak, vagy a nedv, penyész, moly, és egerek ellen kellőkép meg nem őriztek, sőtt érdekök ellenies irományokat szántszándékkal elenyésztettek. Az üldözés, és ellenség berohanás alkalmával menhelyet keresők több hasznos irományokat rejtekhelyekre tettek, hol azok örökre elvesztek. A keresztények üldözése alkalmával azoknak több könyveik elégettek, mit Diocletián alatt Eusebius saját szemeivel látott. Ide járnlt a vallástalan emberek elveitőli irtózás, mi okból Ximenes Ferencz toletai érsek ötezer darab arabkönyvet elégetett.

A megmaradt kutfők pedig különbféle minőségűek. Eredetikép-valódi (authenticum) azon iromány, mi ugyan azon irótól keletkezett, kinek mint szerzőnek tulajdonitatik, vagy ha szerzője ismeretlen, legalább azonkorú, miben napfényre jöttnek tartatik; ellenesetre állirománynak neveztetik. Egész, vagy ép munka az, mellyben sem több, sem kevesebb, sem máskép nem foglaltatik, mint az eredetiben, ellenben meghamisitott irománynak tekintetik. Hiteles munka az, minek a szerző tudomása, és őszintesége miatt méltán hihetni, melly kellékekből ha egy, vagy más hibázik, költött irománynak neveztetik.

6. §. A kutfők eredetivalódisága.

Hogy az eredetikép valódi munkálatok az állirományoktól megkülönböztessenek, ezek kiadásának okait szükség előbb megtudni, mellyek is ezekben pontosulnak. Az eretnekek irományaiknak hitelességi tekintélyt akarván szerezni, azok homlokára hires irók neveit függesztették; mások pedig ellenségeskedésből vetélytársaik neve alatt hibás irományokat bocsátottak ki; sokszor a könyvirók nyerrágyból akármillyen irományokat napfényre eresztettek a tudós szer-

zők nevei alatt, sokan pedig szerénységből ki akarván kerülni a dicsnevet, vagy különös véleményiket a világgal közleni, munkálataikat idegen, vagy költött név alatt adták ki, mi utóbbi Hontheim Miklóssal is megtörtént.

Azon ismérvek, (criteria,) mellyek az irománynak eredeti-valódiságát az álmunkától megkülömböztetik, vagy belsők, vagy külsők, amazok vagy az anyagból, miről, vagy a nyelvészetből, mellyel a szerző él, kihozattnak; ezek pedig nem magából a munkából, kanem a külbizonyitványokból vétetnek. A belismervek csak azt mutatják, hogy azon munka, miben hiányoznak, álirómány, de nem tesznek elhitetést arról, hogy azon munka, miben megvannak, eredetikép-valódi; mert más neve alatt olly ügyesen kiadhatni valami irományt, hogy sem az anyagra, sem az irmodorra nézve a csalás ki nem süthető; mi okból a belismervek nemlegesek-negativa, a külismervek pedig, mellyek a munkát, mellyben megvannak, eredetivalódinak biztositják, ténylegeseknek-positiva criteria neveztetnek.

A belismervekre nézve e szabályok szolgálnak: Azon munka álirománу, melly az anyagra, vagy nyelvészetre nézve nem tulajdonitható azon szerzőnek, vagy kornak, mellynek tulajdonitatik, honnan 1ör álkiadás azon munka, miben a szerzőnél sokkal utóbbi korban élő személyek jönnekelő, vagy olly dolgok, mellyek sokkal utóbb történtek, miokból ál Szidor által egybegyüjtött decretálisok többnyire koholtak. 2or az is álmunka, mellyben ellenkező állitmányok foglaltatnak azokkal, miket tart a szerző más valódi munkájiban, ha csak ezeket vissza nem huzta. 3or álirománу az is, miben mesék, tréfák, és olly alacsony csekélységek fordulnak elő, mellyek a szerző komoly jellemével össze nem férhetők, azonban itten kivételre vagyon hely, mert némelly meséket a régiek igaz történeteknek tartottak, mint 1ő Kelemen rom. pápa a phoenix-madárról elterjedt régét. 4er álmunka, miben a józan időszámitás ellen olly tévedé-

sek találtatnak, millyeket a szerző el nem követhetett. 3ör miben uj mondatok, kiejtések, vagy olly irmodor találtatik, mi az irókorában nem divatozott, vagy szerző irmodorával nem egyezik, melly szabály szerint Senekának sz. Pálhoz, és ennek Senekához állitólag irtt levelei nem sajátiak. Azonban itten kivétel lehet, ha ugyanazon szerző különleges anyagról ir, melly az irmodor változtatását kivánja, vagy ha munkáit nem azonegy korában irta, mert az ifjak czifrább nyelvezettel irnak; vagy különbfélék, kiknek kedvökért ir, mert az együgyüeknek egyszerüképp szokás előadni a dolgot.

Külismérvekre nézve: azon irómány eredetikép-valódi, mellyet 1ör maga a szerző saját munkájában annak elismer, vagy annak mint sajátának czimjét, tartalmát, vagy valami állitmányát, vagy helyét emliti. Azonban midőn valamelly iró munkáinak lajstromában valami irományát fel nem hozza, nem következik, hogy ez nem tulajdona, mert azt a kiadott lajstrom után, is napfényre bocsáthatta. 2or. mellyet minden utóbbi korszak emberei volódinak tartottak, vagy mellyből a régi irók némi helyeket idéztek. Olly munka pedig állirománynak tartandó, mellyet már a régiek annak néztek, vagy legalább kétségesnek, ha azt az irók közül senki nem emliti. 3or melly az egész nemzetnek hitvallási, vagy polgári rendszerét, vagy alkotmánya szerkezetét előadja, mert az illy munka eredetivalóliságáért az egész nemzet léte kezeskedik. Azonban ha bár valami irómány álmunka, azért lehet az ép, és hiteles is, ha a szerző, ki azt más neve alatt kiadta, eléges tudomással, es igazat mondani szándékkal birt, s ha utóbb azon munka meg nem hamisittatott.

7. §. Kutfők épsége.

Milly szükséges légyen a kutfők épségéről szabályokat hozni, a sok irományok meghamisitása kétségkül teszi.

Ugyan is az eretnekek a katolikusok irományait sokszor saját tévtanitmányaikkal elferditették, e sorsra jutottak Origines munkái is. Hetedik században Theodiseus hispáli érsek sz. Szidor elődjének munkáit meghamisitotta, miokból hivatalától elmozdittatván, az arabok vallására ment által, s e tény utálatossága miatt az érseki szék Toledo városba tétetett által. A könyvnyomda feltalálása előtt a könyvirok sijetsége miatt az irományokba sok hibák csusztak, kik azonkül sokszor, a szegélytéren (margo) idegen kézzel tett jegyzéket a beszédszövegbe (contextus) hozták által. Bekövetkezvén pedig a könyvnyomda-intézet az értelmes javitó hiányából sok hibák szöktek a munkába, sőtt azon javitók, vagy birálók a szerző eszét fel nem fogván sokat megváltoztattak, vagy a mi innyök ellenies volt, azt egészen kihagyták.

Egész, vagy ép munkák közé tartoznak: 1-ör mellyek az eredetivel; ha ez meghamisitva nincsen, megegyeznek. 2-or mellyek nem ellenkeznek a régi törzskönyvekkel (codex) főleg ha ezek több peldányokban megvannak; azonban ezeknek nem annyira a sokaságát, mint jóságát kell venni tekintetbe, honnan a régi irott könyvek eleibe teendők az utóbbi korban irottaknak, mert ezekbe a többszöri leirás által több hiba csuszhatott. 3-or mellyek különböző véleményű emberek kezeiben forogtak, még is egymással megegyeznek, mert az ellenfél a másika által tett meghamisitást el nem hallgatta volna. 4-er mellyek a régi forditásokkal, párhuzamos helyekkel, (loca paralella) a beszédtartalommal, és a szerző ismert állitmányaival összeegyeznek. De midőn valami irományt egésznek nevezünk, nem azt értjük, mintha azt minden esetileg, és akarat ellen történt hibáktól mentnek lenni igényelnénk, hanem csak hogy szántszándékkal, lényeges helyeken, és minden példányában a munka ne legyen megvesztegetve.

8. §. Kutfők hitelessége.

Mivel sok költött tartalmu munkák jönnek napfényre, ez okból az irományok hitelelessége felől is szükséges szabályokat előhozni. A koholmányok okai pedig e következők: 1-ör a tudatlanság sok költeményekre szolgált okot, s onnan történt, hogy Krisztusnak Rómában tartatott képéből, melly Christi vera iconiának neveztetett sz. Veronica jönne ki, azon tudatlanságból származott könnyü hiedelem, és babona miatt pedig a csudálatos dolgok az emberek közt mihamar hitelt nyertek 2-or sokat befolyt ide a természetes emberi hajlam a költésre, főleg a száj által elterjedt hagyományokban, mik mennél inkább távoznak az eredeti helytől, és időtöl, annál különbözőbb alakban jönek elő. 3-or sokan azon tárgyakra nézve, mikről a kutfejek hiánya miatt semmit nem tudhatni, szégyelvén megvallani tudatlanságukat, hogy a történetet kiegészitsék, saját véleményöket hozták elő. 4-er a gyülölség, és az ellenségeskedés okot adott főleg az egyházi férfiak, rom. pápák, és szerzetesek elleni több költeményekre. 5-ör azon hibás véleményből, miszerint a jó czél elérhetésére hazudni is szabadna; sokan az erény ajánlása, vagy az egyházi javaknak a ragadozástóli mogmentése miatt több különbféle csudálatos gyógyitásokat, vagy isteni büntetéseket költöttek. 6-or a vértanúk cselekedetei hiányát kiegészitni törekvő igyekezet sok vértanui cselekedeteket, és szentek életét csudatelyes költött történetekkel hozta napfényre ugy, hogy azon egy szentnek élete különbféléktől különbfélekép adatottelő. Lásd Mabillon. de stud. mon. tom. 1-o 2ik lap.

A kutfők hitelessége az iró tudományától, és őszinteségétől függ. A történt dolog tudomását feltehetni 1-ör azon iróban, ki tanultságával, itéletével magát jelesé tette, ellenben a felhozott dolog tudómását eltagadjuk a tudatlan, könnyenhivő, vagy hitetlen, és előitéletek miatt elfogult

irótól, ha csak a tudatlan iró olly dolgot nem hozelő, minek szoros megvisgálatára az emberi ép érzékek elégesek, mint mikor az apostolok, bár tudatlanok, Krisztus Isten csudáit leirták. 2-or ki oka, részese, vagy szerzője volt a történetnek, ki azt maga látta, ki azzal egykorú, vagy majd azonegykorú volt, ki a történet helyén, vagy ahoz nagyon közel tartózkodott. Ellenben a kortól, és helytül távolélő irónak a dolog tudomását el kell tagadni, hacsak illy körülményben is a dolgot nem csak tudhatta, de azt tudnia is kellett. 3-or ki nyilvános, és fensőbb könyvtárokat használt, ki olly dolgokról irt, mellyek hivatalához tartoztak, és mellyeknek kikutatásában őt saját állomása segitette.

Mielőtt pedig az iró őszintesége körül állitatnának némelly szabályok, szükséges megjegyezni, hogy minden nyilvános oklevélben hármat kell megkülönböztetni, *a*) a főanyagot, mi okot adott az oklevél irására, és ez mindig hitelt érdemel. *b*) a mellékes-anyagot, mi amazt támogató védokokból áll, és már ez birálat alá tartozik, igy p. o. ama oklevélnok, melly a templomosok rendjének eltörlesztése vegett a 15ik egyetemes egyházi gyülekezeten 5ik Kelemen pápa alatt készittetett, a főanyaga az, hogy a templomosok emlitett gyülekezeten 1311ik évben megszüntetni rendeltettek, és ez minden kécségküli igazság, de a mellékes anyag, vagy is az okok, mellyek miatt az eltörlesztés megrendeltetett, t. i. e rend ellen felhozott vádlatok, ezek még bé nem bizonyodtak. *c*) végre az oklevél eredménye is számbaveendő, mi magából az oklevélből még ki nem világlik, hanem annak tudomását másunnan kell meriteni, igy p. o. a konstanczi közgyülekezet elhatárzá, hogy ezentul a közgyülekezetek kiszabott bizonyos években tartassanak, melly törvény azonban nem teljesittetett. — — Már az őszinteség megvan 1-ür azon iróban, ki élete fedhetetlenségéről ismeretes, millyek voltanak a sz. atyák, ellenben a vallástalan, és erkölcstelen emberektül az őszinte-

séget el kell tagadni. 2-or kik az igazságot a szeretetnek, gyülölségnek, reménynek, félelemnek, vagy egyébb indulatoknak fel nem áldozzák, illyek voltak az ó, és uj szövetségi sz. irók, kik övelök baráti, vagy rokoni viszonyokban helyezett emberek, sőtt magok hibájit is őszintén megvallották. Illyek ama irók is, kik elleneikről is dicséretest mondanak; ellenben hitelt nem érdemelnek, kik némi szenvedélyeiknek jelét adják, ebbe pedig befolyhat *a*) a vallás különbsége, honnan a kat. valláshoz nem tartozó irók kellő óvatossággal olvastassanak a katolikusokról irott tárgyakban. *b*) a haza, és nemzetiség nézete, mi az irót sokszor oda viszi, hogy a saját nemzete gyalázatára szolgáló történeteket elhallgatja, s a dicséreteseket érdem felett magasztalja, ellenben az idegen nemzetet illető történeteket ócsárolja. *c*) a hatalmasak tekintete, mi oda int, hogy a melly irók a még élő fejedelmek cselekedeteit irtákle, azok birálattal olvastassanak. *d*) az egymás elleni pártok, és viszályok, mik sokszor alkalmat adnak az álelőadásra, honnan az isteni malaszt segélyeirül a historiát másképen irták a jesuiták, másképen a domonkosiak. Ugyan ezen nézetből Platina kevés hitelt érdemel a rom. pápakról irtt historiájában mert lázasztói gyanúból 2ik Pál pápa parancsára megtömlöczöztetvén, a pápák iránt ellenséges szivvel viseltetett. 3-or az őszinteséget feltételezhetni olly iróban, ki több emberek jelenlétében történt dolgot akkor adelö, a mikor azok közül még sokan élnek, kik a történettel egykoruak voltak, mert félnie kellene ezektöl, hogy hazugságát szemére hányák. 4-er ki olly helyezetben vagyon, hogy a történet előadásából magára nézve semmi kedvezőt, sőtt ellenkezőt várhat.

A kegyes hagyományok hitelességéről pedig ezeket jegyezük meg: 1-ör hiteles azon nyilvános, és közérdekű történetről elterjedt hagyomány, mellynek, a midőn terjesztetett, az emberek ellen nem mondtak, s melly az il-

letö közönségnek semmi világi hasznot nem szerzett, millyen azon hagyomány, hogy sz. Péter apostol Romában püspök volt, és ugyanott meghalt. Ellenben nem hiteles a kisseb érdekü, és csak utóbb közhirré tett hagyomány. 3-or meg nem vetendő a hagyományi történet, ha annak eredetét, és fentartását könnyen megérthetni, illyen az hogy Jézus Kritus december 15ikén született, s hogy Mária szüznek atyja Joachimnak, anyja pedig Annának neveztetett, mert ezeket az első keresztények tudni kivánták, és könnyen meg is tudhatták, azonkivül az illy rövid, és egyszerü ismeretek a további terjedés közben el nem ferditettek. 3-or megvetendő, és mesének tartandó olly hagyomány, mit már a régiek költöttnek tartottak, illyen p. o. Marcellin pápának Diocletián üldözése alatti bálványozása. 4-er olly hagyományokban, mellyek a regék közé tartoznak, a lényeges dolgot meg kell különböztetni a mellékes körülményektöl, s amaz többnyire valami igaz történetet foglal magában, illyen a 200 évig alvó hét keresztény férfiakróli historia.

9. §. A kutfők összeütközése.

Az irók összeütközése sokszor csak látszatós, midőn t. i. az egymáshoz hasonló előadások egynek vétetnek, vagy különbféle idők, és helyek, mellyekben az irók éltek, egymással felváltatnak. Illy esetekben vagy bebizonyittandó a meghamisitás, vagy az egynek képzelt előadásokat meg kell különböztetni, s a különbféle időket, és helyeket meghatározni; mi utóbbit főleg a fegyelmi, és szertartási tárgyakban szem előtt kell tartani, mert valamint ezek az időre, és helyre nézve változnak, ugy szinte a különbféle korszakú, és hazáju irók azoknak előadásában különböznek. A valódi összeütközés pedig vagy tényleges, vagy nemleges, (collisio positiva, vel negativa), az első megtörténik, ha az irók a történet lényegében, vagy an-

nak körülményeiben meg nem egyeznek, az utóbbi pedig akkor, midőn az egyik iró valamit felhoz, miről a másik hallgat.

A tényleges összeütközésről meg kell jegyeznünk: 1-ör az iró, ki a dolgot önszemeivel látta, nagyobb hitelt érdemel annál, ki azt csak mástól hallotta, vagy olvasta. 2-or a történettel egykorú irót eleibe kell tenni, az utóbbi korszakban élő irónak a dolog nagyobb tudomása miatt, de ugy, hogy a hitelességre megkivántató másik kelléke is légyen, mert megtörténhet, hogy a történettel azonos korban élő iró részrehajlásból a dolgot másképen adta elő, mint sem történt, mi részrehajlás azonban a távolabb korú iróban, kit a régi történet nem annyira érdekelt, már kihalhatott. Ugyan e szabály alkalmazható a bel-, és külirókra is. 3-or ha az irók valamit különbözőképen adnakelő, akkor a történet lényege a mellékes körülményektől elválasztandó, s amaz hiteles lehet, ha egyébb hitelességi kellék nem hibázik, mert az illy körülményekbeni összeütközés inkább azt mutatja, hogy az irók titkos egyetértésből a történetet nem koholták ki. — A nemleges összeütközésre nézve megjegyzendő, hogy nem hitelesek azon előadások, mellyeket azonegykorú vagy majd azonegykorú irók nem emlitenek, főleg ha a dolog emlékezetes, és semmi elhallgatási ok közben nem járul, sőtt ha annak emlitésére eléges ok, és alkalom adódott; illyen a Joanna pápaságáról koholmány, mit Photius a rom. egyház nagy ellenese nem emlit.

A mikor pedig azon egy irónak előadásai összeütköznek, akkor illy összeütközés hazugságra mutat, illy összeütközés megtörtenik *a*) azon egy tárgy előadásában p. o. Philostratus irja, hogy thianei Apollonius önmagától minden nyelveket értett, 's még is ugyan azon iró nevezi Apollonius tanitóit, s emliti annak azon végből tett utazásait hogy a tudományokat, és idegen nyelveket megtanulhassa,

sőtt mondja, miszerint utazásaiban tolmácsok segélyével élt. *b*) az iró összeütközése megtörténik sokszor az előbbi kor történeteire nézve is, igy 1-ő Silvester pápa irataiban előadódik, mikép Isachar zsidó főpap n. Konstantinhoz több alrendű zsidópapokat küldött, hogy azok a hit dolgairól a ker. püspökökkel vitatkoznának, holott a jerusálemi elpusztulás után a zsidóknak többé főpapjok nem volt. *c*) az utóbbi kor történeteire nezve is, igy n. Konstantin adománylevelében olvastatik, hogy e császár a rom. pápáknak több birodalmi tartományokat, s városokat ajándékozott, holott holta után az ő három fiai senkitől nem háborgatva az egész birodalmat magok közt felosztották. *d*) végre a józan időszámitásra nézve, miokból emlitett Joannának pápasága költemény, mert az időszámitással össze nem férhet.

10. §. Chronologia fogalma.

A történetirat másik fősegédszere az időszámitási-tan vagy chronologia, mi a görög Χρονος és Λογος szavakból keletkezik, nem egyéb tehát, mint azon tudomány, melly az idő felosztásáról, annak emberek használatára teendő alkalmazásáról, és a történetek saját idejökre visszavezetéséről értekezik. Két féle pedig az időtan: csillagászi, mi az égi testek forgása szerint felosztott idő számitását tárgyazza, vagy historiai, melly a történeti adatoktól függő korszakok sorát adja elő; ehez tartozik az egyházi időtan is, mi az ünnepek, és böjtök megtartásáról rendelkező egyházi szabályok szerinti időfelosztással foglalkozik. — Mi legyen az idő? sz. Ágoston szerint (confes. l. 11, c. 14.) könnyebb megérteni, mintsem elhatározni. Kántnak tárgyilag-obiective az idő semmi se, s csak alányilag-subiective vétethetik, a mennyire olly szükséges feltét, mi nélkül a dolgokat nem képzelhetjük.

11. §. Nap. (dies).

A nap azon időköz, mi alatt a föld nyugot felé megfordúl, mig azon helypontra, mellytől eltávozott, 24 órák lefolyta alatt visszatér, azon idő alatt a föld nem csak tengelye körül fordúl meg, hanem a napkörüli évi köréből is majd egy egész fokot (gradus) lehalad, és ez időköz teszi a polgári napot, (dies civilis) nap keltétül pedig annak lenyugtáig számitott időköz természeti napnak (dies naturalis) neveztetik. Ez utóbbival ellentétben áll az éj, vagy is azon időköz, mellyben a napvilág láthatárunk alatt forog. A polgári nap tehát, a természeti napot, és az éjt foglalja magában, s kezdődik napkeltétül, és 24 órákat számitván, tart más nap felkeltéig. — A természeti nap régente sokfélekép, de főleg kelet, dél, és nyugot szerint osztatott; béhoztván pedig a naporák a természeti nap 12 részekre kezde osztatni, mellyeknek megnevezésére a romaiaknál „hora" szó használtatott, ma pedig egy óra a polgári nap 24ik részét teszi. — A rómaiak, és Krisztus idejében a zsidók is a természeti napot 12 órára oszták, napkeltétül annak lenyugtaig számitván azokat. Ezek közt jelesbek voltak a harmadik, hatodik, és kilenczedik a zsidóktól az imádságra szánva; e szerint e három óra által a természeti nap négy részekre osztatott, mellyeknek mindegyike három órából állott, mert az őrök minden három órában felváltották állomásaikat; (stationes) az éjt pedig a a zsidók eleve három virasztatra, (vigilia) Krisztus idejében pedig a rom. szokás szerint négyre osztották, Mát. ev. 14:25. Ezen virasztatoktól az első keresztények éjeli imái, mellyeket a jelesb ünnepek elibe bocsáták, vigiliáknak, honnan vilia szó jön, neveztettek; az éjeli imák pedig megszüntetvén, csak azon emléke maradt meg a régi szokásnak, melly szerint az ünnep előtti napokat viliáknak nevezük.

A polgári nap nem minden nemzeteknél azonegy időpontban vette elejét. A rómaiak éjféltől számiták a nap kezdetét, honnan az ünnepek, és böjtök megtartására kijelelt egyházi napok éjféltől kezdődnek. A zsidók a polgári napot nap lementétől kezdték, mi Mózses törvénye szerint rendeltetettmeg, azért a polgári zsidónap törvényszeres-, (legalis) nek neveztetett, s bár a romaiak által legyőzettetvén, azok szokása szerint éjféltől kezdték a polgári napot, de az isteni tiszteletre nézve a Mózses törvénye szabta naphoz ragaszkodtak, honnan a ker. egyház is az isteni tiszteletre szabott óraszerinti imádságait (horae canonicae) az előtti nap estvéjétől kezdi.

12. §. Hét, és hó.

Hétszer ismételt polgári nap szülemli a hetet, mi a görögnél hebdomásnak neveztetik. A hetek időszaka már Mojses első könyvében 29:27 előjön. A hetek behozatalát némellyek az egiptombelieknek tulajdonitják, kik azokat a hét planetáktól vett alkalomnál fogva hozták volna be. Mások a hetek behozatalát származtatják a holdvilág negyedeitől, mellyeknek mindegyike majd hét napokig tart. De valószinűebb az, miszerint a hetek eszméjét a világ hét napokig tartó teremtéséről szóló hagyomány fejtette-ki. A romaiaknál a hetek használata előtt kilencz napi időszak divatozott novemdinae nevezet alatt, honnan kurtitólag „nundinae“ szó veszi eredetét, mert a rom. nép minden kilenczedik nap összejönni szokott volt a szükséges dolgok bévásárlására.

A' zsidók a hétnek napjait azon számtól nevezték meg, mellyel azon napok magukat folyton felváltották szombat után, igy a szombat utáni első napot első szombatnak, második napot második szombatnak, és igy tovább; a hatodik napot parascevének, a hetediket kitünőleg szombat-

nak nevezték, de a szombati nevezet alatt az egész hetet is értették Luk. ev. 18:12. Márk. ev. 16:2. Sőtt szombat nevezettel a hét éves időszakot is jellemezték. A régi keresztények a zsidóktól vették a hetek használatát, s azoknak napjait nem a pogány Istenek neveitől, mint: Martis, Mercurii, Jovis, mert ez előttök méltatlan dolognak látszott, hanem szombat utáni 1-ő 2ik, 3ik szűnnap-, (feria) nak nevezték, melly nevezet alatt az egyház hallgatag intette hivőit, hogy a bünöktől megszünjenek, és a hétnek minden napjait az isteni tiszteletre szenteljék, a mennyiben feriare szó ünnepet szentelni jelentene; ambár pedig Tertullian (libr. 1 de jej. cap. 2) e szót már a 2ik században említette, nem tudhatni még is, mikor kezdődött a feria nevezetnek használata.

A hó (mensis) kétféle: napi, és holdi, solaris, et lunaris, ez utóbbi ismét kétféle: korszaki periodicus, és egyesületi synodicus. A korszaki azon időköz, mi alatt a holdvilág földünk körül megfordul, és 360 fokú körét befutván, 27 nap, 7 óra, 43′, 11″ percz után azon pontra tér vissza, melytől eltávozott, mivel pedig azon időközben, mellyben a holdvilág emlitett körét járja, földünk 29 fokkal tovább halad a nap körüli futásában, ezeket a holdvilágnak le kell járni, hogy a nappal (sol) egyesületbe jöhessen, s igy a holdi egyesületi hó 29 nap-, 12 óra-, 41′, 2″ perczből áll. A napi hó (mensis solaris) kétféle: csillagászi, és polgári (astronomicus, et civilis) amaz 30 napot, 10 órát, 29′, 4″ perczeket számit, ez pedig 30, 31, mint február 28, vagy 29 napokból áll ezen versek szerint:

Triginta aprilis, junius septemque novemque,
Uno plus alii, viginti februus octo
At si bissextus fuerit superadditur unus,
Et tunc bissexto marti conscribe calendas.

Az évek, és havak polgári használatában csak az egész napok vétethetnek számba, a perczek pedig mig egész napot nem tesznek kihagyatnak, és ez eredményezi a csillagászi, és polgári havak közti különbséget. — A zsidók bábeli fogság előtt a havakat azon szám szerint nevezték, mellyel egy más után folyton következtek, s csak az említett fogságban adtak azoknak neveket; — a zsidók sz. évében első hó nizánnak neveztetik, s első apriltól veszi kezdetét. — A görögök a hó első napját neomeniának nevezték, s nem lévén calendájok, támadt a közmondás: ad graecas calendas, azaz soha. — A romaiak a havat három részre: calendákra, nonákra, és idokra osztották, a hó első napja calendának neveztetett, melly azonban az előbbi hónaphoz számitódott, nóna mikor 4, mikor 6 volt a hóban, s azért neveztetttt igy, mert a nonák napjától az idokig kilencz nap esett közben; minden hóban nyolcz idok voltak, s azt két egyenrészre osztották. *a*) Ha a hóban 4 nonák voltak, akkor estek ötödik, az idok pedig tizenharmadik, ha pedig a nonák hat számmal voltak, ez esetben ezek estek hetedik, az idok pedig 15ik napjára a hónak, a napok pedig mindig visszajáról számitattak, igy ha a nonák a hó ötödik napjára estek a hó negyedik napja volt pridie nonas, harmadik napja tertio nonas, és igy tovább; mondott esetben az idok a hó 13ik napjára estek, s igy a hó 12ik volt pridie idus, 11ik napja tertio idus, és igy tovább. Calendákról kezdve a hónak napjai ismét visszajáról számitattak, p. o. első april volt calendae aprilis, 31ik mártz pridie calendas april. 30ik mártz tertio calendas april. és igy tovább. Mivel pedig itt az „ante" szó ki van hagyva, azért ezek mindig ugy értendők: tertio die ante calendas aprilis s a t.

Nonák a mi naptárunkra igy fordithatók: a feladott hó nonái számához tenni kell kettőt, és innen a feladott számot kivonni, a maradék adja a keresett napot. Az idokra

nézve: a nonák, és idok számához, mi 12, vagy 14, tenni kell kettőt, és innen a feladott számot kihuzni. Calendákra nézve: az előtti hó napjai számához adassék kettő, és innen a feladott nap vonassék ki, p. o. ha september calenlendáiról van szó, akkor az összeadást auguszt napjai számával kell megtenni. — A mi naptárunk napjait pedig igy változhatjuk 1-ör a nonákra: a napok számától, mellyre a nonák esnek, és melly öt, vagy hét, vonassék ki a feladott nap, de egygyel megkisebbitve. 2-or az idokra: a napok számából, mellyre az idok esnek, s melly 13, vagy 15, ki kell vonni a feladott napot szinte eggyel megcsonkitva. 3-or calendákra: a feladott hó napjai száma eggyel megszaporitandó, és az összvegből a feladott nap kivonandó, de ez utóbbit elébb eggyel meg kell kisebbitni, mindenütt a maradék adja a keresetet.

a) Hány nonák, és idok vagynak a hóban, kitetszik ezen versekből: sex nonas majus, october, julius, et mars, quatuor at reliqui dabit Idus quilibet octo.

13. §. Az évről általánosan.

Az év kétféle: holdi, vagy napi; a holdi vagy csillagászi, vagy polgári, holdcsillagászi év 354 napi, 8 órai 48′, 33″ perczi időszak, holdpolgári év pedig 354 napból áll. A napi év szinte vagy csillagászi, vagy polgári, amaz 365 napot, 5 órát, 48′, 48″ perczet tészen, ez pedig 365 nap-, és 6 órából áll. Majd minden nemzetek napi évet használnak, kivévén a keletieket, kiknél valamint a zsidóknál is holdi év használtatik, de ennek a napi évtől eltávozatát 10 napi toldalékkal pótoljákki, és minden harmadik évben hozzá egy 13ik hónapot tesznek. — Az éj mi tájbani kezdetére nézve különbféle szokás divatozott, régente Europa némelly tartományiban 25ik decembertől, másutt 1-ő januártól, vagy mártztól, másutt ismét husvéttól,

vagy 25ik mártztól kezdették az esztendőt. Lásd Vass H. E. t. 1. p. 109 — 117. Hogy a magyarok ker. hitre térvén, december 25ikétől kezdték az évet, Horváth István onnan igyekszik megmutatni, hogy sz. László király alatt 1092ik évb. tartott zabolcsi zsinatban előszámittatván a magyar egyházban megülendő ünnepek, legelőbbször Krisztus Isten születése napja, mint december 25kén megünneplendő, emlittetik. Utóbb Horváth István szerint mártz 25kétől kezdték a magyarok a polgári évet. De már a 15ik században Albert király alatt január elsőjétől kezdődött a magyaroknál az év. Ma a polgári év 1-ő januártól, a katonai november elsőjétől, az egyházi év pedig a latinoknál advent 1-ő vasárnapjától, a görögöknél september elsőjétől veszi kezdetét.

14. §. Romai év.

A romaiaknál Romul mártz elsőjétől kezdő 10 hónaposévet rendelt, melly 304 napokból állott. Numa pedig 12 hónapot hozott be, t. i. 354 napos holdcsillagászi évhez egy napot adván, 355 naposévet hátarzott, s igy Romul évét 51 napokkal megtódta, mellyekből mivel két hónapokat kiállitni nem lehete, azért Romul évének azon 6 hónapjaiból, mellyek 30 naposak voltak, egyegy napot lehuzott, és igy 57 napot nyervén, azokból évbeni első havat januárt 29 napost, és februárt mint évbeni utolsót 28 napost rendelt. Numa rendszere szerint tehát mártz második hónap volt az évben, február pedig utolsó, s nem tudhatni, utóbb ki rendelte ezt évbeni második hónapnak. — Numa éve a napi évről 11 napokkal távozott, azért e két év kiegyenlitésére minden két esztendő mulva egy uj havat már 22, már 23 napost szükség volt közbevetni. Ezt többször gyakorolván, és tapasztalván a romaik, hogy a polgári évek a csillagásziaknál nagyobbak, a hibakijavitást

a főpapokra bizták, kik már többet, már kevesebbet vetvén közbe, a kijavitást nem eszközlötték, melly dolog azt eredményezé, miszerint a téli havak tavaszra, a tavasziak pedig nyárra estenek, azért is Julius Caesar Roma felépülése utáni 708ik évb. a ker. időszámitás (aera vulgaris) előtt 45ik évb. Nnma rendszere évéhez 90 napot tódott, honnan 445 napos utolsó zavar-év támadt; jövőre pedig 365 napból álló napi évet rendelt; de mivel ez e napokon kivül még vagy hat órákat foglal magában, mellyek négy év alatt egy napra mennek, ez okból rendelé, hogy minden négy év multával 23ik, és 24ik február közé egy nap vetessékközbe, és igy Julius Caesar rendszere szerint minden 4ik év 366 napos, és szökőévnek neveztetik, az igy kijavitott naptár pedig juliusi naptár nevezete alatt jön.

15. §. Gergely éve.

Az emlitett egy napi közbevetés (intercalatio) azon feltéten alapult, mintha a napcsillagászi év 365 nap-, és 6 órából állana, holott ez csak 365 napot, 5 órát, 48′, 48″ perczet számit, s igy a juliusi év 11′, 12″ perczczel eláll a napcsillagászi évtől. E hibát kijavitni igyekeztek a rom. pápák 23ik Jánostól kezdve, de a kijavitás dicsősége 13ik Gergely pápának jutott, ki a csillagászok, és egyébb tudósok tanácslatával élvén, 1582ikben eltörülvén a juliusi naptárt, ujjat hozott be. Ezen kijavitás következőkben áll: az emlitett 11′, és 12″ percznyi különbség 1-ő nicei közgyülekezet idejétől 1582ik évig kilencz napra, 18 órárá, 38′, 24″ perczre haladt ugy, hogy a tavaszi napéjegyen, (aequinoctium vern.) mit a nicei atyák 21ik marczra függesztettek, marcz 11ikére esnék vissza. Gergely pápa tehát 1582ik évb. 10 napot kihagyott, és 4ik october után közvetlenül 15iket számitni rendelt, meghagyván, miszerint minden negyedik évb. egy szökőnap ugyan közbevetessék, de mivel a 11′,

és 12″ percznyi különbség 400 évek alatt három napra, két órára, és négy perczre nő; ez okból megrendelé, hogy minden 400 év alatt a szökőnap háromszor hagyassék ki, és a százas évek közt, csak a 4ik százas légyen szökőév. Igy 1600ik esztendő szökő volt, 1700ik, és 1800ik nem volt, valamint 1900iki se leend, de már a 2000ik szökő lészen. Imigy a polgári napi év annyira összeegyeztetett a csillagászival, hogy 400 év alatt csak két órával, és 4′ perczczel távoznak el egymástól, melly kevés különbség, ha majd egy egész napra halad, könnyen kihagyható. Mivel tehát az 1700iki, és 1800iki évek juliusi naptár szerint szökők, Gergely naptára szerint pedig közönséges évek voltak, e két szökőnap Gergely által kihagyott 10 nappal eggyütt tizenkettőt tévén, azt következteté, hogy a mostani 99ik században a két emlittett naptár közti különbség már 12 napos.

Gergely naptárát az olaszok leghamarébb vették be; — ez a magyaroknál csak 1588ik évb. Rudolf király sürgetésére fogadtatott el, mi azon évi 28ik, és 1599iki 45ik tzikkelyből tünik-ki; egyébiránt a magyar görögszertartásuak a régi juliusi naptárt használják s bár az egyesült görögritusiak a gergelyét óhajtják, mind azon által e tárgyban több elkövetett törekvések sikernélküliek, a mennyire a nemegyesültek e miatt az egyesülteket mint régi egyház szokásainak megrontóit vádolják a tudatlan nép előtt, mellyet ezen alapból az unio ellen legkönyebb felizgatni. Illy ellenkezetek csakugyan megtörténtek 1814ik évb. is, a mikor az egyesültek ő Felsége kegyes felszólítása következtében az uj naptár bevételét kivánták. A némethoni nem katolikusok az uj naptárt eleve irásban is ostromlották, de 1766ik évb. azt birodalmi naptár neve alatt elfogadták. Az ujnaptár historiáját bővebben leirja. Vas Antal H. E. t. 1. p. 122 — 133.

16. §. Napkör.

Napkör (cyclus solis, kruh slncza) 28 évi időszak, minek elfolytával juliusi naptárban a vasárnapi betűk azonos sorban jönnek elő. Régi idő olta szokásbajött a hetek napjait hét első betűkkel megjelelni, és az évben vasárnapot jelelő betű, vasárnapi betűnek neveztetik. Ha az csupán 52 hetet foglalna magában, akkor a vasárnapi betű minden évben azon egy lenne, de mivel a közönséges esztendő 52 heten kivül mégy egy napot számit, e miatt a vasárnapi betűk azonos rendben csak hét évek mulva kerülnének vissza, mondom kerülnének, mert mivel a mondottak felett minden negyedik év szökő, ez okból a vasárnapi betűk 28 év elforgása után nyerik azonos rendbeni folyásukat a juliusi naptárban; a gergelyében pedig csak 400 év multával, mert itten a három százados évek, mellyek Gergely szabályából közönségesek, a juliusi naptárban pedig szökők, a 28 évies kört mindig félbeszakasztják. Ezen évek alatt Gergely naptárában a vasárnapi betűk visszajárul, a többi köznapokat illető betűk pedig egyenes, és folytonos sorban váltják fel egymást.

Latin naptárban a napkört imigy találhatni fel: a feladott évhez tenni kell kilenczet, az összveget felosztani 28al, a maradék mutatja a napkört, ha semmi maradék nincs, a napkör lesz 28. Oka az illy munkálatnak az, mert törpe Dénes (Dionisius exiguus) a ker. számitás szerzője e számitás első évét 10ik számú napkörrel jelelte meg, feltételezvén, hogy a ker. számitás első évét a 9ik számú napkör megelőzte. — A görögorosz naptárban pedig a napkör igy találtatik fel, és pedig Krisztus születése előtti évekre: a feladott év elosztatik 28al, és a napkört fogja tenni az utolsó maradék, ennek hiánya esetére a napkör 28 leend. Krisztus születése utáni évekre pedig imigy: a feladott évhez tenni kell 5508 évet, mellyek a konstanti-

napolyi időszámitás szerint Krisztus születését megelőzték, az összeg osztassék fel 28al, és az utolsó maradék, vagy ennek hiánya esetében 28 lészen a napkör, — vagy pedig a feladott évhez adsasék 20, és a felosztás 28al tétessék meg, e pedig azon okból, mert 5508 év 196 napkört, és 20 évet ad ki; egyébiránt itt is az utolsó maradék, vagy maga a 28 adandja a napkört.

A juliusi görögorosz naptárban a vasárnapi betű (vruczi lito) szinte egy a régi szláv, vagy cyrill hét betük közül, mellyeknek sora az óraszerinti imakönyvekben ki vagyon téve. Itt a vasárnapi betűt igy találhatni fel: a feladott év osztassék fel négygyel, a részeshez (quotus) ádassék a feladott év, és maga az osztószám, ezen összveg osztassék fel héttel, és az utolsó maradék megadja a számot, melly szerint az emlitett hét közül, egyenes, és folytonos sorban számitván azokat, feltaláltatik az évnek megfelelő vasárnapi betű, semmi maradék nem lévén, a vasárnapi betű lészen mondott egyenes sorban az utolsó hetedik. Juliusi naptárban szökő évre is csak egy vasárnapi betű szolgál, és azon egy betű az évben egész utolsó februárig tart, mert e naptárban a szökő nap 28ik február után tétetik, és az uj évet illető vasárnapi betű csak márczban kezdődik, a mennyiben ez első hava a polgárilag vett régi görög évnek; igy tehát a szökő év esetében a vasárnapi után következő betű 89ik február által elfoglaltatván, csak a sorban harmadik lesz a vasárnapi betű. — Latin naptárra nézve a vasárnapi betű igy találtatik fel: a feladott évet 4el felosztván, a részeshez adassék a feladott év, és 5, s ha Gergely naptárára kerestetik a vasárnapi betű, akkor az összvegből vonassanak ki annyi napok, mennyivel a gergelyi naptárt felülhaladja a juliusi, p. o. 19 századbani évekre vonassék ki 12. Ha pedig olly évre kerestetik a vasárnapi betű, melly még a juliusi naptárhoz tartozott, t. i. 1582ik előtti évre, akkor az összvegből semmit sem kell kivonni, mind a két esetre a mi igy

fennmaradt, osztassék fel héttel, a maradék vonassék ki a nyolczból, s ha semmi maradék nincsen, vasárnapi betű lész az első a, különben nyolcztóli maradék jelenti a számot, mellynek aláírt betű, lész a vasárnapi mint:
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
a, b, c, d, e, f, g. A szökő évben kettős betű divatozik, a feltalált a közbevetés (intercallatio) napjától az év végeig, a feltaláltnak jobb oldali szomszédja pedig 1-ő januártól a közbevetés napjáig szolgál. — A feladott év, mint mondva volt, a vasárnapi betű feltalálása végett felosztatik 4el, mert minden negyedik év szökő, a részes a feladott évig elfolyt szökő évek összvegét, a maradék pedig azt jelenti, hányadik légyen a feladott év az elmult szökő évtől, és ha semmi maradék nincs, akkor a feladott év szökő.

Feltaláltatván latin naptárban a vasárnapi betű, a hetek többi napjai is könnyen feltalálhatók; mire nézve 1-ör keresni kell azon betűt, melly a feladott hó első napjára van függesztve, mit az alúl irt versekből kitudhatni, hol a szavak első betűje az alúl irt honap első napjának megfelel. 2-or a vasárnapi betűtől kezdve egyenes, és folytonos rendben, jobb kéz felé számitván, a hét betűkből kitalálhatni, hogy a hétnek melly napjára esik azon feladott hó első napja. 3-or a hétnek feltalált napjához adni kell a feladott napot egygyel megkisebbitve, és az összvegből a hetet annyiszor kihuzni, a mennyiszer lehet, a maradék mutatja a hétnek keresett napját, ha maradék nincs, akkor szombat lész a keresett nap. P. o. 6ik Pius pápa Bécsbe jött 1782ik évb. márcz 22ikén keresztetik a hétnek mellyik napjában történt az.

Astra dabit dominus, gratisque beabit egenos
jan. febr. mart. april. maj. jun.
Gratia christicolae fert aurea dona fideli
jul. august. sept. octob. novemb. decemb.

Viszont megakarván tudni, hogy a hónak melly napjára esik azon hét napja, melly valami mozduló, vagy mozdulatlan ünnephez függesztetik a régi oklevelekben, ebben ekép kell előmenni: 1-ör ki kell keresni a hó melly napjára esik azon ünnep, mi ha mozdúló, és a húsvéttól függő, a husvétot kell feltalálni. 2-or a mondottak szerint feltalálandó a hétnek napja, mire azon ünnep esik, s ebből könnyen kitudhatni, hányadik napja a hónak ama feladott napja a hétnek. P. o. a régi oklevelekben illy adatok vannak: datum feria secunda post festum ascensionis Domini a 1309.

17. §. Adószám (cyclus indictionis.)

Ez azon évi korszak, melly örökös sorban a 15 éves kört járja. Három féle pedig az adószám: konstantinápolyi a görögöknél, császári a nyugoti császaroknál, és romai a rom. pápáknál használatban. Az utolsó feltaláltatik: a feladott évhez adni kell hármat, és az öszveget felosztani 15el, az utolsó maradék kiadandja a rom. adószámot, ha semmi maradék nincs, az adószám lész 15. E munkálat oka az, mert törpe Dénes a ker. számitás első évét 4ik adószámmal jelelte meg, feltételezvén, hogy a ker. számitás első évét három adószám megelőzte. Morisán Józef reginei érsekegyház kanonokja „Diatriba“ czimű munkájában 12 fej. 225 lap. megmutatja, hogy a rom. pápák 7ik Gergelytöl egész 3ik Sándorig leveleikben a konstantinápolyi adószámot használták.

18. §. Holdkör, és aranyszám.

A holdkör (cyclus lunae, kruh luni) azon 19 éves időszak, mellynek lefolytával a napi, és holdi év, tehát a hold ujsága, és tölte azon egy napra kerülnek vissza.

Juliusi naptár kijavitása előtt a holdujságok, és a 14ik hold (az az 14ik nap a holdujságban) 19 év multával ugyan azon egy napra, de majd másfél órával hamarébb estek, mint a holdkör szerinti szabályok határozzák, honnan az első nicei közgyülekezet idejétöl 1582ik évig négy napra rúgott azon másfél órányi eltávozat, s igy azon időben a 14ik hold valódilag 18ik volt. Az aranyszám latin naptárban régenten különbözött a holdkörtöl három évvel. (Vas H. E. t. 1. 140 lap.) De ma a latin naptárban a holdkör és az aranyszám egynek vétetik. Feltalálhatni azt igy: a feladott évhez egyet adván, az összveget oszd fel 19el, a maradék lesz a holdkör, és az aranyszám, semmi maradék nem léte esetében a holdkör, és aranyszám lész 19. A munkálat oka az, mert törpe Dénes a ker. számitás első évét kétszámú holdkörrel jelelé, feltételezvén, hogy egyszamú holdkör előzte meg a ker. számitás első évét.

A görög naptárban a holdkör különbözik az aranyszámtól, és ezen utolsót, melly a görögorosz naptárban zlatoje csiszlonak neveztetik, ugy találhatni fel mint a latin naptárban a holdkört. (Lásd Jernő szerzetes cronologiáját 8ik lap.) A holdkört pedig a görögorosz naptárbán és pedig a ker. számitás előtti évekre igy lehet feltalálni: a feladott világteremtési évet felkell osztani 19el, a ker. számitási évekre nézve pedig a feladott évhez tenni kell 5508 éveket, és igy felosztani 19el az összveget, vagy pedig a feladott évtöl kivonni kettőt, és igy megtenni a 19eli felosztást, minden esetben a maradék adandja a holdkört, s ha maradék nincs, a holdkör lesz 19. Az igy feltalálhatni szokott holdkör a görögorosz breviáriumban ki vagyon téve.

19. §. Hold-, és napkiegyenlítés.

A holdujság másfél órányival emlitett hamarébbi megjelenése 1-ő nicei közgyülekezet idejétöl 13ik Gergely pápa idejében már négy napra ment fel. Ezen kihágás kijavittatott a hold kiegyenlitése által, a mi nem egyéb, hanem felvétele egy számmal nagyobb holdkulcsnak, vagy is epactának minden harmadik, vagy negyedik százados évben. Ezen kiegyenlités elejét Gergely pápa Krisztus születése utáni 500ik évre függeszté a számitási könnyebbség miatt, s igy nem 550ik évre, mint kellett volna, s ugyan azon okból nem 312, hanem kereken 300 év mulva megtenni parancsolta, de úgy, hogy ama 50, és 12, a mikor egy százra nőnek, számbavétessenek, e szerint az első holdkiegyenlités történt 800ik, másik 1100ik, harmadik 1400ik évb. negyediknek 1700ikben kelle vala megtörténni, de mivel az emlitett 50, és 12 500iktól 1700ik évig száz évre ment fel, ez okból a 4ik holdkiegyenlités 1800ik évb. történt.

Gergely pápa szabályai szsrint a három százados évek mellyek a juliusi naptárban szökők, közönségesek szoktak lenni, honnan ezen években a holdujságok később időre esnek, mint a holdkör jelenti, ezen eltávozat ellen azon ovszert rendelte Gergely pápa, hogy midőn a százados évben a szökőnap kihagyatik, akkor egy számmal kissebb holdkulcs vétessék fel, és ezen ovszer napkiegyenlitésnek aequatio solis neveztetik. Ez megtörtént 1700ik, és 1800ik évben, s megtörténend 1900ikban is de 2000ik évb. helye nem leend. Hogy ha azon egy évben mind a napi, mind a holdi kiegyenlitést meg kell tenni, akkor a rendes epacták maradnak meg.

20. §. Holdkulcs.

A holdkulcs, vagy epacta a holdi évnek 11 napos eltávozata a napitól, melly távozat arányában a holdkulcs minden évben ugy nő, hogy ha harmintzra, és felebb nőne

akkor elvetvén a harmintzat, a fenmaradt napok a jövő évre vitetnek által. A holdkör első évében tehát a holdkulcs 11, másodikban 22, harmadikban (elvetvén a 30at) három, negyedikben 14, és igy ennyi nappal a foldnjságok is hamarébb esnek; — észre kell azonban venni, hogy mivel ezen számitás szerint 19ik évre a holdkulcs 29 ha ehez 11 adódnék, akkor az összvegből elvetvén a 30at, az uj holdkör első évére csak 10 lenne a holdkulcs, hogy tehát 11 lehessen, a mondott huszonkilenczhez 12őt kell tenni. — Juliusi holdkulcsot (epacta juliana) feltalálhatni imigy: a feladott évrei aranyszám sokszoroztassék 11el, s ha a költött szám kisebb harmincznál, az leend a holdkulcs, ha nagyobb, akkor a 30 annyiszor, mennyiszer lehet, elvetendő, s a maradék lész a holdkulcs, ha semmi sem maradna, akkor maga az aranyszám lesz a holdkulcs. De ez a latin naptárról szól, mert a görögorosz naptárban a juliusi epacta, vagy temelion egy az aranyszámmal. *a*) Gergelyi holdkulcs (epacta gregoriana) pedig feltalálható igy: a juliusi epactából ki kell vonni 11et, ha pedig ennél kissebb lenne a juliusi epacta, akkor 30at kell hozzá tenni, észreveendő pedig, hogy az 1582ik évről 1700ik évig folyó évek sorában 10et, 1700iktól 1800ikig 11et, 1800iktól 1900ikig folyó évekre szinte 11et keli lehuzni az 1800ik évb. történt holdkiegyenlités miatt; 1900iktól pedig 2000ik évig menő évekre 12őt kell kivonni. A maradék adandja a keresetet, s ha maradék nincs, a gergelyi epacta lészen 0 vagy ✳

A hold kora kitalálható: ha az évi, de gergelyi epacták a havi epactákhoz adódnak, valamint a feladott hónak azon napja is, mellyre az ujhold kora kerestetik, ha az összveg kevesebb lesz 30nál, az leend a keresett holdkor, ha több lesz, akkor a 30 annyiszor, mennyiszer lehet elvetendő, és a maradék adja a hold korát. Petavius szerint januárban a havi epacta 0, februárban 1, márczban

0, aprilban 1, majusban 2, juniusban 3, juliusban 4, augusztban 5, septemberben 7, octóberben 7, novemberben, és decemberben 9.

A holdujság napját pedig feltalálhatjuk, ha a gergelyi évi, és havi epacták összvege 30ból kivonatik, a maradék mutatja a holdujság napját, ha a mondott összveg a 30at felülmulja, akkor abból a 30 annyiszor, mennyiszer lehet elvetendő, és a maradék a 30ból kivonandó, s igy az utolsó maradék adandja a holdujság napját, ha semmi maradék nincs, a holdujság a hó első napjára esik.

a) Jernő orosz szerzetes a maga chronologiájában több epactákat hoz elő, de azokra nézve keveset egyezik meg önmagával, igy munkája 31ik lapján azt állitja, hogy az orosznaptárban az aranyszám egy a temelionnal, vagy évi epactával, (mi igaz is) s még is 8ik lap. az aranyszámot a temeliontól megkülönbözteti; vesd öszve emlitett munkája 20ik §át.

21. §. Husvét kulcsa.

Első nicei közgyülekezet határzata szerint minden kereszténveknél megünneplendő a husvét 14ik holdat közvetlen követő vasárnapon a tavaszi napéjegyen után; mi napéjegyent az emlitett egyetemes gyülekezet atyái 21ik márczra ugy függesztették, hogy ha a 44ik hold 21ik márczra, melly egyszersmind vasárnap lenne, vagy a hétnek 2ik, 3ik — 7ik napjára esnék, a husvét legközelebb következő vasárnapon ünnepeltessék, ha pedig a 14ik hold a 21ik márczot megelőzné, akkor más következő 14ik hold legyen a husvéti határ. Igy tehát sem 22ik márcz előtt, de 25ik április után sem ünnepelhető a husvét, mert a 14ik hold időszaka miatt egy holdjárás, (lunatio) mi 30 napig tart, felveendő, és a vasárnapi időszakra hét nap rendelendő, s igy 21ik márcztól 26ik aprilig kijön a

megkivántatott idő, mellyen tul a husvét ünnepe ki nem eshet.

Latin naptárban a husvét napja ekép találtatik fel: 1-ör keresni kell a hold korát 21ik márczra; s ha a 14ik hold a napéjegyent megelőzte, akkor nem ez, hanem a közvetlenül következő másik 14ik hold lész a husvéti határ, mit feltalálhatni, ha a mártziusi holdujság napjához adatik 14, és ezen összvegből 31 kivonatik, a maradék mutatni fogja a 14ik hold napját áprilban. Ha pedig a 14ik hold nem előzte meg a napéjegyent, vagy is a 21ik márczot, hanem vagy épen arra, vagy mint mondva volt, utánna esett, akkor azon 14ik hold lészen a husvéti határ. 2-ór fel kell találni a 14ik holdat közvetlenül követő vasárnapot, hányadik napra esik ez a hóban, mit a vasárnapi betű, és a 14ik hold melly héti napra esése fogja megmutatni a 16ik §ban mondottak szerint.

A görögorosz naptárban a tavaszi napéjegyen, vagy is a 21ik márcz, és 25ik april közötti 35 napok megjelelésére ugyan annyi cyrill betűk vevődnek fel, és husvéti betűknek klucs hranecsnűinak neveztetnek. Ezek a zsoltárkönyv végén ugy vannak elhelyezve, hogy pokoj betűtől az utolsó cziig összeszámitva, 532 évet az az Victor korszakát kialakitják, és ezen évek folytonos, és szakadatlan sora szerint egymás után következnek, azonban minden negyedik szökő évre rendelt husvéti betű veres szinnel különböztetik meg, és ha egyszer az 532 éves korszak lefoly, ismét pokoj betütől új pálya következik be. Igy tehát az évek folytonos sora szerint a mondott zsoltárkönyvből kivehetni a husvéti betűt, és ennek megfelelő szám szerint feltalálhatni a husvét napját is. A feltalált betűnek pedig azon szám felelmeg, mellyel azon betű a cyrill betürendben (alfabethum) az első betű után következik. Igy p. o. az első (áz) betűnek a száma 1, masodiknak 2, és igy tovább egész a 35ik (ja) betűig mellynek folytonos sorban megfelel a 35ik szám.

Azonban azon husvéti betű számát ekép is feltalálhatni: 1-ör kerestessék fel a feladott évre szolgáló vasárnapi betű, és az arany szám. 2-or az arany szám osztassék három részre, melly felosztásból ha az utolsó maradék lesz 1, vagy ha maga az aranyszám leendene 1 ugy, hogy a felosztás nem történhetnék; vonassék ki azon aranyszám a 17ből, ha pedig a három számmali felosztásból maradék lenne 2, vagy maga az aranyszám kettő, ekkor azon aranyszám vonassék ki a hétből; mind a két esetben pedig ha az aranyszám több lenne mint 17, vagy hét, ezen számokhoz adni kell 30 at. 3-or az utolsó maradék adassék a vasárnapi betűnek megfelelő számához, és az összveg vetessék összve ezen számok sorával: 4, 11, 18, 25, 32, 39. 4-er a vasárnapi betű száma vonassék ki ezen számok egyikéből, és pedig abból, melly vagy azon egy a mondott összveggel, vagy legközelébb nagyobb, a maradék megadandja a husvéti betű számát. 5-ör ha ezen szám lesz 10, vagy kissebb 10nél, adassék hozzá 21, és az összveg megmutatja a husvét napját márczban, ha pedig több lesz 10nél, vonassék ki belőle 10, és a maradék adja a husvét napját áprilban.

22. §. Husvéttól függő ünnepek.

Bár némelly ünnepek a havak napjaihoz állandoan lennének függesztve, s ez okból mozdulatlanoknak is neveztetnek, mind azonáltal az orosznaptárban ugy is lehet azokat tekinteni, mintha a husvéttól függők lennének, a mennyiben husvét előtt, vagy husvét után számitni szokott hetek napjaira esnek, és ezen napokra nézve a husvéti betű segélyével is feltalálhatók; illyen p. o. a gyümölcs óltó boldogs. szűz vagy sz. György ünnepe, mellyek közül amaz 25ik márczra, ez pedig 25ik aprilra esik; azonban a husvèt előtti vagy utáni hétnek mellyik napjára? azt a husvéti betű mutatja.

Egyébiránt a husvéti betük az emlitett zsoltárkönyv végén szökő évre a lap közepén, közönséges évre pedig a szegélytéren ki vannak téve, s mutatják a hetet, és annak napját mellyben az illy ünnepek előjönnek, sőtt megmutatják a triod, vagy is a n. böjt istentiszteleti foglalkozások-rendje kezdetét, husétkezés hosszát, hushagyót sat. Mind ezek husvéti betű szerint ekép találhatók fel, és pedig:

Gyüm. olt. bold. szűz ünnepe napja: a husvéti betü száma vonassék ki a 60ból, a maradék osztassék fel héttel, a részes megadja a. n. böjti vasárnap számát, a maradék pedig azon vasárnap utáni napot a folyó hétben.

Sz. György napja: a husvéti betű száma vonassék ki a 40ből, a maradék osztassék fel héttel, a részes adja a husvét utáni vasánapot, a maradék pedig a folyó hétnek napját, mellyben ez ünnep esik.

Sz. Péter, és Pál apostolok böjte hossza (mi legrövidebb egyhét s egy nap, és leghosszabb hat hét) feltaláltatik: a husvéti betű száma huzassék ki a 43ból, a maradék osztassék fel héttel, a részes magadja a böjti hetek számát, a maradék pedig a hetek feletti böjtös napokat.

A. n. böjt előtti husétkezés hossza, melly legrövidebb négy hét, s négy nap, leghosszabb 9 hét és négy nap, kiszámitható ekép: a husvéti betű számához a közönséges évb. adódjék 31., a szökőben 32, az összveg osztassék fel héttel, a részes mutatja a husétkezési heteket, a maradék pedig a többi napok számát.

Triod kezdete feltalálható: ha a husvéti betű számához a közönséges évb. tétetik 10, a szökőben 11, a 32nél kisseb összveg mutatja a triod kezdetét januárban, ha pedig az összveg nagyobb 32nél, vonassék ki belőle 31, és a maradék megadja triod kezdetét februárban.

Husvét előtti hushagyó (mjaszopuszt) napja kiszámitható ekép: a husvéti betű számához a közönséges évben

adassék 24, a szökőben 25, ha az összveg 32nél kissebb, megmutatja a hushagyó napját januárban, ha nagyobb, kihuzván belőle 31et a maradék mutatja a keresett hushagyó napját februárban.

Sz. Péter, és Pál böjtje előtti hushagyó napja, vagy is minden szentek vasárnapja feltaláltatik: a husvéti betű számához adassék 56, innet ha kihuzatik 40, (hogy ha márczban volt a husvét) a maradék mutatja a hushagyót májusban, ha pedig áprilban esett a husvét, ez esetben a mondott összvegből kivonván a 71et, a maradék jelenti azon hushagyót juniusban.

A vasárnapi betű segélyénél fogva feltalálható a feladott hóban a napnak megfelelő pünkösd utáni vasárnap száma, annak reggeli evángélioma, és neki megfelelő egyházi tonus ekép: A feladdott hó kérdéses napjához adódjék a hónak megfelelő, és oldalilag kitett szám, melly a feladott hónak 21ik márcztóli eltávozatát jelenti, innet vonassék ki a husvéti betűszám, a maradék ossztassék fel héttel, a részes azon hettel megkisebbitve mutatja a pünkösd utáni vasárnapot, a maradék pedig a folyó hét vasárnap utáni napját.

A feltalált vasárnapi szám egygyel megkisebbitve, osztassék fel nyolczczal, a maradék mutatja azon vasárnapi tonust.

maj. - - - - -	40
jun. - - - - -	71
jul. - - - - -	101
aug. - - - - -	132
sept. - - - -	163
oct. - - - - -	193
nov. - - - - -	224
dec. - - - - -	254
jan. - - - - -	285
febr. - - - - -	316
márcz közönség.	
évb. - - - -	344
szökő evben - -	345

Végre: A feltalát vasárnapi szám osztassék fel 11el, a maradék mutatja azon vasárnapra rendelt reggeli evangéliomot.

23. §. A két naptár összevetése.

A latin, és görögorosz naptár közti különbséget sokan származtatják a 13ik Gergely pápa javitásától. Bár pedig a görögorosz naptárnak alapja a juliusi naptár annyira, hogy mikor még ez divatozott a latinoknál, addig ezek a görögszertartásuakkal mindig egyszerre ünnepelték a husvétot, azonban már a gergelyi javitás előtt némelly különbségek léteztek a két naptár között. Igy 1-ör a latinoknál a polgári év első januártól, a görögoroszoknál 1-ő márcztól kezdődik. 2-or a latin naptárban még a gergelyi javitás előtt is szökő évre két vasárnapi betű volt rendelve, a görögoroszban pedig csak egy. 3-or amabban a szökő nap 23ik, és 24ik február közé tétetik, és azért a mondott két betű közül egyik 1-ő januártól a szökő napig, másik azon naptól fogva tart, ellenben a görögorosz naptárban csak 28ik február után tétetik a szökő nap, és az uj vasárnapi betű márcztól kezd. 4-er a latin naptárban akár a juliusiban, akár a gergelyében a vasárnapi betük évről évre visszajárul folynak, mert e naptárban első januárhoz évről évre állandoan függesztve van az a betű, ha tehát valami évben 1-ő január vasárnapra esik, akkor a vasárnapi betű lész a, mivel pedig ez esetre következő évben az első január hétfőre esik, vagy ha szökő az év, egész kedre akkor az a betű lészen hétfőé, vagy egészen keddé, g betű pedig rendszerinti folyamatba lészen a vasárnapi, és igy visszajárul minden évben. A görögorosz naptárban pedig a vasárnapi betük évről évre az elsőtől kezdve jobb kéz felé egyenes rendben folynak, mert itten a havak első napjaihoz semmi vasárnapi betű nincs függesztve, márcztól kezdődik ugyan az uj vasárnapi betű, de mivel az orosz naptárban a vasárnapi betük csak egyedül a vasárnap megjelelésére szolgálnak; azért is ennek első napjára semmi betű nem függesztetik, ha csak az első márcz vasárnapra

nem esik, de azt tenni nem is lehetne, mert ha az év első napjához függesztetnék is valami betű szökő évben, még is a 29 február felzavarná a betűk folytonos sorát, mennyiben ez ellen nincs itten azon óvszer, miszeriut szökő évb. a 24ik, és 25ik február egy betűvel jeleltetik a latin naptárban, s igy abban a betűk folytonos sora a hónapok első napjaira nézve soha fel nem zavarodik. 5-ör Ugyan azon naptárban hét vasárnapi betűkkel a hetek többi napjai is jeleltetnek, és pedig egyenes rendben a vasárnapi betűtől kezdve, p. o. ha vasárnapi betű a, akkor a hétfőé lész b, s igy tovább, a görögorosz naptárban ezt szinte lehetne gyakorlani, de itt a hetek napjai megjeleltetnek azok nevezeteit kezdő betűkkel.

Mivel pedig 19ik században a juliusi naptár a gergelyitöl 12 nappal távozik, a gergelyi naptár napjainak megfelelő juliusi naptár napjait, s viszont könnyen kiszámithatni azon napok hozáadása, vagy lehuzása által, mikkel századok szerint a régi juliusi naptár felülhaladja a gergelyit. Ha az összeadásból keletkezett összveg nagyobb lenne a feladott hóbani napok számánál, akkor kivonván azon hó napjait, a maradék átvitendő a következő hóra. Ha pedig a mozduló ünnepekről van szó, akkor előbbször ki kell számitni mind a két naptári husvétot, és ennek segélyével kell megtenni az összevetést.

24. §. Victori, és juliusi időszak.

A 28 évi napkört a 19 évi holdkörrel sokszorozván, kijön 532 évből álló victori időszak. Ennek feladott éveiből tehát feltalálhatni a megfelelő nap-, és holdkört, ha a feladott évek először 28al, azután 19el osztatnak fel, az első maradék a napi-, másik a holdkört adja ki. Viszont a napi, és holdi körnek megfelelő victoridőszak évei kikereshetők, ha a feladott napkör éveiből kivonatnak a

holdkör feladott évei, s há a fogyasztandó kisebb lenne, a kivonandónál hozzáadódik 28; ezután a maradék sokszoroztassék 56-al, a költött számhoz adassék azon szám, miből a holdkör kivonatott, s ezen összvegből vonassék ki 532 annyiszor, a mennyiszer lehetséges, az utolsó maradék megadja a keresetet.

Az 532 évi victoridószak megsokszoroztatván 15 évi adószámmal, kijön 7980 évi ugy nevezett juliusi időszak, periodus victoriana, mert bár ennek szerzője Julius Caesar nem volt, még is az ő rendszeréhez vagyon alkalmazva. Ha ezen időszak feladott évei 28al, 19el, és 15el elosztatnak, az első maradék a megfelelő napkört, a másik a holdkört, harmadik az illető adószámi kört adja meg. Feladatván pedig a mondott körök évei, ezeknek megfelelö juliusi időszak éveit feltalálhatni, ha a feladott napkör 4845el, a holdkör 4200al, az adószámi kör 6916al sokszoroztatik, a részletes költött számok összeadatnak, és az egész összvegből 7980 a mennyiszer csak lehet, kivonatik. Ezen időszakról valamint az időszámitási több jelemekről bővebben értekezik Vas H. E. t. 1. 160 — 170 lap.

25. §. Időpontok, és aerák.

Az epochák azon megállapitott időpontok, mellyektől az utóbbi évek, mint valami sarktól számittatnak; aera pedig nem egyéb, mint az emlitett időpontoktól kezdett számitása az éveknek. Legjelesb időszámitások ezek: az olimpiási, Roma-felépülési, (urbis conditae) keresztény időszámitás (aera vulgaris) és mohamedi hedzsira.

A világteremtés évei csak az ó szövetségi irásból tudhatók, de az eredeti zsidószöveg (textus hebraeus) a 70 értelmezők forditásával ebben meg nem egyez. Az előbiben az időszámitás hitelesb mert ott az évek természeti kiejtésekkel fejeztetnek ki, az utobbiban pedig csak számvetési

jelekkel, (numeris arithmeticis) ide tehát a hiba hamarébb becsuszhatott. De a zsidószövegre nézve is azon észrevétel akad, miszerint nem bizonyos, valljon az ó szöveiségi sz. irásban előszámolt évek napiak é vagy holdiak? Latinok a zsidószöveg számitása szerint a világteremtéstöl Krisztus születéseig 4000, a ker. időszámitásig 4003 éveket számitnak. Konstantinápolyiak, kiket ebben az oroszok is követnek, Krisztus születését teszik a világteremtése 5508ik évére. Antiochiai időszámitás szerint 5493, alexandriai szerint 5501 évek folytak el világ teremtésétől Krisztus eljöveteleig.

Az olympiai időszámitás elejét veszi juliusi időszak 3938ik, és a ker. számitás előtti 776ik évtől. Egy olympiás négy évből áll, feladatván tehát az olympiás évei, a nékie megfelelő juliusi időszaki évek kitalálhatók: ha az egész olympiások megsokszoroztatván négygyel, adódnak a nemegészekhez, valamint a juliusi időszak azon évei is, mellyek az olympiási számitás kezdetét megelőzték t. i. 3937 évek. Az olympiásoknak megfelelő ker. számitás előtti évek feltalálhatnak, ha a négygyel sokszoroztatott egész olympiások, és a nem egészek, valamint a 3937 évek összvege kivonatik a 4713 juliusi időszak éveiből, mellyek ez időszak szerint a ker. számitás első évét megelőzték, vagy ha az egész, és nemegész olympiások összvege kivonatik 776ból mind a két esetben a maradék adja a keresetet. Végre feladatván az olympiás éve a ker. számitásnak megfelelő évek kiszámittathatnak, ha az egész, és nemegész olympiások, és a 3937 évek összvegéből kivonattatik a 4713, vagy ha az egész, és nemegész olympiások összvegéből kivonatik a 776, a maradék mindig megadja a ker. számitás éveit.

Róma-felépitése első éve függesztetik a 6ik olympiás 3ik évére, juliusi időszak 3961ikére, és a ker. számitás előtti 755ik évre. E számitás feladott évei a juliusi időszak éveire fordithatók; ha a feladott évek adattnak a 3060hoz,

ha pedig e módon feltalált juliusi időszak évei kivonatnak a 4713ból kijön a ker. számitás előtti év. Végül ha Rómafelépitési feladott évekből kivonatik a 753, a maradék adandja a ker. számitás utáni éveket.

A ker. szamitás szerzője volt törpe Dénes 6ik században, ki ezen számitás első évét a juliusi időszak 4714ik évére függesztette. Azonban ezen aera Krisztus születésétől vagy három évekkel eltávozik. Ha e számitás feladott éveihez az eddig elősorolt időszámitások évei hozzáadódnak, könnyen kitalálhatók az emlitett számitásoknak megfelelő évek.

Mohamedi időszámitás, vagy hedzsira elejét veszi a ker. számisási 622ik évb. 16ik juliusban, midön Mohamed Medinába futott. Követői használják a holdi 354 napból álló évet, melly 12 holdi havakat már 29, már 30 naposokat számit. Ők éveikhez annyiszor adnak egy napot, mennyiszer a csillagászi évnek a polgaritóli eltávozata egy napra rug. Mivel pedig a 32 juliusi évekét a hedzsirai 33 év csak 6 nappal haladja felül, ezeknek is a ker. számitás éveivel teendő összevetésök nem nehéz.

26. §. Egyházi földleirattan ismerete.

Az egyházi földleirat tana az egyházi téreknek felosztását tárgyozza. Nagy hasznu 1-ör az egyházi sz. kormány alaka ismeretére, mert a ki ezt az egyházi földeirat tanából birja, könnyen megfelelhet a rom. pápa főnöksége ellen felhozni szokott ellenvetésekre, mivel midőn a régiek a rom. pápa méltóságáról megszoritva beszélnek, akkor nem a közönséges egyház főnökéről, hanem csak mint patriarcháról, vagy metropolitáról szólanak; igy történt a nicei első közgyülekezetben, mint ez a 6ik szabályból kitetszik. 2-or e tan ismerete szükséges a bizonyos helyeken történt eseményekről józan itélet hozására, és a különbféle helyeken divatozó szertartások helyes értetmezésére.

27. §. Az egyház régi felosztása.

A rom. birodalom tartományokra, (provincia) és megyékre (dioecesis) volt felosztva, egy tartományban több városok létezvén azoknak anyavárosa (metropolis) egy romai hivatalnok lakhelye volt, ki az egész tartományi népfelett vitte a kormanyt. Egy megyében több illy kissebb tartomány létezett, s annak fő anyavárosban letelepedett rom. főtiszt minden megyebeli hivatalnokok felett kormányt vitt. Illy megye a rom. birodalomban volt 13, tartomány 118. Azonban a megyék felett volt négy előjáróság — praefectura. A keleti praefectura alatt 5 megye létezett: keleti, egyiptomi, ázsiai, pontusi, trácziai. Illyriai praefectura alatt két megye volt: macedóniai, és dácziai. Olaszhoni praefecturának alá volt rendelve három megye: olaszhoni, illyriai és áfricai. Végül a galliai, praefecturának alárendeltetett ismét három megye: spanyolhoni, galliai, és britanniai. A tartományok előszámitását lásd. Vas H. E. t. 1. 203, és követ. lap.

Ezen rom. birodalmi felosztást a régi ker. egyház a maga térei felosztásában használta, a főbb városokban patriarchákat, exarchákat, és metropolitákat helyezvén el. Hogy a rom. birodalom felosztásához alkalmazta magát az egyház, kitűnik 1-ör az egyházi gyülekezetek ügyirataiból, (actis) és azokon megjelent püspökök aláirásaiból, mellyek a rom. birodalom felosztásával összeegyeznek. 2-or a régi egyház szabályaiból, és folytonos gyakorlatából; igy a cacedoni közgyülekezet 15ik ülésében elhatárzá, miszerint, ha valamelly hely a császár által fővárosi rangra emeltetnék, annak polgári felmagasztását az egyház is kövesse, e szerint ha valami hely fővarosi rangot nyert, előbbi püspök joghatósága alól felmentetvén, saját helybeni püspököt kapott. Igy Majuma falu a ker. hitre térvén, n. Konstantin. császár alatt városi (civitas) kiváltságokkal diszesittetett, és Konstantius a császár fia nevétől Konstantia városnak ne-

veztetvén el, saját helybeni püspökét nyert. 3-r ha valami birodalmi tartomány kettőre osztatván, abban két anyaváros támadott, akkor a polgárilag vett uj anyaváros, egyházilag is metropolisnak tekintetett, s püspöke metropolita lett. 4-er a püspökök közt a főnökségről, vagy elsőbbségről támadt viták ezen szabály szerint döntettek el, hogy a mellyiknek lakhelye polgárilag anyaváros lenne, ugyan az egyhazi tekintetben is elsőbbséget nyerjen, honnan 5-ör ha valamelly püspök, kinek lakhelye polgárilag anyaváros nem volt, a világi fejedelemtől egyházi metropolita rangot nyert, azt a calcedoni közgyülekezet letétetni parancsolá. De ezen polgári felosztást az egyház legszabadabban, és csak annyiban használta, mennyiben ez a sz. kormány, és egyházi fegyelem czéljára hasznosnak találtatott.

28. §. Keleti, és nyugoti egyházak nevezetei.

Ezekről megjegyzendő: 1-ör midőn sz. Jermos Vigilantius ellen irt könyvében mondja: „quid facient ecclesiae orientis, quid aegypti, quid sedis apostolicae?“ a keleti egyházak alatt érti azon egyházi téreket, mellyek utóbb konstantinápolyi, antiochiai, s jerusálemi patriarchák közt osztattak fel, egyiptomi egyházak által érti az alexandriai patriarchátust, következőleg a többi nyugoti egyházakat a rom. patriarchátushoz tartozandóknak ismeri. 2-or sz. Ágoston Julián elleni 1-ő könyv 4ik fejezetében az illyriai, olaszhoni, galliai, spanyolhoni, africai püspököket nyugotiaknak nevezi. 4-er Sokrates egyházi historiájában 2ik könyv 22ik fejez. Sukok hegyét, melly Tráciát Illyriától elválasztja, keleti, és nyugoti egyházak határaul teszi, és igy Illyriát a nyugoti egyházhoz igtatja, s onnan vagyon, hogy Illyria keletre, és nyugotra történt felosztása után

is a rom. patriarchátushoz tartozott, s miután a keletit Isaurus császár a konstantinápolyi patriarchátushoz csatolta, azt I-ső Miklós pápa Mihály császártól visszakivánta.

29. §. Egyházi történetirat egyéb segédszerei.

Ezekhez tartozik 1-ör azon nyelvek ismerete, mellyeken a historiai kutfők leiratvák, mert mivel a történetiró más ember hitelére magát nem bizhatja, az egyházi történetiratra nézve zsidó, syrus, caldaeus, és görög, valamint a mostan élő nemzetek nyelveit is, mellyeken a kutfők le vannak irva, ismernie, és tudnia szükséges. 2-or a szóhatározatitan, (terminologia) vagy is a beszédszokás, és a szavak azon értelme, mi a kutfő leirása idejében használtatott, igy a pápa szó régente minden püspököt, a parochia megyét, a concussio pedig csalást jelentett, p. o. Eusebius samosatei Pálnak dusgazdagságrai eljutását concussiónak tulajdonitja. 3-or bölcsésztan. 4-er oklevéltan, czimer-, és státustudomány. 4-er Archaeologia, s végre egyházi történet-irók.

Az egyházi történetek leirása több módjai közt leghelyesb az, a melly korszakokrai felosztást követ. A jelen rendszerben négy korszakok lésznek. Első Krisztus születésétül n. Konstantin császár idejeig, 2ik ennek idejétül n. Károly császárságáig terjed; 3ik az ugynevezett reformatio idejeig, 4ik a reformátiotól a mi idönkig hozzale a történetiratot.

Az egyházi történetek első korszaka

Krisztus születésétől n. Konstantin császár idejeig, azaz 306ik évig.

Első fejezet.

A ker. egyház kedvező állapota, alapitása, és terjedése.

1. §. Krisztus alkalmatos időben születik.

Az egész emberi nemzetre átszármazott eredeti-bün miatt az Isten azonnal Szabaditót igért, ki bár mindjárt el nem jött, de sz. Pál szerint elérkezvén az idő telje, elküldé az Isten a maga egyszülött fiát. Ezen halasztás oka volt 1-ör mivel a nagy eseményeket sok más történetek megelőzni, és elkeszitteni szokták, és a világot is a megváltás roppant munkája elfogadhatására megérleltettni, és elkészittetni szükség volt. 2-or a ker. hitvallás isteni eredetének olly tanubizanyságát igénylé, miszerint minden elfolyt idők tanúsitása által erősitessék, és a küldendő Üdvezitőről adott isteni igéret annak eljöveteleig minden nemzedékek által terjesztessék. És valóban az elküldendő Üdvezitő iránti isteni nyilatkozvány nem csak a zsidóknál, de más nemzeteknél is elterjedt már az idegen nemzetek közt utazó Abrahámnak

Ágártól született fiai által, már a zsidók, és rómaiak közti összeköttetés által, mire sokat szolgált a zsidók isteni szerkezetű alkotványa is, mert egy nemzet sem kapja egyszerre az egész polgári léte végeig tartandó törvényeket, mint azokat a zsidónemzet Istentől vette, s mivel az emberek a szokatlan események iránt nagyobb figyelemmel viseltetnek: ezen alkotmány különös szerkezetét megvizsgálván, könnyen eljuthattak azon alkotványi czikkre is, miszerint Isten az egész emberi nemzetnek Szabaditót igért. Ez isteni nyilatkozványra nézve az egész idő Ádámtól Krisztusig három korszakra osztatik fel. — Ádámtól Ábrahámig terjedő korszakban kinyilatkoztatott, hogy a kigyó feje megtörendő, az az a Mesiás eljövendő lészen. Ábrahámtól Mojsesig számitott korszakban már az Üdvezitőnek Ábrahám, Jakab családától eredete, és ideje jövendöltetett meg. Mojsestól Krisztusig lefolyt korszakban már megjelent az ó szövetségi irott törvény, próféták jövendölése az uj szövetség igérete, mik az Üdvezitő eljövetelét annál világossabban ábrázolták, mennél inkább ez közelgetett. Sok ezer év szükséges volt pedig arra, hogy azon isteni igéret telyesednék s nem is voltak erre elégesek egynehány századok; mert hogy azon jövendölések isteni jelleme kitünjön, szükséges volt, hogy azon előábrázolások különbféle, s egymástól távuli időkben történjenek, hogy legkisseb gyanú se támadjon, mintha azok nem istenileg, hanem csak emberi jóslatból természetesen erednének.— Hogy az Üdvezitő e világra alkalmatos időben jött, kitünik, mind a zsidók, mind a pogányok vallási, és polgári allapotukból is.

2. §. A pogányok polgári állapota.

Krisztus születése idejében kelet nagy részét birták a párthusok. Nyugoton a németek kétessé tenni igyekezték a rómaiak győzhetetlenségét; ez utóbbiak küztársa-

sága, melly 500 évig egész világ csodálatára dicsőn, és büszkén fenáltott, a mikor már minden nemzeteket meghóditott, akkor egy Octaviánnak alávetetvén, egyedüluralkodási (monarchia) alakra változott. Ez állásából a ker. hit terjedésére sok haszon háromlott, mert 1-ör mind a párthusok birodalmában elszélyedt pogánynépek közt a zsidók egy józanabb vallást, s az igaz Isten ismeretét terjesztették, s az ó szövetségi könyveik görög nyelvre fordittatva, a pogányokat a ker. hitelfogadására készitgették. 2-or a rom. birodalombani sok nemzet egy fejedelemnek hódolván, ez által egy tartományból a másikba gyakorlott utazás biztosb, és szabadabb, a közlekedés könnyebb, s az apostoloknak a prédikálása kedvezőbb lett, mert egyebkint is a romaiak az utak javitására, s biztosságára különösen felügyeltek, és az utazást a szárazon, és tengeren könnyebbitették. 3-or Krisztus azon időben született, mellyben Ján temploma zárva lévén, semmi háboru, vagy nagyobb fegyveri zendület nem létezett, legalább ez időpont az előttivel összvetve békeségesb volt, s e körülmény Krisztus tana terjedésére nézve csak azért is kedvező vala, mert a viharos időkben az apostolok a nemzetek között prédikálás végett nem járhattak, s ezek a háboru nyomora által akadályoztatva prédikáló szavaikat nem hallgathatták. 4-er Krisztus születése idejében virágzott a tudós férfiak aranykora, mi az evangéliomnak onnan kedvező volt, mivel a szép mesterségek, és tanulmányok a durva nemzeteknél minden jó-, és szépnek elfogadására lágyitó szelidséget szülemlettek, ezenkül az emlitett tanulmányi csinosodás azt eredményező, miszerint kiki a bálványozás esztelenségét átláthatta, és a Krisztusnak csudatéteit a szemfényvesztő varázsmüvektől elkülönbözhette. Ellenben pedig ha Krisztus setét, és tudatlan századok egyikében tett volna csudákat; a ker. vallás elleneseinek örökös alkalma lenne, azt ama váddal terhelni, hogy Krisztus a tudatlan világot szem-

fényvesztő bájművekkel ámitgatta. Azt vetik itt ellen némellyek: Ha tehát ezen kedvező körülmények befolyással voltak a ker. vallás terjedésébe, e szerint annak sebes terjedését nem isteni, hanem csak természetes okoknak tulajdonithatni. Azonban észreveendő, hogy Krisztus eljövetele ideje egyszersmind olly akadályokra mutat, mellyek az emberi erő által meggyőzhetetlenek lettek volna, s ha a kereszténységet mindjárt elejénél ostromolni kezdő üldözések tekintetbe vétettnek, akkor minden előbbi idő a ker. vallásnak kedvezőbb lett volna, a mennyire sok kissebb fejedelmek alatti részletes nemzetek egyetértőleg, összesitett erővel az ellen nem támadhattak volna. Azonban isteni nézetek szerint az üldözések ideje is azon oldalról hasznos volt a kereszténységnek, mert ezektől megkiséreltetvén, s mint tüzben az arany megtisztitatván, s koránt sem irtatván ki, isteni kéz általi fentartását diadalommal hirdeti

3. §. Ugyanazoknak vallási állapota.

A pogány nemzeteknek vallási állapotára nézve is alkalmas időben történt a Krisztus akkori eljövetele, mikor ezeknek tanitóra, és lelki orvosra legnagyobb szükségök volt. A bálványimádás s az álistenek tisztelete valamint a pogány tanárok-, ugy azok szájától függő köznépnél is szánakozásra méltó helyezetben volt. Némellyek közöttük emberi kéz munkájinak, mint: szobroknak; mások Isten munkájinak mint: napnak, holdnak, csillagoknak, romlott erkölcsü embereknek áldoztak, azok gonoszságait versekkel, szünnapokkal ünnepelték, ocsmányságaikat mint vallási tényeket példaul követvén. Oda irányozvák tehát sz. Cyprian ama szavai: „Isteneiket, kiket imádnak, mindenekben követik, s még a vétségek is vallási dolgok a nyomorultatnál, mennyországuk telve van gonosztévő, házásságtörő, tolvaj Istenekkel, illyek tehát imádóik is.“

A romaiak annyi Istent tiszteltek, a mennyi rosztól féltek, vagy mennyi világi jót reméllettek, nálok a hidegelelés is Isten gyanánt engeszteltetett; sőtt a legyőzött idegen népek Isteneit is saját Isteneik lajstromába sorozták, honnan sz. Theophil Romát babona összvegének nevezi, 1-ő Leo pápa pedig sz. Péter, s Pál tiszteletére mondott beszédében ezt állitá: „Roma a midőn minden nemzetek felett uralkodnék mindannyiak babonasságának szolgált. „Sz. Agoston de Civ. Dei 3ik könyv. 12ik fejezetéb. mondja: „Romaiak honi, idegen, mennyei, földi, pokolbeli, vizi, hegyi Isteneket tiszteltek.“ Sokkal nevetségesb bálványozás móndja divatozott az egyiptombelieknél, kik Juvenális szerint hagymát, almát, macskát, kigyót, imádtanak. A bölcselkedő tudósok pedig bár a pórnép babonáját titkon kinevették, azt még is nyilvánosan gyakorolni kénteleneknek valának, hogy istentagadási váddal ne terheltessenek, s bár sok természetes igazságokat felfedeztek, sokszor még is ha egy hibás állitmányt kijavitottak, más ellenkező tévtanba bonyolódtak.

4. §. A zsidók vallási szakadása.

Nem különben romlott félben állott a zsidók vallása, és erkölcsössége is Kristus idejében. Egész nemzet köztévelyei voltak: 1-ör Mesiásnak valami földi királyt, és vitézt vártak, ki őket a romaiak igája alól felmentendi, és számukra egy szabad országot alapitand; ezen hihás elővéleménybe azért estek, mert a Mesiás két izbeni eljövetelérőll szóló profétákat nem értették, kik annak első eljövetelét alázatos, és szegény, a másodikat pedig mint utolsó itéletkor történendőt dicsőséges, és hatalmas alakban ábrázolták elő; ez utolsót az elsőtől értvén a zsidók, Jézust Mesiásnak elismerni nem akarták. 2-ör minden egyéb nemzeteket Mesiás országa jogaitól megfosztván, azok iránt

megvetéssel, utálattal, s gyülölettel viseltettek, és az emberiség, s felebaráti szeretet kötelességeit csak saját nemzetségű emberek iránt telyesitették. 3-or a vallás lényegét egyedül Mózses törvénye külszertartásaiban helyezték.

Köztök támadt vallási felekezetek ezekben egyeztek meg: Mindannyian megvetvén a bálványozást, az igaz Istent, a lélek halhatatlanságát, (mellyet még is a szadukeok tagadták) és Mojses törvénye isteni eredetét hitték. Fariseok mint szenteskedők magukat más felekezetektől elkülönitették, Mozses törvényén kivül annak ellenies, és mesés hagyományi- állitmányokat koholtak, a természeti erkölcsi törvényt megvetvén, sok kikoholt szertartásokhoz vakbuzgón ragaszkodtak. Babonás előitéleteik voltak: étkezés előtti, s utáni kézmosás, a bünösökkeli nemevés, szombat naponi gyógyitás tilalma sat. Életmodjuk a külszenteskedést, és képmutatást elárulva, az egyszerű pórnép előtt dicsüséget vadászott, mert hosszú imákat mondván el az utszákon, teli marokkal osztván az alamizsnát, zsákba öltözvén, s hamuval meghintvén fejeiket, sanyarun böjtöltek, mind ezeket csak azért tévén, hogy látszassanak az emberektől, az összejövetelekben első helyeket kerestek, a lázadásra hajlandók voltak, az adófizetést, a romaiak igáját mint Istentől elválasztott nép jellemével össze nem férhetőt a legnehezebben szenvedték.

Sadukeok az előbbiek véleményeit, angyalok léte, lélekhalhatatlanság, és halottak feltámadása körüli tant elvetvén, taniták, miszerint az Istent csak e földi javak miatt kell tisztelnünk, és az emberi cselekvényeknek egész megjutalmaztatását e világi következményekben helyezték, a sz. irásból csak Mózses öt könyveit fogadták el, de a többi zsidósággal az isteni tiszteletben, böjtölésekben, és áldozatokban megegyeztek. Epicur tanitványihoz hasonlag szabad, és tágult erkölcsi fegyelmet gyakorlottak, a szegénységet isteni büntetésnek tekintvén, csak gazdag embe-

reket fogadtak felekezetökbe, kiket Isten előtt kizárólag kedveseknek lenni gondolták. Sz. Epiphán צַדִּיק (igaz volt) zsidószóból származtatja őket, mivel az igazságot szerették. Mások eredetöket keresik Sádok Socheusnak tanitványában, mert Socheus tanitá, miszerint az Istennek jutalomtekintet nélkül kell szolgálnunk, honnan Sádok következteté, miképen tul a siron sem jutalom, sem büntetés nem leend.

Essenok a szabad akaratnak semmit nem engedvén, mindeneket egy örökvégzésnek tulajdonittak, s megvetvén a sz. irás betüszerinti értelmét csak titkost kerestek, az isteni dolgok csendes elméletét a nyilvános isteni tiszteletnek elibetették, küldvén ugyan ajándékokat a jerusálemi templomba, de maguk oda nem mentek. Városi lakást, nyilvános hivatalkodást, és házasságot kerülvén, a pusztában közbirtok, és közasztal mellett éldegéltek, s nevelés végett idegen gyermekeket fogtak fel. Két osztály támadt köztök: elméletiek (theoretici) az elméletnek; gyakorlatiak (practici) az orvossi tudománynak, kézmüvészetnek adták át magukat, nőtársakat is megszenvedvén felekezetökben. — Az essenok felekezete akkor támadt, mikor Antiochus kegyetlenségét kikerülni akaró zsidók a pusztába menhelyet kerestek, hol ezután is sokan megmaradtak közülök. Fariseokat képmutatás miatt a pogány stoicusokkal, saduceokat tágult erkölcsi fegyelmök miatt epicureokkal, essenokat pedig magános élet megkedveltetése miatt pithagoreokkal szokás egybehasonlitni.

Az elősorolt zsidó felekezeteken kivül támadtak még később *a*) Careusok, kik a saduceok elveihez közelébb járultak. *b*) Herodiánok, kik Herodest tartották Mesiásnak. *c*) Hemerobaptisták, kik a mindennapi testmosást, mint az üdvességre elkerülhetetlenül szükségest gyakorolták, s mind a fariseok, mind a saduceok elveit elfogadták. *d*) Galileok, galilei Judás követői, kiket ő midőn a zsidóságra első adó vettetett, pártütésre lázitott. *e*) Samaritánok, kik erede-

tőket veszik azon tiz zsidó osztályok, mellyeket Salmanazar fogságba elvitt, Samaria Palaestina városában maradt hagyományától, és azon pogányok zavarékától, kiket Salmanazar gyarmatúl odaküldött, honnan történt, miszerint a samaritánok az egy igaz Isten tiszteletét a bálványozással összevegyitették, s a lélekhalhatatlanságot tagadták; s miután a bábeli fogságból hazajövő zsidók a templomot ujra felépitvén, abban a samaritánoknak helyt engedni nem akartak; ezek a Garizim hegyén különtemplomot épitettek, mit utóbb Antiochus parancsára Jupiternek felszenteltek, s miután ezt a zsidók földig leronták, ők azonos helyen oltárt emeltek, azonban vallásuk a bálványozaastól megtisztulván a Mesiásról helyesen vélekedtek, mint ki valaha a zsidók, és samaritánok sziveit összekötendi. Jan. ev. 4 : 22.

5. §. Jerusálem pusztulása.

Pompeius elfoglalván Jerusálemet idumei nemzetű Antipátert rendelt rom. képviselőnek. Ennek fia Herodes, ki a gonoszságok szörnyetegei miatt nagynak neveztetett, Antonius kedvezéséből Judeának királja lőn, s Octavián által e méltóságban megerősittetett, de a Machabeus-nemzetségű Antigonnal három évig együtt vitte a kormányt, ezt pedig megöletvén, még 34 évig maga uralkodott. Antigon halálával bételyesedett Mojs. 1-ő könyv. 49 fej. 10ik vers. foglalt Jakab patriárcha jövendölése, miszerint el nem vétetik zsidóktól a kormány, mig a Mesiás el nem jön, s igy Heródes utolsó napjaiban születvén Krisztus, a kormány már zsidócsaládu fejedelem kezénél nem volt. Herodesnek három fia volt: Archaelaus, Herodes Antippás, és Fülep, ez nem sokáig élt, a két első pedig a romaiaktól számüzettvén, külföldön halt el. Nagy Herodesnek unokája Agrippa (öregebb) Caligula császártól Fülep, és Antippás, Claudiustó pedig Archaelaus tartományit is megnyerte, Fia

Agrippa (fiatalabb) atyjától reá szállott tartományoktól a romaiak által megfosztatván nem sokára dicstelen multki.

Ez idő óta Judea minden tartományival rom. kormány alakára változott, és rom. elöljárók (praefecti) által kormányoztatott. Ventidius praefectus alatt husvét ünnepén egy rom. katona a jerusálemi templom ajtajánál őrködvén, illetlen jeladással, és csufos szavakkal annyira elkeserité a zsidókat, miszerint ezek a rom. katonaságot kövezni kezdették; honnan támadt ellentállás, és zavar közt 10 ezer zsidó veszté életét, s ez alkalommal kiüzetvén sz. városból a béke, soha többé nem tért vissza, s a zsidók sorsa mindig alább szállott, mert ezek az utóbbi praefectusok kegyetlensége, és pénzvágya miatt a sors-jobbulási reményt annyira elvetették, hogy Krisztus születése után 66ik évb. a romaiak ellen nyilván fegyvert ragadtak, és igájukat nyakukról levetni igyekeztek, — igy félbehagyattak már a rom. császár, s népeérti áldozatok, s a romai katona, a hol találtatott, kivégeztetett; elkezdvén tehát a háboru, 20 ezer zsidó életét veszté, nagy része e nemzetnek gályára kárhoztatván. De a romaiaknak sem szolgált mindenkor a szerencse, mi okból Nero császár a harcz folytatására Vespasiant külde vezérül, ki Siriában a zsidók ellen győzedelmeskedvén, katonáit Palaestinába vezeti, s Galileát tüzzel vassal feldulja. Az alatt a jerusálembeliek meghasonlottak, és a buzgolkodók a békejavalók ellen sok kegyetlenséget követtek el. Vespásián tehát szántszándékkal halogatta a megtámadást, hogy a zsidók belegyenetlenségeik által magukat jobban emésszék, de a szükevényektől szorgoltatva, a sz. város megtámadására komolyan készül; azonban Nerónak halálárol értesülvén, Romába siet, s az ostromlást Titus fijára bizá-, e pedig az olajfák hegyén tábort ütvén, az éjszaki várost könnyen elfoglalá; miután pedig az elkeményedett szivü zsidóságnak a béke igazságos feltételeit hasztalan ajánlotta, a várost erősen körülvétetvén, és minden köz-

lekedést elfogván, az ostromlottakat olly kegyetlen éhhel kinozta, hogy egy Mária nevezetű asszony saját gyermekét sülten megette. Gondolá a kegyes Titus, miszerint annyi nyomoroktól megtörődött zsidókat a béke elfogadására veheti, s azért a Jehova magasztos templomát megégetni tiltotta, de egy katona égő üszköt vetett be annak ablakán, s igy ez éjjel, nappal égvén, lángok martaléka lőn, mivel pedig a pártütők erre sem indultak meg, Titus a hátralévő várost tüzzel felpusztitá, mindeneket porrá, hamuvá változtata, s csak három tornyot tarta meg annak emlékjeleül: micsoda várost rontott el valaha a romai erő; sőtt az egész földet, hol épületek állottak ekével szántatta fel, s betelyesedett Krisztus jövendölése: „nem marad itt kő a kövön. Dögvész, és éh emészte zsidó sokaságnak számát nem tudhatni, 97 ezer volt a fogoly, egész háborúban 13 százezer elveszetnek állitatik, sokan a hajók huzására, és egyiptomi érczbányák munkálatára kárhoztattak, némellyek pedig hitvány áron eladattak, s csinosb alakuak a diadalom ékesitésére Romába hurczoltattakel.

Trajan császár alatt Krisztus születése után 115ik évb. ismét feléledtek a zsidók, s Cyprusban, Egyiptomban zendülést támasztván, több ezeren lekonczoltattak. — Midőn Hadrián császár azon a helyen, hol a régi Jerusálem állott, uj s nevétül nevezendő Aelia várost épittetett, a régi zsidótemplom helyére pedig Jupiternek templomot emeltetni rendelt, és a zsidógyermekek körülmetéltetését eltiltotta: a zsidók 132ik évb. Barchochebának, ki magát Mesiásnak adta ki, vezérlete alatt fegyvert ragadtak, de legyőzetetvén, ismét elszélyedtek, s Titus által megtartott ama három jerusálemi torony ez alkalommal földig rontatott, s örökös utálatukra Betlehem feléi kapura egy disznó állat metszetett ki. Septimius Severus császár alatt ismét a rabságbóli szabadulás után vágyván a zsidók, pártot ütöttek, de ismét ugy megveretettek, hogy többé felemelkedniek le-

hetetlen volt ugy bünteté Isten a hütlen népet, maga igaz itélete szerint, mellyet ők magukra idéztek mondván Krisztusról: az ő vére légyen rajtunk, és maradékinkon.

6. §. Krisztus Jézus élete.

Jézus e világ Üdvezitője Betlehemnek Judea városában Mária szüztől Dávid király nemzetségéből született Augustus császár birodalma 40ik, n. Herodes országlása pedig 37ik évében. Körülmetéltetése után a napkeleti három királytól drága ajándékokkal tiszteltetett meg, kiktől mivel Herodes a született zsidók királyának e világra jötte helyét ki nem tudhatta, országában a két éven alóli férfi-gyermekeket megöleté, mellyek számába Jézus is esik, ha Jósef nevelő atyjával, s Mária anyjával Egyptomba nem menekül. Mint 12 éves már a jerusálemi templomban a tanárok közt isteni dolgokról vitázott; egyébkint szülei felügyelése alatt maradott, mig a mennyei Atyjától magára bizott munkát elkezdé. Keresztelő sz. János, ki a zsidókat töredelmezésre ösztönözé, és a Mesiás elfogadására készitgeté, többi tanitványai közt Jézust is mintegy 30 évest Jordán folyóban megkeresztelte, kire a sz. Lélek galamb képében szállott, s égből hallatszott szó által Istenfiának nyilvánittatott. Negyven napi böjt után Jézus megkisértetvén az ördögtől, — 72 tanitványból 12 apostolokat választott, szegény, és egyszerü halászembereket, hogy munkálódásuk sikere a mindenható Isten erejének, nem pedig emberi bölcsességnek tulajdonitassék, s miután Kana helységében a vizet borrá változtatván, magát rendkivüli Istenkövetnek kijelenté, nyilván tanitani kezde. A zsidók közül sokan tanitmányát igaznak elismerték, sőt cselekedeteinek, s tanának hire külnemzeteknél is elterjedt, mi okból az irástudók, és népvének vesztét határozták, s a megfogottat Pilatus róm. képviselő elébe vezették, ez pedig bár vonakodva, s ha-

lálát szomjuhozó zsidónép zajától késztetve, őt keresztre feszitette, ki meghalván, harmadnap isteni erővel feltámadt. — Ezután tanitványit 40 napig az Isten országa titkaiban oktatá, s tana világszertei hirdetésére felhatalmazta, s apostolai szemláttára felment az égbe.

7. §. Apostolok prédikálása, és halála.

Krisztusnak mennybemenete után az apostolok egybegyülvén, sorshuzás által Judás helyébe Mátyás apostolt választák, tiz nap mulván pedig pünkösd napján a sz. Lelket vették fel, azaz a csalhatatlanság erősbödés, csudatehetség, idegen-nyelvtudás, s jövendülhetés ajándékait, mellyek a prédikálás elején ugyan szükségesek voltak, de jobban terjedvén az egyház, az apostoli utódokban lassan szünni kezdtek; oda mutatnak n. Gergely pápa szavai is: „hogy szaporodjon a hivők sokasága csudatétekkel vala táplálandó, mert mink is csemetefákat ültetvén, azokat addig öntözzük, mig a földben megállapodnak, s ha egykor gyökeret vernek, az öntözés elmarad.“ — Sz. Lélek ajándékaival felruházott apostolok az ünnepre Jerusálemben összegyült népnek azonnal prédikálani kezdének, és abban nagy csudálkozást gerjesztettek, mikép lehet az, hogy ők mint galilei férfiak idegen, és minden hallgatónak saját nyelvén tudnának beszélleni; *a*) melly csudálkozás miután annyira menne, hogy némelly hallgatók az apostolokat részegeknek

---

a) Nem bizonyos, mi értelemben véve beszélettek idegen, és különbféle nyelveken az apostolok? mert ha azon egy apostol különbféle ajku hallgatóknak beszélett, és még is mindeniktől megértetett, akkor nem beszélt egyszere szoros értelemben vett különbféle nyelveken, de általa kiejtett szóhang különajkú hallgatókban azon eszmét támasztott, melly minden hallgató nyelvkiejtésével egybe volt kötve, azonban ez sem volt csudatét nélkül.

tartanák, felkelvén Péter fontos beszédet mondott Krisztus feltámadásáról, s a vádat alaposan megczáfolván, megmutatá, mikep ez a mit látnak nem egyéb lenne, hanem Joel próféta jövendölésének telyesitése, s tovább menvén prédikálása által háromezer hallgatót megtéritett, s megkeresztelt. Nem sokára Péter, és János apostolok a jerusálemi templomnál születésétől sánta embert Jézus nevében meggyógyitottak, mi csudatétre összefutván a nép, s Péter Krisztust prédikálani alkalommal élvén, ötezer embert ker. hitre téritett; - ehez az apostolok által annyi végbevitt csudák járultak, hogy a prédikált hit igazvoltáról számtalanok meggyőzetvén, aztat elvállalták. Látván tehát a zsidóelöljárók, miszerint a nép az uj tanhoz szit, az elfogott Péter-, s Jánostól kérdik: ki erejével, és hatalmával tennék mind ezeket? ők pedig hallatlan bátorsággal Mesiás megölettetését vetik szemükre. Más izben pedig megdorgáltatván, s Jézust hirdetni megtiltatván, azt felelték, hogy inkabb kell engedelmeskedni Istennek, mint embereknek. Kécségkül itten az apostolok ügyét elősegité Gamaliel törvénytudó a többi zsidóknak apostolok iránti mérséklést, s kegyelmezést javasolván. — Az isteni gondviselés a világi tanulmányokban járatlan apostolokhoz csatolá a bölcs férfit Sault, ki eleve a ker. községet sanyarun üldözte, őtet a keresztények elfogdosása végett Damaszk városba utazót csudálatos módon magának valasztá el Krisztus, kit ezentul a zsidók, és pogányok téritésében nagy sikerrel használt.

Miután pedig Péter apostolt tisztátalan állatokról volt mennyei látása arra tanitotta, hogy Mesiás országához a pogányoknak is joguk van; Kornel pogány százados házi családostól megkeresztelt, ezt tette Fülep diácon Samariában Simon bűbájossal, és a szerencsen királynő heréltjével, s több másokkal. Igy az apostolok hivataluk terjedelmesb körét átlátván, az egész világon elszélyedtek, és számos egyházakat alapitottak. Micsoda névszerinti tartományokban pré-

dikáltanak pedig az apostolok? sz. Lélek sugállatából, vagy sorsvetésből jutottak é közülök kinekkinek különös tartományok a prédikálásra? s mi halál nemével multak ki e világból? ezeket mindenikre nézve bizonyosan elhatározni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy prédikálásuknak nagy volt az eredménye, s sokan, bár a ker. hitet el nem fogadták, még is Krisztus képét házuknál nagy becsben tartották. Tiberius császár Krisztust a rom. Istenek lajstromába igtatni akará, de a tanácstóli félelem miatt feltételétől elállott. Ezt ugyan csak maga Tertullián emliti a pogányok elleni védiratában, de ha ez igaz nem lenne, az akkori Tertulliánnak szemére vetették volna a hazugságot. — Sz. Tamás apostol régi hagyomány szerint Parthiában, András Scythiában, János Azsiában prédikalottak. Péter apostol Pontuson, Gallacián, Asián, Bithinián keresztül hirdette az evangéliomot, s végre Romában keresztre feszittetett. Sz. Pál Jerusálemtől egész Illiriáig működött a ker. vallás terjesztésében, végtére Romában lenyakaztatván. Jakab (nagyobbik) szinte e halál nemével végeztetett ki Jerusálemben, kissebb Jakab pedig mint jerusálemi püspök a zsidótanácstól parancsolatot vévén a templom bástyájáról Krisztus ellen prédikálani, parancselleniesen a ker. hitet hirdetvén, a magos helyről gödörbe taszittatott, megköveztetett, s kallósulyokkal (fuste fullonis) agyonűttetett. Közvélemény szerint az apostolok mindannyian (Jánost kivévén, ki Efesusban természetes halállal mult ki,) vértanui koszorúval szenderültek át jobb életre; de ezen vélemény elterjedésére szolgált a martyr szó, mi vértanút jelent, e nevezettel minden apostol megtiszteltetett, mert mindegyikök Krisztus tana, ès cselekvényei tanuja volt.

8. §. Jerusálemi egyház.

Krisztustól s apostoloktól alapitott, az ő jelenléte, és halála által megtisztelt jerusálemi egyház első bültsője, és anyja volt a kereszténységnek. Naprólnapra nagyobb előmenete volt ezen egyháznak az ott müködő apostolok kormánya alatt, kikről azt irja Apollinaris, hogy Krisztus parancsából 12 évig Jerusálemben maradni kötelesek voltak. De Krisztus azt parancsolta csak, hogy ott maradnának a sz. Lélek elvételeig, ez után pedig egy más parancs erejénél (Mát. ev. 28 fejez.) kötelesek valának az egész világra elszéledni, a mint is Péter, és János Krisztus mennybemenete után Samariába elutaztak, Péter több egyházakat meglátogatott, sőtt régi hagyomány szerint Krisztus mennybemente utáni ötödik évb. az antiochiai egyházat alapitá. De mégsem tagadhatni, hogy az apostolok a sz. Lélek elvétele után több ideig maradtak Jerusálemben, ezen egyházat ugy elrendezendők, miszerint ez sinormértékül, és szabályul szolgáljon a még alapitandó egyházaknak, tovább azért is hogy a támadott hitviszályokat (controversiae fidei) közszavazatukkal eldöntenék, példát hagyván utódaiknak a hitbeni dolgok mi módon leendő elintézésére. Első püspöke ezen egyháznak volt a fijatalabb Jakab, igaznak neveztetvén, mivel semmi szeszes italt, kenőcsöt, s fürdőt nem élvezett, s soha nem beretválkozott, az imádkozásban pedig olly szünnélküli buzgalmu volt, hogy térdeni bőre a tevebör keménységével felérne. — A jerusálemi egyház első hivői imádkozás végett a zsidótemplomot járták, a zsidókkali minden külegyesületet ugyan nem szüntetvén meg, de az oltáriszentséget magán házaknál vették magukhoz, s ugyan ott tartották a szeretet lakomáit is, (agapae) mellyekért annyi sok hamis vádakat szenvedtek. (12, 13, §.) Egyébiránt legnagyobb egyeségben, és szeretetben éltek, s a szegényebbek sorsán segitni akarván, ingatlan javaikat el-

adták, azok árát az apostolok kezelésére bizván. Innét gyüjtött jövedelem közös lett, miből minden nap a szegények szükségeik aránya szerinti részt kaptak. Erre nézve azt állitják némellyek, hogy az első keresztények a pithágoreok, és esenok példáját követvén, a világi javak sájatiságáról egészen lemondtak, de az apost. csel. kőnyv. 2ik fejezetében előjövő szavak: „minden közös volt nálok“ nem jelentik a földi javak tökéletes közösséget, mert a mondott szavakat igy is értelmezhetni: minden keresztény saját javait ugy nézte, mintha közösök lennének, és ha szükségesnek látta azokat a szegények ellátására szivesen forditotta, s nem is létezik azon tartalmu apostoli törvény, mi a ker. hivők javai eladatását parancsolná, s sz. Péter Anániást nem azért bünteté meg, hogy az eladott föld árának részét magának megtartotta, de hogy a sz. Léleknek hazudott, állitván az egész összveg átadatását. l. apos. csel. 5ik fejez. Ezen összegyüjtött alamizsnáknak a szegények közti felosztását apostolok a diáconokra biztak. l. 31. §.

9. §. Első századbani többi egyházak.

Az Isten igéjének apostolok által elhintett magva a sz. városon kivül is elterjedt. Midőn sz. István halála után Jerusálemben a keresztények ellen nagy üldözés támadna, sokan közülök Palaestina, és Samária helységein elszéledve, Krisztus tanitmányát hirdették; ez alkalommal Fülep diácon a samaritánokat csudatéteivel a ker. hitre téritette, kiket abban Péter, és János apostolok kezeik feltéte által megerösbiték, és Simon bűbájos (Simon magus) szemfényvesztő miveit megakadályozták; l. apos. csel. 8 fejez. A szamáriai egyházon kivül alapiták még az apostolok e következőket:

1ör Antiochiai egyházat. E városban Krisztus követői legelőbbször neveztettek keresztényeknek, s mivel az ottani

pogányságnak leghamarább tünt fel az igazság napja, ezen egyház napkeletinek is neveztetett; Antiochiában első evangéliomi hirdetők voltak azon keresztények, kik első jerúsálemi üldözéskor mentőhelyet keresvén, Antiochiába is érkeztek, és ezek mind zsidokból eredt keresztények az antiochiai zsidóknak, a pogány antiochiabelieknek pedig némi cyprusi, és cyrinei férfiak hirdették az evangéliomot, mit a jerusálembeli keresztények megtudván antiochiabeliek megerősbitésére Barnabást utasiták, kinek működése által annyira szaporodott az ottani egyház, hogy ő illy munkára' elégtelen sz. Pált hivta magához, s nem sokára Jerusálembe vivén az összegyüjtött alamizsnát, innen segitségökre Márkot is magukkal hozták Antiochiába. Régi hagyomány szerint a mit Euseb, sz. Jermos, és aranyszáju sz. János előhozák, Antiochiába első püspök volt sz. Péter, mint egyszersmind ezen egyház első alapitója, ki ott legelőbbször némi téritéseket tett volna, azonban bizonyos, miszerint sz. Péter Antiochiában nem sokáig maradt, hanem maga helyébe hagyta Evodiust kinek utóda volt sz. Ignácz.

2-or Az egész világon leghiresb romai egyház szinte az apostolok idejétől veszi eredetét, mert sz. Pál a romaiakhoz irt levele első részében mondja: a ti hitvallástok hirdettetik az egész világon. Ha az egyház alapitója által értjük az első evangéliomi hirdetőt, ekkor valószinű, miszerint ezen egyház alapitói voltak azon zsidókeresztények, kik Jerusálemben pünkösd napján megkeresztelkedtek, és az ünnep végeztével Romába (a hazájukba) tértek vissza, ezek közül volt Aquilla, és neje Priscilla, kik apost. csel. 18ik fejezetében emlitetnek; ha pedig az egyházalapitó által értjük az első püspököt; az volt sz. Péter apostol mint alább látandjuk.

3-or Hogy az alexandriai egyház apostolok alapitásától veszi eredetét alexandriai Kelemen, és Euseb tanusitja.

A zsidókeresztények, kik első jerusálemi üldözéstől idegen tartományokba menekültek, lehettek itten első téritők, sz. Péter tanitványát Márkot első alexandriai volt püspöknek vallja Euseb, és Eutich pátriárcha.

4-er Ezekhez sorozhatni még azon hét egyházakat is, mellyek sz. János mennyei tit. könyvében emlittetnek, ollyan az ephesusi, smirnai, sat. Amabban János evangelista, ebben Polykarp tanitványa mint ezen egyházak püspökjei mozditák elő a ker. hit virágzását.

10. §. Második, és harmadik századbani egyházak.

Második században a Krisztus evangéliomát jelesen elterjedtnek nyilvanitják Jusztin vértanú, sz. Jernő, és Tertullián irományai. Milly nagy számmal voltanak már 2ik században rom. birodalomban a keresztények, tanusitja Plinius Bithiniából Trajánhoz ekép irván: „tanácskozásra méltó dolognak itéltem ezt megirni a vétkesek nagy száma miatt mert sokan minden korú, állapotú, és nemű emberek veszedelmeztetnek, s nem csak a városokat, hanem a falvakat is elmocskolá ezen babona“ (érti ez által a ker. hitet.) Már ha illy kicsiny tartományban, mint Bithinia volt, olly sok keresztény létezett, mit lehet mondani az egész rom. birodalomról? Azért Tertullian is a pogányok elleni védiratában (38 fejez.) igy szól: „tegnapiak vagyunk, s még is mindeneteket elfoglaltuk, városokat szigeteket, kastélyokat, táborokat - - - s csak a templomokat haggyuk meg néktek.“ Panthen alexandriai iskola előjárója Euseb szerint az indusoknak prédikált, s bár ezek által különbféle nemzeteket érthetni, valószinű még is, hogy itten érteni kell azon arabiai zsidókat, kiknek már sz. Bertalan hirdette az evangéliomot, s kiknél ez Maté evangéliomát

hagyta, mit csakugyan Panthen ottan talált. Arabiának azon vidékén, hol. sz. Pál működött a ker. hit terjesztésében, fáradozott egyszersmind Origines is, 216ik évb. egy fejedelem által oda a végett meghiva, hogy őt, s alattvalóit az evangéliomban oktassa. Gothok, kik 3ik században Moesiát, és Thráciát foglalták el, Galaciába, és Cappadociába tett berohanásaik alkalmával több ker. foglyokat vittek haza magukkal, kiktől a ker. hitben némi oktatást vettek. Első nicei közgyülekezet határzatinak Theophil gothok püspökje aláirtnak olvastatik.

Nyugoton már második században hires volt a galliai egyház. Csupa vélemény, miszerint sz. Pál Spanyolhonba utazván, Gallia nagyobb részét prédikálva bejárta, s hogy areopagi Dénes első párisi püspök volt; annyi bizonyos, miszerint 2ik században Viennben, és Lionban már virágoztak a ker. egyházak, s Lionban Photin után sz. Jernő volt a püspök, mind a kettő keletről jövén oda. Harmadik században Gallia vidékein több egyházak keletkeztek, kiknek alapitói voltak azon hét sz. férfiak kik Decius üldözésekor oda menekültek. Némethonban 2ik században szinte diszlettek már a ker. községek, mit Jernő, és Tertullián tanusitanak; kölni, treviri, metzei egyházak legelőbször támadtak ottan. Pannoniában, s körüli tartományokban Tertullián idejében számosak voltak a keresztények, mert ez a zsidók ellen irt könyvében állitja: „Sarmaták, dácok, németek, scythák helyei Krisztusnak alávettetvék, mellyekben mindenütt az igaz. „Isten neve uralkodik.“ A mik a ker. hit Britanniában lett terjesztésről állitatnak, azok alapnélküliek; ollyan az is, hogy Fülep diácon Galliából arimathiai Józefet oda prédikálni külde, miről hallgat maga Beda is, a britt nemzet dicsét előmozditani igyekező iró. A spanyolok nagyobbik Jakabbal mint egyházuk alapitójával dicsekszenek, azonban ez, mielőtt apostoltársaival együtt a világon elszéledtek volna, Jerusálemben lenyakaz-

tatott, l. 7ik §. s ugyan ezt felelé 4ik lateráni közgyülekezetben Roderic toledoi érsek a compostelli püspöknek, ki a spanyolegyház főnökségét amattól magára átruháztatni azon állitólagos alap-okból kivánta, mivel nagyobbik Jakab spanyolok téritője Compostellában elhalt, és ott eltemelttetett. Régi hagyomány szerint sz. Pál is prédikált Spanyolhonban, a mit tanusitni látszatnak sz. Pálnak romaiakhoz irt levele 15ik részében foglalt szavai, mellyekből azonban nem egyebet hozhatni ki, csak hogy sz. Pálnak szándéka volt Spanyolhonba menni. Egyebiránt hogy a ker. hit már első században oda beérkezett kétségküli dolognak teszi azon ott találtatott márványkő, melly a pogányok által Nero tiszteletére a spanyolhoni keresztények üldöztetése miatt emeltetett.

11. §. A ker. hit sebes terjedése.

Az evangéliom sebes terjedését isteni, és emberi eszközök mozditották elő. Isteni eszközök voltak: 1-ör az isteni kegyelem munkálódása, mert maga Krisztus egyháza sebes előmenetét a mustármagról, és kovászról előadott példabeszédében megigérte. Kiviláglik a dolog, ha megfontoljuk az evangéliom hirdetése körülményeit. A ker. hit kirdetők kevés számú, egyszerű, tapasztalatlan emberek valának, minden emberi hatalmasság nélküli szegények, kiknek mennyei Mesterökkel együtt nem vala hol fejeiket lehajtani, minden világi bölcseségtől fosztott tudatlanok, kik nem tudtanak többet a felfeszitett Krisztusnál. Azok, kiknek a ker. tan hirdettetett, a világi jólét minden szabadosságára elvetemedett emberek voltak, zsidók t. i. és pogányok, kik előtt a felfeszittetett Krisztusnak csak emlékezete is botrány, és balgatagság volt. Maga a prédikált tan pedig az emberi észnek megfoghatatlan, előitéletekkel, divatszokásokkal, a szivnek rosz hajlamaival homlok egye-

nest ütköző volt, miuek elfogadására semmi kecsegtető remény nem huzott, sőtt mellynek elfogadását gúnyok, tömlöezözések, kinzások, hivatal-, s vagyonvesztések, és erőszakos kivégeztetések követték ugy, hogy semmi emberi intézetnek, több akadály soha nem tétetett, mint a ker. hit előmenetének, honnan bizvást kihozhatni, miszerint annak sebes léptekkeli haladása nem másnak, mint a mindenható Isten működésének tulajdonitható, ki az emberi szivéknek oda, hova tetszik, hajthatására legtökéletesb akaratú. Második eszközül szolgáltak itt a csudatétek, mellyek erejével Krisztus saját tanitványit felruházta, s mellyek nékiek istenkövetségi tekintélyt szereztek; ezen csudatehetőség Tertullián idejében még nem szünt meg a keresztények közt, ha pedig a ker. hitvallás csudatét nélkül terjedt, ez legnagyobb jele az Isten munkálódása erejének, miszerint hitetlenségben, és gonoszságban elsüllyedt világ csudatét nélkül hitt az evangéliom hirdetőinek. *a*) 3-or Ide járul a ker. hitnek más vallásokat felülmuló, s kitünő jelessége,

a) Keresztények által eszközlött csudatétek közé számittatik a mennykövező ezred (legio fulminatrix) csudatéte. - Midőn Márc Aurél császár 174ik évb. a quadokkal, és marcomannokkal háborút viselne, hadiserege az ellenség cselszövénye által vadonerdők, és hegyek közé szoritatott, s körülvétetett, a rom. táborban akkoron már sok ker. katonák voltak, kik e veszedelemben buzgón, és térdelve esdeklettek segedelmet a seregek Urától. 'S-ime nem sokára hirtelen nagy záporeső támadván, ez által magok, s lovaik nagy szomját enyhithették, sőtt jégeső közibe elegyitett mennykövek az ellenség seregét összezavarták, s abból sokat leteritvén, elszalasztották. Ezen eseményt valamint a régi keresztények, ugy a pogányok is iratáikban emlitik azon különbséggel, miszerint amazok a győzedelmet a ker. katonák buzgó imájának, ezek pedig Isteneiknek tulajdonitják, honnan is Márc császárnak Romában emeltetett szobor essőző Jupitert ábrázolt. Vannak azonban, kik e történetet mesék, s költemények közé sorozzák. De

s tisztasága, melly még e felett a mérséklés szellemével is ajánlá magát, távul lévén a fariseok sanyaru, s saduceok tágult erkölcsösségétől. 4-er az első kereszténeknek állandó, bátor, és szilárd lelkűsége, s olly csudálatos béketürése, miszerint minden nyomorokat, és kinokat inkább eltűrtek, hogysem az üldözőbe vett vallásuktól eltértek volna, melly állandó lelkűséget látván a kinzók, illy béketürést kövétői sziveibe csepegtető hit igazságáról meggyőzettetvén, azt magok is elfogadták; s oda értendők Tertullián szavai: „mindig többre szaporodunk, a mennyiszer általatok arattatunk, a mártyrok vére magva a kereszténységnek.“ És ez uton nem csak a tudatlan nép tért meg, de a leghiresb pogány tanárok is, mint: areopagi Dénes, Justin vértanu, Athenágoráz, Tertullián, antiochiai Theophil, Tacián, alexandriai Kelemen, s többek ezen észrevételek által fejüket Krisztus édesigájának alábocsáták. *b*)

Emberi eszközök voltak im ezek: 1-ör a ker. tudós

---

bár mit is tartson valaki a e történet körülményeiről, annak lényegét még is tagadni nem lehet, mert azt Tertullián a pogányok elleni védiratában előhozta, s feltételezte, miszerint ezt a pogányok igaznak tartják, ellenesetre pedig ezek Tertulliánnak a koholmányt szemére vetették volna. Ám de nehezebb elhatározni valljon ama essőzés csudatét volt é? mert mi természetesb a nyári időben tartós forróság utáni hirtelen záporessőzésnél? ezt tehát természetesen is értelmezhetni. De már annak természetes okát alig mutathatni meg, mikép történt hogy a mennyközések csak az ellenség táborát bántotta, holott a viadalban a két ellenséges sereg összezavarodott.

b) Vagynak, kik azt allitják miszerint ama népsokaság a ker. hitre nem annak igasságáról tiszta megyőződésből, hanem csupa ideigleni, és aljas rugonyokból tért meg, ugyan is a szegények elvállalták a ker. hitet, hogy a gazdagok összerakott alamizsnájából (8. §.) hivalkodva élhessenek, a gazdagok pedig mivel az apostolok által hiresztelt utolsó itélet kö-

férfiak buzgalma, kik az uj szövetségi könyveket anyanyelvre (lingv. vernac.) forditák, mellyek olvasásából sokan a ker. hit elfogadására előkészitettek. 2-or a védiratok, (apo-

---

zelitő napjától féltek. -- De ezek nem állhátnak meg, mert igaz ugyan hogy az első keresztények a szegényebbek sorsát szivöken hordották, de nem a munkátlan hivalkodókét, mert az apostolok elve volt: „a ki nem dolgozik ne egyék.“ És ha a kéresztények adakozásából elősködhetni reményt adó bizalom egynéhany henye hivalkodót a ker. vallásra édesgetett, más részről az üldözéstöli félelem őket attól elrettentette, mert igy vagyunk alkotva a természet által, hogy a halál veszedelmétöl inkább tartunk, mint a szegénységgeli küzdéstöl, illy képmutatók tehát első üldözés alkalmával a ker. társulatnak hátat forditottak volna, mi még is hogy az első kereszténveknél alig tapasztalható dolog volt, mutatják elszánt lélekkel kiállott számtalan vértanúságok. Mi pedig a gazdagokat illeti: azok tudhatták hogy a ker. hit elfogadása által az utolsó itélet napját ki nem kerülendik, és előbbször is meg kellett nékiek győződve lenni a ker. hit igazságáról, melly az utolsó itélet leendőségét tanitja, s következetlen állitás, miszerint féltek az utolsó itélet napjától, és nem rettegtek a ker. nyak felett naponkint függő pallostól, mi a meg nem térés által könnyen elháritható volt, megtérniök pedig nem kellett, ha a ker. hitigazság iránti meggyőződés hiányzott. Tovább azt is-vetik ellen, miképp a Mohamed tanitmánya is sebesen elterjedt a nélkül, hogy innen következtetni lehetne annak isteni eredetét. De Mohamed vallása testnek, és vérnek kedvezvén, csabitó erővel birt, s terjesztése erőszakkal ment végbe, Mohamed egy kezébe koránt, másikban kardot tartván. A ker. hit pedig minden erőszak nélkül terjesztetett s a mellett a testnek, és vérnek ellenies szabályokat hozott. Hasztalan mondják végre: hogy az első ker. egyház aljas pornépböl, s tudatlan emberekből szaporodott, kiket könnyen lehete a ker. vallásra huzni; mert a tudatlan népet nehezebben vonhatni el régi babonáitól, 's szokásaitól, azonkül az első keresztények közt sok gazdag, és tanult emberek voltak. 1. Tim. 2 : 9. 1 Pet. 3 : 3. 1 Tim. 6 : 17 -- 20. 1 cor. 1 : 26.

logiae) mellyekkel a ker. férfiak az uj vallás elleni vádakat lelkesen megczáfolták, azt védték, és a bálványozás esztelenvoltát megmutatták. 3-or a pogány bölcsészekből lett keresztények, kik a ker. hitet pogányságban maradt atyjokfiainak ajánlák. 4-er A keresztények sz. erkölcse, csudálatos önmegtagadása, és gazdagságok, méltóságok megvetése, senkit nem sérteni, vagy megcsalni, mindannyiak iránt magát igaznak, kegyesnek mutatni, az előjáróknak engedelmeskedni, magok közt egy szivvel, lélekkel lenni, sőtt elleneiket, s kinzóikat szeretni örökös törvenyök volt, melly nézetből Plinius Trajánhoz igy ir: „én a keresztényekben semmi egyéb vétséget nem találok, csak hogy meghatározott napon napfélkölte előtt összegyülnek, Krisztusnak mint Istenöknek éneket mondandók, s magukat esküvel kötelezendők nem valami gonoszságra, de hogy gyilkosságot, lopást házasságtörést el ne kövessenek.“ A pogányoknak tehát, kik vallásuk ellenzete nélkül engedhettek vágyaiknak, a ker. hitet annyi erények tápláló anyját, lehetetlen volt nagyra nem becsülni. 5-ör Egynehány rom. császárok által keresztények iránt mutatott kegyessége, millyen volt Severus, Sándor, s Fülep.

Második fejezet.

Az egyház ellenkező állapotja.

---

12. §. Zsidók általi üldöztetése a kereszténységnek.

Látván a zsidó elöljárók, mikint a ker. hit szerencsésterjedése által közállományuk nem sokáig állhat fen, a keresztények ellen kegyetlenkedni kezdtek. Az első üldözés-

ben sz. István első vértanu megköveztetett, a többi keresztények vagy megületettek, vagy tömlöczre kárhoztattak, sokan pedig szomszéd tartományokba menekülvén, az evangéliomot hirdették, de ezen üldözés alkalmával az apostolok még el nem széledtek, Jerusálemben maradván; Saul legfőbb részt vévén ezen üldözésben, nem sokára csudálatosan megtért, s ezentul Pálnak neveztetett. Második üldözést támasztott Herodes Agrippa, (az öregebbik) mellyben nagyobbik Jakab lenyakaztatott, és Péter tömlöczre vettetett, s ezen üldözés után elszéledtek az apostolok is. Harmadik üldözésben Pál apostol sokfélekép gyötörtetett, s kissebbik Jakab jerusálemi püspök agyonveretett. De a Palaestinán kivüli keresztények sem lehettek békével a zsidóktól, kik idegen nemzetekhez követeket küldvén, hirlelték, mikép a keresztények öngyülekezeteikben az ujonan megtértteknek olly nagyságu kenyeret szegni kinálnának, minek héja alatt egy gyermek elrejtve lenne, mit azok megszelvén, és a gyermeket megvérezvén, minden jelenlévők azonnal összefutva a szétszaggatott testét eszik, és vérét isszák. Világos pedig, mikint ezen vád nem másunnan származott, mint az oltáriszentségben Krisztus jelentéteről szóló ker. hitczikkből, mellyet azonban a ker. titoktartás fegye miatt a zsidók világosan nem értették. Más hason vádnak alkalmat adtak a szeretet lakomái, hirelték t. i. a zsidók, miszerint e lakomákban a keresztények borral megtelvén gyertyatartóhoz madzaggal megkötött kutyának egy husdarabot olly tavulságra vetnek, hogy ezt a kutya csak a gyertyatartónak földredöntésével érhesse el; akkoron ők sötétben, mint a sors hozná egymással testikép visszaélnének. Ezen vádkoholmány a gnosticok főleg carpocratiánok lakomáitól, mellyek szinte szeretetlakomáknak (agapae) neveztettek veszi eredetét, mert a zsidók ezen eretnekek, és az igazhitű keresztények közt különbséget nem tévén, ezekre is olly ócsmányságot mázoltak, millyet amazoknál ta-

pasztaltak. — Jerusálem pusztulása után Hadrián császár alatt a zsidók több kereszténveket azért üldöstek meg, mivel ezek ő velök a romaiak ellen fegyvert ragadni nem akartak. — Irigység, s más emlitett okokon kivül a zsidók által keresztények ellen inditott üldözések okai voltak még 1ör a zsidók törvényökhözi erős ragaszkodása, minél fogva ők minden más vallást, tehát a keresztényt is gyűlölték annak követőivel együtt. 2or Krisztusnak a sz. város, és templom elpusztulása felőli jövendölése, melly a nép közt elterjedvén, a zsidókat sértette, kik vllásuk egész lényegét a templom falai közé szoritottak. 3or a keresztények tana Jézusrólmint Mesiásról, mert a zsidók hatalmas világi fejedelmet vártak Mesiásnak. 4er a keresztények lelkes kifogása, s zsidók képmutatása, és egyéb gonoszkodása ellen, főleg hogy a Mesiást megölték.

13. §. A pogányoktól jövö üldözések okai.

Valának im ezek: 1ör Romaiak nagy hajlama a bálványozásra, mert vallásuk az érzékenységnek kedvezvén, minden fertelmes kicsapongást, sőtt még testi gyönyörüket, és féktelen kéjélvezést szabadon engede követőinek, gyűlölték tehát a ker. hitet mint illy illetlenségek ellenesét. 2or Azon romaiaknak ál Isteneikhez vak ragaszkodása, kiknek ők köztársulatuk minden boldogságát tulajdonitották, s azoknak a legyőzött nemzetek Isteneit is alárendelték, vallási rendszerük tehát szoros összekötésben állott polgári kormányuk alakával, s az illy vallást megvetni, vagy azzal ellenkezni felségsértésnek vétetett. Mivel pedig a keresztények a bálványozást kárhoztatták; a romaiak által veszedelmes, s alkotmányuk feldulására összeesküdt embereknek tekintettek. 3or a magán kényelem-, és haszon-keresés a pogány vallás papjainál, és szolgáinál, kik a bálványozásból bőjövedelmeket, és nyerességet arattak, s előrelátták, miszerint

a ker. hit elterjedése által mindezektől megfosztatnak; tanusitá ezt Demeter aranymüves példája, ki (apost. csel. könyv. 19ik fejez.) sz. Pál ellen Athenében a népet fellázitotta, mivel ennek prédikálása által a pogányok száma kevesedvén, jövedelme csökkenését érezte, mert aranyból készitett kis Istenek képecskéit már kevesebben vették; illy emberek tehát a kereszténységet mindenféle vádakkal terhelni, és azt egyesült erővel kürtani érdekükbe tartották. Innen 4er a keresztények elleni vádak; igy vádoltattak *a*) istentagadással, mert fenállván a keresztényeknél a titoktartási fegyelem, (disciplina arcani) hitök titkai az idegen vallásuak előtt nem nyilvánitattak, az üldözések miatt pedig rejtett helyeken, éjeli órákban, kevés szertartással végezték az istentiszteletet, mit a pogányok nagy fénnyel, sok szertartás pompájával arra megrendelt nyilvános templomaikban vittek végbe, mivel tehát a keresztenyeknél ők sem templomot, sem oltárt nem láttak, őket istentagadóknak hirlelték. *b*) Vádolták őket Thyestes vacsorájáról, vagy gyermek-ölésről. Thyiestes a pogányköltők meséje szerint testvérének nejével gyermeket nemzett, mit azon testvére megfőzetvén, Thyestessel megétetett. A pogányok tehát illy forma gonoszságot kentek a keresztényekre is, mivel meszirül hallottak valamit, miszerint ezek Krisztus testével, és vérével élnek, s ezt annál is inkább, miután a manicheusok némelly felekezetei a kisded csecsemős testét megfüszerezvén, azt oltáriszentség helyébe ették, s mivel ezek-, és az igaz keresztények közt, valamint a zsidók, ugy a pogányok is különbséget nem tudtak; ez utóbbiakat is illy vétséggel vádolák. *c*) terhelték őket Oedipodeus-vértőzési váddal, ez saját anyját vettenőül, felebb emlitett mese szerint. Mivel pedig a keresztények összejöveteleikben szereteti lakomákat békecsókkal, s testvérnevezettel tartottak, ez okból a pogányok őket is illy fajtalansággal annál inkább terhelték, mert a carpocratiánus eretnekeknél, kiket a pogányok az

igaz kereszténytektől nem különböztettek, lakomáik alkalmával illy bordély-vérfertőzések napirenden voltak. *d*) Bűbájos-mesterségi váddal, mivel a betegeket csudálatosan tudták gyógyitani. *e*) A rom. birodalom ellen összeesküvési bűnnel, mert az üldözések miatt éjeli órákban tartották istentiszteleti összejövetelöket, éjeli gyülekezetek pedig a rom. törvény által tiltattak, lázzadási forradalom akadályozása végett. 5ik oka volt: mert a rómaiak a kereszténveket a zsidóktól alig különböztették meg, mennyiben Romában első keresztények a zsidokból eredtek, s mind a zsidók, mind a keresztények a bálványozást utálták; mivel tehát a zsidók több izben fellázadtak, és a Mesiást egyhatalmas világi fejedelem képében várták, ki őket a rom. iga alól felmentendi; ez okból a zsidókkal együtt a keresztények is üldözőbe vétettek. 6or némelly keresztények tulbuzgósága, mennyiben közülök sokan a ker. vallást erőszakkal, sőtt fegyverrel kivánták előmozditni, a kinzók elibe keresetlenül is tolták önmagukat, a fejedelem üldözésről rendeletét kigúnyolták, a pogány templomokat, szobrokat, szétdulták; honnan is az eliberitai, (elviri) gyülekezetben megtiltatott a szentek lajstromába igtatni azokat, kik a bálványszobrok, vagy képek rontása közben megöletnek. De e kevés, s jó szándékból eredt valamint alapos oktatás hiányának tulajdonitandó vétségek az üldözésbeni vérontás által elégesen kiengeszteltettek.

14. §. Nero császár üldözése.

Keresztények ellen a pogányok által inditott közszámitás szerinti 10 üldözések közt első volt Nero császáré. Ezen fejedelem eleve több jelét adá kegyes jellemének, de nem sokára minden istentelenségre vetemedvén, emberiség szörnyetegévé lett. Asszonyi ruházatba öltözvén, a játékszinekben sok gyalázatos tetteket elkövetett, Agripina anv-

ját, hogy láthassa mikép feküdt annak méhében, — két egymásutáni nejét, — Claudius Antal leányát, melly hozzája nőülmenni vonakodott, s tanitóját Senecát megöleté. Krisztus születése utáni 64ik évben Roma város utzai egyenetlen volta, és házak szurtossága miatt, nevétül nevezendő uj várost akarván épiteni, a régit felgyujtatta, minek is 14 vidékéből csak négy maradt épségben, ő pedig az égés látványával magát egy magas toronyból mulatta. Hogy pedig a tény gyanuját magától elhárithassa, a népnek kunyhókat csináltatott, és az elességeket ócsó áron eladatni megrendelé, mivel pedig a gyanút igy sem fordithatta el magától, a felgyujtás vétkével az ártatlan keresztényeket vádolá, s őket ez ürügy alatt minden kigondolható kegyetlenséggel üldözé, sokakat keresztre feszittetett, vagy vadak büzébe felöltöztetteket a megéheztetett kutyák felmaratására hányatott, másokat szurokkal, vagy hájjal megkenetvén égő szövetnekek gyanánt meggyujtatott, és sorbarakottak közt a kertben sétált. Ezen üldözés nem csak Romában emlitett ürügy alatt, de a rom. birodalom többi tartományiban is azon okból kegyetlenkedett, mert Nero nehezen szenvedte sokaknak a bálványimádástól kereszténységrei eltértét. Krisztus utáni 68ik évben, midőn Nero magát meggyilkolá, ezen üldözés is megszünt. Ebben a többi vértanuk közt meghaltak Péter, és Pál apostolok. 7dik §. Nem bizonyos pedig sz. Péter halála körüli azon hagyomány, miszerint üldözés alkalmával a rom. keresztényektől intetvén sz. Péter, hogy a pogányok dühét kerülve mentőhelyt keressen; éjjel a városból kimenvén, Krisztussal összetalálkozott, s őt kérdé: „hova mégy mester“? melly kérdésre feleletet nyert: „megyek Romába ujolag keresztrefeszittetni.“ Megértvén pedig Péter miképen Krisztus e feleletével üldözéstőli félénkségét vetette szemére, s Péter személyében akar keresztre feszittetni; visszament a városba, hol elfogattván, keresztrefeszittetett. Linus, és Heges-

sipus nevei alatt kijött iratok, mellyekben e körülmény említtetik, álmunkák, sz. Ambros pedig ezen jelenetet említi ugyan, de igaznak nem állitja; a történet emlékére emelt kápolna, és azon kő, mellyen Krisztus állván, Péterrel ama párbeszédet folytatta volna, Rómában ugyan maiglan léteznek, de azoknak sokkal utóbbi felállitására e rege hiedelme adott okot.

15. §. Domician császár üldözése.

E fejedelem császári kormánya elején annyira isszonyodott minden vérontástól, hogy még az ökröket is tiltá levágatni az áldozatra, de utóbb olly kegyetlen, és gyanakodó lett, miszerint a tornáczot, mellyen sétált drága kövekkel az okból rakatta ki, hogy azok fénnyénél a háta megett történendő dolgokat láthassa. Őt Tertulian Nero kegyetlensége darabjának nevezi. Krisztus születése utáni 93ik évb. arról értesülvén e császár, mikép a keresztények Krisztusnak utolsó itéletrei eljövetelét, a zsidók pedig egy hatalmas királyt várnak Mesiásul: félvén, hogy ezeknek egyike birodalmát el ne foglalja, a keresztények, és zsidók ellen kegyetlen üldözési parancsot bocsátott, minek következményeül sokan a keresztények közül forró olajba hányattak, mint sz. Jánosról előadja Tentullián, ki mégis kiszabadulván, Pathmos szigetébe ment, hol titkos jelen. könyvét irá. Mások tüzes rézükörben perzseltettek, *a*) mint

a) Ezen kegyetlen eszközt Perillus mester, Phalaris Siciliai zsarnok királyának véle kedveskedni akarván, a végből gondolá ki, hogy ebben kinzandó alattvalóji jajos kinkiáltásukat ökörbömbölésnek képzelhesse az emberi kinban gyönyört kereső Phalaris, de ez bár minden kegyetlenséget felülhaladó ember lenne is, ezen eszköztől annyira elisszonyodott, miszerint abba legelőbbször Perillust záratta s megsütette, s végre alattvalóitól maga is ez által végeztetett ki.

Antippás vértanu, sokan számüzésben haltak meg mint: Flavius Kelemen, és Flavia Domitilla a császár rokonai. Ezen üldözés Domicián erőszakos halálával 96ik évb. szünt meg, mert e kegyetlen zsarnok a pogány rokoninak sem engedvén, nejét is a megölendők lajstromába sorozta, mit ez megtudván, Istvány szolgája által a kegyetlent kivégezteté.

16. §. Traján üldözése.

E császár a keresztények üldöztetéséről semmi nyilványos határozványt nem hozott ugyan, de mivel ezek éjjeli összejöveteleket gyakoroltak, a pogányok alkalmat nyertek ellenök vádoskodni, mintha birodalom elleni lázadást forralnának, azért is 107ik évb. őket a pogány köznép mindenkép gyötreni kezdé; tanusitja ezt Plinius Trajánhoz irt levelében, mellyben a megbüntetett keresztényekről a császárt értesitvén, utasitást kér, mint kellessék azokkal tovább is bánnia, mire a császár megfelelt: a keresztények ellen vizsgálatot tenni nem kell, de ha feladatván, hogy keresztények, és bálványáldozatot tenni nem akarván, magukat ez által azoknak lenni tanusitanák, bünhődjenek, ha pedig kereszténységüket tagadva a bálványoknak áldozni nem vonakodnának, bocsánatot nyerjenek. E nyilatkozványra felkiált Tertullián: „ha kárhoztatsz, miért nem vizsgálod meg, ha nem vizsgálsz, miért nem bocsátsz meg.“ A pogányok ama császári nyilatkozvány erejénél mindig kaptak alkalmat a kereszténveket sarczolni. Ez üldözés legjelesb áldozatjai valának: Simon jerusálemi püspök, és antiochiai Ignácz az oroszlányoktól széttépettvén.

17. §. Hadrián császár alatti üldözés.

Traján császár rendelete erejével Hadrián alatt is üldöztettek a keresztények, kiknek számtalan öldöklésén meg-

indúlván Serenius Graniánus Asia-tartományi képviselő, megírta a császárnak, melly szörnyű vétek lenne öldösni az emberiséget egyedül a gyűlölt felekezet neve miatt. A császár ennek utódához Minutius Fundánushoz leiratot küldé, minek erejénél tiltotta valakit azért, hogy keresztény, hacsak a birodalom ellen nem vét, halálra kárhoztatni, vagy a névtelen vádlatokat elfogadni, parancsolja tovább, hogy a hamis vádlók hasonbüntetést (poena talionis) szenvedjenek. Azonban ez ellent nem állván, a köznépi üldözés közben sok keresztény vértanui koszorút vön, mint: Getulius, Amaotius, Telesfor rom. pápa, és areopági Dénes.

Kegyes Antal császár Hadrián utódja megértvén a pogány köznép keresztények elleni dühét, Görögországba tilalmazványt küldött, hogy a keresztények ellen semmi törvénytelenség el ne követessék, de a pogány papoktól felizgatott köznép nem vala lecsillapitható, kik ama földrengést melly 162ik évben Ázsiában sok helységeket üzszezúzott, Istenéik onnan eredt haragjának tulajdoniták, hogy a pogányok maguk közt szenvedik a kereszténeket. A császár tehát Ázsiába ismét leiratot küld, erősen parancsolván, hogy a keresztények hamisvádlói hasonbüntetéssel fenyitessenek, de mivel e császár Trajáu felebb emlitett nyilatkozványát meg nem semmisité; a pogány birák a keresztények ellen a nyilatkozványt, a vádlók ellen pedig Antal császár törvényét hajtogatták végbe.

18. §. Márk Aurél üldözése.

E császár a pogányoknak szabadságot adott a keresztények ellen névtelen iratok által feladható vádakban is bíróilag eljárni, kiket ők különbféle hamis vádakkal terhelvén, kényök szerint gyötrötték. E felett Crescens pogány bölcsész a császárt addig izgatta, mig ez egész birodalmi keresztények ellen üldözést nem inditott. Azsiai ül-

dőzésben sz. Polycarp smirnai püspök tüzlángok közepette tőrrel veretett agyon, mások tengeri csigákra, vagy töredezett éles cserépre fektetvén, addig ostoroztattak, mig saját véröktöl elboritva kinosan kimultak, sokan a játékszinekben vadállatok martalékaul hányattak. Bár pedig 174ik évb. e császar a quadok, és marcomannok ellen nyert győzedelmét nagyobb részint a ker. katonaságnak köszenhette, utóbb azonban még sem volt kegyesb a keresztények iránt; — mutatja azt a galliai üldözés, melly Lionban, és Vienben olly számos vértanukat szülemlett, hogy Euseb szerint az egész világ a ker. vértöl elboritva szemléltetnék. Itten erőszakos halált szenvedő vértanuk közt leghiresb volt Photin lioni püspök, Romában pedig Justin ker. bölcsész, ki Crescens leselkedése-, és izgatására lenyakaztatott. Békesb állapotuk volt a keresztényeknek Commod császár alatt, ki őket pártfogolá Marciá agyasa kérelmére.

19. §. Septimius Severus üldözése.

E császár eleinte kedvezett a keresztényeknek, de miután 3ik században a zsidók fellázadtak, mind a két felekezetet üldözőbe vette l. 13. §. Euseb szerint olly kegyetlen volt ezen üldözés, hogy a keresztények már e világ végezetét, és antikrisztus idejét közelitni gyanitanák Turoni sz. Gergely pedig annyi keresztény ember felett végbevitt mészárlást emlit, hogy ez üldözésben utzákon folyókkint ömlene a ker. vér. Leginkább kegyetlenkede ezen üldözés Egiptomban, és Africában Sokan keresztre feszitettek, vagy vadállatok prédájára hányattak, mások vashorgokkal széttépedtek, s többen lenyakaztattak. Szenvedett ez üldözésben Leonides Origenesnek atyja, kit e 17 éves ifju elfogattni látván, őt a börtönbe követni, s magát a kinzók kezeibe átadni akarta, az anyjától azonban eltartóztatott, - hét fia volt Leonidesnek, s értéke a császári kincstárra

szállván, azokat nagy szegénységben hagyta, a tömlöczben gyötrettheż Origenes levelet irt, mellyben kérte, hogy gyermekeit nem tekintve, a vértanuságot válassza. — E császár üldözése alatt kimult sz. Jernő lioni püspök Photin utódja. Nyugalmat nyertek a keresztények Sándor- (Septimius fiá) nak csaszársága alatt, mert ennek anyja Mammea Originest a ker. vallásban oktatóul használta s ez anyja tanácsát követvén; Sándor kegyelmébe fogadta a keresztényeket, s maga lakában nem csak thyanei Apolloniusnak, de Ábrahámnak, és Krisztusnak képeit is kifüggesztette tiszteletből, azonban semmi alapos védokból nem állithatni őt voltkereszténynek.

20. §. Maximin császár üldözése.

Ez Sándor családja elleni dühhel eltelve, a ker. püspüköket, s egyéb egyházi szolgákat, kik Sándor kedélyét megnyerték, 237ik évb. megöleté, sőtt tanácsosait, katonáit és rokonit is üldözőbe vette; s a küznép is főleg Cappadociában szabadon üldöste a keresztényeket. Jelesb vértanuk voltak: Pontián, és Anther rom. pápák, és sz. Orsolya több szüztársnéival. — Megpihentek egy kissé a keresztények Fülep császár alatt, kit azért sokan voltkereszténynek gondolnak, de Euseb világosan megjegyzi, miszerint első ker. császár n. Konstantin volt.

21. §. Decius üldözése.

Decius császár oroszlányi dühhel nyomozta, és üldözte 249ik évtől kezdve 251ikig a ker. hivőket, hivatalvesztés alatt parancsolván a tisztviselőknek, hogy a keresztények ellen minden kitelhető kinszereket vegyenek gyakorlatba, kik is vashorgokkal szagattatván, s tüzes vasszékekre ültetvén, lassú halállal kivégeztettek, sőtt sokszor meg-

gyógyitattak sebjeik, hogy testök a további kinzások elfogadására alkalmatos legyen. Igy folyván a dolgok, a kiálhattatlan kinzások miatt sokan főleg Alexandriában, és Carthágóban, a ker. hittel felhagytak, és a kinpadok kikerülhetése végett az ál Isteneknek áldozatot tettek, és ezek bálványozóknak-, kik pedig a bálványokat csak tömjénnel füstölték meg, tömjénzőknek neveztettek, mások ismét bár a mondottakból egyet sem követtek el, a pogány tisztviselőktől mintha a végbevitt bálványozásról irt bizonyitványt vásároltak, és ezek a többi kereszténytektől libellaticusoknak neveztettek. *a*) Ezen üldözés okai valának: a pogány vallásnak azon okbóli csökkenése, mivel sokan a ker. hitre átmentek, mit Decius nehezen szenvede; a keresztények által végbevitt rontása a bálványképeknek; s némelly keresztényeknek vallás iránti hidegségök. *b*) Jelesb vértanuk voltak: Fábián rom. pápa, Dénes smirnai áldozópap, Babilás antiochiai, Julián alexandriai, és Sándor jerusálemi püspökök.

Decius üldözése alkalmával hét ker. férfiak az üldözéstől egy Efesushozi közel barlangba menekültek, mivel pedig

---

a) Libellaticusok nem voltak szoros értelemben vett hittagadók, bár megengedték, hogy az üldözés kikerülhetésére azoknak tartassanak, de a bálványozóknál és tömjényezőknél méltóbbak voltak a bocsánatra, mivel nem maguk szántából, hanem a pénzvágyó pogány tisztek inditványából szorgoztattak az illy bizonyitványok megvételére, mellyek által hamisan tanusittatott, miszerint az illy keresztények a bálványoknak áldoztak; vétkeztek azonban Krisztust életök veszedelmeztetésével is vallani parancsoló ker. kötelesség ellen.

b) Sz. Cyprian l. de lapsis igy ir erről: „augendis bonis temporalibus desudabant, non integra ministrorum fides, nulla misericordia in operibus, nulla disciplina in moribus, foeminae faciem fucabant, pingebant viri capillos, in vana jurabatur. injuriis proximus afficiebatur, placuit itaque providentissimo Salvatori aream suam emundare, et congregato in horreum tritico paleasvento committere in ignem inexstingvibilem tradendas.“

annak torkára az őket üldöző pogányok nagy sziklát hengeritettek, onnan ki nem szabadulhattak, s mint turoni Gergely, s utánna Photius, s több görög irók előadják, elaludtak, és csak 200 év mulván 2ik Theodosius császár alatt 447ik évb. hosszas álomból felébredvén, egyet maguk közül az eleség bévásárlására Efesusba küldtek, ki egészen más szokásokat látván a városban, végre kitudá, miszerint ők 200 évig aludtak, miről értesülvén a helybeli püspök őket ünnepélyes sz. menet kiséretével a városba vezeté. Azonban turoni sz. Gergely 6ik században élvén, a történettel azon egy korú iró nem volt, a többiek pedig azt csak az ő iratából vették, azért is a mostani birálók e történetet igy értelmezik: miképen a barlangból kiszabadulni nem tudó hét sz. férfiak ében haltak el, és 447ik évb. történetből a kő elmozditttatván, a barlangban halva találtattak, s az efesusi püspök kisérete mellett sz. menet által ünnepélyesen a városba hozattak, és ezen értelemben neveztettek el ezen sz. férfiiak aluvó hét szenteknek, mennyiben a ker. hivek halála elaluvásnak (de a feltámadásrai elaluvásnak) neveztetett, honnan is a temetkező hely *Κοιμητηριον* nak vagy is aluvók helyének (locus dormientium) nevezetik eleitől fogva a keresztényeknél. Ezen hét alvószentek emlékét 4ik augustban ünnepli a keleti egyház.

22. §. Valerián császár üldözése.

Decius halálával egészen meg nem szünt az üldözés, mert Gallus császár 251ik évb. a támadott dögvész megszüntetése végett az Istenek haragját engesztelni akarván, áldozatokat tétetni parancsolt, mellyeket bémutatni vonakodó keresztények halálra itéltettek. De sokkal nagyobb kegyetlenségeket végbevitt Licin. Valerián császár, ki eleinte a kereszténveket az udvari tisztségekre is alkalmazta, azonban Macrián hadivezér ingerlésére nem sokára nyilat-

kozványt eresztett, mellynek erejénél a ker. papok áldozatokat tenni vonakodván, számüzettessenek, ott mégöletetvén. Ez üldözéskor Sixtus rom. pápa, sz. Cyprirn carthagoi püspök lenyakaztattak, Lőrincz rom. egyház diaconja pedig vasroston megsüttetett, és 150 ker. ember a mészkemenczébe hányattak. De Sapor persakirály az elfogott Valeriánt lenyuzatván, testét bésózatta, ki nagy kinok közt kimulván, véle együtt az üldözet is megszünt, mert Gallien fia atyja sorsát istenbüntetésnek vévén, a ker. véröntással felhagyott, sőtt a kereszténveknek az eddig elfoglalt sz. helyeket is visszaadatá, s ezután sokáig nyugalomban maradtak, mig Domicius Aureliánus császár a ker. községet szaporodni tapasztalván, a csökkent pogányvallás iránti nagy hajlamából 270ik évb. keresztények ellen üldözést parancsolt, de ezt az ő nem sokára következett halála megszünteté, utódai pedig Diocletián császárig semmi ellenkezőt nem határoztak a keresztények ellen.

23. §. Diocletián üldözése.

E császár 28ik évb. elfoglalván a birodalmi széket a kereszténveknek szabad hitvallási gyakorlatot engede, sőtt nyilvános hivatalokra is alkalmazá őket, melly kegyességet élvezték ők azon kormánytársai alatt is, kiket ő segédül választott, mint Chlor Konstantin, Herculeus, és Gallerius Maximián alatt. Ezen kedvezések olly megszaporitást eredményeztek a kereszténveknél, hogy számukra tágasb egyházakat kelle épiteni, s csak a pogányköznép dühe okozta, miszerint egynehány keresztény vértanui koszorút nyert, mint Ciliciában Cosmás, és Demjén orvostestvérek. De hirtelen megváltozván a császár kedélye 293ik évb. jósló papjainak meghagyá, hogy a jövendők kitudhatása végett az állatok belsejét vizsgálnák meg, ezek pedig a keresztények elleni gyülöletből oda nyilatkoztak, miképp a szokott

jelek a körülálló keresztények miatt többé nem mutatkoznak, a császár tehát az udvarában elhelyezett, és bálványozni vonakodó keresztényeket megostoroztatá, hadivezéreinek is parancsul adván, hogy az Isteneknek áldozatot bémutatni nem akaró ker. katonákat üldössék meg, honnan Laureacumban 40, Apameában 70 ker. katonák vesztették életöket, e sorsra jutott a thebai ker. katonaezred is, mellyet Herculeus Galliába lázadási-lecsendesitésre vezetett, melly sikerülvén hálaadásul bálványáldozatokat tenni parancsolt, s mivel az emlitett ker. ezred engedelmeskedni nem akart, azt Herculeus többször megtizedeltetvén, végre egészen kivégezteté. Gallerius pedig Diocletiánt arra vette, miszerint 303ik évb. kiadott parancsa erejénél a ker. templomok elrontattak, sz. könyveik megégettek, és magzataik örökös szolgaságra kárhoztattak. A sz. könyveket kiadni vonakodó keresztények megölettek, s kik azokat megégetés végett átadták, Africában, és Numidiában traditor-gúnynevezettel bélyegeztettek.

De ez csak kezdete volt a ker. fájdalmaknak. — Gallerius felgyujtván Nicomediában Diocletián palotáját, a bün sulyát az ártatlan keresztényekre kente, miokból ezek, s főleg papjaik a kinpadra seregenkint hurczoltattak, vagy a folyókba hányattak, kiknek e felett azon időben Siriában támadt lázadás is okul tulajdonittatott. Végül Diocletian 304ik évb. nyilatkozványt bocsátott, mellynek erejénél minden keresztények üldözőbe vétettni parancsoltattak, s ugy támadt az eddigi üldözések közt a legkegyetlenebb, akár tartóságát, akár a kinszerek nemét tekintsük; Lactantius szerint olly rettentő volt ez, hogy a ker. egyház e világot már idehagyni, s mennybeköltözni látszatnék. Többi közt a keresztények lábaiknál az élőfák levont vastag ágaihoz kötettek, s az ágak megeresztetvén, amazok szétszagattak, az utszákon pedig ittott apró bálványok tétettek ki, hogy azoknak nem hódolok, a kinpadra vonandó ke-

resztényeknek ismertessenek. Diocletián ezen üldözetkor emlékpénzt veretett, s e rémemlékre a keresztények is e császár idejétől vértanui epochát számitani kezdtek, mert egy városban naponkint 100 keresztény is áldozott életével tartott ezen üldözés tiz évig; Diocletián holta után, melly 308ik évb. történt kormánytársai még inkább gonoszkodtak, kivévén Chlor Constantint a keresztények örökös pártolóját; ez kezébe vévén Diocletián üldözési-parancsát udvari keresztényeinek kijelenté: hogy vagy a ker. hitet, vagy udvarát hagynák el; udvarát vallásuknál többre becsülőket elkergeté mondván: „ha Isteneteknek hütlenek vagytok, nékem sem lesztek hivek.

24. §. Pogány bölcsészek, 's bűbájosok fondorságai.

Magán emberek közt irataikkal a ker. hitet üldözték a pogány bölcsészek. Első volt Celsas Epicur követője, ki αληθης λογος czimü munkájában Krisztus, apostolok, és többi keresztények ellen a legképtelenebb vádakat koholt, mellyeket, megczáfolá Origenes. Másik volt Crescens Márc Aurél császár tanitója. Harmadik samosatei Lucián, mind a kettő a keresztények elleni hamisvádakat hozván fel; negyedik tyrei Porphyr, ki Origines oktatása által a ker. hitre térvén, s azt nem sokára odahagyván 15 könyvet összeirt a sz. irás isteni tekintélye ellen, ő Pithagorás életét is leirván, azt sok csudatétekkel bövitette, hogy igy e bölcsészt Krisztussal összehasonlithassa; - dögvész alkalmával mondani szokta: „valamint a többi Istenek, ugy Aesculap is elhagyott minket, mert a melly idötöl imádtatik Krisztus, Isteneink a köznyomorokban segitni megszüntek.“ E gonoszkodó elménczkedéssel éltek a többi pogány bölcsészek is minden ellenkező eseményeket a keresztények tü-

relmének tulajdonitván, hamis vádaikat megczáfolá ssz. Ágoston megmutatván, mikép a ker. hit behozatala előtt több ellenies viszontagságot állott ki a rom. birodalom.

Szemfényvesztő bűbájosok közt első volt Simon Samariában születvén, ez Fülep diácontól megkereszteltetett, s midőn sz. Pétertől pénzen akarta megvenni a sz. Lélek ajándékait, attól elutasitatván, több tartományokat bejárt mindenütt bűbájosi mesterséget gyakorlott, s gnosticoktól tanult tévelyeket terjesztett. Ugyan is tanitá: 1-ör az isteni természet, melly angyalokat alkotott, előbb azon Illonába, ki miatt trójai háboru támadt, utóbb magával körülhordott szajha Ilonába, végre saját testébe költözött által, honnan is magát isteni nagy erénynek nevezé. 2-or ő az Atyaisten személyében a zsidóknak törvényt adott, Fiúisten személyében azoknak megjelent, és a sz. Lélek személyében az apostolokra szállott, de azon három személy szerinte csak puszta nevezet, különbféle cselekvényi módokat jelentvén. 3-or az angyalok e világot, és az embereket alkották, Ilona miatt összevesztek, ő maga azon Ilona miatt isteni természetben az égről leszállott, s ki mind kettejekben hisz tetszése szerint mindeneket tehet, semmi büntetéstől nem félvén. 4-er az emberi test néhai feltámadását tagadván, egy testből a másikbai lélekmenetet (metempsicosis) tanitott. A lelki dolgok a világiakkali felcserélése az ő nevétől simoniának szentségárulásnak neveztetik. Justin vértanú védirat:ában, s utánna sz. Jernő azt állitja, miszerint a romaiak Simonnak bűbájosi mestersége miatt szobrot emeltenek. Láthatot t. i. Jusztin Tiberis szigetben egy szobrot illy felirattal: „Xemoni Sango Deo Fidio“ Xemon a régi sabinok Istene volt, kinek e szobor emeltetett, Justin pedig a neveket felcserélvén, Xemon helyébe Simont olvasott. Arnobius pogányok elleni 2ik könyvében irja, miszerint Simon 1-ő Claudius alatt Romában bűbájosi gyakorlatit üzvén, midőn egykor a levegőbe felrepült, sz. Péter imájára földre

esvén, szégyenből egy nagy hegyről magát leveté. Ezen regének alkalmat adott Svetonius értekezése egy ifjuról, ki Nero császár idejében repülni tudó mesterségét fittogatván, a levegőbe felszállott, s Nero házára esvén, magát megvérezte. Melly előadásból kiköltötte Arnobius, hogy azon Svetonius által emlitett ifju, (ki talán Simonnak neveztetett,) a mi bűbájos Simonunk volt, s hogy sz. Péter imájára földre terittetvén, magát a hegyről levetette. Azonban Svetonius által felhozott ifju semmi esetre a mi Simonunk nem lehete, mert amaz Nero idejében még fijatalnak mondatik, ez pedig már Tiberius alatt Samariában üzven bűbájosságait, Nero idejében nagyon vén lehete. Létez ugyan Romában egy oltár, melly sz. Péternek Simon feletti állitólagos gyözedelmét ábrázolja, de annak felállitása e rege hiedelmének az eredménye. — Simonnak tanitványa Menander szinte bűbájos volt, s tanitá, miszerint az ő keresztsége az embereket, kiknek üdvezitésökre égből leszállott, halhatatlanokká teendi.

Bűbájosok közé számittandó még Apollonius is, ki Krisztus idejében Cappadociában születvén, nagy ésszel, szép testalakkal, s görögnyelvtudománnyal birt. Kora 16ik évében Pithagorás philosophiáját tanulni kezdte, sanyaru életet élt, meztelen lábbal, s egy öltönyben járt, bortól nőnembeliekkeli társalgástól tartózkodván, s egyszerű eledeleket élvezvén, hosszu életet, több utazásai által pedig bőtapasztalást, különbféle nyelvek inmeretét, s nagy tanultságot szerzett. Philostrat 3ik században Julia Mammea császárnő kedveért leirta Apollon életét, mit Hierocles a 4ik században több csudatéttel megbövite, hogy igy Apollont Krisztussal összehasonlithassa. Ugyan is azt irják felőle: 1-ör hogy ő az efesusi mezőn egybegyült népnek a szószékről beszélvén, egy arra elrepülő madarat ollynak állitá, melly szép zenéjével a többi társait bizonyos helyen elömlött gabona szemek felszedésére hivná, elmenvén pe-

dig a nép az Apollon által megjelelt helyre, a dolgot csak ugyan ugy találta. 2-or hogy Athenéhen egy ifjút az ördögtül megszabaditott. 3-or Neronak némi vétsége miatt béváldoltatván, a vádlevelen semmi nyoma nem látszott a betűnek. 4-er Romában dél előtt, és azon nap Puteolisban 50 mértföldnyi távolságban láttatott. 5-ör Efesusban Domitián császár halálát, azon perczben, mellyben ez megöletett, megjelenté. — Ezen csudatételekről az első, és második századbani irók hallgatuak, s elégesen megczáfolta azokat: Euseb, de maga Philostrat is felhozott képtelenségeivel veszélyeztette hiedelmi tekintélyét, mert azt is irja, hogy Apollon a maga utazásaiban tánczoló asztalokat, széllel telt edényeket, beszélő fákat látott, s hogy önmagától minden nyelvek, s tudományok ismeretével birt, s még is más helyen azt irja, hogy ezek megszerzése végett utazott, s utazásaiban tolmácsokat használt légyen.

25. Vértanúk, és hitvallók.

A kereszténységnek vesztére törekvö üldözéseken dicsőn átmenvén a ker. egyház, hamarább elfáradtak ellenesei a vérengzéstétekben, mint a keresztények azok eltűrésében. Kik a ker. hitért verüköt ontván, erőszakos halált, vagy olly kinokat szenvedtek, mellyektöl meghalniok kellett volna, ha az Isten ereje fel nem tartotta volna, azok vértanuknak, kik pedig nagy kinokat szenvedvén utóbb természetes halállal multak ki, hitvallóknak, (confessores neveztetnek; mind a két osztálybeliek az egyházban nagy tiszteletet nyertek. A vértanuk közbenjárására a töredelmezőknek, és hitehagyottaknnk (lapsi) bocsánat adatott, hamvaik felett oltárok, s templomok emeltettek, neveik az egyház szentei lajstromába igtattak, s tiszteletökre egyházak emeltettek. A hitvallók üldözés közben birtokaikat vesztvén, a többi keresztény hivek költségén élelmeztek,

az istentiszteleti összejövetelekben kitünő helyt, az egyházi szolgálatok, s hivatalok elnyerésében pedig elsőbbséget nyertek. Nagy volt mind a két osztálybeliek száma. Sz. Jermos állitja, miszerint számuk megengedné mindennap ötezer vértanuk emlékét ünnepelni, mások számukat 13 milliomra viszik fel, mit ugyan az oklevelek hiánya miatt el nem határozhatni, de még is hibázik Dodwell két régi naptárt hozván fel, mellyekben két hónapokon keresztül alig két vértanut találhatni, s onnan kihozza, melly kevés számmal lehettek a ker. vértanuk; azonban ezen naptárok csak a rom. és carthagói egyház szenteit foglaljak, s csak azon vértanukat emlitik, kiknek haláluk napja ünnepélyesen szenteltetett. Igaz ugyan hogy kevés sz. beszédek vannak meg, mellyek a vértanuk halála napján mondattak évenkint, de annak az az oka, mert illyek az üldözés idejében vagy ritkán mondathattak, vagy az üldözők által megégettek. A vértanuk beszédeit, és cselekedeteit a hivek feljegyezték ugyan az ugy nevezett vértanuk - cselekedete könyvében, de ezekből kevés hiteles érkezett hozzánk; melly hiányt a 8ik századtól kezdve kipótolni igyekeztek a szerzetesek, de sok regét is elegyitettek az igaz közé. Azért gyanusak az illy cselekedeti leirások 1-ör mellyekben a helyes időszámitás ellen hibáztatik. 2-or mellyek nagyon hosszak, és ékes kiejtéssekkel halmozvák, mert a vértanuk halálküzdelem idejében az ékesszólas virágaival nem gondoltak, s az ellenük végbevitt törvénykezés nagyon rövid volt; megkérdeztettek t. i. mi nevüek, s állapotuak? és valljon a Krisztust eltagadni akarják é? a melly utolsó kérdésre adott feleletet vagy szabadonelbocsátás, vágy halál követte.

26. §. Üldözések eredménye.

Bár az üldözők a kereszténységet elfojtani igyekezték, azonban ellenségeskedésök a ker. hitnek inkább használtak azon égiháborúkint, melly bár sok kárt okoz, de a levegőt tisztitja, a föld gyömölcsét szaporitja, és az utóbbi időt annál kellemetesbé teszi; ugy az üldözésekből is sok jót hozott ki az Isten a kereszténységre. Mert 1-ör minden vallás elleni erőszakoskodás az emberben figyelmet gerjeszt hogy azon vallástant vizsgálja meg, melly ellen annyi törekvések történnek, s átlátván, miszerint elvei ártatlanok sőtt igazak, az emberi szivben először szánakozást, utóbb ezzel párositott hajlamot szülemlenek azon vallás elfogadása iránt. Igy történt a ker. hitvallással is, látván t. i. némelly igazabb lelkű pogányok mi sokat szenvednek hitökért a keresztények, annak elveit megvisgálták, s átlátván, miszerint ez semmi roszat nem foglal magában, sőtt hogy a keresztények csupán ker. nevökért szenvednek, szánakozás indulatjától elragadatván, a ker. hitet elvállalták. 2-or az üldözések a ker. erkölcsösséget szilárditák mert *a*) az egyházat az erkölcstelen emberektől, kik a többit is megvesztegették volna, megtisztitották, a mennyiben valamint tüzben az arany, ugy az igazi barátság ellenkező viszontagságokban kisértetik meg, a kik tehát a ker. hitet nem annak igazságáról igaz meggyőződésből, hanem álrugonyokból vették fel, azok elérkezvén az üldözés ideje szél-elhordta pelyvakint kitakarodtak a ker. társulatból, kik pedig az üldözést erős lélekkel kiállották, azok magukat Krisztus igaz tanitványinak kimutatták, meg lévén győződve, mikép a kényelmes tag nem illik a felfeszitett főhöz, *b*) ha a keresztények folytonos békeállapotban helyeztettek volna, akkor a Mesiásnak ezer évig tartandó földiországlásáról keletkezett tanitmány (chiliasmás 37 §.) melly a zsidóktól némelly keresztényekre ragadt, azt tehette, hogy

sokan a ker. hitet csak a világi jólét reményéből felvették volna. c) a vértanuk erős 's bátor lelkűsége példája csak az üldözéseknek köszönhető, mert ezek adtak alkalmat az erénygyakorlatra, valamint a katonai erő is melly békeidején tesped, háborúban szilárdul; a vértanuk példája pedig ösztönöz minket is, hogy igaz hitünkért mindeneket elszenvedni tanuljunk. 3-or az üldözések a ker. hit historiai igazságát, és isteni eredetét bizonyitják; mert *a*) mit a keresztények Krisztusról hittek, az az evangéliomban foglaltatik, minek hitelességéről ha a pogányok gyanakodtak volna, vizsgálatot tehettek, mert Krisztus tetteiről bizonyitható tanuk még Hadrián császár idejében éltek, ez uttal pedig minden vérontás nelkül el lehete vonni Krisztus követésétől a kereszténveket; még is e módot nem használták a pogányok, mert az evangéliomban foglalttakat igazaknak ismerték el. A keresztények pedig ha ez uttal kitudták volna Krisztus tana, és cselekedetei költött voltát; kicsoda monhatja őket olly balgatagoknak, hogy költeményekért életökkel adóztak volna. *b*) Megmutatják az üldözések a ker. hit isteni eredetét is, mert soha egy társulat, vagy felekezet nem létezett, melly annyi vértanukat mutathatna, mint az igaz ker. hit, s a mellett hogy a többi felekezetek vértanui kevesen valának, holtok előtt kétesek, és habozók voltak elveikben; azonkivül kinzások nélkül egyszerre végeztettek ki, s ha kinokat szenvedtek is, azt éltök reménlett feltarthatandásaért cselekedték; kitűnik ez Caesar Vaninius példájából. (4ik korszak 17 §.) Ellenben az igaz ker. egyház vértanui sokan, s mindannyian állandó elhatározásuak voltak, s bátor elszántsággal siettek a halál elibe, sok kinzások, s lassu halál által emésztettek, s csak magaért a hitért, nem éltök fentarthatásaért szenvedtek kinzásokat, tudván, miszerint azt fel nem tarthatják, hacsak hitöket meg nem tagadják. Ezen gyám-ok pedig annál erőssebb, minél inkább tudjuk, hogy a mi vértanuink

nem egy, de több századbóliak, világ különbféle tájékuak, különböző jellemüek, állapotuak, nemüek, koruak voltak; tehát nem szenvedtek dicsvágyból, mert ezen rugony alá van rendelve az élet fentartási ösztönnek, s csak a tudós-, nemes-, és gazdagokra férhető, már pedig a ker. hitért sok tudatlan, nemtelen, és szegény szenvede a nélkül, hogy remélhette szenvedése emlékét a késő maradékra átszállithatni, mert a pogányoknál szokásban nem volt a vallásért halált szenvedni; tudhatták tehát a ker. vértanuk, miszerint emlékük megvetésben marad a pogányok előtt, ha hitükért vérüköt is ontandják. De nem is szenvedtek hitábrándozási vakbuzgalomból, sem a kécségbecsés őket arra nem inditotta, mert ezen hibák általánosak nem lehettek, s annyi sok tanult, s lelkes férfiakra, kik a ker. hit miatt szenvedtek, nem alkalmazhatók. 4-er az üldözések egy főbb ellenvetéstől szabaditják meg a ker. hitet, megmutatván, miképen ez sem a világi fejedelmek által világi czéljok elérhetésére, sem a papok által a földijavak összeszerezhetésére nem hozatott be, mert mint az üldözések rövid rajza mutatta a ker. hit minden erőszak, és cselszövény nélkül, sőtt ellenesei minden erőszaka, és fondorsága daczára jött virágzásba.

Harmadik fejezet.

Egyház kormány, s magánélet gyakorlata.

---

27. §. Sz. Péter, s utódai főnöksége.

Kristusnak isteni rendelkezése szerint nem azonegy fokozatuak voltak az egyház minden tagjai. Honnan ered a papok, (clerici) és néprendüek (laici) közti különbség. Clericus nevezet származik a görög Κλῆρος ból mi sorsot

jelent, mivel Mátyás sorshuzás által választatott apostolnak, s az Ur osztálya sorsosának hivatott meg. Laicus nevezet pedig λαος ból, mi népet tesz, veszi eredetét. E két osztályrai elkülönitése a ker. hiveknek már Krisztus, és apostolok idejében létezett, mert már Krisztus a köznépi rendből 70 tanitványokat, és ezekből 12 apostolokat választott, és sz. Pál is apost. csel. 20ik fejez sz. Péter pedig 1-ő levele 5ik fejez. a ker. nyáj, és pásztorok közt lényeges különbséget tesz, melly hogy utóbb is létezett mindenkor a ker. igaz egyházban, e munkálatnak folytonos sora mutatja, istenrendeletű eredetét pedig azon megkülönböztetésnek tanitja az egyházi jogtan.

Bár pedig Krisztus minden apostolait, és azok utódait, mint kikre egyháza kormányát bizta, egyenlő hatalommal ruházta fel, Péternek még is az egység fentartására kitünő elsőbbséget adott, melly a tiszteleti, és joghatósági főnökségben pontosul, a mint azt az egyházi jog tanitja. És mivel ezen egységet valamint egyházát is örökléttűnek rendelte, ezért e főnökség nem személyes joga volt Péternek, hanem utódaira ment által. E felett a főnökség nem csak apostoli, de főkép utobbi időkben volt szükséges, szükséges most, és leend továbbra is, miokból meg nem szünhete Péterben, de törvényes utódainal, mint az egység látható köteléke fenmarad. Mivel pedig sz. Péter Romában püspök volt, s ott vértanui halállal mult ki, e főnökség joggal a rom. püspöki székhez tartozik; ezt alaposan tanitja az egyházi jogtan, mi pedig erről historiai előadáskép igy értekezünk:

Hogy Péter apostol Romában mint püspök elhalt, arról 14ik századig senki sem kétkedett. E században sz. Péternek rom. püspökségét ostromolni kezdé patavi Marsil, hogy 22ik János pápával szüntelen versengő bajor Lajosnak kedvét keresse. Ezt 16ik században csoporton követték a protestansok, és ma is követik. Mások megen-

gedvén, miszerint Péter Rómában meghalt, tagadják az ottani püspökséget, ez által meg akarván mutatni, mikép a rom. pápák nem utódai sz. Péternek, s igy ezek nem ezen utódiságból, hanem n. Konstantin császár adományositásából származtatják a rom. püspök főnöki jogait.

Azonban már sz. Péter 1-ő lev. 5 fej. 3 vers. emlit Babilonban összegyüjtött egyházat, hogy pedig ez által Rómát kell érteni, kitetszik Euseb egyh. hist. 2ik könyv 14ik fejezetéből, és Jermos egyh. irók lajstromából. Sőtt sz. János tit. jel. könyv. 17 : 18 Babilont nagy városnak, és hét hegyek felettinek nevezi, mellynek hatalma lenne a föld királyai felett, már pedig sz. János idejében Róma kivül nem létezett más város, mi hét hegyen épitve, és olly hatalmas lenne, miszerint hatalma egész világra terjedne. Különös elővigyázatból tette pedig sz. Péter, hogy lakása valódi helyét eltitkolta, mert a pogányok kitudván e levélből, miszerint Rómában olly számos keresztények léteznek, hogy ottan püspökjök is vagyon, annál inkább is nyomozták volna őket, a mennyiben ezen levél 1-ő Claudius császár alatt iratott, ki Herodes Agrippának barátja volt, ennek Judea-kormányzása idejében pedig sz. Péter Jerusálemben megtömlöczöztetett. Ezen névváltoztatás azonban szokásban volt az apostoli időkben, mert sz. Pál is Timotheushoz irt 2 lev. 4ik fejez. oroszlán által Nerót ért. — Hogy sz. Péter Rómában püspök volt, a régi irók szakadatlan sora is tanusitja, illyek rom. Kelemen korintusbeliekhez-, sz. Ignácz romaiakhoz irt levelében, korintusi Dénes, alexandriai Kelemen, Origines Eusebnél egyh. hist. 2ik könyv. 15 fejesz. millevi Optat Parmenion ellen 2ik könyvb. és sz. Jermos. Sz. Lukács ugyan az apost. csel. könyvében átalán hallgat sz. Péter rom. utazásáról, de ez nemleges védok, s Lukács czélja volt egyedül sz. Pál cselekedeteit irni. Az is igaz, hogy sz. Péter a zsidók, nem a pogányok térítését vállalta, de Rómában is léteztek

zsidók, e felett azon magán apostoli rendelkezés, miszerint Péter a zsidók, Pál pedig a pogányok térítésében működne, sérvet nem ejthete Krisztus isteni parancsolatján, ki apostolait nemzetkülönbség nélkül az egész világra szétküldé. Végre az egyházi irók ugyan meg nem egyeznek abban, mi időben jött sz. Péter Romába? de ezen meg nem egyezés akörülményekben, a dolog lényegét, miszerint sz. Péter csak ugyan Romában volt, még erősbiti, s tanusitja, hogy az irók e bizonyitványtételben össze nem beszéltek.

28. §. Főnökség gyakorlata példái.

E munkában csak első, és második korszakból, és pedig az első 5 századból fognak e tárgybani példák előhozatni, mivel a protestánsok sem tagadják, miszerint a rom. püspökök utóbbi századokban a főnökség nyilvános gyakorlatában voltak. Feljegyzendő még itten, miképp a ker. egyház első századiban a részletes egyházak közti összeköttetés az üldözések miatt akadályoztatván, s annyi sok eretnekségtől, s szakadástól mint későbbi időkben nem nyomoritatván az egyház; sem nem lehete, sem nem kelle a főnökséget illy észrevehetőkép gyakorlani, mint jelenleg, sőtt mivel a sz. kormány határai szorosan megszabva nem valának; e hiányt a püspökök az egyház java feletti szorgos őrködésök által kipótolták.

Már apostolikorban sz. Péter Judás helyébe más apostol választandását terjesztette elő a többi apostoloknak s ugyan ő egy más apostoli gyülekezetben Mózes-törvényszerféliek ügyében első hozott itéletet. Azon első századb. viszályok támadván a korintusbeliek között, közbeveté magát Kelemen rom. püspök, holott János evangélista efesusi püspök még életben, és szomszédságban volt. Második században Marcion eretnek az egyházból kirekesztetvén, Ro-

mába folyamodott, és a ker. községbei visszavételét ottan szorgozta. Policarp smirnai püspök a husvét mi időbeni megünnepeltetéséről támadt vitály kiegyenlitése végett Romába ment, s ott Anicet pápával értekezett; Victor pápa pedig ez ügyben a püspöktől előterjesztendő értesitést kivánt s az ázsiabelieket, kik e tárgyban a nyugotiaktól különböző szokást gyakoroltak, kárhoztatá. Harmadik században István pápa Africa-, és ásiabelieket, kik ez eretnekkeresztséget érvénytelennek tartották, az egyháztól elkülönitni akará. Basilides, és Marcialis spanyolhoni püspökök bálványozás miatt a tartományi gyülekezetben letétetvén, István pápához folyamodtak.

29. §. Marcellin pápa költött esése.

Harmadik századvégén a rom. püspöki széken ült Marcellin, kirül a rom. breviáriumban olvastatik, miképen ő Diocletián császár alatt a kinpadot ki akarván kerülni, a bálványokat tömjényezte, s bünét megbánván, 300 püspökből álló sinuessani gyülekezet előtt könyhullatással vallotta vétkét, kit azonban egy püspök sem meré kárhoztatni, mindannyian felkiáltván: „te itéld meg önmagadat, mert az első püspöki szék senkitől sem itéltethetik.“ Baronius az emlitett breviárium hitelességi tekintélye erejénél e botlást igaznak tartotta, de tagadja azt Tillemont, nat. Sándor, 14ik Benedek pápa, és pedig 1-ör a régi irók hallgatásából. 2-or a donátiak sikernélküli igyekezetéből, kik ezen esést a katolikusok szemére vetették, s azt bé nem bizonyithatták. 3-or a sinuessani gyülekezet költött voltából, mellyben 300 püspök egybegyültnek állittatik üldözés alkalmával; holott a nicei első közgyülekezetre, midőn az egyház az üldözéstül már menten volt, csak 318 püspök jöhete össze. Mi pedig a rom. óraszerinti-imakönyvet ille-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

ti: 14ik Benedek pápa jól tudta abban ezen állitólagos esést foglaltatni, de azt mégis igaznak nem vette.

30. §. A püspökök közt emberjogilag támadt különbség.

A püspökök az elhalt apostoloknak tanitási, és egyházkormányi tisztében utódai lévén, eleve a tanitási hivatalt olly sajátul, és kizárólag tellyesiték, hogy midőn 4ik századb. sz. Ágoston mint áldozópap Valerius püspök meghagyásából a hipponi egyházban prédikált, az a nép előt szokatlan dolognak látszott, azonban keleten a néprendűek is, mint Origines, de mindenkor az illető püspök engedvénye mellett, telyesiték e hivatalt.

Nem sokára a püspökök között, előbbször ugyan csak szokásból, melly utóbb irott törvény által erősitetett, azon megkülönböztetés támadt, melly metropolitákat, exarchákat primásokat és patriarchákat szülemlett. Ezen megkülönböztetés eredetét általánosan kereshetni a rom. birodalomnak az egyház téreihez alkalmazott felosztásában, mint azt az egyházi földleirattanban érintettük. Különösen pedig származtathatni e különbséget 1-ör az apostolok gyakorlatából, kik az evangéliomi hirdetést a főbb városokban kezdték, és az ott általok alapitott egyházak ez okból apostoli egyházaknak neveztettek, s az illy egyházak püspökeinek is e nézetből nagyobb tekintély jutott, s igy a romai, antiochiai egyház sz. Pétertől, alexandriai sz. Marctól, jerusálemi Krisztustól, Jakabtól, s többi apostoloktól alapitatván, valamint ama átalanos okból t. i. a rom. birodalom felosztásából, ugy az apostolok iránti tiszteletből patriarchális egyházakká lettek. 2-or a vidéki püspökök sokszor világi, vagy egyházi ügyeikben a birodalmi fővárosokba gyültek, kiknek a helybeli püspök tanácsul, vagy segélyül volt, s ügyeiket a világi kormánynál elővitte, sőtt a püspökök az illy vá-

rosokban sokszor egyházi gyülekezeteket tartottak, mellyekben a helybeli püspökök joggal elnököltek, s ugyan ők a vidéki püspökök közt támadt viszályokat eleinte csak mint a peres felek egyeztével választott bizományos birák, (arbitri) utóbb pedig rendes hatósággal sokszor eldöntötték. Valóban az első általános, és e második különösen előadott okból történt, hogy a konstantinápolyi egyház patriarchalis rangra emeltetnék, miután e város Theodosius császár által fejedelmi székké változtatván, ez által nagy tekintélyt nyert, és uj Rómának neveztetni kezdett.

Patriarcha szó származik vagy a πατρων αρχων, (atyák fejedelme) vagy e πατριας αρχων (nemzet fejedelme) szavakból, a zsidóknál, és montanistáknál léteztek ugyan patriárchanevezettel diszitett férfiak, de az igaz ker. egyházában e nevezet egész az ötödik századig divatban nem volt, bár a patriarchális hatóság már e század előtt is gyakorlatban volt; azonban nem lehet ezt származtatni az apostolok rendeletéből, mert bár sz. Péter azon ker. hiveket, kikhez levelet irt, Ásia, Pontus, Gallacia tartományai szerint osztja fel, azonban ebben sehol sem olvashatni, hogy ő egy püspöknek más püspököket alárendelt volna, mit a patriárchai hatóság igényel magának. Sz. Pál Timothénak, és Titusnak meghagyá ugyan, hogy a tartományokban püspököket, presbytereket rendeljenek, de ezen jog csak személyökre volt adva, s nem is olvassuk, miszerint némelly egyházak egyedül apostoli alapitóiktól rájok háromlott tisztelet miatt lettek patriarchális egyházakká a nélkül, hogy ezen okhoz ama általános ok t. i. a rom. birodalom felosztása ne járult volna; mert a konstantinápolyi egyházat semmi apostol nem alapitá, még is patriarchális rangra emeltetett, sőtt a többi apostoli egyházaknak (rómain kivül) elibetétetett. De az első nicei küzgyülekezet előtti időtöl sem eredményezhetni a patriarchális rangot, mert a metropoliták felszentelése patriárchai jog

volt, még is ezt az emlitett gyülekezet előtt a tartományi (provincialis) püspökök gyakorolták. Végre az sem állhat, miszerint az emlitett 1-ő nicei közgyülekezetben megállapitatott volna a patriarchális rang, mert e gyülekezetben a 6ik szabály (canon) szerint semmi uj nem rendeltetett, hanem csak az előtt keletkezett metropolitai jogok erősitettek meg, mellyeken sérvet ejtett Melletius licopoli püspök az alexandriai metropolita jogait bitorolván. *a*) S igy az egyházi patriárchális rang emlitett közgyülekezet idejétől fejledezvén, 451 évb. tartott 4ik közgyülekezeten Calcedonban állapitatott meg.

Metropolitai hatóság szinte nem éredményezhető az apostoli rendeletből azon okoknál fogva, mellyek a patriarchai rang körül előhozattak. Keletkezett pedig és lassan fejlődött ezen hatóság a nicei első közgyülekezet előtti időkben, s szokáson alapult jogai e gyülekezet 6ik szabálya által megerősitettek. Igaz ugyan, miszerint e szabály az alexandriai metropolitának kormányára három tartományt rendel, egy metropolitának hatásköre pedig egy tartományon kivül nem terjedt, de ezen rendelkezés onnan történt, mivel azon három tartományokban más metropoliták nem léteztek. Egyébiránt sokan azon véleményüek, hogy a nicei első közgyülekezet idejében metropolitai, és patriárchai jogok nem voltak megkülönböztetve, hanem a fővárosok püspökei exarcháknak, vagy primásoknak neveztettek, az bizonyos, hogy a római, antiochiai, alexandriai püspökök mielőtt 451ik évb. a patriarchális rangban megerősitettek, nagyobb metropolitáknak neveztettek.

---

a) A nicei közgyülekezet 6ik szabálya igy szól: „antiqna consvetudo per Aegyptum, Libiam, et Pentapolim servetur, ut Episcopus Alexandrianus omnium horum habeat potestatem, sicut et Urbis Romae Episcopo parilis mos est, similiter et apud Antiochiam, caeterasque provincias suis privilegia serventur Ecclesiis.“

31. §. Presbyterek, diaconok, s a többi egyházi fokozatuak.

Valamint az apostolok a 70 tanitványokot, ugy a püspökök mint apostoli utódok segédül használták az alájok rendelt presbytereket, mint azon 70 tanitványok utódit. Honnan kihozható, miszerint valamint az apostolok isteni rendeletü felsőbbséggel birtak azon tanitványok felett, ugy a püspökök is a presbyterek felett, ambár az apostolikorban mind a két fél nevezete közös volt; mi utóbb ugy állapitatott meg, miszerint azon presbyterek sem viselhették a püspöki czimet, kik olly egyházban vittek szolgálatot, mellyben püspök nem létezett, s onnan történt hogy midőn Aërius presbyter 4ik században a presbytereket a püspökökkel összehasonlitni igyekezett, e tévelyt mint emberi ész felett düköskődött Epiphanius erősen megczáfolá; e felett a presbyterek által szentelttek papsága mindenkor érvénytelenek tartattott, igy valódi áldozópapnak nem ismertetett Ischiras, kit Colluthus presbyter annak szentelt. A presbyterek, tehát mint püspöki egyházban segédhivatalt viseltek, vagy pedig a püspöki egyháztól eltávolitott egyházakban püspök felügyelése alatt hirdették az isten igéjét s kiszolgálták a szentségeket utóbb parochusoknak neveztetvén. A püspöki egyháznál szolgáló presbyterek a segédhivatalon kivül püspöki tanács tagjai valának, s a püspök holta után az egyházi megyét kormányozták.

Szaporodván a ker. hivők száma hét diáconokat rendeltek az apostolok, kiknek hivataluk lenne, az oltári szentséget kiszolgálni, s egyszersmind az alamizsnát a hiveknek lélekismeretesen kiosztani, mennyiben a jerusálembelieknél a héber, és hellen zsidók özvegyei közt az alamizsna aránytalan kiosztása miatt viszályok tamadtak. Hogy pedig a diáconok nem csak az alamizsna kiosztására, mi

hivatalt eddig az apostolok viseltek, de főkép az oltári szentség kiszolgáltatására rendeltettek, kitünik onnan, mert az apostolok ezen elválasztás előtt imákat végeztek, a hivektől az e hivatalra megválasztandó egyedek felül bizonyitványokat, és szavazatokat kértekki, és kezeik feltevése által azokat felszentelték, már pedig mi végre lettek volna ezen ünnepélyes szertartások? ha a diáconok hivatása egyedül a világi asztal körüli kiszolgáltatásban pontosult. Bar pedig a diáconok rende istenrendeletü, ez azonban mindig alább állott a presbyterekénél. A jerusálemi egyháznak valamint ez uj hivatal rendelésére, ugy az alamizsnák osztása-, és szeretetilakomák gyakorlatára vonatkozó példáját követték a többi részletes egyházak is, miokból Rómában hét diácon rendeltetvén, a rom. egyház hét vidékre osztatott, s mindegyiknek tulajdon kápolnája, és ispotálya volt, mellyekben a szegényeknek lelki, s testi tápláléka körül szorgoskodtak a vidékenkint felosztott diáconok. Miután pedig 3ik század körül a rom. birodalom felosztásához kezdé magát alkalmazni az egyház, a mennyiben Roma város polgárilag 14 vidékre osztatott; egyházilag is 14 vidék, és diácon keletkezett Rómában.

Mindig többen térvén a ker. hitre, és ez által az egyházi munkák megszaporodván: több alrendü egyházi személyek rendeltettek, illyek voltak: az aldiáconok, kikről nyugoton már a 3ik században emlitést tesz Cornel pápa, keleten pedig 4ik században sz. Athanáz. Ezeknek tisztük volt segiteni a diáconokkal, s 13ik század körül a latin egyházban a nagyobb rendek közzé kezdtek számitatni Ezeken kivül voltak még: kisérők, (acolythi) kiknek kötelességök volt szövétneket gyujtani, bort, és vizet az oltári áldozatra kiszolgálni; ördögüzők, (exorcistae) kik már az egyház kezdetével léteztek. Olvasok (lectores) a sz. összejövetelekben sz. irást olvastak. Ajtósok (ostiarii) az egyház ajtait nyitották, és zárták, s a ker. hittöli ide-

geneket, vagy attól elidegeniteteket az egyházból kitilták. Ezen kissebb rendfokozatok tellyes számmal nem minden részletes egyházban léteztek, némellyekben csak olvasók, vagy kisérők, másokban csak ördögüzők voltak, valamint a keleti egyházban jelenleg is olvasók rende alatt a többi kissebb fokozatok is foglaltatnak. Az előszámláltakon kivül voltak még: cántorok, catecheták, sz, irás értelmezők" kincsörzők, temetők sat. azonban az e forma hivatalok különös rendfokozatokat nem képeztek, hanem olly egyedekre bizattak, mellyek az emlitett rendek egyikével fel valának diszitve. Diaconissák a szegény, vagy beteg nőnembeliek segedelmére, vagy tanitására, valamint a végre is, hogy keresztelés, alkalmával azokat szemérmök megkiméléséve végett levetkeztetnék, és felülteztetnék, valának megrendelve, ezek még 10ik században divatoztak az egyházban, meg kell azonban őket különböztetni a diáconáktól, mellyek diáconak nejei voltak. *a*)

---

a) Hogy a diaconissák bizonyos felszentelés által avatattak be hivatalaikba kitetszik Tertullianból l. 1. ad uxor. c. 7. A keleti egyház okleveleiből pedi világos, miszerint a diaconissák kézfeltevés χειροτονια által szenteltettek fel. (constitut. apostol. l. 8. c. 19. concil. calced. can. 15. concil. trullan. can. 14. S ezen kézfeltevés általi felszentelése a diaconissáknak megvolt a latinoknál is mint. megmutatja Bingham orig. eccl. l. 2. c. 22. §, 6. A kézfeltevéshez járult még több más szertartás is, és a görögök régi könyvei a diaconissák felszentelését diaconok felszenteléséhez volthasanlónak tanusitják, mert valamint a diácon, ugy a diáconissa beavatása alkalmával feltétetik a kéz, és nyakába adatik a stola, s a felszentelés után mind a kettő az oltarnál Krisztus testében, és vérében részesül. Azonban a diaconissák felszentelése semmi hatalmat nem tulajdonitott az oltári szolgálatra, valamint ezek az oltárnál semmi szolgálatot nem is vittek végbe, s felszentelésök csupa cerimonia volt, annál is inkább, mert a régi egyházban a töredelmezők, és caterchu-

32. §. Egyházi hivatalok elnyerhetése módja.

Az apostolok, a mint prédikálásuk által valami egyházat alapitottak, annak, senki beleegyezését ki nem kérve, önhatalommal püspököt adtak. Apostolok elholta után, kik az illető alpapság és nép szavazata, vagy bizonyitványa által a megürült püspökségekre méltóknak itéltettek, s megválasztattak, azokat a vidéki püspökök hivatalukban megerősittették, és felszentelték, valljon pedig a köznép a püspök megválasztásában szavazatot, vagy csak bizonytványt adott, az nincsen eldöntve. Mi pedig a presbytereket, és diáconokat illeti; azoknak megválasztásában főbb befolyással voltak az illető püspökök, az alpapság, és köznép bizonyitványa mellett.

33. §. Magánélet gyakorlók eredete, és fegyelme.

Voltak a régi ker. egyházban nagyobb lelkitökélyre vágyó emberek, kik az evangéliomi tanácslatokat szoros gyakorlatba vevén, az egyébkint nem tilos érzéki dolgok használatától tartózkodtak, a többi emberek társulatában maradván, és ezek ascetáknak neveztetek. Eredetüket származtatják némellyek Plato, és Pithagorás felekezetétől, a mennyiben ezen bölcsészek más életmódot szabtak a tanult mást a közömbereknek. De nem volt szükség a pogányok példájára szorulni, miután a ker asceták az uj szövetségi sz. irásban eléges intéseket találtak, mellyek őket a földi tárgyokhozi ragaszkodástól elvonhatták, mint Mát. ev. 12:48, 49, 50. — 18:8 — 19:12. 1 cor. 7:8, 32, 33, 34 el-

menek felett is kézfeltevés ceremoniája használtatott, s azért is a görög χειροτονια nem mindenkor papszentelést jelent.

hallgatván keresztelő sz. János, Krisztus, és apostolok sanyarú életmodot javalló példáit.

Ascetákon kivül léteztek még e korszakban remeték is (eremitae), anachoretae.) Ezek eredetöket vették a Decius üldözése alatt vadon pusztákba menekülő keresztényektől, kik üldözés multával is azon helyek csendes, és békes volta, lélekelemelő kellemei, s az isteni dolgok elmélete miatt ott maradtak, s onnan anachoretáknak, vagy is az emberi társulattól eltávozóknak neveztettek. Ezeknek alapitója volt remete sz. Pál, ki 228ik év körül születvén, a széptanulmányokban jó korán előhaladt, s Decius üldözése kezdetével pogány sógra házánál tartozkodott, ez pedig örüksége után ásitozván, őt az üldözőknek átadni szándékozott, mit észrevevén Pál, egy egyiptomi rémitő pusztába vette magát, és pálmafa ágaitól elfedett barlangban kilenczven évig élt, oda menetkor huszon három éves lévén, semmi tanitványi nem voltak, s csak Antal remete előtt volt ismeretes. Ez 252ik év körül Egiptomban született, s miután leánytestvérét a sz. szüzek közzé adta, és vagyonát a szegények közt elosztotta, szinte egyiptomi pusztákba távozott, böjttel, imadsággal, és kézi munkával foglalkozván. Sz. Athanáznak barátságát nyervén, őt sokszor meglátogatta, azon sz. férfi ügyében ariánusok ellen n: Konstantin császárhoz levelet irt, és az ariánusokat hegylakától sokszor elüzte. Tanitványi kézi munkából éltek, üveket, papirt, kosarokat, teknőket készitvén, a munkához szoros böjtfegyelmet csatoltak, egész éven által (vasárnap-, és husvétnapokat kivéve) csak kenyeret, és vizet élvezvén; az imadságra ökörszarv harsogta szójelre gyültek össze, estve, és éjjel 12 zsoltárokat mondván el; mindenikhez egy imádságot csatoltak, végre pedig a sz. irás olvasása következett.

Negyedik fejezet.

Theologia állása, egyházi irók, és ker. tanitmány.

34. §. Hittudomány állapota.

A pogányoknál theologusoknak neveztettek azon bölcsészek, kik az álistenek történeteit irták, az első keresztényeknél a theologia szó Krisztus istenségéről tant tárgyazta, honnan János evangelista és nazianzei Gergely mint Krisztus Istenségéről értekezők elsők voltak kik theologusi czimmel feldiszittettek.

Krisztus Jézus egyszerűn, és a köznép felfogása szerint, minden szóékességet, bölcsészi elveket, és mesterkélt rendszert nélkülözvén, a vallási, és erkölcsi czikkeket többnyire példabeszédben adta elő. A tudatlan népet oktatta szeliden, keményen bánt a fenhéjázó tanárokkal, oktatásaiban fokonkint haladt, s kezdvén a könyebb czikkeken, nehezebbekre ment által, s a tellyes meggyőződő tanitást a sz. Lélek eljövetele idejére halasztotta. A Mesziás személye körüli tévtanok kiirtása végett a sz. irás olvasását ajánlá, tanitmányát a józan ész-, s sz. irásból meritett védokokkal, erkölcse szentségével, csudatétekkel, s jövendölésekkel támogatta. — Az apostolok Krisztust követvén a tanitásban, szinte élőszóval, egyszerű módon kikeresett virágszavak nélkül értelmezték az ó szövetségi sz. irás könyveket, sőt uj szövetségi könyveket irtak. Főbb tanitmányuk volt: emberi nemzet Szabaditója megérkezése Krisztus Isten személyében. Példájukat a tanitási modorban követték az apostoli sz. atyák, kik is az apostolok által irt sz. könyveket honi nyelvekre forditák, de semmi hittudományi rendszeres munkát nem irtak.

A püspökök a sz. összejövetelek alkalmával hiveiknek értelmezték a sz. irást, házaiknál atyai szorgalommal papságra nevelték az ifjakat, utóbb pedig az iskolában tanitattak rendes oktatók által a megtért keresztények, s magzataik; de a világi tanulmányokra keveset ügyelvén az első századbani keresztények, csak mennyei mesteröknek egyetlen tanát tanulták, minden világi bölcsészek elveit megvetvén, mi okból a ker. tan előadása egyszerű modora első században sértetlen maradt, két féle volt pedig ez időben a pogány philosophia, keleti vagy is gnosticai (40ik §.) és a gőrög, melly is több felekezetekre ágazott, mellyek közé tartoztak az epicurok, academicok, peripateticok, stoicusok, platonicusok s a t.

Második században a ker. hit egyszerű tanitási-módja lassankint szünni kezde, és a ker. hivek már a világi tanulmányokat is kedvelni kezdték, mert sok pogány bölcsészek a ker. hitre térvén, régi tudományuk iránti hajlamukat a ker. egyházban is megtartották, pogány atyjokfiait, a philosophiából ostromlották, a pogány vallást czáfolták, és a ker. hitvallást, mi a pogányok előtt száraznak látszatott, a világi philosophiával egybekapcsolttat a pogányoknak ajánlani igyekezték, s philosophia iránti hajlamot a többi keresztény hivekben is felélesztették. Honnan történt, miszerint e században a ker. iskoláknak már némi nyomai látatnak, mellyek közt leghiresb volt az elexandriai, mit magok a pogányok is látogattak, ezt sz. Jermos által fentartott hagyomány szerint Márc evangelista alapitá, s catecheticai iskolának neveztetett, mivel azon időben minden szájszerinti oktatás catechesisnek neveztetett, alexandriai catecheta volt egy tanult hittudós, de nem szükségeltetett, hogy paprendű legyen. A sz. irás fordításai is nagyobb számmal jelentek meg e században.

Harmadik században a ker. tan. előadása egyszerű módja már megszünt kivéve a kisdedekre nézve, mert min-

dig több pogány bölcsészek térvén a keresztény hitre a tudományos rendszer behozatalát eszközölték. Ammonius Sacca pogány bölcsész Alexandriában összeegyeztető philosophiát tanitott, kinek példája után indulván Origenes περι αρχων czimű münkájában, mi négy részre osztatik a ker. hit czikkeit ugy értelmezte, hogy más keresztényeknek is példát adott a ker. hit platonica philosophiával összeegyeztetési merényre, minek a volt az eredménye, hogy maga is több tévtanba bonyolodott, s másoknak is erre alkalmat nyujtott, mert innen eredtek több eretnekek, millyek voltak az antitrinitáriusok. — A pogány bölcsészekkeli viták miatt pedig a ker. hitczikkek kifejezésére uj szavak hozottak be, mint: trias, trinitas, essentia, persona, sacrificium, sacramentum, a nyugoti egyházban, a keletiben pedig: φυσις, υποστασις προσωπον melly szavakat többen nem helyeslették a ker. hitczikkek kiejtésére, s azért is mig azoknak igaz értelmök meg nem határoztatott, a nyugotiak, és a keletiek egy mást eretnekséggel vádolák. Azonban nem állithatni, miszerint e szavak által uj hitczikkek hozattak be, mert a szavak ujdonsága maga után nem huzza a czikkek ujságát is. E században Panthen, alexandriai Kelemen után az emlitett alexandriai iskolában nagy hirrel tanitott Origenes, melly tanult férfiuhoz messzetájékról gyülekeztek az ifjak, tőle először ugyan a grammaticában, utobb a bölcsészetben, és ker. tanban, s ennek nem csak elemeiben, de a sz. irás értelmezésében is oktatást veendők, kikből utóbb derék egyházi személyek, s püspökök váltak. Megszaporodván pedig Origenes tanitványai-, a tökéletesbeket magának meghagyván a tanulni kezdőket Heraclás társa tanitására bizta, melly felosztásból kitünő, miszerint a ker. hit előadási egyszerű mód a gyermekekre, és tudatlanokra vonatkozólag e században is megmaradt. A könyvtárok közt leghiresb volt az, a mellyet Sándor jerusálemi püspök összegyüjtötte, és Eusebius egyházi történeiratában használta. A sz. irás for-

ditásai már javitattak, már ujak készitettek, melly tárgyban kitünőleg fáradozott Origenes, de mind platonica philosophia kedvelője a sz. irásban átvett, és titkos értelmeket keresett. E korszak lefolyta alatt semmi theologiai rendszeres munka nem jött napvilágra, mert Origennesnek az elvekről irt négy könyve csak a philosophiának a ker. tannali egybevetését foglalja.

35. §. Egyházi irók.

Az egyházi irók által értendők azon férfiak, kik nagy becsü irataikkal Krisztus tanát, vagy az egyház dolgait világositották, e szerint e számba jönnek a sz. atyák, és az egyházi tanárok is. Hogy valaki a sz. atyák közé soroztassék, szükség hogy az apostoli korhoz közeli időben élt tudományban, és életszentségben tündöklött, s e czimre az egyház által méltónak nyilvánitott légyen. Hogy pedig valaki egyházi tanár czimével diszeskedjen ezen kellékek felett megkivántatik a közönséges egyház, vagy főnöke jóváhagyása. Krisztus tanát, s cselekedeteit leiró sz. férfiak közt első helyet érdemelnek az apostolok, és evangelisták, kiknek élet leirása a sz. irás értelmezési-tanban fordul elő.

Azok után első helyen emlitendők az apostoli sz. atyák, kik az apostolok kezéből vették át a hitletéteményt, azoknak a prédikálásban segédkezet nyujtának, s azok által papságra szenteltettek. Illyek voltak: Barnabás hetven tanitványok egyike, — ez első volt, ki eladott vagyona árát az apostolok kezelésère bizta, voltorvosnak állittatik, társa volt sz. Pál utazási-, és fáradozásainak, s 61ik évb. (Kriszt. szület. után) vértanui halállal mult ki. Munkájaul tulajdonitatik két részre osztott levél, és egy evangéliom. Hermás sz. Pál tanitványa, kétes, valljon püspök, vagy csak köznép rendű volt, elhalt 80ik évb. Areopági Dénes Athenében születvén, a széptudományok megszerzése végett

Egyiptomba utazott, ő felőle állittatik, mikép Krisztusnak a keresztfán elholta alkalmával nagy földrengés-, és napfogyatkozáskor felkiáltott: „vagy a természet Ura szenved, vagy a világ gépelye szét oszlik.“ Athenébe visszajövén, sz. Pál által megtérittetett, és athénebeliek püspökének szenteltetett. Néki tulajdonitott irományok: hierarchia ecclesiastica, theologia mystica, nem sajátiak. — Romai Kelemen Rómában nemes szüléktől származott, sz. Pálnak a prédikálásban társa volt, sz. Pétertől rom. püspöknek szenteltetett, elhalt 100ik évb. Két levél vagyon, corinthusbeliekhez irott, melly neki tulajdonitatik, az egyik csak ugyan saját munkája, a másik több néki tulajdonitott munkálatokkal együtt, álirat. — Antiochiai Ignácz (Theoforus) azon gyermekek volt egyikének mondatik, kiket Krisztus kezeire vevén mondá: „ha csak nem lesztek mint a kisdedek, bé nem mehettek az Isten országába.“ Ez az apostoloktól a ker. hitben oktatást nyervén, és megtérvén, sz. Péter által antiochiai püspöknek szenteltetett, végre Trajan császár alatt Rómában az oroszlányok közé vettetett 117ik évben Irt hét leveleket, mellyek Isten Lelkétől ihletett szellemét tanusitják. — Polycarp János evangelistának tanitványa volt, kitől is Smirnai püspöknek szenteltetett, vértanui koszorút Márc császár alatt nyert 167ik évben. l. 18. §. Néki tulajdonitott több levelek közül, csak a philipeiekhez irott sajátlagos.

A ker. hitvédirók (apologistae) voltanak: Quadrat, és Aristides, ama mint athénebeliek püspöke Hadrian császár alatt az üldöztetett keresztények ügyében védiratot adott be, minek csak töredékét birjuk; ez athénei ker. bölcsész volt, kinek védirata egészen elveszett. — Justin vértanut Samariában született, minden bölcsészi felekezetek elveit megrostálván, végre a platonicusoknál magállapodott, utóbb magános életet választván, midőn a tenger partján sétalna, egy ismeretlen ősz férfitől a ker. hitre utmutatást nyert, s

elkezdvén olvasni a sz. irást, megkeresztelkedett, s a ker. hit terjesztése végett sok utazást vállalt, végre mint vértanu 165ik évb. Romában halt el. Több munkái közt jelesbek: két védirat, az egyik kegyes Antal császárnak, másik a rom. tanácsnak ajánlott; és Trifon zsidóvali párbeszéd. — Tertullián, carthágoi százados fia, mint pogány ugyan ott az ékes szólás tanitója, s utóbb keresztényé lőn, s mint carthágoi presbyter Sever császár alatt üldöztetett keresztények részére védiratot készitett, azonban 40 évet eltöltvén azon egyház szolgálatában, montanisták eretnekségére tért, s meghalt 220ik évb. Tévtanai voltak: Krisztusnak ezer évig tartandó földi országlása, az emberi lelkek testi állapota, és nemi különbsége, az ő véleménye szerint az emberi lelkek egész utolsó itéletig a tökéletes boldogságtól fosztva, csak Ábrahám kebelében nyugszanak; de ezen tévelyeket kivéve, munkái olly jelesek, hogy Cyprián carthágoi püspök egy napot sem mulasztott, mellyben azokat nem olvasná, illyenkor diáconjának mondván: „add a mestert.“ Ezen iratai közül főbbek: de idololatria, de baptismo, contra Judaeos, de corona militis, de velandis virginibus, de fuga in persecutione czimü munkák: — Athenágorást alexandriai tanitót, Melitót sardicei püspököt, és antiochiai Theophilt, mint védirókat itten elmellőzük.

Ezeken kivül az egyházi irók közé számitatnak: Papias hieropoli püspök, volt é a mint állitatik János evangelistának tanitványa? bizonytalan, Krisztus ezer évi országáról tévtanba bonyolodott, s titkos értelmeket keresett a sz. irásban.

Sz. Jernő (Irenaeus) Polycarp smirnai püspöknek tanitványa, Asiából Galliába menvén, lioni egyház áldozópapja, utóbb Photinnak lioni püspöknek utóda volt, meghalt 205ik év körül. Iratai közt kitünnek: liber contra haereses, Victor pápához, és Florin rom. egyház áldozópapjához irott levelek.

Alexandriai Kelemen Athenében születvén Alexandriába ment, és a hires ker. iskolában Pánthentől oktatást

nyert, utóbb azon egyház áldozópapja, és említett iskolában tanító lett, elhalt 222ik évb. Munkálatai cohortatio ad gentes, paedagogi libri tres, stromatum libri octo, commentatio quis dives salvabitur.

Origenes egyiptomi Caesariában, vagy Alexandriában keresztény szüléktől származott, a sz. tudományokat atyjától tanulta, s már gyermekségében a sz. irásban titkos értelmeket keresett, 18 éves korában alexandriai tanitóvá lett Kelemen után, s olly tudománynyal, szorgalommal, erénnyel, és a ker. hit iránti buzgalommal tünt ki, hogy neve az egész világon elhiresednék. Palaestinába menvén, ott áldozópappá szenteltetett, de Demeter alexandriai püspök nagy nevét irigyelvén, az ő fijatalkori könnyelmű tettét, miszerint magát elférfiutlanitá, közhirré tette, s őt az egyházból kirekesztvén, a püspökhöz körleveleket bocsátott, hogy az egyházi egyesületbe sehol ne fogadtassék. Origenes tehát palaestinai Caesáriába átutazván, a pogányok, és eretnekek megtérését szorgolá, mi ügyben több viszontagságokat kiállván, mint hitvalló (confessor) sok kinzásokat szenvede Decius alatt, Gallus császár idejében pedig 254ik évb. természetes halállal multki. A tudományok, és ker. hit ügyében nyilvánitott fáradhatatlan szorgalma miatt gyémántkeménységűnek (adamantinus) neveztetett, s olly ékesszólásu volt, hogy a körülteállók elnémulni látszattak. Lirini Vincze irja: „annyit irt Origenes, hogy többet egy halandó sem.“ Főbb munkái: hexaplák, s sz. irás értelmezések maradványi, Celsus elleni nyolcz könyv, az elvekről irt 4 könyv, vértanuságrai intés, és csudatévő Gergelyhez irott levél. De némelly tévelyekbe is ereszkedett. Igy 1-ör allegoriai titkos értelmeket vadászván a sz. irásban, e világ kezdetét tagadta. 2-or azt védte, miszerint az emberi lelkek előbbi éltökben elkövetett vétkeik miatt büntetésül a testbe, mint börtönbe zárattak, s az emberek test nélkül támadnak fel. 3-or a csillagokat olly

állatoknak lenni állitá, mellyek Istent tisztelve, boldogságot remélenek, azonban az igazak örüklétü boldogságát határok közé szoritá, tanitván, mikép ezek is boldogságuktól eleshetnek, és még vastagabb testbe öltöztetnek. 4-er Krisztust az Atyaistennél alrendübbnek tartá, kinek szenvedése az elkárhozottaknak is használand, de ezek szenvedéseinek is határt, és véget szabott, állitván, miszerint Krisztus érettök a más világon még keresztrefeszittetik, a pokolkinokat pedig lélekismereti mardosásnak értelmezte. 5-ör az isteni kegyelemadást az emberi szabadakaratnak, és érdemnek tulajdonitotta, s valamint negyedik pont szerint az Árius, ugy itt is Pelágius tévtanát megelőzte. Azonban bár Origenest elégesen kimenteni ezen tévelyekre nézve lehetetlen, mégis bizonyos, miszerint iratait az eretnekek sok hibákkal elferditették.

Sz. Cyprian carthágoi pogány tanácsos fia, keresztény hitre térvén, nem sokára nagy erényei, és ékes szólása miatt áldozópapnak, s kevés idő multával carthágoi püspöknek szenteltetett, ambár a ker. hitre nem régen megtért férfiakat a régi egyház egy évig szabályszerütleneknek (irregularis) nézte, s mindjárt papságra szentelni nem engedé; az eretnekek keresztsége-, és a hitelhagyottak (lapsi) egyházi közösségbei visszafogadása iránt támadt vitákban főrészt vévén, az egyház javáért sokat tett; Decius üldözése alatt oroszlányok közé akarták vetni a pogányok, de a vadonba szökött, végre Valerián császár alatt 258ik évb. lenyakaztatott. Munkálatai közt jelesek: különbféle levelek, „liber de lapsis, de unitate ecclesiae, de vanitate idolorum“ czimü munkák.

Csudatévő sz. Gergely cappadociai Caesáriában pogány szüléktől származott, ker. hitre térvén püspöké lön, melly hivatal kezdetével emlitett városban csak 17 keresztényt talált, annyi pogányt hagyván, midőn 270ik évb. elhalna. Iratai közt kitünik Origenesnek ajánlott panegeri

cusa. — Ezek felett emlékezetre méltó egyházi irók: Firmilian Cappadociában caesáriai, Dénes alexandriai püspök, és afrikai Julián.

36. §. Egyházi hittanitmány.

Az első három ker. századok egyházi tana valamint az elősorozottirók munkálataibol, ugy az eretnekek kárhoztatásából nyilvánul. Mert a miket Krisztus élőszóval tanitott, a) azt az apostolok, és a többi egyházi tanárok

a) Bár nem bizonyos, miszerint Krisztus valamit irásban hagyott-volna, még is Euseb (H. E. l. 1. c. 13) allitja: mikép Abgar edessai király megbetegedvén Krisztushoz levelet irt, s kérte, hogy hozájövén, gyógyitaná meg, melly kérésre Krisztus levél által felelt, miszerint maga ugyan nem mehet, de tanitványaiból egyet majd hozája küldend. Ez igéretet Krisztusnak mennybemenete után telyesité Tamás apostol Abgarushoz küldvén Thaddeus tanitványt. Azon emlitett levelet, mellyet Krisztus ezen királyhoz irt volna, Euseb az edessai levéltárból vette, s sirus nyelven irottat görögre forditotta. Kik e levelet Krisztus saját iratának el nem ismerik, ezen védokokat hoznak elő: 1-ör e levélben ezen szavak olvastatnak: „én rólam vagyon irva, a kik láttak, bennem nem hittek, hogy a kik nem láttak, hidjenek.“ Illy forma szavak irva vannak János evangéliumában melly Krisztus mennybemenete után iratott, Krisztus tehát arra nem hivatkozhatott. 2-or alig hihető, miszerint Krisztus, ki mindig kész volt az üdy-jótéteményi osztogatásra, ezt Abgarnak elhalasztotta volna, sőtt mi több igéretét nem telyesitette volna. 3-or ha e levél a régi egyházban Krisztus saját iratának tekintetett, mikép történt annak a sz. irás lajstromábóli kimaradasa? 4-er az akkoron élő irók hallgatnak róla, sőtt 494ik évb. Romában tartott egyházi gyülekezet e levele? álmunkának nyilvánitá. -- Evagrius, ki Eusebnél még kétszáz évvel utóbb élt, megjegyzi, mikép Krisztus emlitett leveléhez még saját arczképét is csatolá. Ezen kép Edessá-

irataikkal védték, és az eretnekek ellen vitatták, de ezen korszaki hitvallások is (symbola) eléggé mutatják a régi ker. tant. *b*) A ker. hittani kutfők voltak mindenkor a sz. irás,

---

ból Konstantinápolyba állitólag történt átvitelét a keleti egyház august 16ik napján ünnepli.

b) Régi hagyomány, miszerint az ugy nevezett apostoli hitvallás az apostoloktól mint szerzőktől veszi eredetét. E kérdés vita alatt lévén, mint az azt állitók, mint a tagadók védokait előhozzuk. Az azt állitók védokai: 1-ör hivatkoznak sz. Jernőre ki „contra haeret.“ Czimű munkája 1-ő könyv. 2ik fejez. igy ir: „az apostolok által világszerte elterjedt egyház az egy Istenben mindenható Atyában hitet nyert“ és Tertulliánra, ki elidősülési könyv. 37ik fejezetében ir: „azon sinormértéket használunk a hitben, mellyet az egyház az apostoloktól, ezek Krisztustól, Krisztus pedig az Istentől vett. -- csak egy igaz hitszabály van, a mi egy mindenhato Istenben világ teremtőjében-, és az ő Fiában Jézus Krisztusbani.“ 2-or hivatkoznak sz. Agoston által megállapitott szabályra: „a mint az egész egyház tartja, és az egyházi gyülekezetekben meg nem rendeltetett, s még is mindig megtartatott, azt apostoli rendeletnek kell elhinni.“ Azon sz. atya az időről irt homiliában pedig e hitvallást nyilván apostolinak nevezi, sőtt megjeleli, micsoda czikket irt abba minden apostol. 3-or hivatkoznak Rufin, sz. Leo pápa, Cassián, és hispáli Szidor bizonyitványaira. Rufin még az okát is megjegyzi, miért készitették az apostolok e hitvallást, t. i. hogy a prédikálásban egymástól ellenkezőt ne tanitsanak. -- -- A tagadók védokai ezek: 1-ör a sz. irás lajstromában e hitvallás helyt nem foglal. 2-or azon egy korú, vagy majd azonegy korú irók róla hallgatnak. 3-or ezen hitvallásnak példányaira vonatkozó egymástóli különbözését, nem engedte volna a régi egyház, ha azt apostoli szerkezetnek tartotta volna, már pedig nem csak a szavakban, de az egész czikkekben sokat különböznek egymástól ezen hitvallás aquilei, konstantzinápolyi, és romai példányai. 4-er ezen hitvallásban hibáznak a legjelesb hitczikkek, mint a keresztségről, és egyéb ker. igasságokról, mellyeket az apostolok ki nem hagyták volna. 5-ör

és az egyházi hagyományok; a sz. könyvek lajstroma (canon) még e korszakban meghatározva nem volt, hanem az apostoli iratok különbféle egyházakban őriztettek, s onnan eredt a protho-, és deutero canonicus könyvekre tett felosztás, mint illyekre t. i. mellyeknek eredetivalódiságáról, soha egy egyházban sem-, és ollyakra, mellyek valódi" ságáról valaha, és némelly egy házakban kétség támadt. A ker. tan alapja a pogányok ellen volt az egy Istenségröli hit, mi abból tünik ki, mivel a keresztények több Istenek létét tanitó pogány vallás megvetése miatt üldözéseket szenvedtek; és Krisztus Istenségéröli hit a zsidók ellen, mi nyilvanul Pliniusnak Trájánhoz irt leveléből (11. §.) és Hierocles azon állitásából, miszerint ő csudálja a keresztényeket, kik Krisztust Istenöknek valják, holott ez Apollonnál sokkal alább áll. Hogy hitték e korszaki keresztények a sz. háromságröli czikket, mutatja ama gyakorlati cselekvény, (praxis) miszerint keresztségkor háromszori

---

a catholica szó, melly abban előfordul az apostoli korban még divatban nem volt. G-or a régi ker. egyház e hitvallást használta volna azonnal az eretnekek ellen, a mint használta a niceit, s inkább amazt, mint ezt parancsolta volna elmondatni liturgia közben. -- Azonban 4ik század ólta olly erős lábra kapott ezen hitvallást apostoli szerkezetnek tartó hiedelem, miszerint a ki ellenkezőt allitani merényelt, az eretneknek tekintetett; 15ik században Valla Lőrincz lateráni kanonok tagadta azt apostoli munkának lenni, mi okból a szvisgálat törvényszéke elibe idéztetvén, megveszőztetett, s véleményét visszahuzni kéntelen volt, kegyelemnek tarthatván, hogy Alphonz aragoniai király közbevetésére életét megtarthatta. Réginek, és hasznosnak senki nem tagadja e hitvallást, s némellyek iránta olly itélettel vannak, miszerint bár azt nem az apostolok szerkezték össze, de abban foglalt igazságokat prédikálván, püspökutódaiknak indokul szolgáltak, hogy ezek azon czikkeket egy összvegbe irják, hiveiket azon eretnektanoktól megóvandók, mellyek ezen irott hitszábalylyal meg nem egyeznek.

vizbemártás végbeviteteti. Hitték Krisztus által eszközlött büneinkérti általános elégtételt, mert kárhoztatták a manicheok tanát, miszerint Krisztus csak árnyék-, és a kereszt-feszitésre alkalmatlan testtel felruházva lett volna. Hitték továbba keresztség szükségét az üdvességre, mert az ágybankereszteltteket (clinicos) szabályszerűtleneknek azért nyilvaniták, mivel az illyek egésséges állapotban fel nem vevén a keresztséget az üdvveszélynek tették ki magukat. A kisdelek keresztsége érvénységéröli régi ker. hit kiviláglik onnan, mert azoknak is feladatott az oltáriszentség, holott ez csak az érvényesen kereszteltteknek feladattni szokott, sz. Péter és Cornel századosnak egész házát megkeresztelte, (apost. csel. 10 fej.) illy nagy háznál pedig kisded is volt. Az eredetibün elterjedése is hitök czikkjei közt volt az első kereszténveknél, mert a kisdedeket is keresztelték, kik cselekvőbün nélküliek voltak. Hitték a bérmálás szentségét, mert e korszaki egyház kárhoztatá Novatiánt, ki ezen szentséget kiküszöbölte. — Nem különben hitczikkeik közé tartozott Krisztus teste, és véro jelenléte az oltariszentségben, mint ezt láttuk a zsidók, és pogányok ellenök tett vádlataiból. (12, 13. §.) Mi pedig a töredelmezés szentségét illeti, azt az akkori keresztények hajótörés után második táblának nevezték, következőleg a keresztséggel melly első tábla volt, egyiránt szentségnek vették; hogy pedig a bünök különös meggyónását szinte gyakorolták, apost. csel. 19ik fejezetéből kiviláglik. A halottakérti imák és áldozatok divatbaléte nyilvánul Tertullián „de corona militis“ czimü munkájában olvasható állitásából: „a halottakkérti ajánlatokat az év megforduló napjaiban teszük.“ És igy hitték a tisztitóhelyet is, (purgatorium) mert azon ajánlatokat nem tették a mennyben, vagy pokolban létezőkért. A papirend, házasság, és utolsó kenet szentségéről, valamint az utolsó itélet, és feltámadásróli hitök nyilvánul az apostolok cseleked. könyvéből, és leveleiből.

Ötödik fejezet

Hittudományi viták, eretnekségek, és vallási szakadások.

37. §. Ezer évi országról támadt vitály.

A zsidókeresztények közül sokan azt tanitották, miszerint e világ végén a közönséges feltámadás után Krisztus e földön országot alapitand, mellyben követői ezer évi kormánya alatt a földi javak tellyes bőségében a világi jólétet, és boldogságot élvezendik. Ezen tant, melly chiliasmusnak neveztetik, minden ahoz ragaszkodó egyed saját képzeleti alakkal ékesitette; s eredete nem egyéb, mint a világi fejedelem személyében jövendő Mesiásróli zsidóeszme, melly magukra a Krisztus tanitványaira is ragadt, a mint ez kitetszik Luk. evang. 24 : 21. hol Cleophás a többi tanitványok véleményét kimondja, mikép azt remélették ők, hogy Krisztus Israelt a pogányok hatalmától felszabaditandja. Marc evang. 10 : 37iratik, miszerint Zebedeusnak két fia kérte Krisztust, hogy midőn országot alapitand, őket oldala mellé helyezze. Ezen földi Mesiásról elterjedt zsidóképzeletet letevék ugyan az apostolok a sz. Lélek elvétele után, de a többi zsidókeresztények szivei-ből nehéz volt azt kiirtani, mert látván ezek, miszerint Krisztus azon zsidóvágynak eleget nem tett, a kedves eszmétől elválni nem tudván, vallami illyest képzeltek maguknak Krisztusról legalább a világ végén, s azt annál is inkább, mivel az uj szövetségi sz. irásban eszméjök alapját feltalálni gondolták, mint Mát. evang. 19 : 28, 26 : 29, és a titk. jelen. könyv. 20 : 1 — 7. Nem csak az eretne-

kek pedig, mint Cerinthus, hanem még az egyházi jeles irók, és sz. atyák közül is ragaszkodtak némellyek e tévelyhez, mint Jernő, Justin vértanú, Papiás, Tertullián, Lactantius. Czáfolgatta e tanitmányt Cajus rom. áldozópap, ki azt valamint a titk. jelen. könyvét, mellyben a tévedők e véleményre főalapot kerestek, Cerinthus koholmányának állitotta. Origenes pedig e tévelyt ugy ostromlá, hogy valamint minden sz. irási helyeket, ugy az emlitett sz. könyv. 20ik fejezetét titkos, és áttvett értelemre vonni kivánta. Nepos egyiptomi püspök chiliasta lévén, erről Origenessel vitatkozott, s sok egyiptomi egyházakat maga tévelyére huzott, mire alexandriai Dénes Arsenioba kifutván, Koraciont a chiliasták kolomposát védokaival ugy legyőzte, hogy ez-többé e koholmányt pártolni nem merte.

38. §. Husvét ünneplésérőli vita.

Mózes törvénye következtében Krisztus is holdujság 14ik napján ünnepelte a husvétot, de az evangéliom hirdetése után két részre oszlott ez ünnep megtartására nézve a ker. egyház. Ásiabeli keresztények ünnepelték azt a 14ik holdban, hogy ha ez akár mi napra esne is, *a*) a nyugotiak pedig 14 ik hold utáni vasárnapon. Mind a kétfél apostoli hagyományra hivatkozott, s miután e tárgyban élénkebb vita támadt, sz. Polycarp smirnai püspök 158ik évb. Ani-

a) A régi keresztények husvét által nem csak Krisztus feltámadása napját értették, de egyszersmind szenvedése, és halála napját is, s igy a keletiek 14ik holdban Krisztus halála husvétját, és feltámadását három nap mulván ünnepelték, abban botránkoztak meg tehát a nyugotiak, hogy amazok a 14ik holdban Krisztus halála emlékét ülvén, lakomát tartottak, mi által a nagy héti böjt félbeszakasztatott, s hogy három nap mulva feltámadási husvétot ünnepelvén, ez mindenkor vasárnapra nem esett.

cet rom. pápához utazott, hol az ásiabeliek szokását Krisztus, János evangelista, és a többi apostolok példáival védte, Anicet pedig a nyugotiak gyakorlatát sz. Péter, s sz. Pál apostolok *b*) tetteivel pártolá, bár pedig egyike sem akart szokásától elállni, de azért a békekötéleket félbe nem szakiták, sőtt Polycarp Anicet helyébe Romában istentiszteletet végzett, s véle a sz. áldozatokban egy oltárnál részesült. De 196ik évb. Victor pápa alatt ismét megpendült e vita, s ez a püspöktől e tárgyban értesitést kivánt, ennek következményeül Galliában, és Ásiában több gyülekezetek tartattak, mellyekben elhatároztatott a husvétnak nyugotiak gyakorlata szerinti megünneplendése. Azonban Polycrates ephezusbeliek püspöke, Victort értesitő, miképen ő vidéki püspökeivel *c*) e tárgyban gyülekezetet tartott mellyben megrendeltetett, miszerint a husvét megünneplendésre nézve Krisztus, és apostolok gyakorlata által szentesitett régi keleti szokásnál maradni szükséges, levele végén pedig ezt tevé ki: „azokra pedig, a mellyeket ijesztésünkre felhoztok, nem indulunk meg, mert nállamnál nagyobb férfiak mondták, hogy inkább kelletik engedelmeskedni Istennek, mint sem embereknek.“ Melly feleletből világos, miszerint Victor pápa, ha az ásiabelieket egyházilag ki nem közösitette, legalább őket e megrovással fenyegette, ez okból Jernő lioni püspök magát e pápánál közbevetvén, őtt arra kérte, hogy annyi számos egyházakat a közönséges egyház testületétől egyedül a külfegyel-

b) Sz. Péter keleten forogván, a zsidók szokása szerint ünnepelte a husvétot, de Romába jövén, mivel az ottani pogányokból megtért keresztények a zsidók szokásától irtóztak, nyugoti szokáshoz alkalmazta magát.

c) Kitünik innen, miszerint már 196ik év körül fejledezett ama metropolitai jog, mellynek erejénél a tartomány anyavárosa püspöke a vidéki püspökök felett magának szokásból elsőbbséget igényelett, azokat a gyülekezetre meghiván.

mi különbség miatt elkülönítni nem tanácsos. — Nicei 1-ő közgyülekezetben megrendeltetett, hogy 14ik hold utáni vasárnapon megünneplendő a husvét, az ellenkező gyakorlatuak pedig quartodecimani eretnekek neve alatt kárhoztattak. *d*)

39. §. Eretnekkeresztségröli vita.

Első István pápa alatt kérdés támadt, valljon az eretnekektöl megkereszteltetteket, midőn ezek a catholica egyházba visszatérnek, ujrakeresztelni szükséges légyen é. Romában, és az egész nyugoton az illyek nem keresztelteltettek ujra, de ellenkező gyakorlat volt Ásiában. Africabeliek 215ik évig e tárgyban a rom. szokást követték ez évben pedig Agripinus carthagoi püspök alatt tartott gyülekezetben elhatároztatott az eretnekkeresztség érvénytelensége; ez okból István pápa Ásia-, és africabelieket egyházi kiközösitéssel fenyegeté. Sz. Cyprián carthagoi püspök, kitöl több püspökök e tárgyban felvilágositást kivántak, mindenkor oda nyilatkozott, miszerint a megtért eretnekek ujra keresztelendők, ha bár keresztségökben a kellő anyag, és alak meg is tartatott. Sőtt 255ik évb. 32 numidiai püspökökkel gyülekezetet tartott, s ugyan azon év 61. Numidiai, és africai püspökök gyülekeztek össze elnöklete alatt, s mind a két izben elhatároztatott az eretnekkeresztség érvénytelensége, s annak ismétlendése. E határzatot sz. Cyprián István pápának követei által megüzené, kiket azon-

d) Bár micsoda nap ünnepeltessék a husvét, ugyan fegyelmi tárgynak látszik lenni, azonban a quartodecmániok mint eretnekek méltán kárhoztattak, mert ők a husvéti ünnepet azért tartották a zsidókkal 14ik holdban, mintha ezt isteni rendeletből, és az üdvességrei szükségből megtenni kellene Mózes törvénye szerint, már pedig a jerusálemi zsinatban nyilvánitott ker. hitczikk szerint Mózes törvény szerféliek az üdvességre nem szükségesek.

ban a pápa magához bé nem bocsátá, sőtt a rom. hívéknek megtiltá azokat szállással elfogadni, Cypriánhoz pedig levelet intézett, mellyben ezt irja: „hogy ha valaki akár micsoda eretnekségből megtér hozzánk, semmi ne ujitassék azon felül, a mi meghagyatott, hogy t. i. kezek tétessenek fel reá kiengesztelés végett.“ Ezek felett Cypriánt egyházi kiközösitéssel fenyegeté; Cyprián pedig a pápának válaszolván, őt megfedte, és önfejű, s mástól tanulni nem akaró makacs embernek nevezte, s megmutatni igyekezett, miszerint azon hagyomány, mellyre István hivatkozik, emberi eredetű, és nem a sz. irásból meritett légyen; — abból pedig ő több védokokat felhozott saját véleményét támogatván; 255ik évben ismét 85 afrikai, numidiai, és mauritaniai püspökökből álló gyülekezetet tartott Cyprián, mellyben az ő előbbi határzata megerősitetett. *a*) Ezen vita egész folyamát Cyprián megirta Firmiliánnak Cappadociában caesariai püspöknek, e pedig hosszas levél által válaszolt az africabeliekkel megegyező ásiai gyakorlatot pártolván. *b*) Sixtus István utóda alatt e vi-

---

a) Kitetszik ebből, hogy Cyprián István pápának hatalmas közbevetésére nem indulván, s ítéletét elfogadni nem akarván, őt csalhatatlannak nem nézte; de egyszersmind mint az előbbi, mint a jelen vitatkozásból kitűnik, miszerint Policrates, és Cyprián püspökök Victor, és István pápákat egyházi főnököknek tartották, mert őket a hittárgyakról értesitették.

b) Ásiabeli keresztények azon okból ismételteték az eretnekkeresztséget, mert az ásiai eretnekek a keresztségi anyagot, és alakot elferditették. Hogy pedig István pápa Ásia-, és áfrikabelieket az egyházból kirekeszté, állitani latszik Firmilian Cypriánhoz irott levelében e szavakkal: „más tartományokban is a helyek körülményei szerint sok különbözések léteznek, de azért az egyház egyesületéből senki ki nem záratott, mint most tett velünk István, félbeszakitván azon békét, mellyet elődei mivélünk viszont szeretettel tartottak.“ De mivel Dé-

tának még vége nem volt, mint kitünik Dénes alexandriai püspök Sixtus pápához irt leveléből, és sehol nem olvastatik, miszerint Cyprián, vagy Firmilián véleményét visszahuzta volna, mint bizonyitja Sz. Ágostonnak Vincze donátistához irt levele. *c*) A nicei első közgyülekezetben elhatároztatott, hogy az eretnekkeresztség, ha kellő anyaggal, s alakkal vitetik véghez, érvényes, és nem ismétlendő. *d*) Ezen viszályt sokan Euseb koholmányának mondják, ki azt a donátiak iránti kedvezésből mint titkos ariánus költötte, s a többi irók, kik e vitáról értekeznek,

---

nes alexandriai püspök, a pápánál iránt̄uk könyörgött: ez azon kiközösitési itéletet visszahuzhatta.

c) E levélben sz. Ágoston menti Cypriánt mondván: „a pápának engedni nem akarván, azért még eretnek nem volt, mivel még eddig a közönséges egyház e tárgyban semmi határzatot nem tett.“ -- De minden esetre hibázott Cyprián István itéletére nem hajolván, mert főnöki joga a pápának a hitczikkek tárgyában ideiglenes itéletet hozni.

d) Sz. Cyprián minden eretnekkeresztséget ismétlendőnek tartotta, ha bár abban az illető kellékek megtartattak is, mert a novatiánokat is ujrakereszttéltetni parancsolta, kik az emlitett kellékeket épségben hagyták. De e vitály anyagát Cyprián fegyelmi tárgynak nézte, mint kitűnik Jubaianus püspökhez irt leveléből. István pápa pedig azért védte az eretnekek keresztsége érvénységét, mert az akkori nyugoti eretnekek a keresztség kellékeit nem ronták meg, tehát csak az illy eretnekek keresztségét tartá érvényesnek, mi onnan is világos, mivel a közhagymányra hivatkozik, azt irván Cyprián̄nak: „a mint meghagyatott“ már pedig hihetlen, hogy a közönséges egyháznak az lett volna a hagyományi tana, miszerint érvényes azon eretnekek keresztsége is, kik a megkivántató kelléket abban meg nem tartják, mert a nicei közgyülekezet a paulinistákot, kik a keresztségben helytelen alakot használtnak, ujrakereszteltetni párancsolá.

Az ó törvényszerféliekről, (legalia Moysis) és hitehagyottakróli viátk rajzát lásd aláb 45, és 48ik §ban.

csak Eusebiusból kiirták vólna. De az emlitett irók azon vitát nem csak Eusebiusból tudhatták meg, mert sz. Vazul caesariaipüspök azt elődétől Firmiliántól, Ágoston pedig az africabeliektől vehette; sz. Jermos, mint maga emliti Cypriánnak Pompeiushoz irt leveléből tanulta e vitának folyamát, ezen levélnek pedig még emléke sincsen Eusebiusnál. Nem is lehet megmutatni, miszerint Euseb a donátiaknak kedvezett volna, és ha e vitály, historiáját csak kikoholta, mikép történhetett, hogy az akkoron élők azt szemére nem hányták? holott az ő, és Cyprian kora közt egy félszázad sem jött közben. Igaz ugyan, hogy Pontius diácon sz. Cyprián életét irván, e vitályról semmi emlékezetet nem tesz, de ez csak rövid kurtázatot irt Cyprian életéből Cyprián levelei pedig, mellyekben e vita rajza foglaltatik, minden józan birálók itélete szerint valódisajátiak.

40. §. Keleti bölcsészetből támadt eretnekek-s gnosticok általánosan.

A gnostica philosophia elvei ezek voltak: a fő Isten időfolytával két nemű conokat (istenfit) szaporitva alkotott, kiknek elhálásából mindig tökéletlenebb nemzedékek támadtak, ezekből végre gonosz lényű Demiiurgus született, ki e világot, és embereket teremté, s mivel azokat hibásanyagi testből, s érzéki lélekből alkotta, a fő Isten mint jó lény észszerű (rationabilis) lelket adott beléjök; s ha ezek megvetvén Demiiurgust, és a többi apróbb conisteneket, csak a fő Istent tisztelik, holtuk után hozzá jutnak, ellenesetben pedig lelkök egy állatból a másikba költözend által. E végett a fő Isten e földre több izben jó conokat követül külde, hogy az észszerű lelkeket a Demiiurgus igájától, s a hiányosanyagi testből kiszabaditanák, kiket azonban követségi tisztök telyesitésében azon Demiiurgus mindig meg-

akadályozott. Mivel pedig a gnosticok bölcsészei e világi rosszakat a fő Istentől nem származtathatták, azoknak okát, és eredetét a hibás anyagnak, és Demiiurgusnak tulajdonították, mint ki az anyagot, s e világot teremté; e vélemény következményeül az emberi testet mint Demiiurgus alkot" ványát sanyargatni parancsolták; némellyek közülök pedig azt tartották, hogy a hibásanyagu emberitest rosz cselekvényei által a fő Isten nem illettetik meg, s azért minden ócsmányságokat szabadon elkövettek. Mivel pedig azt meg nem foghatták, miképen köthette össze a fő Isten az ésszerü lelket, mint saját állománya részét, az anyagi testtel: e miatt a fő Istent is mintegy felosztván, két főelvet, jót, és roszat, mint világosság, és setétség elvét kigondolták.

Miután ezen bölcsészek a ker. hitre tértek, hittudományi czikkeik ezek voltak: 1-ör mivel a fő Istent Demiiurgustól, mint e világ, és emberek alkotójától megkülönböztették, ez okból azon Istent, ki Mózes szerint e világot teremté, Demiiurgusnak vették, s őtt az ó szövetség alapitójának tartották, s azért az ó szövetségi sz. könyveket félrevetették. 2-or Krisztust azon conak tartották, kit a fő Isten az ésszerű lelkek Demiiurgus hatalmától szabaditására elküldé, e szerint őt nem igaz Istennek, hanem csak isteni követnek nézték, de igaz embernek sem, mert feltételezvén az emberi testnek rosz anyagból Demiiurgus általi alkotását, Krisztusnak csak árnyék testet tulajdonitottak, mi a keresztfeszithetésre, vagy feltámadásra alkalmas nem lenne, e szerint Krisztus emberekérti halálát, elégtételét, feltámadását nem hitték, minek következményeül az uj szövetségi könyveket vagy egészen félrevetették, vagy helytelen értelmezésekkel, s változtatásokkal elferditették. 3-or azt hitték, miszerint Demiiurgustól, vagy más apróbb ártalmas eonoktól, kikre amaz e világ kormányát bizta, mindenféle nyomorok, s ellenkező események származnak, ezek eltávolitására tehát bübájos mesterséget (magia) gya-

korlák mindannyian, hogy ez által a rosz akaratu eonok kártékony hatását megakadályozhassák, tőlök pedig az igaz keresztények közé is becsuszott azon előitélet, miszerint az ördögök előidézhetők, és az emberek kivánatára birathatók, nem különben onnan származott a boszorkányok létéről vélemény is. 4-er az anyagi elem iránti gyülölségből kárhoztatták a házasságot, és a feltámadást, s a testet husevéstől, s borivástoli tartózkodással sanyargatni parancsolták, mások közűlök mivel a fő Istent az emberi test helytelen tettei iránt közönyösnek tartották, minden gonoszságot elkövettek, sőtt a kisdedgyermeket mozsárban megtörtvén, s megfűszerezvén, oltáriszentség helyébe megemésztették.

41. §. Gnosticok különösen.

Minden gnosticus felekezetek a fő Isten, és Demiiurgusról elterjedt közelvekben megegyeztek, s csak annyiban különböztek egymástól, mennyiben ábrándozásuk ezen közelveket különleges képzelmi alakba öntötte. Ásiabeli gnosticok egyiptombeliektől abban tértek el, hogy ezek követőiknek nagyon tágult fegyelmet engedtek.

Cerinthus zsidóeredetű férfiu, miután a gnosticok elveit betanulta, Mózes törvénye iránti buzgalomból a keresztény, zsidó, és pogány vallás elveikből egy különös tanrendszert koholt, és az ó törvény megtartását a keresztényekre nézve is nélkülezhetlenül szükségelte. E világ, és emberek alkotójául nem az igaz Istent, hanem a megszaporodott eonok egyikét vette, ki véleménye szerint magát Mózes által a zsidók előtt igaz Istennek adta ki, azon igaz Isten tehát hogy magát az emberekkel megismertesse, e világra külde Krisztust, ki Józseftől, és Máriától többi emberek sorsakint született; Jézus férfira, midőn ez keresztelkedne, galamb képében szállott, azzal egyesült, s őtet

csudatehetővé, s arra alkalmatossá tette, hogy az embereket tanithassa; de midőn Jézus a keresztfán szenvedne, Krisztus tőle mennyberepült el, s amaz mint csupa ember szenvede, s halottaiból Krisztus erejével feltámadt. Cerinthus tanitmánya szerint a halottak közfeltámadása után Krisztus ismét egyesül Jézussal, és Jerusálemben ezer évi országot alapitand, hol helyreállitván a zsidótemplomot, és az áldozatokat, Mózes törvénye követőivel eggyütt minden földi javak bőségében a világi boldogságot éldeni fogja. Cerinthus csak Máté evangéliomát fogadta el, de onnan a Krisztus nemzetségi-lajstromát kihagyta, s sz. Pált, mivel a körülmetéltetésnek ellenszegült, az apostolok közé nem számitotta, János a maga Evangéliomát ellene irta, s midőn egykor fürdőbe menvén, Cerinthust ott találta; társaival együtt onnan elfutott, hogy az igazság ellenese miatt, mint mondotta, a ház rájok ne roskadjon.

Saturnusnak gnosticai eszelős költeményeit mellőzve, — Cerdo Higinus pápa alatt Romában egyházilag kiközösitetvén, Marcion cretenekhez csatlakozott, ki atyjától, mint pontusi püspöktől szinte az egyházból kirekesztetvén a pápánál befogadást esdekelt; koholt két elvet, ót, és rosszat s e kettő közt egy folytonos viadalt, minek véget vetett a fő Isten elküldvén árnyéktesttel felruházott Jézus fiát. Marcion az uj szövetségi sz. könyveket, vagy egészen kárhoztatta, vagy hozzáadásokkal elváltoztatta, felekezete egész ötödik századig fenállott, néki sz. Polycarp midőn kérdené ha ismeri é? azt felelé: „ismerlek te satán első szülötje.“

Bardesanes tanszerű költémenyei abban pontosulnak hogy Demiiurgus, a fő Isten által légtestbe öltözött embereket, vastagabb anyagtestbe bujtatta, melly okból a fő Isten elküldé Krisztust, hogy ujolag légtestbe öltözteket a fő Istennek meghóditná.

Siriai Tacián Justin vértanutól téritetett meg, ennek holta után a gnosticokhoz ment által, különleges tévtant

koholt, és követőinek szigorú életmódot szabott, mint: a nősüléstől, hus-, borélvezéstöli tartózkodást, és az óltári szentségben csak a viz használatát engedte, követői tacianistáknak, encratitáknak, hydroparastáknak neveztettek: Tacián irt a négy evangéliomból (Diatessaron nevezet alatt) egy kivonatot.

Alexandriai Carpocrates a doceták vagy is gnosticok költeményeihez szabados, és tágult életmodot kötött, tanitván hogy a jó, és rosz tények csak emberi véleményből különbözők, hogy az emberek közt minden közös, még a feleséget sem vevén ki, senki nem üdvözülhet, ha a gonoszság főfokát nem éri, a fő Isten mennyből a lelkeket testbe, mint börtönbe hajtá, s azokba ő maga buja kivánságokat önte, honnan is Carpocrates követői gyülekezeteikben vegyes fajtalanságokat követtek el, a zsidók pedig, és a pogányok nem tudván őket megkülönböztetni az igaz keresztényektől, ezeket is illy fertelmességgel vádolták.

A mit alexandriai Basilides Abraxás fő Istenről, annak Nun fiáról, Sophia, és Dinamis két államányáról, 365 egekről, és ugyan annyi angyalnemzedékekről összekoholt; — mit ismét Valentin eretnek 15 nős, és négy nőtlen eonokról: Horus, Jézus Krisztus, és sz. Lélekről-, Bithon örök Istenről, annak Nus fiáról, és Acamoth államányáról, kinek méhén valamint viz a csatornán, átment volna Krisztus, álmodozott, azt itten elmellőzük. A pelusiták pedig a sz. Lelket Krisztus leánytestvérének mondották. Kainiánok Kájin testvérgyilkost, Ofiták a' kigyót, mint az eredetibün okát imádták, tanitván, miszerint Ádám, és Éva esése alkalmával ama kigyó alakban maga Krisztus volt rejtve. Ezen ábrándos felekezetek tanát bővebben láthatni Ruttenstocknál H. E. t. 1. 420 — 425 lap.

42. §. Manicheok.

Minden gnosticok közt legocsmányabb manichusi felekezetnek szerzője volt Mánes, ki utóbb Manicheusnak neveztette magát, ez Terebint eretnek iratait *a*) saját költeményeivel megtódván, tanitványait elvei terjesztendése végett szétbocsátá, maga pedig Uránes persakirály beteg fiát gyógyitni vállalta, de a beteg elhalván, ő tömlöczrevettetett, honnan kiszökvén, Arabion várban lappangott, s mentőhelyéből többször kirándulván Archelav cascáriai püspökkel a hitdolgokról vitatkozott, de a persakirály által elfogattatván, megnyúzatott, teste a vadaknak elhányattván, bőre a város kapujára függesztetett, 277ik évben.

Két örök országot költött Mánes, a világosság országa urát, fő Istennek, a setétség országa kormányzóját pedig egy roszakaratu Istennek, Hylének, vagy sátánnak nevezte. E két ország lakói közt (tanitmánya szerint) háború támadván, a fő Isten hadivezérül mennyei embert küldött, kit Hyle meggyőzvén, a világosság országából sok lelkeket prédaul elvitt, s bár a fő Isten a háborút folytatván, más hadivezért választott, az elragadott lelkeket vissza nem nyerheté. Hyle tehát első embert Ádámot teremtvén, azon lelkeket beléje önté, s igy Ádám, és Éva elhálásából szü-

a) Mánest tanitmányában megelőzte Scythián, ki kereskedelem által meggazdagodván, és a gnostica philosophiát bétanulván, négy munkálatot irt, mellyekben egy uj tanréndszert nyilvánitott, és Terebint, vagy Budda nevezetű tanitványával Jerusalembe ment, ott a presbyterekkel a vallásról vitatkozván, bűbájos mestersége kitüntetése végett egy magos helyre mászott, és hanyathomlok esvén, nagy kinok közt elhalt. Teberint pedig az elhunyt mesterének pénzét, s könyveit magáévá tévén, Perzsiába ment, és ott hasonhalállal multki, gazdaasszonya az ő pénzét, és könyveit Kubrik nevezetű felszabadult szolgájának hagyta, ki ezentúl Mánesnek neveztetni akart.

lemlettek érzéki, (sensualis) és észszerű lélekkel ellátott emberek. A fő Isten pedig Krisztust, és sz. Lelket teremte, de Krisztus Mánes szerint különbözik Jésustól, mint első mennyei ember fiától, Krisztus lakozik a napban, a holdvilágba is befolyván, a Sz. Lélek pedig a légben, de a földre is hatván. Hogy pedig az elragadott lelkek visszaszereztessenek a fő Isten árnyéktestbe öltözött Krisztust e világra küldé, de Hyle leselkedése következményeül keresztrefeszittetett, bár csak szemfényvesztőleg, mert igaz emberi teste nem volt) s megigérvén a vigasztalót, (paracletus) ki maga Mánes volt, a napvilágba visszatért.

Manicheus az ó szövetséget mint Hyle munkáját kárhoztatá, az uj szövetségi könyvek helyébe pedig Erteng czimű evangéliomot irt. Tanitott, miszerint a háború, nősülés, és a keresztség nem szabad, a szentek ereklyéit eltiltá, a test feltámadását, Krisztusnak az oltári szentségbeni jelenlétét tagadta, és lélekköltözést (metempsicosis) tanitott. Az erkölcsitant pedig száj, kéz, és kebel jelekre osztá, a szájjelre nézve megtiltotta a hus, tej, tojás, és borélvezést, a káromkodást, és a katol. hittant. Kézjelre nézve tilos volt az állatokat megölni, növényeket tépni, (mert az illy ember lelke azon állat testébe, vagy növénybe bujik) földeket mivelni, gyümölcsöt szaggatni, világijavakat birni, a szegényeknek segélyt nyujtani, és a rokonokat szeretni. A kebelre vonatkozólag eltiltá a nősülést, és minden elhálást, puha ágybelit, drága öltönyeket, fürdést, és játékhelyrei menetet. A kik ezen szigorú fegyelmet megtartották, választottak-, hivők-, és tökéleteseknek neveztettek, a kik előtt pedig illy nagy szigor elviselhetetlennek látszott, azoknak szabad volt házasságban élni de gyermeket nem nemzeni, hust enni, de az állatot meg nem ölni, házat tartani, de nem épiteni, és az illyek hallgatóknak, vagy catechumeneknek neveztettek. A halottak állapotját igy határozta meg: a választottak egy kerékalaku

gép által először a holdvilágba, mit ő jó vizű fürdőnek nevezett, onnan 15 napig tartó fürdés után, a napvilágba mennek, hol kitisztulván, a világosság országába bocsátatnak. A hallgatók lelkei más emberek, vagy állatok testeibe addig költözendnek, míg a manicheusi fegyelem tökéletes megtartása által hívőkké válnak, a kik pedig még a hallgatók fegyelmét sem tartották meg, a tisztitó tüzben addig fognak égettetni, míg meg nem javulnak, akkor ismét testbe öltöztetnek, ha pedig javithatatlanok maradnak, azon tüzben a világ végzeteig kinzatni fognak, s miután Hyle által elragadozott lelkek a világosság országának visszaadatnak, akkor a világ el-ég, semmi feltámadás nem lész, s hogy a setétség országa lakói a fő Isten országába többé ne törhessenek, a javithatlan hallgatók lelkei annak határán őröknek tétetnek ki.

A manicheusi felekezetnek egy fő elöljárója volt, kit ők Krisztus képviselőjének tartottak, azonkivül volt 12 mester, vagy apostol, és 72 tanitvány, ezeknek alárendeltettek a presbyterek, és diáconok a választottak számából kijeleltetvén; semmi templomaik, oltáraik, képeik nem voltak, összejöveteleiket nap felé forditott orczával tartották, imájikkal a naphoz, holdhoz, sőtt a növényekhez is folyamodtak, Mánes halála emlékére Bemma nevezetű ünnepet, és husvétot is tartottak, a választottaknak azonban szabad volt oltárikenyérben részesülni, mellyet ők emberi maggal felelegyitett liztből készíteni szoktak.

43. §. A görög philosophiából támadt eretnekségek.

Miután Origenes utmutatása szerint a' ker. theologiába csuszamlott a görög philosophia, sokan ennek sinórmértéke szerint kezdték értelmezni, és természetesen megfej-

teni a ker. hit titoktelyes ágazatait, s emberi ésszel igyekeztek felfogni azokat, a honnan több tévtanokra tértek és a sz. háromsági ker. hitczikkeket tagadták, antitrinitáriusoknak, neveztetvén. Bár pedig ezek mindannyian megegyeztek azon tévelyben, miszerint csak egy isteni személy vagyon, s a három isteni személyek közt semmi különbség nem létez, és ezek csak nevezetek, mellyek a különbféle isteni munkálatok, és cselekvények kiejtésére szolgálnak; még is tévelyeik előadása rendszerében egymástól különböztek.

Igy Praxeas, ki eleve Ásiában a ker. hitért sokat szenvede, és Romában Victor pápának javaslá, hogy a montánisták tévelyét kárhoztassa, utóbb maga is eltévedvén tanitá: hogy maga az Atya-Isten szüz Máriába szállott, attól született, — szenvedett, meghalt, feltámadott, s ez okból Praxeas követői patripassiánusoknak neveztettek.

Noëtus az antitrinitáriusi tant igy adta elő, hogy maga az Isten Jézussal mint csupa emberrel egyesült, s különbféle nézetek szerint született, szenvedett mint Fiu, és mint Atya születés, szenvedés nélküli volt.

Sabellius az Istenségben szinte csak egy személyt engedett, és a Fiu-Isten nevezete alatt csak az Istenség egy részét értette, melly Jézussal csupa emberrel egyesült légyen. Alexandriai Dénes e tévelyt czáfolván, rosszul értetett, s ez okból Dénes pápa előtt tisztulnia kelle.

Somosatei Pál Zenobia pálmirenok királynéja kedvezéséből püspökké levén, magát mennyei angyalnak nevezteté, s öntiszteletére zsoltárokat énekeltetett, nőnembeliekkeli gyanús társalgást magának, és papjainak engedett, s szinte csak egy isteni személyt vallott, melly a sz. irásban Atyaistennek neveztetik, a Fiuistent pedig nem egyébnek, mint isteni bölcsességnek tartotta, Jézust csup embernek nevezvén, ki akkor kezde létezni, midőn Máriának szüzméhében fogantatott, melly időben az isteni bölcsesség véle egyesült,

s őt csudatehetővé tette, a sz. Lelket pedig az apostolokra szállott mennyei malasztnak mondta. Antiochiában két gyülekezet tartatott ellene, a másodikban 269ik évben Malchio presbyter által vita közben meggyőzetett, és kiközösitetett, de mivel a püspöki lakból kimenni nem akart, Domitius Aureliánus császár elhatározta, hogy a ki az olaszhoni püspökök itélete, és szavazata által e méltóságot nyerendi, az foglalja el a lakhelyet is. Követői pauliniánusok-, vagy pauliniástáknak neveztettek.

Bizantini Theodot üldözés alkalmával Krisztus Istenségét tagadván, azzal mentette magát, hogy ő nem Istent, de embert tagadott, tanitványa Argentárius Theodot Melchisedechet Krisztusnál fellebbvalónak mondotta. — Artemon, vagy Artemás Romában Krisztus Istenségét tagadta, és a sz. irást ferditette. — Alogok János evangeliomát félevetvén a til. jelen. könyvével együtt, tagadták Krisztust λογος nak, vagy Istennek lenni.

44. §. Többi eretnekek, — montanisták.

Ezek Montánustól Frigiában 2ik században eredtek, és frigesek-, vagy katafrigeseknek neveztettek. Montanus Priscilla, és Maxilla asszonyokkal jövendöléseket tett, s követői egész 5ik századig fenmaradtak, kik közt leghiresb volt Tertullián. Montanus vigasztaló Léleknek mondta magát, a' második házasságot kárhoztatta, évenkint husvét előtt három böjtölést, és két száraz étkezést (Xerophagia) isteni rendeletből megtartani és az állomás böjteit (l. 50 §.) egész estig elhuzni parancsolta, — tanitá tovább, miszerint az egyház a bálványozó, gyilkos, és házasságtörő keresztényeknek bocsánatot nem adhat, üldözés alkalmával pedig az elszökés nem szabad. Hogy Montanus, és Maxilla felakasztták magukat Euseb hirből irja, sokkal hihetlenebb pedig hogy Montanus herélt, és ördöngös volt. Montánisták asz-

szonyokból is tettek püspököket, s ezekre felügyelőket rendeltek, fő patriárchájuk Pepusában lakott, honnan pepusiánoknak is neveztettek, és artotiritáknak, mivel áldozataikban túrót, és kenyeret használtak, mellyet ők egy éves figyermek vérével összekevert lisztből készirettek, e gyermek ha élt nagy papnak, ha elhalt, nagy vértanunak tartatott.

45. §. A hitehagyottakróli vita eredményezte a montánusok szakadását.

Némelly keresztények ki akarván kerülni az üldözési kinzásokat, az álistenek imádására tértek, honnan hitehagyottaknak, vagy esetteknek (lapsi) neveztettek. Ezek megbánván tettöket, hogy az egyházi egyesületbe juthassanak, a vértanukhoz folyamodtak elkövetett vétkök botsánatát esdvén, a vértanúk pedig békeiratokat (libellos pacis) adának az illyeknek bizonyitván, miszerint ezek az egyházi egyesületbe elfogadhatók. E folytonos gyakorlatból azon visszaéléstámadt, hogy Decius üldözése alatt egy nap ezer békeirat is adódott megkülönböztetés nélkül mindenkinek, ha bár a töredelem jelét sem mutatná, némelly engedékeny püspökük és papok pedig az illy iratokra minden töredelmezés nélkül fogadák egyházi egyesületbe a hitehagyottakat, mi a ker. fegyszigor nagy rövidségével történt; sz. Cyprián a békeiratok osztogatása jogát nem tagadá a vértanuktól, csak azok adásában mutatott nagy engedékenységet kárhoztatott, mert Decius előtti üldözésekben a vértanuk csak azoknak adtak békeiratot, kiknek érdemekről tudósitást nyertek a püspöktől. E vita közben sz. Cyprián a vértanuk ingerültségét magára vonta, és a rom. székhez is folyamodott, de mielőtt e vitának vége lett, ő a pogányoktól az oroszlányok közéi vetésre kárhoztatott, s ez okból a pusztába menekült; Decius holta után (251 évb.) vége lévén az üldözésnek a

vadonból hazajött, s zsinatot tartván, azt határrozta, hogy a hitehagyottak egész töredelmezést tartsanak, s csak a halálveszélyben nyerjenek bocsánatot, de mivel előérezte Cyprián a Gullus császár által inditandó üldözést, a bevégzett idő előtt mindegyiknek elbocsátá a töredelmezést, s őket egyházi egyesületbe fogadta, hogy az oltáriszentségben részesülvén, erősbödjenek a kiállandó harczra.

Ezen viszályból eredt montanusszakadásnak kezdője volt Felicissimus, ki már Cyprián püspöki megválasztásának is más öt presbyterekkel ellenszegült, most pedig a hitehagyottakat, és a vértanukat lázitotta ellene, hogy az egyházi egyesületet kivánók iránt szerfelett szigorú lenne. Hozája csatlakozott Nóvatus carthágoi presbyter, özvegyek-, és árvákat kárositó férfi, ki atyját éhen halni engedé, nejének pedig idétlen szülést okozott. Ez szinte Cyprián püspökségének ellenszegült, s ellene a vértanukat, és a töredelmezőket lázitotta, s Felicissimust Cyprián tudta nélkül diáconnak szenteltette. Gonosz tettei miatt Romába szökött, s ott Novatián eretnekkel Cornel pápának elleneszegült. Felicissimus pedig a carthágói lázadóknak vezérül ajánlkozott, kik egy hegyen gyülekezeteiket tartották, honnan is hegyieknek (montáni) neveztettek, és Fortunatus nevezetüt püspökjöknek választottak, nem sokára kárhoztatván az afrikai püspökök által.

46. §. Novátiánok.

Ellenkező véleményben volt a hitehagyottokra nézve Novátián, ki inkább a montánisták szigorához közelite. Ez stoicus bölcsészből keresztény lett, csak nehéz betegségben vevén fel a keresztséget, s végkép elmulasztván a bérmálást; s bár az ágyban kereszteltek szabály szerütlenek voltak, még is ő felmentés utján áldozópapnak szenteltetett, s üldözés alkalmával szobájába zárkozván, az elfogott kereszt-

tényeknek semmi segélyt nyujtani nem akart. Elhalván Fábián rom. püspök, utódának Cornel választatott, ezen megválasztásnak Novatián ellenszegült, Cárthágóból ideszökött Novátussal együtt, vádolván Cornelt azzal: hogy ő libellaticus, a hitehagyottakkal egyházi egyesületben él, azokat töredelmezés nélkül fogadván vissza az egyházba. *a)* Tovább menvén Novatián, magát egy este három olaszpüspökök által romai pápának szentelteté, *b)* s körlevél által mindenütt annak hirdeté, s bár Cornel által az egyházból kirekesztetett, még is felekezete keleten, és Africában hamar elterjedt, ő tehát első ellenpápa volt; tévtana pedig ide pontosul: 1ör a hitehagyottaknak bocsánatot adni nem lehet, melly szigorát némellyek a gyilkosokra, és házasságtörőkre is elterjesztettnek tartják. 2or nem igaz azon egyház, melly a nagyobb bünösöket keblében szenvedi, s igy novátiánok csak saját egyházukat tarták igaznak, s magukat catarusoknak, vagy tisztáknak nevezték. 3or félrevetette a bérmálás szentségét, s felekezetébe atmenő katholicusokat ujolag kereszteltelteté. 4er a szentek ereklyéi tiszteletét kárhoztatta, és a husvétot 14ik holdban zsidószokáskint megünnepeltetni rendelé.

---

a) Midőn Trophimus püspök üldözésbeni bálványozása által maga után sok hiveket a pogányságra ragadott volna, utóbb megbánván tettét, egyházi egyesülést kivánt, Cornel a püspökökkel tanácskozván, hogy Trophimust annyi sok emberekkel az egyháznak megnyerhesse, őt minden elégtét nélkül befogadta, mire nézve Cornelt igy menté Cyprián: „pro Trophimo satisfecit fratrum reditus, et restituta multorum salus.

b. Üldözés ideje alatt Romába három püspököt összehivni, nehéz dolog volt, mellyből kitetszik, milly nagyon igényelte a régi egyház fegyelme, hogy a püspök felszentelés három püspök által történjék.

47. §. Kissebb érdekű eretnekek.

Nicolaiták, kik tit. jel. köny. 2ik fejezetében emlittetnek, a vegyes nőhasználatot szabadnak tartották. Ezek szerzőjének gondoltatik Miklós a 7 diáconok egyike, kinek miután társai neje iránti szerelem féltését szemére vetették, e gyanut magától elakarván mozditni, nejének szabadságot adott, ezeknek akár mellyikével összeházasodni, tudván miszerint feleségét senki sem veszi el tőle. — — Nazareok, és Ebioniták pedig akkor támadtak, midőn Vespásián alatt közeledvén a sz. város ostromlása, sok keresztények Pella városba menekültek, kikből ezen eretnekek eredetet vettek, és pedig ebionitáknak vagy Ebion nevű férfitől, vagy a nyomortelyes életmódtól neveztettek, mert ebion szó koldust jelent. Miud a két felekezet az ó szövetségi könyveket férevetvén, Krisztus Istenségét tagadta, és az ó törvényszereféléket az üdveségre nélkülezhetlennek vette. — — Hyeraciták, arabok, valesiánok, hypsistárok, meloniták, és egyéb apróbb eretnekekrajzát, kikről kevés bizonyos tudatik, e helyütt elmellőzük.

Hatodik fejezet

A sz. gyülekezet.

---

48. §. Az ó törvényszerféliekről támadt vita eredményezé a jerusálemi gyülekezetet.

Krisztus születése után 50ik év körül a zsidókeresztények Mózes törvényét a ker. hit szertartásaival eggyütt megtartandónak itélték, és azt nagy buzgalommal védték; kiknek ellene szegültek a pogányokból eredt kereszté-

nyek, kik a körülmetéltetéstől, és a törvény egyébb szertartásaitól idegenkedtek; ezen vita legélénkebb volt antiochiában, hol a pogány és zsidó eredetü keresztények legnagyóbb számmal valának összevegyitve. Sz. Pál, és Barnabás e versengést el nem fojthatván, annak eldöntését az apostoli gyülekezetre bizták. *a*) Az apostolok Jerusálemben összegyülvén e vita tárgyalásához fogtak, s első volt sz. Péter, ki itéletet hozott, miszerint az üdvesség egyedül a ker. vallás magtartása által eszközölhető. Péter után Jakab jerusálemi püspök, és a többi apostolok szavazatot adván, szinte oda nyilatkoztak, és a ker. egyházakhoz e határzat küldetett meg, „hogy az ó törvényből több terhet vetni a keresztényekre tanácsosnak nem tartották a sz. lélektől vezéreltetett apostolok, csak hogy tartozkodjanak a bálványok áldozatára levágott állatok husa étkezésétől, az állatvértől, a megfojtottak használatától, és a paráznaságtól", *b*) melly utolsót kivéve, a többi tilalmazványok a fegyelenhez tartoztak, s ezen fegyelmi törvény addig maradt fen, mig a zsidókeresztények Mózes törvényéhez ragaszkodtak. Ezen gyülekezetből kitünik, az, miszerint sz. Péter első itéletet hozván, az apostolok közt főnökséget gyakorlott. — Sz. Pál, mint galatabeliekhez irt levele 2ik fejezetéből kitünik, Cefást megdorgálta, hogy a jerusálemi gyülekezet határzata ellen

---

a) Az egyházi gyülekezetek tehát az apostolok példájától veszik eredetöket. — Az egyházi gyülekezet vagy közönséges azaz egyetemes, (oecumenicum, generale, universale) vagy részletes (particulare concilium) amaz a közönséges egyház dolgai elintézésére, ez pedig egy részletes egyház dolgaiban tartatik, s vagy nemzeti (nationale,) vagy tartományi, máskép vidéki (provinciale, vagy megyei, máskép püspöki (dioecesanum,) episcopale.

b.) A paráznaság ez előtt is tilos volt a kereszténeknél, de mivel szabad volt a pogányoknál, ezekből eredt keresztények a pogány ős szokásnál fogva azt a kereszténységben is szabadnak tartották, mi által a zsidókeresztények megbotránkoztak.

a pogány eredetű keresztényekkel fentebb említett ó törvényszerfélékre nem ügyelt, a zsidókeresztények előtt pedig azokat megtartá, az elsők tehát azt gondolhatták, hogy Péter eleinte hibázván, mostan már tettét javitja, a zsidókeresztények pedig még inkább erősbültek véleményökben, az ó törvényszerfélék megtartását szükségesnek gondolván; azonban eldöntve mincsen, hogy azon Cefás sz. Péter volt.

49. §. Többi gyülekezetek.

Ambár az apostolok Máté apostol, és a' hét diácon megválasztásakor gyülekezetet tartottak, mindazonáltal csak a fentemlitett jerusálemit lehet valódi apostoli gyülekezetnek tekinteni, mert abból mint az utóbbi időkben tartott, és még tartandó közgyülekezetek sinórmértékéből, kitűnik, kinek kell azokban elnökölni, és valljon birnak ó a' többi püspökök is mint apostoli utódok a romain kivül, a közgyülekezeteken szavazati joggal, s' eldöntő ité etet hozhatnak é? — Nem bizonyos pedig, hogy az apostolok az ugy nevezett apostoli hitvallás összeszerkeztése végett ismét egy gyülekezetet tartottak, mert azt is nehéz megmutatni, miszerint az emlitett hitvallás az apostolok szüleménye.

Spanyolhonban 300ik év körül tartatott az elviri, vagy eliberitai részletes gyülekezet, mellyben 19 püspök 81 szabályokat rendezett, a ker. fegyelem szigorú megtartandása végett. Ezen szabályok szerint a bálványozók, gyilkosok, és házasságtörők még éltök végén is tiltatnak az egyházi egyesülésbe fogadtatni, de ez által nem töredelmezési bünbocsánat, hanem egyébb szentségekben-, vagy imákbani egyesülés megtagadása értendő.

Hetedik fejezet.

Egyházi fegyelem, szertartás, és ker. erkölcsösség.

50. §. Titoktartási, és böjtölési fegyelem.

A titoktartási fegyelem, melly 6ik század körül megszünt, *a*) a ker. hitvallás titkait a pogányok, zsidók, és catechumenek előtt titokban tartani parancsolta, hogy ezeknek gúny, vagy kinevetési tárgyul ne szolgáljanak. Ezen fegyelem gyakorlatából kitűnik: miszerint az első keresztények az oltáriszentségben valóban hitték a Krisztus jelenlétét, mert a pusztakenyeret nem titkolták volna. Micsoda vádak adtanak okot e fegyelem behozatalára l. e korszak 12, 13 §át.

Bár Krisztus az apostoloknak böjtöt nem parancsolt, mindazonáltal maga is böjtölt, s hogy az apostolok böjtölni fognak, előre megjövendölte Mát. evang. 9ik fejez. És valóban az apostolok Krisztus mennybemenete után az első ker. hivekkel, bár semmi egyházi parancsból nem indulvaki, szigorú az böjtöltek. Hogy pedig e fegyelemnek általános, és egyiránti gyakorlatában nem voltak az első keresztények, kitűnik sz. Jernő Victor pápához irt

a) Mivel tehát titoktartási fegyelem divatozott, az oltári kenyér, és bor felszentelése csendes szavakkal vitetett végbe a keleti egyházban is egész a 6ik századig, a' midőn Justinián császár (nov. 132. c. 6.) megparancsolá, miszerint nem titokban, hanem olly szavakkal, mellyeket a hivek megérthessék, vitessék végbe a sz. áldozatok felszentelése, és ez időtöl a keletiek hangos, és énekes szóval mondják el az oltáriszentség alakát.

levelébül, mellyben a husvét előtti böjtről irja, miszerint némelly kereszténynek husvét előtt egy, mások két, vagy több napokig böjtölnek, mások ismét 40 nappali, és éjjeli órákból álló böjti napot szabnak magoknak. És igy nem mutathatni még, miszerint e korszakban a husvét előtti böjt 40 napokból állott, mert Origenesnek levit. könyvre irt 10ik homilia szavai: „vagynak böjtre szentelt negyvened (quadragesima) napjaink" a 40 órából álló emlitett időszakról is értelmezhetők; de az ellenállitás sem mutatható meg. — Tartották még e korszaki keresztények a 4ik, és 6ik napi, azaz a szerdai, és pénteki böjtöt, és ezek állomási böjtöknek (jejunia stationum) neveztettek, mert némelly keresztények a pusztában eltemetett vértanuk sirjai felett tartott istenitiszteleten jelenlévén, ez alkalommal állva ájtatoskodtak, és az istenitisztelet végével, mi délután mostani számitásunk szerint három órakor történt, az oltáriszentségben résztvettek, és igy a reggeltöli böjtöt is a szeretetlakoma által feloldották, melly böjtöt Tertullián estig elhuzni parancsolta. De ezen böjtölések is, valamint a husvét előtti, e korszakban csak önkéntesek voltak, mert az illy állomásokban csak némellyek részesültek. Nyugoton a 4ik század kezdetével némelly részletes egyházak a' szerdai böjt helyébe a szombatit választották. Érdemes megemlitni a ξηροφαγιας böjtnemét is, miszerint az elsőkeresztények böjt alkalmával hustól, bortól, és vajasele-delektől tartózkodván, e mellett csupán csak száraz, és nyers eledelekkel éltek.

51. §. Töredelmezési fegyelem tárgya.

A régi egyházban nyilvános, és magán töredelmezés, (publica, et privata poenitentia) divatozott, melly bizonyos szabályok szerint vitetett végbe, mellyeknek gyüjteménye töredelmezési könyvnek neveztetett. Montánus, és Nova-

tiánus korától legszigorubb volt a nyilvános töredelmezés, a mennyiben ezen eretnekek a nagyobb bünösök iránti engedékenységgel vádolták az egyházat, és ennek a szigorubb töredelmezési munkák behozatalára alkalmat annyival is inkább adtanak, mivel Decius alatt a bálványozók száma megszaporodott.

Nyilvános töredelmezés tárgya csak e három bün volt: bálványozás, gyilkosság, és házasságtörés. Kitünik ez Tertulliánból (l. 1 de pud. c. 5) Cypriánból (l. de laps.) és az elviri gyülekezet szabályaiból. E háromhoz, és pedig a gyilkossághoz számitatott még az idétlen szülés okozása, és halálbüntetésbe hamistanuság általi befolyás, a bálványozáshoz a bűbájos mesterség, (magia) és jóspapsági hivatalkodás, (augurium) végre a házasságtöréshez a vérfertőzés (incestus) az egyenes ágban. Voltak azonban ollyak is, kik ezen vétkeket el nem követvén, önkintes buzgalomból vállalták a nyilvános töredelmezést; tanusitja ezt Tertullián (l. de poenit. c. 3, 4, 9.) sz. Cyprián pedig (l. de laps.) irja, miszerint a nyilvános töredelmezésnek magokat sokszor még azok is alávetették, kik a bálványozásról, üldözés elkerülhetése végett, csak gondolkoztak is; sz. Jernő pedig irja, miszerint egy diácon neje, és Márc eretnek által elcsábitott bizonyos asszonyok buja kivánataikat nyilvános töredelmezés utján engesztelték ki, holott a gondolatok, és kivánatok a törvény szigora által nem vetettek alá a nyilvános töredelmezésnek.

Az emlitett három bün vagy nyilvános, vagy titkos volt. Azt állitják némellyek, miszerint azon három bün, a midőn titkos is volt, alávetetett a nyilvános töredelmezésnek, és pedig ezen alap-okokból indulván ki: 1-ör a régi töredelmezési könyvekben semmi különbség nem tétetik a nyilvános töredelmezésnek alávetendő bünök közt nyilvánosak é vagy nem? a mit megtenni szükség lett volna, nehogy a töredelmezés kiszolgáltatói (ministri) abban hi-

bázzanak, s midőn 4ik században a keleti, 7ikben pedig a nyugoti egyház eltörölte a titkos bünökérti nyilvános töredelmezést, az a töredelmezés könyvekben kitétetett, sőtt ezen eltörlesztés maga mutatja ez állitás igazságát. 2-or minthogy sokan nem csak a törvény szigorából, hanem magán buzgalomból is alávetették magokat a nyilvános töredelmezésnek, azért bár tudva is volt, melly bünökért mennyi ideig kell töredelmezni, nem következik, miszerint azon esetben, ha nyilvános töredelmezés által kelle kiengesztelni a titkos bünöket is, a gyónás titka megsértetett, vagy a töredelmező élte, s becsülete veszélyeztetett, s a hivek közt botrány támadt volna, mert az illy titkos bünösök, ollyaknak tartattak, kik magán buzgalomból szokták volt felvállalni a nyilvános töredelmezést. — A kik pedig tagadják a titkos bünöket mint volt tárgyát a nyilvánostöredelmezésnek, ezen védokokat hozzák elő: 1-ör hivatkoznak sz. Ágostonra ki (hom. 50 de tripl. act. poen. publ) igy ir: „mi pedig az egyesületből senkit ki nem tilthatunk, hacsak maga meg nem vallja bünét, s ha vagy világi, vagy egyházi hatóság által nem itéltetik meg.“ Itt az egyesületből kitiltás által a nyilvános töredelmezés értendő, mert e kettő mindenkor össze volt kötve, és a sz. atya is e helyütt a nyilvános töredelmezésről beszél. Ezen eljárás okát pedig igy adja elő: „mert kicsoda vállalja magára mind kettőt, hogy vádló legyen, és egyszersmind biró.“ Azon sz. atya hom. 16. de verbis Dom. igy ir: „a titkos gyilkost titkon kell megdorgálni“ t. i. a fülgyónásban. Ezeket parancsolá sz. Leo pápa is az olaszhoni püspököknek, kik visszaélésből a titkos bünöket nyilvános töredelmezéssel fenyitették. Sz. Vazul a titkos házasságtörő asszonyokat tiltotta alávetetni a nyilvános töredelmezésnek, ne hogy kitudatván bünök, a rom. törvény szerint fejeiket veszitsék. 2-or a bünök nyilvános töredelmezés általi kiengesztelésének oka az volt, mert a nyilvános bünök

nyilvános botrányt szülemléttek, mi nem történt a titkos bünökre nézve. 3-or ha a titkos bün tárgya lett volna a nyilvános töredelmezésnek, azt a fülgyónásban sokan elhallgatták volna. 4-er a töredelmezési könyvek, csak rövid cselekvényi-szabályok voltak, minden kissebb kivételt magukban nem foglalhatván, keleten ugyan egész a 4ik, nyugoton a 7ik századig titkos bünök a nyilvános töredelmezésnek álávetettek ugyan, de nem a törvény szigorából, hanem a töredelmező saját buzgalmából, vagy a töredelmezés kiszolgáltatója javallatából, és sokszor visszaélésből, mi onnan is világos, mert mint a 2ik korszakban látható, Nectarius konstantinápolyi patriarcha 4ik században a diácon által megszeplősitett asszonynak a fülgyónásban nyilvános töredelmezést javalló poenitentiáriust hivatalából letétette, mit nem tett volna, ha ez az asszonynak titkos bűne miatt nyilvános töredelmezést a törvényszigorából parancsolván, nem hibázott, s csak a törvényt telyesitette volna. 5-ör az ellen állitás esetében csak ugyan előjönnek a mondott néhézségek, s a töredelmező élte s becsülete veszedelmeztetett, és a hivek közt botrány támadt volna, mert azok, a kik magán buzgalomból felvállalták a nyilvános töredelmezést, azok nagyon kevés számuak, és erényes életekről ismeretesek voltak, köztudomásra volt tehát, hogy ők önkint, és nem a törvénynek szigorából vetették magukat alá a nyilvános töredelmezésnek. Azonkivül az ellen állitás esetében a titkos bünösnek törvény szigorából kelle elfogadni a nyilvános töredelmezést, mert egyébkint nem nyert feloldozást, s ennél nagyobb kénteletenitést nem szenvedhete, s igy ha alávetette magát, a bün, melly eddig titkos volt, s csak a gyónásból a pap előtt tudatott, törvény szigorából nyilvánosá lett, és a gyónás titka felbomlása következett.

Azonban a titkos bünökröli fegyelem se nem minden részl. egyházban, se nem mindenkor egyiránt gyakorolta-

toll. Azon kivül bár a titkos bünök törvény ereje szerint nem voltak tárgyai a nyilvános töredelmezésnek, még is a gyóntatók, hogy a bünösben hathatósb elégtételt, mélyebb megtörödést, és alázatosságot, s mások épülését eszközölhessék, tanácsolták neki a nyilvános töredelmezést, ha ez életveszélylyel, becstelenséggel, vagy a többi hivek botrányával nem járult, mi esetben, mivel a bünös a nyilvános töredelmezés elfogadására nem kéntelenitetett a törvény szigora által, az ő megegyezésébül lett a titkos bün nyilvánosá, ha a nyilv. töredelmezést elfogadta, és a gyónás titka fel nem bontatott. Ezt javasolta Origenes is (hom. 2. in psalm. 37.) irván: „Jol válaszd meg az orvost, ki előtt megvallhasd betegségedet, — ha ő ezt ollynak látandja, mellyet, hogy te is hamarébb gyógyulhass, és mások épülhessenek, az egész község előtt kell nyilvánitni, akkor ezt azon okos orvos tanácsa szerint eszközleni kell.“ S illy módon a gyontatók tanácslatából keleten a negyedik, nyugoton a hetedik századig nyilvános töredelmezés alá vetettek a fentemlitett, titkon el követett három bünök.

52. §. Nyilvános töredelmezés fokozatai.

A nyilvános töredelmezés alá vetendő bünösök gyonás után zsákbaöltöztetvén, s hamuval behintetvén, *a*) az

---

a) Sirmond Jakab „de poenit. publ.“ czimü munkájában a rom. egyház azon szokását, miszerint hamvazó szerdán kellett a nyilvános töredelmezést kezdeni, és (szokszor több évek mulva) nagy csötörtökön az utolsó engesztelést megkapni, nem minden részlet. egyházakban elfogadottnak állitja, de még is onnan származottnak mondja a szokást, hamvazószerdán a hivek fejeit hamuval behinteni. Leslei Sándor (missal. mosarabic. 503 lap.) irja, miszerint azon hamu eleve csak a nyilvános töredelmezők fejeire hintetett, 2ik Orbán pápa idejétől pedig e szokás a többi hivekre is elterjesztetett.

egyházból kirekesztettek *b*) és négy fokozaton, vagy is állomáson mentek által. Első fokozat volt a siróké, (statio flentium) kik az egyház ajtaja előtt büneiket siratták, és a többi hivek előtt könyörögtek, hogy a töredelmezésre elfogadassanak, a mit megnyervén, átmentek a hallgatók fokozatára, (statio audientium) kik az egyház tulsó részén hallgatták a püspök beszédét, és a diácon szavára kibocsátattak, bevégezvén pedig ezen állomásra szabott időt, a harmadik fokozatra mentek által, melly leborultak, vagy térdelők állomásának (statio prostratorum, vel genuflectentium) neveztetett. Ezek a hallgatók kimenete után is az egyházban maradván, imáikat a többi hivekkel folytatták, de térden állva akkor is, mikor a többiek állottak, a püspök minden istenitiszteletkor kezeit fejeikre tévén, érettök a többi néppel imádkozott; ezen állomás mivel legtovább tartott, s sok böjtölésekkel, imákkal járult, kitünöleg töredelmezésnek neveztetett. Elkezdvén a hivők liturgiaja a térdelő cathechumenekkel kimentek a leborult töredelmezők is a diácon elbocsátó szavára, s miután ez állomásra kiszabott időt bevégezték, következett a kissebb, és első engesztelődés, (reconciliatio prima, et minor) melly a püspök kezei feltevése által történt, s igy átmentek az utolsó fokozatra, melly együttállók állomásának (statio consistentium) neveztetett. Az együttállók a többi hivők imájiban, és liturgiájában egész végig résztvettenek, de az ajánlat-

b) A nyilvános töredelmezéssel mindig össze volt kötve az egyházi kiközösités is, és pedig két féle, az egyik kissebb, és orvosló, miszerint a töredelmezők az istentisztelet némelly részeitől po. az oltáriszentségbeni részesüléstől, vagy a többi hivek imáitól, sőtt még a templombai bémenettől is eltiltattak a négy állomás szerint. Második kiközösités nagyobb, és halálosnak neveztetett, máskép anathema-, vagy átoknak, midőn a makacs megátalkodott bünös a nyilvános töredelmezést elfogadni nem akarta.

tétben (offertorium) és oltáriszentségben nem részesültek; bevégezvén pedig ezen állomásra kirendelt időt, utolsó, és nagyobb kiengesztelést nyertek, *c*) melly már nem csak a püspök, hanem a presbyterek, és diáconok kezei feltevésével, és a sz. gyónással volt összekötve, *d*) igy ezentul a többi hivek lelkijogaikkal kezdtek élni, s vége lőn a nyilvános töredelmezésnek; ezen utolsó kiengesztelés némi részl. egyházakban csak az élet végén adatott a töredelmezőnek, sőtt az elviri gyülekezet szabályai szerint akkor is nehezen, melly szigort enyhité az első nicei közgyülekezet.

53. §. Töredelmezési engedvények, szigorságok, és kiszolgáltatók.

A nyilvános töredelmezéstől mint 1-ő Theodosius császár példája mutatja nehezen mentetett fel valaki, kivétettek még is 1-ör az ifjak koruk gyengesége miatt. 2-or a házasultak, kik az ártatlan házaspár egyezése nélkül a nyilvános töredelmezés alá nem hajthatattak, mert annak ideje alatt a házasság használata tilos volt. 3-or a házas-

c) A kiengesztelést meg kell különböztetni a feloldozástól, bár az utolsó kiengesztelés a feloldozázsal együttjárt; mert a kiengesztelés csak a hathatósb elégtétel miatti szertartás volt, mellynek kiszolgáltatását a püspök diáconokra is bizhatta, a feloldozásra pedig csak a presbytereket hatalmazhatta fel.

d) Akár a magán, akár a nyilvános töredelmezéssel mindig egybe volt kötve a régi egyházban a bünök meggyónása is, mit tanusitnak előbbi §ban Origenes felhozott szavai, és Tertullián által tett összehasonlitás „l. pud.“ miszerint a gyónásban bűneit szégyenből eltitkoló hasonló ahoz, ki a szemérem teste sebjeit az orvosnak ki nem mutatja, és saját hibájából elvész. A gyónás is két féle volt: nyilvános, és titkos, vagy is fülgyónás, amaz a nyilvános töredelmezéssel volt egybekötve, és azzal együtt meg is szünt, ez pedig mindig létezett az egyházban a magán töredelmezéssel együtt.

ságtörő asszonyok, hogy bünök világosságra ne jöjjön, mert azt a rom. törvény lenyakaztással büntette. 4-er a papok, kiket Siricius pápa, ha nyilvános töredelmezés alá tartozó bünt elkövettek, letétetni, és a köznéprendű egyesülésre (communio laica) szoritni parancsolt, azonban a kissebb rendű papság az aldiáconoktól kezdve a nyilvános töredelmezéstől nem volt felmentve. Az arausicai gyülekezet a nagyobb rendű papoknak is, ha a letételt ki akarnák kerülni, a nyilvános töredelmezést megengedte.

Bár pedig mind a négy töredelmezési állomáson keresztül kelle menni minden töredelmezőnek, még is a püspöknek hatalmában állott, valamint némellyeket eléges okból a nyilvános töredelmezéstől egészen felmenteni, ugy annak alávetetteket az alsó fokról a legfelsőbbre is áthelyezni. Mennyi ideig kellett egy állomásban maradni, azt az egyházi szabályok határoztákel, igy némi egyházban gyilkoság miatt a sirók állomásában 4, a hallgatókéban 5, leborultakéban 7, együttállók fokozatában pedig négy evet kelle kitölteni, de itt is a püspök hatalmában állott a kiszabott időre nézve felmentést adni, és az évek során tágitni, melly felmentés búcsu (indulgentia) neve alatt járult. *a*) Az illy engedvénye-

a) Az igaz töredelem által a bünök bocsánatja ugyan megnyeretik, de nem engedtetnek meg mindenkor a büntetések, mellyekkel büneinkért az isteni igazságnak tartozunk, azonban a beszámitandó jó cselekedetek, és e világi szenvedések által a bünnek büntetése is eltörültetik, kikben tehát a jó cselekedetek, és üldözésbeni szenvedések érdeme igényelte, azok a nyilvános töredelmezés büntetéseitől felmentést, vagy valami tágitást nyertek, melly búcsunak neveztetett. -- Mulván pedig a nyilvános töredelmezési fegyelem, a töredelem nehéz munkáját az egyház szelleme szerint ki kelle jó cselekedetekkel pótolni, mi jó cselekedetek sorába jöhet a buzgó, és ájtatos czélra forditandó, s bün elégtételül ajánlott pénz is, minek gyüjtésére búcsúk hirdettettek, és az összegyütött pénzen templomok épittettek, foglyok váltattak, vagy ker.

ket eszközölhete: 1ör a töredelmezésben kimutatott nagy buzgalom. 2or a vértanuk közbenjárása. 3or a halálos-betegség, vagy a közelgető üldözés, hogy az oltáriszentséget felvehesse. 4er azon töredelmezőnek üldözés, és kinzások közbeni erős, és állhatatos magaviselete, és béketűrése. — Ki a nyilvános töredelmezést kiállván ismét annak alávetendő bünbe esett, annak többé a nyilvános töredelmezés nem engedtetett, sőtt a magán feloldozás is halálig elhalasztatott, a sz. rendek felvételére nézve pedig örökre szabályszerütlen maradt, hogy ebben még felmentést sem remélhetett, miután a töredelmezésnek előbbször alávetett bűnösök is szabályszerűtlenek voltak, ha csak a felmentés (dispensatio) utján rajtok nem segitett. Ha pedig a visszaesők, papok voltak, a sz. rendek gyakorlatától örökre elmozditattak. E szigor szükséges volt a régi egyházban, mert a megtérttek a bünökrei nagy hajlamot hozták által a ker. egyházba, s csak az illy szigor által lehete a ker. erkölcsösséget tisztaságba hozni. — A töredelmezés kiszolgáltatója eleve maga a püspök volt, de szaporodván a töredelmezők száma a püspök bizományos felhatalmaztával (delegata potestate) e hivatal a presbyterekre is átruháztatott. *b*)

---

tartományok szereztettek vissza a hitetlenek kezéből. Egyébiránt a búcsúk által csak büntetések engedtetnek meg, mert a bün az igaz szivböli töredelem, gyónás, és elégtétel által bocsáttatik meg; hasznosak tehát a búcsúk, mert ösztönt adnak a töredelemre, és a jó cselekedetekre, mik által az embernek önérdeme felmagasztaltatik; miután cselekedeteink minden érdeme Krisztus érdemeiből származik. Nem tagadhatni ugyan, miszerint e tárgyban sok visszaélések támadtak, de ezek miatt a józan használat épen nem mulasztandó, -- azonban a búcsuk adásában a részl. egyházak püspökei hatalma bizonyos módon megszorittatott, s a nagyobb búcsuk engedése a rom. széknek van fentartva.

b) A bünöket megbocsátó hatalom kutfeje tehát a püspökség, miből nagyon természetesen következik, hogy bizonyos

54. §. Papnőtlenség, és egyházi kiközösités fegyelme.

Bár némelly apostolok házasok voltak, de hogy apostolságukban házasodtak volna, az meg nem mutatható. Egy nejü férfi e korszakban püspök lehete; a presbyterek, és diáconok felszentelésök előtt nejeikkel élhettek, tehát a papi nőtlenség fegyelme se nem istenrendeletü, sem általános e korszakban nem volt.

Az egyházi kiközösités (excomunicatio) hatalmát gyakorlák az apostolok, és püspökutódaik az eretnekek, és engedetlenek iránt, de az igy elkülönitteket természeti, vagy polgári jogaiktól megfosztani még e korszakban szokás nem volt.

55. §. Istentiszteletre szolgáló összejövetelek a) ideje.

A kereszténység kezdetén minden nap összegyültek istentiszteletre a hivek, azonben már az apostolok idejében különös tiszteletben tartatott, és szenteltetni kezde a vasárnap Krisztus feltámadása emlékére. Justin vértanu első védiratában előadja, mikép az első keresztények vasárnapon szoktak összegyülekezni az istentiszteletre. E napot n. Konstantin császár minden kézimunkától szabadon megtartatni parancsolta; de némelly zsidókeresztények egyházainál az ó

---

bünök feloldozását magának fentarthatja a püspök, mi jog illeti az egyház főnökét is a rom. pápát, kinek fentartott esetek (casus reservati) hajdan nagy számmal voltak a trienti gyülekezet ezektől is, a mikor titkosok, feloldozhatni hatalmat adott a püspököknek. A püspök-, vagy a rom. pápának fentartott bünöktöli feloldozhatásra a presbytereknek különös engedelemmel kell birniok; kivévén a halálos veszélyt, miben semmi fentartásra nem tekintetik.

törvényhezi ragaszkodásuk miatt, a szombati napot is megszentelhetni engedtetett. Ezeken kivül megünnepeltetett: 1ör a kettős husvét, az egyik Krisztus halála, a másik feltámadása emlékére, ama bánatos gyászkeservek, ez lelki örvendezések, és ünnepélyek között. 2or a pünkösd, melly e korszakban jelenté husvéttól egész sz. Lélek eljöveteleig számitott 50 napokat, ez időszak ötvenednek (quinquagesima) neveztetett, és ma is ugy neveztetik a keleti egyházban, s ezen napok alatt a régi keresztények sem böjtöltek, se nem térdeltek; — különösen a pünkösd szó jelenté a sz. Lélek eljövetele napját, melly szinte nagy lelki vigalommal ünnepeltetett. 3or a vértanuk születése, vagy inkább halála napja, mellyben ők véreiket ortvan és elhalván, mintegy új életre születtek, emlékök már első században ünnepeltetett; t. i. a pusztában eltemetett tetemeik felett állitattak oltárok, és évenkint megforduló szenvedésök napján, vagy pedig szerdán, és pénteken ünnepeltetett emlékök, olvastattak irott cselekedeteik, mondattak sz. beszédek, és ezek által ösztönöztettek a ker. hivek a vértanuk példája követésére, szolgáltattak liturgiai áldozatok, a jelenlévők az oltariszentséget magukhoz vették, szeretetlakomákat tartottak, és igy az állomási böjtök feloldattak. Megszünvén az üldözések, az illy vértanui sirok felett imaházak emeltettek, vagy a szentek, s vértanuk hamvai a városba áthozatatván, az egyházak alatt készitett temetőhelyen (cryptae) tétettek le, honnan támadt a szokás, az egyházakat, és oltárokat a szentek ereklyéi felett épiteni. — Ünnepnapokon a keresztények istentiszteletre akár melly órában, a mint az üldözés körülményei engedték, s igy többnyire éjjel gyülekeztek össze.

56 b) helye.

Isten-tiszteletre szolgáló helyek voltak eleve a magán, s közlakhelyek, a jerusálemi ker. hivek pedig, mig a zsidótemplom fenállott, abban gyülekeztek össze az imádságra,

de az oltáriszentségbeni részesülést magánházoknál tartották. Elérkezvén az üldözések ideje, barlangok, pinczék, puszták, istállók, tömlöczök voltak az istentisztelet helyei. Második században már nyilvános imaházaik voltak a keresztényeknek, mellyek Κυριακα μαρτυρια basilicae-, dominicae-, oratoriáknak neveztettek. Már Sándor császár alatt a szenszital-árusok maguknak visszaadatni kérték a ker. templomok helyeit, kiknek ő megfelelt, miszerint inkább kívánja azon helyeken az Istent tiszteltetni, hogy sem az italokat árultatni. Gallienus császár a kereszténytől atyja által elszedett sz. helyeket, és egyházakat azoknak visszaadatni rendelé. Diocletián alatt tágasb ker. imaházak épitettek, mellyeket a beérkezett üldözéskor a császár lerontatni parancsolt. Azonban eleve a kereszténynél nem hallatszott a templom nevezete, mert a ker. imaházak alakukra a magán közházaktól nem különböztek, és a pogányokkal is, kik imaházaikat templomoknak nevezték, semmi közöst nem akartak az első keresztények, miokból őket a pogányok istentágadóknak nézték, még templom nevezetet sem hallhatván nálok. Mivel pedig minden pogány nemzetek napkeletnek forditott orczával tisztelték az Istent, azt tartván, miszerint napvilágban lakozik az Istenség, ez okból bár papjaik által a keresztények e babonavéleménytől eltanitattak, de még is a templom oltára helyét napkelet felé irányozták.

Minden ker. templomban volt oltár, mi eleinte nagyon egyszerü, s fából-, keleten mindig csak egy, nyugoton 4ik század óta ugyan azon templomban több volt; sőtt Krisztus, apostolok, és vértanuk képei voltak kifüggesztve a templom faljain, emlék, példa, és tisztelet okáért. Tertullian (l. de pud.) irja, miszerint a keresztények templomi kelyhein Krisztus képe volt kifestve azon szende pásztor alakban, ki a feltalált juhot vállain hazahozta. Marcioniták, és manicheok a képek használatát ostromolták, tehát ezek szokásban voltak az igaz kereszténynél, de még is nagyon

ritkák lehettek, mert a pogányok egész babonáig ragaszkodtak a bálványképekhez, azért is e babonától elvonandók, és az egy igaz Isten szellemben-, és igazságbani tiszteletére valának átvitendők; a zsidók pedig irtóztak a képektől, s azért a ker. hit elfogadásától képek által nem valának elidegenitendők. A sz. edények eleve többnyire fából, vagy üvegből készitettek, s már 3ik században 1sö Orbán pápa ezüst edényeket hozott be. Az éjjeli setetség miatt, tehát eleve szükségből, használták a keresztények a gyertya, vagy fáklya égetést, mi utóbb a hit általi felvilágosodás jelképévé (symbolum) változott. Nem külömben a föld alatti helyek, hol istentisztelet tartatott, kigőzölgése elfojtására tömjén égettetett, mi később az oltáriszentség imádási jelképpé változott. Az imaház ajtájánál, főleg nyugoton, vizedény tartatott, melly a keresztények mosdására szolgált azon jelképül, mi tiszta szivvel kellessék az Isten házába lépni; végre istentisztelet alatt az asszonyok betakart fövel állottak. (1. cor. 11.)

57. §. Régi liturgia részei.

Az első korszaki egyházban divatozott istentisztelet részeit Justin vértanu első védiratában ugy adja elő: „Vasárnapon mindannyian, kik városban, vagy falukban lakunk, egy helyre jövünk össze, hol a próféták, és apostolok irásai olvastatnak, mig az idő engedi. Megszünvén az olvasás, a gyülekezet előjárója, a községhez sz. beszédet tart, és azoknak, a mellyek mondattak, tetleges telyesitésére int, ennek végével felkelünk mindannyian, és imádkozunk; ezután következik a kenyérnek, bornak, és viznek *a*) áldozata, az előjáró az imákat, és a hálaadást bevégzi, az egész nép

a) Az oltáriszentségben a bor kevés vizzeli felelegyitése régi szokás tehát az egyházban.

megfelelvén: Amen. Ekkor az áldozatok a jelenlévők közt felosztatnak, és a jelen nem lévőknek a diáconok által átvitetnek, mert nem mint közönséges eledelt, se nem mint közönséges italt vesszük ezeket magunkhoz, hanem valamint Isten igéje által megtestesült Jézusnak teste, és vére volt, ugy a jelen eledel, azon megtestesült Jézusnak teste, és vére.“ — Összejövén t. i. a hivek, kezde az ó, és uj szövetségi sz. irás olvasása, olvastattak azonkül a vértanuk levelei, és cselekedetei, ez után következett a sz. beszéd, mi Origenes idejétől felékesitetni szokott volt, ehez járultak az imák, és zsoltárok-éneklése, s más énekek; legjelesb ima volt az Ur imadsága, és már 3ik században állandó imádsági formulák léteztek, miket a hivek már állva, már térdelve végeztek be; az imákat követték az ajánlatok, mellyeket a ker. hivek összehordtak, és kenyérből, borból, sokszor tej-, méz-, olaj-, s lisztből állóttak; a kenyérnek, és bornak egy nemesb része az áldozatra elkülönittetett, többi a papoknak, és szegényeknek jutott. Sokszor ajándékoztatott pénz is a papok, szegények, foglyok segedelmére, s az imaház bel-, s külszüksegei fedezésére, az ajánlók nevei pedig nyilvánosan emlitettek. Ekkor következett az áldozat, mit maga a püspök vagy hellyettese végzett, s részesülvén a jelenlévők az oltáriszentségben, a jelen nem lévőknek ez a diáconok által elvitetett; *b*) a betegek már egy, már két szin alatt áldoztak. *c*) A presbyterek az Ur testét, a diá-

b) A rom. egyházban az acolytok is vitték az oltári szentséget, mellyet a rom. püspök általok küldeni szokott volt 4ik, és 5ik században a többi rom. parochiális egyházakba a végett, hogy azt az ottani parochiális presbyterek liturgia-szolgálhatási engedvényeül tekintvén, azon liturgiát elkezdhessék. Lásd Melchiades, és Siricius pápa decretumait, és 1-ő Incze pápának az eugubini Decentiushoz irott levelét. Tompa de rit. p. 1. p. 164.

c) Mint alexandriai Dénes irja Serapion üldözés alatt a bálványimádásra térvén, kiközösitetett, s az egyház egyesületébe

conok annak vérét oszták a jelenlévőknek, tehát az oltáriszentség kétszin alatt vétetett, mit a remeték, és meszire utazók kenyér szine alatt tiszta fejér kendőbe takarván, magokkal elvittek, ezt alkalmas időben elhasználandók, azonban az oltári felszentelt kenyér az Úr vérébe mártatni szokott volt Victor pápa idejeig, a rom. püspökük egyházi egyesület jeleül a legtávulabbi ásiai tartományokba is küldeni szókták volt az oltáriszentséget. *d*) Különbféle volt pedig ennek kiosztása módja, 3ik században kézbeadatott, és igy a szájba tétetettt; némelly egyházakban szokása volt a hiveknek az óltáriszentséget mindennap felvenni, melly

élte végeig be nem juthatott. Halála óráján egy fiút külde az illető presbyterhez, azt magához hivatván, ki mivel mint beteg el nem jöhete, a fiunak oltáriszentség részecskéjét kezébe adá Serapionnak általadandót, mellyet Serapion vizbemártottat bévett, és azzal elhunyt.

d) Utóbb azon szokás is bejött, hogy a szerencsés utazás okáért az oltáriszentség utazás közben oltalmul hordatnék, igy 8ik században Bonifácz moguntzi érsek megparancsolá, hogy a szerzetesek oltáriszentség nélkül ne utazzanak; 2ik Orbán, 2ik Páschál, 3ik Sándor pápák utazáskor nyakukban hordták ezen szentséget, mit a 13ik században tett Robert, és 9ik Lajos francziakirály. Ezt irja Arcudius is a görög barátokról. Sz. Vazul caesariai püspök azt kivánta, hogy holta után koporsójába tétessek az oltáriszentség. Sz. Benedek megparancsolá, hogy melyére tétetvén az Ur teste ugy temetessék el. Sőtt ezen szentség szentek ereklyéje gyanánt az oltárokba is betétetett; és hogy elhallgassuk azon visszaélést, miszerint tüztámadás idejében annak dühe megfojtására az oltáriszentség az égés helyére vitetni szokott volt, még az is bizonyos, hogy 7ik században Tedor pápa rom. zsinatban a monotheliták ellen, a 8ik közgyülekezet pedig Photius ellen hozott itéletét tentába csepegtetett Krisztus vérével iratta alá. De mind ezekre való sz. Ágoston ama mondása; „non omnia quae á sanctis viris legimus facta, transferre debemus in exempla", lásd l. contra mendac.

a betegek számára vagy az imaházaknál, vagy a papoknál tartatott. A sz. liturgiák eleve csak ünnep-, de később köznapokon is tartattak, két részből állván: catechumenek, és hivők liturgiájából. Az istentisztelet végzetével következtek a szeretetlakomák, de ezek némelly egyházakban az oltáriszentség vétele előtt is tartattak, honnan az oltáriszentségben éhomrai részesülést parancsoló egyházi törvény e korszakban mindenüti divatozó nem volt. A szeretetlakomák szokása a jerusálemi egyházból más egyházakba is elterjedt, mivel pedig már sz. Pál idejében (1 cor. 11:18 és követk.) sok visszaélésekkel gyakoroltattak, és a fényüzésre, sőtt torkosságra fajultak el, a második korszakban egészen eltörültettek.

58. §. Keresztség, és egyéb szentségek szertartásai.

A keresztség rendes feladhatása az apostolokhoz, s azok utódaihoz a püspökökhöz tartozott, presbyterek eleve csak rendkivüli esetekben a püspök felhatalmaztával keresztelték, miután pedig parochusi czimet kaptak, e bizományos hatalom rendes hatósággá vált; a presbyterek hiuya esetében a diáconok, sőtt a néprendüek is keresztelhettek. Feladatott pedig a keresztség nem csak a korosoknak, hanem a kisdedeknek is. A korosok, ha erkölcstelenségök tudva volt, a ker. egyházba addig nem fogadattak, mig életüket meg nem jobbiták, kik pedig ezen béfogadásra méltóknak ismertettek, azonnal mint catechumenek tekintettek, ezen félkeresztény állapotba keresztjelelés, imádságok, kézfeltét, és olajkenet által béavattatván. A tanitás hossza időre, helyre, és a ker. hit tudománybani előmenetre nézve változó volt. Apostolok idejében a catechumenektől keresztségök előtt nem több kivántatott, mint Krisztus Istenségе megvallása, s azon igéret, hogy ezentul éle-

tőket parancsolatihoz szabni akarják, de később már a többi ker. hitczikkek tudománya is megkivántatott tőlük, azonban a hit titokágazatai (mysteria) mindaddig titkoltattak előttek, mig elégesen nem tapasztaltatott, miszerint a felvett ker. hitben erősök, és állhatatosak leendenek. Innen a catechumenek három féliek voltak: 1-ör hallgatók, kik a püspök tanitását a templom végrészén hallgathatták, és annak végével a töredelmező hallgatókkal kimentek. 2-or voltak a térdelők, kik a hivők imájiban egész az ajánlatok megtételéig (offertorium) részesültek, diácon szavára a leborult töredelmezőkkel együtt kimenvén, s ezek a ker. hit titokágazataiban is oktattak. 3-or voltak az ugy nevezett választottak, (electi, competentes) kik a ker. hitben, és jó erkölcsben már erősen állottak, és keresztséget kértek, ennek közeledtével neveiket az anyakönyvbe iratták, s elvégezvén a büntöredelmet, a sókóstolást, letévén a ker. hitvellást, s megtétetvén felettök az arczaikrai lehelés a többi imádságokkal együtt, a keresztség felvételére készültek.

Apostolok idejében minden időben, — utóbb pedig csak husvét vagy pünkösd előtti szombaton, a keletieknél azonban vizkereszt napján is, *a*) eleve akár mellyik helyen

---

a) A kisdedek azonban főleg nyugoton akár mellyik időben kereszteltettek. A sz. atyák 4ik, 5ik században mint sz. Vazul, aranyszáju sz. János, sz. Ágoston akar mellyik időt alkalmatosnak mondák a keresztség felvételére, s mivel 7ik század körül a korosok keresztelése ritka volt, s többnyire csak a kisdedek kereszteltettek; nyugoton a keresztség felvételére semmi idő nem határoztatott. Keleten a régi fegyelem megszüntével szokásba jött, hogy a kisded születése után nyolczad napra az egyházba vitetvén, nevet kapott, s ha figyermek volt, születése után 40ik napra ha pedig leány, 80 nap mulva kereszteltetett meg. L. Aloys Assem. cod. lit. t. 2. p. 146. n. za-a. Később ismét gyermek születése utáni nyolczadik nap határoztatott a keresztségre mint irja Leo Allatius (de consens. eccl. orient. et occid. cap. 8. n. 2.) mig végre be-

tengerben, folyóban s leginkább a Jordán folyóban, vagy magán lakházakban, utóbb pedig a keresztkutak divatba jövén, rendesen a templomban adatott fel a keresztség. Elérkezvén a keresztelés napja, cathechumenek a keresztelő által tett kérdésekre az ördögnek, és minden munkáinak ellenmondtak, s nyugot felé fordulván, a setétség fejedelmétől bucsút vettek, s ekkor keletre forditván arczáikat, Krisztussal az igazság napjával szövetséget kötöttek, hű szolgálatot igérvén néki, ezt pedig ha korosak voltak magok, ellenesetben a keresztszülék által nyilvánitották, kik mint lelkifiaiknak gondjukat viselték. Szükségesek voltak pedig a keresztszülék főleg azon esetben, midőn valaki a bálványozásra térne, illyenkor ők bizonyithatták bé, hogy az illyen a keresztséget felvette. — Feladatván ezek után a cathechumeni kenet, a sz. háromság nevében háromszor vizbe mártattak, az öntözés, vagy locsolás (affusio, et aspersio) általi keresztelés csak rendkivüli esetekben történt. Az ágyban kereszteltek e szentséget nem merülés, (immersio) hanem öntözés által vették fel, s mivel ezeknél csak a halál félelme volt a keresztség-felvételre szolgáló rugony, ezekből szabályszerűtlenek voltak, mivel a keresztségfelvétel halogatása által magukat az üdv veszélyének kitették. A merülés 4ik században azon okból, mivel általa a kisdedek égésségeikben sértettek, főleg nyugoton szünni kezde, s helyébe az öntözés módja állott be, melly sértésnek az első, és második században, miután akkor többnyire korosok kereszteltettek, nem igen volt helye; azonban több keleti egyházakban a merülés ma is szokásban van. Kimenvén a keresztkutból a kereszteltek krizmaolajjal megkenettek, az az a bérmálás szentségét vették fel *b*) s az ártatlanság jeleül

hozatott a szokás a gyermeket születése után mindjárt megkeresztelni.

b) Meddig a püspökök kizárólag kiszolgáltatói voltak a keresztségnek, addig a nyugoti egyházban is a keresztséggel egy-

fejér ruhában nyolcz napig jártak, honnan nevezetét veszi a fejér vasárnap, azonkül égő szövetnekek adattak kezeikbe, s mint lelkiéletre nem rég született kisdedek tejet, és mézet kóstoltak.

A régi keresztények többi szertartásai ide pontosulnak: 1ör kezekfeltéte, mi különbféle alkalommal történt, mint keresztség, bérmálás, egyházirend feladás, vagy utolsókenet alkalmával, valamint midőn valaki cathechumennek avatatott be, vagy töredelmezési engesztelődést nyert. 2or különbféle kenetek, mint az utolsókenet, vagy testi egésség helyreállitás okáért gyakorlott kenetek. 3or házassági megáldás, honnan kitünik, hogy az egyházi személyek előtt kellett felvenni a házasságot, mi gyűrű váltással, és egyéb szertartásokkal ment végbe. A második házasságot az egyház némelly tanárjai mint: Athenágorás alexandriai kelemen, és Tertullián rosszalták. 4er a keresztjel; miről Tertullián (de cor. militis) irja, hogy a keresztények minden tettök előtt, kimenet-, bejövet-, öltözés-, mosdás-, asztalhozülés-, felkelés-, és lefekvéskor homlokaikat keresztvetéssel jelelik.“

---

szerre adatott fel a bérmálás. Miután pedig a presbyterek is rendes kiszolgáltatói lettek volna a keresztségnek, a nyugoti egyházakban kezdték a püspökök maguknak fentartani a bérmálás feladását, annyit engedvén meg a presbytereknek, hogy kereszteléskor a kereszteltnek vállát krizmaolajjal megkenhessék. Igy a nyugoti egyházban keresztségtől elválasztatván a bérmálás, különleges időben kezde feladatni, de 13ik századig egy évnél továbbra alig halasztatott. Azonban némelly nyugoti missionáriusok jelenlegi időkbenis nyernek felhatalmazást e szentséget kiszolgálhatni. — Keleti egyházban miután a presbyterek rendes kiszolgáltatói lettek volna a keresztségnek, azóta a bérmálás feladhatása is melettök maradt, azt a keleti püspökök maguknak fen nem tartván; s igy e szentség a keresztséggel együtt adatik fel, és a keleti egyház presbyterei ennek mintegy rendes kiszolgáltatói. L. Tompa de rit. t. 2. p. 108. et ss.

Tették pedig ezt a keresztények a pogányoktóli megkülönböztetés, és a keresztrefeszitett Krisztus példája követése végett. Sőr azok, kik az egyházi egyesülésben ájtatosan, és istenesen kimultak e világból, vallásos szertartással a városon kivül eltakaritattak, és sirjaik cryptáknak, coemeteriumoknak neveztettek.

59. §. Keresztény erkölcsi élet.

A keresztény szeretet, és az előjárók iránti mély tisztelet olly hathatósan vala bevésve az első hivek sziveibe, hogy a leggonosszabb zsarnok „fejedelmeik iránt tartozó hűségeiket soha meg nem szegték, s ellenök pártütést, vagy lázadást soha nem tamasztottak, s azért Tertullián a pogányoknak béadott védiratában bizalmasan irja: „micsoda elleneteki háborúra nem lettünk volna mi alkalmatosak, kik annyian vagyunk, és általatok hitünkért olly szivesen agyonveretetünk, ha csak a mi szabályaink szerint nem szabadna inkább tölletek megöletni, mint sem mást megölni.“ Egyházi férfiaik erény példányai valának, nem hiu dicsvágy, nem elődeik fénye, nem gazdagság, nem kincs, hanem az erény különbözteté meg őket, kitünik ez a vérengző üldözések erős lélekkeli eltűréséből, a töredelmezési szigorból, és a régi irók bizonyitványaiból. Lukács evangélista az apostolok csel. könyvben, Philo, és Plinius dicsérik erkölcseiket, mikép egy szive, egy lelke volt mindannyinak, honnan is kevés törvényhozásra volt szükség, s Krisztus, s az apostolok által hozott törvények elégesek voltak a kevés számu rosszak fékezésére; mert tagadhatlan, hogy már eleve találtattak a keresztények közt, kik Krisztus Jézus tanitmányát elferditvén, gonosz tettekkel szenyezték a ker. nevet; de e kevés számuakat kivéve, a többi ez aranyszaki keresztények erkölcsössége legtisztább, legszentebb volt.

Második Korszak.

N. Konstantin idejétől azaz 306ik évtől n. Károly császár idejéig vagy is 800ik évig.

Első Fejezet.

Az egyház kedvező állapota.

1. §. N. Konstantin Kereszténység iránti kedvezései.

N. Konstantin Nicomediában mulatván, s Gallerius részéről élete utáni leselkedést vevén észre, atyjához Chlorus Konstantinhoz szökött, ki Eboracumban nehéz betegségben sinlődvén, többi fiai mellőzésével őtet tartományai örökösévé tette, és 306ik évben elhunyt. Konstantint nem sokára a katonák segédcsászárnak kialtották ki, Herculeus pedig a főcsászári kormányról lemondván, a rómaiak e méltósággal fiát Galleriust tisztelték meg, ez ellen Gallerius maga is, valamint Severus császár személyében is hadakozott, de Severus megöletett, Gallerius pedig katonáitól el hagyatva Illyriába ment, és elhalt. Herculeus miután Maxentius elleni összeesküvése napfényre jött, Galliába menekült; hol Fausta leányát Konstantinnak nőül adta, s midőn ugyanazon leányát férje megöletésére kisztené, elárultatván, magát fölakasztá. Maxentius pedig valamint a keresztények, ugy a pogányok ellen is kegyetlenkedvén, és főbb tanácsosai ágyait házasságtöréssel fertőztetvén, közgyülölet tárgya lett, mi okból a rómaiak ellene Konstantint fölszólították, ki seregét Tiberisnél megverte, s a milviusi hidon keresztül szökni akarót, annak gépek által eszközlött leroskadása következtében seregestül a folyamba fulasztotta 312ik évben. Konstantin győzedelmi seregével Rómába ment, Maj-

landban testvérét Licinius császárnak nőüladá, és Galliában a kereszténységre nézve több kedvező rendeleteket tett. Igy nyugoton a keresztények békével lehettek, de keleten Maximus császár őket minden módon sanyargatá, s hadat inditván Konstantin ellen, 314. évben legyőzetett, és a bevett méregtől elhalt. Licinius alatt, ki Gallerius fiáit egyre kiöleté, a keresztények eleinte nyugalomban maradtak, de ez is nem sokára őket álutakon üldözni kezdé, sőt nyilvános vérengzésekre fakadván, s Konstantin ellen hadat inditván, abban 323ik évben megöletett.

Elhalván Konstantinnak vetélytársai, maga vitte a birodalmi kormányt, s a keresztényekre örömnapokat hozott, mert a ker. vallásnak szabad gyakorlatot engede, a számüzött, vagy érczbányákra kárhoztatott, s jószágaiktól fosztott kereszténeket előbbi állapotukba helyezé, a ker. imaházakat visszaadatá, ujakat fölépiteni engede, s maga is Rómában, Konstantinápolyban, Antiochiában, Jeruzsálemben az igaz Isten tiszteletére nagyszerü templomokat emeltetett, azokat sz. bútorral, arany- ezüst edényekkel, drága öltönyökkel, és bő jövedelmekkel gazdagitá. Eleinte ugyan minden vallást üdvösnek tartott, és senkit e miatt háborgatni nem engedett; de miután kitanulta, hogy csak egyedül a ker. hit üdvezithet, a bálványozást elnyomni kezdé, — e végett az álistenek templomait lerontatá, a bálványokat nyilvános csúfra tételé ki, s főleg azon templomokat, mellyekkel a pogányok leginkább büszkélkedtek földig le romboltatá, millyen volt Apollo jóstemploma, venusé Libánon, és Aesculapiusé Ciliciában; s akkor nyiltak föl a pogányok szemei látván, hogy az ámitó pogány külszertartások boritéka alatt a templomok rejtekzugaiban semmi jósló Isten nem találtatik. A lerombolt pogány templomok jövedelmeit, az igaz Isten egyházaira forditá, a ker. papságot nagy jövedelmekkel ellátta, a püspököknek kellő tekintélyt szerze, s őket asztalához alkalmazá, reájok biz-

ván egyszersmind a kereszténység világi perügyeinek elintézését is; — de a papnőtlenségnek is használt, eltörülvén Papiásak azon törvényét, melly szerint elvesztette örökségét az, ki a végrendelkező halála után 100 nap alatt házasságra nem lépett. Igy az egyház iránti nagy kedvezései miatt nagynak neveztetvén, a keleti egyházban Ilona anyjával együtt majus 21-kén mint szent tiszteltetik.

Gáncsolják még is némellyek nagy nevét azért, hogy a számüzött Ariust visszahivatván, az egyházi egyesületbe ujra behelyezni igyekezett, s hogy nicomedi Eusebiusnak, nicei Theognesnek, mint Arius követőinek püspöki székeit viszszaadatni rendelte, ellenben sz. Athanázt Galliába számüzte, és Fausta nejét, valamint Krispus fiát megölette. Azonban az első 4 férfiúra nézve csak megcsalatkozott, mert részint az arianusoktól, főleg nicomedi Eusebiustól roszúl értesittetvén, részint a ker. hitcikkekben tökéletes oktatása hijányozván: a katolikusok, és arianusok közti viszályt közönbös dolognak tartotta, s gondolta, hogy a katolikusok irigységből akarják elnyomni az ariánusokat, — s mivel hatalmasságuktól tartott, a katol. hit sértetlensége mellett az idő körülményeinek engedett, s nekiek sokat átnézni eltökéllett. Krispus fiának meggyilkoltatása pedig Fausta neje cselszövényének tulajdonitandó, ki saját fiát akarván Konstantin halála után a trónra emeltetni, Krispust mint mostoha fiát bevádolta Konstantin előtt, miszerint rajta erőszakot akart elkövetni, csak abban vétett tehát a császár, hogy ártatlan fia elleni vádban vizsgálatot nem tett. — Fausta pedig csak gonoszságának vette büntetését, mert cselszövénye világosságra jövén, Konstantin parancsából a fürdőben megfulasztatott. — Végre korholtatik nagy Konstantin császár, hogy Bizantium városa fölemelésére minden erejét fordità, azt nevéről Konstantinapolnak neveztetvén el, s igy a római birodalom keletre-, és nyugotrai felosztásának alapot vetett, mit később nagy Theodosius végre-

hajtott, s hogy ez által utat nyitott arra, miszerint a Konstantinápoli egyház magát a rómaitól függetlenné tehesse. — De mindezeket Konstantin előre átnemláthatta, mivel gyakorta a legjobb czélu emberi tények mások rosz teteinek alkalmat adnak. Ő t. i. a perzsákat, kikkel szüntelen hadakozott, szemei előtt akarván tartani, és Bizantium környékének szép kilátásától ösztönöztetvén, ezen várost a legnagyobb fényre emelni igyekezett. Meghalt a perzsák elleni hadbamenetkor 337 évben. 65 éves korában.

2. §. N. Konstantin ker. hitrei térése.

Sozimus pogány iró n. Konstantin megtérésének alkalmát Fausta neje, és Krispus fia megöletésétől következteti, miszerint Konstantin ezen büneit kiakarván engesztelteltetni, a pogány jósló papokhoz járult, kiktől megtudván, hogy a kérdéses bűnök a pogány vallásban kiengesztelhetlennek, azon papságot megszünteté, és egy spanyol kereszténhez folyamodott, kitől megtudván minden bűnnek a ker. egyházban kiengesztelhetőségét, kereszténnyé lett. De Sozimus ezen értesitése csupa költemény, mert az Aruspex papok Konstantinnak nem adhatták az emlitett feleletet, tudván vallásuk czikke szerint, hogy az Iphitis-, és gyermekein elkövetett gyilkosságot Venusnak bemutatott áldozat által engesztelé ki Hercules; azonkivül Konstantin az emlitett jóslópapok ellen még 319ik évben hozta az eltörlesztési itéletet, Faustát pedig Krispussal 327ik évben öleté meg, tehát ez utóbbi esemény amazt mint hamarabb történttet nem eredményezheté.

Euseb caesariai püspök pedig n. Konstantin megtérését ekkép irja le. Midőn Konstantin Maxentius ellen hadra készülne, s seregét amazénál sokkal csekélyebbnek tapasztalná, észrevette, hogy fensőbb segitségre légyen szüksége, átlátván pedig az álistenek tisztelésének hasztalanssá-

gát, azon Istenhez folyamodott, kinek áldásától már atyja minden dolgainak szerencsés előmenése sikerült, s annak könyörgött, hogy magát nekie jelentse ki, és Maxentius ellen segélyt nyujtson; és ime midőn egykor katonáival napszállat előtt a mezőn sétálna, a nap felett keresztet látott ezen felirattal, *ἐν τούτῳ νίκα* — ez által fogsz győzni, mi jellátásra ő s jelenvolt katonái szörnyen elcsudálkozván, s haza menvén, éjjel, álmában megjelent nekie Krisztus a látotott kereszt jellel együtt, s parancsolá, hogy azon formára egy hadijelt készittessen, mi minden ellenein veendő győzedelem eszköze leend. Reggel korán fölkelvén s a műértőket összszehivatván, arany s gyöngygyel kirakott, hosszu dárdán keresztül-tett botról lefüggő, s kereszt alakot képező zászlót csináltatott, mi Krisztus nevét kezdő *X* és *P* betükkel, s szentek képeivel ki vala ékesitve; e zászlót minden hadban előlvitetni parancsolta, és evvel győzött a Maxentius elleni harczban is. Ezen éjjeli látvány után összszehivta a ker. püspököket is, kiktől kitudta, hogy a neki megjelent Isten, maga Jézus Krisztus légyen, a kereszt pedig, mit álmában látott, azon győzedelem jele, mit Krisztus a halálon végbevitt, — nem különben az ő e világrajövetének okát is kitanulta; és ez óta a sz. irást olvasni, s a neki megjelentt Istent imádni kezdé, a kereszt-refüggesztést eltörleszté, és a keresztet ezentúl legnagyobb tiszteletben tartá.

Eusebius ezen előadását némellyek mesének, mások a végre koholt hadifortélynak veszik, hogy Konstantin ez által katonáit a győzedelemnyerésre lelkesitse. De Euseb mint akkor élő tanu irta ezeket, ki Konstantinnal nagy ismeretségben volt, s kit ezeknek igaz voltáról Konstantin esküje győzött meg; s ha előadása hazugság lenne, ezt azon katonák neki szemére hányták volna, kiknek jelenlétében e dolog történttnek állittatik, már pedig Eusebnek senki ellen nem mondott, sőt erre nézve minden akkori, és közelkori

irók mint Socrates, Philostorgius véle összeegyeznek. De Konstantin sem költhette ezen eseményt, mert a jelenvolt katonákra hivatkozik, és egy olly fejedelemről, mint Konstantin volt, ki higyje, hogy a hazugságot esküvel erősité, hacsak ezt valaki alaposan megnem mutatja. — Igaz ugyan, hogy Euseb Konstantin életéről irtt négy könyvben csak az ő dicséretére szolgáló történeteket hozfel, de ő azon munkáját Konstantin holta után adta ki, és az ő fiainak azt nem ajánlotta, a hizelgés olly nagy neme tehát reá nem fér, hogy Konstantin dicseretére az igaz dolgokon kivül még valamit koholt volna is. De nem is lehet ezen látványt hadi fortélynak nézni, mert Konstantin katonái még nagyobb részint pogányok voltak, kiknek a keresztről, és annak hatályáról semmi eszméjök nem volt, sőt a keresztet mint életvesztés gyalázatos nemét utálták, s inkább Bellona vagy Mars képétől hathatósb ösztönt nyertek volna a győzedelmi igyekezetre. Hijában is állittatik némellyek által, mintha azon égi látvány nem egyéb, mint napudvar (halo solaris) lett volna, mert a napudvarban soha nem láthatta senki az emlitett feliratot.

Kik ezen látványt igaznak veszik, azok közül némellyek Euseb után azt Galliában, mások Lactantius után Olaszhonban akkoron történttnek állitják, midőn már Konstantin Maxentius elleni hadát Róma felé 312ik évben vezette volna. Mások ismét Lactantiust, ki ama nappali látványról hallgat, követvén, csak az éjjeli latványt tartják igaznak; de Lactantiusnak a nappali látványtróli hallgatása csak nemleges védok, mellynél Euseb állitólagos tanubizonysága erősebb, annál is inkább, hogy bár Lactantius Konstantin udvarában Krispus fiának nevelője volt, de Euseb Konstantinnak meghitt barátságával dicsekedhetett.

Sokan állitják, hogy Konstantin csupa polgári nézetekből vevé föl a ker. hitet, átlátván, hogy mivel a keresztények békeszerető emberek, a ker. hit birodalma világi bol-

dogitására hasznosabb s czélszerübb leend a pogány vallásnál. De ezt fürkészni az Istenhez tartozik, ki az emberi vesék titkába lát, nekünk embereknek elég Konstantint a ker. hit iránt mutatott kedvezéseiről meg itélni. És mivel a ker. hit nem csak örök üdvet szerez, de a polgárzat világi boldogitására is leghatósb; ki tilthatta el attól Konstantint, hogy miután a ker. hit igazságáról másunnan meggyőződött, azt birodalma boldogitására ne használja.

3. §. N. Konstantin keresztsége.

Bár Konstantin császár az emlitett látvány után a ker. hitet mindjárt elvállalá, mégis sok ideig katechumenus maradt, s csak halála előtt vette fel a keresztséget, ezt pedig Silvester római pápától, vagy nicodemi Eusebtől e? abban a régi oklevelek megnemegyeznek. — Baronius és akik őt követik, Silvestertől kereszteltnek állitják ezen védokokból: 1ör hivatkoznak e pápa cselekedeti könyvére, hol imezek olvastatnak: Konstantin még Maxentius feletti győzedelme után is pogány maradván, a keresztényeket üldözte, és elkövetett gonosz tettei miatt bélpoklossá lett, értesittetvén pedig a jóslópapoktól, hogy ezen nyavalyától megtisztulhat a kisdedek véréből készitendő fürdő használása által, miután e végre a kisdedeket összeszedetné, álmában Péter és Pál apostolok megjelentek neki, s javasolták, hogy az ártatlanokat megkimélvén, Silvester pápát hivatná magához, ki az üldözés elől pusztába menekült, s attól megkeresztelkedvén, a bélpokoltól kitisztuland. A katonák Konstantin parancsára fölkeresvén Silvestert, elibe állitják, ki elbeszélvén, mit látott álmában, Silvestertől kérdé, micsoda Istenek lennének Péter és Pál? kinek a pápa felelé, hogy azok nem Istenek, hanem csak Isten szolgái és apostolai-, s elküldé a diaconusát, hogy hozná el a képet, min azon apostolok lefestve vannak, mit meglátván Konstantin felkiáltott, hogy épen azok voltak, kik álmában megjelentek.

Így Silvester által megkereszteltetvén, a bélpokoltól is megtisztúlt. — 2or hivatkoznak a római gyülekezetre, mi 314ik évben tartatott volna, minek ügyirataiban állittatik, hogy a római nemesek látván Konstantinnak Silvester keresztsége által eszközlött bélpokoltóli tisztulását, kezdtek az Istennek hálát adni. 3or hivatkoznak azon hires római keresztelőkutra, mit Konstantin azért készittetett volna, hogy abban meg keresztelkedjék, mit is ezokból ma is Konstantin keresztelő kútjának neveznek. 4er Baronius irja, hogy Konstantin keresztségéről értekező Euseb hitelt nem érdemel, mert maga az Arianismushoz szitván, azért állitotta, hogy e császár Eusebtől nicomedi Arianus püspöktől vette föl a keresztséget, mivel n. Konstantin fiát Constantiust, ki ariánusá lett, ez által menteni akarta. Egyszersmind hihetlen dolognak állitja Baronius, hogy n. Konstantin azon okból, hogy a Jordán vizén akárt keresztelkedni, élte végeig elhalasztotta volna a keresztséget, a mennyiben 335ik évben a Jordán folyóban megkereszteltelkedhettt, a mikor Jerusalemben több püspökökkel megjelent a templomszentelésre, hihetlennek állitja azt is, hogy Konstantin olly sok bünökkel terheltetvén, lélekismeretessen a keresztséget élte végeig elhalasztotta volna. 5-ör hivatkoznak a görög szertartásos könyvekre (libri euchologici) hol ezen keresztelés silvesternek tulajdonittatik, mit a görögök nem engednék a latinoknak, ha valóban igy nem történt volna.

Ellenben azok, kik n. Konstantint élete végének, midőn perzsák elleni hadmenésben volt, Nicomediában Eusebius püspöktől kereszteltettnek állitják, bizonyitják ezt caesariai Euseb által irott n. Konstantin élete 4ik könyv. 32ik fejezetével, sz. Jeromos, Ambrus, Socrates, és Sozomen tanubizonyságaival. — Az ellenállitás gyámokait pedig ekkint czáfolják meg: 1-ször Silvester pápának tulajdonitott acták költeményesek, mert egymással összzenemférő hazugságokból állanak, igy a tárgyat érdeklőleg, ki higyje,

hogy Konstantin, ki a Maxentiuson vett győzedelem óta a ker. hitet olly becsben tartá, s iránta olly kedvezőleg rendelkezett, ismét a pogány bálványozásra tért viszsza, miután másutt mindenütt ellenkező emlittetik. És ha Konstantin Silvester keresztsége által a bélpokoltól megtisztult volna, akkor a hitehagyott Julián császár nem állitotta volna hogy a keresztség még senkit sem szabaditott meg a bélpokoltól, jérusalemi Cyril pedig, ki e császár állitásait czáfolta, Konstantinon történt példára hivatkozott volna, ezt pedig nem tette, hanem Julián gúnyaira csak azt felelte, hogy a kereresztség a testi betegségek megszüntetésére is szolgálhatna, ha az Isten ugy akarná. Továbbá mondják: az emlitett actákban foglaltatik az is, hogy 315ik évben tartott római zsinatban 75. ker. püspök, 19 zsidó pap Izachar főpaptól küldetve jöttek öszsze; — s már ki higyje? (kérdik) a ker. püspököknek zsidópapokkali ugyan egy közzsinatbani szejövetelét, és a zsidók főpapjának Jerusalem elpusztulása utáni létezését? — ki higyje? (mi ezen actákban foglaltatik) hogy ezen zsidók Konstantin és ennek annyja Ilona előtt a ker. püspökökkel vitatkozván, annyira mentek hogy e császárnét majd zsidóvá tették, s hogy ez fiát is a zsidó törvény fölvételére ösztönözé, a mikor ezeket másutt sehol sem olvashatni. — Költemény, a mi ezen actákban találtatik, az is, hogy Konstantin parancsolá meg legelőbbször, mi szerint a hét első napja vasárnapnak neveztessék, és szombat helyébe megünnepeltessék, mert ezt már az apostolok rendelték, Konstantin pedig ezen napot csak a kézmunkától fölmentettnek rendelé. — 2-or A 314ik évi római gyülekezetet koholmánynak mondják, mert ebben állittatik Photinus eretnek kárhoztatottnak, holott ez 344ik évben kárhoztatott. 3-or a római keresztelő kútat csak azért mondják Konstantin keresztelőkútjának neveztetni, mivel ő csináltatta, nem pedig azon okból, mintha abban keresztelkedett volna. 4-er a mi Euseb caesariai püspök

hitelét illeti; állitják, hogy legközelebb időben történt dolgot, mi mindenkinek fris emlékezetében volt még, Eusebnek kikoholni nem lehete a nélkül, hogy szemrehányástól tartania nem kellett volna, mit megtehettek azok, kik Konstantin állitólag fölvett keresztségének tanui lettek volna. Ha Euseb Konstantin keresztségét elhallgatta volna, a mint elhallgatta az arianusok nicai zsinatban történt kárhoztatását, akkor Baronius gyanuja érne valamit, hogy ezen hallgatásnak az az oka, mivel caesariai Euseb, nicomedi Euzebbel, és Konstantiussal arianusok voltak, de miután illy nyilván, illy elhatározattan mondja Euseb, hogy Konstantin nicomedi Eusebtől keresztelkedett, vétek lenne tőle a hitelt megtagadni, annál inkább mivel a régiek közül miért nem fogott ki ellene senki? sőt miért egyeztek-össze állitásába mindannyian; — 335ik évben pedig nem vehette föl Konstantin a keresztséget, mert az ünnepélyes keresztség, millyet ő felakart venni, csak január 6-kán szolgáltatott ki a Jordán folyóban, ő pedig 335ik évi sep. tember havától egész következő januárig Palaestinában nem mulathatott, részint Konstantin fia lakodalma, részint az indusküvetek Rómába jövete miatt. (Lásd Euseb 1. 4. de vita Konstant.) Nagy Konstantin bünei pedig olly égbekiáltók, mint azokat az ellenfél festi nem valának, már 1-ső §ban általunk kimentetvék. Miokból halasztotta pedig e császár a keresztséget bizonyosan nem mondhatni, — de ezen halogatás közönséges volt, mindannyian kiványán Jordán folyóban, mint Krisztus szentséges testével megszenteltben keresztelkedni, meglévén győzödve arról is, hogy sokkal jobb azt elhalasztani, mint az általa nyert kegyelemből kiesni, — halaszták azt sokan minden vétkek keresztségbeni lemoshatása, és a megkeresztelkedett bünösök iránti szigorú egyházi fegyelem (disciplina) miattt, végre hogy annál illendőbben keszülhessenek el e nagy szentség méltó fölvételére.

4. §. N. Konstantin adományozása.

Azok, kik n. Konstantint Silvester római pápa által, kereszteltetnek tartják, azt állitják, hogy ezen császár a római egyháznak Róma városát és egyéb tartományokat ajándékozott. Kik pedig Konstantin Nicomediábani keresztségét pártolják, azok e donatiot tagadják következő okokból: 1-ször ezen adományozás azon oka, hogy Konstantint Silvester keresztelte, nem igaz. 2-or a kérdéses adománylevélnek irásmódja durva, és zordon, mi n. Konstantin kellemes irásmódjával-, és a sok czimek halmozása pedig, mit ez adománylevélben olvashatni, n. Konstantin szerény szellemével nem egyez meg, ki rövideden szokta magát aláirni: „Konstantinus Augustus.“ De ezen adománylevélnek kifejezései is később koruak, igy ebben Silvester neveztetik: „Pater Patrum, Papa universalis, summus Pontifex“ holott Konstantin Melchiádes pápának e czimmel irtt levelet: „Melchiadesnek, Róma városa püspökének.“ Továbbá ezen adománylevél 324ik évben irottnak állittatik, s benne Bizantium városa Konstantinápolnak neveztetik-holott e várost csak 330ik év óta nevezik ugy; de nem is czimeztetett még e város püspöke 324ik évben patriarchának, mint ezen adománylevélben olvashatni, mert e rangot csak 451ik évben kapta. 3-or n. Konstantin biro, dalma minden tartományait három fiai között osztá fel, kik holta után a római püspök ellenmondása nélkül kezdték azok feletti uralkodásukat. 4er a római pápák csak Pipin n. Károly s utódaik adományzásából kapták az olaszhoni tartományokat.

5. §. Szent kereszt feltalálása.

Hogy a keresztények sziveiből kiolthassa Hadrián császár Krisztus szenvedése emlékét, annak keresztjét föld-

be ásatta, és e hely fölött venusnak templomot emeltetett. Ilona Konstantin anyja 326ik évben Palaestinába utazván, e templomot földig rontatá, s mélyebben ásatván a földet, a három kereszttel együtt Krisztus keresztjének czimje is, de elválva megtaláltatott, igy mivel kitudni nem lehete, melyik legyen három közt a Krisztus keresztje, Makarius jerusálemi püspök mind a hármat egy beteg asszonyhoz érintette, és csak a harmadikat illetvén hozzá, nyerte vissza a beteg egészségét; s ezen móddal tudhatták ki, melyik légyen a kereszt, min Üdvözitőnk szenvede. Igy ir Socrates, Sozomen, Theodoret és Rufin. Sz. Ambrus állitja, hogy Krisztus keresztje saját czimjéről ismertetett meg, a mennyiben ez nem volt elválva a kereszttől, és hogy e szent kereszt erejével még egy más asszony is föltámasztatott; — de a czim Krisztus keresztjétől elválva találtatott, az utóbbi csudatételről pedig az emlitett irók hallgatnak. — A feltalált Krisztus-keresztjének egy részét Ilona Rómába küldé, a másikat pedig Jerusálemben ez alkalommal azon helyen épitett templomban hagyta, mit 614ik évben a perzsák Heraclius császár alatt elfoglalván Jerusálemet, nagyszámu ker. foglyokkal együtt országukba zsákmányul vittek el. A béke, és ragadmány visszaadása iránt könyörgő Heracliusnak megfelelt Kozroes perzsa király, hogy kérését nem teljesiti, mig a perzsákkal együtt a napot nem imádja. Heraclius tehát nagy sereget gyüjte, és a perzsákon győzedelmeskedvén, Siroessel, ki öccsének ország- örökössé nevezése miatt atyját Kozroest meggyilkolta, békét kötött a kereszt vissza adásának föltéte alatt; melly is 14 évi távollét után 628ik évben Jerusalembe visszahozatott. — A római breviariumban olvashatni, miszerint ez alkalommal Heraclius drága ruhába öltözvén, saját vállain kezdte e kereszt részét a Calvaria hegyére vinni, de a sz. tehert nem birta, miután pedig Zacharias patriarchától megintetvén, szegényebb ruhát öltött fel, könnyedén

vitte azt a megrendelt helyre. Azonban ez másutt nem említetik.

6. §. A ker. hit további terjedése.

Negyedik században a többi pogányok is n. Konstantin példáját követve, sokan a ker. hitre tértek. Városok és falvák egyre kiesküdvén a többi istenimádást, s Jézus Krisztus tanának hódolva templomokat nagyszerüeket épitettek. Igy tettek a majumiak kiknek falujok Constantius nevétől Konstantia városnak neveztetett, és nagy kiváltságokkal láttatott el. Sőt több királyok, és fejedelmek alattvalóikkal együtt megtértek aker. hitre. Igy az Örményeket Tiridates királyukkal Illuminator Gergely, a mesopotámiakat sz. Jakab misibeni püspök, az iberusokat pedig egy ker. fogolyasszony téritette meg. Gothok kik már 3ik században kezdtek megtérni, e századbn már visi, és osztrogothokra osztatvák, a ker. hitben nagyelőmenetelt tettek Ulphilas püspök vezérlete alatt, ki a gothbötüket feltalálván, a sz. irást azon nyelvre fordità. E században Frumentius, és testvére Aethiopiába költözvén, az ottani király, és neje által kedvesen fogadtattak, szabadságot nyervén ott az evangeliomot hirdetni; haza jövén Frumentius, sz. Athanáztól püspöknek szenteltetett, s több papokkal vissza menvén egész Aethiopiát a ker. hitre térité. — De n. Konstantin fiai is szorgalommal eszközlötték a bálványozás megszüntetését, Constantius, ki arianussá lett, Arabiában a homeriták királyától követek által azt nyeré, hogy ott ker. templomokat lehessen épiteni, sőtt maga a király is megkeresztelkedett. Mert bár a homeriták már Origenes által oktatottak voltak a ker. hitben, azonban Constantius idejében a napot és a holdat imádták. Első, ki e császár alatt ott evangeliomot hirdetett, volt Theophil szerzetes, árianusoktól püspökké szenteltetvén, s a császár parancsából Arius tanát terjeszt-

vén a homeriták közt, Nagy Konstantin császár fia Konstantin Constans testvére által meggyőzetvén, és a viadal közben elesvén, Constans pedig Magnetius vezére által kivégeztetvén, az egész birodalom Constantiusra szállott, ki Arius követője lévén, ennek tana terjesztését szorgolá holta után Julián vezére lett császárrá, s kiesküdvén a ker. hitet, a bálványimádást igyekezé helyre állitni. Jovinián, 1-ső Valentinián és Valens (ki arianus volt) császárok alatt minden vallásnak gyakorlati szabadság engedtetett. De Gratián, és 2ik Valentinián a bálványozást fejvesztés alatt tiltották. N. Theodosius császár, ki 395ik évben a római birodalmat keletire, és nyugotira osztotta, a pogányságot nagyon meg gyöngitette, az ő idejében Theophil alexandriai püspök a bálványszobrok rontásában három évig fáradozott. — N. Theodosius fiai Honorius, és Arcádius ama nyugoti, ez keleti császárok a pogány babonaságot szüntető buzgalommal telvék, azt mindenünnen kiküszöbölni törekedtek, és az utóbbinak fia 2ik Theodosius a pogány templomok helyeit keresztkiállitásokkal engeszteltette. De nyugoton miután a római birodalom több vad nemzetek közt felosztatott, a pogány babonaságok több ideig akadályozatlanul folytak.

Ötödik században keleten a Libanus hegy lakói Stylita Simon javallatából, hogy a vadak háborgatásától ez által szabadulni fognak, a ker. hitet elfogadták. Minorcza szigetében 600 zsidó tért meg. Krétaszigeti zsidókat pedig egyámitó, ki magát Messiásnak adta ki, arra vette, hogy egy magás szikláról a tengerbe ugrándoztak azon igéretéből, hogy őket a földközi tengeren keresztül a megigért földre vezetendi, kik a tenger hullámaitól fönmaradtak, a ker. hitet fogadták el. — Nyugoton e században Celestin pápa 432ik évben Hiberniába először Palladius, később Patritius szerzeteseket prédikálni küldé, ez utóbbi ottan legnagyobb veszedelmek közt 30 évet töltött, és az egész tartomány lakóit a ker.

hitre térité. — Klodoveus frankok királya pedig részint Clotildis ker. neje ösztönözésére, részint az alemánokon nyertt győzedelmérti hálául Remigius rheimsi püspök kezéből 496ik év körül vette föl a keresztséget, melly időtől Németországban a ker. hit nagyon előhaladt, s több püspökség alapitatott. De azon hagyomány, miszerint Clodov keresztelkedésekre, a templom tömött népségén keresztül a bérmáló olajért küldött diácon át nem törhetvén, azt egy égből szállott galamb hozta el egy krizma-üvegben, mellyből utóbb Clodovnak utódai is koronázási kenetet vettek, — mese, mivel az azon, és közelkoru irók, mint turoni Gergely és Remig is erről hallgatnak, holott e mese a rheimsi egyháznak bő hirt, és Clodovtól nyert adományzásaira nézve elég megerősitést szerzett.

Hatodik században a lázok nemzetsége királyával együtt, ki Konstantinápolban vette föl a keresztséget, a ker. hitre tért, ezt tették az abazgok is Justinián császár iránti hálából, ki eltiltá a nálok divatozó szokást, miszerint a szebb figyermekek elférfiutlanittatván, eladattak. E császár buzgalmából történt az is, hogy Arabiában, Samariában, és Lidiaban sok zsidó tért meg Krisztushoz. — Nyugoton e században megtértek a longobardok; — de nagyobb előmenetet nyert a ker. hit Britanniában az angolszászok hétországában, t. i. a skótok és piktávoktól nyommasztott britannok a szászokat hivták meg segitségül, kik Britanniát elfoglalván, azt magok közt hét részre osztották. Ezen hét ország fejedelmei közül Etelbert a leghatalmasabbik ker. neje Bertha által a ker. hit elfogadására előkészittetett; n. Gergely pápa pedig a királyné kérésére Ágoston prépost vezérlete alatt oda 40. szerzetest utasitott, sőtt más izben még többeket is, kik az angolszászokat kereszténnyekké tették, s a király az igaz Isten tiszteletére több templomokat épite. Nyugoton e században a zsidók is szaporitották a ker. egyházat, mert Avitus clairmonti püspök választásukra bizta,

hogy vagy a ker. hitet vegyék föl, vagy a tartományból menjenek ki, minek eredményeül sokan Massiliába menekülvén, a többiek 500an felül megkeresztelkedtek.

Hetedik, és nyolczadik században a nestoriánusok egész a chinai birodalomig terjesztették tévtanitmányaikat. Nyugoton Winfrid angol szerzetes Rómába jött, és 2ik Gergely pápától a pogányok térítésében mutatott buzgalom miatt apostoli czimmel diszittetett, ez Bajorhonban, és Turingiában prédikálta az evangeliumot, s több templomokat épite, mi okból 2ik Gergely által püspöknek szenteltetvén, Bonifácius nevet vett föl. Zachariás pápa őt 746ik évben mogunti érseknek, és a német-országi egyház primásának nevezte ki, de 755ik évben, midőn apostoli tisztét teljesitené, a durva friziektől megöletett.

Az emlitett nemzeteken kül e korszakban ker. hitre tértek még a burgundok, vandalok, svédek, bajorok, norrikusok, herulok, és sokan az avarok, hunok, és szászok közül. Ezeknél főbb hithirdetők és térítők valának: Severin, Columbán, sz. Gallus, Kilian, Willebrord, sz. Emerán, Corbinián. N. Károly császár az avarok, és főleg a szászok megtérítésében sokat szorgoskodott. De meg kell vallani, hogy e korszakban több nemzetek erőszakoltattak is a ker. hit fölvételére, nem is mindenkor a ker. szellem szerinti rugony munkálta ezen megtérést, mert a ker. hit jelességét a hadi szerencse után becsülvén a pogánynemzetek, Krisztust a többi Istenek felett azért tartották tiszteletre méltóbbnak, hogy a ker. nemzetek birodalma terjedtebb kezde lenni, azonkivül e korszakban megtértt nemzetek többnyire ariánusi hiteikkel ferditették el a ker. vallást.

Második Fejezet.

Az egyház ellenkező állapota.

7. §. Julián császártól jövő üldözés.

Julián n. Konstantin fitestvérétőli unoka, részint hogy Konstantin családja az ő rokonit megölette, részint hogy a platonicus bölcsészek a ker. hit. ellen felizgatták, 20 éves korában a ker. hitet elhagyván, a pogányságra tért, minek előmozditására a pogánytemplomokat kijavittatni, ujakat épittetni, a pogányságnak régi jövedelmeit, és kiváltsági jogait visszaadatni rendelé. Tudván pedig, hogy a ker. hitet eddig leginkább ajánlák a szegények iránti ker. adakozások, és a ker. papok fedhetlen erkölcsössége; ez okból a tartományi helytartóknak meghagyá, hogy a pogány papságra jó erkölcsü egyéneket válaszszanak, a feslett erkölcsüeket tegyék le, azokat a trágár könyvek olvasásától, illetlen játékhelyekre menéstől tiltsák el, s parancsolják meg nekik a mindennapi imádkozást, a tisztaság, 's szegények iránti jótékonyság gyakorlatát, mi végre bő javadalmakkal látta el őket, hogy igy a pogány vallás jótékonyságából látszassanak tápláltatni a szegények. Tapasztalván pedig, hogy a ker. hit még inkább gyarapodik az üldözés által, azt más uton törekede elnyomni, azért a ker. katol. püspüköket, kiket Konstantius császár mint ariánus számüzött, hazahivatta, hogy az ariánusokkali versengés által a ker. egyházat magok gyengitsék meg, a ker. papok jövedelmeit és kiváltságait megszünteté, gunyképen beszélvén: „hogy az evangeliumi szegénységgel nagyon megegyez szükülködést, és rövidséget szenvedni, mert az evangelium szerint a gazdag ugyis nehe-

zen megyen mennyországba. Továbbá megtiltá a keresztényeknek biró előtt vádolni a pogányokat, vagy azok ellen önmagukat védeni, s hogy őket tudatlanokká, s megvetendőkké tehesse, a világi tanulmányokat, és iskolákat tőlök eltiltotta, hogy igy tanult férfjak hijányánál fogva a pogányok ellenvetéseit ne czáfolhasák meg; őket megvetésből galileusoknak is nevezte, hadi költségeket csak tőlök csikart, és a bálványimádástól vonakodókat pénzbüntetéssel fenyité. Szobrát a többi bálványok közé tétette, hogy az azt tisztelő keresztények hamis isteneket imádni látszassanak, és a nyilvános töredelem alá vettessenek, a nemtisztelők pedig megbüntettessenek. Sőt nyilvános kinokkal, és halállal végezteté ki a sok kereszténységet, ugy, hogy a ker. egyház alatta is sok vértanukat számitott. Hogy pedig a kereszténveken teljes boszuját tölthesse, és a jerusalemi templom örökös elpusztulását tárgyazó jövendölését Krisztusnak megsemmithesse, annak felépülését megengedé a zsidóknak; kik e végre nagy örömzajjal minden kincseiket, s drága ritkaságaikat összszehordták, — de a nagy készülmény daczára is a munka minden siker nélkül maradt, mert hallatlan földrengés a letett épületi alapot, a nagy szélvész pedig az anyagokat széjel hányta, a földalatti helyekről felrepülő tüzgömbök a munkásokat szétzuzták, és ez többször történt, a menyiszer t. i. a zsidók a munka folytatásához kezdtek, tanusitja ezt aranyszáju sz. János „Orat. adv. Jud.“ nazjanzei sz. Gergely „Oratio adv. Julian.“ és Theodoret. Sőtt a pogányirók is mint Ammián Marcellin, és Alipius mint Julián császár parancsából e munkánál jelenvolt tanuk. — Mondják, hogy ez alkalommal, midőn az épületi alapot ásták, egy vizteljes üregben János evangeliomát sértetlen épségben találták.

Kik ama épités körűli eseményeket természet feletti dolognak nem veszik, adják okát miért, akadályoztatott meg ezen felépités az emlitett elemek által? miért ezen elemek

másszor soha így nem dühöngtek', miért lettek keresztényekké az épités körül dolgozó zsidók? egészen oda hagyván a munkát? miért némellyek ismét a munkához fogván, de ez elemek által három izben szétüzetvén, ahoz többé soha nem fogtak? minthogy ha ezen eseményt csak természetinek nézték, nem tarthattak attól, hogy a természet elemei törekedéseiknek mindig akadályt teendnek, sőtt maga Julián miért nem parancsolta a munka folytatását? mert ti: megvolt győződve, miszerint ezen események természet feletti munkák. Igy akarta Krisztus Isten Julián büszke lelkét megalázni, a jerusalemi templom örökös elpusztulásáról szóló jövendülését isteninek nyilvánitani, és a ker. hitnek a zsidó s pogány vallás feletti jelességét kitüntetni. — Végre Julián császár a Perzsák elleni hadba menvén, eltökélette, hogy ha győzedelemmel térend haza, a kereszténeket kiirtandja, de viadal közben dárdával a torkán átszuratván, s a kifolyó vért markával az égfelé e szavakkal: „győztél galili győztél!“ hajigálván, hamar muló égiháboru gyanánt kimult 363ik évben. — Kik Juliánt legnagyobb fejedelmekkel hasonlitják össze, vagy előitéletekkel elfoglaltatvák, vagy nem tudják mit kell mondani nagynak, mert ha kiveszed a bölcsési hajlamot, és vitézséget, más egyéb dicséretre méltót benne nem találsz. A pogány babona iránti kedvezéséből kitünik, hogy ez mindjárt megszünt, mihint megszüntek a fejedelmek, kik annak kedveztek; ellenben a ker. hit a pogány császárok minden erőködései ellen győzedelmeskedett.

8. §. A vadnemzetek- s bölcsellőktől jövő üldözések.

Csak szóval érintvén itten Constantius és Valens ariánus császároknak az igaz keresztények ellen elkövetett üldözéseit, kik a kat. püspököket és papokat számüzéssel, és

egyéb kinzásokkal gyötrötték; — valamint Bardanes Fülep, Isaur Leo, és Kopronim Konstantin keleti császárok a szentképtisztelők elleni üldözéseit, csak a vadnépektől jövő üldözéseket emlitendünk.

Honorius nyugoti császár gyámnoka Stilico a birodalom tartományit elakarván foglalni, kihivta a gothokat, kik 409ik év körül elrontván a templomokat, Rómát is feldulták, honnan Spanyolhonba takarodván, az ottani ker. egyházat a legnagyobb nyomorba ejtették, sőtt az ugy nevezett visigothok országát megállapiták. De a hetedik században arabok, és szerecsenek Spanyolországba törvén, visigothok birodalmának véget vetettek. Igy a nyugoti birodalom a vadnemzetek folytonos kalandozása miatt 476ik évben megszünt. Mert Odoacer herulok királya utolsó romai császárt Romul Augustot Luculanumba Campaniába számüzette. — Hunok 377ik évben Balember vezér alatt Pannoniat elfoglalták, Atilla vezérlete alatt pedig Németországot, Olaszhont és Galliát feldulván, számtalan károkat okoztak a ker. egyházaknak, Rómát is martalékul tüzvén ki, de sz. Leó pápa könyörgő ékes beszéde, mellyel Atillát megtisztelé, attól elvonta őket; 454ik évben elhalván Átilla a rómaiak elűzték a hunokat, kik avarokkal szövetkezvén, Pannoniára ütöttek, honnan kikergetvén a longobardokat, 200 évig ott uralkodtak, és 791ik évben n. Károly császár által meghóditattak. — Burgundok, és frankok német ivadéku nemzetek elfoglalván Gallia különféle részeit, a kereszténeket mindenkép sanyargatták. — Vandalok egész Afrikáig nyomulván, s Karthagót meghóditván, birodalmot alapitottak, s mielőtt a ker. hitre tértek, a ker. egyházakat végromlással fenyegették; Genzerik vandalok királya a római város kiprédálásától sz. Leo pápa ékes beszédjére állott el. De miután ker. hitre tértek is a Vandalok, az ariánismust fogadták el, és a kat. kereszténeket mindenkép üldözték. Hunerik király alatt, ki Genzerik fia volt, 300 katolikus

embernek nyelve kiráutatott, végre pedig megölettek, mint vitei Victor, caesariai Procop, és gazei Aeneas irják. Trazimund király elzáratván a kat. templomokat, 120 püspököt Sardiniába számüzött, s e félék addig folytak, mig Gilimer király Belizár hires görög vezértől meggyőzetett; s Konstantinápolba vitetett. — Olaszhont Odoacer herulok királyától elfoglalta Theodorik osztrogothok fejedelme, ezektől pedig a görögök Narzes vezérlete alatt; nem sokára hunok által Pannoniából 568ik évben kiüzött longobardok foglalták el a görögöktől Olaszhont, de 774ik évben n. Károly által a londobardok is meghóditattak. Ezen szünteleni költözködések közben leirhatlan károkat szenvede a ker. egyház. Emlékezetre méltó még, hogy az angolszászok ker. hitrei megtértök előtt a ker. püspüköket, és papokat tüzzel vassal pusztitották. — Keleten Izdegerdes perzsa király, miután Abdas zuzai püspök 428ik évben a tüznek szentelt pogánytemplomot ledöntette; minden ker. templomot földigrontott. Nem különben Varránes fia alatt a rómaiak elleni gyülölsége miatt, kikkel szüntelen hadakozott, a perzsa keresztények sokat szenvedtek. — A zsidók Julián császár alatt szabadon gonoszkodtak a keleti keresztények ellen, Heraclius császár alatt azon számos ker. foglyokat, kiket Kozroes elragadozott, a zsidók megváltották, és különféle halál nemével kivégezték.

Mi a philosophusokat illeti: Julián császár hét könyvet irt Krisztus, és tana ellen, voltak még mások is, kik a ker. hit ellen dühteljes iratokat bocsátottak ki, ollyan volt Hierocles, Himmerius, Eunapius, de főleg Libanius ki két irott beszédjében Julián császár dicséretét ugy tárgyazta, hogy n. Konstantint mint bálványozás szüntetőjét és a többi kereszténeket mint Julián meggyilkolóit illetlenül bécsmelte.

9. §. Mohamed felekezete.

A ker. egyház további terjedésének nagy akadályt tett Mohamed, ki 517ik évben Arabiának Mekka városában Abdalla pogány atyától, Emina zsidó anyától született; két éves korában atyját vesztvén, nagy szegénységgel küzdött, azért a kereskedéshez fogván, sok utazást tett, Damask városában egy Kadija nevü özvegyaszszonyhoz szegődött, ki őt eleve házigazdának, később férjének fogadta, heves természetü, s ékes beszédü volt, s legalább a kereskedésre szükséges elemi tanulmánya lehetett. Arab, zsidó és ker. vallásból egy uj rendszert akart alakitani. Mondják hogy nehéznyavalyáját azon elragadtatásnak nevezé, melly közben ő Gábor arkangyaltól isteni nyilatkozásokat kapna, mi végre egy galambot saját füleiből buzaszemeket kiszedegetni megtanitott, hogy az emberek az emlitett angyalt véle galambképben beszélgetni gondolnák. Az is állittatik felőle, hogy szolgáját egy száraz mély kutba lebocsátotta a végett, hogy midőn ő emberek sokaságával arra átmenne, ez őt isteni prófétának kiáltaná. Tana rendszerét terjeszteni kezdvén, Koresitákban Mekka város lakóiban ellenekre talált, kik tőle csudatételeket, mint isteni küldötségnek jeleit, kivántak, s őtet ördöngösnek ámitónak nevezték, ő tehát Mekkából Medinába menekült 622ik évben. E futása, követőinél Hegira nevezet alatt különös időszámitást alapit; s ez időtől kezdve Mohamed követői mindig többre szaporodtak ugy, hogy ő már országlásról kezdett gondolkozni, — elleneivel többször összecsapván, s azokat meggyőzvén, Mekkát 629ik évben elfoglalta, s kevés ellenit kivégeztetvén, fejedelemnek, és prófétának ismertetett el, meghalt 63ik évben Medinában, miután már Arabia, és a szomszéd tartományok ura volt; országa saraceninek (szerecseninek) neveztetett, holott inkább Agáreninek kelle azt elnevezni, mert az arabok nem Sárától, ha-

nem Ábrahámnak Ágár szolgálójától veszik eredetüket. Tana sebes terjedésének okai voltak: fegyver, és erőszak, mikkel a népeket annak elfogadására kisztette, de e tannak belszerkezete is a test, és vér kivánságainak szabadrést nyitott. Hogy Mohamed tetemei Mekkában a légben függnek, az magok á mohamedánok által is kinevetett rege. Csudatételei, mik néki tulajdonittatnak, nagyon képtelenek, mint: hogy a holdvilág egy részét elvágta, és zsebébe dugta. Mi nagy tisztelettel viseltetnek követői az ál-próféta iránt, kitünik csak abból is, hogy Mekka szomszédságában a buzaszemektől nem szokták elüzni a galambokat, hivén miszerint azok a Mahomed fülébe sugdosott galambnak ivadékai. Valljon pedig Mohamed hitábrándozó, vagy ámitó volte? (phanaticus, an impostor?) vita alatti kérdés. Mákony és arabiai bab mértékfeletti élvezése értelmének tompulására, s képzelettehetségének élénkitésére sokat tehetett, s ez okozhatta, hogy magát a hit kijavitására istenileg küldöttnek gondolja, annál is inkább, mert akoriban Arabia tájékán a ker. hit sok eretnek tannal volt el ferditve, gondolván tehát hogy az isteni nyilatkozások nincsének bevégezve, magát utolsó prófétának tartotta, ki uj rendszerü vallással boldogitsa az emberiséget.

Mohamed tanát Konstantinápolból kiüzött Sergius nestorianus barát, és Abdalla zsidó-férfi korán-név alatt összeirták, ez elveszvén Abubeker ujat készitett, melly is örüklétünek, és olly tekintélyünek tartatott, hogy ahoz nyulni a nemmohamedánusnak tilos, s a ki azt több izben átolvassa, holta után paradicsomba menend, a tanában avatottak moslemok-, muzulmanok-, azaz hivőknek nevezetnek. E Korán czikjei szerint Ádámtól Mohamedig 104 isteni nyilatkozás történt, azon 100 mi Ádámnak, Szetnek Énochnak, Ábrahámnak tétetett, elveszett, a négy hátralévőből Mózesnek törvény, Dávidnak zsoltár, Krisztusnak evangeliom adatott, Mohamednek pedig meghagyatott, hogy

a mondottakba becsuszott hibákat javitsa ki s ő maga lenne Krisztustól megigértetett paraclitus, mi Mohamedet jelentene. — Felosztatik a Korán 114 szurára vagy is fejezetre, ezek pedig több vagy kevesebb versekre. Egész tanrendszere felosztatik olly czikkekre, miket hinni, és miket megtenni kell. A hiendők: 1-ör hogy egy Isten van mindeneknek teremtője, — minden e világon egy örökvégzésnek van alávetve, honnan az emberi életnek örüktől rendelt határát se megnem előzheti, se megnem akadályozhatja az emberi akarat, s igy a mérgezés nem árthat, valamint a hadbamenő elnem esik, ha az örökvégzés iránta másképen rendelkezett. — Krisztus istenileg fogantatott, szüztől született, igaz próféta, üdvüsség szerző és csudatevő volt, felment a menyekbe, és valaha mint biró viszszajön, ki előtt Mohamed hiveiért esedezni fog. De Krisztust Istenfiának nem tartotta azon okból, hogy az Istennek neje nincsen. Tanitá azt is, hogy Krisztus helyett Júdás feszittetett a keresztre. Mohamed a számos próféták között legnagyobb és utolsó, ki az isteni nyilatkozásokat bevégezte. 2-or az angyalok finom tüzanyagból alkotvák, különféle tisztségeket viselnek, igy Gábor Koránszerző, Mihály zsidók védje, Azrael halálvégrehajtó, Izraphil halottak feltámasztója; ezeken kivül még egy rosz angyalt, Eblis nevezetü ördögöt, és minden ember számára két őrző angyalt költeményezett. 3-or minden ember feltámad, és az isteni itélőszék előtt megjelenend, mindenki kard élénél vékonyabb hidon menend által, mellyen a választottak legnagyobb sebességgel paradicsomba átfutnak, a kárhozottak pedig a pokolba sülyednek. A paradicsom minden testi vigalom-, és gyönyörteljes hely, hol legszebb fák gyümölcsök, árnyékok sétatérek, tej-, s méz folyók, s szüzek kinálkoznak. A pokolra kárhozottaknak elégvén régi bünök, ujjal fedeztetnek, büdös holttestekkel táplálkoznak, forró vizet isznak, lánczokra füzetnek, lábaikat tüzes alap, fejöket

lángzó fedél perzseli, ruhájok égő szurok, arczukat tűz boritja.

A teendők pedig ezek: imádság, mint vallás oszlopa, és a paradicsom kulcsa, mi mindennap öt izbeni testmosás után Mekka felé fordított orczával végzendő, a pénteki nap, mellyen Mohamed Medinába futott, minden kézi munkátóli tartózkodással megünneplendő. 2-or két féle böjt, az első törvényszerinti Rhamadan hónapban, mikor az égből bocsájtatott le a Korán, mindenki által megtartandó, a betegeket és az utazokat kivéve; a másik önkintes, Mocharan hónapra rendeltt; — azonban nappal böjtölvén, az éj minden kicsapongásokban szabadon tölthető. 2-or Járdalat Mekkába Ábrahámtól alapitott kába templom látogatására, mit a gazdagok minden évben, a szegények életökben egyszer megtenni, és ez alkalommal nejöket mással fölcserélni kötelesek. Ezen járdalatok rendelése által Mohamed a mekkabelieket, kik ez által nagyon gazdagodtak, magához engesztelte. 3-or Körülmetélés, mi csak szokásból hozatott be, 13, vagy 16ik éves korban felveendő. 4-er fegyverragadás a korántant elfogadni vagy adózni vonakodók ellen. — Ezen kivül megengedé Mohamed a többnejüséget, miszerint négy feleséget egyeszerre tartani, és elbocsátani szabad. Megtiltá pedig a sertéshus, fojtott állat, és állatvér evését, a boritalt, sorsvetési jövendőlést és hitvitatkozást.

Harmadik Fejezet.

A sz. kormány, és szerzetesi élet állapota.

10. §. Római főnökség gyakorlata.

N. Konstantin császár a donatisták ügyét Melchiades pápa itéletére bizta. Az első nicei közgyülekezetben Silvester pápa követei: Osius cordubi püspök, Vitus és Vincze római egyház áldozópapjai elnöklöttek. Sz. Athanáz ancyrai Marcell, gazei Asclepás az arianusoktól üldöztetvén, 1-ső Julius római pápához folyamodtak. A sardicai részletes gyülekezet 34ik évben elismerte jogát a római pápának, az egész egyházból tett felebbvitelek elfogadhatására. Siricius rom. pápa nyugoti egyházra nézve a papnőtlenség körül rendelkezett. Ötödik században aranyszáju János konstantinápoli érsek erőszakosan letétetvén 1-ső Incze rom. pápához folyamodott, ki Arcadius császártól a közgyülekezet összehivását kivánta, mit nem nyerhetvén, a keletiekkel egyházi egyesületet tartani nem akart addotig, mig ők az elhalt szent férjfi nevét a szentek sorzatába nem tették. Carthagói és Millevi részl. gyülekezet kárhoztatván Pelagius eretnek tanitmányát, 1-ső Incze pápához értesitést küldtek, hova maga Pelagius, és Celestius is folyamodott. Apiarius carthagói áldozópap letétetvén, Sozimus pápánál esdekelt pártfogást, ez pedig helyre állitását rendelé követei által. Alexandriai Cyrill Celestin pápát Nestorius tévtanáról értesitette, kinek is követei a 3ik közgyülekezeten 431ik évben Ephezusban elnöklöttek. Az ephezusi gyilkosgyülekezetben megsértett Flaviáu kon-

stantinapoli érsek 1-ső Leo pápához felvitte ügyét, s e pápa követei Calcedonban tartott 4ik közgyülekezetben elnökök voltak, hol is Leo pápa a monophisiták tévelye ellen irt levele sz. Péter levele gyanánt fogadtatott 451ik évben. Ugyanazon pápa sz. Hilar által letett Celidon, és Projectus püspököket székeikbe visszahelyezé. Mind ezen példákból kitünik, hogy a rom. pápák már az első öt ker. századokban gyarkorlák a közegyház feletti főnökséget.

11. §. Római pápák világi uralkodásának kezdete.

Bár a rom. pápák 4ik század óta nagy földtérek birtokában voltak Olaszhonban, de azokat 8ik századig függetlenül nem birták, sőt meddig a keleti császárok olaszhoni tartományok urai maradtak, a római pápák azon értékeiket csak hübéri (vasalliticus) czimmel birták, azoktól adót is fizetvén a keleti császároknak, s tőlök kérvén a pápai méltoságra elválasztásuk meg erősitését is. — Negyed század óta a vadnemzetek pusztitani kezdték a keleti birodalmat, s bár Justinián császár az ostrogothoktól viszszavette az Olaszhont, de utódai erejökben annyira csökkentek, hogy az olasztartományokat a longobárdok foglalásától nem védhették, — s ehez még — miután Isaur Leo császár a sz. képek elleni üldözés miatt az olaszok kedélyeit maga ellen ingerelte, ezek az adózást is megtagadták tőle, — mind ezek azt eredményezték, hogy a rom. pápák Olaszhont a longobardoktól megmenteni kivánván, a frankok királyaihoz folyamodtak, mi végett 2ik Gergely pápa kettős követséget külde Martell károlyhoz. Zacharias pápa Pipint Károly fiát a királyi méltóság elnyerésében segité, tanácsot adván a frank rendeknek, miszerint a kormányt hanyagon vivő Childerik helyébe Pipint tegyék királyoknak, midőn tehát ez 3ik István pápától felszólittatva hadi

sereggel jönne Olaszhonba; Aistulf longobárdok királya megijedvén, az elfoglalt olasztartományok viszszaadását igéré, s ekkor Pipin is hazament. De Aistulf igéretét nem teljesitvén, Pipin visszatért, az emlitett tartományokat elfoglalá, s azokat a rom. széknek átadá, feltartván magának a rom. patricius, és gyámnoki czimet. Kopronim Konstantin császár azon tartományokat visszakérte ugyan Pipintől, de hasztalan. — Károly Pipin fia Desider longobárd király leányát 4ik István pápa tanácsa ellen nőülvette, de attól nem sokára elválván, Desidert maga ellen ingerlette; sőtt miután az elhalt Carolomán testvére fiait birtokaitól megfosztotta, ezek Desidernél pártfogást kerestek, s ez e végett 1-sö Adorján pápánál könyörgött, hogy annak egyikét frankok fejedelmének kenje fel, ezt midőn a pápa megtenni nem akarta; Desider a rom. sz. szék tartományait megtámadta, Adorján pedig őt még követei által sem tudván megengesztelni, Károlyhoz segedelemért folyamodott, ki 774ik évben nagy sereggel jött, Desider pedig Longobardiába huzta magát. Károly husvétünnepre Rómába jövén, Pipin adományozását megerősitette, sőt a spoletai tartományt is a rom. széknek átadá, Desidert pedig egy zárdába csukatván, a longobardok országlásának véget vetett. — Miután később 3ik Leo pápa egykor templomba mentekor ellenei által lováról lerántatván, kegyetlenül megkinoztatott, Padibornába Károlyhoz indult, hol a nyugati birodalom helyre állitásáról tanácskozások történtek, — Károly pedig előküldvén a pápát, nagy sereggel, Rómába ment, a pápa elleneit megbüntette, és 800ik évben december 25-én attól megkoronáztatván, a rom. néptől és tanácstól császárnak kiáltatott ki, s ismét némi ritkaságokat ajándékozott a rom. egyháznak.

12. §. Patriarchák.

Calcedoni 4ik közgyülekezetben 5 patriárcha állapittatott meg: római, konstantinápoli, alexandriai, antiochiai, és jerusalemi. Első volt a római, kinek főnöki jogait patriarchális, vagy metropolitai jogaival nem kell összezavarni. Vannak kik állitják miszerint a rom. patriárcha joghatósága egész nyugotra terjedett, és pedig következő védvekből 1-ör hivatkoznak sz. Ágostonnak Julián ellen irtt könyve 3ik és 4ik fejezetére. Nazjanzei sz. Gergely „carmen de vita sua“ czimű iratára, és sz. Jeromosra, ki Vigilantius ellen irt könyvben azt mondja: „mit csinálnak majd a keleti, mit az egyiptomi, mit az apostolszéki egyházak?“ hol a keleti, és egyiptomi egyházak által érti azon földtéreket, mik a konstantinapoli, alexandriai, antiochiai, és jerusálemi patriarchákhoz tartoztak, és épen azért a nyugoti minden egyházakat az apostoli szék patriarchális joghatósága alá tartózandóknak ismeri. 2-or hivatkoznak a rom. pápáknak egész nyugoton gyakorlott patriarchális joghatósága számtalan tényeire, illyek po: 1-ső Leo pápa tényei Hilár arelati érsek ellen Galliaban, illyek Sozimus pápáé Afrikában Apiarius ügyében, illyek II. Gergely pápáé Britanniában. 3-or hivatkoznak a 314ik évi arelati gyülekezetre, hol állittatik, miszerint a rom. pápa legnagyobb megyéket bir; — mi igaz nem lenne, ha ha a rom. patriárcha joghatóságához csak Róma városa körüli egyházak (ecclesiae suburbicariae) tartoztak volna, mint azt az ellenfél akarja, mert ez esetre akármellyik más patriarchának terjedtebb megyéje lett volna. Tehát a városkörüli egyházakra metropolitai joghatósága terjedt a rom. püspöknek. — De vannak mások, kik a rom. patriarchátus joghatóságát csak az olaszhoni egyházakra szoritják, azon alapból, mivel a rom. pápák Olaszhonon kivül sem részletes zsinatokat nem hivtak összse, sem püspököket

nem szenteltek a 9ik századig, mi mégis a patriarchális joghatóság jelleme volt.

Második pariárcha volt a konstantinápoli püspök, ki eleve a heracliai exarchának alárendelttje volt, hogy pedig patriárchális méltóságra juthatott, alkalmul szolgált a rom. birodalomnak keletre-, és nyugotrai felosztása, és a konstantinápoli városnak birodalmi székké történt emeltetése, honnan e város 4ik században uj Rómának kezde neveztetni, melly idő óta a főbb metropoliták is ohajták ezen püspökséget; Midőn pedig e város püspöke az 1-sö konstantinápoli 2ik közgyülekezetben a római püspök után tiszteleti elsőbbséget nyert, olly hatálylyal kezde birni, hogy még a külmegyék papjai felett is gyakorlotta a joghatóságot, igy tett aranyszáju sz. János, ki az eretnekpüspökök fondorsága meggátlására Azsiában Pontusban, Traciában, az eretnekeket letette, és igaz hitü püspököket rendelt, ottan zsinatokat gyüjtött össze, és az egyházakat rendezte; nyomdokait követték utódai is, kik közt Atticus 2ik Theodosius császárnál azt eszközlé ki, hogy a mondott tartományokban a konstantinápoli püspök tudta nélkül semmi nagyobb érdeki rendelkezések nem történhettek; — s már a calcedoni 4ik közgyülekezetben nem nyugodt Anatolius konstpli püspök, mig a gyülekezet atyái 28-, és 29ik szabály erejénél neki mint akkoron megállapitott patriarchának azsiai pontusi, trácziai tartományokat joghatóságul alá nem rendelték. Minek ugyan a pápa követei, kik azon ülésben jelen nem voltak, s maga n. Leo pápa s utódai ellenszegültek, azt az 1-sö nicei közgyülekezet határozványaival elleniesnek állitván; de azért az emlitett szabályok foganatát, és erejét megnem gátolhatták, mert a konstpli patriarchák ez idő óta még az ugynevezett barbar egyházak felett is elsőbbséget igényeltek, sőt a rom. patriárcha felett is emelkedni törekedtek, s onnan történt, hogy böjtölő János konstantinapoli patriárcha oecumenicus

vagy közönséges patriárcha czimet vett fel, mit 2ik Pelagius, és n. Gergely pápák ellenmondásaira sem akart letenni utóda, mi okból n. Gergely pápa e hiuság viszszaütésére Isten szolgáinak szolgája (servus servorum Dei) czimet vett fel, mit maig is megtartanak a rom. pápák. De Mauritius császár, ki e részben a konstpli patriárchákat pártfogolá, elhalván, Phocas utóda n. Gergely kérésére velek a mondott czimet letétette. Ma a konstpli patriárcha török iga alatt nyomorog, alexandriai, antiochiai, jerusálemi némikép neki alárendeltetvék, és e patriarchatusokból a szentek közé számitási jogot a konstpli gyakorolja, s ügyeiket az udvarnál előmozditja, — választatik a papság és nép által, méltósága diszjelét a szultántól veszi, rangja polgári tekintetben a három lófarku basáéval mérkőzik.

Harmadik fokozatu patriárcha volt az alexandriai, mellynek e méltóságra emelési alkalmául szolgált ezen városnak a római után mások feletti elsőbbsége, és Márk apostol mint ezen városi egyháznak alapitója iránti tisztelet, honnan történt, hogy ezen város püspöke már az 1-sö nicei közgyülekezetben a 6ik szabálynál fogva Egyiptom, Libia, és Pentapolis tartományokban metropolitai jogot nyert. De a monophisiták eretneksége, és az Arabok berohanásai ezen patriarchátust annyira meggyöngitették, hogy ma az alexandriai patriárcha csak nevéről ismeretes, és Kairóban dicstelen lakozik.

Negyedik fokon állott az antiochiai patriárcha nemcsak a rom. birodalom azon felosztása tekintetéből, miszerint a keleti praefecturának Antiochia városa feje volt, hanem sz. Péter ezen egyház alapitója iránti tiszteletből is, melly okokból már az első nicei közgyülekezet 6ik szabálya által e püspök metropolitai jogait megerősité a keleti egyházakra nézve. El terjedt e patriárchatus 15 széles tartományra, melly nagy külterje már magában is okot

szolgált arra, hogy jogai megrongáltassanak, s onnan történt, miszerint a cyprusi püspökök joghatósága alúl magokat fölmentették, a perzsa-, és ind-egyházak pedig független primást választottak magoknak, bár valódilag az ő joghatósága alá tartoztak. A monophisiták elterjedt eretneksége, és az arabok folytonos kalandozása miatt e patriarchátus is hajótörést szenvedett, s ma az antiochiai patriárcha Damaskban megvonulva él.

Ötödik, és utolsó fokozatu patriarcha volt a jerusálemi, melly város eleve nyomorult elpusztulása után még a metropolitai rangra sem emelheté püspökét, ki is a caesariai (Palaestinában) metropolitának volt alárendelttje. De mivel ezen egyház Krisztustól, és az apostoloktól alapittatván, a ker. hit bölcsője vala; e tekintetből már az első nicei közgyülekezetben tiszteleti elsőbbséget nyert a palaestinai többi egyházak között. Az ottan n. Konstantin, és anyja Ilona által épitett hires templom, s abba az egész ker. világból zarándoklók, ezen egyháznak és püspökének nagy tekintélyt szereztek, azért is már Cyrill jerusálemi püspök Ákos caesariai metropolitája törvényszéke előtt megjelenni nem akart, függetlenségére hivatkozván, s mivel mind Ákos, mint utódai Arius tanitmanyára átszöktek, Cyrill, és utóda János Palaestinában metropolitai jogokat kezdtek gyakorlani. Sőt Juvenális ezeknek utóda, Arabia, és Phoenicia tartományokban is, mik az antiochiai fömetropolita joghatóságához tartoztak, metropolitajogait elterjeszteni igyekezett, a calcedoni 4ik közgyülekezetben pedig patriarchális méltóságra emeltetett, s joghatóságul Palaestinát nyerte.

Azonban voltak püspökök, kik ezen öt patriarchák egyikének sem voltak alárendelve, mint: a Cyprusi püspökök, perzsa-, ind-egyházak, carthagoi primás, Africa, Numidia, és Mauritania püspökjeivel együtt. És ha a rom. patriarchátus egész nyugotra nem terjedt, akkor a német

galliai, spanyolhoni s többi egyházak (olaszhoniakon kivül) alá nem voltak rendeltetve a rom. püspöknek, mint patriarchának.

Ezen öt főbb, és első rangu patriarchán kivül voltak még más kisebb rendüek is mint: Aquilei, és gradusi patriarchák, a három fejezet (tria capitula) miatt támadt nyugoti szakadás alkalmával alapittatvák, a mint azt alább látandjuk, s miután ezek a rom. egyházzal egyességre léptek 9ik Leo pápa alatt metropolitai jogokat nyertek, azonban a gradusi patriarchaság 5ik Miklós alatt Velenczébe tétetett át, az aquilejit pedig 14ik Benedek két püspökségre osztotta fel.

13. §. Exarchák, primások, metropoliták.

Exarchák a patriarchától csak nevezet, és kisebb terjedelmü megyék által különböztek, — ezen egyházi méltóság keleti volt, s nyugotra át nem származott. Alexandriai, antiochiai, caesariai (Cappadociaban) ephesusi, és heracliai püspökök diszlettek ezen méltósággal, és ez utolsónak még a konstpli püspök is alá volt rendelve. De a calcedoni közgyülekezetben a két első exarchák patriarchális rangra emeltettek, a többi hármak, tehát a heráclai és a konstpli patriarchának joghatósága alá rendeltettek.

A részletes primási, vagy főnöki nevezet még e korszakban különös egyházi méltóságot nem tett, hanem primásoknak neveztettek a jelesb városok püspökjei, millyek voltak a patriarchák, exarchák, és metropoliták. A primás nevezet különleges, és a patriarchák s metropoliták közti közép méltóságot a 9ik, 10ik században kezdett tenni Kivételkép még is megjegyzendő, miszerint ezen korszakban is az africai, numidiai, mauritánai metropoliták primásoknak neveztettek, mi rang a tartományban régibb

felszentelésü püspöknek illetéke volt. Azonban a carthagói primás mindezen metropoliták felett joghatósággal birt s semmi patriarchától nem függött, s e rang nem idősbséghez, hanem ezen egyháznak a többi africai egyházak feletti elsőbbségéhez volt csatolva. Patriarchák, exarchák, metropoliták e korszakban már érsekeknek neveztettek, s első volt sz. Athanáz ki elődjét Sándort érseknek nevezte.

14. §. Püspökök, kanonokok, főesperesek.

E korszakban egy városban csak egy kat. püspök létezhetett, hacsak a szakadás-szüntetési remény egyebet nem javaslott, vagy a megyés püspök elaggottsága s testi gyöngélkedése segédet nem kivánt. Első okból az 1-ső nicei közgyülekezet megengedé a novatiánusoknak, ha a kat. egyházzal egyességre lépnek, saját püspökjök megtarthatását; másik okból pedig a jerusálemi püspök Narcissus Sándort, Valerius hipponi püspök pedig Ágostont választá magához püspöki segédül.

Szaporodván a ker. hivekkel együtt a püspöki hivatal foglalkozásai, mezei püspökök (chor-episcopi) jöttek divatba, kik a püspök nem lakta helyeken annak helyettesei voltak. Hogy rendökre nézve csak presbyterek lehettek, mutatni látszik a neo-caesariai részl. gyülekezet 13ik szabálya, melly a mezei püspököket a 70 tanitványok utódainak nevezi, és az antiochiai részl. gyülekezet 10ik szabálya, melly megengedi a mezei püspököknek egy püspök általi fölszentelhetését, holott a püspöki rend feladasára mindenkor három püspök kivántatott. Mások püspöki rendüeknek állitják a mezei püspököket azon okból: mivel az első nicei közgyülekezetben megkülönböztettek a presbyterektől, és az emlitett antiochiai gyülekezetben hatalom adatott nekik a presbytereket szentelni. — Annyi bizonyos miszerint sokan voltak köztök püspöki rendüek, kik az ül-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

dözők vagy eretnekek ármánykodásai által püspöki székeiktől elmozdittatvák, hogy a püspöki rendet használhassák, megyés püspökök által a falvakon alkalmaztattak, püspökhelyettesi joghatóságot gyakorolván. Innen kitünik, hogy hatóságuk köre a megyés püspök engedvényétől, s bizományától függött-, de azon hatóságuk körét sokszor áthágván, a 11ik században megszüntettek.

A városi presbyterek száma, kik püsköki tanácskart képeztek, megszaporodván, őket némelly püspökök a társulatos életmódra kötelezték, ollyak voltak: Euseb vercelli, és sz. Ágoston hipponi püspökök, azonban e társas élet-szerzetesi nem volt; 8ik században Crodegang metzei püspök, papjainak szinte illy társulatos de már szerzetes szabályzatu életmódon parancsolt, kinek intézetét kegyes Lajos császár 817ik évben Aquisgranban tartott gyülekezétben minden papokra kiterjesztette; e szabályt elfogadó papok a canontól (szabály) canonicus-oknak neveztettek. Ezek egy tágas épületben együtt laktak, egy étteremben ettek, egy szobában aludtak, órákra szabott imáikat együtt végezték, meghatározott időben egy szobába gyülekeztek, s a sz. irásból vagy valami szent atya munkájából egy capitulumot az az fejezetet olvastak, s társulatuk innen capitulumnak káptalannak neveztetett. A káptalan-intézet a püspök nem lakta helyekre is elterjedt, honnan származott a székes, és társas egyházak (catedralis et collegiata ecclesia) közötti különség. De 10ik században némelly kanonokok a közéletmódot megvetvén, szerzetesek lenni megszüntek; e tágultság megszoritása végett némelly püspökök mint carnotei Iro, és damiáni Péter a kanonoki életrendhez szerzetesi fogadalmakat kötöttek, az azokat elfogadók szeretesi kanonokok-, (canonici regulares) a többiek pedig világi kanonokoknak neveztettek el. Ez utóbbiak asztalaikra elmért jószágaikat a püspökétől elválasztva birták, s jövedelmeit husták, a többi papság felett tekintélyt nyertek, s már első

zsengéjükben kétfélék voltak: Canonici in herbis váró, vagy is tiszteletbeliek, kik a káptalanban szavazati joggal, de káptalani jövedelemmelnem bírtak; és canonici in floribus rendes kanonokok, kik káptalani jövedelmet is huztak. A keleti egyházban szinte mindenkor volt a püspököknek világi papokból álló tanácsuk, mi a nyugoti káptalanok hivatalát, és tisztét, habár nemis azon nevezetben vagy alakban, a püspök körül teljesitette. — Magyar-országban a kanonokok még a 11ik és 12ik században kolostori közélet módot tartottak, és püspökeik birtokától elválasztott jószággal nem bírtak, de ez tartozott élelmükről gondoskodni, s akkoriban csak fratres czimmel diszeskedtek, a mint ez a 3ik korszak 10 §ában olvasható.

Hogy a püspök és megyéjéhez tartozó papság közt szilárdabb legyen az alárendeltségi függés; a kóbor papok ellen törvények hozattak, s már a calcedoni gyülekezet 7ik szabályánál fogva az általános és czimnélküli felszentelés eltiltatott. *a*) Megtiltatott szinte vasárnap, és ünnepeken a magán imaházakban isteni tiszteletet végezni, nehogy a nép az anyatemplomban hallgatandó Isten-igéjétől elvonatassék.

---

a) A régi egyházban a nép, s papság által megválasztott papot a püspök erősitette meg, s fölszentelte, tehát a felszentelési czim azon egyház javadalmára történt, mellynek hivei a papot elválaszták, de sokszor javadalmi czim nélkül általános felszentelések is történtek, miket a kóbor, és állandó jövedelem nélküli papok megszüntetése végett a calcedoni gyülekezet eltiltott. Azonban utóbb is történvén e tárgyban visszaélések, a 3ik lateráni közgyülekezet (1179 évben.) a javadalmi czim nélküli felszenteléseket ujolag tiltá, hacsak a felszentelendőnek annyi értéké nem lenne, hogy javadalom (beneficium) nélkül is rangjához képest tisztességesen elélhessen; és ez vagyoni czimnek neveztetik. A trienti zsinat pedig még egy harmadik czimet is rendelt, t. i. asztali czímet, minélfogva felszentelni megengedé azt, kinek addigi eltartásáról, mig a püspöktől javadalmat nyer, valami magán ember vagy közönség kezeskedik.

Illy és hasonló törvények megtartását bizositni akarván a püspökök, Archipresbytereket, és archidiaconokat, főespereseket választottak. Amazok már a 4ik században kezdtek divatozni mint püspöki helyettesek a presbyteri rendfoglalkozásokban, ezek pedig a fegyelmi tárgyakban püspöki segédek voltak, s tekintélyökben annyira haladtak, hogy még a presbyterek fölé is emelkedtek, azért hivataljaikat a presbyterek is kivánták elnyerni, de hatási körüket át hágván hatalmuk meg szorittatott, s ma az espereseknek elébetétetnek.

15. §. Világi fejedelmeknek az egyház iránti viszonyai.

Negyedik századtól kezdve a ker. egyház szolgái a világi fejedelmek legnagyobb kedvezésével éltek. Már n. Konstantin császár földeket, évifizetéseket a birodalmi kincstárból rendelt a ker. papságnak, és alattvalóinak szabadságot adott vagyonaikat az egyházaknak ajándékozni. *a*) Ezen fe-

---

a) Eleve az egyházi szolgák csak a hivek ájtatos és szabad akaratu ajánlataikból éldelegtek, mik kenyérben, borban s egyéb termékekben, néha pénzben is állottak, és ezen ajánlatokból a kenyér, és bor nemesebb része az oltári áldozatra fordittatott; de n. Konstantin idejétől már ingatlan javakat is nyert az egyház, s azokra kiterjeszkedő felügyelés, s jövedelem kezelése a püspökhöz tartozott, kihez a calcedoni közgyülekezet egy gazdálkodó tisztet rendelt, hogy a kezelés annál rendesebben történjék; — 5ik század óta ezen egyházi jövedelmek négy részre kezdtek osztatni, a püspök-, papság-, templomi szükségek-, és szegényekre fordittatvák: 6ik században sokszor megtörtént, hogy a püspök a falusi papok használatára némi földtéreket engede, mi azonban csak ideiglenesen, a püspök tetszélyeig, és visszahuzhatókép maradhatott nálok, megtörtént azonban hogy az illy engedvény a püspök által azon lelkész utódjára nézve is megerősittetett, és igy mintegy elidősülés-praescriptio által a falusi egyház

jedelem első volt, ki a ker. papságot az adózástól, katonáskodástól, s más egy közterhi szolgálatoktól, mellyek az egyházi hivatalkodással összenem férhetők valának, fölmenté. E kedvezéseket utódai is követték, ugy hogy n. Károly császár idejeig mindig több kiváltság ruháztatott az egyháziakra, melly közterhektől felmentés vagyon kiváltságnak neveztetik. *b*) N. Konstantin császár személyes kiváltságokkal (immunitas personalis) is diszesité a ker. papságot, megengedvén a többi kereszténveknek is, hogy a világi birót mellözni akarván pöreiket a püspök itélete alá bocsáthassák, — ezt már sz. Pál megparancsolta a ker. hiveknek, hogy

---

mellett maradott az ingatlan vagyon, honnan is az egyházi javadalmak keletkeztek. Negyedik, és ötödik században az egyházi javadalmakhoz járultak még a tizedek is, és pedig az ó szövetségi tizedek utánzására. Már 885ik évben a matisconi zsinatban megparancsoltatott a ker. hiveknek, hogy a papoknak tizedet fizessenek, tehát e törvénynek már az előbbi században divatozó szokás szolgált alapul, de e törvény csak az angolhoni hiveket kötelezte, a hol is ezen gyülekezet tartatott, N. Károly császár e parancsolatot a 9ik században egész birodalmában elterjeszté. Ezen példát követvén sz. István magyarok királya is, a püspököknek tizedet fizetni rendelt, miről bővebben értekezik az egyházi jogtan. Nyilvános pedig hogy a tizedi jog istenrendeletü eredetét az uj szövetségre nézve kivivni nem lehet.

b) N. Konstantin császár utódai a vagyoni kiváltságot különféleképen módositották. N. Károly császár idejében ezen kiváltság nagy elémenetet nyert, közelebb korban pedig ismét sok módositást szenvede, miszerint több országban megszoritatott, vagy végkép eltöröltetett, mint az austriai császárságban. Magyarhonról e tárgyat lásd a 3ik korszakban. Az emlitett kiváltságokon kivül a 13ik században létre jött az illetéki jótétemény is (beneficium competentiae) miszerint az egyházi személynek mint adósnak az adósság fizetése felett annyit kell jövedelméből felhagyni, mennyi állapotához illő élelmezésére kivántatik.

igy a midőn egymásközt viszálkodnak, a pogányok botrányára ne legyenek, ez volt az alapja n. Konstantin engedvényének is, ki alatt még pogány birák ítéltek a törvényszékeknél, ezek részrehajlásától pedig mindig félhettek a keresztények, — De a püspökök e hatósága csak bizományi hatóság volt, (arbitrium vel judicium compromissi) s ezért ítéletöktől nem engedtetett a fölebbvitel, mert a felek egyeztével választott bizományos birótól az ügy felebbvitele tiltva volt a rom. törvény szerint; — a világi tisztviselőket pedig arra kötelezé n. Konstantin, hogy a püspöki ítéletet haladék nélkül végrehajtsák. De az ügynek a püspöki ítélet alá vihetésére mind a két pörös félnek meg egyezése kivántatott, hogy-ha egyrész világi, más pedig pap volt, vagy mind a kettő világi, mert a papok egymásközti ügyeikben rendesen az egyházi bírósághoz folyamodtak. — Justinián császár a püspökök ezen bizományi hatóságát rendes bíróságra változtatta, szorosan megparancsolván, hogy a papok, barátok, apáczák minden ügyei a püspök mint rendes biró előtt végeztessenek. Azonban a papok polgári vétségei Justinián törvénye szerint a polgári biró körétől fölmentesitve nem valának. Harmadik volt a helykiváltság, és különösen az egyházi menedékjog, (ius asyli) mi által a bűnösöknek egyházi helyeken biztositék adatott, hogy onnan halálbüntetésre ki ne vonathassanak. Illy menedék helyek már a pogányoknál is léteztek, igy Pausanias lacedemoni hadvezér hazaárulás gyanujától nyomatván, hogy a büntetést elkerülhesse, Minerva templomába menekült; a rómaiaknál pedig a fejedelmek szobraihoz szükő gonosztévők, onnan büntetés végett erőszakkal elnem hurczoltathattak. — A zsidóknál (Exod. 21.) a templom belső szent helye olly tiszteletben tartatott, miszerint az oda menekvőt erőszakkal kihúzni tilos volt, kivált ha vétsége ki nem bizonyult. Sőtt (Deut. 4.) bizonyos menedékvárosok (loca refugii) voltak kijelelve, hogy a kétes bünvádról terhelttek oda menekülhes-

senek, miglen kiviláglik vétségök, mert ha vétkeseknek találtattak, a kiszabott büntetésre kiadattak. — A keresztényeknél illy menedékhelyek biztositásának alkalmat adtak a püspökök, esedezvén sokszor a világi birák előtt, engedjenek annyi időt a vétkeseknek, hogy bünbánat és töredelem végett templomba mehessenek, mit amazok szokszor megengedvén, szokássá vállt, miszerint a vétkesek illy helyekre futván, onnan kinem vonattathattak; miután pedig ebből sok visszaélések következtek, a rom. császárok ezen menedéki jogot megszoriták, — igy n. Theodosius az adósokat, Arcadius a királyi kincstár kárositóit megfoszták ezen menedéki kiváltságtól; — 2ik Theodosius ezen jogot ismét kiterjeszté minden vétkesekre, Justinián császár pedig ebből kizárá a gyilkosokat, házasságtörőket és szűzragadókat. — Kitünik pedig a mondottakból, hogy e kiváltság Istennek szentelt dolgok iránti tiszteletből származott, s hogy az egyház kormányzói e kiváltságot isteni rendeletből vagy ön hatalmuktól nem vették, hanem a világi fejedelmektől; ezeknek soha nem szegülvén ellen, a mikor e jogot korlátozni akarták; — 9ik század óta ugyan a rom. pápák e jog iránti rendelkezést az egyházi hatóság alá vitték, és ez érdemben több szabályzatokat hoztak, mik szerint e kiváltság minden sz. helyekre még a temetőkre is kiterjesztetett; azonban a felebbmondottakból világos, miként a pápák ez érdembeni rendelkezései az egyes világi fejedelmek elfogadásától függnek. c)

Bár pedig a nyugoti birodalmak, és országok vadnemzeteknek igája alatt nyögtek, de ott is a papság olly szerencsés volt, hogy a mondott kiváltságokat nemcsak meg-

c) Magyarhonban e kivaltság régi létezését sz. László és Kálmán törvényei tanusitják, nem különben az 1723ki 113. tczikk és 1765ki 27. t. cz. Azonban mái időben az egyházi menedékjog gyéren használtatik Magyarhouban, s nem minden vétségekre, s szent helyekre terjeszthető, mire nézve megtartandó áz 1776ik évi felségi leirat.

tartotta, de szaporitotta is. Mert a győzedelmeskedő vadnemzetek és a legyőzött nép közt közbenjárási tisztet vivén végbe a papság, egymás közt kibékülést szerze, és az idegeneket a honiakkal egy családdá forrasztani igyekezett, honnan is a győzedelmeskedő idegenek látván a püspökök jótékonyságát, azok tanácslatával minden fontosabb tárgyban élni elnem mulasztották, s miután a püspökök tilták papjaiknak ügyeiket a világi biróság elibe vinni, ezen rendelkezéseiket ez uj fejedelmek hitczikk gyanánt elfogadták, s törvényökkel erősiték. Az egyházi javakat pedig olly sértetlen hagyták ezen nyugoti uj urak kivált a frankok, gothok, és longobardok, miszerint azokból semmit elnem csiptek, sőtt szaporitották főkép a ker. hitre történt megtérésük után. Igy meggazdagodván nyugoton az egyházi személyek, nagy tekintéllyel kezdtek birni, s más több jogokat is szereztek az egyháznak. Sőtt a világi törvényszékekben is résztvettek, királyfikat neveltek, országgyülésekben megjelentek, idegen nemzetekhez követségül küldettek, a királyi koronázásban és országos oklevelek (dipploma) készitésében elsőbbséggel birtak.

De a világi fejedelmek is diszlettek némelly joggokkal az egyház körül, melly jogokat az egyház kormányzói mindig helyeslettek. N. Konstantin császár Euseb szerint magát mintegy közönséges püspöknek nézte az egyházban, nem a hitczikkek tárgyában ugyan, mert ott saját vallomása szerint csak Istent s püspüköket ismert biráknak, hanemcsak az egyházi külrend, és fegyelem szabályozásában ezenjogot gyakorlották utódai is, mert az egyházra nézve sokszor törvényeket hoztak, egyházi törvényeket erősitettek, sokszor püspüköket neveztek, azok pöreit elintézték, az eretnekeket büntették, papizsinatokat gyüjtöttek, s azokban a külrend és csend fentartása végett vagy magok, vagy követeik elnöklöttek. És ezen hatóságot az egyház körüli kül-fegyelemben gyakorolták a nyugati ujfejedelmek is,

mint Odoacer, Theodoricus, ki azon szomoru rom. szakadást, melly 2ik Anastáz rom. pápa halála után történt, az egyház javára szerencsésen elfojtotta. A frankok királyai pedig nemzeti egyházgyülekezeteket összehivtak, az egyházi elválasztásokban fő részt vettek, sőtt az egyházi személyek felett itéleti jogot is gyakoroltak. Lásd Ruttenstock H. E. tom. 2. p. 117 — 124.

16. §. Püspök valasztási mód.

E korszakban az első nicei közgyülekezet idejelg a püspöki elválasztás ugy történt meg, valamint az első korszakban. De az emlitett gyülekezet idejétől azon elválasztásban a metropolita is részt kezde venni a többi tartományi püspökökkel, kik közül e végett összehivott tartományi gyülekezetben legalább háromnak jelen kelle lenni. Elválasztván t. i. az alpapság és a nép a püspököt, azt a metropolita megerősité, és a jelenlévő püspökökkel felszentelé. Hogy pedig az első nicei közgyülekezet ideje után is a nép megtartá e választási jogát kitetszik sz. Athanáz példájából, ki Sándor püspök holta után az egész nép egyeztével püspöknek választatott Alexandriában; azt mutatja a carthagói részl. gyülekezet 1-ső szabálya is, végre az azon czélra megrendelt közbenjárók hivatala, kik a püspök holta után az uj püspök elválasztásában leendő egyezésre készitenék el a nép kedélyét. — De ezen népválasztási szabálytól sokszor kivételek, s eltérések történtek, igy eretnekség támadásakor, hogy eretnek ne választassék püspöknek, a nép, melly csak a külszintől vezettetik, az elválasztásból kizáratott. Igy szinte ha valami távullévő megtért nemzetnek püspök kellett, az a nép befolyása nélkül jeleltetett ki, miben például szolgál sz. Athanáz által Aethiopiába utasitott Frumentius; végre ha a nép több részekre ugy hasonlott meg; hogy a szavazat többségével

a választás meg nem eshetett, akkor a metropolita a jelenlévő püspökökkel olly egyént választott, kihez a meghasonlott nép egy része sem ragaszkodott. Azonban sokszor magok a császárok is népbefolyás nélkül választottak püspököt, mint n. Theodosius és Justinián, sőtt a gyülekezetekben is megtörtént sokszor az illy elválasztás, mi kitűnik 1-ső konstantinápoli 2ik közgyülekezetben elválasztott nazjanzei Gergely példájából.

A nyugoti népeknél e korszakban szinte a metropolita, tartományi püspökök, az alpapság, és a nép folytak be a püspök elválasztásába. S mivel a nép általi választás sok zavaroknak adott alkalmat, s a világi fejedelmek több jóval voltak az egyház iránt, és a püspökök befolyása által a világi dolgokba mind a két kormány viszonos összefüggésbe jött; e szerint a világi fejedelmek először beléegyezéssel folytak be a nép általi elválasztásba, később pedig kirekesztvén a népet, magok nevezték ki a püspököket.

A rom. püspök valamint az első ugy e második korszakban is a rom. alpapság, s nép által választatott, és Róma városa körüli püspökök által szenteltetett föl, s csak néha a meghasonlás idejében folytakbe a fejedelmek; megszünvén 476ik évben a nyugoti birodalom, Odoacer, Theodorik, s ezek után a keleti császárok szokták volt megerősitni az alpapság és nép által történt pápa választást; — Pipin frankok királya és Zachariás pápa idejétől (741ik év) ezen jóváhagyási jog elmaradt egész Otto császár idejéig; történt pedig a pápai megválasztás a rom. presbyterekből, és diáconokból, Formosus pápa idejétől óta pedig a külmegyei püspökökből vagy alpapokból is.

17. §. Szerzetesek eredete és szaporodása.

Monachus szó a μονος (egy) és αχος (búslakodás) görög szavakból származik; s egyes bűteljes embert jelent. A

barátok eredete a régi remetéktől származtatik, kiket Antal remete társulatos életre hivott összse, ezt tevén szinte tanitványa Hilarion is Siriaban, és Palaestinában. Negyedik században Pachomius a szerzetesi életmódnak czélszerübb alakot adott, Thebaides tartományban Tebeneso helységben kolostort épitvén, s miután ez megszaporodott szerzeteseit magába nem foglalhatta, több zárdát is épitett, mikben halálakor sok ezer barátot hagyott. Az általa megszabott fegyelem szerint különzött szobácskákban tartoztak ezek az imádság és kézimunkáknak szentelni az egész napot, egy közteremben legnagyobb csenddel ettek kevés eledelt, fejeiket csuklyába takarván, s maga Pachomius mig élt, szolgált ki nekik. — Ammon, Macarius Serapion, Paphnutius, ez életnemet leginkább a keleti tartományokban terjesztették; — nyugotra pedig ez intézetet áthozta sz. Athanáz 340ik év körül, mikor az ariánusok üldözésétől Rómába menekült, ő a nyugoton elszéledve élő remetéket sz. Antal szabalyaira tanitá, és a társas életet velök megkedveltette, mi végre egy kolostort Rómában vagy mások szerint Majlandban épitett. Olaszhonból Galliába terjedt a szerzetesi életmód, hol is turoni sz. Gergely több kolostort épittetett, leginkább pedig sz. Ambrus, Jeronim, Ágoston n. Gergely pápa mozditották elő nyugoton, keleten pedig n. Vazul, nazj. Gergely, aranyszáju sz. János a szerzetesi intézetet. Sz. Vazul ugyan szabályokat irt a barátoknak de semmi szerzetesi rendet nem alapitott, s a mai bazil-szerzetesek csak az ő szabályaitól, miket gyakorlatba vettek, neveztetnek ugy. Negyedik század végével Egyiptomban 90 ezer szerzetes számittatott, s Caprariában a barátok nagy sokaságát versekben énekelték a költők. Ez a szaporodás ugy az egyháznak, mint a polgárzatnak is terhére vált, mert a barátok eredeti intézvényök szellemétől eltérvén, lázadásokkal, s vérengzésekkel töltötték el a vidéket, s eretnekségeket, vallási szakadásokat terjesztettek.

Socrates Historiája 7ik fejezetében irja: hogy miután Cyrill alexandriai püspök e városból a zsidókat kiüzte, s ezt a birodalmi helytartó roszalta; 500 barát támadta meg Alexandriát, sok vérengzéseket vivén végbe. a) Onnan történt, hogy a világi fejedelmek és püspökök kénytelenek voltak őket rendbeszedni, s több császárok mint Valentinian, Marcian, n Theodosius szigoru határozványokat hoztak ellenök.

18. Szerzetesek osztálya, s állapota.

A régi szerzetesek nem alapitóiktól, hanem vagy a helytől, mellyben tartózkodtak, p. o. a nitrai szerzetesek az egyiptomi hegyektől, vagy az életmódtól vették nevezetöket, mint: Acoemeták (álmatlanok.) Különféle osztálynak voltak pedig, igy az Anachoreták barlangokban vagy magános házikókban laktak, coenobiták, kik κοινος közönséges, és βιος élet szavaktól neveztetnek, vagy máskép synnodyták különös szobácskákban, miket azonban egy köz fedél zártt, társulatban éltek. Laurai barátok egy pusztában és egymástól kevésre eltávolitott házikókban, mik mintegy telepet vagy gyarmatot képeztek, laktanak, egy előjáró alatt mint a coenobiták, de ezeknél a laurabeliek tökeletesbeknek tartattak, mert ha a coenobiták vallamellyike laurába akart át menni, sokáig kiséreltetett jámborsága. Sarabaita, vagy remoboth szerzetesek semmi előljárónak

a) Azonban helybenemhagyható azon rosz akaratu emberek törekvése, miszerint a szerzetesi intézetet lealacsonyitni igyekeznek, mert ez intézetnek a czélja szent, s a középkorban (476 -- 1492 év) szerzetesek voltak azok, kik a szép tudományokat fentartották, jobbára nekiek köszönheti a világ miveltségét, minek a barátok által vetett alapon ma könnyü épiteni. Angolhonban a szerzetesek eltörlesztése eredményezte a nyomorultak sokaságát; s sok koldus vesztette el élelmét. Lásd Kobbet Vilmos Angl. reform. historjáját.

alá nem vetve, ketten vagy hárman minden szabály nélkül éldegéltek. Girovagusok, vagy kóborok egy kolostorból a másikba minden szabályzat nélkül járdaltak, kényelmesebb életmódot keresve. Siriában βοσκοι (legelő) nevezetüek is léteztek, kik a pusztában fagyümölcsel, gyökerekkel, és füvekkel élődtek. Acoemeták Sándor konstpli patriárcha által alapitvák, éjjel nappal egymást felváltva szüntelen imádkoztak. Styliták vagy columnarisok, Stylita Simonztól származnak, ki pásztorból szerzetessé levén, saját testével elkövetett kegyetlen bánás miatt a kolostorból kiüzetett, s egy száraz kutban tartozkodott, azután egy magos oszlopon 46 évig élt a lég minden viszontagságai daczára.

Eredeti intézetök szerint a szerzetesek mind néprendüek (laici) voltak, világi papoktól kegyszeri ellátást, (provisio sacramentalis) később nehogy a kolostori fegyelem kárával pusztákból a városokba legyenek kénytelenek utazni az istenitiszteletre, egy vagy két barátpapot kezdtek tartani, ki a kolostori imaházban isteni tiszteletet végezne, és egyéb lelkieket szolgálna ki a szerzetesi községnek; elszaporodván pedig köztük a papirendüek, világi papok hijánya alkalmával lelkészkedésre is kezdettek alkalmaztatni: Senki pedig a püspökök közt nem igyekezett annyira a szerzetesi életet a papival egybekapcsolni, mint n. Gergely pápa, ki a szerzeteseknek több kiváltságokat engede, mik azonban nem oda irányozottak, hogy a barátok a püspökök joghatóságától felmentessenek, hanem hogy birtokuk a püspökök kobozásától menten maradhasson, kik különféle czimek alatt p. o. az apát, vagy kolostori templom szentelésért a barátok jövedelméből némi részt magoknak igyényeltek. Eleve minden állandó jövedelem nélkül lévén, csak kézimunkákból, és kegyes ajánlatokból éldelegtek, de nem sokára ingatlan javakat nyervén, gazdagok, és nagy tekintélyüek kezdtek lenni. Vadon-lakaikból sokszor a városba térvén, először a helységekhez közel, sz. Vazul idejétől

pedig bent a városokban kezdték épiteni zárdáikat. Sz. Benedek koráig a szerzetesi rendszerhez örökre nem voltak lekötve, s szabad volt azt elhagyni, sőt sz. Benedek kora multával is, ha némellyik közülök a házassági életre elszánta magát, házassága érvényes és felbonthatlan volt, csak az egyházi büntetést kellett kiállania. Kitetszik ez Sz. Vazul Amphilochiushoz irt leveléből, aranyszáju sz. János munkájából „adv. vituperat. vitae monast" és a trullani zsinat (629ik év.) 40ik szabályából. Nyugoton is csak 2ik Incze pápa alatt a 12ik században kezdett érvénytelen lenni a szerzetesek házassága can. 40. caus. 27. quaest. 1. — Nem különben egy kolostorból a másikba, vagy egy szerzetesi rendből a másikba szabad volt az átmenet, még sz. Benedek állandóságot nem szabott.

19. §. Benczék.

A nyugoti szerzetesek sz. Benedek vezérlete alatt jöttek uj életrendre által, ki 480ik évben Umbriának Murcia nevü városában születvén, szüleitől Rómába iskolába küldetett, hol a városizajt megunva, csendesebb helyet keresett, és egy olaszországi pusztában három évig élt a nélkül, hogy a szomszéd kolostorban élő baráton kivül, ki őt kenyérrel tartotta, más előtt ismeretes lett volna, később némi pásztorokkal ismerkedett meg, és követőket találván azok számára 12 szobácskát épite, de Florencz nevü szomszéd világi paptól sok méltatlanságot szenvedvén, e helyet odahagyá, és Nápoly városához szomszéd Cassin hegyre ment, hol 529ik évben kolostort alapitott, és tanitványinak szabályzatot rendezett, melly egyházi, és világi hatóságtól jóváhagyatva, az egész nyugot szerzetesei által elfogadtatott, bár ez időben többen voltak, kik szerzetesi szabályokat irtak, millyen volt hispali Isidor a s. Benedek rendszerénél fogva az imádságra elmélkedésre, és kézi

munkára kelle forditani a napot, huseledelt csak a betegek kaptak, a többiek ebédje kétféle főtt eledelből, egy font kenyérből, és kevés borból állott. Ki a szerzetbe akart lépni, többszöri esedezései semmibe vétettek, sőtt gyalázatokkal illettetett, s feltételében állhatatos maradván, az ujonczok közé fogadtatott, és egy évig kiséreltetett, mi alatt háromszor olvastatott el előtte sz. Benedek szabálya; ez után következett a szerzetesi avatmány (religiosa professio) melly örökös engedelmesség, szegénység, és szüzeség fogadalmaiból állott. Tilos volt az apát engedelme nélkül elfogadni valami levelet, kolostoron kivül járni, vagy saját vagyont birni. Az engedetlenség és minden fegyelem elleni tett először intéssel, más izben kemény dorgálással, harmadik izben asztaltóli elkülönitéssel sőt botveréssel, végre az intézetből kizárással büntettetett, de a jobbulását igérő háromszor viszszavétetett. A zárdát kormányzó apát elválasztására nem az életkor, vagy a szerzetben eltöltött évek száma, de az erényérdem szolgált alapul, miszerint a józan többség szavazatánál fogva elválasztatván, a püspöktől megáldatott. Benczék a középkorban hanyatló tudományokat, és szépmüvészeteket magok tartották fen, s a végveszélytől megóták, a régi kéziratokat és könyveket több példányban leirván; — a pusztákat, és vadonokat termékeny földé változtatták, a tavákat kiszáraztották, és így a földmivelést elömozditák. Ez intézetből nagy papi férfiak, s püspökök keletkeztek, mind a két kormányra, de kivált az egyházira vonatkozólag roppanthasznuak.

20. §. Apácza szüzek.

Már a második században sokan esküdtek szüzeséget a nőnembeliek közül is, e korszakban pedig szerzetesi társas életet választottak, szent, vagy egyházi szüzeknek, apáczáknak, nonnáknak neveztetvén, mi utolsó szó egyip-

tomi eredetü, és anya gyanánt tisztelendő asszonyt jelent. Pachomius és sz. Vazul leánytestvérei e korszakban elsők valának, kik szerzetesi intézetbe léptek. Sz. Vazul Caesariaban illy apaczák számára zárdát épite, Romában pedig első apácza volt Marcellina. Számuk e korszakban már sok ezerre ment fel, valamint zárdáik is, sz. Ambrus és turony Márton szorgalmaik által nagyon megszaporodtak, mik is nagyobb biztosság okáért többnyire ben a városban és ugy épittettek, hogy a be-, és kimenet lajtorján és nehezen történhessék; apáczi ruhájikat szerzetesi avatmány, és püspöki áldás-vétel alkalmával kapták, ki ekkor fejeikre szent fedezőt, és szüzességi koronát tett, ha valamellyikök szerzetesi avatmány ellen házasságra lépett, ez ugyan érvényes volt, de az illy egyed egyházi fenyiték alá bocsájtatott.

Negyedik Fejezet.

A theologia állapota, egyházi irók, és vallástanitmány.

21. §. Hittudomány állapota.

N. Konstantin idejétől fogva valamint a pogányok, és zsidók vallása, ugy a szépmüvészetek, és tanulmányok hanyatlani kezdtek, s a pogányok már egyedül azon okból fogtak a bölcsészeti tanulmányba, hogy a ker. hitvallást czáfolhassák. A zsidó tanárok pedig Babilonban, és Caesariában iskolákat nyitottak ugyan, de azokban csak a thalmudi hijábavalósággal bibelődtek. — A keresztények megpihenvén az üldözésektől, a ker. fejedelmek kédvezéseiből nyilvános, és számos iskolákat s könyvtárakat alapitottak,

világi tudományokat is gyakorolván a végett, hogy a pogányok, és eretnekek ellenvetéseit szerencsésen viszaüthessék, s ha Julián császárt kiveszszük, más fejedelmek a pogány iskolák járását nem tilták a kereszténytektől.

Negyedik században; mivel az eretnekek Plato philosophiájából ostromolták a kat. hitczikkeket; azon philosophiát a kat. hittudományban szükség volt használni, s több kat. irományok keletkeztek, mik ezen bölcsészetnem nyomaira vezetnek, de valami rendszeres theologiai munka napvilágra nem jött, mert Lactantius „Institutionum divinarum“ czimű hét könyve csak Krisztusróli hitczikkeket s nem egyebet foglal magában.

Az ötödik században főleg nyugoton a durva tudatlanságrai átmenet kora volt, hol a vadnemzetek folytonos kalandozása az iskolákat, és könyvtárokat tönkre tette, s az észmiveltséget annyira meggyengitette, hogy a szép musák és tanulmányok folytonos viharrok közt elnémultak. Olaszhonban legnyomorultabb volt azoknak állapota, hol is a görögnyelv megszüntetett, a latin a vad nemzetek zagyváló ajkával egybekeveredve annyira elferdült, hogy a szent atyák irományai érthetlenekké lettek. Csak a benczék voltak azon derék férfiak, kik több példányban irván le a régi irók munkálatait, végveszélytől mentették meg a széptudományokat, azonban el nem hallgatható, hogy sok papok, és barátok szántszándékkal szinlettek tudatlanságot, és a közdurvaság miatt az egész ötödik századi tudomány csak kevés gramatikai, és rhetoricai fitogatási zajongásból állott. Azonban mégis a papnevelő intézetekben kivált a sz. Ágoston által alapitott hipponiban, az ifjak papságra képeztettek. Keleten e században Plato philosophiája helyébe Aristoteles bölcsészeti rendszerét kezdték használni a katolikusok, mert a nestoriánus, és monophisita eretnekek ebből támadták meg őket, egyébkint is Origenes tévtana, melly Plato philosophiájából volt meritve, e században kárhoz-

tatva lőn. A sz. irás értelmezésére ez időszakban sokat tett sz. Jeronim.

Hatodik század folytatta a tudatlanságot, s nyomorult volt a theologia valamint más tudományok helyzete s szertartásos könyvek, és szentek élete olvasása határozta a tudományok körét. Turoni sz. Gergely megvallja, hogy grammatikában, és rhetorikában járatlan volt. Maga n. Gergely pápa s többi ker. püspökök a világi tudományoknak nem sokat kedveztek, tartván, nehogy ezeket tanulván a ker. hivek, hibás, s vallástalan tévtanokra vetemedjenek, de sz. tudományok előmozditása szivén feküdt sz. Gergelynek, mert azokat Ágoston szerzetes által Brittanniában elővitte, s Rómában a lateráni iskolának ő volt alapitója. A ker. bölcsészek főnöke volt Boëtius eleve Theodorik goth-királynak kedvencze, később 524ik évben onnan támadt gyanuság-, s hamis vádból mintha Olaszhont a görögök kezére akárna szolgáltatni, e király parancsára kegyetlenül kivégeztetett. Nyugotiak Boëtius útmutatásánál fogva kezdték e században theologiához alkalmazni az aristotelesi bölcsészetet, de semmi rendszeres hittudományi theolog. munka nem jött ki, mert hispali Isidor csak sz. Ágoston és n. Gergely pápa munkáiból irvánki némelly darabokat, egyedül a patrisica theologiának adá némi jelét.

Hetedik, és nyolczadik században közsetétség fedezte a halandók szemeit, legnagyobb oka volt ennek a vadnemzetek folytonos vándor költözése, kik között a gotok, és arabok keleten, s nyugoton legtöbbet ártottak a tudományoknak, mert a még fenálló iskolákat, és könyvtárakat mindenütt elpuszitották. Ómár arab-kalifa 640ik évben tűzlángok martalékává tevé az alexandriai hires könyvtárt, mellyben annyi sok könyv létezett, hogy hat hónap alatt több fürdőházak melegitettek lángjaitól. — N. Justinián császár a tanitók évifizetéseit elhúzván, a tudományokkal keveset gondolt, csak az egyházak ékesitésére forditván fi-

gyelmét. Isaurus Leo császár a konstpli könyvtárt megégetni parancsolá, mellyben számtalan irott könyveken kivül sok ritkaságok találtattak, millyen volt Homernek 15 öles sárkánybőrön leirt Iliása, és 15 fontos gyöngyökkel ékesitett arany evangelium könyv; — a tudományok ezen elhanyaglásából származtatja Natalis Sándor némellyeknél, a képek babonás tiszteletét, minél fogva némelly papok a képekről levakartt festéket a sz. áldozat közé keverték, az Úr testét a szobrok közébe tették, hogy azt a hivek onnan vennék magukhoz, sőtt fehér gyócscsal eltakart szobrokat gyermekeik keresztszüleinek elválaszták, mint irja Theophil császár kegyes Lajoshoz intézett levelében. És mivel a papok közül is kevesen tudtak irni, vagy jól olvasni, a sz. beszédek sem nem készittettek, sem nem mondattak, s csak a postillák vagy is a sz. atyák által mondott, s a misekönyvbe irott homiliák használtattak. Virgilius salzburgi püspök hogy az ellenlábasok (antipodes) létezését védné, sokaktól eretneknek tartatott. Megmaradtak még is a miveltség, és tanultság némi szikrái az egyházi főbb tanárok közt; damaski János Aristoteles philosophiája kedvelője, azzal élt a ker. tan értelmezésében, s összeirván 4 könyvet „de fide orthodoxa“ czim alatt, azokat 1000 fejezetre osztá, s első volt ki theologiai rendszeres munkát adott ki, honnan is a Scholasticusok nagyatyjának, és görögök Lombardusának neveztetett.

22. §. Egyházi irók.

Ez érdemben legelőbbször emlitendő firmiai Lactantius, ki Arnobius tanitója alatt az ékes szólásban annyira előment, hogy ker. Cicerónak neveztetett. Diocletián császár idejében az ékesszólás tanitója volt, s n. Konstantin udvarában Crispus nevelője. A mithologiában járatos lévén, a pogányok vallását szerencsés sikerrel ostromlá;

munkái közt legdiszesebb: „Institutionum divinarum“ hét könyv, és egy „de moribus persecutorum.“ Azonban a chiliasták tévtanába bonyolódott, s védte: hogy e világ csak 6 ezer évig fog tartani, elhalt 325ik évben.

Millevi Optat a donatisták kemény ostromlója, kik ellen s különösen Barmenion ellen nagy munkát irtt, Numidiában püspök volt, elhalt 370ik évben.

Sz. Athanáz 208ik évben született Egiptomban, a tudományokban korán szép előmenetet tett, s sz. Antal remetének barátja lévén, őt sokszor a pusztában meglátogatta. Sándor alexandriai püspök őt diáconusnak szentelte, és magával vette az első nicei közgyülekezetre. Sándor holta után utóda lett püspökségében. Ariánusok ellen szilárd lélekkel védte az igaz ker. hitet, kik ez okból sok üldözésekkel, s vádakkal illeték, sokszor egyházától elüzettetvén, vagy szám üzésben, vagy pusztákban tartózkodott, s miután az igazságért sok méltatlanság közt erős lélekkel küzdött, elhalt 371ik évben. A kat. hit. védelmére irtt sok fontos munkákat hagyott, millyen többi közt: a nicei zsinat határozványiról irtt levél, és védirat (apologia) n. Konstantinhoz.

N. Vazul Cappadociának Caesaria városában született gazdag, nemes és ajtatos szüléktől, a széptudományok kedveért nazjanzei Gergely társulatában sok utazásokat tett, hazajövén pappá szenteltetett, s a vadonba költözvén, magános életet élt, hol a szerzetesi jámborságot példájával, s irataival éleszgette. Nem sokára caesariai püspöknek választatván, az Árius tanát olly apostoli fáradhatatlan buzgósággal, s rettenhetlen hátorsággal ostromlá, hogy Válens arianus fejedelem számkivetésbe küldeni akarta, elhalt 378ik évb. Munkái közt, mik által az eretnekek ellen harczolt, és szerzetesi életmódot ajánlott, legjelelesb: Eunomius ellen irtt könyve, és Amphilochiushoz irtt 3. levele.

Siriai sz. Efraem remeteélet kedvelője, n. Vazultól pappá szenteltetett, s miután edessai püspökké választatott, a vadonba szökött, sirus nyelven több munkálatokat irt, és világ mesterének neveztetett el, elhunyt 379ik évben.

Sz. Cyrill jerusálemi püspök, az ariánusok rendithetlen ostromlója, s azért Ákos caesariai (Palaestinában) metropolitával sok vitája volt, kinek törvényszéke elibe idéztetvén, s megjelenni nem akarván, egyházától elhajtatott, de ismét visszajövén elhalt 386ik évben. Irományai közt hiresek: a katechumenusokhoz, és nem régen kereszteltekhez (neophiti) ker. kötelességekről irott tanitásai.

Nazjánzei sz. Gergely Cappadociának Nazjánz nevü városában, hol atyja püspök volt, született, n. Vazul társával tapasztalás, s tudományok szerzése végett sokat utazott, s hazajövén atyjától pappá szenteltetett, de nem sokára szerzetesi életet választott, utóbb szazimi püspökké szenteltetvén, öreg atyának püspöki hivatalában segédkezet nyujtott. Első konstpli 2ik közgyülekezeten, Konstantinapoli városa püspökének neveztetett ki, hol az egész egyházat sok időtől az arianusok rongálták, de mivel remetei szegénységét balul vették a test szerint élő emberek, miután virágzásba hozta e városban az igaz kereszténységet, kitért ellenei utjából, és Cappadociába visszament atyjához, elhalt 389ik évben. Kitünőkép (per eminentiam) theologusnak neveztetett; több irományai közt jelesek: „Orationes de theologia“ mikben az Istenről és Krisztus Istenségéről értekezett.

Nissei sz. Gergely n. Vazul testvére, az ékes szólás tanulásától elvonatva pappá szenteltetett, s nissei püspöké választatott, Krisztus Istenségét az ariánusok ellen bátor lélekkel védvén, Válens császártól számüzetett, jelenvolt a 2ik közgyülekezeten (381ik évb.) hol a nicei hitvallást sz. Lélek istenségéről szóló záradékkal bővitette az otan egybegyült sz. atyák bizományából; elhunyt 396ik évben.

Sz. Ambros. Ezt Galliában főhivatalt viselő atyja a széptanulmányokban, főleg ékesszólásban tanitatá, s nem sokára Liguriában (mostani Lombardiában) magas polgári hivatalt kapott. Meghalván Majlandban Auxentius püspök, miután utóda elválasztásában a katolikusok és ariánusok megegyezni nem tudnának; Ambrost kiáltották ki majlandi püspöknek, bár még csak katechumenus lenne. Ő Simachust Róma városa előljáróját, ki a balványozást helyre állitani kivánta tervében megakadályozta. A többi pogányok ellen is, valamint az arianusok ellen bátran védte az igaz ker. egyházat. Az egyházi éneklés módját megjavitotta. N. Theodosius császárt nyilvános töredelmezés alá vonta, mit miután e császár buzgón folytatott, attól őt fölmentette; történt pedig ez 7000 thesalonikai ember katonák által Theodosius parancsára elkövetett meggyilkoltatásáért, mivel a thesalonicai nép Botherikust e város előjaróját megölte azon okból, hogy ez egy szolgát, kinek jeles játékaiban a nép gyönyörködöst, holmi vétségei miatt börtönbe zárottat a játékhelyre kibocsátni vonakodott. Sz. Ambros szép, és jeles munkákkal ajándékozta meg az egyházat, elhalt 397ik évben. „Te Deum laudamus“ szavakkal kezdő ének az ő munkálata e? sokan kétkednek.

Sz. Epiphánius palaestinai zsidó eredetü elébb szerzetes, utóbb Cyprus szigetében salaminei püspök, öt nyelveni beszéd miatt ötnyelvünek neveztetett, Origenes tanja felőli vitatkozásba elegyedvén, e miatt sok utakat tett, s heves viszálkodásokat folytatott János jerusálemi püspök és aranyszá'u János ellen, mi végett Jerusalembe, és Konstantinapolyba is utazott, de Konstplból haza felé menvén, a hajón halt el 403ik évben. Munkái közt jeles: „Banarion“ czimü könyv, mellyben különféle eretnekséget soroztatnak elő.

Aranyszáju sz. János ékesszólása miatt ugy neveztetvén, antiochiai születésü, a városi hivatalkodással felhagy-

ván, pusztamagányba vette magát, s megkeresztelkedvén, Flavian antiochiai püspöktől pappá szenteltetett, fedhetlen erkölcse, és a néphez minden nap mondott jeles sz. beszédei miatt elhiresedvén, Arkadius császár által konstpli püspöknek kineveztetett, és Theophil alexandriai főmetropolita által fölszenteltetett. Nem sokára az egyházi fegyelem, és erkölcsösség javitásához fogván leginkább az assonyok illetlen viselete ellen fogott ki, s bár indulatos természetü volt, de tiszta evangelioni szelidséggel intette meg Eudoxia császárnőt is, ki nagy fényüzést vitt, mi okból sokan felzudultak ellene. A püspökök kiket letett, és alexandriai Theophil több ürügyek alatt elleneszegültek, s calcedoni Quercus nevü külvárosban 403ik évben zsinatot tartván, hivataláról letették, és a császár s császárnő egyetértésével a fekete tenger partján fekvő Pithus városába számüzették, de a nép kivánatára, melly máskép zendülőleg tört volna ki, visszahivatott; s miután az erkölcstelenség dorgálásához ujolag fogott, ismét számüzetett, és 407ik évben boldogabb életre szenderült.

Sz. Jeromos stridonban Pannonia szélén gazdag szüléktől származván, Rómában, hol a tudományokban szépen előment, 20 éves korában megkeresztelkedett. Bővebb tanulás végett sok tartományokat bejárt, és Aquileában Rufinus presbyterrel nagy ismeretséget kötött, innen keletre utazott, hol magány pusztában a keleti nyelveket tanulta, miknek a sz. irás értelmezésében nagy hasznát vette. Antiochiában Paulinus püspöktől presbyterré szenteltetett, és Rómába visszatért, hol fontos dolgaiban segédkezül használta őt Damasus pápa, de a rómaiak fesletségét megtámadván, magának elleneket szerze, kik sok hamis vádakkal illették, bár a keresztség felvétele után legjámborabb életü volt, keletre ment tehát vissza, hol Betlehem pusztáiban magánylakot választott, s az eretnekek, s János jerusálemi püs-

pök ellen előszóval, s irataival sokat vitázott, *a*) elhalt 420ik évben több mint 90 éves korában. Főbb munkáji: görög, és zsidó kutfőkből készitett áttétele a sz. irásnak, — némelly prófetákra, és evangelistákra, s sz. Pál leveleire irt Commentariusok, — Stelvidius, Vigilantius, Jovinianus ellen irtt könyvek.

Sz. Ágoston Afrikának Tagaste nevü városában Patricius pogány atyától, s Monica ker. anyától született; Madaurában tanuláshoz kezdett, de a játékszinek látogatása, henyélés, és rosz társalgás megronták gyenge szivét. Felsőbb tudományok kedveért Carthagóba ment, hol a manichaeusok tévtanát beszivta, innet Rómába és utóbb Majlandba utazott, hol az ékesszólás tanitója volt, és Ambros püspök sz. beszédei lelkére kezdtek hatni. Jámbor férfiakkali beszélgetések, és a szent irás olvasása figyelmessé tették állapotára, és az Isten csudálatos módon megtéritette. *b*) Felvevén tehát 33. éves korában Adeodatus fijával, és

---

a) Jeronim az eretnekek ellen bőgő oroszlánnak neveztetett, s azért oroszlánnal festetik, a vitatkozásokban sokszor a mérséklés körét is áthágta, ha állitásait kiakarta vivni. Igy a diáconok ellen, kik ekkor a presbyterek felibe igyekeztek emelkedni, vitázván, hogy a presbytereket fölemelhesse, azokat a püspökökkel majdnem egyeknek állitotta, (lásd sz. Pál Titushozi levelére irtt commentariusát) a diáconokat pedig csak asztal körüli szolgáknak nevezte. — Más helyütt a papi nőtlenséget ócsárolók ellen azt állitja: miszerint a házaspap lélekismeret mardosása nélkül alig állhat oltár előtt. Öcscse Paulinián sz. Epiphantól szenteltetett pappá, ő pedig, az antiochiai egyház akkoron három püspök közt levén szakadva, Páulinus törvényes püspöktől presbyternek szenteltetet, ki a római egyház egységében élt, s onnan van, hogy Jeromos Damasus pápához (epist. 16a) igy ir: „hic in tres partes scissa Ecclesia me ad se rapere festinat, ego vero clamito, qui cathedrae Petri iungitur, mens est.“

b) Sz. Lélek munkálatát érezvén Ágoston, s kertjében egy fügefa alatt feküdvén, e szavakra fakadt: „meddig, uram, meddig

Alipius barátjával a keresztséget sz. Ambrostól, Afrikába utazott, hol Valerius hipponi püspöktől presbyterré szenteltetett, és püspöki hivatalában segéde, és utóda lön. Donatisták, manicheusok, pelagiánusok ellen sokat irtt, és működött az igaz hit javára, elhunyt 430ik évben. Munkálati közt legemlékezetesebbek: „libri de civitate Dei, retractationum, és confessionum.“

Cyrill alexandriai püspök Theophilnak, mint nagy bátyának utóda, nestoriánusoknak keményen ellenszegült, kimulván e világból 444ik évben.

N. Leo pápa római születésü 3ik Sixtus rom. pápa utóda Nestorius, Eutiches, és Pelagius eretnekségeinek lelkesen ellenvetette magát, ékesszólásával Róma városától a veszélyt, mellyet Atilla, és Genzerik fenyegették, két izben elhárítá, megszünt élni 461ik évben. Iratai közt legjelesebb: Flaviánushoz Eutiches tévelye ellen irt levél, mit calcedonban 4ik közgyülekezeten lévő atyák sz. Péter levele gyanánt fogadtak.

N. Gergely pápa szinte Rómában született, s szerzetessé levén, jámborsága, és tudománya közhirűvé vált, s a rom. pápától Konstplba követül küldedett; s hazajövén rom. püspöknek szenteltetett. A három fejezet miatt támadt nyugoti szakadást megszüntette, a britt-nemzeteket ker. hitre térité, az egyházi fegyelmet, az éneklés modját, és a liturgiát jól elrendezé, s a kat. hitet az eretnekek ellen nagy állhatatossággal védé. Hogy Trajánt császárt a pokolból kiszabaditotta, sokan regélik, elhalt 604ik évben. Munkái közt jeles: „liber pastoralis, és sacramentarium.“

---

nem szűnik haragod, miért holnap, és miért nem ma?“ melly szavaira a szomszédból (hol semmi kisded nem volt) mintegy gyermeki gyenge szózat hallatszott: „vedd és olvasd, vedd és olvasd.“ Bemenvén tehát szobájába s a sz. irást felnyitván, Rom. 13: 13, 14 irtt mondás ötlött szemébe, s mindjári a puszta magányba vette magát, és a keresztség fölvételére készült. Confes. l. 8. c. 12.

Hispali Isidor Carthágóban főrendü szüléktől származott, Fulgentius, és Leander püspökök testvére volt. Az Arius tévtanát követő visigótok megtérésén fáradhatlan iparkodott, a sevilli püspökségben testvérének Leandernek utóda, később hispali érsek, és a spanyol-egyház romlott fegyelmének javitója volt, s e végett több izben egyházi gyülekezeteket hivott össze, meghalt 636ik évb.

Damaski János ékesszólásáról Crisororus-nak (arany ömlengőnek) neveztetett, a szerecsenek fejedelmének Damaskban főhivatalnoka volt; de nem sokára elhagyván azt mi a világé, magán pusztába vette magát, s utóbb presbyternek szenteltetett, Leo császár-, és a szent képek többi elleneivel hatalmasan viaskodott; — hogy a szerecsen fejedelem parancsára levágatott jobb keze csudálatosan ismét helyre nőtt, mesélték némellyek. Meghalt 756ik évb. Munkái közt legfőbb: 4 könyv „de fide Orthodoxa.“

E korszak több iróit, mint Prospert, Hilariust, Gennadiust, Salviánust, turoni Gergelyt, és Mártont lásd Ruttenstock Jakab H. E. T. 2. p. 162 — 238.

23. §. Egyházi vallástanitmány.

Az igaz ker. tan e korszakban is eredeti épségben maradt, valamint a ker. hitletéteményt őrző számos sz. atyák buzgóságából, és a gyülekezetek történetiratából kitünik, hol az uj eretneki tanok azonnal kárhoztattak. Azonban e ferditlen hitletétemény mindig bővebben fejledezett és világosabban nyilvánittatott, mint ezt az eretnekek ellen hozott egyházi határozványok mutatják. E korszaki egyházban léteztek magán, és nyilvános hitvallások: illyen volt a nicei, és konstantinápolyi nyilvános hitvallás, melly utóbbit az elsőtől csak a sz. Lélekről szóló hitczik záradéka különbözteti. — Magán hitvallások közt az, a melly ekkép kezdődik: „quicumque vult salvus fieri“ Sz. Athanáznak

mint szerzőnek nem tulajdonitható, mert *a*) hijányzik benne a Ὁμοούσιον (consubstantialis, azonos állományu) szó, mihez sz. Athanáz erősen ragaszkodott, mert azzal a nicei sz. atyák Krisztusnak az Atyávali egy-állatu Istenségét fejezték ki, *b*) emlittetnek benne Nestorius, Eutiches eretnekségei, mik Athanáz holta után támadtak, *c*) maga sz. Athanáz, (kinek munkái legrégibb könyvében ezen hitvallás nem találtatik) vallja, hogy ő idegenkedik hitvallást szerkezni a sardicai zsinat tilalmazványa miatt. — De valószinűebben ennek szerzője Vigilius tapsi püspök volt Afrikaban, ki munkáinak tekintélyt akarván szerezni, azokra sz. Athanáz nevét irá. — A carthagói részl. gyülekezetben a sz. könyvek lajstroma (canon) meghatároztatott, mit a trienti zsinat is elfogadott.

Ötödik Fejezet.

Hittudományi viták, hitszakadások, és eretnekségek.

---

24. §. Origenes tana felőli vitatkozás.

Origenes tévtana, mi előbbi korszakban érintve volt, több ellenekre talált, kik közől jelesebbek voltak: Sz. Jeromos, ez Rufinus barátjával együtt Origenes névbecsét eleve fentartani kivánta ugyan, de miután ennek tana kárhoztatott; igazhitüségét szorgolván, Rufinus ellen támadt annál inkább is, mert ez περι αρχων czimü könyvét Origenesnek latin nyelvre forditván, az előbeszédben felhozta miszerint régente Origenesről Jeromos is jó véleményben volt. Második volt sz. Epiphanius, ki János jerusálemi

püspök, mint Origenes tisztelője ellen hevesen kikelta Jerusálemi templomban, hol János engedelme nélkül Paulinianust Jerom öcscsét presbyternek szentelte fel, ámbár a jerusálemi környékhez semmi joghatósága nem volt. Kikelt ez Origenes tana ellen a betlehem pusztáni szerzeteseknél is, sőt aranyszáju sz. János ellen, ki Origenest mentegette, Konstnplba utazott, s ott annak tudta, s engedelme nélkül egyenesen a templomba menvén, izgatásokat tett, s Jánoshoz be sem térvén, visszautazott, és az uton elhalt. Harmadik volt alexandriai Theophil, ki Origenes tévtanáról vádoltatván, hogy magát kitisztitsa, e tant védő nitrai szerzeteseket Egyiptomból kiűzte, kiket aranyszáju János párfogásába fogadott, onnan történt, hogy Theophil Konstantinápolyba menvén, a császárnőt, és János több elleneit annyira felizgatta, hogy ez letétetvén, számüzetett. Aranyszáju János-, és Rufinuson kivül, sz. Vazul, és nazjanzei Gergely Origenes ügyét csak annyiban pártfogolták, hogy érdemeit dicsérvén, tévelyeit kegyesen birálván, őt mentegetni igyekeztek. — De sokan voltak, kik tévtanát nyilvánosan védték. Miután tehát ezen vita az egész egyházban elterjedt, 400ik év körül Anastáz pápa Origenes tévtanát elátkozta; de ez ellent nem állhatván, Nonus, és Leontius barátok azt több keleti zárdákba ismét bevitték, sőtt Domician ancyrai és Ascidas Tódor püspökük ujolag pártfogolták. Mi okból Pelagius diácon, és Konstplban pápai követ Justinián császárnál azt eszközlötte, hogy ez kibocsátott nyilatkozvány által Origenes tanát eltiltá, miben megegyezett a pápa is, a többi patriarchákkal együtt, s igy egész egyház-szerte kárhoztatott Origenes tana, melly kárhoztatást az 5ik közgyülekezet is jóváhagyta.

25. §. Acoemeta barátok vitája.

A scytha szerzetesek ez állitást: „a sz. háromságból egy szenvedett testben“ Konstnplban Hormisdas pápa kö-

veteinek megerősités végett előterjesztették, mit sem ezen követek, sem a pápa jóváhagyni nem akart. Miután pedig ez állitást az Acoemeta - barátok tagadták, n. Justinián császár követei által 2ik János pápánál azt nyeré, hogy ez a mondott állitást, mit ezelőtt a rom. követek más dolgoktól elfoglaltatvák, megnem vizsgálhattak, megerősitené és az Acoemetákat az egyháztól elkülönitné.

26. §. Három fejezetről vitázat.

Ascidas Tódor Origenes kárhoztatását kedvetlenül vevén, Justinián császárt elhitette, miszerint a monophysiták az egyház egységébe könnyen visszatérithetők, ha ezen három fejezet kárhoztatva lenne: Mopsvestei Tódor Nestoriusnak tanitója, cyrei Theodoretnek Cyrilltől készitett 12 anathematismus ellen irtt könyvei, és edessei Ibás levele, mert ezen férfiak Origenes tana ellenei voltak. Ezen három fejezet a calcedoni közgyülekezetben nemcsak kárhoztatva nem volt, hanem Theodoretus, és Ibás azon gyülekezetben az egyházi egységbe is bevétettek. De a mennyiben e tárgy a hitczikkbe nem vágna; Justiniánnak e tervezés nagyon tetszett, hogy ez által a monophysiták az egyház kebelébe visszatérnének; mi végett, bár a püspökök azon okból, hogy ez a calcedoni közgyülekezet tekintélyét sértené, ellenszegülnének; a császár még is nyilatkozványt bocsátott ki e három fejezett ellen, mit Mennas konstantinápoli patriarcha, és a többi püspökök csak a pápa általi jóváhagyás esetére aláirtak; de István rom. diácon s konstplban Vigilius pápa követe, maga Vigilius, az afrikai és többi nyugoti püspökök beleegyezni nem akartak. Justinián tehát gyülekezetet hirdetett, mire Vigilius is megjelent, de mivel a gyülekezeti atyák magok közt e tárgy iránt megegyezni nem tudtak, a pápa kimondá, miszerint ő maga döntendi el a vitát, s mindannyiak csudálatára a három fejezetet kárhoztatá, —

e miatt sok nyugoti püspökök őt az egyházi egységből kirekesztették, s azért ő a jövő gyülekezetig ítéletét felfüggeszté. Azonban ezen zsinaton, miután megrendeltetett, a nyugotiak megjelenni nem akartak, Ascidás Tódor szorgolásából pedig Justinián a 3 fejezet elleni nyilatkozványt a templomok ajtaira szegezteté, de Vigilius átkot mondott az azt elfogadókra, Justinián tehát a pápát elzáratni akarta, miokból ez Péter templomába menekült, és csak a midőn sértetlensége biztositást nyerne, házához tért; de naponkint uj sérveket tapasztalván, Calcedonba futott, honnan többszöri meghivásra is vissza jönni nem akart. — Justinián tehát nyilatkozványát visszahuzta, Tódor pedig, és Mennas a pápától engedelmet esedeztek, ki e szerint Konstplba visszajött. A hosszas vita eldöntése végett Justinián 553ik évb. közgyülekezetet hirdetett, mellyben a három fejezet némi módositással kárhoztatott, Vigilius most is bele egyezni nem akart, s azért őt Justinian számüzette, s bár a pápa öt hónap mulva az emlitett kárhoztatást elfogadná, de nyugoton e miatt nagy szakadás támadt, mint azt maga helyén emlitendjük.

27. §. Licopoli Meletius szakadása.

Harmadik század végével Meletius licopoli püspök (Thebais tartományban) Péter alaxandriai metropolitától elszakadván, Egyiptom, Libia, és Pentapolis tartományokban, mik Péter joghatóságához tartoztak, rendelkezéseket, és szenteléseket tenni kezde, s sok zavart okozott, e felett a zsoltárok tapsolás közbeni éneklését, tánczot, s sok csengőkkeli csörtetést, és más nevetséges szertartásokat hozott be az egyházba. E szakadás okát máskép adja elő sz. Athanáz, máskép Epiphanius (lásd Ruttenstock H. E. tom. 2. p. 273.) Annyi bizonyos, hogy Meletius Péter ellen személyes gyülölettel kezde viseltetni még akkor, midőn mind

ketten a ker. hit iránti állhatatosság miatt Diocletián üldözése alatt egy börtönben voltak zárva.

28. §. Donatisták szakadása.

Elhalván 311ik évben Mensurius carthagói püspök, a nép, és a papság nagyobb részétől utódának Cecilián carthagói főesperes választatott el, csak az afrikai püspökök jelenlétében szenteltetvén fel. Numidia, és Mauritania püspökei, kik a carthagói püspök mint primásuk szentelésén, sőtt elválasztásán is jogkép jelenlenni akartak, ezt nehezen szivelvén, Carthagóba jöttek, és Ceciliánt magok eleibe idézték. E mozdulatokat élesztgették némelly presbyterek is, kik e méltóságot egy diáconnak irigylették, s azon papok, kik Mensurius halála után a sz. edényeket őrségük alá vették, most pedig azokat Ceciliánnak visszaadni nem akarták. Ingerelte a felhevült kedélyeket főleg egy gazdag Lucilla asszony, kit Cecilián az egyháztól elnem ismertetett vértanu ereklyéi iránt mutatott tisztelet miatt ez előtt megdorgált, ez asszony Numidia püspökjei köztt sok pénzt elosztván, azokat arra vette, hogy ezek Cecilián helyébe, ki törvényszékök elibe megidéztetvén, megjelenni nem akart, Majorinust, Lucilla házi-diaconját carthagói püspöknek szentelték fel, azon ürügyelt okból is, mivel Cecilián, Felix aptungitai püspök által, ki Diocletián üldözése alatt a sz. könyveket megégetésre kiadá, mint traditor által szenteltetett fel, s hogy ezen üldözéskor a megtömlöczöztetett vértanuknak Cecilian eledelt vinni megtiltott. — Igy két részre oszolván a carthagói egyház; e szakadók, kik Donatustól, Majorin felszentelőjétől, és másik Donátustól, ki Majorin utóda volt, donátistáknak neveztettek: n. Konstantin császár elibe vitték panaszos ügyeiket, ez pedig annak megvizsgálását, és elitélését Melchiades rom. pápára bizta, ki három galliai, és három olaszhoni püspökök jelenlétében

ez ügyet megvizsgálván, Ceciliant ártatlannak ítélte, az aptungitai Felix ellen tett panasz pedig tekintetbe sem vétetett, a mennyiben ez, ha traditor vott is, Ceciliant törvényesen fölszentelhette. A donátisták tehát ismét a császár elibe járultak panaszszal, ki Felix ügyét mint historiai kérdést Elián világi főhivatalnok vizsgálatára bizta, de ez alaptalannak találván a panaszt, és a donátisták szüntelen nyughatlankodván: n. Konstantin Arelat városában 314ik évben, német olasz, galliai püspököket hivott össze, ez ügy elitélésére, de itten is vesztvén az'elszakadottak, mivel ezentúl is panaszkodtak, 316ik évben a peresfelek jelenlétében maga a császár ez ügyet megvizsgálván, s Ceciliant ártatlannak találván, a donátistákat birodalmi lázadóknak nyilvánitotta; s mivel ők a császárt azzal vádolták, mintha a katholikusok részére megvesztegetve lenne, ez templomaikat elfoglaltatni, és őket számüzetni parancsolta, mire a donatisták rémitő dühöngéssel egész Afrikát feldulván, azt tűzzel, vassal pusztitották, s szörnyü prédálásokat elkövettek, — N. Konstantin halála után fia Constans 348ik évben a béke helyreállitása végett Afrikába követeket külde hadisereggel ugyan, de tiltván a fegyver erőszakát, ha csak ellen nem szegülnek a donatisták, azonban ellentállván a béketanácslatnak, legyőzettek, és Donatus kolompossal együtt sokan számüzettek. Hitehagyott Julián császár a donatisták püspökjeit visszahivatta, kik fegyveres kézzel Afrikába rohanván, a városokat, és falvakat elégették, a kat. templomokból az oltáriszentséget a kutyáknak szórták, az oltárokat sz. butorokat, és edényeket összetördösvén, a sz. Krizsmát *a*) a templom ablakain kihajigálták, a tem-

---

a) Innen kitetszik, hogy a sz. Krizsma használata nagyon régi a ker. egyházban, — de megvetendő némelly nyugoti irók állitása, mint Udvardy Ignácz uré is, ki rom. ker. kat. egyházi jogtan 2ik kötet 197 §. 288 lap. ezeket irja: „a görög egyház szokása sze-

plom falakat is, mintha a katolikusok által fertőztetve lennének, megmosván. Szigoru határozványok hozattak ugyan ellenök Valentinián, Gratián, és N. Theodosius császárok által, mik szerint a kat. templomok visszaadatni rendeltettek, s reájok pénzbüntetés szabatott, de mindezek sikernélküliek voltak, mert nagy férfiak pártfogása alatt erejök és számuk annyira szaporodott, hogy a 4ik század végével még 400 püspökjeik voltak. Azonban belellenkezetbe sodortatván sz. Ágoston iratai, és vegyes gyülekezeti viták által meggyöngitettek. A carthagói hires tanácskozásban, mi Honorius császár parancsára Marcellin követe előtt a kat. és donatista felek között tartatott, sz. Ágoston annyira megszoritá őket, hogy a katolikusoknak már semmit nem tudván ellenvetni, a császári követ ellenök itéletet hozott, minek eredményeül 412ik évb. Honorius megparancsolá, hogy papjaik számüzettessenek, a népréndüek pénzbirsággal büntettessenek, és egyházaik a katholikusoknak adattassanak; — igy a szakadásnak vége lön, mihez ők eretneki tant is csatoltak, miszerint az igaz egyház a világból kiveszett, és ez csak ő nálok a tiszta szentekből, és igazakból áll, ezen elvből a hozzájok átment katholikusokat ujra keresztelték, és a kat. papokat ujra szentelték fel.

29. §. Antiochiai egyháznak és kalaritai Lucifernek szakadásai.

Ariusi hitczikkből több rosz eredmények keletkeztek, főleg az antiochiai egyházban. Eustatiust ottani kat. püspö-

---

rint nagy csötörtökön megszentelt olaj azonnal a jelenlévőknek, mint lelkikép betegeknek kenetökre fordittatik.“ A tudós irónak akár Goárból, akár másunan szedte ezeket, (mert ezt maga soha nem tapasztalta, sem mástól mint görög rituson lévőtől nem hallotta) ezennel ünnepélyesen ellen mondatik, s nyilvánittatik, miszerint e szokás ha valami részl. egyházban valaha divatban volt is, jelenleg seholsem divatozik.

köt az ariánusok számüzetvén, helyébe Eudoxiust katolikust választák, de a kat. felekezet Eustatius iránti tiszteletből különleges isteni tiszteletet tartott; — az elhalt Eudoxius helyébe Meletius katolikus választatott, kit az ariánusok számüztek, s helyébe Euzojust Arius tanitványát tették püspökké, — igy már három részre szakadt az antiochiai egyház, eustatiánok, meletiánok, és euzojánok felekezetére. — Azonban Lucifer kalaritai püspök Antiochiában érkezvén, hogy a szakadást megszüntesse, Eustatius felekezetéhez tartozó Paulinus presbytert antiochiái püspöknek szentelé, reménylvén, miszerint a többi felekezetek majd Paulinushoz ragaszkodnak, — de ez által a szakadást még inkább megerősité, mert Meletius visszajövén Antiochiaba, némellyek hozzája, mások Paulinushoz ragaszkodtak, azonkivül a meletiánusok az Istenségben három hypostasist, pauliniánusok pedig csak egyet hittek, és egymást eretnek névvel bélye gezték, ámbár a kat. hitczikkben megegyeztek, mert amazok a hypostasis által személyt, ezek természetet értettek. Noha pedig Paulinus, és Meletius közt azon egyezés történt, miszerint egyikök elhalván, az egész antiochiai egyház kormánya a másikra jutna; de ez létre nem jött, mert az elhalt Meletius után Flaviánus, Paulinus után, pedig Evagrius következett, kinek holta után Flávian bár maga kormányozta az antiochiai egyházat, de csak aranyszáju sz. János konstpli püspök közbenjárására, ki Flaviantól volt presbyternek szentelve, eszközöltetett a rom. egyházzali kibéküles, mivel az egyház nagy kárával a Paulinus, és Meletius közti egyezés ellenére vállalta el Flavian a püspökséget.

Midőn e szakadás Antiochiában nagy buzgalommal forrna, vercelli Euseb Antiochiába érkezvén, kalaritai Lucifernek keményen hányta szemére, hogy antiochiai püspöknek felszentelvén Paulinust a szakadást méginkább szilárditá; mi által megsértettnek érezvén magát Lucifer, az

egyházi egyesületből kilépett, és egy felekezettel sem közösködvén szakadását Olaszhon, Spanyolország, Sardinia, és Afrika tartományiban elterjeszté.

Rómában is az ariánusoktól számüzött Liberius pápa helyébe Felix ariánus tétetett pápának, de Liberius nem sokára haza szabadulván a kormányt visszavette. Damasus pápának pedig egy ideig Ursicinus foglalta el helyét.

30. §. Három fejezet miatti szakadás.

A calcedoni zsinat iránti köztisztelet miatt, hol a három fejezet jóvá hagyatott, azoknak az ötödik közgyülekezeten történt kárhoztatása hosszu ideig tartó egyházi szakadást eredményezett nyugoton, és sok egyházi megye, magát a köztestülettől etkülönité. Illyek voltak az istriai, liguriai, velenczei, és aquileji egyházak. Hasztalan igyekezett e szakadást elfojtani Vigilius pápának utóda Pelagius, és N. Justinián császár. Nagy Gergely pápa az istriai püspököket egyességre birta, kiknek példáját követte a velenczei egyház is. Az aqnileji, és liguriai egyházakat pedig sz. Maxim püspök 649ik évben birta Márton pápa iránti engedelmességre.

31. §. Arianus eretnekek.

Arius Afrikában születvén, ékesen szóló, és finom eszü dialecticus volt, eleve Meletius felekezetéhez szitott, de azt elhagyván, Péter alexandriai püspöktől diáconnak szenteltetett. *a*) kiknek a meletianusok elleni tettét rosszal-

---

a) Sz. Péter alexandriai püspök irott cselekedeti könyvében előadatik: mikép nékie egy éjjel Krisztus elrepesztett ruhájában megjelenvén, tiltá Ariust, ki öltönyét ketté szakasztá, az egyházi egységbe fogadni.

ván az egyházból kizáratott. Őt Achillas Péternek utóda presbyternek szentelé, és alexandriai iskolatanitóvá tette. Achillás holta után a püspökségre törekedett Arius, de abban Sándor előzte meg, kinek erkölcsösségében miután gáncsot nem találhatott, tanát kezdé ócsárolni, s midőn egykor Sándor a Fiu Isten Atyávali álllományuságáról (consubstantialitas) a néphez prédikálna, Arius őtet Sabellius tévelyéről vádolta, maga pedig védni kezdé, miszerint Krisztus állományára nézve az Atyaistentől különbözik, őtet csak semmiből kihozott isteni teremtménynek, és a világ alkotásbani isteni eszköznek állitá. Hasztalan igyekezte jobb észre hozni Áriust Sándor püspök, sőt papjait kétszer egybegyüjté, néki szabadságot adván azokkal vitatkozni, de ez nem használván, őt végre két részl. gyülekezetben az egyháztól kirekeszté. — Ekkor Árius Alexandriából kiköltözött, és nagy férjfiak pártfogását kereste, — mit is csak ugyan Euseb nicomedi püspöknél feltalált, ki n. Konstantin császárral elhitette, miszerint Sándor és Arius közti egyenetlenségek csak szavakban álló viták, oka pedig azoknak Arius elleni irigység. Miután tehát a versengések már annyira mentek, hogy azokat a pogányok csufságból a játékszinekben is utánozták; n. Konstantin császár Osius cordubi püspök által küldött levelében inté Sándort, és Ariust, hogy versengeni szünjenek meg, de mindig tovább terjedvén a viszályok, n. Konstantin 325ik évben első közgyülekezetet Niceába hirdetett, hol Arius követőivel s tanával együtt kárhoztatott, s számüzetett, s Thalia nevezetü trágár, és buja dal olvasása pedig, mellyel Árius istentelen tanát főleg a gyönyör-hajlamu asszonyok kedélyeibe csepegtette, s mellyel csak ugyan n. Konstantin leánytestvérét tanitmányára csábitotta, fejvesztés alatt megtiltatott. — N. Konstantin emlitett huga halálos ágyán 330ik évben egy arianus papot magához hivatván, attól rávétetett, hogy Ariusnak a számkivetésből visszahivatását a

császárnál eszközölné ki. Euzojus tanitványával visszatérvén tehát Arius, kétértelmü vallástétellel megcsalta a császárt, s engedelmet nyert visszamenni Alexandriába; — de Sz. Athanáz püspök 331ik évben a visszatérőt nem engedé az egyházba lépni, állitván, miszerint semmi köze a Krisztus egyházával annak, ki Krisztus Istenségét tagadja, — ez idő óta sz. Athanáz vesztét eltökélették az ariánusok, s több hamis vádaikra, mintha Athanáz Arsenius püspököt Thebaisban megölte a gabonának Alexandriából Konstantinápolba vitelét akadályoztatta volna, őt a császár Galliának Trevir városába számüzette. Jerusálemi templom felszentelése alkalmával (335 évb.) n. Konstantin az ott jelenlevő püspökökkel Ariust az egyházi egységbe visszahelyezni akarta, de az alexandriai nép nem engedte; 336ik évb. mikor. az ariánus püspökök Marcell ancyrai kat. püspök ellen Konstplba összegyültek, Árius hitvallási esküt tett le, de azt elmecsavarás által nem az eleibe tett nicei hitvallásra, hanem ruhája alatt rejtett saját hitmintájára irányzotta, igy ismét megcsalatván a császár, őtet következő vasárnap a kat. hivek egységébe igtatni rendelé, de midőn Arius előtti napon követői kiséretében a város utszáin örömzajjal járkálna, az árnyékszékben vérhányásban halt el.

32. §. Ariánusok által okozott zavarok.

Elhalván n. Konstantin császár sz. Athanáz számkivetésből Alexandriába jött, de nicomedi Euseb fondorsága miatt, ki akkoron már kostpli püspök volt, ismét székétől fosztva 1-ső Julius pápához Rómába költözött; — 347ik évben Athanáz, és több kat. püspök ügyében tartatott a sardicai részl. gyülekezet, miben látván az ariánus püspökök, miszerint Athanáz ártatlannak itéltetett, Philipopolis városban külön zsinatot tartottak. — Constantius n. Constantin fia egész családostul ariánus vallásra tért, ellenben

Constans, és Constantin testvérei az igaz hitben maradtak. A sardicai gyülekezet határzata erejénél ugyan Constans esedezésére, sz. Athanázt vissza küldötte Alexandriába Constantius császár de ismét azon vádra, mintha Constantius ellen Magnetius vezért izgatta volna, püspöki székétől elűzetett. Elhalván Constantin, és Constans, egész birodalom Constantiusra szállott, minek eredménye az volt, hogy az arianusi eretnekség az egész ker. világot elárasztá, és a nyugoti egyház leghiresebb püspökei sz. Athanáz kárhoztatására, és az áriusi hitczikk aláírására erőszakoltattak; történt ez Liberius pápával, ki eleve reá állani nem akarván, száműzetett, és az Arius hitczikkét utóbb aláírta, nem különben járt Osius a püspökök legöregebbike, de nem sokára ismét a kat. hitet vették fel, mind ketten az Arius tévelyét kiesküdvén. Az ariánusok pedig többszöri gyülekezeteket tartottak, mikben mindig különleges alakzatokban fejezgették hitczikkeiket. Julian császár Constantius halála után a kat. püspököket hazahivatta a számüzésből, hogy az ariánusokkal folytatandó versengéseik által, a ker. egyházat annál inkább gyengitsék. E. császár alatti üldözést kiakarván kerülni sz. Athanáz álruhába öltözve, hajón szőkött el, *a*) és sokáig a pusztában rejtve nagy nyomorban élt. Válens császár a kat. püspököket ismét számüzette, sz. Athanáz pedig e császár idejében atyja sirboltjában (cripta) négy hónapig titkon tartozkodott. A többi császárok a kat. hitet sürgölték, s igy az ariánusok a 7ik században egészen megszüntek.

Több felekezetre szakadtak pedig, mert némellyek szigoru értelemben vett ariánismus szerint a Fin-Istent az Atyától egészen különböző állományu-, és természetünek

a) Ez alkalommal sz. Athanáz után küldött poroszlók elérvén hajóját, kérdezték tőlle: valjon messzire távozott e már Athanáz? ki felelé, hogy: nem, -- tovább hajóztak el tehát, sz. Athanáz pedig más iránt adván a hajónak, szemeiktől eltünt.

vallották, és ezek anomoeusoknak, vagy eunomiánusoknak neveztettek, — mások félariánusok voltak, kik a Fiu-Istent Atyjához hasonlónak ugyan, de nem egy természetü-, és állományunak hitték, ezek ὁμοούσιον szót elvetvén azt ὁμοιούσιον szóval cserélték fel.

33. §. Macedoniánok.

Macedonius félarianus pap, a katolikusok, és ariánusok versengései közt konstpli püspöknek választatván, püspöki székétől több izben megfosztatott, végre Constantius császár kegyéből is kiesett, mert a dőledező templomból egy másba átakarván vitetni n. Constantin holttetemeit a katolikusok és ariánusok szándékának ellenszegültek, a mi sok vérontásba került, mind ezt a császár Macedoniusnak tulajdonitá, kit e felett az ariánusok több vétségekről vádoltak, és a püspökségről is letették; ő pedig Konstantinapolyból kimenvén, tanitani kezdé, miszerint a sz. Lélek az Atya-, és Fiu-Istennel nem azon egy állományu és méltoságu, hanem csak teremtmény, és eszköz. Követői pneumatumachusoknak sz. Lélek ellen támadóknak, és maratoniusoknak neveztetnek, Maratonius gazdag, és adakozó férfitól, ki ezen eretnek felekezetet leginkább előmozditá, mi 1ső Konstpli 2ik közgyülekezeten kárhoztatott.

34. §. Pelagianok.

Pelagius Britanniában születvén, magán házaknál élő szerzetesek életmodját követte, és Rómában szineskedései által nagy férfiak barátságát elnyerni igyekeze, hol is tanárok közé számittatott, de nem sokára Coelestius társával az isteni malaszt ellen támadván, eretnek tanitmánya terjesztőjét Julián campániai püspökben találta. Midőn 411ik évb. Góthok Rómához közelgetnének, ő Coelestius-

sal Afrikába sietett, s ott megállapodván Coelestius, ő Palaestinába költözött. Tévtanitmánya ezekben pontosult: 1-ör tagadta az eredetibün terjedését, állitván, miszerint ez csak Ádámnak ártott, a halált pedig, és egyéb világi nyomorokat nem azon bűn eredményének, de emberi természetes sorsnak vette, és keresztség előtt a kisdedeket azon állapotúaknak mondá, mi állapotban volt Ádám a bűn elkövetése előtt, s hogy azok keresztség nélkül nem ugyan a menynek országát de az örök életet elnyerhetik. 2-or a természet fölötti isteni belmalasztnak a jó tényekre, és üdvességre szükségét tagadta, állitván, miszerint a szabad akarat az eredetibün által megnem rongáltatott. — Pelagius követői a katolikusoktól különvált társulatot nem alakitottak, s megkell vallani, miszerint tanjok olly homályos, hogy maga sz. Agoston, ki velök legtöbbet vitázott, eszöket nem érhette fel, s soha Pelagius irásba nem foglalta tanitmányát, hogy megszorittatván, védelmére mindig menedék részt találhasson. Azért is tana több változások fokaira oszlik: 1-ör tagadott minden isteni kegyelmet, de a katolikusoktól nyomatván, megengedte a természetes malasztot, — mit a szabad akaratban helyezett. 2-or engedett természet feletti malasztot is, de csak külsőt, t. i. a ker. nyilatkozást. 3-or helybenhagyta a termeszetfeletti belmalasztot is, de nem kiegészitve, t. i. csak észfelvilágositást, de nem az akarat felinditását is, végre pedig ezt is megengedé, de felesleges-nek állitotta. A tényleges ker. tant is elferditették a pelagiánok, tanitván, miszerint a legyőzhető tudatlanság a bűntől menthető, az eskü nem szabad, elmefentartásokkal élni nem vétek, s hogy a gazdagok nem üdvezülhetnek; — több gyülekezetekben kárhoztattak, igy két francziapüspök, Herodes, és Lázár a sz. földre menvén, Pelagius eretnekségе felől vádat tettek; összehivatott tehát Diospolis városban 415ik évb. az egyházi gyülekezet, de az emlitett két püspök jelen nem lehetvén, Pelagius, kivel a gyülekezeti

atyák, nyelvét nem értve, csak tolmács által értekeztek, ezt részére hóditván s tévtanát két értelmüleg adván elő, igaz hitünek találtatott. Ugyan azon évben tartatott ellene a karthagói és millevi gyülekezet, hol tana kárhoztatván, 1-ső Incze pápához zsinati értesités küldetett, ki Pelagiust, és Coelestiust az egyháztól kizárottaknak nyilvánitá, mig az igaz tant elnem fogadandják; erre Pelagius irással kivánt a pápa előtt kitisztulni, Coelestius pedig Sozimus pápa elibe menvén, tévtana kiesküvését igéré, őt tehát a pápa igazhitünek tartá, sőt olvasván elődéhez küldött iratát Pelagiusnak; mindkettőről legjobb véleménybe jött, és az afrikai püspöküket megdorgálta, hogy az ártatlanokat kárhoztatták, de ezek az eretnekek hibáit ujolag megrostálván, Sozimust felvilágositották; ez tehát utódival együt Pelagius, és követőit mint eretnekeket az egyházból kizárá, kikkel sz. Ágoston is 20 évig küzködött.

35. §. Félpelágianok.

Miután sz. Ágoston lelkesen ostromolta a pelagianusokat, találkoztak, kik közép utat választván, sem Pelagius, sem Ágoston tanát nem fogadták, s azért félpelagianusoknak neveztettek, millyek voltak Galliában a masszilei presbyterek Cassianus apát vezérlete alatt, azonkivül pedig némelly afrikai szerzetesek, kik Ágoston eszét föl nem érvén, gondolták, hogy ő a szabad akaratnak helyet nem ad, és ha a jó tények Ágoston szerint Isten ajándékai, akkor a rosz tények miatt (ugy okoskodtak) senkit még megdorgálni sem lehet. Másoknak Ágoston tanitmányától elállani legfőbb okuk volt, az általa védett a kegyelemre, és örök dicsőülésre érdem nélküli, s öröktőli előrendeltetés (praedestinatio gratuita ad gratiam, et gloriam) mert gondolták, hogy ez az emberi igyekezetet, és jótényekbeni előmenetét gátolja; az önbizodalmat táplálja, és a jó úttól eltértteket két-

segbe hozza; — ez okból a jóbani vágmegmaradást is (perseverentia finalis) Isten ajándékának nem tekintették, állitván, miszerint ha ez Istennek ajándéka, akkor az sem eshetnék el az üdvösség reményétől, kinek az Isten öröktől fogva illy ajándékot igért, és az sem nyerhetné az üdvösséget ki illy ajándékra öröktől fogva elnem rendeltetett. Miután tehát a félpelagiánusok a kegyelemre, és dicsőségre örök előrendeltetést az emberi érdemeknek tulajdonitották; a katolikusok ellenvetették nekik a kisdedek példáját, kik Isten igaz itélete szérint keresztség nélkül nem üdvezülhetnek érdemtelenséget nem követvén, mások pedig keresztség mellett Isten ingyeni jóságából érdemök nélkül üdvezülnek. — Mire ők az felelték, hogy az Isten előre látja a kisdedek azon érdemeit, vagy érdemtelenségeit, mellyeket teendők lennének, ha tovább is életben maradnának. Melly állitás ellen a katholikusok felhozták a bölcseség könyve 4ik fejez. ama szavait: „elragadtatott, hogy a gonozság megne változtassa elméjét" honnan következik, hogy az Isten a kisdedeket e világból inkább korán kiszabaditja, hogy sem az előre látott, s elkövetendő rosz tetteiket büntesse; mire a félpelagiánusok a Bölcsesség idézett könyvét álmunkának nyilvániták.

Pelagiustól pedig eltértek imezekben: t. i. az eredetibün terjedését, és a természetfeletti belmalasztnak szükségét elismerték ugyan, de azt állitották, miszerint az isteni malasztot megelőzi emberben a szabad akaratból eredő jóténynek kezdete, mellyel az isteni malasztot megérdemeljük, és igy az Isten malasztját az emberi akaratnak, és érdemnek alá vetették, azon jótény kezdetét pedig az imádságban helyezték, mint olly embéri tényben, mit az emberek szabad akaratuk erejével minden isteni kegyelem nélkül megtehetnek. Tovább azt tanitották, miszerint: „Krisztus megváltása minden embereknek használt" mi ugyan igaz hitü állitás, ha hozzátétetik: „azoknak, kik a megváltás érdemét jótényeik

által magokra alkalmazzák.“ Egyébiránt a félpelagiánusok magok közt nem egyeztek meg az illy tanokban, mik a régi atyák előtt is homályosak voltak. Valának azonban más tudós férfiak is, kik e tárgyban még semmi egyházi határzat nem lévén, a félpelágiánusi tanba bonyolódtak, millyek voltak sz. Hilar arelati püspök, lirini Vincze sat. Sőt mielőtt a félpelágiánusok keletkeztek, tévtanjokban sz. Ágoston és Jeromos őket megelőzni látszatnak. De illy tanokban, mik az emberi elmét majd felül haladják, nehéz forogni a nélkül, hogy az ember az igazhitü vezérfonalt elnevétse, főleg ha az egyház csalhatlan tekintélye illy tárgyakban még semmit nem határozott. Mind ezek tehát ez okból eretnekek nem voltak. — A Galliában nagyon elterjedt félpelagiánusok ellen hatalmasan harczolt sz. Ágoston „de praedestinatione sanctorum“ és „de dono perseverantiae“ czimü munkáiban, mellyekben önmagát fülül haladta, holta után Prosper, és Hilár néprendüek viaskodtak ellenök, — később Fulgentius afrikai, és Caesarius arelati püspök, ki 529ik évben Arausionban zsinatot tartván, a félpelagiánusokat mint eretnekeket kárhoztatta. — Valamint pedig a pelagiánusok az isteni malasztot, ugy a praedestinatiánusok a szabad akaratot félrevetvén, csak az isteni malasztnak tulajdonitották a jócselekedeteket. Vannak azonban, kik állitják, hogy illy eretnekek soha nem léteztek, s hogy a pelagiánusok sz. Ágostont, és követőit jellemezték e névvel.

36. §. .Nesztoriánok.

Nestorius Siriában születvén, antiochiai szerzetes és presbyter volt. Tudománya, és ékes szóllása miatt 2ik Theodosius császár őt konstpli püspöknek nevezte ki. Komoly és olvasott ember volt, mi tulajdonival külszenteskedést párositott, az arianusokat elnyomni törekedett, mi okból Theodosius császárt rávette, hogy ez minden eretnekek

ellen törvényt hozott. Tévtanát még Siriában mopsvestei Thódortól tanulta, és midőn egykor Anastáz presbyter, ki Nestoriussal siriából jött, a néphez mondott sz. beszéd alkalmával Máriát Θεοτοκον Dei para azaz: Isten anyjának lenni tagadná, Nestorius az ő tanát megerősitvén, mondá miszerint, ha az Istennek anyja lenne, akkor igazat hinnének a pogányok, hogy Isteneik anyáktól születtek, és hazudna sz. Pál, ki Krisztust atya nélkül szülöttnek állitotta. E tévelyből egy másikra ment által Nestorius, hogy Krisztusban két, isteni, és emberi személy vagyon; mert ha Mária nem Isten anyja; akkor ő szült emberi természetet, mi emberi személyben állományozik, Krisztus isteni személyét pedig a katholikusokkal együtt elismeré Nestorius, ezen tanalapból pedig Máriát sem Isten, sem emberanyjának nem nevezé, hanem Krisztus szülőnek (Christipara) — Euseb ügynök utóbb dorili püspök Nestoriussal többször vitatkozott, de ez még az afrikai szerzetesek közt is elterjesztette tanát, alexandriai Cyrill tehát inté őt, hogy botrányt okozó állitásait huzza vissza, és a régi atyák tanitmányához ragaszkodjék, kinek viszontjavaslá Nestorius, hogy a régi atyákat inkább ő olvassa figyelmesebben; s minden alkalmat elővett Cyrill nevét becsmélleni, sőt Coelestin pápánál is keresett pártfogást, kit Cyrill mint egyház főnökét mindenről bőven értesitett; a pápa tehát az egyháztól elkülönitési itéletet hozott Nestoriusra, hacsak 10 nap alatt tévelyét vissza nem huzza, irtt Coelestin ez alkalommal hét levelet némelly keleti püspökökhöz, s mindezek végrehajtását Cyrillre bizta, ez pedig négy püspök által küldé el Nestoriusnak az itéletet, azon levéllel együtt, mi Alexandriában iratott a püspöki gyülekezetben; s melly levél az eretnekségek elleni 12 átoktól, Cyrill 12 anathematismusának neveztetett. De ez iromány ellen Nestorius más 12 átokból álló elleniratot készitett, és János antiochiai püspökhöz, s barátjához irtt levelében Cyrill ana-

thematismusait Apollináris eretnekségével bélyegzé, azonban nem sokára a 3ik közgyülekezetben Ephesusban 431ik évben kárhoztatva s számüzetve lön. Felekezete azonban a keleti tartományokban, mint Perzsiában, Indiában egész a chinai birodalomig olly hatalmasan terjedt el, hogy még maiglan 400 ezer lélekre megy; két patriárchája van e felekezetnek, azonban csak a keresztséget, oltsriszentséget, és a sz. rendet tartja kegyszereknek, s több tévelybe bonyolódva hever, de a rom. pápák igyekezete által közülök már sokan csatlakoztak a kat. egyházhoz.

37. §. Eutichiánok vagy monophisiták.

Eutiches, Konstpol melletti zárda apátja, és áldozópap, tudatlan ugyan, de n. Leo pápa és Cyrill előtt érdemteljes férfi volt, mivel Nestoriust czáfolta; ennek tana elleni buzgalomból tévelybe esett, Krisztusban csak egy, és pedig isteni természetet tanitván, emberi természetét pedig az isteni által elnyeletettnek tartotta ugy, valamint a tengerbe vetett mézcsep elenyészik a vizek sokasága közben. Melly tanából következett 1-ör hogy Krisztus isteni természetében szenvede, vagy szenvedése csak szemfényvesztő. 2-or hogy Krisztus anyjával, és mi velünk emberi természetre nézve nem volt egy állományu. Eutiches által védett egy természettől eutichiánusok, monophisitáknak is neveztettek. Euseb dorili püspök hasztalan igyekeze Eutichest, mint barátját ezen tévelytől elvonni, azért is a konstpli részletes gyülekezeten bevádolta, hova ez két izben megidéztetvén, több ürügy alatt megjelenni nem akart a harmadik idézésre pedig azt igérte, miszerint egykét nap mulva személyesen meg jelen a mint is a császártól pártfogoltatván Florencz patricius, és katonák kiséretében megis jelent, de tévtanitmányához makacson ragaszkodván, letétetett, s mindjárt n. Leo pápánál panaszkodott, ki Flavian

konstpli érsektől mindenről értesittetvén, ahoz ama hitúgazatos hires levelet irta, mit a Calcedoni atyák sz. Péter levele gyanánt fogadtak. A pápánál semmit nem eszközölhetvén ki Eutiches 2ik Theodosius császárnál panaszkodott, hogy a konstpli részletes gyülekezet ügyiratai, mellyek erejénél ő kárhoztatott, meghamisitattak, s hogy őtet Flavián még a megidézés előtt itélte meg; mi panaszok a megtett viszgálat után alaptalanoknak találtattak, — igy Eutiches felebbvitelkép a közgyülekezetre hivatkozott s megis nyerte a császártól, hogy Ephezus városába tartandó gyülekezeten Dioscorus alexandriai püspök elnöklete alatt ujolag vétessék fel ügye. E gyülekezeten 449ik évben megjelenvén Eutiches két értelmü hitvallást tett le, s megviszgáltatván az ügyiratok, a császári követ, és Dioscorus erőhatalmától tartván a többi püspökük Eutiches tanát jóvá hagyák, és őt ártatlannak nyilvánitják, Flaviánt pedig és Eusebiust méltóságaiktól megfosztják, de még is Dioscorus előtt könyörögnek, hogy az itéletet aláirásaikkal erősitni kötelesek ne legyenek, mi kérésre dühös módra ülőhelyéről leszáll Dioscorus, s a templom ajtait megnyitván, a katonaságot behivja, mi a püspökököt az aláirásra fegyveres kézzel kénteti. Agg kora, jámborsága s viselt hivatala miatt köztiszteletet érdemlő Flavian, Dioscorus, és Barsumas siriai apát által kegyetlenül megveretett, megbörtönöztetett, számüzetetett, nem sokára elhalván. Igy kezdé, és végzé alexandriai Dioscor a gyilkos zsinatot, minek kimeneteléről n. Leo pápa Hilár követe által, ki ezen erőszakoskodásoktól menten, és szerencsésen Rómába szökött, értesitetvén, Theodosius császártól a közgyülekezet összehivatandását kivánta, de ez a gyilkos zsinat tényeit és határozványit helybehagyta, Dioscor pedig a pápát az egyháztól kizárá. Azonban Marcion császár calcedoni közgyülekezetet hirdetett, hol Eutiches tanával, és követőivel együtt kárhoztatott.

38. §. Monophisiták által okozott zavarok, és Zeno henotichonja.

A Monophisiták a calcedoni közgyülekezettel megnem elégedvén, szörnyü dühöngéseket vittek végbe a tartományokban; 5ik század vége felé Anastáz császár pártfogása alatt olly hatalmaskodással éltek, hogy a kat. papokat az oltároknál is legyilkolták. Palaestinában a monophisita barátok Theodosius szerzetes vezérlete alatt Jerusalem ostromlásához kezdvén, s azt elfoglalván, félgyujtották, s kihajtván Juvenalis kat. patriarchát Theodosiust tették helyébe, a többi kat. püspököt vagy megölvén, vagy megszalasztván. Az egyiptomi monophisiták pedig megölvén Protheriust alexandriai patriarchát Timót Elurust emelték e méltóságra, ezt követvén el több kat. püspökkökkel is. Siriában Barsumas szerzetes egész Örményországig terjeszté a monophisitatant. Gnafeus máskép Fullo Péter konstpli versengő barát fegyveres kézzel foglalta el az antiochiai patriarchalis széket, többször elüzetvén a császár által. Ez a szerzetes a görög trisagionhoz *a)* e szavakat tette: „ki érettünk megfeszittettél“ hogy igy az egy természetről tan a követők sziveiben szilárdittassék, ezen hozzáadást elfogadó monophisiták theopaschistáknak neveztettek, tanitván mintha az isteni természet három személyben szenvedett volna. — Ennyi zavar megszüntetéseül Zeno császár Henotichon czim alatti békenyilatkozványt bocsátott ki Ákos konstpli patriárcha javaslatából, miben az eddig tartott négy közgyülekezet határozványai befoglaltattak, még pe-

---

a) Trisagion keleti egyház énekének eredete 2ik Theodosius császár idejére tétetik, a midőn dögvész alkalmával egy gyermek a régi hagyomány szerint a menyekbe ragadtatván, ottan ez éneket megtánulta, és a többi nép éneklésére ajánlotta, mit megtévén a nép, a dögvésztől megmenekedett.

dig a calcedoni 4ik közgyülekezetéi is, de annak megnevezése elhallgattatott, mivel a monophisiták e gyülekezet által kárhoztatvák, annak nevezetétől is irtóztak. Natalis Sándor a Henothicont mint jó czélból eredőt védi, mivelhogy a császárnak nemcsak joga, de kötelessége is volt az egyházi hitczikkeket, és szabályokat polgárilag megerősitni. Aláirták a Henotichont Ákos, Fullo, Mogus, és más püspökök, de sok monophisiták megvetették azt, mert a calcedoni közgyülekezet nyilvános kárhoztatását kivánták, mi okból az egyiptomi monophisiták Mogus Péterrel alexandriai patriarchával az egyesületet félbeszakasztván, magukat főnélkülieknek (acephali) nevezték, Severus barát kolompostól pedig severiánusoknak. De a katolikusoknak sem tetszett a henotichon, hogy abban a calcedoni zsinat neve, Krisztusbani két természet, és Leo pápa levele elmellőztetett. Azonban Zeno esőszakkal is előmozditá a henotichon tekintélyét, mi végett az azt elfogadni nem akaró Thalája Jánost alexandriai kat. patriarchát letétetvén, helyébe Mogus Pétert nevezé ki; — 2ik Felix pápa a calcedoni közgyülekezet, Krisztusbani két természeti tan, Leo pápa levele, és Thalája János helyreállitásait hasztalan sürgette a császárnál, s Ákost a konstpli patriarchát, ki neki e tárgyban akadályul szolgált, az egyháztól elkülönité, e pedig ezt tevé viszont a pápával, és hivatalában holtaiglan megmaradt.

A siriai monophisiták hanyatló felekezetét felélesztő Jakab nevezetü monophisita püspök, ki az el széledteket egybegyüjté, s több papokat szentelt, — követői jakobitáknak neveztetnek, ezek száma Ázsiában és keleti Indiában ma is egy milliomra megyen, ezeken kivül a monophisiták felekezetéhez tartoznak *a*) az Abissinok majd 4 millio számmal, *b*) Coptusok Egyiptomban másfél millióból állók. *c*) Örmények Török, és Orosz-birodalomban, Austriában, Lengyelben, és Hollandiában két millio szám-

mal. E felekezetek a monophisiták tanán kivül a körülmetélést, és Mózes törvény-szertartásait is gyakorolják, de azon örmények, kik Austriában Lengyelben léteznek, már katolikusok, latinból és görögből elegyitett szertartást követvén. A Florentiai gyülekezet alkalmával e felekezetekből sokan a kat. egyház egyesületét fogadták el, a többiek ma is több tévelyekbe bonyolódva élnek.

39. §. Monotheliták.

Heraclius császár a monophisitákát egyesitni akarván a kat. egyházzal, némellyektől tanácslatot vőn, miszerint e végre Krisztusban egy akaratot, és egyakarati munkálódást vallani, legczélszerűbb eszköz lenne. Sergius konstnpli patriárcha e tanácslatot elfogadhatónak itélte, azért 630ik évben Heraclius határozványt bocsátott ki, miszerint igy kellessék hinni, és vallani. E határozványt sok püspök foganatba hozván, csakugyan sikeresitették némelly monophisiták egyesülését, s mind azok, kik Krisztusban egy akaratot vallottak, azon egyakarattól monothelitáknak nevezteltek; ezek két természetet elismertek ugyan Krisztusban de akaratot csak egyet azon értelemben hogy Krisztusnak, emberi akaratja mindenben megegyezik az istenivel és semmit nem tesz magától, csak mint ezköze az isteninek. — Sophronius jerusálemi patriárcha 634ik évben a többi patriarchákhoz levelet irtt, miben Krisztusbani két akarathoz, és annyi munkálódáshoz szorosan ragaszkodott; — ötet ez okból Sergius konstnpli patriárcha Honorius pápához irott levelében feketén irta le, csak egy akaratot szorgolván, hogy igy a mint mondá, könnyebben térhessenek vissza az egyházba a monophisiták; e miatt a pápa Sergiust levelében megdicsérte, sőtt Sophroniusnak megirá, hogy Krisztusban csak egy akaratot kellessék vallani. Sergius tehát Heraclius által megerősitett ectesis nevü nyilat-

kozványt készitett, miben ugyan tiltatik a Krisztus egy, vagy két akaratjáróli vitatkozás, de az egy akarat nyilván tanittatik, e nyilatkozványt védték Sergius utódai is: Pirhus, és Pál, sőtt az előbbi Heracliusnak fia meggyilkoltatásától gyanus lévén, Afrikába szökött, hol a monotheliták ectesis szerinti hitczikkét elterjeszteni igyekeze, azonban Maximus apát altal legyőzetvén, tanát kiesküendő Rómába indult, de Ravenában szándékát megváltoztatván, előbbi tanitmányára tért, kit ezért Tódor pápa minden követőivel együtt az egyháztól elkülönitetett; — Pál konstantinápolyi patriárcha pedig a pápa átkát elmellőzni kivánván, 3ik Constans császárt reá vette, miszerint ez uj rendeletet adott ki, mi typusnak neveztetett, hol semmi hitvallás nem találtatik, de a sz. atyák, és gyülekezetek tanának sértetlensége mellett, a Krisztus akaratjáról hallgatás parancsoltatik. Miután pedig e miatt a pápánál sokan panaszkodtak, Márton pápa a rom. részl. gyülekezetben az ectesist, és typust a monotheliták pártfogóival együtt (elhallgatván a császárok neveit) kiáthozta, és ezen rendeletét a császár által megerősittetni kérte, ez pedig megboszankodván, a megkötöztetett pápát Görög-országba számüzette, ki legnagyobb nyomorok közt 755ik évben elhalt. — Végre a 6ik közgyülekezeten a monotheliták tana kárhoztatott, de a maronitáknál Libanus, és Antilibanus hegyén ismét menedékhelyre talált, kik Maro János püspöktől mint szerzőjöktől igy neveztettek el. Ezek 1192ik évb. a kereszteshad alkalmával kibékültek ugyan a kat. egyházzal, de attól ismét elszakadván, csak a florenczi zsinat elkalmával tértek meg, vannak azonban közöttük, kik ma is sok tévelyekben hevernek. Valamint pedig a nestoriánusok, ugy a monophisiták, és monotheliták felekezetei is különös patriarchákat választottak maguknak.

40. §. Képüldözők.

Nyolczadik században az ugy nevezett iconomachusok vagy iconoclasták hadat inditottak a sz. képek tisztelete ellen. Első volt Bardanes Philippicus császár, ki a 6ik közgyülekezetet ábrázoló képeket a templomokból kihányatta, s e miatt Constantin pápától az egyházból kirekesztetett, de ezt e császár nem a sz. képek iránti gyülöletből, hanem mint monothelita a 6ik közgyülekezet elleni ingerültségből tette, a mennyire e gyülekezet kárhoztatta a monothelitákat. Az iconoclasták fejedelmének tehát biztosabban mondhatjuk Isaur Leo császárt ki 726ik évb. a sz. képek tiszteletébe csuszamlott visszaéléseket meg akarván szüntetni, minden képeket Krisztusén kivül a templomokból kihányatott, mi miatt alattvalói közt nagy mozgalmak történtek; — ez okból Germán konstpli patriárcha a császár parancsának ellenszegült, s miután ez a sz. képek egészeni eltörlését tárgyazó nyilatkozványt kiadott, olly zendülés támadt Konstplban, hogy a szobrok rontása közben a császár hivatalnokai meggyilkoltattak; 2ik Gergely pápa tehát inté ez iránt a császárt, de ez a dolog elintézése végett közgyülekezetet inditványozott, miután pedig erre a pápa azt felelte, hogy a közgyülekezetre szükség nincs, ha ő merényeitől eláll; a császár pápa elleni fenyegetődzései után püspökjeit összehivta, kik az ő előbbi határozványát helybenhagyták; minek aláirására miután a császár Germant rá nem vehette, őt letétetvén, Anastázt nevezé ki patriarchának, ez pedig a császár akaratját teljesitvén, a pápa által többi iconoclastákkal együtt kiátkoztatott. Sőtt Baronius szerint 2ik Gergely pápa az olaszhoni népet annyira vitte, hogy a sz. képek tiszteletét tiltó Isaur császárnak adót nefizessen, e felett oda hajolván a görög császárok erőtlensége, hogy az olaszhoni tartományaikat a longobardok ellen nem védhették, azok bir-

tokából kiestek. — De 3ik Gergely pápának is hasztalan volt a működése, miszerint e császárt határozványaitól elvonni igyekeze, mert a császár a pápa olaszhoni tartományait megtámadván, azok jövedelmeit Calabriából és Siciliából saját kincstárába vitette. Ez idő tájban sok görög telepedett le Calabriában és Siciliában, miről bővebben értekezünk a 4ik korszakban.

Copronim Constantin császár Leo atyjának 741ik évben utóda lett, s mindenekben nyomdokát követte, ellent nem állhatván Zachariás pápa követsége. E császár 338 püspökből álló zsinatot gyüjte, hol a sz. képek tisztelőire átok mondatott, melly határozványnak ellenszegülő barátok kegyetlen büntetéseknek tétettek ki. Azonban Constantin császárra sok költemény mázoltatik, mintha t. i. Mária szüzet Isten anyjának lenni tagadta, az apostolokat szenteknek nevezni tiltotta, s a pogány ünnepeket tartotta volna és a. t. — végtére e császár a frankok királyához Pipinhez követséget külde, mi által a nyugoti keresztények a sz. képek iránti érzelmét kitudni igyekeze; — 4ik Leo császár 775ik évben elfoglalván a császári széket, eleve ugyan szelidebben bánt a sz. képek tisztelőivel, de utóbb Irene nője párnáiban két képet találván, Theophanes komornokát mint azok behozóját megöleté, nejétől pedig elvált. Végre Irene császárnő, és Constantin fia alatt 2ik nicei 7ik közgyülekezetben a sz. képek tisztelete szabadnak, és hasznosnak nyilvánittatott. De ezen határzat daczára a következő korszakban is sok ellenekre akadt a sz. képek tisztelete, ollyanok voltak Leo, Balbus, és Theophil császárok.

41. §. Apollinaristák.

Apollináris a laudikei egyház diáconja, Apollináris presbyter atyjával együtt Epiphanius pogány férfi barátsága miatt az álistenek tiszteletére mondott énekek alkal-

mával több izben megjelentek a pogány templomban mi miatt Theodot püspök töredelmezés alá vetette őket. Ennek utóda György ariánus püspök a fiatalabb Apollinarist azon okból, mivel laudikei városon átutazó sz. Athanáznak elibement, az egyházból kirekeszté, mi miatt Apollinaris az ariánusok ellen a Krisztus Istenségét olly tulságosan védte, hogy annak emberi természetét is eltagadná, állitván miszerint Krisztus isteni természete emberi helyett mindeneket végzett, s hogy Krisztusnak emberi teste nem észszerü, hanem csak érzéki lélekkel birt. E felett az Atya-Istent legnagyobbnak, a Fiuistent nagyobnak, a sz. Lelket nagynak nevezé, Krisztus ezer évi országlását, és Mózes törvényszerféliek üdvrei szükségét védte. Tévelyeit palástolni tudván, az egyházi tanárok barátságával dicsekedhete, Julián császár alatt a ker. ifjuság számára ó szövetségi historiát készite, — azon Julián és más pogány philosophusok ellen a kereszténység védelmére több könyveket irt.

42. §. Adoptiánusok.

Nyolczadik század végével Elipand hispali érsek Krisztust emberi természetére nézve nem természetes, és igazi hanem csak fogadott Istenfiának vallotta, s több papokon kivül Felix urgelitai püspököt is e tévelybe huzta, melly Nestorius eretnekségével rokon összefüggésben állott, mert az isteni, és emberi természetnek megfelelő két fiusitás filiatio, két személyre néz. Isteni természetére nézve pedig Krisztust természetes, és igaz Istenfiának elismerték az adoptianusok. Felix adoptianus püspök 1-sö Adorján pápa alatt e tévely miatt többször kárhoztatott, s azt többször kiesküdte, valamint 794ik évb. Francoforbia városában tartott részl. gyülekezetben is, de mivel állhatatosságáról alapos kétség támadt, a lioni püspök felügyelése alá biza-

tott, s 818ik évb. elhalt, iratot hagyván, miben az annyiszor kiesküdt eretnekség iránti hajlamát elég világosan mutatta.

43. §. Más eretnekségek.

Photinus smirnai püspök ancyrai Marcellnek tanítványa tagadta a Krisztus Istenségét, és a sz. Lélek saját s különleges személybeni állományozását 344ik évb. kárhoztatván.

Audeus józan erkölcsü férfi, ki a papságnak erkölcstelenségét szabadon szemére hányván, megis veretett, végre az egyháztól magát elkülönitvén tanitá, miszerint az Istennek teste van, és a husvét zsidókkal együtt ünneplendő.

Priscilliánusok a régi gnoszticok felekezetét felélesztették, Priscillián alapitójoktól e tant kapván: e világ ördög munkája, emberi lelkek előbbi világon elkövetett vétkeik miatt a testbe büntetésül zárattak, az ember ördög munkálódása által készittetik al anyja méhében, a hamis esküvel megerősitett hazuság szabad, az ember sorsa örökvégzés által határoztatik meg; e felett a házasság tilos volt nálok, és a test feltámadását tagadták: Caesar-augustani gyülekezeten kárhoztattak ezen eretnekek, és az okozott sok zavarok miatt Priscillián főbb követőivel együtt lenyakaztatott.

Messaliánok vagy euchiták, máskép enthusiasták 360ik körül Mesopotaniában támadtak, tanitván, miként minden embernek ördög társa lévén, azt a rosz cselekedetekre csábitja, kit, miután imádság által előzetik, a sz. Lélek váltja fel ugy, hogy már sem intésre, sem egyéb jó cselekedetre szükség ne légyen, — ők a kézi munkát kárhoztatván, csak koldulásból éltek.

Colliridiánusok eredetüket vették Arabiában némelly asszonyoktól, kik Mária szüzet mint Isten-asszonyt tisztelték, rozslepényt, mit kolirinnak neveztek áldozván neki. — Antidico-Marionitak Mária örök szüzességét tagadták, tanitván, miszerint ez Józseftől több fiat szült. E tant terjesztő

Helvidius, Auxentius majlandi püspöknek tanitványa, sz. Jeromostól megczáfoltatván.

Joviniánus 388ik évb. szerzetesi életmódot odahagyva, elvetemedett életü ember lett, Mária szüzességét, s a böjtöt kárhoztata, e felett tanitott, hogy a szüz, nőtlen, és özvegy állapot egy érdemü, minden vétek egyenlő, keresztség után az ember, bár mit is tesz nem vétkezik. Sz. Ambros, Ágoston, és Jeromos által czáfoltatott.

Vigilantius 404ik évb. Spanyolban pappá lön, Mária szüzességét, a szentek, és ereklyék tiszteletét, a böjtöt, és a szerzetesi életet kárhoztatta, megczáfolta őt sz. Jermos.

Phantasiasták közül némellyek Krisztus testét romlandónak, mások romolhatlannak tartották, ez okból amazok corrupticolák, ezek incorrupticoláknak neveztettek.

Themisteánok vagy agnoiták Krisztusról állitották, miszerint ő az utolsó itélet napját nem tudja. — Triteiták a sz. háromságban három Istent tanitottak. Aërianusok Aërius presbyter után tagadták a püspökök presbyterek feletti elsőbbségét. — Albert, és Kelemen ábrándos férfiak több tévelyeket, és zavarokat támasztottak. Lásd Ruttenstock H. E. T. 2. p. 361. A többi eretnekek mint: Collutiánok, discalceátok, krispliták, gnosimachusok sorozatát itten elmellőzzük.

Hetedik fejezet.

A gyülekezetekről.

44. §. Első nicei közgyülekezet.

E gyülekezetet n. Konstantin császár 325ik évb. Bithiniának Nicea városában gyüjté össze, jelen volt 318 püspök több presbyterekkel, és diáconokkal, az ott jelenlévő 22 a-

riánus püspök fejedelme volt nicomedi Euseb, megjelentek Árius felszóllitására némelly pogány philosophusok is, hogy a katolikusok ellen vitatkoznának, végre n. Konstantin császár ki a gyülekezeti atyákat minden szükségesekkel bőven ellátta. Elkezdvén a gyülekezet, az ariánusok a katolikusok ellen hamis-vád iratokat adának be a császárnak, a mellyeket ő nem is olvasván, tüzrehányatta. Több irók állitják, miszerint e gyülekezeten Silvester pápa helyébe Osius cordubi püspök elnöklött, ezenkivül pedig Vitus, és Vincze rom. egyház áldozó-papjai. Arius a gyülekezet szine eleibe idéztetvén, tévtanával együtt megitéltetett, és kárhoztatott, — tanitmánya ellen készittetett az ugy nevezett nicei hitvallás, miszerint Krisztus az Atyjával egy-állományunak nyilvánittatott, azon egyállomány kifejezésére pedig ὁμοούσιον szó határoztatott meg, mit Áriushoz szitó püspökök kigúnyolva, és morogva fogadtak, mondván, hogy ez uj szó lenne, és az antiochiai zsinatban (296 évben) kárhoztatott, hol e szó eltiltatott ugyan, de samosatei Pál értelmében. Egyébiránt a nicei hitvallást és Árius kárhoztatását mindannyian aláirták, még caesariai, és nicomedi Euseb is, de csak hivataloktóli letétel félelme miatt, az aláirni nem akarók Áriussal együtt számüzettek. 2-or elhatároztatott a husvét megünneplése ideje t. i. tavaszi napéjegyen utáni, és 14ik holdat közvetlen követő vasárnap, az ellengyakorlatuak mint quatuordecimanus eretnekek kárhoztattak. 3-or Licopoli Meletiussal kegyesen bántak a gyülekezeti atyák, elhatározván, miszerint méltóságát püspöki joghatóság nélkül tartsa meg, s a tőlle fenszentelt papok törvényszerűknek fogadtassanak el, de azok, kik Sándor alexandriai püspöktől szenteltettek fel, az egyházi hivatalok elnyerésében felettök elsőbbséggel birjanak. 4-er e gyülekezeti atyák az egyházi fegyelmet 20 szabállyal erősitették.

45. §. Sardicai részletes gyülekezet.

Ez Illyriában 347ik évb. ariánusoktól letett sz. Athanáz, ancyrai Marcell, és gazei Asclepás püspökök ügyiben tartatott. T. i. ezek az ariánoktól letétetvék, 1sŏ Julius pápához folyamodván a rom. zsinatban ártatlanoknak itéltettek, és püspöki székeiket visszanyerték; de ez itélettel nem elégedtek meg az ariánus püspökök, mi okból Constans, és Constantius császárok a két felekezet püspökjeit Sardikába hivták össze, hol cordubi Osius, és Protegenes sardicai püspök elnöklete alatt a három férfi ismét ártatlannak nyilvánittatott, mit látván az ariánusok, magukat elkülönitvén, Philipopolis Thracia városába átmentek, hol gyülekezetet tartván, a három férfit kárhoztatták, és uj vallástételt koholtak.

46. §. Elsŏ konstántinápolyi 2ik közgyülekezet.

N. Theodosius császár Macedonius tana ellen 381ik évb. gyüjté össze e gyülekezetet 150. kat. 36. macedoniánus püspökökből állót, kik mindannyian keletiek voltak. Damasus pápa minden tudta nélkül tartatott e zsinat, melly csak részletes volt a keletiek rsszéről, miután pedig határozványait elfogadta a nyugoti egyház is, 2ik közgyülekezetté vált. Ebben Macedonius tana kárhoztatván, a sz. Lélek Istenségéről szóló hitczikk megállapiitatott, s erről záradékkal nissei Gergely bővitette meg a nicei hitvallást, mi ez okból nicei konstantinápolyinak nevezetetik, s a liturgiában olvastatik. 2-or Maximus törvénytelenül elválasztott konstantinápoli püspök helyébe, nazjanzei Gergely neveztetett ki e méltóságra.

47. §. Ephezusban tartatott 3ik közgyülekezet.

Nestorius tana adott 2ik Theodosius császárnak okot e zsinat 431ik évb. összehivására, mire ő Candidián hiva-

talnokát küldé a külrend, és csend biztositása végett. Összejött 200 püspök, és maga Nestorius is, de Jánost antiochiai püspököt 22 napig hasztalan várván; a gyülekezet alexandriai Cyrill elnöklete alatt megnyittatott; megidéztetett Nestorius, és a gyülekezeten megjelenni nem akarván, mint makacs kárhoztatva hivatalától megfosztatott, melly itélet illy feliratu levél által jelentetett meg neki: „Nestoriusnak uj Judásnak.“ De Candidián e gyülekezeti tényeket érvényteleneknek nyilvánitá. — Megérkezvén utóbb antiochiai János Nestorius barátja, és nehezen vevén, miszerint nem váratott, magánházakban különleges zsinatot tartott, hol Cyrillt, és Memnont efezusi püspököt hivatalaiktól megfosztván, a császárnál balvéleményt gerjesztett felőlök. Nemsokára ezután megérkezvén a pápa követei Arcádius, és Projectus püspökök, és Filep presbyter; a Nestorius ellen hozott itéletet jóváhagyták, antiochiai Jánost czinkosaival együtt megidézték, s megjelenni nem akarót, az egyházból kirekeszték, mindeneket érvényteleneknek itélvén, mit ő különleges zsinatában végzett. Nestorius a császár parancsára számüzetett s ekkor János antiochiai püspök is barátságával fethagyott, az igazhitü püspökökhöz ragaszkodván. Nyilvánittatott e gyülekezetiben, hogy Krisztusban csak egy, és pedig isteni személy vagyon és hogy Mária Isten anyjának ismerendő.

48. §. Calcedonban tartott 4ik közgyülekezet.

Ezt Marcion császár 451ik évben Eutiches tanitmánya feletti versengések miatt hivta összse először Niceában, de a beérkező barbárok miatt Calcedonba áttétette. Összejött 636 keleti, 2 afrikai püspök, és a pápa követei Paschasinus, és Lucentius püspökök, s Bonifácz presbyter. A megidézett Dioscor a gyülekezet szine előtt állani kénytetett

olvastattak a Flavián alatt tartott részl. gyülekezet, és a gyilkos zsinat actái, nem különben n. Leo pápának Flaviánhoz Krisztus két természetéről irtt levele, mi elolvastatván, az atyák mind annyian felkiáltottak. „Ez az apostolok, és a sz. atyák tana mind annyian ugy hiszünk; Péter beszélt Leo szája által.“ Nyilvánittatott e gyülekezetben Krisztus két természetéről hitczikk, és az egyházi fegyelem javitására 29 szabály rendeztetett, mellyek két utolsója erejénél fogva a konstantinápolyi püspöknek másodfoku patriárchalis rangja megállapittatott.

40. §. Konstantinápolyban tartott 5ik közgyülekezet.

E gyülekezetet a három fejezetről hosszas ideig tartó versengések megszüntetése végett 553ik évb. összehivta n. Justinián császár, hova kevés számu afrikain kivül egybegyült 165 keleti püspök, Eutichius konstpli patriarcha elnöklete alatt; mert Vigilius pápa bár Konstantinápolyban, hol e gyülekezet tartatott, jelen lenne, azon megnem jelent, igérvén miszerint irásban különszavazatot küldend. A gyülekezeti atyák tehát mopsvestei Tódor irományait, mint Nestorius tévelye kutfejét kiátkozták, s magát Tódort is, ámbár már nem élne, a ker. hivek egységétől elkülönitették, — nem különben cyrei Theodoret irományait és Ibas levelét kárhoztatván, személyeiket megkiméltek, a mennyire ezek a calcedoni zsinatban Nestorius tanára átkot mondtak. — Azonban Vigilius pápa irott nyilatkozványt küldött, mellyben csak mopsvestei Tódor irományait kárhoztatta, de a császár által Proconensis szigetébe számüzetvén, öt hónap mulva a zsinat itéletét elfogadta, mit Pelagius, és utódai is cselekedtek. S igy e gyülekezet, mi eleve csak részletes keleti zsinat volt, a nyugotiak elfogadása által lett közgyüleketté. Ebben Origenes tévelyeire is átok mondatott.

50. §. Konstantinápolyban tartott 6ik közgyülekezet.

Ezt a monotheliták tévtanitmányából eredt zaravok elnyomatandása végett gyüjté össze Poganat Konstantin császár 681ik évb. — Jelen volt ezen a császár több hivatalnokival, de csak mint külrend- és csend- biztositó, s ez okból a gyülekezet határozványinak a püspökök után irta magát alá. Elnöklöttek itten Agatho pápa követei, Tódor s Gergely presbyterek és János diácon, jelenvolt 166 püspök minden patriarchátusból, kivéve az alexandriait, és jerusálemit, mellyek akkoriban az arab iga alatt nyögtek. Kárhoztattak e gyülekezeten a monotheliták és nyilvánittatott a Krisztus két akaratjáról, és annyi munkálódásáról szóló kat. hitczikk. Tódor, Sergius, és a többi monothelitákkal kárhoztatott Honorius rom. pápa is *a*) Miután pedig a monotheliták főpártfogói mint Macárius antiochiai patriárcha és Konstantin apami presbyter védokaikkal sem-

---

a) Tagadja Baronius Honorius pápának e gyülekezet általi kárhoztatását állitván, miszerint ezen gyülekezet ügyiratai meghamisitattak, de ezt Baronius nem tanusitja, mert ha megis hamisittattak azon acták, mik Konstplban maradtak; nehezebb felfogni, mikép hamisitattak meg a keletiek által azok is, mik Rómába küldettek, holott a pápa követei jelenvoltak a gyülekezeten jól tudván annak határozványait, már pedig a Rómába küldött iratokban csak ugy, mint Konstplban maradtakban, nyilván olvastatik Honorius kárhoztatása. Bartholius pedig Honoriusnak Sergiushoz irott levelét, hol a monothelitai rendszer dicsértetik, meghamisitottnak állitja. Mosheim, ki a régi eretnekeket sorba mentegeti, az egész dolgot bizonytalannak mondja, s hogy Honorius maga sem tudta, mit érez. Mire mások ismét azt állitják, hogy e pápa nem mint eretnek, hanem mint eretnekek pártólója kárhoztatott, a mi ugyan egyre megy. — Lásd erről Gmeiner Hist. Eul. Tom. 2. p. 505.

mit nem tehetnének, Policronius presbyter csudatétellel akarta bebizonyitni a monotheliták tana igazságát, és egy emberi holttestre tévén irott hitvallását, a holtnak fülébe sokáig sugdosott; de feleleveniteni nem tudta. A hosszu várakozásba hagyatott nép mint második szemfényvesztő Simonra átkot kiáltott, s eretnek tanát kiesküdni nem akarván, letétetett, és az egyháztól elkülönittetett.

51. §. Trullai részl. gyülekezet.

E gyülekezet nevezete ered trullum konstpli karajos (arcuatus) palotától, a miben tartatott, máskép quinisextum gyülekezetnek neveztetik, mert az ötödik és hatodik gyülekezetnek pótlékául szolgált, mennyire ezen zsinatokban semmi fegyelmi határozványok nem hozattak, mivel az ötödikben csak a három fejezetek, a hatodikban a monotheliták ügye került szőnyegre. Tartatott a trullai gyülekezet 692ik évb. 211 keleti püspök jövén össze, és 102 szabály hozatott, mi a görög-egyház egész fegyelmi rendezetét foglalja magában. De a nyugoti egyház e gyülekezetet nem fogadta közgyülekezetnek, mert szabályai a nyugoti fegyelmi rendezéssel ellenkezők; — kárhoztatik e gyülekezetben a szombatnapi böjtölés, mennyiben azon nap a manicheusok böjtöltek, azért is e helyébe a szerdai böjt parancsoltatik; böjti napokban pedig a tejes étkezések is tiltatnak, s Krisztus képe nem bárány, hanem ember alakban festetni parancsoltatik sat.

52. §. Niceában tartott 7ik közgyülekezet.

Ezt a sz. képek tisztelete ellen intézett törekvések meg semmisitése végett Irene császárnő Konstantin fijával 787ik évben először Konstantinápolyban, utóbb az ott támadt katona lázadás miatt Nicea városában gyüjté össze, jelenvolt

350 püspök, elnöklöttek 1ső Adorján pápa követei: Péter rom. egyház főpresbytere, és Péter sz. szabbas apátja, de csak külelsőbbség jeleül, mivel Tarasius konstantinápoli patriárcha kormányozta a gyülekezeti tárgyak folyamát. Kárhoztattak e zsinaton az iconoclasták s elhatároztatott, miszerint a sz. képek tartása, és tisztelete szabad, és hasznos. Ezen gyülekezet ügyiratai Károly négy könyveiben, mellyek szerzőjének Alkuin tartatik, és a 794ki évb. tartott francoforbi részl. gyülekezet határozványiban nem helyeseltetnek, mi onnan történt, mivel a frankok ezen nicei gyülekezet görög iratai latinra lett rosz áttételét használták, s gondolták, miszerint a keletiek a sz. képeknek isteni tiszteletet tulajdonitottak, azonkivül a francoforbi gyülekezet, és az emlitett szerző a keletieknél divatozott azon képtiszteleti módot támadja meg csak, mi fejhajtással tömjénezéssel történt, nem pedig a képek tisztelete lényegét; — mivel a nyugotiak akkoriban csak emlék és példakövetés miatt tartották házaiknál a sz. képeket. A francoforbi gyülekezet ügyiratai ugyan konstantinápolinak nevezik azon keleti zsinatot, minek a sz. képekről hozott határozványait nem akarták elfogadni, de azt azért nevezték annak, mert e zsinat eleve Konstantinápolyba volt rendelve, s onnan Niceába tétetett át; nem is érthettek valami más konstantinápoli gyülekezetet, mert semmi más konstantinápoli gyülekezetben nem határoztatott a képek tisztelete, sőtt Isaur Leo, és Copronim Constantin alatt ellenkező történt a konstantinápoli gyülekezeteken.

Hetedik Fejezet.

Egyházi fegyelem, szertartások, és ker. erkölcsösség.

53. §. Böjtölés fegyelme.

Hatodik században a husvét előtt nagy böjt már szigorubban megtartatni, s az egész egyházban több hetekre törvényszeresen terjedni kezde. Mert 4ik és 5ik században annak megtartására nézve a rész egyházakban még nagy volt a különbség. Socrates szerint H. E. l. 5. c. 22. Rómában husvét előtt csak három hétig (a szombatot, és vasárnapot kivéve) Illyriában, Achajában, Alexandriában hat hétig, (ismét a szombatot és vasárnapot kivéve) másutt pedig csak egy hétig böjtöltek. Igy tehát a husvét előtti negyven napra terjedő böjt a keleti, később a nyugoti püspökök példája, és a részt. egyházak szokása erejénél fogva csak a 6ik században elterjedt, és törvénynyé vált az egész egyházban. N. Leo pápa nemcsak a husvét előtti, de még a kántor böjt eredetét is, az apostoli rendelkezéstől származtatja, hogy ezt foganatosabban ajánlhassa. — A szombatnapi böjtöt, mit a spanyol-egyház már a 4ik század elején szerdai böjt helyébe kezdé gyakorolni, a nyugoti egyházban nagy szorgalommal mozditá elő 1sö Incze pápa az ötödik században. Majlandban sz. Ambros idejében még nem tartatott a szombati böjt, mi ki tetszik ezen püspöknek Ágostonhoz intézett feleletéből: „ha Rómában vagyok böjtölök, ha nem vagyok nem böjtölök szombaton. Ellenkező volt a keletiek szokása kik a szerdai böjtöt megerősitették a trullai zsinatban. Midőn pedig e korszaki keresztények estve felé feloldották a

böjtöt, nemcsak mértékletes vacsorát ettek, de az eledelekben is különbséget néztek, mi okból keveset evén nem csak böjtöltek, de némelly eledelektől is mint tojástól, tejtől, hustól tartózkodtak.

54. §. Töredelmezési fegyelem.

Keleten nem a törvény szigorából, de a töredelmezés szentsége kiosztója tanácslatából alávetni a nyilvános töredelmezésnek a titkos bűnöket szokás volt egész a 4ik századig, akkor Nectarius konstantinápoli püspök e szokást eltiltá, mert egy nemes asszonyság a templomban bűneiért töredelmezvén, egy diácon által megszeplősittetett, melly vétket a gyóntatónak titkon fülfedezvén, annak javaslatából azt nyilván az egész község előtt meggyónta, honnan nagy botrány támadván, a püspök által a diácon letétetett, a gyóntató pedig hivatalától meg fosztatott, mert ez esetben a nyilvános töredelmezést ajánlani nem kelle. Ez óta a titkos bűnök a nyilvános töredelmezésnek a gyóntató tanácslatából történt alávetési szokás keleten megszünt, megmaradt még is a nyilvános bűnök miatti nyilvános töredelmezés, és a titkos fülgyónás. Ugy történt ez nyugoton is a 7ik században. De 10ik — 11ik században megváltozván az idők szokása, a nyilvános töredelmezés általában szünni kezde, mit nem egyébnek tulajdonithatni, mint a vadnemzetek folytonos kalandozásai miatt a keresztények közé becsuszott erényromlásnak, honnan történt, miszerint Britanniában a pénzbeli büntetés, zarándok életmód, önostorozás, alamizsnálkodások, templomok, kolostorok, ispitályok alapitása vagy javitása elfogadtattak a töredelmezési foglalkozások helyébe. Aquisgrani zsinatban 817ik évben eltiltatott a járdalati töredelmezés, mit 8ik században a gyóntatók feladni szoktanak, hogy a nagy bűnösök vas bilincsekben idegen tartományokon keresztül kiszabott ideig vándorolni kötelesek legyenek.

55. §. Papnőtlenség.

Az ancyrai gyülekezet 314ik évb. 10ik szabálya által meghatározta, miszerint azon diácon, ki szentelésekor nem nyilvánitá püspöke előtt akaratját a nősülésre, ha később megházasodik, hivataláról tétessék le. E büntetést hozta a 315ik évb. tartatott neo-caesariai zsinat is azon presbyterre, ki felszentelése után feleséget vesz. *a*) De ezen részl. gyülekezetek az egész egyháznak törvényt nem szabhattak, s nem is volt ez ideig eltiltva, a papságnak nősülni felszentelés előtt, és házas állapotban felszentelés után is élni; — melly szabadság elleni törvényt *b*) a nicei első közgyülekezet szabni akart ugyan, de ellene szegült Paphnutius thebaisi püspök, lelkesen kifogván, miszerint illy terheket a papok nyakába tolni nem tanácsos, s elég lesz, ha a régi fegyelem szerint *c*) felszentelésök után nekiek nősülni nem engedtetik, nem pedig hogy felszentelésök előtt vett nejeiket elbocsátni kénytelenek legyenek. Ezt beszélvén Paphnutius, a gyülekezeti atyákat maga itéletére vonta, onnan van tehát, hogy Socrates H. E. l. 1. c. 22. irja, miszerint az ő idejében (5ik században) a püspökök mint nős férfiak

a) E fegyelem divatban ma is megvan a görög ritusu papoknál, de az egyesültteknél a trienti zsinat értelmében, miszerint a házasság saját parochus előtt kötendő, — a felszentelés utáni házasulás tehát tilos ugyan, de érvényes a görög fegyelem szerint.

b) Megtiltá ugyan a nicei első közgyülekezet a papoknak, samozatei Pál példájára asszonyokat tartani házaiknál, de nem feleségeket, bár eleve kivánták a gyülekezeti atyák, hogy a nős férfiak ne szenteltessenek papokká, és a nős papok feleségeiket bocsássák el.

c) Azon szokás tehát, mellynek erejénél nem volt szabad a papnak felszentelés után nősülni, régi lehete a nicei közgyülés előtt is az egyházban, mivel e gyülekezetnek felebb emlitett határozványa is e szokáson alapul.

gyermekeket nemzettek. Sz. Jermos pedig és Epiphanius éppen azon időről beszélvén állitják, miszerint a keleti papok nőtlenek vagy özvegyek voltak, melly irói ellenkezésekből kitűnik, hogy 5ik században e fegyelem a részl. egyházakban különböző volt, mig Justinián császár 6ik században (nov. 63. c. 1.) törvényt hozott, miszerint a püspökségre csak olly egyén választassék, kinek neje, gyermeke, és unokája nincsen, — e törvényt a trullai gyülekezet 12ik szabálya erejénél jóváhagyta. *d*) E gyülekezet megerősité az alsó papokra vonatkozó régi fegyelem — szokást miszerint ezek felszentelésök előtt vett nejeiket a papságban is megtarthatták, de felszentelés után még az aldiáconoknák is hivatal vesztés büntetése alatt tiltja a nősülést, mi azonban ha megtétetik, érvénytelennek szinte nem nyilvánitja, de az illyeket büntetés alá vetni parancsolja 44ik szabálya erejénél. — Nyugoton a 4ik század vége felé az általános papi nőtlenséget előmozditani kezdé Siricius pápa, — mielőtt már 310ik év körül tartott elviri gyüle-

---

d) Onnan, hogy Justinian idejétől kelcten a püspökök nőtlenek voltak, az alrendü papok pedig nősök is lehettek, Udvardy Ignácz jogtana 2ik kötetében 32ik lapon irja: hogy ha ez a nyugoti egyházban is igy lenne, akkor ennek alkotmánya is olly belellenkezetbe sodortatnék, minőt a görög egyházban vehetni észre; -- de jobb lett volna Udvardy urnak, ki soha belellenkezetet nem tapasztalt a görög egyházban, vagy ha tapasztalt, illyet a nyugotiban is vehetett észre, mivel mind kettő emberekből áll; illyekkel nem bibelődni; -- mi ugyan nem csuda, mert munkájában a keleti egyház szokásait gumy tárgyaul választani látszik, nem gondolván meg állitása következetlenségét, -- hiszen ha a keleti egyházban azért létezik belellenkezet, mert a püspökök nőtlenek, az alrendü papok pedig nősök, s csak némellyek nőtlennek, kik a püspökség után ásitozván belzavarokat támasztanak (?) hány lehet ollyan a nyugoti egyházban is, hol minden alrendü pap nőtelen, és sz. Pál szerint jót kiván ha püspökséget kiván.

kezet e nőtlenségét még a diáconokra is kiterjeszteni akarta volna. Himmerius Spanyolhonban taraconi püspök Damasus pápának a nős papokról értesitést tévén; ennek holta után Siricius pápától e választ nyerte, hogy a nős papok magosabb rendfokozatra ne emeltessenek, kik pedig tényeiket védni mernék, azok hivatalaiktól fosztassanak meg, s ezentúl a nősférfiak papoknak ne szenteltessenek, meghagyá egyszersmind Himmeriusnak, hogy e levelet a többi spanyol-püspököknek is tudtára adja; — e szándékát a pápa az afrikai püspökökkel is közölte 386ik évb. Nyugoton Siricius nyomdokát követték mind utódai, mind a részletes gyülekezetek is, n. Gergely pápa a nőtlen állapotot még az aldiáconoktól is megkivánta.

56. §. Papok ruházatja.

Az első öt században a papok ruházatja szinre, s alakra nem különbözött a néprendüek öltönyeitől, — a hajkoronáról is (tonsura) n. Gergely koráig bizonyost nem mondhatni, származtatni kell ezt a fejüket nyiró barátok szokásától. Üldözések idejében nem is lehete öltözet-különbséget gyakorlani a papoknak, mert mint népvezérei annál inkább is hurczoltattak volna a kinpadra, miután papoknak ismertettek. Celestin pápa az 5ik században mondja, miszerint jámbor viselet, és nem ruházat által szükség megkülönböztetni magát a papnak. Hatodik században a longobardok megvetvén a római szokást, rövid szabásu öltönyöket kezdettek használni, azokhoz alkalmazták magukat a ker. néprendüek is (laici) a papok pedig régi rom. szokás mellett maradván, a hosszu öltönyt tartották meg, s igy támadt a ruházati különbség. Templomi sz. foglalkozások idejében használt öltözet, n. Konstantin előtt többnyire csak közönséges volt; e császár idejétől pedig, — ki több ékességeket arany, ezüst edényeket koronákat, drága öl-

tözeteket ajándékozott a templomoknak, — az egyházi ruházatban is nagy változás történt.

57. §. Egyházi szortartások.

Sok zsidó, és pogány szertartás a babonától megtisztítva bevétetett a ker. egyházba, hogy a megtértek oda szokhassanak, a megnem térttek pedig a ker. hithez jobban szithassanak. — E korszakban megszaporodott az ünnepek száma is. A templomok felszentelés-ünnepe már n. Konstantin alatt ünnepélyes gyakorlatba vétetett. Ötödik században Galliában divatba jött a keresztjáró sz. menet. Mária boldogs. szűz ünnepei közt azok jöttek előbbször szokásba, mik a megtestesülés titkát foglalták magukban, s igy hatodik században behozatott a gyertyaszentelő, s gyümölcs-oltó boldogs. szüz ünnepe. Ez utóbbihoz nyugoton csatoltatott a gyertya-szentelés a pogányok szokása kiirtása végett, kik február hónap elején égő fáklyákkal kerülték meg a várost, azt a rosz lelkektől akarván kiengeszteltetni. Hatodik században bejött keresztelő sz. János ünnepe is. Hetedik században minden szentek napja hozatott be Rómában, hol 4ik Bonifácz pápa Phocas császártól nyerte a gümbölyü s minden Istenek tiszteletére épitett rom. templomot, mi Pantheonnak neveztetett, — és minden szentek tiszteletére szentelte fel. Ez ünnep előbbször május 1-ső napjára, utóbb November 1-sőjére tétetett, s igy aratás után élelemmel ellátott emberek búcsunyerés végett számosabban jöhettek össze. E században Heráclius császár alatt szokásba jött a kereszt feltalálása-, és felmagasztalása ünnepe is. A sz. kereszt iránti tisztelet nőttön nőtt az egyházban azon időtől, a mikor Ilona, n. Konstantin anyja a kereszt egy részét Jerusálemből Rómába küldötte. Nyolczadik században divatozni kezde a bóldogs. szűz menybe felvétele, és Krisztus szine változása napja.

A harangok használata nyugoton kezdődött 7ik században Sabinianus pápa alatt. Ambár Bona bibornok azokat mindjárt az üldözések megszünttével behozottaknak állítja. Mások Pauliniust nolai püspököt tartják a harangok feltalálójának, de ez oklevelek hijányával lévén, elnem határozható, az bizonyos, hogy már Quintilian idejében léteztek a kisebb mennyiségü harangcsák, vagy is csengők. Nyugotról a haranghasználat keletre ment által, a mikor Patriciánus velenczei vezér Mihály császárnak egynehány harangot küldött, ki azokat a Sophia templom melletti toronyba helyezé. A harangok szentelése említését teszi már Alcuin a 8ik században, de e szentelés kezdete, valamint a harangoknak keresztnevet adni szokás bizonyos időre nem függeszthető. Az orgona keleten találtatott fel a hetedik században, és Vitillian pápa alatt nyugotra hozatott által' eleve nagyon idomtalan és formátlan eszköz volt, a) s csak a 16ik század óta nyert tökéletes alakot.

A keleti sz. helyek, hol az emberi megváltás szent titka munkáltatott, a babonától megtisztittatván, és ker. templomokkal ékesittetvén, főleg Ilona idejétől sz. járdalatokkal tiszteltettek Európának legtávolabb vidékeiről is Rómán, és Pannónián keresztül oda zarándokoló ajtatos ker. nép által, mit a vadnemzetek épen nem akadályoztak. Ezen sz. járdalatok ugyan többvisszaélésekbe kerültek, de azokat a püspökök, és sz. atyák kiirtani igyekeztek. Keletről a nyugoti zarándok keresztények sz. ereklyéket hoztak haza, miknek tisztelete már az első ker. századokban divatozott, mert a szentek, és vértanuk tetemei felett vég-

a) A magyar egyházban még a 15ik században is ritka lehetett az orgona, mert 1-sö Mátyás király udvari kápolnájában a nélkül énekeltek a kántorok. Lásd Mansi Collecti. Conciliorum Tom. 19-o ad annum 1016. p. 371. hol Péter volturi püspök 4ik Sixtus rom. pápához irott levelének töredéke idéztetik.

ződtek a pusztákban, vagy valami rejtett helyekben az áldozatok, megpihenvén pedig az üldözéstől a ker. egyház, a szentek ereklyéi a városokba hozattak által, mik felett oltárok, templomok, és kolostorok épitettek.

58. §. Keresztény erkölcsi élet.

Hogy a keresztények e korszakban jámbor, és sz. életet vittek, mutatja a sz. atyák, és tanárok e korszakbani sokasága, mert a nép ezek szájától függvén, a ker. ember kötelességeit pontosan teljesitette. De gyengülni kezdvén az áhitatosság szelleme, az erkölcsösség is hanyatlani kezde, mint ezt a sz. atyák beszédeiből, gyülekezetek határozványiból, töredelmezési szabályokból, s a töredelmezők sokaságából tanulhatjuk. Nem különben a gyilkos efezusi zsinat elégségesen mutatja a barátok erkölcsségét. Erényromlási okok valának: a keresztények csendes és üldözés nélküli állapota, a papok gazdagsága, és a vadnépektől jövő rosz példák, mellyek a keresztény jámbor erkölcsöt megrontották.

Harmadik korszak.

N. Károly idejétől (800ik év.) Luther reformatiojáig, azaz 1517ik évig.

Első fejezet.

Az egyház kedvező állapota.

1. §. Németek megtérése.

E korszaki megtérések többnyire a győzedelem, vagy a ker. herczegnőkkeli összeházasulás gyümölcsei voltak, nem is mulasztattak el e czélra vezető erőszakos eszközök, így 9ik Gergely pápa a muselmánok fejedelmeit azzal fenyegette, hogy ker. alattvalóikat felizgatandja ellenök, ha a ker. hitre nem térnek. Azonban az igy támadt ujkeresztények az egyház parancsolatai telyesitésére szorosan nem is kéntethettek, mert a mellett, hogy megtérésök rugonya tiszta nem volt, a pogány szokások iránt, millyen volt a többnejüség, és lóhusevés, sokáig nagy hajlammal voltak.

N. Károly császár, ki az avarok, szászok megtérítésében sokat müködött, 814ik évb. alhalván, roppant birodalmát kegyes Lajos fiára hagyta, ki azt három fiai közt felosztá, s ezek azt Olasz-, Német-, és Franczia országokra szakiták, s Olaszország a császári méltósággal volt egybekötve. Kihalván Károly törzsöke a császári méltóság több nemzetekről, végre a habsburgi családra szállott. Valamint pedig n. Károly, ugy kegyes Lajos a ker. hit terjesztésében sokat munkálódott, hogy a vadnemzeteket, mellyek folytonos költözködéseik által a rom. birodalmat nyugtalaniták, a ker. hit által eszközlendő szelidebb erkölcsre birná. — Ha-

rald Dánia királya 9ik században testvéreivel egyenetlenkedvén, Lajostól segedelmet kért, igérvén a ker. hit elfogadását, a császár tehát hadisereget, és követeket, s azokkal a rheimsi püspököt küldé Dániába, ki ott olly haszonnal működött, hogy Harald nejével, és fiaival Moguntiában megkeresztelkede; őt Dániába visszatérőt követő korbei szerzetes Ansgárius dánokat, svecokat, norvegokat, kik közneven normánok neveztettek, durva, és tengeri rablásokat űző nemzeteket a ker. hitre térité, jutalmul a habsburgi püspökséget nyervén N. Otto császár, ki 10ik szászadban a szászok, és németek közt a ker. egyházat virágzóvá tette, s több püspökséget alapitott, Daniába, és Svéciába intézett hithirdetők (missionárius) által a ker. hitet még jobban meggyökeresité, maga Canut Dánia királya, ki Angolországot elfoglalta, a keresztséget felvette.

2. §. Bolgárok megtérése.

Midőn 811ik évb. Nicefort keleti császárt meggyőzték a bolgarok, *a*) a keresztény fogolypapoktól a ker. hitben bővebb oktatást nyertek. Bogoris királyuk Konstantinápolyban lefestve látván az utólsó itéletet, 861ik év körül megkeresztelkede, Mihály nevet vevén fel, s Method, és Cyrill görögszerzetesek által ker. hitre téritteté a Bolgárnemzetet. Nem sokára a nyugoti papság Bolgáriaba jövén, a görögpapok által megbérmálttakat (mint Photius körlevelében panaszkodik) ujolag bérmálták, s köziek a rom. egyház szertartását behozni, valamint a Bolgáregyházat rom. patriarchátus alá vonni igyekeztek.

---

a) Mi előtt a bolgárok keresztények lettek, olly kegyetlenek voltak, miszerint a hadban elesett Nicefor császár koponyájából s többi csontjaiból ivóedényeket készitettek.

b) Ez ügyben sz. Ignácznak konstantzinápolyi patriárchának voltak némi viszonyai a rom. székkel; s 8ik János pápa csak

3. §. Csehek és morvák megtérése.

Kilenczedik század elején Urolch laureáki püspök morvaországi szlávok közt terjeszteni kezdé a ker. hitet, s ez alkalommal Mojmir királyt is megkeresztelé, de a szlávok a német nyelvet nem értvén, és e két nemzet közt sok viszálkodás létezvén, s e felett Ratislav morvafejedelem hallván azt, miszerint Bolgária köruli szláv ajku nemzeteket két görögbarátok Method, és Cyrill a ker. hitre tökéletesen megtéritettek; Mihály keleti császártól olly hithirdetőket kért, kik népét a ker. hitvallásban tökéletesen megtanitanák. *a*) Mihály császár az emlitett két szerzetest, kik a bolgárok megtéritése előtt már Chersonban a kozárok közé behozandó ker. hit ügyében működtek, s ott a szláv nyelvet tökéletesen megtanulták, Ratislavhoz utasitá, kik az irók közmegegyezése szerint 863ik évb. Morva országba érkeztek, és Photius szakadása még akkor gyökeret nem vervén, a rom. egyház egységében léteztek, mi onnan is bizonyos, mivel Cyrill Photiust szakadási-szelleme miatt keményen megdorgálta, mint irja Anasztáz könyvtárnok, Baronius, és Dobner in monumentis Bohem. 861ik évre.

---

azon feltét alatt egyezett meg hogy Photius patriarchális rangját visszanyerhesse, ha Bolgáriát a rom. patriárchátusnak visszaadandja; a mit ő akkor megigérvén, utobb telyesitni nem akart.

a) A morvacsehek nem értvén a németpapok nyelvét a ker. hitben tökéletes oktatást nem nyerhettek; azért Papánek idézett munkájában (10 fej. 194 l.) mondja, miszerint Ratislav fejedelem Mihály császár előtt panaszkodott, hogy a morvanép olly tanárok hiányával vagyon, „qui eos litteras, et perfectam legem doceant.“ és azon fejez. 213 l: „in Moravia ante Methodium, et Cyrillum religionis christianae institutio fuerat solum quoddam diluculum.“ Pubetska Ferencz (series cronol. rer. slavoboh. 320 l.) irja: „ante Methodium in Moravia lux evangelii si non exstincta, adminus obscurata fuit.“

— E két testvér szerzetes bölcsésznek is neveztetett, mert akkoriban e czimmel a szerzetesek általánosan diszitettek, azonkivül e két testvér tanult, s a szépmüvészetekben, mint: festészetben, hangászatban különösen jártas férfi volt; ők a feltalált szlávbetüket Morvaországba hozván, a sz. irást, és a görög szertartásos könyveket szlávnyelvre forditák, s ezen nyelvet az istentiszteletre átvitték, eddig semmi irásmód nem létezvén a morva cseheknél. *b*) Ez ok-

b) Hogy a morvacseheknek Method előtt semmi betűjök nem volt, védokokkal támogatja Dobner in monum. Bohemiae part. 3. 857ik évre. Durich Fortunát de boh. s. codicis versione. Hagek ann. boh. part. 2. 130 és köv. lap. Assenán Jósef calend. eccl. univ. t. 4, par. 2. cap. 3, s végre Kohl János hist. litt. slav. Ez utolsó megmutatja egyszersmind, miszerint a sz. irásnak szlávnyelvrei forditása, és nem sz. Jermosnak tulajdonitandó azon okból, mivel Jermos nem tudott szlavul, sem idejében Dalmátiaban, a hol ő született, szlavnépek nem laktak, kik csak 7ik századbáu Heraclius császár idejében ott letelepedtek. „Anhang zur slavin" czimű munkában védokokkal erősittetik, miszerint a glagoliticus betük Method, és Cyrill holta után, s általok feltalált betükből veszik eredetöket. T. i. 13ik században némelly latin barátok, kik Dalmátországban a latin ritust szorgozták, hogy latin szertartásu uj hiveiket a görögritusuaktól elkülönözhessék; a cyrillbetüket megváltoztatták, állitván, miszernt a sz, irást szlávra nem Cyrill, és Method görögök, hanem sz. Jermos latin férfi forditotta, s maguk által behozott, vagy inkább cyrillbetükből koholt irásmódot, mit glagoliticusnak neveztek, sz. Jermos által szerezettnek mondták. -- Frisch de orig. caract. slav. irja: „accepit quidem hic corruptus scribarum slavonicorum caracter novum nomen, et vocatus est glagoliticus, sed latet sub figurarum eius larva genuinus cyrillicus, qui lineamentorum qualitate plane amissa, eundem tamen constanter ordinem, eandem pronunciationem, idem litterarum nomen tamquam verissimos originis testes retinet. In üsdem etiam provinciis, quibus glagoliticas litteras scribarum insania obtrusit, Croatiae scilicet, et Dalmatiae, aliisque, cyrillicus simul, ut archetypus in usu

ból a szlávnép előtt kedvességet nyervén; a németpapok által, a kik eddig ottan német, és latin nyelven terjesztették a hitoktatást, gyülölségből c) 1-ő Miklós pápánál bévádoltattak.

A nyugoti irók nagyobb részint azt, miszerint Me-

---

fuit.“ Tovább pedig igy folytatja: „Qui Hieronimo huius caracteris glagolitici inventionem tribuunt, vocánt eum Hieronimianum, sed frustra distingvunt eum a cyrillico, ex quo ortus est, et ita multo iunior est, non enim statim primis annis eo deformitatis pervenit, quo nunc eum conspicimus.“

c) Nem nehéz kitalálni a valódi okot, miből a németpapok ezen görögapostoloknak ellenszegültek. A morva csehországi nép az által, hogy nyelve az istentiszteletre átvitetett, nem csak nagy lelkihasznot, de nemzetisége felmagasztalását is érezvén, a németpapok joghatóságát kevélyen megvetette, és pedig mint Timon irja (imago ant. hung. 295 lap.) azoknak nagy kárával. -- A bajorpapok a morvacseh-népet ker. hitre téritgetvén, azt egyszersmind vjlági uradalmuk, s adófizetés alá vonták, mert e volt a régi nyugoti téritéseknek a módja, hogy a ker. hitre tért nép az azt megtérítő nemzetnek világi uradalma alá esett, s visszont a nyugoti kereszténység által fegyveres kézzel meghóditott nemzet a ker hitet is elfogadni tartozott, mi a mellett hogy a megtért nemzetnek üdvös volt, a győzedelmes nemzetre nézve annyival is inkább haszuos volt, mert ker. hit által a megtért nemzet erkölcse szelidülvén, bérohanásától a ker. tartományok mentesitettek. Kiviláglik ez a bajorpüspökök 900ik évb. 9ik János rom. pápához intézett leveléből hol a morvaországi szlavok ellen kik Method holta után joghatóságukat elismerni nem akarták, igy panaszkodnak: „qui antea nobis fuerant subiecti tam in cultu christianae religionis, quam in tributo substantiae saecularis, quia exinde primum imbuti, et ex paganis christiani sunt facti.“ Értik itt Urolch laureaki püspök által próbált térités idejét; végül pedig nyilván kimondják: „iure proprio debent esse nobis tributarii sive velint: „Lásd e levelet Inhofernél 903ik évre. Hageknél an. boh. par. 3. 343 l. és Szklenár Györgynél „de vetusto Moraviae sjtu“ czimü munkájában.

thod, és Cyrill görög szertartás mellett hozták be morvacsehek közé a ker. hitet, nyilván, és egyenesen megvallani, és elismerni vonakodnak, állitván miszerint ezen két apostol egyedül a szlávnyelvet tette divatosá a liturgiában; azonban önmagokkal nem egyeznek meg, mert magok is megvallják, miszerint az emlitett két apostolférfiak egy különös, és a rom. egyház szertartásától elütő külrendszert hoztak be e tartományba. Igy Pillárcz Adolf, és Moravecz Ferencz (hist. Moraviae par. 1 pag. 101.) és Hagek Venceslav (annal. bohem. part. 4. 164 pag.) nyilván mondják: „10ik században 13ik János pápa (Method holta után) a cseheknek adott latin szertartásu és ajku püspököt.“ És azon Pillárcz 104 lap. „a prágai püspökséget 13ik János pápa ugy erősité meg, hogy abba latin, és nem bolgár, vagy orosz ajkú, és szertartásu egyén helyeztessék.“ Honnan következik, miszerint Csehországban 13ik János ideje előtt, Method és Cyril rendelkezése szerint nem latin, de azon szertartás divatozott, mi a bolgároknál, és oroszoknál Hagek (fennidézett munkájában part. 3. 180 lap.) irja: „a németpapok Method, és Cyrill elleni gyülölségének legfőbb oka volt az, mert a latin egyház ceremoniái ellen más szertartásra oktatták, a megtértteket.“ És 97ik lap. irja: „oda irányoztak a rom. pápák igyekezetei, miszerint látván a cseheket a szlávritushoz ragaszkodni, azt Method előtt jováhagyták, azonban a németpüspököket titkon intették, hogy a népet a latinritusra szoktassák.“ Papánek György (hist. regni, et reg. slav.) szinte nem engedi meg Method általi behozatalát a görögritusnak, még is azon munka 198ik lapján irja: „a pápa e szlávoknak adott püspököt azonparancsal, hogy a rom. szertartástól, cerimoniáktól, és éneklés módjától, el ne térjen.“ Itt mindenütt egy különleges szertartásról szót tesznek ezen irók, mellyet maga a szlávnyelv nem tesz. Sőtt azt mondja Papánek: Method által a görögritus nem lehete behozva,

mert a németpapok ez ellen a pápánál panaszt nem tettek, és semmi görögpapok nem emlitetnek, kik Methoddal jöttek volna; azonban a mellett, hogy az illy védok csak nemleges, (negativ.) mi a tényleges védokokkali összeütközésben semmit nem ér; bizonyos, és világos 8ik János pápának Methodhoz, és Svatoplughoz irt leveléből, miszerint a németpapok Method ellen panaszkodtak, hogy nem ugy tanitana, mint a rom. egyház parancsolja, már pedig Method, és Cyrill azon pápának bizonyitása szerint igazhitű volt, a bepanaszlott tankülönbséget tehát nem a hitczikkekről, de a szertartásról kell értenünk, mellyben az akkori sok tudatlan pap a hit lényegét helyezte. A mi pedig a Methoddal bejött görögpapokat illeti, bizonyos hogy magával több hithirdető társokat behozott Method és Cyrill, bár azok nem emlitetnek; igy Piligrin patavi püspök 7ik Benedek rom. pápához irtt levelében öt ezer magyarnak ker. hitre eszközlött megtérését egyedül magának tulajdonitja, még is megvallja, miszerint abban más papok, és barátok is segédei voltak. Jöttek tehát ollyanok Methoddal is, kik őtet a prédikálásban, s a könyvek fordításában segitették, s illyekről beszél Pillarcz idézett munkája 2ik részében 52ik és követk. lapon, állitván, miszerint azokat 2ik Adorján pápa vagy presbytereknek vagy diáconoknak szentelé.

De tényleges védveink vagynak arra, miszerint Method, 'és Cyrill görögszertartást hoztak be Morvacsehországba. S ugyan is 1-ör ki a görögök saját szertartásuk, és atyjáik szokásaihoz ragaszkodását ismeri, nehéz annak felfogni, miképen eshetett az, hogy Method, és Cyril görög ritusuak lévén, épen a midőn Morvaországba jöttek, a németpapok kedveért a keleti szertartást féretévén, a latin nyelvet, ritust tanulták, felvették, és a szertartásos könyveket latinból szlávraforditották volna, holott sem latin, sem német nyelvet nem értettek, s különben is nem léte-

zett a régi görögöknél szokás latinul irni, vagy beszélni Honnan Kohl János in hist. litt. slavor. 102ik lapon irja „melly erősen ragaszkodott Method a görögegyház szokásaihoz, onnan kitetszik, mert a németpapok több vádjaira is, a görögegyház szokását megtartotta.“ E felett a keleti egyháznak kizárólag saját azon tulajdonsága, miszerint ő papjai által megtéritett nemzeteknek saját nyelvöken engedi az istentiszteletet tarthatni, mit a latin egyház papjai soha nem engedtek, mindenütt a latin nyelvet sürgetvén. Urolch is latin nyelven igyekezte a morvacsehek közé behozni az istentiszteletet, s ez okból Ratislav a görögökhöz fordult, hogy a német, és latin nyelvet nem értő alattvalói a görögritus engedvénye szerint anyanyelven tiszthessék az Istent. Ezt ugyan Method holta után egy ideig a cseheknek megengedték a rom. pápák, de nagy nehezen, s csak azért, hogy őket, kik olly nagyon ragaszkodtak a szlávnyelven tartandó istentisztelethez, a latin ritus elfogadásától el ne idegenitsék. 2-or Nestor orosziró, ki 11ik században élt, (Schlötzer Lajosnál annal. russ. 3ik rész. 189lap.) irja miszerint Method több görög szertartásos euchologicus) könyveken kivül a csehek részére szlávra forditotta az οκτοιχοτ is melly damaski János által szerkezett görögkönyv a latinoknál soha használatban nem volt. 3-or A rom. egyház épen 1014ik évb. kezdé mise közben elmondatni a niceikonstantinápolyi hitvallást, Method pedig, mint kitünik 8ik János pápának Svatoplughoz irott leveléből azt a liturgiában, mellyet a csehek közé behozott, elénekeltetni megrendelé, és ezt a görögök szokása szerint kik azon hitvallást 5ik századtól óta kezdték elmondatni liturgia közben. L. Krazer de liturg. 447 — 454 lap. 4-er idetartoznak több irók bizonyitványai is, igy valami névtelen iró Frehernél a bajorok, és caranthánok megtéréséről ezt irja: „usque dum quidam graecus Methodius novitus inventis slavicis litteris, linquam latinam, doctrinamque ro-

manam, atque lingvas auctorabiles latinas philosophice superducens, vilescere fecit cuncto populo missas, et evangelia, ecclesiasticumpue officium eorum, qui hoc latine celebraverunt.“ Diocleas presbyter tizenkettedik században szinte bizonyitja, miszerint Method, és Cyrill a görög szertartásos könyveket, és liturgiát forditá szlávra a csehek részére. Aventinus János (l. 4. annal. bojaricor.) irja: „eadem tempestate Methodius Philosophus venedas (slavicas) litteras invenit, vertitque divina oracula in vernaculum slavorum sermonem, persvasitque popularibus Dalmatiam incolentibus, ut explosa lingva latina, exsibilato ritu romano, suum consecrarent eloquium, post haec in regnum Bojariae perrexit, et in Liburnia, Norico, Pannoniisque Venedis (slavis) idem persvasit.“ *d*) Prágai Jermos, ki mint csehországi születés 15ik században élő e dolgot jobban tudhatta nálunknál, a constantzi gyülekezet előtt elbeszélvén a latinok, és görögök közti egyenetlenségeket,

---

d) Ezen bizonyitványokból kitünik, miszerint nem csak Morva, és Cseh-, de Stiria-, Carinthia-, Dalmát-, és Horváttartományokban is terjesztė Method és Cyrill görög ritus mellett a hitet, de Method holta után e szertartás ottan hanyatlani kezde. Tamás spalatei főesperes (hist. salon.) igy ir: „in Dalmatia tempore Stephani Regis (1-i Hungariae) ritus slavicus a Methodio quodam haeretico (!) illuc introductus prohibitus fuit una cum eo, ne imposterum slavi ad ordines promoveantur.“ Vesd össze Hagek (an. boh. par. 3. 184 lap.) Asseman (cal. eccl. univer. t. 4. 3. cap. 3, 407 lap.) hol olvashatni a cyrill liturgicalis könyvek viszontagságait; valamint pedig Morvacseh ugy Dalmát-, és Horváthországokban is kirekesztetvén előbbször- a görögritus, a latinszertartás mellett egy időre megengedtetett istentiszteletben a szlávnyelv, végre pedig ez is eltiltatott. Azonban a zengi püspöki megyében némelly latin egyházakban megvannak cyrill betűkkel irott misés, és más szertartásos könyvek. Lásd Kerselics hist. Croat. Dalm. et Slavon.

előhozza miképen jöttek ki a csehek a görögökből, és mi módon mentek át a latinokhoz. Lásd Harduin acta concil. t. 8. p. 561. Inhofer (annal. eccl. reg. hung.) 879ik évre igy ir: „Methodius e doctrina graecorum instillavit quaedam, quae cum latinorum interpretatione non concordarent, idque circa ritus potius evenit, quam circa fidei disciplinam.“ Asseman (calendar. eccl. univers. t. 4. par. 2. c. 3 p. 395) mondja, miszerint a csehek, és morvák Method halála után a rom. pápától latin püspököket kapván, latin szertartást, és nyelvet vettek fel. Timon jesuita (i-mag. ant. hung. 295 lap.) ezeket irja: „Methodius integre sacra obivit, quia tamen graecorum instituta tenebat, et lingva slavonica divinis operabatur, ac sacerdotum germanicorum commodis obstabat, eorum offensionem efugere non poterat.“ Gerbert Márton (vet. lit. alemanica par. 1 disq. 2. p. 62) in Bohemia a Cyrillo, et Methodio inducta est liturgia slavograeca, sed Dittmarus primus episcopus pragensis ritum latinum induxit.“ Ruttenstock Jakab (hist. eccl. t. 2. per. 3) nyilván kimondja Method által Morvába lett slávgörög ritus behozatalát, sőtt ugyan ott 495ik lapon irja: „primis quidem ab initiis in Polonia, quemadmodum in Moravia, et Bohemia cultus divinus ritu orientali fuit celebratus, sed intrantibus postea germanicis sacerdotibus factum, ut in eiusdem locum occidentalis liturgia substitueretur.

A németpüspökök tehát Methodot, és Cyrillt 1-sső Miklós rom. pápa előtt a szlávgörög liturgia behozatala miatt, hogy nyertesek legyenek azon szin alatt vádolták be, mintha a rom. egyház tanának elleniesen oktatnák a cseheket; a pápa épen azon időtájban Photiussal bajoskodván, gyanakodni kezde, ha valljon a bévádlottak ezzel egyet nem értenek é, azért is Methodot, és Cyrillt Romába idézteti, kik is Miklós halála után odaérkezvén, 2ik Adorján pápának sz. Kelemen holttetemeit, miket Cher-

sonból hozták; ajándékul átadák, s a róm. gyülekezet előtt megjelenvén, s felszólitatván, mikép mernék istentiszteletben használni a szlávnyelvet? ők ennek szükségét a csehek ker. hitbeni megerősitésére nézve megmutatták, s magukat a németpapok által tett vádok alul kimentették, Adorján pedig az általok béhozott szokásokat jóváhagyván, Methodot, és Cyrillt püspököknek, társaikat pedig papoknak szentelé; félt pedig (irja Kohl hist. litt. slav. 118 lap.) miszerint ha Methodnak a slav ritust megtiltja, ez a cschekkel együtt a konstantinápolyi patriarchátushoz fog szitni, azért barátsággal, és tisztelettel megkülönböztetvén őtet, Morvába visszaküldte; azonban Hágek szerint a pápák a németpüspököknek titkon javasolták, hogy a cseheknek a latin. liturgiát ajánlják. Methodnak testvére Cyrill, ki eddig Konstantinnak nevesztetett, egy rom. kolostorban maradt, és Cyrill nevett fel, s onnan mondja Hagek, miszerint 8ik János pápa Szatoplughoz irt levelének e szavai: „litteras a Constantino quodam Philosopho inventas laudamus“ igy olvasandók: mert Cyrill, vagy Konstantin a pápa előtt ismeretlen nem volt. Method apostolkodását folytatván, s a cseheket tökéletesen megtéritvén, a szomszéd tartományokban lakó szlávnépeket is mint: Pannoniában, Stiriában, Carnioliában a ker. hitben oktatá, és erősité. De Svatoplugtól megsértetvén, Rómába ment, és 873ik év körül meghalálozott Cyrill testvérének tetemeit a pápától a végett kérte, hogy azokat Tessalonicába (hazájába) vihesse, de kérése nem tellyesitetvén, sőt Svatoplugtól meghivatatván, ismét Morvába ment, és nem sokára a németpapok által koholt uj vádok miatt Rómába idéztetik 8ik János pápa levele erejénél, mellyet olvashatni Inhofernél (annal. eccl. ad ann. 879) Schlőtzernél (annal. russ.) Hágeknél, és a többi irónál. Rómába menvén Method magát a pápa előtt kitisztá, ez pedig Svatoplugnak megirta, hogy a szlávnyelvet az istentiszteletre nézve megerősité, és Methodot mint

Morvaország érsekét e) telyes joghatósággal visszautasitá, meghagyván, hogy a róm. egyház iránti tisztelet miatt az evangeliom Csehmorvaországban latinul olvastassék. Lásd e levelet Inhofernél 880ik évre. Visszatérvén Method Vichingus nitrai püspöktől, ki alárendeltje (suffrnganeus) volt sok sértéseket szenvedett, s visszálkodásaik Rómába is feladattván, Viching a pápától megdorgáltatott. Végre Method Rómába ment, hol 900ik év körül elhalt, őt mind a két egyház a szentek közé számitja.

4. §. Morvacsehegyház további állapota.

Method holta után a Morvaegyház feletti joghatóságot vissza kivánván nyerni a bajorpapok 900ik év körül (elöbbi §. c. jegyzék) 9ik János pápához folyamodtak, mit

e) 8ik János pápa Methodiushoz irt levelében őt pannoniai, Svatoplughoz irottban pedig morvai érseknek nevezi, honnan Szklenár György felebb idézett munkájában azt hozta ki, miszerint Morávia tartománya Svatoplug idejében a Dunáig terjedett, és Pannonia közibe esett, állitását azzal is támogatja, hogy a régi irók szerint Methodius a bolgárok megtéritése után jött Morvába, fel nem tehetni pedig, hogy ő Morva felé Pannonián keresztül menvén, a pannonhoni szlávokat téritetlenül hagyta volna, tehát Morávia által, hol Method müködött Pannoniát is kell értenünk, miokból Svatoplug kormánya alatt az igy Pannoniát magábanfoglaló Morávia, nagy Moráviának neveztetett, mellynek azonban, elfoglalván a magyarok Pannoniát, a neve is megszünt. — Pillarcz (hist. Morav. p. I. 105 lap.) irja, miszerint a prágai püspökség, melly Method halála után alapittatott, a Vágfolyóig terjedt, — honnan kihozható, hogy szoros értelemben vett Morávia hajdan ezen folyóig volt elterjedve, s hogy 967ik év körül alapittatván a prágai püspökség; a nyitrai, melly hajdan Methodnak mint érseknek alárendelve volt, megszünt, és egyházi téie a prágaihoz csatoltatott, mig azt 2ik Béla kiraly megujitotta.

megnyervén, az isteni szolgálatban a latin nyelvet, és ritust behozni igyekeztek. — Mlada herczegnő Boleslav csehfejedelemnek testvére a prágai püspökséget alapitotta, és 967ik évben Romába menvén, 13ik János pápától ez alapitvány megerősitését ugy nyerte, hogy nem bolgár, vagy orosz ajku, és szertartású, de latin egyén helyeztesék e püspöki székbe *a*) És ez idő óta Morvacsehországban az istentiszteletben a latin nyelv kezde divatozni. *b*) Első prágai püspöknek Dittmárnak utóda volt sz. Adalbert, kit a csehek, mivel a szlávritus egészeni elnyomására törekedett, sokszor elüztek; azonban a pápák ezt ezentul is a cseheknek megengedni kéntelenek voltak; titkon pedig a latin ritust, és nyelvet sürgették, melly pápai akaratot telyesitvén Adalbert, több üldözések után Romába jött, es itt egy ideig sz. Elek kolostórában mulatott, hol görög, és latin szerzetesek vegyitve laktanak, utóbb a pápától ismét Csehországba utasitatott, onnan Magyarhonba jött, s végtére vándorkép Poroszországban halt el. *c*) Lásd „Moravia Eccl. Roma-

---

a) Ez ügybeni levelét a pápának előhozza Hagek an. boh. p. 1. 164 lapon, hol ezek olvashatók: „ut non secundum ritum, aut sectam bulgaricae gentis, vel Russiae, aut slavonicae lingvae, sed magis sequens instituta, et decreta apostolica, unum potiorem ad placitum totius Ecclesiae eligas in hoc opus clericum, latinis litteris eruditum.“

b) Pillárcz, és Moravecz erről par. 1. 101. lap. igy ir: „Joannes 13 saeculo 10-o dedit Bohemis Episcopum ritus, et sermonis latini, a quo tempore in officio divino, et publicis monumentis usus sermonis latini invaluit,“ 104ik lapon pedig: „Pragae episcopatum ea lege fundavit Joannes (13us) ut latina persona pro ea dignitate adhibeatur; primus episcopus Pragensis fuit Dittmarus natione saxo, anno 973-o constitutus, latinis litteris, et slavicis instructus.“

c) Hágek an. boh. p. 5 229 lap irja, miszerint a görög triságion, és más görögritusu ének-szó alatt emeltetett fel a koporsóból sz. Adalbert teste.

nae fidelis“ czimű munk. 114 lap. és Hágek an. boh. par. 1. 176. lap.

A laureáki egyház, melly Urolch alatt érseki joghatósággal birt a Morvacsehegyház felett, Method idejében, ki morvák érseke volt, csak mint egyszerü püspökség a salzburgi érseknek vala alárendelve; de (975ik ev körül) Piligrin laureaki püspök *d*) jól tudván, miszerint Method idejo előtt egyháza metropolitai joghatósággal birt a Morvaegyház felett, miután a magyarokhoz prédikálani ment volna, 980ik év körül 7ik Benedek pápához levelet irván, állitotta, miszerint ő öt ezer magyart ker. hitre téritett, mit érdemül felhozván kér magának a pápától érseki köpenyt, és metropolitai joghatóságot a pannoniai-, és morvacsehegyházak felett. A pápa laureaki egyházat a salzburgi érsek metropolitai joghatósága alól felmenti, s azt az alsó pannoniai egyház felett emeli, felső Pannoniát pedig, hova a Morvacsehegyház is számitandó, a salzburgi érsek kormányára hagyta. Mint Piligrinek, mint 7ik Benedek pápának e tárgybani leveleit lásd Inhofernél an. eccl. hung. 980ik évre. Igy mindig nagyobb befolyással lévén Csehországba a németpapok Method régi intézvényeit szüntették. — A szlávritusu szerzetesek 1057ik év körül Szazava helységbeni kolostorukból Vitus apáttal együtt (Hagek an. boh. par. 5. 345, 347. lap.) Spitigneus herczeg alatt kirekesztettek, ki oda latin apátot behelyezett, szándéka volt a latin ritust sürgető rom. sz. szék akaratjának eleget tenni, s a latin benczék voltak vádko-

---

d) A laureaki püspökséget az irók a patavival, vagy passavival egynek veszik. Moravecz (par. 1. 105 lap.) Piligrint nevezi laureaki, vagy passavi püspöknek; Papának szinte azt teszi, Ganóczy pedig (dissert. de S. Ladislav 34 l.) megérinti, miszerint a passavi, vagy patavi püspökség egy volt. Assenan (cal. eccl. univ. t. 4. p. 1. c. 2. 103 lap.) a dolgot felvilágositvá irja: „Piligrinus antequam laureacensem archiepiscopatum, et pallium fuisset consecutus, fuit pataviensis episcopus.“

holók a szlavritusu szerzetesek ellen, hogy a sazavi zárdát elnyerhessék, azonban öt év mulva elhalván Spitigeneus. és Vratislav testvére csehfejedelem a szlávritust fen akarván tartani, ujra behelyezi az emlitett kolostorba a szlávbarátokat. De 7ik Gergely pápa ezt a herczegnek rosszalta, s bár Vratislav a pápánál könyörgött, előadván, mikép a rom. pápák a szlavritust kedvelő cseheknek azt mindig megengedték, Gergely azonban megfelelt, miszerint a régi egyház sokat átnézett, mit utóbb, megerősödvén a kereszténység. a sz. atyák kijavitottak. Igy Gergely pápa folytonos unszolása erejénél a szlavritus Csehországban 11ik században nagyobbára megszünt, de nyomai egyszerre egészen el nem töröltethettek, e) s meg kellett engedni a cseheknek, hogy elmaradván a keleti szertartások, az istenitiszteletben a szlávnyelvet megtarthassák. Onnan történt, miszerint 4ik Károly csehek királya 1348ik évb. 6ik Kelemen pápától megnyerte, hogy Prágában sz. Jermos tiszteletére a benczéknek emelt kolostorban az istentisztelet szlávnyelven tartassék, mi megtörtént más helységekben is. (Hagek an. boh. par. 3. 198 lap, Dobner monum. boh. tom. 4. 33 es 55 lap.) — Sőt még a báseli közgyülekezet idejében is a csehek azt kérték a gyülekezeti atyáktól, hogy nem csak két szin alatt áldozhassanak, hanem a régi szokás szerint szlavul gyakorolhassák az istentiszteletet. Harduin act. Concil. t. 8. 1101. lap.

e) A csehországi papság Gergely pápa által papnőtlenség körül hozott határozványt elfogadni nem akará, s a nőtlenséget csak 12ik század vége felé 3ik Celestin pápa unszolására fogadta el, midőn t. i. e pápa (Dubravius hist. Boh. l. 14. 380 lap.) a csehországi papsághoz Péter bibornokot követül utasitá. Ez alkalommal a házasodhatas elleni rendelkezéseit a csehpapság elfogadni nem akarván, zendülést támasztott, a prágai főesperes pedig a követ parancsára azt lecsilapitni igyekezvén, öklökkel, és botokkal megveretett, s miután fegyveres katonaság jött a lázadók lecsendesitésére, ők a templom oltárinál kerestek menedéket, honnan kihurczoltatván a pápa akaratjára állottak.

5. §. Lengyelegyház.

Kik a lengyelek eredetét Lechtől Csehnek testvérétől származtatják, mivel állításuk semmi alapon nem épül, a mesélők közé érdemelnek számitatni. Valószinűebb az, miszerint a nemzetek költözése alkalmával e szlávnép a Visztula partján egy kies, és sik helyen letelepedvén, pole szlávszótól polonus nemzetnek neveztetett. A lengyelek első vezére Piastus volt, Boleslav 1025ik év körül királyi czimet vett fel, mit utódai is megtartottak; keresztény hitrei megtérésök pedig már n. Károly idejében kezdődött, de ismét elhanyagoltatott, s annak tökéletes behozatala csak 965ik évre függesztethetik, a midőn (Dlugos hist. Pol. l. 2.) Micislav lengyelvezér Dambrókát csehherczegleányt olly lekötés mellett vette nőül, hogy alattvalóival együtt a ker. hitet felveendi, ő tehát a meghatározott napon Lengyelhonban minden bálványokat szétrontani, és vizbesüllyeszteni parancsolt, melly emlékezetre a lengyelifjak szalmából készitett bálványalakot több évek során keresztül a folyóvizbe meriteni szoktak volt. *a*) Lengyelországban eleinte (Ruttenstock Jakab Hist. eccl. per 3 405 lap.) a görög ritus divatozott, de bejövén a latinpapok, e helyébe a rom. egyház szertartását hozták be. S onnan van, hogy a lengyelek megtérésök első idején görögritus szerint a szerdai, és nem szombati böjtöt tartották, a husvét előtti böjtöt pedig egész hét hetekig gyakorlák, melly szokástól felmentette őket 4ik In-

a) A csehirók saját nemzetű papjaiknak tulajdonitják a lengyelek megtéritését. Timon jesuita (imag. ant. hung. 3ik könyv. 369. lap.) irja: „instituerunt autem divinis praeceptis Polonos Bohemi, Moravi, et proximi montium sarmaticorum, Carpathique accolae Slavi.“ Kohl János (hist. litt. slavor) állitja, miszerint minden szláveredetű, s ker. hitre tért nép a liturgiát, és a sz iras szláv-forditását a morvacsehektől, kjk akkoriban Method intézvényeit követték, vette által.

ezo pápa követe, s szabadságot adott nékik a nagyböjtöt a rom. egyház szokása szerint hamvazó szerdától kezdeni. A lengyelpapok csak 3ik Celestin pápa követe által 12ik századvégén szoritattak a nőtlenség fegyelme elfogadására. Lásd Dlugos hist. Polon. l. 2. 980ik évre. l. 6. 1197ik évre. l. 7. 1242ik évre 710 lap.

Elfogadván latin szertartás szokásait a lengyelek, azokat koronájokhoz tartozó tartományokban is igyekeztek elterjeszteni. Miután a veres Russiát azaz Galliciát, és Lodomeriát, *b*) hol már 2ik András magyarkirály, és 3ik Incze pápa buzditására kezdték a latinpapok nem csak az uniót, de a latinritust is terjeszteni, *c*) n. Kázmér lengyelkirály a

---

b) 2ik Géza magyarkirály Minoslav novogrodi herczeg leányát nőülvevén, apjokát Vladimir kiovi herczeg ellen 1150ik körül hadisereggel segitette. Miután a két ellenséges fejedelem megkötötte a békét, Minoslav Halicz, Vladimir pedig Ladomir városba vette lakását, honnan eredt a Gallicia, és Lodomeria tartományok nevezete.

c) A magyar-királyok 1-ő István idejétől jogot tartottak a veres Russiához. Hagek (an. boh. p. 3. 174 lap.) irja: „secundum annales hildeshaimienses Emericus S. Stephani Regis Hungariae filius Russiae rubrae dux constitutus fuit.“ — Engel Christián (vesd össze Katona Istv. Hist. crit. Regni Hung. tom. 5. 74 — 78 lap.) irja, hogy 1207ik évb. 3ik Incze pápa veres Russiába Gergely követet külde, ki az ottani oroszokat az unio felvételére biruá, s mint kifejezé magát: „ut in ea corrigenda corrigat, eradicet, et plantet.“ Inti a pápa az ottani oroszelőjárókat hozzájok intézett levelében, hogy mivel a konstantinápolyi görögök 1204ik évb. az uniót felvették, tehát az oroszok is, mint a keleti egyház alkatrésze az egész testületet kövessék, többek közt ezt irja nékik: „licet hactenus elongati fueritis ab uberibus matris vestrae, nos tamen qui sumus in officio pastorali a Deo licet immeriti constituti, non possumus affectus paternos exuere, quin vos sanis exhortationibus studeamus, tamquam membra capiti vestro conformare.“ Irt Incze ez álkalommal 2ik András király által Galliciában el-

14ik század elején elfoglalta; lengyel gyarmatokat, és papokat szallitatván oda, latinpüspökségeket alapitott, (compendium politicum 39 lap.) az ottani képviselő hivatalokat pedig lengyelmódra helyezte el; s az ő korától származtathatók Galliciában, és Lodomeriában a latin püspökségek. Kázmérnak holta után e tárgybani buzgalmát követte n. Lajos magyarkirály, s egyszersmind Lengyelország örökösse, ki (Dlugos hist. Pol. l. 10. 26 lap.) a latin szertartás terjesztése végett Halicz, Premisle, és Vladimir veresrussiai városokban latinpüspökségeket alapitott, s különösen a haliczi püspöknek a görögszertartásu templomot adatta által. Mindezeket Lajos azon okból, tevé (Zaluski Andr. specim.

---

helyezett magyarhivatalnokokhoz is illy formán: „ut eius salubribus monitis, (legati) et praeceptis pronamente intendentes, quae inter vos statuenda duxerit, tamquam devotionis filii recipiatis firmiter, et servetis.“ Gergely követtel Magyarországból több papok mentek Galiciába, millyen volt Hartvik, vagy Cartuitius historiairó, ki Kálmán 2ik Andrásnak fia alatt irta a magyaregyházi dolgokat. E papság Gergely követ vezérlete alatt veres Russiában a görögritusu hiveket, és templomokat latin szertartásra kezdte változtatni, mire a veres Russia nagyai 1214ik évb. 2ik András fiát Kálmánt olly feltét alatt kérték királyuknak, hogy megmaradván az unióban, szabad legyen saját ritusukat megtartaniok, mint ez hitetszik 2ik András királynak 3ik Incze pápához irt leveléből. (Katona his. crit. t. 5. 209 lap.) Kálmánt galiciai királynak megkoronázta az esztergami érsek, (Odor. Rajnald. 1214ik évre.) Ő ki gyenge testalkotású, és itéletű volt Lesko lengyelherczeg leányát vett nőül, s igy a lengyelek, magyarok, s galicziaiak szorosb összekötésbe jöttek. De Micislav novogrodi herczeg ez összekötést irigyelvén Kálmánt sokszor hadával megtámadta, és őt 1220ik évb. nejével együtt elfogván, megtömlöczöztette, s csak azon feltét alatt bocsáta szabadon, hogy leányát Kálmánnak fijatalabb testvére vegye nőül, de ez soha nem telyesittetett, mivel ezen igéret telyesitése kötelességétől, bár azt Kalmán esküvel is megerősité, őt feloldozta 3ik Incze pápa.

hist. Polon. 56, és 163ik lap.) hogy a görögoroszok a latin ritusra mihamarébb térjenek, s e végett minden ottani hivatalokat magyarhoni férfiakra bizta. N. Lajosnak lengyelországlásban utóda volt Jagello Lithvania herczege, ki Lajos leányát Hegviget nőülvette 1386ik évb. s mivel eddig pogány volt, a keresztségben Ulászló nevet vett fel. Ez Lengyelországgal egybekötvén Lithvániát, mind a két országban hatalmasan mozditotta elő a latinszertartást, *d*) s arra fordità minden igyekezetét, hogy birodalmában a görögszertartásuak mindannyian vegyék fel a latin ritust, *e*) de mi-

d) Hogy a ker. hit Litvaniában szerencsésen terjedt, csak onnan is látható, hogy (chwalkoszky Miklós singularia polon. 64 lap.) törvény létezett akkori időben Lithvaniában, miszerint a ker. hitet elfogadó zsidóember nemesi rangot nyert. Innen a 13ik század elejétől valamint egyéb éjszaki szlávtartományokba, ugy Lithvániába is ferenczieket, domonkosiak, és németrendű lovagok utasitattak, kik a pogány népet a ker. hitre, a görögritusu hiveket latinszertartásra téritették. Jagello előtt a lithvanherczegek, kik keresztények voltak, görögritusuak valának. Mendóg lithvánfejedelem 13ik században igérte a pápának a latin ritus elfogadandását, ha nékie Dániel oroszfejedelem ellen segitséget küldend, e kérés eredménye volt, miszerint 4ik Sándor pápa Mendógnak királyi czimet, és koronát küldött parancsolván: hogy Dánielt, ki a latin ritust elfogadni nem akarta, haddal támadja meg. Lásd Karamsin hist. Russ. tom. 4. not. 104.

e) Jagello (Dlugos 10ik könyv. 1387ik évre. Asseman cal. eccl. univ. tom. 6 135 lap.) a görögszertartásuaknak latinritusuakkal tiltotta megkötni a házasságot, ha csak amazok a latin ritust fel nem veendik. Midőn Kanizsay János esztergami érsek 1412ik évb. zsigmond magyarkiralytól követségben küldetett Jagellokóz, hogy ettől a szepeségi városok elzálogoltatásáért igért pénzt hozna el Magyarországba; Jagello (Dlugos 11ik könyv. 334 lap. Zaluski emlit. munkája 76ik lap.) azon Érsekkel Premislébe menvén, a püspöki székes templomot, melly görögszertartásu, és legritkább müvel négy szegletü szikiákból épült volt, csufosan kihányatván onnan az abban elte-

vel az átmenő oroszok legalább a szlávnyelvet fenakarták tartani az istentiszteletben, ez okból (Dlugos l. 10, 127 lap.) Jagello 1389ik évb. Prágából sz. Benedek rendü szerzeteseket hozatott be Lengyelországba, kik e czélra épitett különös templomban szlávnyelven végeznék az isteni tiszteletet. Mint igyekeztek a lengyeltatinok utóbb is a lengyelorszokat latinritusuakká tenni, kitetszik prágai Jermos önkintes vallomásaiból a konstanczi gyülekezeten e korszak 60 §. Ferenczi-, és domonkosiak, kik a 13ik század elejétől Lengyel, Lithvania, Podolia, Galliczia tartományiban az uniót, és a latinritust terjesztették, 1501ik év körül Vilna, és Kiow vidéki oroszokat a latinszertartásra huzván, őket ujolag keresztelték, azon okból, hogy görög ritus szerint szenvedő igével harmadik személyben voltak keresztelve, *f*) de ezen keresztségismétlést 6ik Sándor pápa eltiltotta. Lásd Harduin act. Concil. tom. 9. 1545 lap. — A lengyeltartományi oroszok tehát a latinritusu lengyelek illyforma igyekezetei által megilletődvén, 15ik, 16ik, 17ik században az országgyüléseken ünnepélyes tiltakozásokat tettek, mellyekből, mivel azokat saját kezeikkel aláirták, kiviláglik, miképen a 17ik században Galliciában, és Lodomeriában számos herczegi, és grófi legnemesb családok görögritusuak voltak, mellyek

---

mctett oroszok tetemelt, latinszertartásu templomnak forditotta, és ujolag felszentelteté. — 1421ik évb. Iván kiovi herczeg leányát Sonkát nőülvevén, mivel ez görögritusú volt, ujolag megkereszteltelteté, Sofia nevet adván néki a keresztségben. Dlugos 11ik könyv. 446 lapon.

f) A keleti szertartású egyházakban a keresztségi alak ez: kereszteltetik az Isten szolgája az Atyának, és Fiunak, és sz. Lélek nevében amen. Ezen alakot nem helyesleni nem lehet, a mennyiben az egyházi tanitmányi szelleme szerint nem a szentség-kiszólgáltató papember, hanem maga a sz. Lélek az isteni malaszt munkálója, s ez okból nem mondatik itten: én téged keresztellek sat. Azonban a latinoknak ezen keresztségi alakát a görögök nem helytelenitik.

jelenleg mind latin szertartásuak; — az 1717ik évi lengyelországi gyülésen tervek koholtattak, mellyeknél fogva a görögritust lengyelországi tartományokból ki lehessen irtani.

6. §. Orosz egyház.

Az oroszbirodalom alapját 864ik évb. vetettemeg Rurich novogrodi herczeg, kinek utódai nagy vezéreknek neveztettek, s áttévén Kióba a birodalmiszéket, a görög birodalmat folytonos berchanásaik által nyugtalaniták. Ez okból sz. Ignácz konstantinápoli patriarcha által görög hithirdetők utasitattak hozzájuk, kik közt némelly irók állitása szerint valának Cyrill, és Method is. Bár pedig egy század lefolyta mulva egy oroszherczegnő a keresztséget felvenné, abban Ilonának, vagy Olgának neveztetvén, de allattvalói példáját nem követték, s igy Oroszhonban a ker. hit tökéletes terjedése csak Vladimir alatt 989ik év körül történt, a mikor ez (Dlugos hist. Pol. l. 2) Annát görög herczegleányt nőülvevén, maga is a ker. hitet elfogadta, és tartományaiba görögpapokat hiván, alattavalóit megkereszteltette, mi okból Vladimir mint az orosznemzet apostola szentek lajstromába tétetett, s Borisus, és Chlib fijaival együtt, kik a keresztségben Dávid, és Román nevet kaptak, szentnek tiszteltetik a rom. egyházzal unióban létező oroszoknál is. Keresztény hitre megtért oroszok a sz. irást, és szertartásos könyveket vagy a görögből forditák, vagy azokat Chersonból a kazároktól, kiknél Method, és Cyrill prédikáltak, vagy Lengyel-, és Csehországból hozatták, mint érinti Kohl János in hist. litt. slavor. 42 lap. — Bár pedig az oroszok megtérése a görögpapok prédikálásának volt gyümölcse, még is Vladimirral együtt a rom. egyház egységében, s catholicus szellemben tértek meg, mert megtérésük akkor történt, midőn már kárhoztatva levén a Photius inditotta szakadás, sőtt

a midőn ő maga már elhalván, a keleti, és nyugoti egyházak közti egyesség ismét helyreállott, s meddig még Cerulár Mihály konstantinápolyi patriárcha által a szakadás meg nem ujitatott. Kitünik ez onnan is, hogy a kiovi metropolitai egyházba (Karamsin szerint Kelemen pápa csontjai nyugodtanak, és egy része e templomnak tiszteletére felis volt szentelve, a honnan Dittmár e templomot sz. Kelemen templomának nevezi. Azon orosz szentek tehát, kiket Possevin Antal jesuita schismaticusoknak állit, valóban catolicusok voltak; l. Asseman cal. eccl. univ. t. 1-o c. 9. 132 és követ lap. — Bandurius Anselm. Imperium orient. t. 2. 116 lap.

De azután is, midőn Cerulár Mihály a szakadást megujitá, az oroszegyház a rom. pápa engedelmessége alatt sokáig, és nagyobb részére nézve megmaradt, mert miután 9ik Leo pápa követei Konstantinápolyban a békét Cerulár Mihálylyal kieszközleni hasztalan igyekezvén, őt az egyháztól elkülönitenék, Konstantinápolyból elsietvén, leselkedése elől a szomszédoroszbirodalomba menekültek. 2-or Izaslav Vladimirnek unokája Svatoslav testvérétől elüzetetvén, fiát 7ik Gergely pápához utasitá, s néki Orosz országot ajánlá. l. annal. Baronii 1075ik évre, hol Izaslav Demeternek neveztetik, mivel a keresztségben e nevet kapta. vesd össze Karamsin t. 2. 72. lap. 3-or sz. Miklós mirai püspök ereklyéi átvitele ünnepét, mellyet 2ik Orbán pápa megrendelt, elfogadták (Karamsin szerint) az oroszok, bár azt a görögök elfogadni nem akarták. 4-er Több orosz herczegek a kötött házasság által atyafiságos viszonyban éltenek az europai catholicus fejedelmekkel, melly házasságokat középkorban a rom. pápák nem engedték volna, ha az oroszok a rom. egyház egységében nem lettek volna. Igy ide nem számitván a magyarok első vezérét Árpádot, kinek oroszherczegnő volt a neje, kopász László 1-sö András-, és Béla királyoknak atyja, Oroszországból házasodott; 1-ő András magyarkirály Jároslav oroszok nagy

vezérének leányát Anastasiát, Kálmán király Predslavát Svjatopolg kiovi herczeg leányát, kitőlis Borichius született, 2ik Gésa király Minoslav oroszfejedelem leányát Eufrosinát vette nejül, Dániel oroszherczeg pedig Constantia-, 4ik Béla király leányával lépett házasságra, honnan is Báth a tatárok fejedelme Oroszországhoz közeledvén, Daniel Magyarországba menekült. 5-ör kezdődvén Cerulár szakadása, az oroszok a kiovi érseki székre, konstantzinápolyi görögöknek minden tudta nélkül, holott eddig töllök kapták, a püspököket, Hilárion választották, s a mint Karamsin megmutatja, ezt nem a görögök ellen akkoriban viselt hábórú miatt, hanem azért tevék, mert Izaslav fejedelem Cerulár szakadásától nagyon idegen volt. Lásd Kulcsinszky spec. hier. ruthen. Karamsin oroszbir. hist. 2 köt. 2ik fajesz. és Lomonossov. — Romában 1826ik évb. kiadott illy czimű munka: „dissertatio de origine rel. christ. in Russia“ állitja miszerint az oroszok 12ik században tértek el a görögszakadásra, azonban Karamsin (2ik közt. 92. lap.) megmutatja, miszerint ezt az oroszok tevék a 13ik század végén, és 14iknek elején, a mikor az oroszfejedelmek a konstantinápolyi patriarcháknak visszaadták a jogot kiovi metropolitát választhatni. Azonban valamint azelőtt, úgy ezután is soha nem hiányoztak Oroszországban püspökök, és fejedelmek, kik a rom. egyház iránt engedelmességgel nem viseltettek volna. *a*) Igy Cyrill metropolita 1225ik év. körül 3ik Honorius pápához követeket külde. az unio nyilvanitása ügyében, honnan is Honorius pápa

---

a) Baronius az oroszok egyházáról igy ir: „Ruthenici populi erga Romanam Ecclesiam propensio, non mediocris perseveravit, quae graecis etiam aemulationem movit adeo, ut omni studio laboraverint eundem ab illa revocare, caeterum etsi ad tempus aliquod per eosdem ad errores abducti sint, in matrem tamen respicere non desierunt, ut iterum ad sinum maternum recurrerent, eademque foveri optarent.“

1227ik évb. az oroszfejedelmekhez levelet irt, mellyből világos, miszerint az oroszok arra kérték a pápát, hogy az ő követe, ki Lengyelországban működött, az orosztartományokat megjárván, a catholicus hitet prédikálja; igaz ugyan, miszerint Vladimir Rurikovics 1233ik év körül kikergeté a domonkosiakat, de ez azért történt mivel ezek meg nem elégedvén az unióval, az oroszokat a latin ritusra erővel is szorgozták. — Első lioni közgyülekezetre Dániel oroszherczeg követeket külde, segedelmet kérvén a tatárok ellen, igérvén a felveendő unio mellett, a cat. hit. védelmét; 4ik Incze pápa segedelem helyébe néki koronát és királyi czimet külde, s követe által 1254ik évb. meg is koronáztatta, segedelmet is igérvén. L. Karamsin 4ik köt. 1 fej. — Második lioni közgyülekezetben az oroszok a görögökkel eggyütt nyilvánitták az uniót 1274ik évb. S bár a 14ik század elején ezen egyesség ismét megbomlott, még is 1327ik évb. Boleslav oroszfejedelem a rom. pápánál akaratját nyilvánitá az uniót felvenni. *b)* S miután Pho-

b) Odoric Rajnáld (ann. eccl. t. 15. 1327 ik évre) irja, miszerint 22ik János pápa a lengyelkirályt ez alkalommal arra kérte, hogy rokonát Boleslavt vegye rá a hibás görögritus féreveté sére. Ime e tárgyu levélben ezek foglaltatnak; „Cum exultatione audivimus, quod Boleslaus dux Russiae pronepos tuus, qui ex ritus graecorum imitatione ab universalis Ecclesiae Romanae unione dividitur, spiritum conceperit ad unionem Ecclesiae redeundi; et cum non bene conveniat, ut ex tuae prosapiae degeneratione arbor discrepet a radice, rogamus excellentiam regiam, et hortamur in remissionem peccatorum obsecrantes, quatenus praefatum ducem, cui super hoc per alias litteras nostras scribimus, quod relicto eiusmodi ritu erroneo — — redeat ad ipsius ecclesiae unitatem, paternis, et salubribus inducere monitis non omittas. — — Az oroszok egyházáról eddig mondottakból tehát világos, miszerint az oroszok nem voltak az unióban ezen okokból álladók, mert 1-ör az elszakadt görögöktől a schismára unszoltattak; 2-or a latin

tius mint schismaticus 1415ik év körül az oroszmetropolitai széket elnyerte volna, letétetett. Lásd Asséman cal. eccl. univ. t. 6. 631. lap. Első Gergely Photius utóda az unio ügyében Romába ment, és ez ügyben utóbb a konstantzi közgyülekezeti atyákhoz levelet irt. Szidor utóda pedig a florenczi közgyülekezeten jelenlévén, az unio kivitelében Bessárionnal legtöbbet müködött, és rom. egyház bibornokká lett, elhatároztatván pedig az unio, Konstantinápolyba ment, hogy a szakadásra ujolag eltért görögöket a rom. egyház iránti engedelmességre hozhassa. c) Konstantinápolyi utjából hazajövén, 5ik Miklós pápától (egymásután) több püspöki széket nyert, és 2ik Pius által konstantinápolyi czimzetes patriarchának kineveztetett. Nékie a kiovi érsekségben utóda volt 2ik Gergely, kit 5ik Miklós pápa saját kezeivel püspöknek felszentelt, de mivel vetéltársa volt Jonás schismaticus, ez okból a pápa a metropolitai joghatóságot ugy osztá fel közöttük, hogy Jónás (a pápa kifejezése szerint perditionis filius) a felső Russiát, Gergely pedig a cathol. alsóbb Russiát kormányozza. Jónas ellen Zsigmond lengyelkirály alatt, kihez a felső Russia tartozott akkoriban, törvény hozatott, miszerint az elszakadottak a püspöki székeket nem birhatják.

7. §. A magyarok megtérése.

Mikor a magyarok Pannoniába érkeztek, *a*) ez Er-

papok nem elégedvén meg az unióval, az oroszokkal ritusukat is elhagyatni kivánták, azt hibásnak nevezgetvén.

c) Szidór a szakadásra eltért, és a pápától a törökök ellen segedelmet esdeklő görögökhöz 1453ik évben ment, és Konstantinápoly ostromlása ideje alatt a városban volt, melly a törökök által elfoglaltatván, titkon szökött el, s a görögökkel semmire nem mehetett.

a) A magyarok eredetére vonatkozólag olly különbözők az irók véleményei, hogy erről az igazat kitudhatni, eddig lehetetlen

délyországgal együtt szláv, és oláhnépekből allott, *b*) és ezek már akkor nagyobb részint keresztények voltak, mert már Method, és Cyrill terjeszté Pannonián keresztül a ker. hitet, és 8ik János pápa 879ik évb. Methodot pannoniai egyház érsekének nevezi, (3. §.) azon egyházban tehát Methodnak alárendelt püspököknek kelle lenni, millyen volt a nyitrai is, mi ugyan azon levélből világos. Azért Piligrin patavi püspök 980ik év körül 7ik Benedek pápához küldött levelében irja, miszerint Pannoniában a magyarok eljövetele előtt hét püspökség létezett. (4. §.) A magyarok tehát Pannoniában keresztényekre akadtak, s mivel azokat katonai, és polgári társulatukba fogadták, mindennapi együttlétök, és összeköttetés által szelideb szokásokra, földmivelésre, és a ker. hit elfogadására általuk nem csak előkészitettek, de az istentiszteleti szokásaikkal, és szertartásaikkal közelebbről megismerkedvén, azokat a ker. hittel eggyütt sokan elfogadták. c) A magyarok továb-

volt. De még is valószinű azon vélemény, miszerint a régi magyarok hazája volt a mai kazáni tartomány, honnan kijövén, Lebediás vidékén a kazároknál három évig maradtak, melly vidék a mai Moldvaországban esett, miután pedig e vidéket saját tartományaikból kiűzött pacinaciták elfoglalták a kazároktól a magyarok egy része Persidesbe, másik Atelkuzba, mostani Oláh-, és Bessarábiaországba ment által, honnan a pacinaciták által kiüzettetvén, Duna részéről Pannoniába jöttek, és azt n. Moráviával együtt 890ik ik év körül elfoglalták. Azonban, hogy ezen előadással Béla király jegyzőjének állitása összeegyeztessék, a magyarok egy része kiovi vidékről Galicián, és Ungh vidékén keresztül Almos fejedelem-, a másik rész pedig Árpad vezér alatt Erdélyországon, és dunai vidéken keresztül bejövettnek veendő. Lásd Fejér György de avitis Magyarorum, et Cunorum sedibus.

b) Nestor Rusisch. annalen 3ik rész. 9ik fejez. Anonimus Belae regis Notarius 2ik, és 9ik fejez.

c) Timon (imag. ant. Hung. 3ik könyv. de motu Hunnorum 368ik lap.) irja: „dirjnari licet non paucos Hungarorum a slavis fa-

bi megtérését előadja tudós Horányi Elek (commentar. de s. regni corona) hol Cedren, és Zonarás görögirók után állitja, miképen két magyarvezérek Bultsu, és Gyula Konstantinápolyban a ker. hitet felvették, és evangéliomot hirdető görög papokat hazájokba hoztak, kik közül volt Hierotheus is, Theophilactus konstantinápolyi patriárcha által magyarok püspökének felszenteltetvén; történt pedig ez 940ik év körül, mikor a keleti, és nyugoti egyházak közt a béke ismét egy időre helyreállott. Hierotheus kormánya alatt prédikáló görögpapok által Erdélyben, és Magyarhonban többen megtértek, sőtt maga Sárolta Gyula leánya is megkeresztelkede, és Géza magyarfejedelemhez nőülmenvén, őt a ker. hit elfogadására birta. Igy már Géza alatt a magyarok nagyobb része megtért a ker. hitre mit erősit Piligrin patavi püspöknek 980ik évb. 7ik Benedek pápához irott levele, ki Géza vezér idejében Magyarországban forogván állitja, miszerint ott a ker. hit szabadon gyakoroltatik, a ker. templomok akadály nétkül épitődnek, a ker. hit hirdetése nem elleneztetik, és a még meg nem tért kevés pogányok a keresztényekkel egyességben élnek. — De az evangéliomot hirdető görögpapokon kivül, sok morvacsehpapok is működtek a magyarok megtéritésében, s onnan van, hogy a 3. és 4ik §ban felidézett csehirók saját papjaiknak tulajdonitják a magyarok megtéri-

---

miliaribus, et cognatis, cum quibus commercium lingvarum, et rerum habebant, ad capessendam religionem christianam permotos fuisse, nec aliter universa gens ad Christum adduci potuit nisi officio domesticorum, et finitimorum, qua de causa plura vocabula Hungari quibus res sacras exprimunt, a slavis mutuati sunt.“ Dlugos lengyeliró (hist. Pol. l. 2) irja, mintha Géza magyarvezér Adelheidet Micislav lengyel fejedelem testvérét vette volna nőül, ki mint keresztény Géza férjének a ker. hit pártolását, és elfogadását sikeresen ajanlotta volna. De ez csak ugy történhetett, ha Géza Sarolta neje halálá után nőülvette volna Adelheidet.

tését. Már pedig ez időben a morvacsehek még nagyobb részint Method görögintézvényeit tartották meg. — Géza fejedelem idejében annyiszor említett Piligrin 7ik Benedek pápához intézett levelében állitja, miszerint ő öt ezer magyart a ker. hitre téritett, mit érdem gyanánt felhozván, a pápától érseki rangot, és köpenyt kért 980ik évkörül, és ez idő óta szabad bejövetelök volt Magyarországba a németpapoknak, annál inkább, mivel mint felebb (4. §.) említénk, Benedek pápa alsó Pannoniát a laureaki, felsőt pedig a salzburgi érsek joghatóságára bizta. Elhalván 997ik évben Géza, Vojk fia, ki Istványnak keresztelte-tett, Giselát bajorországi herczegleányt vett nőül, kivel több németpapok Magyarhonba jövén, a magyarok téritését bevégezték, vagy inkább a szlávok, és görögök által keleti ritusra téritett magyarok közt a latin szertartást terjesztették, miután Gésa alatt a magyarok nagyobb része már keresztény volt. *d*)

---

d) Horányi Elek (fentidézett munkájában 36 lap.) igy ir erről: „Ritum graecum hungari ab Hierotheo acceperunt, ritus vero latinus introductus est ab illis, qui cum Gisela uxore Stephani ex Germania in Hungariam venerunt.“ Ezen előadás ugyan Hártvic, és Stilsting igénleteikkel nem egyezik meg, de Horányi az akkoron élő irókra hivatkozik, Hartvic pedig csak 13ik században Kálmán Galicia fejedelme alatt irván, és senkire nem hivatkozván, hitelt nem érdemel, anyival is inkább, mivel nem historiát, de inkább egy mesetelyes legendát irt. A mi pedig Stilstinget illeti, ez a nyilvános kutfők daczára semmi befolyást nem engedvén a magyarok megtérésébe a görögöknek, tulságos, és részre hajló volt. De Schwarz Godfrid állitásait sem fogadhatjuk el, ki 1740ik évb. kiadott munkájában a latinpapoknak e téritésben semmi helyt nem enged, és Lampe Fridrikkel együtt az első magyarkeresztényekből, protestánsokat, és elszakadott görögöket csinált.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

8. §. Sz. István első magyarkirály egyház iránti tettei.

A rom. pápák főnöki hivataluknál fogva mindenkor azon igyekeztek, hogy a pogány nemzeteket ker. hitre térítsék, vagy a megtért nemzethez rom. hithirdetőket utasitsanak, azt a rom. szertartással magukhoz, és a rom. egyházhoz szorosan köthessék, s arra apostoli kezeiket tehessék; — mert Photius idejétől feltételezni kellett azt, miszerint azon népek a rom. egyházhoz szorosban ragazkodnak, kiket azzal nem csak azon egy hitvallás, hanem azonos szertartás is összeköt. *a*) Ezt tartotta szeme előtt 1ső Miklós pápa Bulgáriára nézve, hol eleve a térítésben a görögök működtek, ezt Miklósnak utódai a morvacsehekre nézve, t. i. ott is a rom. egyház szertartását sürgetni, hol nem latinok voltak a hirdetők. Ezen elvhez ragaszkodott 2ik Silvester pápa Magyarországra nézve sz. István király idejében. Valljon pedig e pápa neve alatt járó levél, melly Inhoffernél olvasható, Silvesternek azon sajátja legyen é, mellyet István királynak irt, a critucusok nem egyeznek meg; ugyan az abban előjövő nyelvészet Silvester irásmódjával mindenre megegyez, valamint az anyaga, és tartalma azon idők körülményeivel összefér, azonban ezek csak nemleges, és elégtelen védokok arra, hogy e levelet Silvester sajátjának mondjuk, mert az ő neve alatt olly vigyázva lehetett koholni levelet, hogy sem irásmódra, sem a foglalatra nézve az álmunka a sajátlagostól meg nem különböztethető. Hiányoznak tehát e levél eredeti sajátisága bebizonyitására kül-, s

a) Mabillonius (Gerbert Márton vet. liturg. alemannica par 1. disquis 2. 146 lap.) igy beszél erről: „Romani Pontifices semper conati fuerunt ritum romanum propagare, ut tanto magis populos secum uno ritu colligatos, in unione ecclesiae romanae retinere possint.“ vesd össze Ruttenstock hist. eccl. t. 2. 516, és köv. lap.

tényleges védvek, mert 16ik századig e levelet senki nem emlitette, s csak azon században a traguri egyház tárából hozta azt napfényre Verancz, vagy Vrancsics Antal. E levél foglalatja szerint Silvester pápa a Krisztushoz megtért magyarnemzetet a cathol. egyház kebelébe fogadja, Istvántól alapitott püspökségeket megerősiti, és néki királyi czimet küld. Bár pedig a rom. egyház régi szokásáról nem elütő tény, a ker. hitre tért fejedelmeknek koronákat, s királyi czimeket osztogatni a végett, hogy azok a rom. egyházhoz szorosabban köttessenek; azonban valljon 2ik Silvestertől nyerte é sz. István a királyi czimet? olly kérdésnek mondja Ruttenstock, (hist. eccl. t. 2. 497 lapon) mellyet ő megfejteni nem mer.

Mi a koronát illeti: tagadhatlan, miszerint Silvester a rom. egyház emlitett elvéből kiindulván, sz. Istvánnak valami koronát küldött, mert abban a régi irók megegyeznek, de hogy a pápától külldött korona minden részről az légyen, mellyel korunkban az apostoli magyarkirályok koronáztatnak, jelenleg kevesen hiszik. Horányi Elek (előbbi §-ban emlitett munkájában) e koronát görögmunkának, és porphyrog. Konstantintól Gézának sz. István atyjának küldöttnek tartja, mellyet utóbb István a pápához megáldás végett küldött, s mivel nyilt korona volt, a felső részt Silvester tódotta hozza, honnan Baronius idejében azon vélemény támadt, miszerint az egészet Silvester küldé Istvánnak. — Décsy Sámuel e koronát Dukás Mihály görögcsászártól azon alkalommal küldöttnek tartja 1sö Gézának 7ik magyarkirálynak, a mikor e császár Salamon király Gézának testvére ellen hadatt viselt, melly időben Géza még akkor mint hadivezér a görögfoglyok iránt sok kegyelmeséget mutatott, s azért nékie a császár több drága ajándékok közt koronát is küldött; porphyrog Konstantin nevezetett pedig. (Décsy véleménye szerint) Dukás e koronán fiának, vagy testvérének adhatta. — Décsynek e véleményéhez magunk is ragaszkod-

ván azt adjuk hozzá, miszerint e görögkorona utóbb, bár bizonytalan, mikor történt ez, Silvestertől küldött koronával egybekapcsoltatott; tanúsitják ezt Robert Károly királyi levelében *b*) előjövő szavak: „quia corona Geisae Regis Stephani progenitoris nostri, qua de more gentis hungaricae Reges Hungariae solent coronari, per infideles detentores rapta detinebatur.“ Itt e szavak után: „quia corona Geisae Regis“ ki van hagyva „et“ szórészecske, mit közbevetvén, a szavak ezen értelmet adnak, miszerint azon korona, mellyel a magyarkirályok koronáztatni szoktak, Géza 7ik-, és István első király koronájiból, mellyet amaz Mihály császártól, ez pedig Silvestertől kapott, össze vagyon téve, s más okát nem is lehet adni, miért e korona Géza király, és István koronájának neveztetik. Hogy pedig az egész koronát, mellyel a magyarkirályok koronáztatnak, Silvester adományának tartani nem lehet, kiviláglik onnan, mert rajta olly személyeket jelelő feliratok, és képek vannak, melly személyek valamint Géza 7ik magyarkirály, Dukás Mihály császár, 70 évekkel Silvester kora után később éltek.

Silvester pápának tulajdonitott levélben állittatik, miszerint az esztergami érsekség, több püspökségekkel, mellyek nevei ott nem emlitettnek, István által alapitattak, és Silvestertől megerősittetek. Mai vélemény szerint sz. István által ezen püspökségek tartattnak alapittottaknak: egri, bácsi, kalotsai, csanádi, győri, pécsi, váczi, veszprémi, n. váradi, erdélyi. De ezek közül némellyek már sz. István előtt léteztek, és azon hét püspökségek közé tartoztak, mellyeket már Piligrin 7ik Benedek pápához irt levelében emlit, ugy hogy sz. István a már fenálló püspökségeknek csak uj határokat szabott, vagy azokat bövebb adományositás által javasitá. A nyitrai püspökség Methodnak alárendeltje, a ma-

b) Battyány Iguácznál Leges eccl. regni. Hung. t. I. 404 és következő lap.

gyarok bejövetele táján az időviszontagságai által megszüntetett, s azt 2ik Béla király megujitá. Hogy a veszprémi püspökség sz. István előtt létezett Ganóczy Antal (dissert. de S. Ladislao) állitja. A bácsi püspökség szinte azok közül volt, mellyek Method alatt fenállottak, annyival is inkább, mivel Bács városba már 6ik században Justinián császár idejében püspökség létezett, mi kitűnik azon császár rendelkezéséből. (Bazilovics not. fundat. Korjat. part. 2. cap. 10. p. 83.) — E püspökséget sz. László király érsekségre változtatta, s nem sokára a kalotsaival egyesülvén, az érseki rangot ennek engedte. A csanádi püspökség alapitását leirja Katona István (Hist. crit. reg. Hung. t. 1. 131, és követ. lap.) e tzerint: Achtum görögszertartásu herczeg morisei városban kolostort alapitott, mellynek apátja egyszersmind görögritusu püspök volt, Chanád Achtumnak vezére sz. Istvánhoz átszökvén, s tőlle segedelmet nyervén, elfoglalta a morisei várost, mi ez idő óta Chanád vezértől Csanádnak kezde neveztetni, Chanad a görögpüspököt szerzeteseivel együtt a zárdából kiüzvén, azt a latinok részére elfoglalta, mit nem sokára sz. Gellért első csanádi püspök 12 német szerzetesével lakni kezdte. Erre Ganóczy émlitett munkájában irja, miszerint azon tájékon a görögszertartásuak utóbb is megmaradtak, egy ideig saját ritusu püspökjüköt megtartván, de szépmóddal lassankint a latinritusra huzattak, s onnan van, hogy 4ik Incze pápa 1198ik évb. János csanádi püspökhez irtt levelében mondja, miszerint e püspök joghatósága alatt lévő némelly aldiáconok házasságra lépnek, mi a görögszertartása aldiáconokról értendő. — Sz. István által alapitott püspökségek lelkei, kevés németekből, s görögritusu hivekből állottak, kik lassan a latinritusra vonattak, mert püspököknek, Gisela, és a németpapok tanácsából, mellyet István az egyház külrendezésében követett, csak latin férfiak adattak, a görögritusu hiveket latinszertartás elfogadására késztetők.

Sz. István a püspökségeken kivül több kolostorokat alapitott mellyek közt főbb volt a Pannonhegyén még Géza atyjáról kezdett sz. Márton apátsága, mit István bevégzett, s gazdagon adományositott; alapitványlevele olvasható Inhoffernél, és Katonánál, (hist. crit. t. 1.) de abban semmi emlék nincsen arrúl, miszerint e zárda a benczék részére lenne alapitva, csak hogy e zárdának azon kiváltságok adattnak, mellyekkel diszlett a cassinói hires kolostor Nápoly mellett. Már pedig e kolostor akkoriban latin, és görög vegyes barátok laka volt. (L. e korszak 80 §. és 4ik korsz. 6. §.) Hogy Vatha lázadása alkalmával e kolostorból kiűzettek a barátok, kétkedni nem lehet, bizonyos az is, miszerint 1204ik évb. e kolostorban vagy nem léteztek latinbarátok, vagy a görögökkel vegyesek voltak, mert 3ik Incze ez évb. Imre királyhoz irtt levelében mondja, miszerint csak sz. Egyed kolostora Magyarhonban az, mellyet tiszta latin szerzetesek birnak. (9. §.) *c*) Sz. István a veszprémi völgyben alapitott görög szertartású apáczákat is kik a veszprimi püspök joghatóságától felmentetvén, esztergami érsek kormányára bizattak, azon a tájékon tehát görögszertartásu papoknak létezni szükség volt, kikrül ezen apáczák a szentségeket felvennék. Ezen alapitvány oklevele eredetiképp görögül iratott, mellyet utóbb Kálmán király alatt Simon pécsi püspök latinra forditott. *d*.

---

c) Ezen apátság alapitványi oklevele eredetisége ellen kijött 1779ik évben egy németmunka, mellyet megczáfolni igyekezett Battyányi Ignácz erdélyi püspök Agamontis Palladii álnév alatt, utóbb pedig Novák János ezen kolostor apátja, és Ganoczy Antal n. váradi kanonok.

d) Ezen igazságot védik: Valaszki Pál (conspect. reipubl. litter. hung. 61. lap.) „Assertor libertatis hung.“ czimű munka szerzője 135ik lap. és Schwartner Márton (Introd. in art. diplom. 41 lap.) — Valószinűen ezen apáczák által készittetett sz. István ama drága zsacskója, melly aranynyal, és gyöngygyel ki-

Sz. István a püspökségeket, és templomokat terjedelmes telkekkel, jövedelmekkel, drága butorokkal, edényekkel, keresztekkel, kelyhekkel, arany-, ezüsttel kivart ruhákkal adományositá. De különös figyelmet fordított a fejérvári, és veszprimi egyházakra. Katona szerint (hist. crit. t. 1.) a fejérvári egyháznak ajándékozott érseki köpenyhez hasonló két ruhát, mellyek szélei 74 márka aranynyal, és drága kövekkel valának kirakva. De mivel a fejérvári egyháznak az érseki köpeny illetéke soha nem volt, s azt István nem is adhatta, ezen ruhák egyike nem egyéb volt, mint a régi érseki köpenyhez hasonló görögstola, a másik pedig görög casula, melly jelenleg a magyarkirályoknak öltönyül szolgál koronázáskor; görögeredeteért kezeskedik a rajta kivarrott görögiconostasis. e) A veszprémi egyháznak ajándékozott sz. István 12 markányi aranykoronát, nem más czélul, hanem hogy az ottani püspök abban a sz. szolgálatot végezhesse, kiirtatván pedig Veszprém vidékéről a görögszertartás, azon koronának többé semmi hasznát nem vevé a veszprémi egyház, s igy azt 2-ik András király a kereszthad költségei potlására fordítá. Azonban Práy azt mondja, miszerint e koronában Gisela István neje Veszprémben eltemettetett, s András király a hadiszükségtől unszoltatván, azt az ő tetemeiről levette, s hogy semmi hasznára nem lehete azon korona

---

rakva, és görög fizásu képekkel ékesitve, régi szlávbetükkel kivarrott ezen zsoltárszavakat foglalja magán: legyen Uram a te irgalmad fellettünk most, és örökké.“ Ez ma a bécsi capucinok zárdájában tartatik. L. Karpossy János sz. István tiszteletére mondott beszédét 1815.

e) Balassa Ferencz e casuláról értekezvén, elismeri, miszerint ez két oldalról nincs vágva, mint a latinoknál kezdettek vágattni e végett a casulák, hogy azokban a pap alkalmasabban foglalkozhassék az oltárnál; de csak a melyre eső oldalról, mint vágatni szoktak a casulák a görögegyházianál.

a veszprémi egyháznak főleg a sok arany terhe miatt; de nem mutatta meg tudós Práy, hogy Gisela Veszprémben temetetett el, ki a németirók szerint férje holta után Némethonba térvén vissza, ott haltel, és a passavi kolostorban eltemetett; azonban ha ezen eltemetés Veszprémben is történt volna, olly vakmerőségre nem vetemedhetett Ardrás király, hogy a királynő koporsója felprédalására bocsatkozzék; — szolgálhatott pedig e korona a veszprémi egyház használatára, miután ezen püspökség már sz. István előtt létezvén, bizvást azoknak egyike volt, mellyek Method metroplitai joghatósága alá tartoztak; azon koronaban tehát görögritus szerint végezte a veszprémi püspök a sz. foglalkozásokat, s ennek ellent nem állott e korona 12 markányi aranyterhe', mert a fejérvári templomnak adományosított ruhák, mint 74 markányiak, sokkal nehezebbek voltak.

9. §. Görögritus nyomai a régi magyar-egyházban.

Miután Imre sz. István fia 1031ik évb. elhalt, Vazult nagy bátya fiát jelelé ki utódanák a sz. király. De Gisela inkább rokonai egyikének akarvan megtartani a thronörökséget, Vazult, ki fiatal kora gyarlóságai miatt a nyitrai várban elzáratott, Sebus udvari hivatalnoka által szeme világától megfosztván, a thronra alkalmatlanná tevé. Akkor kopasz Lászlónak (ki Vazulnak testvére volt) fiai is: András, és Béla félvén a németpárttól Lengyelországba szöktek, hol Béla megmaradván, András Oroszországba anyjának rokonaihoz ment által. István tehát velenczei Pétert huga fiát tette utódának, 1038ik évb. elhalván. Péter megvetvén a magyarokat, s csak németeket, és olaszokat alkalmazván a világi, s egyházi méltóságokra, a kormányról letétetett; azonban Péter helyébe királynak elvá-

lasztott Sámuel nem kéméltebben bánván a honfiakkal, megöletett, s ismét Péter visszahelyeztetett, de régi eljárásához fogván, a magyarok 1046ik évb. Csanádon tartott országgyülési határozvány szerint Andrást, és Bélát Magyarhonba visszahivák. Midőn pedig András az országba béjönne, Abaujnál megjelen előtte Vatha által felházitott magyarnép, kivánván, hogy a német, és olaszpapok kiirtására engedvényt nyerve, régi szertartásaira átmehessen, András az időnek szolgálni szükségesnek vélvén, kivánatait hallgatással mellőzte, ezek pedig megölvén az idegen nemzetű papokat, az egyházakat feldulták, és rémpusztitást vittek végbe, Pétert is megölvén. — András pedig megszüntetvén a lázadást, Fejérváron megkoronáztatott, és a megbántatott Isten engesztelésére sz. Péter, s Pál napja előtt megtartandó böjtöt rendelt, mi magyaregyházban sokáig megtartatott. *a*)

a) Nehéz meggyőződni arról, miszerint 1-ő András király engedelmet adott volna a felzudult honfiaknak a ker. hitet elhagyni, és a pogány vallásra visszamenni, azért valószinüebb hogy András maga is keleti szertartáshoz szokván Oroszhonban, engedvényt adott inkább a magyarhoni szlávoknak, és oláhoknak valamint a huzájók csatlakozott szoros értelemben vett némelly magyaroknak a keleti ritus szabad gyakorlatára, mit az utóbbi történetirók pogány ritusnak el kereszteltek. S igy már könnyen megérthető, mikép András, ki a német, és olasz külföldiek ármánykodása miatt nem csak a magyarországi thront el nem nyerhette, de még az országból is kiszökni kéntelen volt, az olaszok és németek ellen fellázadó honfiaknak kivánatát megszegni nem akarta. Onnan magyarázható az is, hogy Gellért csanádi püspök, ki a görögritusuaktól elfoglalta a morisei püsgökséget, legkegyetlennebbül kivégeztetett Kelenföldje hegyéről letaszitatván, Besztert püspök pepig mint Turóczy irja (Katonánál t. 2. 27 -- 37 lap.) az eretnekektől szinte megöletett, itt bizvást az eretneknek által görögritusuak értendők, mert Turoczy idejében mint eretneknek tekintetett ki a latin rituson nem volt, általa használt eretnek szót pedig

Ez időtájban (1050ik év körül) Cerulár Mihály konstantinápolyi patriárcha megnyitván a keleti szakadást, Magyarhonban is követőket keresett, 7ik Gergely pápa tehát Géza, Salamon, és László királyokat levelei által szorgozta, hogy a rom. egyház iránti engedelmességököt nyiltabban jelentsék, nem külömben veres Russia, Horvát-, Dalmátországok fejedelmeinek is jeles czimeket külde, hogy őket a rom. sz. széknek leköthesse. Irt Gergely a konstantinápolyi

---

Katona a zár alatt igy értelmezi: (cultui falsorum Deorum dediti) igy kik azon lázadás idejében görögritusuak, -- Turóczy előtt pedig 15ik században eretnekek voltak, azokból csak Katona idejében a 18ik században váltak pogányok. -- Azon Turóczy szerint zonoki gróf a lázadók elől futván, lovával a Dunába ugrott, Muthmir nevezetű pedig őt a hajóba vette, mit látván a Thuróczy eretnekei Muthmirt halállal fenyegetik, ha őt meg nem öli, mit Muthmir meg is tett. -- Ez ellen tehát nem azért fenyegetődztek a lázadók hogy keresztény, hanem hogy a gróf életét menteni akará, és igy nem minden keresztények csak az olaszok, és németek ellen történt a lázadás, s csak ezek futottak ki az országból. — Sz. Gellért életirója azt állitja, miszerint András király koronázása után nyilatkozványt bocsátott az országban, parancsolván, hogy kiki a kereszténységre térjen, (akkor keresztények alatt csupán a rom. catholicusok értetődtek) ezen állitást felfogta Bonfin, Mosóczy pedig nyitrai püspök 1584ikben azt már a királyok decretumai közé teszi, s megvallja, hogy azt Bonfintól vette. Lásd Katona felebb idézett helyen. Hogy András három napi böjtöt rendelt sz. Péter s Pál napja előtt azt az oroszegyház szokásából meritette, mert ez 11ik században a konstantinápolyi egyház szokása szerint e böjtöt három — hét napokig kezdte tartani, l. e korszak 76 §át. Nem csuda pedig hogy itt az eretnekek, és pogányok által a görög ritusuak értetődnek, mert az oroszok, ráczok, oláhok a közép korú magyar tczikkekben, is, azért, mivel latin rituson nem voltak, még csak kereszténveknek sem tartattak. L. 3, 4ik tczikk 1481ik év. 45ik tczikk 1495ik év. Vesd össze Benkő Milkovia t. 1. §. 27. 179 lap. és 33 §. 270 lap.

egyházhoz is levelet, miben azt a rom. pápa iránti engedelmeségre inté. Tovább e végett a rom. liturgiát is mindenütt sürgette, hogy a nyugoti patriarchátus egyházait az elszakadott keletiekkeli összekötéstől elvonja; a papnötlenség, Gergely rendithetlen sürgetésére Magyarhonba is Kálmán alatt behozatott, mi miatt a görög szertartásu hivek, és alpapok, kik eddig Magyarhonba a latin püspökök kormánya alatt léteztek, különleges, és saját ritusu püspököket kivántak, s igy támadtak itten ujolag némelly görögszertartásu püspökségek, millyen volt a beleknyesi is. Ezen dolog a latin püspökököt figyelmesé tette, s azért, midőn 3ik Béla a konstantinápolyi udvarból magyarkirálynak meghivatott, Bánfy Lukács esztergami érsek őt megkoronázni nem akará, mivel Béla Mánuel görögcsászár előtt esküvel igérte, hogy Magyarhonba semmit nem teend, mi a görögegyház javára nem lenne, melly igéretét Béla azonban nem telyesitette. *b*) 3ik Incze pápa a keleti szakadást elnyomni törekedvén, Joannitiust az oláhok, és bolgárok fejedelmét a rom. egyház egyességére hozta 1203ik év körül, s bár ez a magyarkirály adófizetője lenne, a rom. pápa nékie mivel a rom. ritus elfogadását igérte, Imre magyarkirály ellentállása mellett is királyi czimet, és koronát külde. *c*) In-

b) Világos ez 3ik Incze pápának, 2ik András királyhoz, ki 3ik Bélának fia volt, irott leveléből, hol ezek olvastattnak: „illustris recordationis condam Bela pater tuus Ecclesiae Romanae devotior exstitit, In illo necessitatis articulo, quo tumescentibus schismaticorum cordibus, Petri navicula tumultuosis fluctibus agitabatur.“ 3ik Béla király (Timon epit. rerum hung. 18. lap.) konstántinápolyi udvarban nevelődvén, Eleknek neveztetett, mi pedig gondoljuk, s azt tartjuk, mint ha Béla Albertet tenne, holott mit jelencsen Béla név, az akkoriban élő görögök jobban tudhatták mint mi 10ik században élők.

c) Lásd Asseman cal. eccl. univ. tom. 5. par. 1. c. 4. Stephan. Baluzius in gestis Inocentii 3-ü Dobner in monum. Boh. t. 2. 343 lap. és Rajnald 1202ik évre.

cze pápa ösztönzésére a francziák és velencziek kereszthadat vállalván, 1204ik évb. a keleti birodalom thronját Balduinusnak, a konstantinápolyi patriárcharangot pedig velenczei Tamásnak adták altal, (kezökben maradván a keleti birodalom 1261ik évig) ez időben tehát a konstantinápolyi egyház olly értelemben vette fel az uniót, hogy minden templomokat, és kolostorokat elfoglalván a latin papok, (alább 51 §.) a görögök nem csak unióra, de latin ritusra is erővel szoritattak. Miután pedig 1205ik év körül János kalocsai érsek a beleknyesi (belényesi) görögszertartásu püspökséget metropolitai joghatósága alá vonni igyekezvén, e dolog iránt 3ik Incze pápa tanácsát kikérte, ez kérését helybenhagyá a mellett, hogy figyelmes légyen valljon ezen püspökség a konstantinápolyi egyháznak nem lenne é alárendelve, „mert mivel" (ugy ir a pápa) „ezen egyház nem régen" (t. i. 1204ik évb.) „a romaival egyességet kötött" nem akarnánk jogában megsérteni. „L. Pray specim hier. eccl. hung. par. 2. 41 lap. — Magyarhonban még 1204ik év körül majd minden zárdák pörög szertartásuak voltak, mi kiviláglik 3ik Incze pápa Imre királyhoz irtt levelébül, hol ezek olvastattnak: „licet unum tibi sit latinorum coénobium, cum tamen ibi multa sint graecorum." (Katona hist. crit. tom. 4. 735 lap. Pray spec. hier. eccl. hung. par. 2. 162 lap.) Ugyan azon levélből világos, hogy akkoriban a magyarhoni kolostorokban görög, és latin ritusu barátok vegyesen laktak, azonben eredetileg ezek görög kolostorok voltak, mellyekbe a görög barátok azon latin szerzeteseket is befogadták, kik a 13ik század elején Magyarhonba nagy számmal jöttek. Az emlitett levélből kiviláglik, miszerint azon időtájban. Magyarországban csak egy tisztalatin kolostor volt, t. i. Egyed zárdája, mi e jelen levélirásnak alkalmat adott. A pannonhegyi zárdában tehát 1204ikben vagy nem léteztek latinbarátok, vagy abban a görögszerzetesekkel vegyitve

voltak. *d*) — Ugyan azon évb. Simon n. váradi püspöknek, és béli apátnak (Pray spec. hier. eccl. hung. par. 2. 279ik l.) meghadja 3ik Incze pápa, hogy véleményöket adják, nem lenne é czélszerűbb a görögöknek Magyarhonban különleges püspököt adni, ki mint apostoli sz. szék helyettese kormányozná őket, és pedig a latinpüspökök joghatóságától menten, a mennyiben (irja) néki tudtára esett, hogy a görög kolostorok, és egyházak végpusztulásra jutottak. *e*) Ezen inditványt Incze pápa nem önmozgalmából, de a magyarhoni görögszertartásuak esedezésére tette, kik a latin püspökök kormánya alatt latin ritusra téritettek, s igy községeik fogyván, egyházaik végpusztulásnak indultak. Voltak pedig ezek parochialis egyházak, mellyeket a görögritusu szerzetesek láttak el a lelkiekben a vilagi papok hiányában, mivel a latin püspökök, kiknek kormánya alatt léteztek, házas férfiakat papságra lépni nem engedték, s igy görögszertart. papok hiánya támadván, csak azon ritusu barátok szolgálták ki a szentségeket; 3ik Incze pápa rendszerçs terve szerint menvén minden elibeadott tárgyban, az emlitett egyházi két

---

d) Sz. Egyed apátságát alapitá sz. László király, mint irja 2ik Paschalis pápa 1106ik évb. (Kat. hist. crit. t. 2. 662. lap.) Fekvése volt a neumausi, vagy egri megyében sz. Egyed hegyén, bár Pázmány azt a veszpvémi megyében helyezi, de hibásan mert a veszprémi megye soha neumasinak (nem neveztetett. Vesd össze Mansi colleet. Concilior. t. 20. 112 lap.

e) A többiek közt illyen volt sz. Demeter apátsága is a kalocsai megyében, mellyet 1343ik évb. 6ik Kelemen pápa Vitus nyitrai püspök partfogásába ajánlott. L. Hevenesy iratait. — Ezen görögritusu kolostorok mellyek már 1204ik évben pusztulni kezdtek, 37 évek mulva a tatárok bejöttével végkép megszüntettek, vagy miután 4ik Béla az országot megujitá, a latinoktól elfoglaltattak; szégyenüljenek meg itten azok, kik állitják, miszerint magyarhonban a görökritusuaknak a vanás fundusához, melly a megszüntetett kolostorok javadalmaiból keletkezett, semmi joguk nincsen.

férfitől véleményt kért; mi volt a felszólitás eredménye nem bizonyos, azonban gyanitható, miszerint a latin püspökök arra nem voltak hajlandók, hogy megyéjök közben uj görög püspökségek keletkezzenek, mellyek a görög ritusu nép kormányát kezeikből kivegyék, és közvetlenül csak a rom. pápának legyenek alárendelve, mert 1215ik évb. 4ik lateráni 12ik közgyülekezetben 9ik szabály erejénél meghatároztatott, hogy ha valami egyházi megyében lennének több szertartású, s különbféle ajku népek, azoknak különleges püspökjök ne legyen, hanem a latin megyés püspöktől, ritualis helyettes által kormányoztatván, függjenek. — Azon 3ik Incze főpásztori szorgos gondossága Galicziára is elterjedt, hova 1207ik évb. Gergely követet külde az ottani oroszokat az uniora birandót, ezen gondoskodást követte 2ik András magyarkirály is Galiciára nézve, mint erről felebb értekeztünk. Mivel pedig a 13ik század elején uj szerzetesirendek mint: domonkosi, ferenczi, praemonstráti, carthusianus szerzetesek jöttek be az országba, 3ik Honorius pápa 1221ik évb. János esztergami érseknek megirta, (Katona hist. crit. t. 5. 348 lap.) hogy mivel András királytól megértette, miszerint a visegradi görög barátok hanyagul viszik a szerzetesi fegyelmet, azért meghadja nékie, (az érseknek) hogy megvizsgálván a dolgot, ha azt csak ugyan ugy találja, latinbarátokat (kik ugy is elegen lennének külföldről érkezők) helyeztessen azon zárdába. Ezen kolostor alapittatott 1-ő András királytól. — 2ik András 1223ik évb. (Kat. hist. crit. t. 5. 655 lap.) fegyveres kézzel ment Galiciába, mint Balajthy irja azért, hogy az ottani herczegeket a ker. hitre téritse, de mivel ezek már 1214ik évb. a rom. egyházzal tartandó uniót igértek, (5. §. 6 alatti jegyz.) tehát 1223ikban már keresztények voltak, inkább tehát azért ment Galiciába András, hogy ottan a latin ritust előmozditsa Gergely pápának már az előtt adott igérete szerint, ki országát felmenté azon egyházi tilalmazványtól,

mit Robert esztergami érsek kimondott reá; de más oka is volt András oda menetének, a mennyiben Kalmán fiával rosszúl bántak az oroszok. (l. fentidézett helyen.) Irja pedig Balajthy, (Munkács vára leirásában) miszerint András ez utjában Munkácsnál megpihenvén, azon hegyen ütött tábort, melly onnan jelenleg is királyszéknek nevezetik. *f*)

A görögszertartásu hiveket latinritusra huzni középkorban élő rom. pápák igyekezete eléggé kiviláglik 9ik Gergely pápa 1229ik évb. Egyed követéhez Magyarországba irtt leveléből (Kat. hist. crit. t. 5. 545 lap.) miben e szavai kitünők: „az apostoli sz. szék tiszteletéhez tartozik, hogy a görögük, és szlávok latin szertartásra átvonatassanak.“ Innen kitetszik, hogy a magyarhoni szlávok még akkor a görögrituson voltak, de telyesedvén a rom. pápák kivánsága, már jelenleg csak az oroszok, és ráczok, mint szlávivadéku nepek tartoznak Magyarhonban e ritushoz.

---

f) 2ik András király alattvalóit általánosan a rom. ritusra át akarván vinni, sok zavarokra alkalmat nyujtott, s már országlása elején némelly honfiak Géza fiait, kik Görögbirodalomban neveltettek, a magyarthronra megakarták hivni. Utóbb Gertrud neje, és Berthold ságra innye szerint tevén mindent, oda vitte a dolgot, miszerint otthol nem léte alkalmával Gertrud neje megöletett, melly zavarban igy ir 3ik Honorius pápához: „nos novellam in regno nostro christianitatis plantationem evelli non permittentes“ melly szavak által nem egyebet mint a görögszertartásuakból megszaporodott latin kereszténységet érti, mert a keresztény hit András idejében uj plántálásnak nem neveztethetett. (L. Kat. 5. 303 l.) 1222ik évb. az aranybulla hét példányban iratott le, melly példányok egyike a rom. vaticáni könyvtárba letétetett, s még is eredetiben egy sincs meg, Kollár Ádám ez utobbit Rómából kérte, de feleletet kapott, miszerint azt ottan nem találhatni. Az igazi eredetiből tán csak megtudhatnánk, mi volt András alatti zavaroknak az igaz oka.

A rom. papák e szorgos gondossága azt eredményezé, miszerint több görög szertartású püspökségek, mellyek a régi oklevelekben világosan emlitetnek, mint beleknyesi, sirmiai, ritusaikat, sőtt neveiket is elvesztették-; e pápa ugyanazon levelében azt is irja, hogy ha Sirmiában lenne püspök, ki magát az illető (latin) püspöknek alávetni nem akarná, azt a pápa hatalmával az illető püspöknek rendelje alá. — Azon Gergely pápa 1238ik évb. 4ik Béla királyt intette, hogy Assánes bolgárok királyát, ki elhagyván a latinegyházat a görögökhöz tért, fegyveres kézzel szoritsa a latin egyház engedelmességére; e fejedelem 4ik Béla királynak sógra, volt annak testvérét nőültartván; Béla a pápa előtt oda nyilatkozott, hogy parancsának engedend, ha e dolgot reája ugy bizandja, mint az apostoli sz. szék bizományossára, (delegatus) azt adván hozzá, miszerint ő attól tart, ne a görögök nékie ismét szemére hányák, mintha ő a rom. udvarnak csak szolgája lenne. L. Kollár Ádám hist. dippl. Juris patron. c. 17. 251 lap. Azon 4ik Béla még atyja 2ik András éltében Erdélyország fejedelme lévén, praenestini Jakab apostoli sz. szék követe előtt 1234ik évb. esküt tett, miszerint azon alattvalóit, kik a rom. egyház iránt engedetlenek, az unio felvételére szoritandja, mi esküre Gergely pápa Bélát 1236ik évb. emlékeztetvén, inti, hogy az erdélyi oláhokat késztesse azon püspök elfogadására, kit nekiek a rom. egyház rendel. Kat. hist. crit. t. 5. 706 lap. — A tatárok pusztitása után 4ik Béla az oroszokat a rom. egyház uniojára szorgalván, annyira vitte a dolgot, hogy ezek Romába követeket küldöttek a felvett unio nyilvánitandása végett, mint ezt irja azon Béla király 4ik Incze pápához 1252ik évb. L. Péterfy concil. eccl. hung. par. 2. 72 lapon. g) — 4ik In-

g) 4ik Orbán pápának bullájából (Basilovics part. 5. c. 14. 80 lap.) gyanakszanak némellyek, miszerint 4ik Béla, és 5ik István közti egyenetlenségeknek szertartási ügyek voltak az alapjai.

cze pápa (Sandini vit. Pontif. Roman. 515 lap.) 1243ik évb. a sz. unio nagyob terjesztése végett a szlávnyelvet jováhagyta az istenitiszteletre nézve a görögritusuaknál, a mit ez előtt Csehországra nézve 2ik Adorján, és 8ik János tette. *h*) Rajnald szerint (tom. 16.) 1356ik év körül Lajos Magyarkirály István Rascia királya ellen, ki ez előtt a magyarok hatalmasságától félvén a rom. egyházzali uniót igérte, keresztháborut inditott, országát elfoglalni, s ott a rom. ritust elterjeszteni akarván, mit 6ik Incze pápa jováhagyván, Lajost egyház védőjének nyilvánitá. Azon Lajos király 1368ik évb. Bosniába utasitá a ferenczieket, kik ott sok görögszertartásu hiveket a rom. egyházhoz csatoltak, onnan Rasciába, Bolgáriába, Moldaviába mentek által az eretnekeket (kiket itt görögritusuaknak kell venni) megtéritendők, ez okból 5ik Orbán pápa Lajost hozzá irott levelében érdeme szerint megdicsérte. L. Schmid Archiepisc. Strigon. 198 lap. Mit tett Lajos király az oláhok ügyében l. 12 §. A magyarhoni szlávok még 1ső Mátyás alatt a görögszertartáshoz tartoztak, mert e király 1459ik évi tczikkeiben olvastatik „az oroszok, és tótok kik az oláhok hitét tartják“ már pedig az oláhok görögritusuak voltak. *i*)

h) Ezt követték 4ik korszakban 10ik Leo, 8ik Kelemen, 8ik Orban, 10ik Incze, 13, 14ik Benedek, és 14 Kelemen pápák, tapasztalván, hogy az erőszakos szorgoltatások a latin ritusra, inkább ártottak, hogy sem használtak az unionak, s ez okból e pápák az önkéntetes átmenetet egy ritusról a másikra eltiltották. Különösen 14ik Benedek pápa 1755ik évb. kiadott bullában ezen átmenetet mindenikre nézve eltiltá a pápák engedelme nélkül. És e határozvány Magyarországra is szolgál. Azon pápa az olaszgörögökre vonatkozólag „etsi pastoralis“ szavakkal kezdő bullában azt rendelé, hogy az egyes néprendüek a püspök engedelmével, a papok pedig, és az egész testületek csak a pápa engedelmével mehetnek át a másik ritusra, de ez a bulla különösen csak az olaszhoni görögöknek szól.

i) Eddig mondottakból kiviláglik: 1-ör hogy Árpád czaládú királyok alatt, de még később is a magyarhoni görögszertartá-

10. §. A régi magyar-egyház fegyelme.

A régi latin-egyház fegyelme, és szertartása nem különbözött annyira 13ik századig a keletitől, mint ma, mert a papok házassága a latin egyházban is szabad volt, a naptárazonság miatt az ünnepek mind a két egyházban egyszerre estek, s a böjtök itt ott, főleg pedig a magyar egyházban a keleti szokás szerint tartattak, és az oltári szentség két szin alatt vétetettt. A rom. liturgia csak 11ik század vége felé 7ik Gergely idejétől kezde nyugoton közönséges lenni, hogy pedig ez a magyarok megtérése elején mindjárt divatba jött, azt eddig még sem mutatta meg *a*) Ellenben pedig irja Timon: (Imago ant. Hung. l. 3

---

su hivek rom. pápak gondossága alatt mindig egyesültek voltak. 2-or sokan átmentek közülök a latinszertartásra. 3-or a görögritus magyaregyház három első századiban terjedtebb volt a latinnál, mit az óhitüek nevezetje is mutatja, miszeriut e ritus Magyarhonban régibb a latinnál, nem is mondhatni hogy e nevezettel azért járultak Magyarhonban a görögritusuak, mivel a régi egyházszokásait megtartják, mennyiben a latin ritus is megtartja a nyugoti egyház régi szokásait; de azért hogy a régi magyaregyházban divatozó szokásokat jelenleg is megtartják; ugy is Magyarországon kivül óhitüek nevezete alatt sehon sem jönnek elő, s csak itt óhitüek, vagy sztarovirczi neveztettnek. Ha tehát nem is engedődik meg, miszerint a Pannoniába bejövő magyarok e ritus mellet vették fel a keresztény hitet, nem tagadhatni még is, hogy Magyarhonban e ritus régibb, és terjedtebb volt a latinnál, annál is inkább mivel a Pannoniába bejövő magyarok, kevesebb számuak voltak azoknál, kiket itt találtak, ezek pedig mint szlávok, és oláhok görögritusuak valának, De még jelenleg is austriabirodalmi görögszertartásuak 4 — 5 millio lelkekre felmennek, mi arra mutat, hogy felfelé menvén ez előbbi századokban sokkal nagyobb számmal voltak, mert számtalanok a latinritusra, és reformatiora mentenek által.

a) Kerselics (hist. Croat. Dalm. Slavon. 83 lap.) irja: „nos vidimus manuscripta, ubi ritus, et cerimoniae veteris ecclesiae hun-

de motu Hun. 368 lap.) „a magyarok több szavakat, mellyeket a sz. dolgokat kiejtik a slávoktol külcsönöztek.“ b)

A magyar egyház fegyelmi szerkezete a görög fegy szerint vala elrendezve majd a 13ik századig. Péterfy Károly (conc. hung. par. 1-a ad Lectorem 3ik lapon) ezen megegyezést származtatja a keletieknek Magyarhonban gyakorlott kereskedéseitől, és azon házasságaiktól, mellyeket ezen népek a magyarokkal kötöttek, de mikép lehete az, hogy a magyaregyház ezen kereskedők miatt magát a keletiek szokásához alkalmazta, hacsak meg nem engedjük, hogy az egész ország, vagy annak nagyobb része illy kereskedőkből állott, nem de inkább ezek mind idegnek tartották magukat a magyaregyház szokásához alkalmazni, valamint sz. László király alatt az olaszok, mivel a magyarok böjti szokását megtartani nem akarták, kifelé utasitattak az országból. Meg kellett volna tehát Péterfynek vallani az igazat, miszerint mivel a magyaregyháznak első századiban az ország népének nagyobb része keleti szertartásu volt egynehány külföldi olaszokon vagy németeken kivül, ez okból a magyar egyház magát a keleti szokásokhoz alkalmazta; azon Péterfy a zabolcsi zsinatnak elibe bocsátott beszédben igy ir: „meg kell vallani, miszerint

---

garicae fuerant descriptae, sed nescio ex zelo ne, an ex praeiudicio opus a nobis illico, acceptum, alioque deportatum, neque permissum est nobis imposterum similia visitare.“ Munkája előjáró beszédében pedig mondja, miszerint ennek kiadásában akadályoztatott, a zágrábi egyház titkai felfedezése félelméből. 4ik korsz. 413 lap. irja, miszerint a zágrábi székes egyház a görögritus szerint volt elrendezve.

b) Régi szlávnyelv az, melly jelenleg is a görög-szlav ritus követők által használtatik a szertartásos könyvekben, s ennek a többi szlávnyelvek, csak leánydialectussai. — Többnyire mindannyian elismerik, kik közt vagyon Kletzewszky Stanislav is (Sarmatia Europaea 252 lap.) miszerint az oroszországi dialectus legközelébb áll az eredeti szlávnyelvhez.

a fegyelmi tárgyakban a bolgároknak, és görögöknek sokat kell tulajdonitanunk“ de ellhalgatja ennek azon okát, hogy a magyarhoni nép nagyobb részint a görögöktől téritetvén meg, azoknak fegyelmirendelkezéseit is sokáig megtartá. — Kálmán király decretumai 2ik könyv. 1-sö fejezetében letétetni parancsoltatik azon pap, ki felszentelése után nőt veszen, ez pedig keleti fegyszabály, mert a latin egyház fegyelme szerint az illyenek házassága érvéntelen, ő pedig a kiállott büntetés után papihivatal foglalkozásaihoz ujolag visszaalkalmaztatik. Sz. László decretuma 31ik fejezete igy szól: „latinok, kik a magyarok jobb szokásához alkalmazkodni nem akarnak, azaz midőn a magyarok a husevést elhagyák, ők pedig még a hétnek második, és harmadik napján hust esznek, ha a mi jobb szokásainkat el nem fogadják, hova akarnak menjenek, de a pénzt, mellyet itt kerestek, itt hagyák.“ Szó vagyon itt a husvéti böjt kezdetéröl, mellyet a magyarok keleti egyház szokása szerint vasárnap hagyván el a husevést, hétfőn, a latinok pedig, kik által itten némellyek ollaszkereskedőket értenek, még hétfőn, és kedden hustettek, s csak szerdán kezdték latin egyház szokása szerint a nagyböjtöt; honnan világos, miszerint sz. László király idejében a magyarhoni nép böjti tárgyakban is a keleti egyház szokását gyakorolta, kivévén azon kevés latinokat, kiket az ellentállás félelme nélkül országbóli kiüzetéssel lehete fenyiteni. S ezen fegyelmi egyezés hozta mapával, miszerint a magyaregyház tejes, és tojásos eledelek élvezésére csak 1611ik évb. Forgács Ferencz esztergami érsek alatt tartott zsinat kérésére szabadittatott fel 5ik Pál rom. pápa altal. Lásd 4ik korszak 60 §. *a*) alatti jegyz. — Sz. László decr. 1ő könyv. 11ik fejezetében parancsoltatik: „ha a faluk tavullennének, s a falusiak az anyatemplomba nem jöhetnének, legalább egy közülök bottal (az az a többiek nevében felhatalmazottan) az anyatemplomba jöjjön, s három kenyeret, egy gyertyát az oltárra

hozzon.“ Tudniillik a önkintes ajánlatok az egyházban lassankint szünni kezdvén, itten parancsoltatik, hogy az oltári ajánlatok ezentúl is folytatassanak, mivel pedig az igy ajánlott kenyérből egy nemesb rész az oltári áldozatra választatott el, (mert e volt főbb czélja az illy ajánlatoknak) következik, hogy a magyaregyház első századiban kovászos kenyér használtatott az oltariszentség anyagaul, mert azon felajánlott kenyerek közönségesek, és kovátzosak voltak; s innen már kitetzik, miért parancsoltatik, hogy a többiek nevében oltárra ajánltassanak a kenyeret, hogy t. i. a jelen nem lévők is legalább szellemileg részesüljenek az áldozatban. Egyébbiránt a többi nyugoti egyházakban is csak 10ik század körül vétetett fel oltáriszentség anyagaul a kovásztalan kenyér, mint azt alább e korsz. 81 §. megmutatjuk. — Nem különben a kétszin alatti áldozás, egész konstantzi zsinatig megvolt a magyaregyháznál, sőtt ez egy időre a 16ik században is megengedtetett. Lásd 4ik korsz. 57 §. c) alatti jegyz.

Kálmán király alatt 1114ik évb. Lőrincz érsek, és 10 püspök jelenlétében tartott nemzeti zsinat 50ik fejezete parancsolja, hogy a püspökök lakhelyeikben két különházat tartsanak a töredelmezők fenyitésére, sőtt megrendeltetik, hogy a gyilkosok az ancyrai zsinat (314ik év.) szabálya szerint fenyitessenek, ez pedig az illyeknek nyilvános töredelmezést parancsolt, honnan kiviláglik, miszerint 12ik században magyaregyháziaknál még szokásba volt a nyilvános töredelmezés. — 33ik fejezetb. tiltatik a püspökök nejeinek a püspöki egyház birtokaiban lakni-, ezen nőkkel e püspökök, még mint presbyterek éltek, kinevesztettvén pedig püspököknek, e méltóság elfogadhatására ezen nőknek is megegyezése kivántatott, mert ők ez esetben öntartoztatást fogadni, vagy apácza kolostorba menni kötelesek voltak, férjeikkel mint püspökökkel házasságilag nem élhetvén, határoztatik tehát, hogy a meg nem tartóztatási gyanu elkerülhetésére a püs-

püki birtokokban ne lakjanak. E zsinatból kiviláglik az is, miszerint a papnőtlenségi fegyelem magyaregyházban csak Kálmán király alatt hozatott foganatba. Továbbá (12 fejez.) határoztatik, miszerint a püspökök szerzeményök csak 4ik részéről tehetnek végrendeletet, a három negyed pedig az egyház hasznára fordittatni rendéltetik. c) Kun László király a szepesi papságot felhatalmazta egész vagyonáról végrendelkezhetni. (Wagner analect. scep. part. 1. 262 lap.) — A tárgyalat alá vett zsinat 5ik fejezete szabályozza a kanonokok kolostorbani lakását, és 37ik fejezet parancsolja, hogy élelmök, és eletmodjuk a püspök által rendeztessék; 12ik század elején tehát a magyarhoni kanonokoknak püspöktől elvált különleges birtokuk nem volt, s mint barátok a kolostorban lakván, egy közétteremben élelmeztettek, azonban e szabály azt is mutatja, miszerint a magyarhoni kanonokok már ez időben kolostoron kivüli életmódot igényeltek, különben e szabály nem hozatott volna, ezt pedig kivánták ők a szomszéd németkanonokok példájára, kik akkoriban a közéletmódot szinte elhagyták, s azért némelly püspökök a tágult, és szabadabb fegyelem korlátozására nékiek szerzetesi fogodalmakat szabtak; (lásd 2ik korsz. 14 §.) ez okból a magyarországi püspökök is e zsinaton kanonokjaiknak kolostori eletmódot parancsoltak, kik azért akoriban fratreseknek neveztettek; de a 13ik század közepén a magyarhoni kanonokok már a püspöktől elvált birtokot, élelmezést, és lakást tartottak, mint kitetszik Rogerius n. varadi kanonok „miserabile carmen“ czimű iratából. — A 18ik fejezet tiltja a papok czimnélküli felszentelését. — 6ik fejezet

c) Egész a 12ik századig nem volt szabad a papoknak papi jövedelemből szerzett vagyonról végrendeletet tehetni; 1-ő volt 3ik Sándor pápa, ki megengedé, hogy a papok szegények, és szolgaik segedelmezésére valamit hagyhassanak végrendeleteikben, s onnan eredt utóbb tágasb értelemben vett végrendeleti szabadság a papoknál.

rendeli, hogy a tudatlanok (idiotae) ne szenteltessenek, és ha felszenteltettek vagy tanuljanak latinul, vagy tétessenek le, s ez okból parancsoltatik 5ik fejezetb. hogy a kanonokok litteratorie, azaz latinul beszéljenek; mivel pedig a latinszertartásu egyházban a latinmise-olvasás miatt lehetetlen volt felszentelni azt, ki latinul nem értett, e szabály a görögritusu papság ellen volt hozva, kik görögül, vagy szlávul végezvén az isteniszolgálatot a latinnyelvet nem szükségelték, és igy papoknak felszenteltethettek; de hogy latinul megtanulván, mihamar latinpapoknak alkalmatosak legyenek, e fejezet rájok irányoztatott. S onnan van, miszerint a budai zsinatban 1279ik évb. (10ik szabalyb.) tiltatik nőspapra segédpapi hivatalt bizni, hol görögritusu papokat, kiket a latinok csak segédpapjaiknak néztek, kell értenünk, mivel akoriban a latinok már nem voltak házasok. — 39ik fejezet tiltja a szerzetesek papságrai felszentelését, 40ik pedig ugyan azoknak zárdán kivüli lakását; 17ik szabály nem engedi azon templomok felszenteltetését, mellyeknek szükségeik pótlására illedelmes, és eléges adományositásuk nincsen. — E zsinat 25ik fejezete ellenzi a papok ügyeit a világi biróság eleibe vinni; *d*) mivel összefüggésben áll Kálmán király alatt más időben hozott határozvány (decr. l. 1. c. 5.) mellyek erejénél a papok pecsét altal parancsoltatnak megidéztetni a püspök eleibe, az illy pecséten pedig an-

d) A magyaregyházi férfiak tehát Árpád családu királyok alatt is birtak személyes kiváltsággal, és akár micsoda világi ügyben a püspök biráskodásához tartoztak. Már Kálmán király (decr. l. 1. c. 14) megtiltá, miszerint semmi világi biró a papi személynek pecsétet ne merjen küldeni; (vesd össze sz. László decr. l. 3. c. 25.) Második András király alatt azon törvény hozatott, miszerint ha valaki a papi személyt a világi biró elibe merné idézni, az tettleg ügyét elveszitse. A vagyoni kiváltság birrokában szinte megvoltak a magyarhoni papok sz. István idejétől, azonban a haza szüksége esetében szabadon ajánlák az adakozásokat.

gyalalak szemléltetett mint izenetjelentő. Pray állitja, (de sigillis reg. hung.) miszerint illy pecsétek irás-nélküli tisztapapirra nyomatván, küldettek a megidézendőhöz, e szerint 12ik században pecsétnyomók is voltak már szokásban a magyarhoni papságnál.

11. §. Magyarhoni Ruthenek.

Hogy a szlávivadéku orosznép már a magyarok bejövetele előtt lakott ez országban, azt eddig senki nem tagadta. Béla király nevtelen jegyzője irja, hogy midőn a magyarok Hung várába jöttek, abban Laborcz nevezetű oroszherczeg lakott *a*) De azon jegyző szerint nagy számmal bejöttek az oroszok a magyarokkal is, kiket ők a megállapitott ország határain rendezték el főleg a mostani mosonmegye vidékén. Ismét 1ő András király alatti bejövetelöket ez országba Karamsín, Kálmán király alatti bejöttüket Istvanfy emliti. Azonban 4ik Béla, és kun László alatt is sokan bejöttek közülök, és ez országbani helységek nevezetei: nagy oroszvár, n. oroszi, kis oroszi jelentik, miszerint e helységek oroszgyarmatok valának. Hogy pedig Árpád családból származó királyok alatt a magyarhoni oroszok a rom. egyház egységében éltenek, erről kétkedni nem enged a rom. pápák, és magyar királyok a kat. hit iranti buzgalma, mint azt az előbbi §okban láttuk. 4ik Béla király (Péterfy Concil. par. 1. 62. lap.) 4ik Incze pápához 1252ik évb. irott levelében a cath. egyház iránt tett érdemeit érintvén, emliti, miszerint ő sokat fáradozott az oroszok uniórai megtérésén,

a) Irja a névtelen jegyző, miszerint Laborcz az oroszok nyelvén Dukának neveztetett, mivel pedig e nevezet nem szlávszó; azért azt hozzák ki némellyek, hogy inkább vladükának neveztetett, mit a magyariró hibasan dukának ejte ki, s mi az oroszn yelven kormányzó püspököt jelent, s igy az oroszoknak unghi tájékon már akkori időben püspökjök volt.

kiknek követei az ügyben már Romába is elutaztak, mentek pedig oda számukra saját ritusu püspököt kieszközleni, mivel a görögritusuak ez országban okkori időben (9. §.) a latinpüspökök kormánya alatt léteztek. *b*) Emlékezetre méltó bejövetele az oroszoknak Magyarhonba n. Lajos király alatt. *c*) Lásd Basilovics not. fundat. Korjátovics, és Balajthy

---

b) Hogy némelly görögszertartáson lévő papok még a 14ik szazad elején (1333ik évb.) az egri püspöki megye kormányhatósága alá tartoztak, világos tek. dobai Székely Sámuelnél találtatott oklevélből, hol ezek olvastattnak; „Nos Magister Joannes Praepositus Eccl. sancti Georgii Martyris de Strigonio Canonicus Ecclesiae Agriensis, Gen. Vicarius Ven. in Christo Patris Domini Nicolai Dei, et Apostolicae sedis gratia Episcopi Agriensis damus pro memoria, quod cum iuxta continentiam priorum litterarum nostrarum. Comes Petrus filius de Ponyla, secundo, cum nobili sibi simili, in octavis s. Michaelis Archangeli contra Dominam uxorem Georgii Clerici de Harsány in capella eiusdem Domini Episcopi iuramentum praestare debuisset, adveniente ipso termino dictus Comes Petrus cum praefato Coniuratore suo videlicet nobili sibi simili contra dictam dominam praestitit iuramentum, quod ipse duo pecora unam vacam, et unum bovem eiusdem Dominae ab ipsa Domina non abstulisset, et in his contra eandem Dominam penitus innoxius esset; datum Agriae in crastino iuramenti a. 1333. — Indorsat: super depositione iuramenti pro Comite Petro filio Joannis de Ponyla contra Dominam uxorem Georgii Clerici de Harsány expeditoria.“ — Vagyonyi ügyekben is a pöspök biráskodása alá tartozván még akkor a papok, ezen ügy az egri püspöki bíróság alá jutott, s mivel akkoriban a latin papok már nősük nem voltak, világos, miszerint György harsányi pap görögritusu volt.

c) Kojalovics Albert Jéz. társ. pap. (hist. Lithvan. part 1. l. 8 303ik lap.) irja, hogy 1339 évb. Kázmér lengyelkirály az országgyülésen utódáról tanacskozván sokan a lengyelek közül Korjátovics Konstantint podoliai herczeget Olgerd Lithvania fejedelem unokáját akarták Kázmér utódának tenni, ki e végett Krakóban meg is jelent, de a latinszertartást elfogadni nem

Munkács vára leirását. Ezen bejövetelt érinti 1sö Leopold király 1692ik évb. kiadott, és a görögritusu papság kiváltságáról szóló levélben, mellyben emlitetik, miszerint az oroszok 300 évek előtt jöttek Magyarországba, mi épen 1sö Lajos király idejére mutat. Korjátovics Tódor a munkácsi, és makoviczai uradalmakat oroszok vezére neve alatt nyerte Lajos királytól, *d)* és 1360ik év körül sz. Basil szerzete-

akarván, reményétől elesett, és Podoliában elhunyt, e fejedelemségében utóda volt Tódo novogrodi herczeg, ki miután a lithvániai fejedelemnek adózni nem akart, a novogrodi ősi tartományitól megfosztatván, n. Lajoshoz magyarkirályhoz ment segedelemkérés végett, Podolia örizetére oláh csapatokat hagyván, de távóllétében a lithvanok katonáit legyőzvén, Podoliát magokéva tették. Kazmér utódának pedig n. Lajos király rendeltetvén, Hedvig leányát Lengyelország örökössének tette, ki Jagello lithvániai herczeghez nőülmenven, Lengyelhont Lithvániával egybekapcsolá, hova Podolia is esett. Igy Tódor ősi birtokából egészen kizáratván, n. Lajostól a munkácsi, és makoviczai uradalmakat nyerte, mellyek Smidt szerint (Episcopi) t. 1. Agrienses 269 lap.) 300 helységből állottak.

d) Hogy Korjátovics Tódor catholicus volt, arról kétkedni nem enged az, mert testvérét Konstantint a lengyelek nem szándékozták volna királyuknak tenni, ha unitus nem lett volna, azonkivül Podoliában, Galliciában akkori időben schismaticus nem volt, mert tudjuk az előbeniekből (§. 5, 6) mit tettek ott a latin papok, és Jagello, nem csak az unio de a latin ritus ügyében is, nehezen engedvén meg a görögritus gyakorlatát, nem pedig hogy eltűrték volna a szakadást. Mit tett ottan Lajos király is szinte az előbb mondottakból világos (9. §.) S maga e magyarkirály nem adott volna egy schismaticusnak országába 300 faluból álló uradalmat, miután tudjuk, mit tett ázon király István Rascia királya, és László oláhfejedelem ellen, (12. §.) kereszthadat vezetvén ellenök, hogy a rom. egyház egységére téritse. De nem engedték volna azt az egri latin püspökök is, hogy Korjátovics schismaticus barátoknak kolostort épitsen, főleg ha felgondoljuk, mi-

sek számára Munkács városa mellett zárdát alapitott, melly alapitvány 1ső Mátyás király által megerősitetett. János e kolostor apatja 2ik Ulászló király 1491ik évb. irott dipplomájában mint munkácsi püspök jön elő, *e*) ki a szomszéd

---

ket tettek s latin püspökök a schismaticusok ellen, azoknak még ritusuk szabad gyakorlatát is alig engedvén, (Vesd össze Smidt epis. agrien. t. 1. 270 lap.

e) A. n. váradi gör. szert. 1845ik évi név könyvben 43 l, állittatik: mikép a 15ik században a munkácsi püspökség gyulafejérvári érsekségnek volt alárendelve, s a könyvszerkesztő azt onnan akarja megmutatni, hogy 1494ik évb. 2ik Ulaszló magyarkirály levelében Antal konstantinapolyi patriárcha által adott kiváltságai a körtvélyesi zárdának (Mármarosban) ugy erősitetnek meg, hogy e kolostor alá legyen vetve a munkatsi püspöknek, és havasalföldi (transalpinus) érseknek. De innen nem lehet következtetni, miszerint a munkácsi püspökség is alá lett volna rendelve a transalpinusi érseknek azért, hogy ennek vetetik alá az emlitett kolostor, mert ezen állitas azon levélből ki nem süthető. Azonkivül a transalpinai, vagy havasalföldi érsekség különleges volt akár a gyulafejérváritól, akár a silvánusi, vagy erdélyi püspökségtől, s igy bár Theophil gyulafejérvári érsek egyszersmind silvánusi püspök is volt, de havasalföldi vagy transalpinai érsek nem volt, már pedig ennek rendeltetik alá emlitett oklevélben a körtvélyesi kolostor. Hogy pedig egy mármarosmegyei kolostor külföldi érseknek rendeltetik alá, nem csuda, mert akkori időben Mármaros már Erdélyhez, már Magyarországhoz tartozott, s onnan van, hogy 3ik András magyarkirály az egri és erdély püspökök közt a mármarosi egyházak feletti joghatóságról támadt viszályt az erdélyi latin püspök részére kedvezőleg döntötte el. — Basilovics pedig (not. fund. Korjatov. p. 2. c. 10. 82 lap.) állitja, miszerint az első magyarhoni oroszpüspökök 1-ső Justinianea metropolitájától függtek; de ezen allitmány csupa álom — mert a mit Justinián császár 6ik században rendelt, hogy a pannoniai egyházak az emlitett metropolitának legyenek alárendelve, az a vadnemzetek folytonos kalandozása miatt még 9ik század előtt is félbeszakadt, felcseréltetvén, és felzavar-

vármegyékben lakó oroszokat is kormánya alá vette. Timon (epit. rer. hung. 175. lap.) irja, miszerint Isabella Zápolya Jánoskirály özvegye a munkácsi püspököt Hiláriust utódaival együtt személyes, és vagyon kiváltságokkal diszité, miokból Báthory György szathmári, és zabolcsi főispán Hiláriust a bocskoi kolostorba oklevelekkel ellátottat utasitá, meghagyván a mármarosiaknak, hogy az ott fekvő, s őtet illető javadalmak nékie adassanak ki.

12. §. Oláhegyház.

Régi magyar, és külföldi irók az oláhokat rom. eredetüeknek, és második században Trajan császár alatt Pannonia, és Dacia tartományiba szállitott rom. gyarmatok ivadékinak tartják. *a*) Ez állitásnak nem állhat ellen az oláh,

---

tatván azok által nem csak az országok, de az egyházak térei, és határai is; emlitett 9ik században pedig bejövén a magyarok uj püspöki, és metropolitai térek szabattak meg, s bizonyos hogy a magyarországi oroszok a többi görögritnsuakkal a latin püspökök, és metropoliták kormánya alá estek, mi a 9ik §ban mondottakból világos, főleg mit a beleknyesi püspökségről emlitettünk, ugy hogy a magyarok bejöttével 1-ő Justinianea metropolisnek már hire sem volt.

a) Lásd Bonfin decad. 2. l. 7. — decad. 3. l. 6. Istvánfy l. 13. Benkő Transilvania §. 8. nr. §. 9. nr. 7. §. 157. 474 — 476 lap. tom. 1-o. Különösen pedig Bonfin dec. 3. l. 6 igy ir: „Joannes Corvinus gubernator, patre valacho, matre graeca natus, -- -- virtute sua genus valachicum illustravit, pater illius inter valachos fuit celebris, quos e romanis superfuisse coloniis lingvae similitudo testatur.“ Decad. 3. l. 9 pedig igy ir: „Mathias antiqui sui generis haud inscius, nihil molestius ferebat, quam si quis ex invidis quispiam obscuritatem generis sibi obiecisset, non ignorabat adversarios ignobilitatem se, vulgo quoque dicere: valacha ipsum gente oriundum, Fridericum etiam Imperatorem indignissime pati, opulentissimum regnum a peregrino rege possideri, et ne coronam redderet, ab optimati-

és latin nyelv különbözése, mert a különbség még a rom. birodalom fenállásakor is létezett a tanult férfiak, és köznép nyelve között, s Quintilián is mondja, miszerint más latinul, s más grammatica szerint beszéleni. A nemzetek folytonos költözködése, mi a széplatinnyelvet is olasszá változtatá, és az oláhoknak más nemzetekkel, főleg szlávokkal közbejött egyelitése nyelvöket elváltozhatta. *b*) Hogy

---

bus Hungariae Matthiae inimicis admoneri." Vesd össze Ruttenstock H. E. t. 3. 13 lap. — Silvius Aeneás utóbb 2ik Pius neve alatt rom. pápa (hist. de Europa, és pedig de Hung. c. 1. 2. igy ir: „Joannes Hunyady natione valachus fuit, haud altis natalibus ortus, non tam hungaris, quam valachis, e quibus natus fuit, gloriam auxit." — l. 6. pedig: „valachi gens olim romana" és cap. 1-o de Transilv: „Transilvaniam incolunt valachi, qui genus italicum sunt." Trebonius Laurianusnál (de daco-romanis) előidéztetik egy dipplomai töredék, mellyben 1-ő Ferdinánd király Oláh Miklósról esztergami érsekről ezt irja: „-- -- hae sunt laudatissimarum gentium origines, inter quas valachi gentiles tui non postremas tenent ut pote quos ab ipsa rerum domina urbe Roma oriundos eonstat, unde nunc quoque Romani dicuntur, tua ista gens fortitudine praepollens, multorum praestantissimorum ducum fuit genitrix, inter quos Joannes Hunyady Inclyti Mathiae Regis Pater, et illius aetatis proximi maiores tui eminuisse feruntur." Res litteraria Hungariae czimű munkában 45ik l. iratik, miszerint Oláh Miklós eredetét a moldvai oláh fejedelmektől veszi, ő Mária 2ik Lajos király özvegyével Belgiumba ment, innen visszajövén zágrábi, utóbb egri püspökké, Martinusius holta után pedig, esztergami érsekké lett, melly főpapi méltósag elnyerése miatt hogy Oláh sok irigyeket szerzett magának, irja Lányi Dr. Forgács Ferencz után.

b) Timon de Transilvania 150 lap. irja: „Valachi saepe cum slavis commercium, vicinitasque fuit, quo circa multa vocabula ab iis mutuati sunt, — — gentem hospitalem fuisse necesse est, quia Gothos, Hunos, Slaves sedes quaerentes hospitio exceperunt." Benkó Transilv. t. 1. az oláhok nyelvét szinte a rómaitol szarmaztatván, mondja miszerint sok szavakat a szlávoktól, és dacoktól kölcsönöztek. Erdélyben szerinte

pedig az oláhok nyelve a szlávok ajkával elegyült, kiviláglik csak onnan is, mert Anna Comnena őket bolgároknak nevezi, és Joanitz oláhok fejedelme is magát bolgárok urának hivja. Nestor hires orosziró az oláhokat már vlachok, már bolgárok nevezetével czimzi, s onnan Sultzer, és Ruttenstock őket a bolgároktól mint szlávajku néptől származtatják, Rajcs pedig a szlávok historiájában az okból félszlávoknak nevezi. A magyar régi oklevelekben blachok, vlachok valachok nevezetek jönnek elő. — Az oláhoknak ker. hitre tökéletes megtérése azon időre függesztethetik, a mikor (940ik év körül) Bulcsu, és Gyula magyarvezérek alatt a görögpapok Hierotheus püspökkel Erdélyben hirdették az evangéliomot, *c*) honnan is az oláhok a görögritus mellett állandón maradtak, bár az erdélyiek, és moldvaiak 12ik század óta a 15ikig latinpüspökök kormánya alatt létezvén, liturgicalis könyveikben latinbetűket használtak, és csak a gyülekezet körüli idő óta vették fel a cyrillbetűket. *d*)

(t. l. §. 103. 497 lap.) Az Oláhok közt nagy számmal laktanak az oroszok, ki már jelenleg magyarreformátusok.

c) Az oláhok közt már n. Konstantin alatt sokan voltak keresztények. A nicei közgyülekezeten, és a sardicei részl. zsinaton jelenvoltak Dacia püspökei is, nem mások mint azon gyarmat ivadéki, mellyet Trajan császár oda szállittatott. E telepből származott Aurelián, Gallerius császárok, sőtt n. Konstantin is Dáciaban született. 5ik században Nicetás dáciai püspök terjesztette ott, és szomzéd tartományokban is a ker. hitet, de a barbanépek folytonos kalandozásai nem engedtek annak 10ik századik az oláhok közt állandó gyükezet verni.

d) Lásd Kantimir Moldávia leirásában; és „észrevételek Schwartner Márton magyarországi statisticájára az oláhokról tett jegyzésekre" czimű munkát. — Kantimir szerint a florenczi zsinat idejétől kezdve többnyire ilyr, vagy orosz papjaik voltak az oláhoknak, kik oláhul nem tudván, a népnek sikeres oktatást nem adhattak, s onnan származtatja ezen iró a moldvai oláhok tudatlanságát, mert ugyan más nemzetek is idegen, azaz latin nyelven irt liturgiát használnak, de azon nemzetek i-

A 13ik század elején Joanitz oláhok fejedelme a magyarok uradalma alól menekülni akarván 1202ik évb. 3ik Insze pápától királyi czimet kért, igérvén a rom. szertartás felvételét. A pápa Imre király azon ellenmondására is, miszerint Joanitz a magyar korona adózója lenne, kérésének engedvén, hozája követet küld, kit Imre az országhatáron letartóztatott, s e miatt a pápától megdorgáltatott azon észrevétellel, miszerint Joannitz királyi vérből származott légyen; külde tehát Incze pápa latin szertartásu papokat Oláh-, és Bolgár országba, alapitattak ott latin püspökségek, Joannicz a pápától küldött koronával királynak koronáztatott, s a pápához irott levelében magát oláhnépével együtt romaiak rokonának vallja, mit Incze pápa is levelében elismer. Azonban nem sokára e fejedelem megtámadta a keleti birodalmat, melly akkor a latin Balduin birtokában volt, Incze pápa pedig inté, hogy békét kössön, és az elfogott Balduint szabadon bocsássa, ha a nyugotiaktól hátul megtámadtatni nem akar. Lásd Asseman cal. eccl. uni. t. 5. par. 1. cap. 4.

Kun László magyarkirály alatt 1285ik évb. másodszor ütöttek a tatárok Magyarországra. De László Andronic keleti császár birodalmából kimenő oláhok segedelmével szerencsésen kiüzé országából őket, s az oláhokat, Beregh, Ugocsa, Mármaros megyékben letelepité, szabad görögritusi gyakorlatot engedvén nékik; midőn pedig Ladomir

---

jobbnyira a latin nyelvet is értik, vagy ha nem, saját nyelvökön irott könyveik biztositják miveltségüket, s papjaik ollyanok, kik azt a nyelvet is beszélik, mellyet beszél a gondukra bizott nép. -- Az oláhnép pedig saját nyelvén irt könyvekben hiányt szenvedett, az ilyr könyveket pedig nem értette. Honnan történt, hogy a csehek is nem értvén a német papok nyelvét, és a latin liturgiat, a német papok pedig a csehek nyelvét: ezek gyengék voltak a hitben, mig Method. és Cyrill nyelvökben jártas férfiak hozájuk nem mentek.

esztergami érsek 4ik Miklós pápa parancsára ellenök keresztes hadat vezetne, hogy a rom. ritusra térithesse őket, kun László király mint Engel irja, ezen kereszthadat szétjelverte. Azonban a bereghi, és ugocsi oláhok n. Lajos király alatt (Timon Imago novae hung. és Balajthy Munkács vára leirásában.) Bogdán főemberek vezérlete alatt Moldvába mentek által, de a bereghi oláhoknak némi hagyományaik Lajos ideje után is megmaradtak. e) Mármarosban pedig még kun László ideje előtt is léteztek oláhok. 2ik Ulászló király 15ik század végével keletkezvén a munkácsi püspökség a mármarosi oláhok már ennek, már ez erdélyi oláhpüspököknek voltak alárendelve, a mennyiben ez idő tájban Mármaros már Erdélyhez, már Magyarországhoz tartozott (11 § e alatti jegyz.) A 17ik század elején a bethleniek Erdélyhez csatolván Mármarost, ez Bizánczy munkácsi püspök idejeig már erdélyi már moldvai püspökök által láttatott el a lelkiekben.

Az erdélyi, és moldvai oláhok 12ik század óta a 15ikig milcovi püspökségnek voltak alárendelve, kinek kormánya alatt léteztek a székelyek és kunok is, kitetszik ez Theodoric milcói püspök a székelyekhez 1227ik évb. irott

e) Kitetszik ez 1378ik évb. Erzsébet özvegy királynő - 1493ik évb. Hunyady hollós János, -- 1466ikban Szilágyi Erzsébet, és 1506ik évben Maria királynő által Kerepecz, Medencze, Hátmég Zavidfalva, Leányfalva helységeknek kiadott királyi levelekből. Sőtt Hunyady János országkormányzása idejében a beregmegyei oláhoknak László vajdájuk is volt, melly idő óta ezen oláhok oroszokká olvadtak. Oláhcsertész nevezetű beregmegyei falú az oláhok néhai ottani lakását szinte jelenti, -- Azonban nem tagadható, miszerint némelly régi királyi levelekben a horvátországi nép is oláhoknak neveztetik, bár ottan oláhok soha nem laktak, de ez onnan származhatott, hogy a cancellár, ki e dipplomákat szerkeszté, az oláhokat görögritusuaknak ismervén, gondolá, miszerint a horvátországi nép is, mint görögrituson lévő, olahnép legyen.

levelébül (Kat. hist. crit. t. 5. 529 l.) miben azokat dorgálja, hogy a kunokat, és oláhokat magokkal nehezzen szenvedik egy megyében, (lásd alább 14 §. bővebben) mivel pedig ezen egyenetlenség miatt az oláhok saját ritusu püspököt kivántak, s a székelyektől elváltak, ezt 9ik Gergely pápa egyházi szakadásnak nézvén, *f*) 1236ik évb. 4ik Bélához levelet ir, (Kat. hist. crit. t. 5. 706 lap.) mikép ő a milcovi püspöknek meghagyá, hogy az oláhokat rituális helyettes által maga kormányozza, s ne engedje, hogy az álpüspökjeiktől (mint magát kifejezé a pseudo episcopis suis) a szentségeket felvegyék; honnan kiviláglik, miszerint Erdély, és Moldva tájékán ez időben több oláhpüspökök léteztek. Ugyanazon levélben Bélát (ki még András atyja éltében mint erdélyi fejedelem 1234ik évb. praenestinei Jakab pápai követ előtt eskűt tett, miszerint semmi szakadást országában tűrni nem fog) azon eskűjére emlékeztetvén inti, s bünei bocsánatul szivére köti, hogy schismaticusokat Erdélyben ne szenvedjen, hanem az oláhokat késztesse azon püspök elfogadására, kit nekiek a rom. egyház randelt, t. i. a milcóit. De kun László ideje alatt berohanó tatárok által a milcói püspökség elpusztitatott, s igy az oláhok magukra hagyattva, saját ritusu püspökjeik által kezdtek kormányoztatni, mi okból 1-ő Lajos király nem csak a bánátusi papságnak parancsolá azon tájéku oláhokat uniora késztetni, hanem a moldvai, és bolgariai oláhok megtéritését ferenczickre bizta 1365ik évb. de mivel ezek nem csak unióra, hanem latin ritusra is huzták az oláhokat; László oláhok fejedelme őket kiüzé, mi okból 5ik Orban pápa Lászlóhoz kemény levelet irt, nagy Lajos király pedig kereszthaddal ment ellene. L. Engel geschichte der Bulgaren. 462 l. és Báró Pejacsevics in hist. Ser-

f) Benkő Milcovia t. 1. §. 27. 179ik lap. irja, hogy az oláhok a latinok által hitetleneknek tartattak azért, mivel a rom. egyház szertartását elfogadni nem akarták vesdössze 33 §. 270 lap.

viae. László tehát felvévén unioval együtt a latinritust, és 5ik Orbán pápa egyeztével Seret városba az oláhok részére latin püspökséget álapitott, melly utóbb Bakó városba általtétetett, első seröti püspök volt Vaszilyó András sz. Ferencz rendű szerzetes 1370ik körül. (Benkő Milcovia t. 2. 20ik lap.) — 11ik Gergely pápa (Spondan 1374ik évre.) Tamás esztergami, és István kalocsai érsekeknek meghagyá, hogy az erdélyi és moldvai oláhoknak adandó püspökről gondoskodjanak, s jelentsék ha valljon erre nem lenne é alkalmatos Antal ferenczi szerzetes, ki az oláhok megtérésében sokat működött; s ez 1374ik év körül ottan csak ugyan püspökké lett, vesd össze Schmidt Archiepis. Strig. 202 lap. — Mind ezekből kiviláglik, hogy az oláhok a latin püspökök kormánya alatt sokáig léteztek.

Kun László alatt elpusztult milcói püspökség Zsigmond király alatt ugyan megujitatott, és az erdélyi s moldvai oláhok ismét visszamentek joghatósága alá, de 15ik század elején florenczi zsinat ideje körül törökök által végkép elpusztult a milcovi püspökség, és azon idő óta az oláhok közt saját ritusu püspökségek keletkeztek, mint gyulafejérvári, vádi, erdélyi, havasalföldi, sat. ezek közt a gyulafejérvári, és havasalföldi (transalpinai) érsekségek voltak; — 1494ik körül Antal konstantinápolyi patriárcha, ki joghatóságát Mármarosban is elterjeszteni igyekezett, a körtvélyesi kolostornak Mármarosban *g*) némelly kiváltságokat adott, mellyeket 2ik Ulászló magyarkirály 1494ik évb. ugy erősite meg, hogy e kolostor alá legyen

---

g) Simonchich piárista Mármaros vármegye leirásában emliti miszerint 4ik Béla király a körtvélyesi apátság kivaltságait már ez előtt jováhagyta, és megerősitette. Ezen kolostor 1607ik évben még fenállot, mi kiviláglik Drugeth Bálinth mármarosi főispán e vármegyéhez irtt leveléből, mellyben parancsolja, hogy e zárdát illető ingatlan javai adassanak ki. — Volt e kolostorban 16ik században könyvnomda intezet is.

vetve a munkácsi püspöknek, és a havasalföldi érseknek; l. leges eccl. reg. Hung. Ignat. Battyányi t. I. 216 lap.

13. §. Kunok megtérése.

Sok iró a kunokat hunok maradékinak, s nyelvüket a magyarnyelv leányának tartja. A kunok egy része mint irja a névtelen jegyző, még Kiovnál egyesült a magyarokkal, másik része pedig lakhelyét hagyva sz. László és kun László királyok alatt magyarországba jövén, itt sok zavart okozott. A Kunok megtérését szivén hordván 3ik András, e végett a theutonok vitézlovag rendét Erdély szélén helyezte el, Boza földét nekiek adván, hogy a kunok megtérését munkálnák. Robert esztergami érsek a magyarpapok prédikálása által sok ezer kunokat ker. hitre térittetett, s hogy ezen mégtérés állandó legyen, a milkovi püspök kormánya alá rendeltettek, ki az erdélyi székelyek püspöke volt ugyan, de ez időtől fogva kunok püspökének kezdte magát nevezni, mit nehezen vevén á székelyek a kunokat egymegyebeli társulatba szenvedni nem akarták. — Magyarországba is sokan tértek a kunok közűl a ker. hitre, és pedig görögszertartásra is, mert 3ik Miklóspápa kún Lászlóhoz irtt levelébe őket Schismaticusoknak nevezi, *a*) neveztettnek ugyan e levélbe pogányoknak is, de akkori időben ugy neveztettek mindannyian, kik a latinszertartáson nem voltak, a mint ez e korszak 9ik, és 12ik §ból kitűnik. A Kunok e király alatt magokhoz utasitott papokat elűzvén, s fegyveres kézzel megjárván az országot, az egyházak, s nemesek jószágait pusztitották, s miután kun László tényeiket átnézte, sőt nejét elűzvén, a kun-asszonyokhoz simult; 3ik Miklóspápa firmiai

a) Lásd Katona Hist. Crit. tom. 6. 818 lap. hol ezen szavak olvastatnak: „nam iqsi Schismatici tecum barbaro more colluctantes, tibi se ipsos seditiosa calliditate subiiciunt, ut tandem subiicere sibi possint tui nominis claritatem.

Fülepet mint követet Magyarhonba küldötte, ki 1279ik évb. Budán zsinatot tartott, s letévén Benedek esztergami érseket, (kit Schmid jesuita az esztergami érsekek lajstromából egészen kihagyott) helyébe Ladomirt n. váradi püspököt érseknek tette, s egyszersmind ország primásának kinevezé, melly méltóság eddig az országban nem létezett. *b)* Mivel pedig a követ rendelései Lászlónak nem tetszettek, a püspököket Buda városából kirekeszté, Fülep pedig Galliciába szökött, de nem sokára visszahivottnak minden rendelkezéseit a király jóváhagyta. Azonban hihetlen dolog, hogy e király, ki annyi egyházialapitványokat tett, a pogányságra ment által, a mint némellyek irják, tán csak a kunok térittésébe tett igyekezetét a papságnak elő nem mozditá. — N. Lajos király alatt az erdélyi kunok magokhoz intézett ferenczi téritőket részint elkergették, részint megölték, minek a volt a következménye, hogy e király őket a ker. hit elfogadására erővel szoritotta, s igy részint az Oláh, részint a rom. kat. egyházhoz állottak. A magyarországi kunok pedig a magyarokkal, és jászokkal összekeveredvén *c)* rom. egyház hivei lettek.

---

b) Schmid Jézus tars. pap: „Archiepiscopus Strigoniensis compendio dati" zimű munkájában 1444 lap. azt irja: hogy Ladomir nemes oroszvérből, és pedig a galliciai herczegi családbul származott. Ez tehát elsőprimás volt Magyarországban. Első bibornok pedig a magyarhoni püspökökből volt Vancsay István esztergami érsek 4ik Béla király idejében. Ugyan már 1170ik év körül Stroma János sirmiai apát volt kinevezve bibornoknak, de csak 4ik Victor ellenpápa (antipapa) által, ki 3ik Sándor törvényespápának ellenszegült.

c) Fejér György Timon jesuitával, és más irókkal megegyezik abban hogy a jászok szlávnemzetüek, s még is a magyarországi jászolat a kunok rokoninak tartja a nyelv, és a kiváltságok azonsága miatt, holott millyen volt a kunok nyelve azt el nem határozhatni, egyenlő szabadságokát pedig lehete nekiek nyerni a nélkül, hogy rokonok lettek volna.

14. §. Milkovi püspökség.

Erdélyország szélén Oláhországot Moldvától Milkó folyó vize választja el, mellynek partján annyi sok századok elfolyta után is fenállanak Milkó város omladékai, ezek szomszédságában pedig fekszik Méra nevezetű helység. A milkovi püspökök régi lakhelyének omládékai is látszatnak még, sz. Vazul rendén levő szerzetesek zárdájához közel, mellyet a 17dik században Kantimir Konstantin Moldvai herczeg alapita, s mellynek fekvését leirja Kantimir Demeter előbbinek testvére „descriptio Mold. par. 1. cap. 4.“ — E püspökség eredetéről különbözők az irók veleményei, de valószinű dolog, miszerint e püspökséget 5ik században Nicetas dáciai püspök alapitá, a ker. hitre tért rom. gyarmatok (oláhok) s más nemzetbeliek számára. És mivel e püspökség székesegyháza mirai Miklós tiszteletére volt épitve, innét származtandó Mikló, vagy Milkó püspökség, és a szomszéd Mérai helység nevezete: A kalandnemzetek főleg hunok, és avarok költözése, s a folytonos viharidők megszüntették e püspökséget. De 10ik században ker. hitre térvén a magyarok, és az erdélyi oláhok is abban tökeletesb oktatást nyervén, szükség volt Erdélybe püspökséget állitani, a mint azt alapita is sz. István Gyulafejérvárban. — A milkovi püspökség pedig épen sz. László alatt 1092ik évb. ujittatott meg, és arra Mihály püspök neveztetett ki ugy, hogy a Milkovi az esztergami, gyulafejérvári pedig a kalocsai érseknek rendeltetett alá. — A Milkovi püspökség a székelyek számára volt alapitva, s még is nem a székelyek földjén, hanem Erdély — és Moldvaország szélén tétetett le széke, mi azon okból történt, mert a gyulafejérvári püspökség egész Erdély országra nézve lévén sz. István által alapitva, miután a székelyek különleges püspököt kivántak, azt megengedte sz. László, de ugy, hogy a fe-

jérvári püspökség, melly egész Erdélyt magában foglalta, ez által rövidséget ne szenvedjén, s körében uj püspökség ne támadjon, azért csak a régi Milkovi püspökséget ujitá meg, sz. László. Ámbár pedig a milkovi püspökök a királyilevelekben aláiratva nem olvastatnak, mindazonáltal a magyar királyoktul neveztettek ki, és a rom. pápák által erősitettek meg. Mihály milkovi püspöknek utóda volt Lőrincz, kinek megvagyon a székelypapokhoz irt körlevele, mellyből nyilványul, miszerint ezen püspökség a székelyek részére volt megujitva, s hogy már ezen megujitás előtt régtől felálott. *a*) Második Géza magyarkirály alatt Erdélybe fogadtattak a szászok, kiknek egyrésze a gyulafejérvári, más része a milkovi püspökség körébe telepedett le. 2ik András király 1218ik évb. a milkovi püspökség ingatlan birtokait a szebeni prépostsághoz azon okbul csatolá, hogy Szebenbe uj püspökséget akart alapitani, azért is ez időóta a milkovi püspökség sok ideig üres volt, mi onnan is kitűnik, mert az emlitett király bóza földjét, mellynek fekvése Erdély szélén volt, 1223ban theutonok vitézlovagrendének ajándékozá, ezen tér pedig a milkovi püspökség körében volt helyezve, még is e tért azon időben a gyulafejérvári püspök tartotta kormánya alatt, mi nem történt volna, ha ez időben a milkovi püspökség nem üres. Azonban András király szándokát jóvá nem hagyta III. Incze pápa, *b*) azért is a milkovi püspökség uj virágzást nyert, sőt ujkeresztényekkel

a) Lásd Katona hist. crit. tom. 5. 530 lap. és Benkő Milkovia tom. 1. 56. lapon, hol Lőrincz püspök igy ir: „Ecclesiam hanc prisco tempore, cuius memoriam rerum alterationes prope deleverunt fundatam, et duris temporibus conservatam esse.“

b) Lásd Benkő Milkovia tom. 1. 98. lap. hol Incze a többi közt ezt irja: „super episcopatu novo in ecclesia cibiniensi creando petitionem regiam nequimus exaudire, quia id absque dubio in alterius praejudicium redundaret.“

is szaporodott, mert Robert esztergami érsek a magyar-papok által moldvai kunokat ker. hitre térite, és Theodorik milkovi püspök kormányára bizta 1227ik évb. *c*) Azonkivül 9ik Gergely pápa meghagyta Theodoriknak hogy az oláhokat is vegye kormányhatósága alá, s ne engedje, hogy az oláh álpüspököktől (mint kiejté magát) vegyék a szentségeket. Irt 9ik Gergely 1236ik évb. 4ik Bélához is levelet, mellyben őt két év előtt a római követnek leteit esküre emlékezteti, s inti, hogy azon eskü szerint kénszeritse az oláhokat azon püspök elfogadására, kit nekiek a rom. egyház kijelel, s emliti egyszersmind, miszerint ő a milkovi püspöknek meghagyá, hogy az oláhokat kormánya alá vegye, — lásd 12ik §. — E szerint székelyek, szászok, kunok, oláhok léteztek a milkovi püspök kormánya alatt, melly különbféle ajku, s nemzeti népeket Theodorik egycsaládá olvasztatni akarván, s a felett a pogány szokások után ásitozó kunokkal a kereszténységet jobban megkedveltetni igyekezvén, magát kunok püspökének kezdte irni. E czim ellen kifogtak a székelyek, sőt a kunok, és oláhok egymegyébeni közösségét utálták, miokbul Theodorik püspök körlevelet bocsátott a székely papokhoz, javasolván nekiek az idegen nemzetek iránti keresztény szeretetet. *d*) A tatárok 1241ik évb. elpusztitván Erdélyt, és Moldvát, e püspökséget is feldulták, még 1273ban Tamás püspök neveztetett ki, (lásd Pray spec. Hier. Eccl.

c) Lásd 9ik Gergely levelét Rajnaldnál 1227 évre.

d) Katona hist. crit. tom. 5. 529 lapon, hol Theodorik igy ir: „quid vobis officit nominis mutatio? manente episcopatus (Milkoviensis) puo, ad nationem vestram virtute, nonne in ecclesia christi lupum, et agnum simul pasci convenit, quidni et siculum, cum cumano, et olaho, respicit ne Deus personas? acceptos habet e quavis gente, qui eum timent, et operantur justitiam pui e diversitate gentium, linguarumque in unitatem fidei suos congregat, — audite apostolum dicentem, non esse graecum, vel judaeum, vel barbarum, vel scytham.“

hung. part. 1. 417. lap.) valószinű pedig hogy a tatárok 1285 évb. beütvén e püspökséget romba döntötték, mert az oklevelek semmi milkovi püspöknek ez időtájban emlékezetét nem tesznik, sőtt 1-ső Lajos király a gyulafejérvári püspökhez irtt leveléből kiviláglik miszerint 1334 évb. a székelyek a fejérvári püspök kormányához tartoztak, — 1395 évb. pedig Zsigmond király a szebeni, és brassól káptalanok (mellyek a milkovi püspökség körébe helyeztettek,) püspökhelyettesi jogaikat megerősité; mi nem történik, ha Milkoviában akkor püspök vagyon, ez okból 4ik Ödön (Eugenius) pápa is a szebeni káptalan decánját milkovi püspökség jogaiba megerisité 1436 évb. Lásd Benkő Milkovia tom. 1. 134. lap. — Azonban Zsigmond király 1437 évb. e püspökséget megujitván, arra Gergely püspökököt nevezte ki, de 1441 évb. Moldvát elpusztitván a törökök, e püspökségnek is végveszélyt okoztak. Emlittettnek ugyan azon oklevelekben ezentul is némelly milkovi püspökök, de ezek csak cimzetesek valának, és Milkoviában nem laktak, illyen volt 1475 év. körül Miklós egyszersmind egripüspök helyettese, ki azon évben a szebeni (Sáros vármegy.) templomban három oltárt szentelt, lásd Wagner kár. dipplomatarium Cott. Sáros. — Illyen volt Mihály is ki Milkovia körül lakván, hasztalan varta a milkovi püspökség helyreállitását, mert bekövetkezvén a reformatio e püspökségnek még a hire is megszünt, a székelyek pedig gyulafejérvári püspök kormánya alá jutottak. —

15. §. A ker. hit tóvábbi terjedése.

Az emlitett nemzetek felett a normannok is kik Galliában, Német és Olaszhonban pusztitásokat tettek, Rollo vezérük kopasz Károly leányát nőül vevén, avval együtt a ker. hitre tértek a 10ik században.

Nestoriánusok a ker. hitet 8ik századtul kezdve, China és Tatár birodalmakban terjesztették. 11ik században a ker. hit. Tatárországban nagy előmenetet tett, azon hires fejedelem megtérése által, ki az irók szerint papi hivatalt is vitt, és hatalmasságával, s kincseivel minden fejedelmeket felülhaladott.

Finok, livonok, pomeránok 12ik században vették fel a ker. hitet több ajszaki szlávnemzetekkel együtt; mint azt bővebben előadja Ruttenstock H. E. tom. 3. 56 — 61 lapon.

A poroszok 13ik században téritettek meg theutonok lovagrende vitézei által a ker. hitre, lásd leljebb 20. §.

Portugallok 15ik század végefelé Indiaba, és Aethiopiába eljutván, több száraz földet feltalálhatni reményletek, különösen Kolumbus Izabella Spanyol királynőtől pártfogoltatván, America némelly szigeteit feltalálta. Vespucius pedig florenczi polgár szárazföldre akadt, — Ezen ujtartományok lakosai kegyetlen erőszakoskodás által késztettek a ker. hit. elfogadására mellyet a spanyolhivatalnokok fegyverrel igyekeztek a vadnép közt elterjeszteni, a hegyekbe, és vadonokba elbujt indusokat felkeresvén, s kegyetlenül üldözvén, sokszor azoknak hajóit, mellyek emberekkel, és különbféle kelemmel rakva voltak, a tengerbe süllyesztették. A Spanyolok e féle kegyetlenségei miatt elidegenitett indusok utálták az illy vallást felvenni, mellyet olly kegyetlen emberek tartanak, ez okbul 5ik Károly mind ezeket eltiltván, evangeliomi hirdetőket külde oda, kik szelidebb módon az indusokat a ker. hitre teritették.

Arabok, szerecsenek kik 7ik század óta Spanyolhont nyomosztva birtokukba tartották, 15ik század végefelé katolikusnak neveztetett Ferdinánd király buzgalma által felállitott spanyolvizsgálati itelőszék segedelmével a ker. hit. felvételére kéntettek, kik közt azonba titkos mohamedánok sok ideig maradtak. Ez történt az ottani zsidókkal is, kik

eleve csak szinlett keresztények voltak, *a*) ezek a megtért arabokkal ujkeresztényeknek neveztettek.

16. §. Keresztes hadak kezdete.

A ker. hit. terjesztésébe nagy befolyással voltak a kereszteshadak, mellyeknek alkalmat adott a keresztények ama áhitatossága, mellyel már 4ik században kezdték azon helyeket látogatni, mellyeket Krisztus jelenlétével, és halálával szentesite; e szokás a 11ik században azon közvélemény által is gyarapodott, melly egész nyugoton a világ közelitő végzete felül elvolt terjedve; ez okbul sokan eladván vagyonukat Palaestinába mentek, ott az úr jövetelét elvárandók. Ezen járdalatokat pénzbejövet miatt nem akadályozták az arabok, de miután a nyugotikeresztények a püspökök vezérlete alatt csapatonkint zászlókkal költöznének a sz. földre, seldsukkidi törökök, kik 1075 évtül a sz. föld körüli tartományokat elfoglalták, a kereszténye ken sok erőszakot, és pénz csikarást elkövettek, melly kegyetlenségek hire nyugotra elszárnyalván, az ottani keresztényekben nagy szánakozást, és ezen tartományokat a hitetlenektőli elfoglalási vágyat gerjeszte. 2ik Silvester pápa tehát a nyugotiákat jerusálemi egyház neve alatt irtt levéllel felserkenteni igyekszе a palaestinai kereszténye knek nyuj-

a) Harduin „acta concil. tom. 6. part. I. 135. lap. előhozza a tolossai (883ik évb.) zsinatot, mellyben a zsidók panaszt tettek, miszerint őket a keresztények arczul csapdossák, az pedig onnan történt, mert azon zsidók Spanyolhonbul az arabokat Franczia országba hivtákki rablás végett, mi kisülvén, Károly császár éltöket ugyan megkimélte, de azt határozta: hogy minden évben Krisztus születése, szenvedése, és menybemenete napján minden zsidó a püspöktül elhatározott templom ajtaja előtt kemény arczcsapást kapjon a ker. embertől, előre lefizetvén azon templom számára három font viaszkot.

tandó segélyre; 7ik Gergely pápa pedig e végre gyüjtött 50 ezert katonák vezérségét 4ik Henriknek ajánlá, de e császár, és az emlitett pápa közt támadt viszályok a feltételt megszüntették 2ik Orbán pápa idejében Péter remete, ki katonából pap levén, zarándok ruhába Palaestinába utazott, az ottani keresztények nyomarait saját szemeivel tapasztalván a jerusálemi patriárchát reávette, hogy ez a nyugotiak segélyét esdeklené; melly tárgyba irott levelét maga Péter a pápához elvitte, és a keletiek nyomasztását még élénkebben lefesté. A pápa áldását elvevén tehát, Europatartományait bejárta, és a templomokban, sőtt az utszákon prédikálván, a papok, és néprendüek kedélyeit a hitetlenek ellen felizgatta. Erre 2ik Orbán pápa 1095 évb. Placentia várossába Comnenus elek nyugoti császár követei jelenlétében, később pedig Claremonban zsinatot tartott, hol a jelenlévőket beszédével annyira felinditotta, hogy mindannyian egylélekkel azt kiáltanák miszerint maga Isten akarrtja lenne a hitetleneket a sz. földről kirekeszteni; még nagyobb rugonyt adott erre az azoknak, kik e végett fegyvert fognának, igért telyes búcsúk elnyerése, és az egyház pártfogása alávett személyek, és vagyonaik biztositása, végre a birtokok erőszákos megtámadói ellen kimondott egyháziátok; a buzgóság nagyobb ösztönzésére pedig a természetijelenések is győzedelmijelekül tekintettek. E szerint német, olasz, francia, angol, s egyébb nemzetek püspökei fölszóllitására számtalan nép fegyvert fogott, Palaestinába menendő, s mivel e hadimenetet felvállalók jobb vállukon akármi anyagbul készitett keresztet viseltek, onnan kereszteseknek (cruciati) maga a menet pedig kereszteshadnak neveztetett.

E módon nyolcszázezer ember 1096 évb. különbféle utakon nyugotúl konstantinapol felé sietett, hogy innen a Törökbirodalomba, melly sok szerecsenfejedelmek köztt fölloszova volt, nyomulhasson. Sz. László magyarkirály, kinek

az europaifejedelmek a fővezerséget ajánlák, elhálván, hadivezérnek Buillon Gottfried lotaringiaifejedelem neveztetett ki. Ez a keresztesek közt válogatást tévén, az alkalmassabbakat magának tartotta meg, a többit Péter remete vezérletére bizta, de ez is népsége felét Valter vezérnek adta által, melly salak pórnépbül állván, s a katonaifenyitéket nem ismervén, erkölcstelen viselet, és prédálás miatt a magyarok, és bolgárok által lekonczoltatott. Péter csapatjának ugyan Kálmán király a menetet megengedte, magyarországon által, de mivel az ő néptömege az országszélén részint az élelem hiánya, részint azon okbul pusztitást tett, hogy a magyarok Valter seregét tönkretették, e miatt az ő serege számát is ezek annyira megfogyasztották, hogy Konstantinápolba kalandnépével csak koldulva érhetett. Sokkal szerencsétlenebb kimenete volt a többi keresztes kóbortsapatoknak, millyen volt Gotteschalk németpap vezetése alatt Jerusálembe törekvő néposztály, melly legelőbbször a rénusi vidéken lakó zsidókat, mint Krisztus elleneit megtámadta, s Magyarországban végveszélyre jutott. — Gottfrid hadának, melly 80ezerbül állott Elek konstantinápoli császár sok akadályokat tett, de végre birodalmán keresztül azt átbocsátotta. Niceát, Antiochiát, és Edessát, végre 1099 évb. hosszas ostromlás után Jerusálemet is elfoglalá. A sz. városba diadalmilag bemenö keresztesek százezer hitetlen embert megölvén, a fegyvert letették, és csupaszlábbal a Krisztus koporsója felé siettek az Istennek hálákat adandók; nyolczadik napon Gottfridet jerusálemi királynak kikiáltják, ki a főhatalommal meg elégedve a királyi czimet nem vállalta, s a Krisztus koporsójára borulván, töviskoronával megkoronáztatott.

17. §. Kereszteshadak folytatása.

Gottfried 1100 évb. elhunyván, testvéröcse Balduin a jerusálemi király czimet vette fel. Az ujjerusálemi ország a

12ik század végefelé virágozni kezde ugyan, de a keresztesek nagyobbrészint hazamenvén, a kik pedig ott maradtak, inkább sajátérdeküket, mintsem a közjót tekintvén, az ujországot meggyengitették, s igy az erőtleneket megtámadván a törökök, Edessát, s más városokat elfoglalták. 3ik Ödön pápa, és sz. Bernárd felszóllitására tehát 7ik Lajos franciakirály, és 3ik Konrád nyugoti császár különutakon Palaestinába siettek, de Comnenus Mánuel keleti császár birodalma elfoglaltatását féltvén, a többi akadálytét között Konrád katonáinak mésszelkevert lisztbül sült kenyereket árultatott, és Konstantinápolbul kimenőknek hűtlen vezetőket rendelt, kik a nyugatiakat járatlan, és élelemnélküli pusztahelyeken keresztül, hol azokbul sok elveszett, vezették, magok pedig hazamentek, melly tévelygő allapotukat megértvén az Iconi szultán a semmi rosszat nemgyanitó kereszténveket megtámadta, és közülök sokat megölvén, a többit elszalasztá. Lajos pedig ama utmutatoktúl Konrád serege győzedelmeirül hamisan értesittétvén, annak segélyül menni nem siete, s igy Konrád seregének tizedrésze sem láthatta Jerusálemet pedig e két fejedelem seregei beérkezvén, s látva a ker. herczegek versengéseit, a nélkül, hogy a kereszténység javára valamit tettek volna, nyugotfelé visszaindultak; sz. Bernát pedig, ki e hadimenetet a végre mondott beszédeivel leginkább sürgette, átkokkal illettetett, miokbul vediratott bocsátván, a had balkimenetét az emberek bűneinek, tulajdonitá. Az alatt Saladin Siria, és Egyiptom fejedelme 1187 évb. Jerusálem városát elfoglalván, 9ik Guidot jerusálemikirályt fogolynak tevé, a többi kereszténységet pedig a sz. városbul kiűzé. Ennek hire Europába hatván, 8ik Gergely pápa 1sö Fridrik császárt 1189 évb. a keresztes hadimenetre felinditá, azonban ez Asiába Szalef folyóba befulván, seregeinek egyrésze pedig hazamenvén, többi katonái fiával együtt Asiában támadott dögvész közben kihaltak. 1190ik évb. Fülep francz-, és Richárd Angolkirály Palaes-

tjnába keresztsereget vezettek, hol eleve szerencsés előmenetet tettek, de a franczia király nemsokára hazament, Richárd pedig folytatván a háborut, egynehány várost elfoglalt, azonban Ptolemais ostromlása közben Leopold Austriai fejedelmével kellemetlen viszályba bonyolódván, miután ez sérelmet nehezen vévén, hazament, ő is háromnévi, és hónapi fegyverszünetet kialkudván, nyugotra elsietet, és Palaestinát a hitetlenek martalékára hagyta. —

18. §. A kereszteshadak végzete.

Mégezután is folytattak ugyan a kereszteshadak, de mindig balkimenettel. 3ik Incze pápa buzditására a franczia, és velenczei fegyvert fogván, konstantinápolyon keresztül intézték sz. földrei menetöket, mert I'sák görögfejedelmet Elek testvére a császári tróntúl megfosztván, őt, s fiát Eleket tömlöczbe vetette, ez utóbbi tehát a nyugotiaknál segedelmet keresett, egyességet igérvén a rom. egyházzal. A keresztesek tehát Isákot a trónra visszahelyezték, de miután fia a hadiköltségekre igért pénzösszeget lenemfizethette, s e végett az egyházakkincseire szorult, sőt miután pénzcsikarások miatt a népgyülölet tárgyai lettek a keresztesek, alig hogy konstantinápolyból kimentek, azonnal Mursiphlus Elek Dugasz családiherczeg e körülményekkel magahasznára élvén, Eleket I'sák császárfiát megölte, maga I'sák pedig búokozta lélekfájdalomtul elhalt. Visszatérvén tehát a keresztesek, 1204. évb. Mursiphlust elüzték, és helyébe Baldiunust nyugoti herczeget császárnak tették, a konstantinápoli patriarchátusi rangot pedig velenczei Tamásnak átadták, melly időtől a keletibirodalom egész 1261. évig a nyugotiak kezébe maradt. —

Röviden megérintjük azt is itt, mikép 1212 évb. franczia, és németországi figyermekek nagysokasága Palestinába utat vállalt, jelentvén, hogy Isten akaratjából a hitetlenek

ellen hadakozni megyen, de a gyengekoruak éh, és utonállok által annyira megemésztettek, hogy kevesen közülök térték haza. Magyarok, olaszok, németek, 2ik András magyar király vezetése alatt 1218ikben, 3ik Honorius pápa felszólitására Palaestinába mentek, és eleve legszerencsésbek voltak, mert András több győzedelmet nyervén, egész Babilonig nyomult, azonban Tábor vára ostromlása közben dicsőségét irégyelvén a többi fejedelmek, őt a győzelem folyamatja közbe odahagyták, sőtt méreggel törekedtek életétül megfoztani. Ezokbul felhagyván az ostrommal annál inkabb is haza sietett, mivel országába tamadtt zavarok hirét vette, semmi egyéb hasznot, csak jerusálemikirály czimet szerezvén sz. földrei menete által. Azonban a többi herczegek is mint bajor Lajos, austriai Leopold, bár Damjata városát elfoglalták, de azt a szerecseneknek, kik hajóseregöket felforgatták, visszaadni kéntelenittetvén, dicstelen hazatértek. Ezekután 2ik Fridrik nyugoti császár mivel igéretét, hogy Palaestinába hadat vezetend telyesiteni halasztotta; 3ik Honorius gápa kegyét elveszté, azonba 9ik Gergely pápa alatt nagy sereggel elindult, de hirtelen betegségtül meglepedve, utjábul visszatért, mit tettetett betegségnek értelmezvén a pápa, őt egyházi átokkal illette, e szerint 1228-ban ismét utrakelt, mi miatt ujra megrovatott a pápától, hogy felnemoldoztatván, a sz. földre menni merényelt, Palaestinába érkezvén, a jerusálemi hiveket maga ellen felizgattakat találta, sőt a templáriusok őt elfogatni, és a szerecsenek kezeibe átadni szandékoztak; miután tehát senki sem közlekednék vele, bemenvén a templomba, jerusálemiország koronáját önmaga a fejére tette, megértvén pedig, miszerint nyugoti ellenesei olasztartományai elfoglalására, a Németország nagyai pedig más császárelválasztásra lennének izgatva, 1229. évb. hazasiete, a szultánnal 10évi fegyverszünetet kötvén, melly által Betlehemet, Názaretet, és Jerusálemet nyert; visszatérte után a hitetlenek elfoglalván a

keresztények városait, a templomokat, és Krisztus koporsóját feldulták.

Mindig lejebb szálván a keresztények palaestinai dolguk sz. Lajos-e néven 9ik-francziakirály a keresztes hadmeneti fogadását 1248 évb. telyesitvén, Damjatát szerencsésen kivivta, de nem sokára hadiserege a dögvész által elenyészett, s egyik testvére elesvén, ő maga többi két testvérével a hitetlenektől elfogattatott, s csak Damjata visszaadásával, nagy pénzöszveg fizetéssel, és 10évi fegyverszüigéretével valtotta meg életét, s 1254. évb. hazájába visszatért. Azonban 1170. évb. nagy hajósereggel nyomult Afrikába, hol cartaghó várát bévette ugyan, de nem sokára serege nagy részével együtt dögvész közben elhalt, s ez időtül óta a nyugotiak keleti országlásának vége lett. Ugyan 5ik Kelemen pápa vienni közgyülekezeten a kereszteshadakat ismét, de sikernélkül sürgette. Magyarhonban Bakács Tamás esztergami érsek 10ik Leo pápa engedelmével a törökök ellen kereszteshadat hirdetett, de az összegyült parasztok lázasztó-fegyveröket a hazának fiai ellen fordították.

19. §. Kereszteshadak okai, és következményei.

A kereszteshadaknak 1ső oka volt szánakozással párositott buzgó kivánat a sz. földet, mellyet Krisztus halálával megszentelt, a hitetlenek, kik az ottani kereszténveket sanyargatták, kezeikből kivenni, nem külömben a ker. hitterjesztési buzgalom mivel az arabok is europai tartományokban Mahomedfelekezetét terjesztették. 2-or az europaifejedelmek igyekezete uralkodásukat Asiába is elterjeszteni, s a pápák gondossága a keletiegyházat egyességre hozni. 3-or Sokan büneiket a kereszteséknek adattni szokott telyesbúcsuk által kiengesztelni kivánták. 4er Oka volt a büntetésnek, és adosságfizetésnek kikerülése mert a kereszt-

tesek a polgári joghatóságtul mentesitve valanak. 5-ör Sokakat a józanfegyelem, és munkásélet uralma, s a zabolátlan szenvedélyek viszketegsége buzditá e hadimenetre. — E hadak balkimenetének oka volt *a*) a kellőfenyiték hiánya, mert a rendetlenül összegyült csoportok katonai fegyelemhez nemszokván, gyáva vezérek által idegen tartományokba vezéreltettek a nélkül, hogy a rendrül, biztosságrul, és élelemrül ellátások előre tétettek volna, s igy az élelem hiányá miatt, vagy ragadomanybul élni, vagy éhenhalni kelle. *b*) a haditudomány hiánya, mert a nyugotiakserege ellenkező éghajlat alá, s a barbarnépek közé vezettetett, — a mohamedánok káraikat, mint otthon levők hamar helyrehozhatták, mi a nyugotiaknak sok időbe, s utba körült. El kelle vala tehát először foglalni Egyiptomot, és a tengerfeletti uralkodást kézbekeritni könyebb közlekedés kedveért, nem pedig Bolgárországon keresztül választani a menetet, s a hoszúuton éh, kórság, s több nyomorok által megerőtleniteni a sereget, mert a hol egész erővel hadakozni kelle, ott már a hadiseregbe semmi elvenség nem volt. *c*) Az összehangzás hiánya, mert annyi sok fejedelmek közt, kiknek mindegyike saját érdekébül oda utazott, semmi szövetségi biztositás nemtétetett.

A kereszteshadak, mirel a fejedelmek nyilványos tekintélye által inditattak, alakukra igazságosak voltak, valljon pedig anyagra nézve is helyeselhetők az már 12ik szazádban vita alatt volt, mert a valdenzek azokat kegyetlenséggel bélyegezték. Valamint nem is tagadhatni, miszerint némi rosz következményeket eredményeztek; igy: 1-ör 1095 évtül egész 1291 évig mintegy kétmilio keresztény ember vészett el azokban. 2-or nagy pénzüszvegek idegen tartományokba vitetvén, s a jószágok eladatván, több hires család szegénységre jutott, a pórnép pedig kinem állhatván a nagyobbitott adót, birtokait eladta, melly okbul a

földmivelés elhanyagoltatott, s az éh, és dögvész több izbe bekövetkezett. 3-or A fejedelmek által elhagyott országokba, s a házigazdák által elhagyott családokba sokvisszaélések, és rendetlenségek jöttek közbe. 4-er a gonosztévők, és adósok minden polgárihatóság alóli felmentése által a sok erkölcstelenség, és a hitelezők károsítása divatba jött. 5-ör idegen országi betetségek és az assasinok kárhozatos mestersége csak a kereszteshábóruk ólta ismeretes Europában, s innen származtathatni a banditák eredetét is. — Az egyházra nézve pedig: a papok, és szerzetesek e hadak alkalmával szerzett, vagy nekiek hagyott birtok által meggazdagulván a sokvagyont követö erényhibákba is gazdagok lettek; a püspökök megyéjeket, a barátok zárdáikat elhagyván, — a jófegyelemnek szenvedni kelle, — a kereszteseknek adott telyesbúcsúk pedig a nyilványos töredelmezési-fegyen nagy sebet ejtettek, és sokszor álereklyék is általhozattak nyugotra.

De sok jókövetkezményei is voltak a sz. hadaknak, mert 1-ör a keletiegyház ezek által elkészittetett az unióra, a mahomedánok hatalmaskodása legalább egyidőre visszatorlatott, a nyugotiak keleten sokországot alapitottak, s a világ egymástul tavoleső részein lakóemberek közt nagyobb közlekedés támadt, s a keletiországok, mellyek addig nevekről is ismeretlenek voltak, valamint a tengerek, és a hajózás ismeretei lábra kaptak. 2-or a keresztteshadak által a nyugoti foglyok alkalmat nyertek a szükölködő Uraiknak ajánlott pénz által szabadságukat megvehetni, a francz-, és más országokbani dynastoktul a fejedelmek megmenekedtek, sőtt amazok a sz. földön többnyire elhalván, jószágaik ezeknek jutottak, s hatalmasságukat szaporitották. 4-er a tudományok, és szépmüvészetek ujtalálmányokkal gazdagitattak meg, mint a földleirástan, az orvostan, a statistica, és a történetirat, mert a keresztesek ez előtt ismeretlen világrészeket láthattak, különbféle keletifüveket,

és természetadományait nyugotra hozhatták, többször jobb közalkotmányi rendelkezéseket, történeti okleveleket találhattak, sőt a görög, és arabnyelv ismeretét is megszerezhették. Nem különben a kereszteshadaknak tulajdonitható a czimertudomány is (heraldica) mert a sz. hadakban a nemzetek seregei egymástuli megkülönböztetés végett némi czimereket használtak, mellyeket zászlókra, és gyűrükre azok is feltették, kik a kerezteshadakban semmi részt nem vettek, e czimerek Európában a 13ik századtul divatozni kezdtek, s Magyarhonba Róbert Károly király alatt a némes családoknál elterjedtek. —

20. §. Vitéz lovagrendek.

A kereszthadak alkalmával három lovagrendek származtak, kiket a többi szerzetesek három közfogadalmán kivül, még egy negyedik is megkötött, mellynek erejénél ők a sz. földet az utonálló latroktul biztositni, a ker. hitért a mahomedánok ellen harczolni, a sz. földre zarándokló kereszténeket szükségesekkel ellátni, a betegeknek, és szegényeknek segélyt nyujtani tartoztak.

Különösen a joannitákrende azon alkalommal keletkezett, midőn az Europai normanok kelméiket Jerusálembe hozván a megajándokozott egyiptomi kalifátul engedvényt nyertek Krisztus koporsója melleti templomnál egy zárdát, és ispotályt épithetni, mellyet keresztelő sz. János tiszteletére emelt kápolnával együtt „de latina“ kolostornak neveztek. E kápolnában a latinbarátok a görögnyelvet nemértő nyugotiaknak istenitiszteletet szolgáltak. Miután pedig megalapitatván a jerusálemiország, e kolostor a hivekajánlataibul meggazdagodott, 1118 évb. Puy Rajmund e kolostor előljárója a többi szerzetestársaival mohamedánok elleni hadakozást igért, és igy a betegek, és szegények szolgáibul hirtelen katonák váltak, s az egész rend

harómosztályra szakádt volt lovagokra, papokra, és betegsegéllőkre. E rend czimere feketeöltöny volt fejerszinű keresztel ékesitve, nagy hadierőt fejteki, és temérdek vagyont szerze, s elveztvén Palaestinát Cyprus szigetbe, onnan 1300ik évb. Rhódusba költözött, de kétszázév mulva Szolimán törökcsászár által innen kiüzetét, s 5ik Károly császártúl Málta szigetet nyert, honnan is egyénei Máltai vitézeknek neveztettnek.

Második lovagrend volt a templomosoké. Ennek Hugo de Payanis, Godefrid de s. Audemaro, és más hét férfiak 1118. évb. voltak alapitoi kiknek 3ik Balduin az Úr temploma melleti palotájának egyrészét lakul ajándékozá, s onnan templáriusok, vagy templomosok rendének neveztetik, ez 2ik Honorius pápa jováhagyásábul megerisittetett a trecei részletesgyülekezetben, s 3ik Ödön pápa vereskeresztes fejérköpenyt szabott neki czimerül. A megszerzett sok vagyonok, és kiváltságok által nagy hirt szereztek a templáriusok, honnan közöttök, és jovaniták közt nagy vetélkedés, sőt gyűlölség is támadt. Kiváltságaikkal, s rendkivüli szabadalmaikkal a püspökök jogait megsértették, temérdek kincseik pedig a fejedelmek figyelmét magokra vonták, s gazdagságaikat sok visszaélés, nagyravágyás, fényüzés, s józanfegyelembűli kihágások követték, honnan elvesztvén a köznép szeretetét is veszélyökre utat késritettek. Szép Fülep franczkirály 8ik Bonifácz pápával folytatott versengésekor, a templáriusok királyuk elleni hadra a pápának pénzt ajánlottak, s igy amannak országában támadt sok lázadás okainak tartattak, Fülep tehát vesztöket határá el, s erre csak adandó alkalmat várt, melly nem sokára előadta is magát, mert falkóhegyi templáriusok elöljarója, és Nopho Dei nevezetű két templáriusiegyén több gonoszságaik miatt megtömlöczöztettek, s hogy szabadságukat visszanyerhessék magukat a rend titkai felfedezésére ajánlák, — ezeknek vallomásait Fülep

5ik Kelemen pápával közlötte, ki azokat elégteleneknek tartotta arra, hogy az egészrend eltörültessék. Azonba a király 1307 évb. egészországban a templáriusokat elfogatván, jószágaikat a királyikincstárba vonta, melly eljárás miatt a pápa jelenti a királynak, miszerint a rend az apostoli sz. szék kormányhatósága alá tartozik, azért jószágát az apostoli szék követeinek adja vissza, s az egész ügyeldöntését a pápaitörvényszéknek tartsa fen, de nem sokára Fülep kijelentvén, miszerint 6 templáriusok ellen a pápa befolyása nélkül biráskodni nem akar, a pápát megengesztelte, küs azokelleni vizsgálattételt a püspököknek meghagyá, ezekhez pedig Fülep világiférjfiakat is rendelt; mindezek 140 templáriustul már igérettel, már fenyegetődzéssel következő vallomásokat csikartak ki, hogy t. i. a templáriusok a rendbeavatáskor Krisztust megtagadni, a feszületet lábaikkal megtapodni, és megköpdösni, annak, ki őket a rendbe beveszi, pupját, és alfelét megcsókolni, magokközt testiközösülést gyakorlani, az elhalt társaik megégetett tetemeiporát egymásiránti hűségtartás végett borba meginni, szerzetesipapjaik misébe a kenyér, és bor felszentelését elhagyni, és mindannyian Baffometum nevezetű megaranyozott szakálos fafejet imádni szoktak, s hogy főmesterők bár nem pap, a töredelmezési feloldozás hatalmát gyakorolja. Fülepkirály 50 templáriust, kik ezen gonoszságokat a rend ellen vallani nem akartak, megégetni parancsolá. A pápa pedig más országokban is meghagyá, hogy a püspökök ez ügyben vizsgálatokat tegyenek, magának pedig Molay Jakab főmester, és más elökelőbb templáriusok vizsgálatát tartá fen. — Jakab, ki eleve igéretekkel, és fenyegetődzésekkel körülvétettvén, az emlitett vétségeket megvallotta, most már a rendet védni kezdette, de sikernélkül, mert tudatlan ember vala. Előjöttek tehát 70 főtemplárius bátran védén szerzetöket, és ünnepélyesen kifogtak ügyökbe felfogott eljárásinód ellen melly-

szerint a törvényes perfolyam kellő rende meg nem tartatott, s hogy igéretekkel, s fenyegtődzésekkel csikartattak ki a vallomások, s az emlitett gonoszténeket csak azon kéttemplárius koholta, a) Franczországon kivül ezeket senkisem vallván. Azonban a vienni közgyülekezetbe 1311ben a templáriusok rende eltörlesztetett, mellynek végrehajtásában sok erőszak követtetett el. Molay Jakab 1314. évb. kétfőtemplériusokkal megégettetett, kinai közt szerzetét ártatlannak nyilvánitván. — — A franczia irók mind ezen vallomásokat igazoknak tartják, azonban bizonyos, miszerint a templáriusok ellen alkalmatos, és törvényes bizonyiték fel nem hozatott, mert ama két gonosztevő templáriusok előadása eléges, és törvényszerű nem volt, a többiek pedig csak igérettel, fenyegetödzéssel kicsikart vallomásokat adtak sőt Franczországon kivül azon tényeket egy templárius sem vallotta. És ki hidje, miszerint a ker. hit terjesztésére alapitott rend a Krisztust megtagadta? ha ez alkalmasabb bizonyitékokkal bé nem mutatható, s azon felett hogy ezt az egész rend tette, mert egykét gonosztévő illy terjedelmestársulatban létezhete. És valjon e merények illy sokáig maradhattak e titokba? bizonyára a bevételkori szertartás olly szemtelen ocsmányság volt, melly miatt minden szemérmes ember a rendet elhagyta, s e rutságot az egész világ előtt kikiáltotta volna. A pápa levele pedig melly a vienni közgyülekezet határozványa szerint a rendeltörlesztést parancsolja, igéret, és fenyegetődzés által kicsikart vallomásokon alapul, s ezen oklevél bizonyitja, miszerint a használt bizonyitékoknál fogva, eldöntőitéletet ez ügyben hozni nem lehete. Az eltörlesztésnek tehát főoka volt Fülep királynak a templáriusok elleni gyülölete, és javaik után ásitozása, mert bár ezek a joannitáknak adattak, de ők e czimen nagy

a) Gottlobb Antal idézett munkajába 300lapon irja, miszerint Francziahonban a templáriusok ellen külsőek is tettek vallomásokat. —

pénzösszegeket tartoztak fizetni a királynak; nem csekély gyanu pedig, mellyszerint 5ik Kelemen pápa, ki Fülep nagyhatályu közbejárása által nyerte rangját, a király akaratjára, valamint egyéb tárgyakban, ugy ebben is eléggé hajlott. —

Harmadik lovagrend volt a theutonoké 1190. évb. Ptolomaisváros ostromlása alkalmával azon németférjfiaktúl alapitatván, kik a megsebesitett ker. katonákat szivesgondossággal ápolták. Megerősité azt 3ik Celestin pápa. E rendszabályzata sanyarú volt, durva posztóból az öltöny, kenyér és vizből allott az élelem. E lovagok Palaestina vesztése után Velenczében telepedtek le, és Konrád massovi vezér által Poroszországba elhivattak, hol e nemzetség közt 23 évig fegyverrel térjesztették a ker. hitet, s végre Poroszhont magokévá tették, de a fényüzés, és pénzcsikarás miatt elkedvetlenedett poroszok bizonyos feltételek mellet a lengyeleknek vetették alá magukat, mellyeket a lengyelek megnemtartván, a lovagok Albert brandeburgi marchiót választák el főmesterüknek, de ez nemsokára elvetvén a rend öltönyét Luther felekezetéhez ment által, s igy a lovagok Poroszhonbul kiüzetvén, Német országba jöttek, hol a francia lázadáskor jószágaikat elveszteték, főmesterök ma az austriaiház herczegek egyike.

Magyarországban a joanniták 2ik Gézá király alatt jöttek, első lakhelyük Fejérváron volt. Robert Károly királynak Csák Máté elleni hadban nagy segedelmet nyujtottak, de 2ik Lajos idejében már az országban nemvoltak, mert a mohácsi ütközetnél jelen lettek volna, s hihető, miszerint ép ekkor Rhódus szigetébe mentek, 2ik Solimántul ostromoltatott szerzetestársaiknak segélyt nyujtandók. A magyarhoni rendektül 1533, és 1715. évb. lakhelyet, és jószágot kértek a joanniták, de siker nélkül; 1796 évkörül Pált oroszcsászárt választották főmesterőknek, Sándor császár is pártfogolta őket, de a főmesteri hivatalt elfogadni nemakar-

ta. E rend tagjai Orosz-, Csehországban, és Sicilliában kevés jószággal birnak, s mainap csak czimzetesek. — Templáriusok már Imre király alatt léteztek Magyarhonban veresbarátoknak neveztetvén, az országban a magoshegyeken ma is látható épületi döledékek, az ő lakhelyeik voltak. Kolinovics „cronicon Templariorum“ czimű munkába 3. könyv. 173. lap. irja, miszerint 5ik Kelemen pápa a templáriusok eltörlesztése alkalmával Francziahonban nem csak Robert Károly királynak, de az esztergami, és kalocsi érsekeknek, zágrábi, pécsi, erdélyi püspököknek is irt, s felfedezvén a templáriusok ellen felhozott vádakat, meghagyá azokban vizsgálatot tenni, meghiván e püspököket egyszersmind Vienben (Francziahonban) ez ügybe tartandó közgyülekezetre; később ismét irt kelemen pápa Tamás esztergami, Vincze kalocsai érsekeknek, és Péter pécsi püsköknek, hogy a templáriusok jószágai a joannitáknak adassanak által. Honnan kitűnik, hogy jószágaik főleg e megyékben feküdtek. b)

b) Templáriusok főbb jószága volt az auriniai pőrjelelség, (prioratus auranae) melly régi erősség volt, és sok fekvőbirtokai valának. Templáriusok eltörlesztése után n. Lajos király kedvezésébül joannitáknak adatott e birtok, kik ötet az olaszhonban segitették. Azonban mint megmutattá Pálma (Heraldio R. Gung. 3. könyv. 103 lap.) Zsigmond király idejében Aurának Sztáray Albert, a n. mihályi Grófok egyike bizta, azért is a joanniták Zsigmond király alatt azt már nem birhatták. Utóbb auranát elfoglalták a törökök, kik kiüzetvén, e birtok a kincstárra szállott, végre pedig a zágrábi prépostnak adatott. Kolinovics 3. k. 226. l. irja, miszerint a templáriusoknak Magyarhonban Iső Mátyás idejeig egy lakházuk sértetlenül maradt, s abban azon ideig ők magok laktak, mellyet az emlitett király idejében a katonák, és kereskedők elfoglaltak. E lakházon kiviili templáriusok pedig Magyarhonban történt megszüntetésük alkalmával a joanniták rendébe mentek által. Pázmány szerint biharmegyébe fekvőházaikat Telegdy esztergami érsek sz. ferenczrendü szarzeteseknek ajándékozá. Kolinovics szerint si-

Ambár pedig bizonyos, miszerint a templáriusok Magyarhonban eltörlesztettek Robert király alatt, dé nem bizonyos olly erőszakkal e mint Franciahonban. Gottlob „Geschichte des Tempelherren-ordens“ cziműmunkában 318 lap. irja: hogy Németországban szelidebben bántak velök, mint Franciahonba, a németek példaját ebben követték a magyarok is, — ezzel megegyez Kolinovics 3ik könyv. 227 lap. — Teutonok lovagrendét 2ik András, fogadta Magyarhonba, és a kunok ker. hitre eszközlendő megtéritése végett Erdélyország szélén boza földjét lakhelyül ajándékozta neki. Azon király crucigerok rendjét is, melly a joannitákbul származott, befogadta az országba, Budan lakhelyet engedvén néki, Magyarhonba e rend több prépostsággal birt, jelenleg tagjai Buda várába laknak, mint sz. István jobbja őrei.

Második fejezet.

Az egyház ellenkező állapota.

---

21. §. Az egyház üldöztetése.

E korszakba legnagyobb kárt okoztak az egyháznak a törökök, és arabok. Amazok a tatárok ivadéka, durva nemzetség, Kaukazus hegye oldálárul szakadt, és 1453. elfoglalván Konstantinápolyt a görög birodalmat veszélyez-

---

megmegyében birtak a templáriusok Csorgó nevű uradalmat 17 falubul állót, nyitramegyében koros falut, az ó Buda mezején pedig az ugy nevezett alba-maria templomát. Azonkivül Komárom várában, Esztergomban, Árvavárban, és sz. Mártonban lakházaik voltak, közülök azonba kevesen laktak magyarországban, s főleg a hajózas alkalma miatt adriai tenger partjain szerették meg a lakást.

teté, a keleti kereszténységet pedig igája alá vetette, sulyos nyomorokat okozva. Az arabok 7ik századtul olta akkoron ismert három világrészen terjesztették uralkodásukat, az egész világra félelmet árasztván; 7ik századtul pedig egész a 15ig Spanyolhont birván, annak egyházán kimondhatlan sebeket ejtettek. Nem különben tettek a normannok is, kik Norvégiábul a többi europai országokba ütvén, a ker. templomokat földig rontották. — Mongolok Azsia uriai lévén, a szomszéd europai országokat, és egyházakat elpusztitották, s bár 4ik Incze, 10ik Gergely, 3ik s 4ik Miklós pápáktul küldött hittéritők nem csak a mongol, de chinai birodalomba is sok pogányt a ker. hitre téritettek, azonba ott a ker. egyház terjedése minden reményét megakadályozá a Mohamed vallásrendszere iránti nagy hajlam, melly Tamerlanes mongolfejedelem alatt kitűnő volt, miszerint ezen roppant birodalmakban nem sokára a kereszténység nyoma sem vétetett észre, mert ezen fejedelem azt tüzzel, vassal pusztitotta. A magyarok is mégtérésök előtt nagy károkat okoztak a német-, és olaszhoni egyházáknak. A magy. egyházra nézve pedig veszélythozó befolyással volt Vatha lázadása. 2ik András király alatt a zsidók, és ismaeliták, kik Fialka Dénes nádor pártfogása alatt a kamara jószágait kibérelték, olly hatalomra kaptak, hogy ker. nőket, és ágyasokat tartván, azokbul születet gyermekeket a zsidóvalláson nevelték, sőt sokezer magy. keresztény, a zsidóvallásra tért, s mivel az illy házasságokat a püspökök elválaszták, 2ik András király emlitett nádora tanácslata szerint a házasságiügyeket, a püspökitörvényhatóságtul elvonta, és az egyháziszemélyek kiváltságait (immunitates) megszünteté, mig Robert esztergami érsek az egész országot egyházi tilalmazvány alá nemvetette. 4ik Béla alatt a tatárok, kun László alatt a kunok ártalmas befolyással voltak a ker. egyház állapotába. Nem hibáztak e korszakban vallásgyunyolók is, kiknek

fejedelmei valának az aristotelesi philosophia kedvellői, — ezek viszketeg elméjökbe bizván, a lélekhalhatatlansági, és istengondviselési hitczikkeket ostromolni kezdték Azon könyv, melly „de tribus mundi impostoribus“ czim alatt jött ki, ugyan semmi alkalmas védvekbül mint szerzőnek nem tulajdonitható 2ik Fridrik császárnak, de annyi igaz, hogy Aristotelesibölcsészekkel folytatott nagybarátsága, és a ker. hitrül tartott vigyázatlan beszédei e gyanura nagy okot szolgáltak. —

Harmadik fejezet

Egyházi kormány, és szerzetesélet állapota.

---

25. §. Joanna pápáról mese.

Nem csak a protestánsok, de a katolikusok közől is némellyek igaznak tartják azon koholmányt, mellyszerint 4ik Leo pápa 855 évb. történt halála után, a rom. püspökiszékben Joanna nevezetü asszony ült, ki férfiruhába öltözvén, szeretője által Athenébe vitetett, hol a tudományokat betanulván, Rómába ment, és ott nagyhirrel tanitott, s kitünő jelessége miatt pápának választatott, de teherbe esvén, midőn a sz. menetet vezetné, az utszán gyermeket szült, s nemsokára meghalt, 2 évig, öt hónapig, és négynapig vivén a pápaihivatalt.

Hogy ezen előadás a mesik közé sorozandó kitünik 1-ör Onnan mivel ha e hires, és az egész egyházra vonatkozólag nagyon érdekes esemény megtörtént volna, azt azakkoron élő irók feljegyezni el nem mulasztották volna, sőt Photius, ki a rom. sz. szék megengesztelhetlen ellene volt, világosan irja, hogy 4ik Leo pápa után 3ik Bene-

dek következett, honnan is az akkoron élő irók egyezőleg irják, miszerint 3ik Benedek, 4ik Leo halála után 15 napok mulva foglalta el a rom. főnöki széket, igy tehát két-évre, öt hónapra, és négynapra terjedő kormányidőnek Joannára nézve hely nem marad. — Sociai Mariánus e mesét 11ik században először említi, melly az utóbbi irók által ujkörülményekkel ruháztatott fel, mint 12ik században Gemblaci szigebert, 13ik században Márton, és bonni Theodorik, 15ik századba pedig Platina által; kik mindig többet, és többet koholtak e regéhez, mint ezen történet emlékére Romában emelt szobrot, és azon meglyukasztott szükségelő széket, melly által ezentúl a hason eset megátlása végett az elvasztott ujpápa férjfiusága megvizsgáltatnék; sőt némellyek ez aszszonyt boszorkánynak is irták, s mintha szemfényvesztő mesterségrül könyveket is irt volna. E rege tehát önmagával ugy össze nemáll, hogy ötszázad kevés volt e szörnyeteg kellő alakrai kifejlésére. — 2-or Azon irók, kik ezt igaznak tartják, ama kortul, mellyre ezen eset függesztetik, távoleső századokban éltek, s minő kutfőbül meritették előadásaikat, nem említik, és sem azonkoru, sem valamivel később élő hitelesirók tekintélyére nem hivatkoznak, azonkivül 9ik században Athenében az iskolák nem virágoztak, s inkább a párisi város lett volna Joannaára nézve a tanulmányok helye. De nemis egyeznek meg ezen irók ez asszony nevére, vagy hazájára nézve, mert a pápaság előtt némellyek Gilberta, mások Ágnes nevezetünek eredetére nézve némellyek angolnak, mások moguntiainak tartják. Azon észrevétel is fontos itten mellyszerint e rege az irók eredeti munkáiban nem olvasható, s csak szegélytéren (margo) idegen kézzel irva, vagy az eredeti munkához varva találtatik, melly okból az egész előadást Blondell Dávid protestánt mint tudatlanul összeszőtt mesét kigunyolja. — De az előhozott irók munkái máskép is hazugsággal telvék s nem is beszélnek el-

határozottan, hanem csak e szavakkal élnek: mondatik lihető, bizony csuda dolog, ha ugy történt. — Platina pedig azt irja, hogy el nem kerülhette megemliteni azt, a mit annyi sokan irnak, — de egyébkint is, ennek a pápákról irott munkáját nagy ovatossággal kell olvasni, mert lázadási gyanubul 2ik Pál pápa parancsára megtömlöczöztettvén, ez okbul fekete szinnel festé a pápákat. Mi pedig érintetik e koholók által, hogy azon utszán keresztül, hol a szülés történt, többé a sz. menet nem vezettetik, az igaz, de nem is vezettetett soha, mert azon utsza mint nagyon keskeny, arra alkalmatlan lett volna. — Koholt állitmány szinte, melly szerint e történet emlékére Rómában szobor emeltetett, mert ezt a rom. pápák saját gyulázatukra emelni, nem engedték volna, volt ugyan egy szobor a rom. páczon, pogány papot, mind áldozatra menőt, ábrázoló, de nem kisdedgyermekkel, hanem már nagyobbfiuval, a felett e szobor pálmafa ágat tartott kezében, mi nem czimere a rom. pápáknak, hanem inkább kulcs, vagy kereszt. A mi pedig azon meglyukasztott széket illeti, igaz, miszerint az elválasztott uj pápa ünnepély okáért, egy székre ülni szokott volt, de ez meglyukasztva nem volt, szükségelő (stercoraria) széknek pedig nevezteteti azért, mert mikor a pápa rajta ült, a zenekar ezt éneklé: „suscitans de terra inopem, et de stereore erigens pauperem.“ — Volt ugyan másként meglyukasztott szék is, mellyre a felszenteltetett pápa felült, de ezek nem a meglyukasztott alakuk, hanem régiségük, és ritkaságuk miatt, mivel a régi rom. fürdőkbe találtattak, azon alkalommal, midőn az elválasztott pápa felszenteltetnék, használtattak, de nem az ellenállitók által emlitett czélra, mert azon kisérletet a felszentelten megtenni késő dolog lett volna. — A többi nehézségek pedig könnyen megszüntetnek, ha észreveszük, miszerint e mese sok eredeti irományokban a szegélytéren csak idegen kézzel iratva találta-

tik, s csak utóbb a könyvleirók által a szövegbe — contextus — igtattatott; valamint azt is észrekell vennünk, miszerint a régiirott könyvek, mellyekben e mese nem magában a beszédszövegben, de csak a szegélytéren találtatik, többet nyomók az utóbbi időben irott könyveknél, mellyekbe a sokleirás által számos hiba csuszhatott. — Végre észreveendő, hogy 1-sö Miklós nem 860ban de 858ban választatott el pápának, a mint ez évtől kezdve általa irott levelek meg is vannak. — Mi adhatott e költeményre alkalmat, aventi János, Papebrochius, panvini Onufrius, Bellarminus, és Baronius nemegyiránt irják. Valószinűen alkalmat szolgáltak arra 10ik, 11ik, vagy 12ik János pápák, kik a pápairangot asszonyok fondorságai által nyervén, s azok kedveszerint mindent cselekedvén, azon hirre nyujtának alkalmat miszerint asszony is ült a rom. széken. —

23. §. Hét választók eredete, és jövendölés a pápákrul.

A hétválasztói kar, mi régente a rom. császárt — választójoggal birt, hét némethoni herczegekbül állott, kik között négy világi, három egyházférfi volt, mint a treviri, kölni, és mogunti érsekek, 1620 év után egy nyolczadik, n. Leopold császár által pedig egy 9ik csatoltatott hozzájok, de a francz-lázadáskor az egyházi választók megszüntetvén, tiz világi férjfi rendeltetett e hivatalkodásra. Azonba 1806ik évb. a rom. császárság megszünvén, ezek is megszüntettek. Ezen választók felállitása nem tulajdonitható 5ik Gergely pápának, ki 10ik századba élt, mert errül azonos időben élőirok hallgatnak, azon kivül egész a 13ik századig Német ország rendei választották a rom. császárt. Azon irók e tárgybani hallgatása miatt, ezen intézet felállitását 10ik Gergely pápának sem tulajdonithatni.

Második Celestin pápától kezdve, minden rom. pápárul némi jövendölések jöttek napvilágra. E pápát illető jövendölés igy szól „a castro Tiberis.“ Ezen jövendölések egész 13ik Benedekig minden pápára alkalmazhatók, de ennek elődeire nem illenek, s azokra csak erőszakkal illeszthetők. Szerzőjöknek tartatik sz. Malachiás cisterci szerzetes, és hiberniai püspök, sz. Bernát barátja, de hibásan, mert e sz. atya az ő iratait elősorozván, ezekrül semmi említést sem tesz, — 6ik Pius pápának e jövendölés jutott „peregrinus apostolicus“ mi be is telyesedett történetbül, mert főnöki székétül elhurczoltatván, Franciahonban halt el. 7ik Piust illet e jövendölés „aquila rapax,“ talán mivel szende természetével az emberi szíveket ragadta. Az utólsó pápárul szóló jövendölés pedig ez: „a rom. egyház végüldözete alkalmával a rom. széken ülni fog Péter, ki legelendi juhait sok nyomorok közt, mellyek végzetével a héthalmu város eldöntetik, és az Istenbirô megitélendi népét.

24. §. Ál Izidor decretálisai.

Ezen gyüjtemény összeszerkeztetésére alkalmat adott türpe Dénes, ki 6ik században a rom. pápák decretálisait, vagy is ügyintéző leveleit összeszedvén, ezek közt régibbre nem akadhatott annál, mellyet 4ik század végefelé irt Siricius pápa, Himerius taraconi püspökhöz Spanyolhonban a papinőtlenség ügyében; e hiányt ki akarván pótolni egy ismeretlen szerző 1-sô Kelemen pápától kezdve, egész n. Gergely ideéig élőpápák nevei alatt egy két álllevelet koholt, az eredetikép sajátleveleiket pedig, a mennyit csak talált, meghamisitotta. Nem volt pedig nehéz ezen gyüjteménynek hitelességitekintélyt szerezni, mert Izidor hispali érsek 7ik században szinte egyházi szabályok némi gyüjteményét adta ki, s az akkori püspôkök a levél aláirásába „peccator“ czimet használták, mivel tehát e

szerző ezen gyüjteményben magát Isidorus peccatornak czimzé, s akkoriban hispali Izidoron kivül, más Izidor ismeretlen is volt könnyü, volt következtetni, miszerint e gyüjtemény szerzője hispali Izidor légyen, s valamint ezen férjfi nagy tekintélyel birt, ugy ezen gyüjtemény is nagy hitelességünek tekintetett. Ezen véleménybül Riculf mogunti érsek, és rábai Maurus e gyüjteménynek Német, és Franczhonban nagytekintélyt szereztek, kiknek ebbeni igyekezetét leginkább 1-sö Miklós pápa segité elő, mert miután Hincmár rheimsi érsek Rorhádot svessioi püspököt hivatalárul letenni akarta, e pápa a jelengyüjtemény tekintélyére hivatkozván, azt meg nem engedé; — a franczia metropoliták ellenszegültek ugyan e gyüjtemény elfogadásának, azt sürgetvén, miszerint ha ezen levelek eredeti valódisággal birnának, akkor az egyházak régi levéltáraiban nyomuk lenne. De 1-sö Miklós 865 évb. kemény levelet bocsátván a franczia metropolitákhoz, ezen gyüjtemény elfogadását annál könnyebben is kieszközlé, miután a püspökök, a metropoliták nagy hatalmát nehezen szenvedték, ezen gyüjteményben foglalt levelek pedig a metropolitáknak tilták a rom. pápa egyezése nélkül a püspökök letételét. Ebből kilátszik egyszersmind, hogy e gyüjtemény szerkesztője püspök lehete, de még is nem hispali Izidor, mert ez 636 évb. halt el, ezen gyüjteményben pedig a 6ik közgyülekezet szabályai is foglaltatnak, melly 681 évb. tartatott. Hogy pedig ezen gyüjtemény anyagai nagyobrészint költött munka, vagy legalább meghamisitott, kiviláglik, *a*) mert az abban foglalt levelek Eusebius, sz. Jermos, és törpe Dénes előtt, sőtt 8ik századig az egész ker. világ előtt ismeretlenek voltak, holott felirásuk — inscriptio — szerint különbféle egyházakhoz kellett volna irányzottaknak lenni. *b*) Semmi emlék nem tétetik azokban a régi eretnekségekrül, üldözésekrül, és a nyilványos töredelmezésrül, mellyek megemlitésére annyi sok levelekben alkalom előadhatta magát. *c*)

Első, második, harmadik században élőpápáknak tulajdonitott levelekben több sz. irási idézetek jönnek elő sz. Jeromos fordításából, melly sokkal utóbbi, mint sem azon pápák éltek, sőt azon levelekben olvashatók egész mondatok — sententiae — a sokkal később korban tartatott gyülekezetek szabályaibul, vagy az utóbbi sz. atyák munkálataibul. *d)* Első Miklós előtti pápák közül egy sem használta azon ügyintéző leveleket a rom. sz. szék jogai gyarapitására. *e)* Azon levelek ugyanazon stilmodort árulnák el, s ez által nyilván bizonyitják egykéz aluli származatukat, azonkivül a négy első században élőpápáknak tulajdonitott levelekben az irásmod durva, és az akkori nyélvékességtül nagyon elütő. — Jött pedig e gyüjtemény napvilágra a 9ik század elején. Vakmerőn itélné pedig valaki azt, hogy a pápák csalárdságábul venné ezen gyüjtemény eredetét, mert ez állitmány bé nem bizonyitható, igaz a pápák sürgették annak elfogadását, de kicsoda vétkesitheti őket ezért, a midőn az egész ker. világ két kézzel ölelte akkoriban ezen gyüjteményt. Azonban annak hitelességét már a 14ik században megróni kezdé patavi Marsil, 16ik században pedig nyilványos hadat üzentek néki a magdeburgi centuriatorok, kik ellen védte azt Turrian Ferencz jesuita, Blondell Dávid protestánstul megtzáfoltatván.

25. §. 7ik Gergely pápa.

A rom. sz. széknek 1-sö Miklós pápa után legnagyobb tekintélyt szerze 7ik Gergely pápa, ki pápasága előtt Hildebrandnak neveztetett, született Hetruriában, volt cluniaci szerzetes, rom. egyház fődiaconja, és utóbb bibornoka, végül 2ik Sándor pápa utóda. Az egyház tágult, és megrongált fegyét helyre állitani, s a visszaélések által lealacsonyitott egyházat felemelni akarván, a simonia-

cus, és öntartóztatlan papokat egyházihivatalaiktul megfoszta, s a nőspapokat is az oltári foglalkozásoktul eltiltotta. Az egyházi fegy helyreállitását ugyan már elődei is nagy buzgalommal szorgozták, de Gergely minden feltételeiben rendithetlen lévén, azokat sikeresebben foganasitá, mi sokat tett a rom. szék tekintelye gyarapitására. Hogy pedig minden ker. nemzeteket a rom. főnöki egyházzal szorosabban összeköthesse a liturgia egyformaságát sürgölé, azért a görögszlávliturgiát Csehországban, mosarabica liturgiát Spanyolhonban eltiltván, mindenütt a rómait behozni igyekezé. — Minden europai országot a rom. egyház jogaihoz tartozándonak nyilványitá, különösen a Német-birodalmat, és Magyarországot; Angolhonban jogai elismertetése végett mindenháztul fizetendő sz. Péter pénzét szedette. Pipin, és n. Károly alatt szerszett rom. egyház tartományihoz 7ik Gergely alatt járult még Mathild tusciai grófnő adománya is, ki minden birtokait 1076ik. évb. a rom. sz. széknek örökösen átengedte. Ambár pedig már 7ik Gergely elődjei is a püspök-, és metropolitáktul, a rom. sz. széktüli függést megkivánták, mit az egyházifönökség is igénylett; de Gergely első volt, ki 1079ik évb. tartott romai zsinatban azoknak esküt szabott, melly szerint a pápához mindenmódoni ragaszkodást az által összehivott gyülekezeteni pontos megjelenést, követe illendő elfogadását, s a pápa minden évbeni meglátogatását igérni tartoztak. E tárgybani eskü letételt 7ik Gergely leg először is az aquilei patriárchátul, később metropolitáktul is midőn ezek az érsekiköpenyt vették el tőlle, valamint metropolitai kör ealá tartozó püspököktűl, végre minden más püspököktűl megkivánt, mit ezek a rom. pápának jelenleg is leteszik 8ik Kelemen által szabott esküminta szerint. —

26. §. Római sz. szék hatalma kifejlése.

Nem tagadhatni, hogy a rom pápák hatalma kifejlésének nagy okot adtanak az ál Izidor decretálisai, mellyeket 12ik században Gratián a maga joggyüjteményébe igtatott, s mellyek a rom. pápának mérfokul szolgáltak főnökihatalmuk gyakorlatában, *a*) utóbb 9ik Gergely, 8ik Bonifacz,

a) Jelenkori jogirók az egyházifőnökség jogait lényegesekre, és nemlényegesekre osztják, lényegescknek nevezik azokat, mellyek nélkül az egyházi egység fel nem állhat, s ezeket a rom. pápák mint a közönséges egyházfőnökei már első századokban gyakorlottak; nem lényegeseknek pedig mondják azokat, mellyek csupán a pápák által igénylett szokáson alapulnak, s mellyek gyakorlatába a rom. pápák első ker. századokban nem valának. Ezen nemlényegesekrül tehát azt állitják, miszerint azokat a pápák 9ik század olta magokévá tevén, azok által nyerték főnökihatalmuk öregbitését, mit mi csak főnökihatalom fejleményének nevezünk. Azonba a főnökijogok ama megkülömböztetése felnem állhat, a mint a mondottakbul is kitünik, de onnan is világos, mert valljon következik é', hogy az egyháznak nem volt törvényhozó hatalma, első három ker. századokban azért, hogy kevés volt a szabály; ugy szinte nem következik, hogy a főnökihatalomhoz első századokban azon jogok, mellyek nemlényegeseknek neveztetnek, nem tartoztak azért, mert azokat a rom. pápák akkoriban nem gyakorolták, azonkivül sok oklevél elveszett, mellyekbül kitetszenék, hogy már a mondott századokban is jogok gyakorlatában voltak a pápak. Első három ker. századokban a részl. egyházak közt fel volt bontva üldözések által a közlekedés ugy, hogy sokszor főnökihatalmukat nem is gyakorolhatták a rom. pápák, s kevesebb volt az egyházi szakadás, és eretnekség, s a mi kevés volt is, azon az akkori szigorú fegy, Krisztus, és apostolok szabályai élénk emlékezete, és a püspöki buzgalomtelyes tekintély könnyen segithete. Azonba nem is lehet mérfokul venni azon elvet, mellyszerint lényeges jogoknak tartatnak azon jogok, mellyeket a rom. pápák három első századokban gyakorolták, mert a közgyülekezetek összehirási —

5ik Kelemen, és 22ik János jóváhagyásából a pápaügyintézőlevelek — decretales epistolae — több gyüjteményei jöttek napfényre, mellyek a Gratián decretumával együtt teljes alakban kifejlett rom. szék főnöki hatalmát elégé értelmezik. A tanulóifjak, az iskolából haza menvén, elveit mindenütt terjesztették. Mindazon által a pápaihatalom felemelkedését egyedül ál Izidor decretálisainak nem tulajdonithatni, mert az egyházifőnökihatalom olly egyházihatóság, mellynek az idő körülmenyeihez képest tágosabban is kifejteni szabad, mivel az egyház a maga végczéljától, és szükségétől veszi hatalmának mérfokát „mensuram.“ Azért is azon hatalom mellyet 3ik korszakban gyakoroltak a pápák, mindig a főnökihatósag eszmejéhez tartozott, s csak a körülmények miatt fejlődött ki tágasabban, mire alkalmat adtak 1-ör magok a világi hatalmak, s fejedelmek, kik egy részrül tudatlanlétökre, a világi dolgok, és ügyek elirtézését a rom. pápákra annál nagyobb készséggel bizták, mennél erősebb vélemény uralkodott a rom. püspökök nagytudományárul, és jámborságárul; másrészrül pedig a világifejedelmeknek kényuri hatalmaskodása, folytonos ragadományozása, s alattvalóiknak törvénygyanánt toltt vasakarata a középkorban csak a pápa közbevetett hatalma által korlátoztathattak meg, is ha a rom. pápák a világi dolgokbai avatkozásuk által hasznot tettek a világnak, megkell emlékeznünk hogy az Istenigond-

---

és pápaiküvetek küldetésijog első három században nem volt a rom. pápák mellet, melly jogok még is az ellenállitók rendszere szerint is lényegesek. Ugyan azt mondják erre az ellenállitók: hogy e kétjog a főnökihatalomba szőve volt, s csak alkalom, s kedvező körülmény hibázott annak gyakorlatára, de e felelet a mi állitásunkat igazolja, kik magunk is azt tartjuk, miszerint a többi főnökijogok is mind lényegssek, bár azokat a rom. pápák az alkalom, és időkörülmény hiányában nem gyakorolhatták. Igy tehát minden főnöki jogok lényegesek, mellyek azonba az időkörülményeihez képest nagyobb vagy kissebb összefüggésben allanak az egyházi főnökséggel.

viselés ezen eszköz által is akart segitem az elnyomatott emberiség sorsán. 2-or a rom. pápák főnökihatalmuk mellett patriárchális, metropolitai, és püspökijogokkal birnak, mellyek ha bár egymástul megkülönböztethetők, azonban azokat a főnök személyétül, mellyben összepontosulnak, elkülönitni nem lehet. 3-or magok a püspökök, metropoliták, nehezebb, s fontosb tárgyak elintézését a rom. pápákra bizták, sőt a püspökök, a metropoliták nagyranőtt hatalma visszaélései ellen a rom. pápánál örömest kerestek pártolást, s igy azon jogok, mellyeket a metropoliták a tartományi zsinatokon gyakoroltak, a rom. pápákhoz mentek által, s a tartományi zsinatok, bár azokat a pápák sürgették, lassankint megszüntek, a pápákat tehát korholni nem lehet mintha a metropoliták jogait erőszakkal magokhoz huzták volna, s ezt annál inkább nem, mennyiben tudjuk, miszerint a patriárchák, és metropoliták hatalma csak emberrendeletű, s még is majd 3ik század ólta elterjedvén a püspökök felett, azoknak istenrendeletű jogaikat megszoritá; lehet é tehát vétségül tulajdonitani az istenrendeletű főnöknek azt, minélfogva ő hatalma kifejlése szerint a metropoliták, és püspökök felett azon jogokat gyakorolja, mellyeket ez előtt emberrendeletű patriarchák, és metropoliták gyakoroltak. Észreveendő pedig itt is, hogy a püspöki hatalom megszoritását egészeni eltörlesztésnek venni nem lehet. 4-er A középkorban azon hadiszellem, melly nem csak a néprendüek — laici — de az egyháziak lelkeit is megszállotta, korlátozhatlan szabadságra átalakulván, minden alárendeltetési függést megszakaszta, és az egyháziaknál is a fegyverek törvény gyanánt, az akarat józanész helyébe használtatott, temérdek vétségek, vallásszakadások, az alrendü papok, és püspökök hivatalbani restsége, mulhatlan alkalmat, és ösztönt adtak az egyházi főneknek, miszerint ezen visszaélések meggátlására hatalmának tágasb tért engedjen, a hanyagságot, és

hiányt pótolja, és az ugy nevezett átszármazási jog gyanánt *b*) az egyházi romlott fegyet javitsa ki; innen történt tehát hogy az egyház, és polgárzat közt támadt viszályok idejében a rom. pápák, azon püspökök jogait megszoriták, kik az egyház jogait sértő fejedelmekhez csatlakoztak, a mint ez történt Némethonban 4ik Henrik idejében. 5-ör Ide járultak még a kereszthadak is, mellyek a pápák hatalma kifejlésére sokat tettek. 6-or A rom. pápák a hitetlen nemzetekhez utasitott hittéritők által amazoknak megtéritésében jótékony befolyással voltak, vagy legalább a gör. egyház által megtéritett nemzetekre főnöki kezeiket terjesztették, azok fejdelmeinek koronákat, királyi czimeket küldvén, s majd minden nemzeteket magukhoz lekötvén, mi szinte sokat szolgált istenrendeletü főnöki hatalmuk azon fejleményére, mellyszerint e korszakban azon jogokkal is kezdtek birni, mellyeket nemlényeges főnökijogoknak szoktak nevezni. —

27. §. Investitura eszméje.

Ez investire felruházni latinszóbul származik, mert midőn a világibirtok tulajdonosa kezébül azon birtok a hűbéresre — feudatarius vasallus — átruháztatott, ez csinosb öltönybe jelent meg a tulajdonos előtt, a hűbéri átruházás jelképeül pedig kardot, zászlót, botot, vagy más diszjelt kapott a hűbéres az egyenes birtokostul. — Nyugoton n. Károly idejében a püspökök az alpapság, és nép általi elválasztása a fejedelem bele egyezése által erősittetett meg, melly

b) Ezen átszármazásijog — jus devolutionis — nem tulajdon értelembe veendő, a mennyire ezt a püspökök is gyakorolják, a szomszéd püspökök hanyagsága alkalmával azok megyéjében; azonkivül egy istenrendeletü főnök jogának ollynak kell lenni, melly reá nem a püspököktül származzék által, hanem saját hatalma eszméjébül follyon.

megerősitésijog az egyházra halmozott bőséges adományokért hálás érzetből tulajdonittatott a fejedelmeknek. Ezen megerősités alkalmával a püspökök esküt tettek le, és a fejedelem kezéből a püspökséghez csatolt világibirtokot vették át, e birtok átruházásául pedig valamint más világi hűbéresek hason jelképet kaptak azon fejedelemtűl, mint zászlót, kardot; s. a. t. de ezen jelképek a világiakkal közösök 4ik Henrik alatt azért változtak meg, mert ez az egyházi méltóságokat szentség vasárláskép „simoniace“ pénzért, sokszor a méltatlan egyéneknek is adá, kiket nem az érdem, hanem az udvari kegyvadászat ajánlott, az egyház tetemes kárával. E szerint a papság, és nép az egyháziméltóságok osztogatasába befolyó fejdelmihatást akadályozni akarván a püspök halála után azonnal mást választottak, s azt a fejdelem tudta nélkül felszenteltették, 4ik Henrik császár, hogy e kijátszást meggátolhassa, az elhalt püspök gyűrűjét, és pásztoribotját magához vitette, hogy az alpapság, és nép által elválasztott püspök e diszjelek nélkül fel ne szenteltethessék, s azon jeleket átruházás jeléül annak adá, kit maga püspöknek kinevezett, s igy 4ik Henrik alatt az egyházi investitura jelei a gyűrű, és pásztoribot kezde lenni, mivel pedig e diszjelek az egyházihatalmat ábrázolák, a világijavak átadása, a sz. hivatal adásával egybekapcsoltatott, a honnan már világos mi volt az, mi által 7ik Gergely pápa az egyházi szabadságért holtig küzdő lelke megsértetett, t. i. 1-ör mivel igy a püspöki elválasztásba gyakorolt jog, az alpapság, és nép részérül megszüntetett. 2-or mert 4ik Henrik méltatlan egyéneknek pénzért osztogatta azon eljárás szerint a püspökségeket. 3-or mert az egyházihatalom diszjeleit a világijavak átruházásául bitorlá, és az egyházi hivataladás e diszjeleknél fogva a világiember kezébül ment ki.

28. §. A papság, és polgárzat közti viszályok, és pedig az investiturák miatt a) 4ik Henrik alatt.

Hildebrand 7ik Gergely neve alatt 1073. évb. elválasztatván pápának követeket külde 4ik Henrik császárhoz, kérvén a bibornokok általi elválasztása megerősitését, bár pedig ezt a császár eleve megtenni nem akarta, utóbb még is Gergelyhez intézett követe által őt megerősité. Ketteje közt támadt visszályokra alkalmat szolgált maga Henrik, ki fiatal korától kezdve kirúgó viseletű volt, császársága idejében pedig Gergely által investiturák iránt szabott határzatokat semmibe vette, őt midőn a pápa többszöri intés által is jobb útra nem hozhata, 1075. évb. tartott rom. gyülekezeten egyháziátokkal fenyegette, tanácsnokit pedig, kik javallatából ő az egyházi hivatalokat pénzért osztogatta, s egynehány olasz-, és némethoni püspököket, kik szentségáruláskép nyerték rangjaikat az egyházbul kizárá. Azonban Henrik elnem állván gyakorlatától a pápa által Rómába idéztetett, s ez okbul őt letenni akarván, az ujpápa-választásra gyülekezetet hirdetni készült, mit megtudván Gergely, őt az egyházbul kirekeszté, és alattvalóit a tőllefüggési kötelektől föloldozá, s országától megfosztá, a sváb herczegeket pedig főleg Rudolf vezért, és a szászokat arra ösztönzé, hogy más császárt válasszanak. Ezek 1076. évb. Triburia városába összejövén elhatározták, hogy ezen ügy eldöntése Augsburgba tartandó országgyülésen a pápára bizassék, addig pedig Henrik a kormányba magát ne avassa, s ha egy év alatt az egyháziátoktúl fölmentve nem leend, a császárságot veszitse el. — Ő tehát keménytélben Olaszhonban ment a pápa kegyelmét esdeklő, Gergely pedig már Augsburg felé utazván s gondolván miszerint ez megboszultatás végett érkezett oda, Mathild grófnő várába Canusiumba vette magát, s eleve Henriknek kérelmére nem mozdult, de Mathild esdekléseire még

is Henriket maga eleibe bocsátá, mielőtt ez a vár második keritésében három nap minden kiséret nélkül fedetlen fővel, s meztelen lábbal állott, és csak hálásra szolgáihoz ment volna. Az egyháziátoktúl tehát illy feltét alatt mentetett fel Henrik; hogy az országgyülésen megjelenvén, a pápa itéletét fogadja el, addig pedig a császári hatalmat ne gyakorolja, ha pedig a pápa által a császárságra érdemetlennek fog nyilványitatni, akkor arrúl mondjon le, s a pápáknak mindig engedelmes maradjon. *a*) Bár pedig Henrik Gergelytül e szigoru feltéteket elfogadta, azokat még is a longobardok ösztönzésére nemsokára férevetette, kik azzal ijesztették, hogy fiát fogják választani királyuknak. A sváb, és szász rendek pedig 1077. évb. összejövén a forsheimi gyülésen Rudolfot választák császárnak, s e miatt Henrik, és e közt kemény viadal támadt, melly kétes kimenettel folytatván, a pápa mind a két rész iránt közönbösséget mutatott; azonban a fladenheimnál rútúl megveretett, Henriket Gergely ismét kiát-

a) Gergely Canusiumba egyháziegyesületbe fogadván Henriket másnap misét szolgált, Henriket az oltárkoz hivta, és oltáriszentséget tartván kezében e szavakat mondotta: „ego jam pridem a te, et fautoribus tuis accusabar, quod simonia, et aliis criminibus vitam maculaverim, et licet ego hoc multorum testium adstipulatione refellere possim, ne tamen magis humano, quam divino niti videar judicio, et ut satisfactionis compendio scandali scrupulum tollam, ecce corpus Domini, quod sumpturus sum fiat in experimentum innocentiae meae, ut me Deus omnipotens suo judicio absolvat objecti criminis suspicione, si innocens sum, vel subitanea interimat morte, si reus.“ — Ezeket rendithetlen bátorsággal elmondván Gergely, az oltáriszentséget magához vette, és ismét Henrikhez fordulván mondá: „fac ergo fili et tu quod me facere vidisti, et existimationem tuam falsis criminationibus per aemulos impetitam liberare vis, et summe residuam hanc partem corporis dominici, ut comprobata Deo teste inocentia tua obstruatur omne os iniqua adversus te garrientium.“ — De e rémkisérletet ki nem állotta Henrik, vetélytársai, és ellenei jelen nemlétét okozván.

kozá, és Rudolfnak, mint császárnak koronát külde *b*) Henrik pedig Gergely pápát letétettnek nyilványitván, Guibertet ravennai érseket 3ik Kelemen név alatt nevezé ki ellenpápának, s hat hónap mulva a viadalba kapott veszedelmes sebek fájdalmából elhalván Rudolf, Henrik nagy sereggel Olaszhonba nyomult, hol több hadi viszontagságok után elfoglalván 1084. évb. Romát, Kelement a pápaiszékbe ültette; ki őtet császárnak megkoronázta. Gergely pedig Henrik által angyalvárba szorittattván, onnan Robert normanok vezére által kiszabaditatott, és Salernumba vitetvén, ott 1085. évb. elhalt, Henrikkel pedig sohasem békült ki, utólsó szavai voltak: „szerettem az igazságot, és gyülöltem a gonoszságot, azért halok meg számkivetésben.“ — Henrik ellenei Gergely utódának választották a cassinei apátot Desideriust, kit Gergely még életében annak kivánt 3ik Viktor neve alatt. Ennek 2ik Orbán, 2ik Paschalis voltak utódai; Kelemen ellenpápa meghalván maga Paschalis vetélytárs nélkül kormányozta az egyházat mert Henrik pártja sokkal gyengébb volt már, hogy sem Kelemennek utódot szerezni tudott volna; Viktor, Orbán, és Paschal Gergely példája szerint tilták az investiturákat, azonban több izbe kimondott átkaik által Henriket elnem mozdithatták gyakorlatától, ki is végre hadi ellenségeskedésbe bonyolodván, fiával 5ik Henrikkel, s attól meggyőzettvén, 1106. évb. mindenkitől elhagyatva a legnagyobb inségbe halt el. *c*) Holt teste Paschal pápa parancsára a leodi templombul hol eltemettetett, kihurczoltatván, Spira városába kőkoporsóba templomon

---

b) E koronán e felirat volt: „Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolpho,“ másokszerint pedig ez: „Petra dedit Petro Romam, tibi Papa coronam.“

c) Olly szegénységre jutottnak mondják 4ik Henriket, hogy a szenvedő Jóbbnak e szavait ismételte: „miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.“ —

kivül öt évig tartatott, mig a püspökök közbevetésére pápai engedelemnél fogva egyháziszertartásokkal Henrik fia jelenlétében tisztességesen eltakarittatott. —

29. §. b.) 5ik Henrik alatt.

Henrik (5ik) az előbbinek fia a papságnak, és népnek engedvén a püspöki elválasztást, a gyűrű, és pásztoribot általi investiturát elbocsátani nemakará. S midőn Paschál pápa őt egyháziátokkal fenyegetné, ő sereggel Olaszhonba ment, a pápa elszökvén követei által a béke ugy köttetett meg, hogy a püspök a királybirtokokról, Henrik pedig az investiturákról mondjon le. De mivel a némethoni püspökök az első feltételt elfogadni nem akarták, attól maga a pápa is elállott, kit azért 5ik Henrik elfogatott; s mivel ennek katonái több tisztes rómaikat lekonczoltak, az olaszok is a császár katonáiból többeket megöltek, s magát Henriket megsebesitették. A béke tehát ugy állott be, hogy a püspökök megtartván a birtokot a császár ezentúl gyűrű, és vesszőáltal gyakorolja az investiturát, azonban nem sokára Paschalnak az egész papság ellenszegült, hogy az investiturát megengedé, és Henrik eretnekségéről, ambár az investitura a hitczikket nemsérti, vádolta őtet, a pápa tehát 1112ik évb. tartott rom. zsinaton Henrikre ismét átkot mondott, és nékie az investiturákat megtiltá, ez pedig Paschal utóda alatt, ki Gelasius volt, nagy sereggel Rómába jött, mire a pápa Franczhonba szökött; a császár tehát Burdin Moriczot bracari érseket 8ik Gergely neve alatt pápának nevezte ki, kit Gelasius a császárral együtt kiátkozott. Végtére 2ik Callixt pápa bibornokköveteket külde Némethonba, és 1122. évb. meglett az ugynevezett vormáczi egyezkedés, vagy a calixtina transactio, melly szerint elhatároztatott, hogy a püspökválasztás a papság, és nép szavazata által történjek, a császár, vagy annak biztosa előtt,

há pedig két részre oszlanék a választók szavazata, akkor a kétes elválasztást metropolita befolytával döntené el a császár, kinek szabad legyen az intvestiturát gyakorlani, de a királyipálcza díszjelével, tartozzék azonban az egyháztól elszedett birtokokat visszaadni. Ezen egyezkedés 1sö latérani 9ik közgyülekezeten megerősittetett 1123ban, hol 5ik Henrik az egyháziegységbe is bevétetett.

Hogy a rom. pápák az investiturák miatt csak a németfejedelmekkel küzdöttek, holott az investiturák gyakorlata Angol-, és Franczialionban is divatozott; az azon okból történt, mivel a rom. pápák nem akarták magok ellen a többi fejedelmeket is felizgatni, igyekezvén magoknak valami menedéket fentartani; nem is vetélkedtek ök más fejedelmekkel, s csak a német-császárok olaszhonbani hatalmát kivánták meggyengiteni, annál is inkább mivel a német-császárok nagyhatalmasságát a francziakirályok is, irigy szemmel kisérték.

30. §. Első Fridrik császár alatti viszály.

Rómában 2ik Incze pápa egy képet festetett, mellyen Lotharius császár letéve szemléltetett, mintha a trónba ülő pápa előtt földreborulva összetett kézzel attól a koronát kérné. — Első Fridrik nagyravágyó, és bosszuáló császár e képet a maga lealacsonyitására készitettnek gyanitván, 2ik Incze halála után Olaszhonban a roncali mezőn Országgyülést hirdetett, azon országra nézve a régi rom. császárok jogait visszanyerendő. De kivánatinak a majlandiak ellenszegülvén, Róma felé indult, bresciai Arnoldot, ki a papság ellen sok lázadást okozott, a pápa kezébe akarván keriteni. Azonban 4ik Adorján pápa megijedvén, Rómát odahagyta, s megtudván a császárnak békeszellemü jöttét, haza felé siete, ez alkalommal eleibe ment a császár, s bár eleve vonakodnék, utóbb még is azon tisztele-

tet megtevé a pápának, mellyszerint lovát gyeplőjénél a városba vezette, és igy Fridriket a pápa császárnak koronázta. De nem sokára levél által szemre hányta a császárnak, miszerint Eskyl püspököt, hit Rómából hazatérőt a lotharingi katonák megtömlöczöztek, Fridrik szabadon bocsátni nem engedé, sőtt a császárt e szavakkal is megsérté: „a korona jótétemenyét mink adtuk neked.“ Ez okból a császár birodalmába bocsátott kürlevél által nyilvanitá, miszerint ő birodalma dolgaiban senkitől, csak az Istentől függ, s nem sokára megszállván Majlandot a jogtudók által azon jogszabályt hirdetett, hogy a császár a világ ura. — Ez okból ismét közte, és Adorján közt visszály támadt, mellynek e pápa halála után azon következménye volt, hogy a bibornokok egy része 4ik Viktort, másik 3ik Sándort választá pápának; Fridrik pedig mindkettőt magához idézé a per-elintézés végett, de Sándor menni nem akarván e felett még e esászárt kiátkozta, ez pedig két ellenpápát nevezett egymás után. A béke azonban később megtétetett velenczében sz. Márk templomában, mellynek ajtajánál ülő pápa előtt a császár leborulva annak lábait megcsókolá, s a pápa jobb oldalánál a templomba bémenvén, az oltárnál áldást nyert, s más nap az oltáriszentséget a pápa kezéből magához vette. E béke megerősittetett a latéráni 11ik közgyülekezeten 1179ik évb. Koholmány pedig hogy a kibékülés alkalmával a pápa a császár nyakára tapodván, Dávid király zsoltára e szavait mondotta: „super aspidem, et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem, et draconem,“ a császár e szavaira pedig nem neked de Péternek, felelt volna a pápa „nekem is Péternek is.“ Hogy ezen előadás koholt légyen kitűnik, abból, mert az akkoron élő irók e visszályt békeségesen elintézettnek mondják.

31. §. Sine terra nevezetű János angolkirály.

A kantuári érseki szék ürülten lévén némelly szerzetesek Romualdot, mások Grey Jánost választák érseknek, de Incze pápa által Rómába kihivattván, e hivatalra Langthon Istvánt választották, kit maga a pápa felszentelt. János király azonban neki az érseki széket elfoglalni nemengedé, s a szerzetesek jószágát elfoglalván, őket az országból kiűzé, 3ik Incze tehát Országára egyházitilalmazványt rendelt, a király pedig fenyegetődzött, hogy ezen egyházi megrovás végrehajtása esetére a papságot országából végkép kiüzendi, azonban a püspökök kihirdetvén a tilalmazványt az országból kiszöknek, a pápa pedig még egyháziátokkal is fenyegeti a királyt, ki nem hamarább indult meg, csak a mikor hallotta, hogy a pápától felizgatott Franczia király országát el akarja foglalni, — ekkor a papságot visszahivta, a szerzetesek jószágait visszaadta, s Istvánt a kantuári érsekségbe ereszté, magát, s utódit arra kötelezvén, hogy sz. Péter pénzén kivül mellyet Anglia a pápának minden háztól fizetett, ezer márka ezüstöt fizetend a rom. széknek. —

32. §. 2ik Fridrik császár viszályai.

Ez 1214ik évb. nyervén a császárságot, miután a keresztes hadból haza jött, (lásd e korszak 18. §.) 9ik Gergely által az egyháziátok alól felmentetett. De mivel a megrongált Sicilia templomait kijavitni nemakára, azok jövedelmeit váraira forditá, és az egyházaktól több ürügy alatt pénzt csikart, a templariusokat jószágaiktól megfosztá, a pápától ujolag az egyháziátok alá vettetett; miokból a pápának szemrehányásokat tett, hogy főnöki hatalmával az egyházimegrovásokban (censurae) visszaél, s őtet hazugnak, pharizeusnak, és minden hibák mesterének kiáltotta

ki. A pápa pedig Fridriket „de tribus mundi impostoribus“ czimü könyv. szerzőjének állitván, az europai fejedelmeket ellene felizgatta, ő tehát nagy hadisereggel Olaszhonba ment, a pápa városait feldulta, s Campaniában tartozkodó rokonait felakasztatta. Elhalván Gergely pápa 4ik Incze által ajánlott békepontokat elfogadni nem akará Fridrik, még az egyháziátoktól fel nem mentetik, sőtt a pápa élete után leselkedett, ki ez okból Lionban 1245 évb. tartott közgyülekezeten őt egyháziátok alá vetvén, birodalmától megfosztá. Folytattak tovább is e császár holtáig a viszályok, ki több ellenpápákat nevezett ki, s végre minden kiengesztelés nélkül elhalt; — 4ik Imre Konrádot, Fridrik fiát mellőztetvén, Henriket emeltette a császári trónra, ki Konráddal sokáig hadakozott. Ezután következett a hosszú birodalmiszünet (interregnum) mig 10ik Gergely pápa *a*) befolyása által habsburgi Rudolf választatott császárnak.

33. §. 8ik Bonifácz pápa, és szép Fülep franczia-király.

Miután Guido flandriai gróf maga fiát angol-király leányával Fülep franczia-király engedelme nélkül országtörvény ellen összeházasitá, őt nejével együtt Fülep megtömlöczeztette; 8ik Bonifácz pápa Guido részére állván, Fülepnek parancsolá, hogy vagy Guidót szabadon bocsássa, vagy maga Rómába jöjjön; utóbb kiütvén Fülep, és az angol-király közt a háború, amaz a franczia papságtól pénzsegedelmet kért, a pápa pedig 1296ik évb. rendeletett bocsátott ki, melly által egyháziátok alatt tiltá az egyházi jövedelmekből akár micsoda czim alatt a világiaknak valamit adni; ezt maga ellen határzott dolognak értvén Fülep viszont pénzt országából Rómába kivinni szorosan megtil-

a) E pápa elválasztása előtt három évig üresen volt a rom. szék.

tott, s miután a pápa őt ettől elvonni akarta, megfelelt, hogy ő a pápa fenyegetéseitől, kinek országa kormányáról számot adni nem tartozik, nem fél, a papok pedig a világiakkal együtt egyiránt tartoznak az ország segedelmére lenni; azonkívül Péter rheimsi érsek is, megjelenté a pápának, miszerint rendelkezése sok zavart okozott Franczországban Bonifácz tehát 1297ik évb. rendeletét módositotta, de nem sokára Guido ügyében a felek egyeztével bizományosbirónak (arbiter) választatván, az itéletet Fülepnek megküldé, miszerint Guidónak elfoglalt városait adná vissza; — e tárgybani levelét a rom. követ kezéből Robert gróf Fülep akaratjából a tüzbe veté. További viszályra okot adott Seisseti Bernát apámei püspök, ki a pápától felhatalmaztatván, a király tudta nélkül e püspökséget alapitá, a pápa e püspök mint követ által sürgeté a királyt a keresztes-had vezetésére, azonban a követ fenyegetődzve telyesitvén tisztét megtömlöczeztetett, kinek szabad elbocsátását sürgetvén a pápa, a narbonei érseknek ez ügybeni vizsgálattételt meghagyá, s parancsolá, miszerint Bernát püspököt ügyirataival Romába küldje, ottan a pápa által megitélendőt. Irt Bonifácz ez alkalommal a narbonei főesperesnek is, hogy Fülepet a sz. földrei hadimenetre egyháziátok, és országvesztés büntetése alatt szoritsa. E meghagyási iratot a király ismét megégeté, a követet valamint Bernátot is országából kiüzé, erősen megtiltván a pénzkivitelt Rómába, vagy a pápai levelek országába hozatalát. Szaporitá a viszályt az is hogy 5ik Celestin pápa csak Bonifácz titkos mesterkedéseire mondott le a pápaságról, azért Péter, és Jakab bibornokok Celestin rokonai 8ik Bonifác törvénytelen utódságát ostromolták, kiket, e miatt Bonifácz által az egyházból kizárottakat Fülep pártfogása alá vett. 1303 évb. Bonifácz Fülep kedélyét kisérleni akarván, hozzája követet külde, ki által több sérvekről panaszkodott, mire a király azt felelte: hogy ő

mindent törvényesen cselekedett, mind az által még is a burgundiai, és brabantiai vezéreket bizományos bíráknak választotta, kik a békét helyreállitandják. A pápa azonban a királyt az egyházból kizárá, ez pedig a franczia-papsággal, és rendekkel együtt az egyházi közgyülekezetre hivatkozott, mit megtudván Bonifácz, őt az országtól megfosztá, alattvalóit a hüségeskütől felmenté, más fejedelmekkel kötött szövetségeit felbontá, országát egyházitilalom alá veti, és a párisi theologiai, és jogtanikarnak szünetet parancsolt. Fülep tehát nogáreti Guilielmet hires jogtudót, és Sciarra columnát Olaszhonba küldé, kik a pápát Anagniában elfogva tartották; e városbeliek őt ugyan kiszabaditák kezeikből, de ismét uj személyes sérelmeket tapasztalván e férjfiaktól, lélekfájdalomból elhalt. Utóda 11ik Benedek az országot az egyházitilalmazvány alól felmenté, és szinte nom sokára elhalván; Fülep kieszközlötte, hogy Góth Bertrand burdegali érsek 5ik Kelemen név alatt, pápának választatott, a) ez a pápai széket Franczia országba vitte által, és mindeneket Fülep akarata szerint cselekedett. A király Bonifácz tetemeit megégettettni akarta, de Kelemen kérésére ezen gyalázattól porait megkimélte, Nogaretet pedig Kelemen pápa csak ugy oldozta fel, hogy hét járdalatot vállaljon el Jerusálembe, s végtére ott maradjon, mit ő soha sem telyesite.

---

a) Kolinovics Gábor in cronico templariorum 144. lap. irja, miszerint 11ik Benedek holta után a bibornokok a conclavéban 9 hónapig maradtak nem tudván elválnsztani a pápát, azok fondorságai miatt, kik Fülep király akaratjának kedvezni akartak, hogy tehát hamarébb történhessék meg a választás, a bibornokok három bizományos választót rendeltek, mit megtudván Bertrand a királynál sok igéretei mellett kieszközlé, miszerint ez a bizományos választóknál magát hatalmasan közbe veté, s igy ezek Bertrandot választák el pápának.

34. §. A pápák Avenióban.

Fülep király akaratjára 5ik Kelemen pápa Avenióba (Francziahonba) attévén 1305. évb. a pápai széket; a rom. pápák e városban egész 1376 évig maradtak. Ez időt az olaszok bábeli fogságnak nevezték, mivel az ottani lakás a pápai hatalomnak épen kedvező nem volt, mert a pápák Rómában jelen nemlévén, a gibellini felekezet nem csak birtokukat hanem még egyházi főnökségüket is irásban ostromlá, sok Olaszhoni város tőllök elállott, és mivel a franczia-királyoktól függtek ez országból bocsátott rendelkezéseiket maga a nép semminek vette, s az egész világ sokkal kissebb tiszteletet mutatott nekik. S mivel Olaszhonból kevés jövedelmet nyertek, ez okból külömbféle jövedelmezési módot gondoltak ki, mint annátakat, több féle fentartásokat, cancellariai szabályokat, s egyébb pénzfizetéseket, sőtt nem csak a nagyobb, de a kissebb javadalmak osztogatását is magukhoz huzták. Elhalván 1314 évb. 5ik Kelemen a Francziák, Franczián, az olaszok olaszt akartak választani pápának, és a sok vita után két év mulva Eusa Jakab Franczia, 22ik János neve alatt választatott el; *a*) ki 1334ikbe meghalván, a Francziák, és

a) E pápa némi tévelyekbe esett, miket azonban holta előtt kiesküdt, igy az emberitesttől elvált lelkekről azt tanitá, miszerint ezek utólsó ítéletig látandják ugyan a Krisztust ember-, de nem istenitermészetében is. 22ik Jánosnak viszálya is volt bajor Lajos császárral, mert elhunyván 7ik Henrik a választók egyrésze austriai Fridriket, a másik Lajost választá császárnak. A pápa mindkettőt magához idézte a dolgot köztök elintézendő, de Lajos fegyverrel kivánta eldönteni a pert, és Fridriket nyolczéves háború után meggyőzvén maga uralkodott. Azonban a pápától Avenióba azon okból mintha a gibellinek felekezetéhez (melly a pápákkal ellenségeskedésbe, és holmi eretnekitanokba bonyolodva volt) szitna, megidéztetvén. oda csak követeket küldött, később pedig védiratot bocsátván, mivel a pápától semmi kedve-

olaszok közt ujversengések támadtak, mig ismét Franczia nemzetű pápa 12ik Benedek neve alatt választatott. Ennek utódai voltak: 6ik Kelemen, 6ik Inczé, 5ik Orbán, 11ik Gergely, ki az olaszhoni zavarok lecsendesitésére Avenioból 1376ban Romába vitte által a pápai széket, isteni ihletéssel elteltnek állitott senai Katalin buzditására is, de az olaszoktól sok méltatlanságot szenvedvén, vissza készült Avenióba, azonban 1378ik évb. elhalt.

35. §. A pápák nyugoti szakadása.

Elhalván 11ik Gergely féltek az olaszok, nehogy a pápa Avenióba vigye által a pápai széket, azért minden erővel azon voltak, hogy olasz egyén választassék pápának, a mint csak ugyan Bertalan bárci érsek 6ik Orbán név alatt el is választatott. De ennek szigora által sértett bibornokok kik franczia nemzetűek valának tizenketten a nyárihévség kikerülhetése ürügye alatt Nápolyba mentek, és ott Robert franczia bibornokot 7ik Kelemen neve alatt pápának választották, ki Avenióba vette lakását. Innen eredt a pápák azon nyugoti szakadása, mellynek ideje alatt a törvényespápák Rómában, az ellenpápák pedig Avenióban laktak. A ker. világ egyrésze, mint: Olasz-, Német-, Magyarország *a*) 6ik Orbánt, másik része

zőt nem nyert; az egyházi közgyülekezetre hivatkozott, de János pápától egyháziátokkal illettetett, ez okból Rómába jött, és 5ik Miklós neve alatt ellenpápát nevezett, Jánost pedig csak presbyternek nevezte, 12ik Benedek semmit nem mozditott ellene, 6ik Kelemen pedig a németországi rendeket felizgatta, hogy 4ik Károly csehország királyt választanák el császárnak, Lajos azonban nem sokára elhalt.

a) E szakadás ideje alatt a Magyar egyház mindig a törvényes pápákhoz ragaszkodott. Zsigmond király 9ik Bonifácztól egyidőben elállott ugyan, mivel ez Zsigmond ellen nápolyi Lászlót segité, miokból Zsigmond a Magyarpapságot is arra akar-

mint: Spanyol-, Franczia-, Angolhon 7ik Kelement tartá igazpápának, 3ik rész pedig egyhez sem szitott, az egyházi közgyülekezet határzatát várván. E szakadás olly bonyolodott volt, hogy a legjámborabb férjfiak is nem tudtak mellyik rész mellett tartsanak. Meghalván 6ik Orbán, Rómában következett 9ik Bonifácz, 7ik Incze, és 12ik Gergely, Avenióban pedig 7ik Kelemennek utóda volt 13ik Benedek, Gergely, és Benedek vetélytársak, a szakádás megszüntetésére nem akarván a közgyülekezetet összehivni, ezt 1409ik évben a két fél bibornokai Pisa városában hivták össze, hová megidéztetvén, és megjelenni nemakarván Gergely, és Benedek letétettek, és 5ik Sándor választatott. De ez elhalván, és helyébe 23ik János választatván, a szakadás még inkább szilárdult, és az egyház három részre szakadt, mert Gergely, és Benedek magok pártjaiktól törvényes pápáknak tartattak, nem is volt még akkor a világ meggyőződve arról, miszerint az egyházi közgyülekezet letehetné a pápát. A constzantzi egyházigyülekezeten 23ik János megigérte, miszerint a szakadás szüntetése tekintetéből kész lemondani rangjáról, ha azt vetélytársai is megteszik, azon remény biztatta pedig Jánost, hogy lemondván a többiek, a közgyülekezet őt fogja megerősiteni pápának. Azonban megtudván miszerint

---

ta vinni, hogy 13ik Benedekhez állana. Kanizsay János esztergami érsek ez ügyben a királyhoz ment, s nagy vita támadván köztök, az érsek Zsigmondot hitszakadottnak nevezé mi okból tömlöczre vettettvén, az esztergami érsekség javai a királyi kincstárra szállittattak; — illy ellentállás hasonkövetkezményét érezték más Magyarhoni püspökök is. Azonban Zsigmond Bonifácz holta után megváltoztatván szándékát, ennek utódához 7ik Inczehez állott, sőt a constanczi gyülekezeten 13ik Benedek letételében működött. A báseli atyáktól választott 5ik Felix ellenpápa pedig a Magyarokhoz követeket külde, hogy őt ismerjék törvényespápának, de ezt Iső Ulászló király nemengedé.

a gyülekezet hármokból annak egyet sem akar; hogy ígérete szerint lemondani köteles ne legyen éjjel lovászruhában a városból titkon kiszökött, a gyülekezeti atyák tehát őt mint több gonoszságai miatt elitéltettett, és 12ik Gergelyt is letették, Benedek pedig önkint lemondott, s igy az egész egyháztól Columna Otto választatott 5ik Márton neve alatt pápának, 13ik Benedek pártolói ugyan Muquos Egyedet 8ik Kelemen neve alatt nevezték utódának de ez 1424ik évb. magát Mártonnak alá veté. Azonban, a baseli közgyülekezet atyái, miután 4ik Ödön pápa kivánatukra nem hajlott, Omodét Sabaudin vezérét 5ik Telir neve alatt választák ellenpápának, ki 1646 évb. 5ik Miklós törvényes pápának hódolt, és igy a szakadás is megszüntetett.

36. §. A papság tekintélye, és hatalma.

E korszakban a papság annyira gyarapitá azon hatalmát, mellyet még 9ik század előtt nyert, hogy némelly országok püspökei, még az országdolgait is kormányoznák, mert: 1-ör n. Károly, és utódai által az egyházak annyi birtokkal adományositattak, hogy ezek egész tájékokra terjednének; a némethoni püspökök Otto császárszártól polgári törvenyhozási, és pénzverési jogot is nyertek, sőtt marchiók, grófok czimjeiben is részeskedtek, e felett polgári fenyitőhatósággal is birtak a püspökök, mit főleg az egyházi látogatás alkalmával gyakorlottak, t. i. nyolcz jámbor meg eskedtett férjfiak által a divatozott erkölcstelenségekről értesitetvén, a büntetést azonnal végrehajták.

2-or Sokat szolgáltak a papság tekintélye előmozditására az ál-Izidor decretalisai is, mellyek az egyházi kiváltságokat isteni rendelkezésből származtatták.

3-or A néprendüek tudatlansága, melly azt ered-

ményezé, hogy csak a papok használtattak az országos levelek készitésére, és a fejdelmeknek adandó tanácslatra. Azonban 14ik században a pápai fentartások által a püspökök egyházijogaik megszoritattak.

E korszakban a magyarhoni püspökök is sz. István király idejétől az ország dolgaiba nagy befolyással kezdtek lenni, az esztergami érsek mindig királykoronázó volt, esztergamvármegye Örökös főispánja lett, Zsigmond király alatt fő secretarius-cancellarius hivatalt nyert. Hason kitüntetéssel diszlettek a többi püspökök is, az elrendű papsággal első statust alakitván az országban. Királyi levél által hivattván meg az országgyülésre, ott a Mágnások táblajánal foglalnak helyet. Az esztergami érsek, zágrábi, és győripüspökök nemeseket választanak; a veszprémi püspök királynő cancelláriusa, és a legrégibb időtől annak koronázója, miben őt Zsigmond király 1425 évb. megerősité.

37. §. Rom. bibornokok.

A régi egyházban a kardinálisi nevezet mind azon papoknak sajátja volt, kik valamelly egyház szolgálatjára allandóan leköttettek, hogy igy azoktól megkülömbözstessenek kik csak ideiglenes szolgálatot tettek bizonyos egyházban, s mivel amazok körül a nép mint ajtó a sark (cardo) körül állandóan forgott ez okból kardinálisoknak neveztettek. E nézet szerint a rom. egyházban 11ik század előtt püspökbibornok csak maga a rom. pápa volt, preshyter-, diáconbibornokok pedig voltak, a rom. egyház lelkész presbyterei, és regionárius diáconok, és ez utóbbiak eleve, heten később 14én voltak, a mint ezt az 1ső korszakban emliténk. — Megszaporodván 11ik században a rom. sz. szék foglalkozásai a hét szomszéd-egyházak püspökjei azon végre kapcsoltattak a rom. egyházhoz, hogy ott vagy magok tegyenek sz. szolgálatokat, vagy pedig a sz. foglalkozásokat végző pápát segitsék, s igy a rom. egyház szolgálatára

állandóan leköttettvén kardinálisoknak neveztettek, ezeket 2ik Miklós pápa 1059. évb. rom. pápa választási joggal felruházta, 3ik Sándor pápa e jogot a rom. presbyterekre is elterjeszté, és ezekből alakultak a presbyter bibornokok, mellyik pápa által diszesitettek e joggal a rom. diáconok is bizonytalan. A bibornokikar legnagyobb fénnyel tünt fel 3ik Sándor alatt, kinek idejétől a bibornokokra legfontosb egyházi dolgok bizattak. És igyezentúl nem a rom. egyházhozi igtatástól, vagy abban végzett sz. szolgálatoktól, hanem főleg a pápá választásától, és a rom. egyház rendkivüli foglalkozásaitól jön jelenleg a bibornokok kardinálisi nevezetök. Mai időben, a püspök-, presbyter-, vagy diáconbibornok nevezete nem azon sz. rendtől, mellyel felruházva van, hanem csak czimtől ered, ugy, hogy az is ki szentelésre nézve püspök, lehet presbyter, vagy diácon bibornok. A bibornokok száma különbféle időben, különböző volt, s bár a báseli gyülekezet azt 24re szoritá, 5ik Sixtus pápa még is 70re emelte, hogy hat legyen püspök-, 50 presbyter-, é 14 diácon bibornok. — 4ik Incze pápa diszjelűl vereskalapot engede nekik, 8ik Orbán pedig eminentissimus czimet, mellyet az egyházi-választókon, és a máltai vitezék mesterén kivül senki nemerjen használni. Sőtt patriárchák feletti elsőbséget nyertek azon bibornokok is, kik szentelésükre nézve nem voltak püspökök, s már az első lioni közgyülekezeten az érsekek, a 2ik lioni közzsinaton pedig a patriarchák előtt ültek. Azonban a trienti zsinatban a spanyol püspökök elsőbbségök ellen kikeltek, erősen kifogván, miszerint a püspököket kik Istenrendeletüek meg nem előzhetik. — A magyarországi püspökök közt első bibornok volt Vancsay István esztergami érsek, 1258. év. körül.

38. §. Római sz. szék követei, és czimzetes patriárchák.

A rom. udvar foglalkozásai nőttön növén, több követekre volt szükség, kik vagy valami bizonyos ügy elintezésére rendeltettek, s annak végeztével követségük megszünt, vagy pedig hosszabb időre, s az alatt keletkező több dolgok eligazitására hatalmaztattak fel, és ezek rendesek, amazok rendkivüliek (extraordinarii) voltak. Mind a két rendbéliek vagy Rómából utasitattak, vagy azon tartományban laktak mellyben az ügy el vala végzendő, s mind a két esetben adott (dati) követeknek neveztettek, mert a rom. pápa hatalmával rendeltettek. Azok közül, kik Rómából küldettek, s ez okból küldött követeknek (legati missi) neveztettek, voltak az igy nevezett felelőkövetek (apocrisiarii responsales) kik a keleti egyházba a végett utasitattak hogy az egyház, és hitdolgairól a pápát értesitsék, illyen volt Gyula cojei püspök, n. Leo pápától a keleti egyházba küldetvén. Azon adott követekben, kik Rómából küldettek, a pápa, a nép pedig azokban helyezett nagyobb bizalmat, kik azon tartományban laktak, hol az ügy vala elintézendő, mert a hely körülményeit jobban ismervén helyesebb itéletet hozhattak. Ezen utóbiakból származtak az apostoli helyettesek, kik a rom. egyház főnöki jogaira, és az igaz hit épségbeni fentartására ügyeltek, érsekeket szenteltek, és zsinatokat gyüjtöttek. Illyen volt Leo thessalonicai püspök Damasus pápa által Ilyriában megrendeltetvén. Apostoli helyettesekből származtak a született követek, (legati nati) kik az adott követektől abban különböztek, miszerint követségök, nem a pápai utasitástól, hanem püspöki székök kitűnő elsőbbségétől függött, mert miután az illy püspökökre egyszer, s másszor valami dologban eljárandó követség bizatott, mintegy elévülés (praescriptio) által e jo-

got maguknak, s utódaiknak igenyelték. De mivel a pápa nagyobb bizalmat helyezett a Rómából küldetett követekben, azért a születet követek tekintélye szünni kezdvén, a küldött követek jöttek divatba, s azokból némellyek voltak oldalmellüli követek, legati a latere, kik bibornokokból választattak, mások oldalmellüli követek hatalmával birók, kik ugyan nem voltak bibornokok, de az előbbiekkel egy hatósággal birtak, végre egyszerün küldetett követek (legati simpliciter missi) kik sem bibornokok, sem azonos hatóságuak nemvoltak, s ezek ma nunciusoknak, vagy internunciusoknak neveztetnek, millyenel vannak Bécsben, Párisban, Madridban, s. a. t. A pápai követek jogai annak utasitásától függnek, s az egyházi jogtanban elősoroltattnak, a Rómából küldött követek a középkorban sok visszaéléséket elkövettek, mellyokból a nemzetek előtt gyülölet tárgyai lettek, mert a püspökök joghatóságát bitorlák, pénzcsikarásokat üztek, nem maguk, vagy a pápa, hanem azon egyház, mellyhez utasitva valának, költségén utaztak, pedig számos szolgák, s lovak kiséretében; sokszor hogy illedelmesen ellátva legyenek, az egyházakat a sz. edények elidegenitésére is kéntették, mint ezt szemökre hányta sz. Bernát „de consideratione“ czimü munkában. De e visszaélések miatt, mellyeknek a pápák okai nem voltak, nem lehet azoktól a követek küldetési főnökijogot eltagadni. Magyarhonban az esztergami érsek a rom. sz. szék született követe, melly diszszel már Kanizsay Jánost esztergami érseket felruházá 9ik Bonifácz pápa, utóbb 5ik László király alatt 5ik Miklós pápa Szécs Dénest esztergami érseket utódaival együtt e czimmel diszesité.

E korszakban nyugoton kissebb patriarchák keletkeztek, mert a ker. háborúk idejében, azon keleti városokban, hol görögszertartású püspökök laktak, a nyugotiak is latin püspüköket rendeltek, mivel a görögök nyel-

vét, kik e felett akkor már a nyugoti egyháztól el is szakadtak, az istenitiszteletben nem értették, azonkivül a görögöknél kissebb tekintélyüek nem akartak lenni, és a latin szertartást keleten is kivánták terjeszteni, mindezen okokból a micsoda rangfoku volt azon városban a görögpüspök, a latinok is részükről patriarchát, vagy érseket, vagy egyszerűpüspököt rendeltek. E latin püspököt nyugotra visszajövén, czimjeiket megtartották, sőtt a rom. pápák ma is a keleti egyházak czimeire neveznek érdemes egyéneket.

39. §. A világi fejedelmek egyház körüli jogai.

Az egyház körüli jogokat valamint magok a fejedelmek gyakorlatba igyekezték hozni, ugy azokat elismerték a püspökök is. N. Károly, kegyes Lajos, Otto császár, az egyházi külrend papok, és szerzetesek iránt legtöbb törvényeket hoztak, millyen volt Károly ama törvénye mellynek erejénél tiltatott a fejedelem egyezése nélkül szerzetbe állani. Illy egyháziránti törvényeket hoztak Alfred Angliában, sz. István, sz. László, és utódaik Magyarhonban. Otto császár olly tekintéllyel birt az egyházban, hogy Rómába menvén, zsinatot hijt össze, és 12ik János pápát, ki sok gonoszságról vádoltatott, letételé.

40. §. Egyházi választások módja.

Az előbbi korszak szokása szerint e korszak elején is a rom. pápa elválasztása a nép, és papság szavazata által ment végbe, s a cszászári belé egyezés Pipintól kezdve nem kivántatott meg ugyan szorosan, de n. Otto császár 12ik Jánost letételtén, esküt vett ki a romaiaktól,

mellynek erejénél igérték, hogy a császár egyezése nélkül pápat ezentul nem választandanak. A papság, és nép általi választást megszüntetvén 2ik Miklós pápa e jogot a rom. egyház bibornokaira bizta, de a császárok jóváhagyása ebbe is megkivántatott 4ik Henrik ideéig. A bibornokok általi elválasztás utóbb a 2ik lateráni, és 2ik lioni közgyülekezetek határozványai szerint történt meg.

A püspökök elválasztása e korszak elején a nép, és alpapság által ment végbe, a metropolitai jováhagyás, és általa történt felszentelés járulván hozá. A. 8ik közgyülekezet eltiltá a fejedelmek erőszakos befolyását az egyházi rangok osztogatásába, de a szabály nem oda hajlott, mintha a fejedelmeket az egyházi választásokból egészen ki akarná zárni, azért is a fejedelmek beléegyezése mindig kikérettetett a püspök elválasztási alkalomkor; sőtt gyakran megtörtént, hogy a nép zavart okozván az illy választáskor a fejedelem magához vonta a kinevezést, a tisztességesb néprendüek pedig miután az alnép már kirekesztetett a választásból, az abbai befolyástól kinem zárattak. *a*) A fejedelmek a belé egyezés, vagy kinevezésen kivül az elválasztottaktól megkivánták a hűségesküjét, és investiturát is gyakoroltak. A 12ik század ólta a kanonokok, a rom. bibornokok példáját követvén, az alpapságot, és népet kizárván a püspöki választásból e jogot magokhoz huzták, de 14ik században a rom. pápák letelepedvén Avenióban némelly országokban a püspökök kinevezését magoknak tartották fel. E keresett jog ellen a németek a constanczi gyülekezeten avisamentok neve alatt

a) A tiszteségesb néprendüek leginkább, kik az egyháziránt bizonyitott jotétemények miatt magukat érdemesekké tették, mindig hatalmas befolyással voltak a püspökök, vagy alsóbb rendű lelkészek kijelelésében, honnan származott a gyámnokijog jus patronatus, melly név a szabályzatos gyámnokijog gyakorlatával együtt a 12ik században kezde divatozni.

sérveiket előterjesztették, de öt évre tartandó concordatumon kivül semmit nem nyertek, s nem különben jártak a baseli gyülekezeten is. A francfurti concordatumok szerint *b*) a püspökök elválasztása hol a káptalanoknak, hol a fejedelmeknek adatott vissza, az elválasztott püspök méltóságábani megerősités pedig, melly 9ik századtól ólta a rom. pápára származott által ezentul is mellette maradt. Magyarhonban sz. István idejétől a püspök kinevezése az apostoli királyok jogaihoz tartozik. *c*)

---

b) Sem a Constanczi, sem a báseli sz. atyák nem szüntethették meg a pápai fentartásokat, miután a németek 4ik Ödön pápától hasztalan kérték a báseli határozványok megerősitését, azzal fenyegetődztek, hogy 5ik Felixhez állván 4ik Ödönt addig nem ismerendik el törvényes pápának, mig emlitett kivánatukat nem teljesiti, ez okból Aeneás Sylvius elnöklete alatt követséget küldöttek hozzája, a pápa Francfurtban összeirt kivánatuknak akárt, mellynek pontjai francfurti concordatumok neve alatt ismeretesek, azokban visszaadatik a káptalanoknak a püspök elválasztási-jog, megengedtettnek a pápának némelly fentartások, s azon taksák fele, melly a püspök választása megerősitéseért járult, tovább nyilványittatott a közgyülekezetek felsőbbsége a pápák felett, és a bibornokok 24re menő száma megállapitatott. Azonban Aeneás Sylvius 2ik Pius neve alatt pápává lévén, megváltoztatta azon szándékát, melly által még mint nempápa a báseli gyülekezeten erősen védte a nemzetek pápák elleni kivánatait. 5ik Miklós pápa, és 3ik Fridrik császár alatt 1448ik évb. Aschaffenburgi concordátumok, vagy is egyezkedések tétettek, mellyekben a rom. sz. széknek több engedtetik. A Francziák is az egyházi kinevezések tárgyában egyezkedésre léptek a rom. székkel, és a megállapitott sanctio pragmatica erejénél a franczia püspökök kinevezése a királynak, jogúl tulajdonittatott, mint lejjeb az 5ik lateráni közgyülekezet leirása mutatja.

c) E joga a magyarkirályoknak kiviláglik a sz. István király idejétől fenmaradt régi oklevelekből, valamint utódai gyakorlatából kik mindannyian mindig nevezték a magyarhoni püspököket. Kálmán király ugyan lemondott az akkoriban divatozó investi-

41. §. Metropoliták, és püspöki segédek.

A metropoliták azon magasztos jogaikat, mellyeknek birtokában 4ik század ólta voltak, s mellyek a 6ik 7ik szá-

turákról, de nem a kinevezés jogáról is, mert 2ik Paschálhoz irt levelében mondja: „investituram Episcoporum a maioribus nostris habitam iuxta admonitionem vestram dimisimus, et si quid in eiusmodi electionibus minus canonice a nobis retroactum est, de caetero Deo volente cavebimus.“ 3ik István király azt igéré a pápának, hogy többé tudta nélkül a püspököket le nem teendi, de ezt a kinevezésre huzni nem lehet. 3ik Incze pápa a káptalanbeliek által akarta elválasztatni Magyarhonban a püspököket, mi ugyan meg is történt egyes esetekben, de mindig a király egyeztével, kiviláglik ez 4ik Incze pápa kalocsai érsekhez irt leveléből, hol ezek olvastatnak: „ex parte charissimi in Christo filii Regis Hungariae (Belae 4ik) nobis est oblata querela, quod cum de approbata regni sui consvetudine hactenus pacifice observata in electione Pontificum assensus regius debeat postulari canonici Veszprimiensis ecclesiae contra consvetudinem hanc temere venientes, non exquisito regio consensu, qui requiri — — de iure debebat; magistrum Zelandium canonicum in Veszprimiensem elegerunt Epicopum.“ És midőn 4ik Béla Vancsay István helyébe Benedeket nevezte esztergami érseknek, azt 4ik Incze jóváhagyta. Ugyan 3ik Incze pápa nem akarta az András által kinevezett egynehány püspöket megerősiteni, de csak azért hogy e király az ország koronájával nem volt még megkoronáztatva, mi megtörténvén, miután András Jánost kalocsai érseket esztergaminak kinevezte, azt 3ik Incze megerősité; a megürült kalocsai érsekségre pedig András Bertholdot Gertrud neje testvérét nevezé ki, mit jóváhagyni ugyan Incze pápa nem akart, de ezt azon okból tette, mert Bertholdnak törvényszerű kora, és tudománya nem volt, melly alkalommal igy menté magát Incze pápa: „multum doleo, quod hac vice regiae non possim satisfacere voluntati.“ 3ik Miklós követe firmiai Fülep kun László idejében Magyarhonban a püspök kinevezési jogot, a rom. székhez vitte által, de ez erőszakosan, és a király ellentállásával visszaélésképtörtént, azért ez ügyben panaszkodó kun

zadban többre szaporodtak, a 9ik századtól veszíteni kezdték, ugy hogy az élválasztott püspökök megerősítése, és fenszen-

---

Lászlónak azt felelte Márton pápa: non esse voluntatem Romanorum Pontificum in iura celsitudinis regalis obrepere.“ 3ik András alatt 8ik Bonifácz Lodomerius helyett Gergelyt nevezett esztergami érseknek, de sem András Király, sem Venczel utóda azt annak elismerni nem akarták, azonban ezen pápa királyt is akart adni a Magyaroknak. A 14ik század elején Robert Károly király alatt a püspök kinevezési jogot ismét a rom. udvar magához huzta ugyan, de ez a király egyeztével történt, kiről tudatik, melly sokkal tartozott a rom. széknek; azonban e király fia, és utóda n. Lajos e jogot sértetlenül használta, mellyet a constanczi zsinat a magyarkirályoknak különös bullával megerősité, ugyan e bulla Buda a Törökök által elfoglaltatván, elveszett, de Verbőczy alatt még megvolt, mert reá hivatkozik 1514 évb. — Isső Mátyás király alatt a rom. sz. szék kezdé a magyarkirályokat e joggyakorlatban háborgatni, de ezen király hatalmasan ellent állván igy irt Rómába: „prosequi quidem potest Pontifex, sed eum etiam assequi dubium est, praesertim si laesa regni libertate, iuri quoque patronatus vulnus adiecerit“ — és ismét: „quare beatitudo vestra si devotam sibi cupit gentem hungaram, patiatur et liberam.“ Miután pedig a rom. udvarban elhalt a modrusi (Dalmáthonban) püspök, s helyébe 4ik Sixtus pápa raguzi Kristófot nevezné ki, Isső Mátyás király Rómába irt levelében azt hozá fel: „quare ut Sanctitas vestra cognoscat aperte, certa esse debet gentem hungaram, crucem illam dupplicatam, quae regni hujus est insigne libertatis, potius triplicare velle, quam permittere, ut praelaturae apud curiam romanam conferantur.“ — 2ik Ulászló király alatt 1514 évb. azon törvény hozatott, mellyszerint minthogy sok magyar püspök Rómába menvén ott esetileg meg is halt, kinek utódot a rom. pápa szokott nevezni; azért hogy e többé ne történhessék. A Rómába menő püspökök a pápától irott igéretet kerjenek ki, mellynek erejénél, hogy ha Rómában meg is találnának halni, utóduk kinevezése a pápához ne tartozzék. Ugyan azon évb. tartott országgyülés által megerősitetett Verbőczy hármas törvénykönyve melly 1ső rész. 11ik czimj. a püspök kinevezési jogot a királynak saját

telése a pápának sajátitatott el, igy jártak a többi jogok tárgyában is mellyeket a tartományi zsinatokon gyakorlottak, millyen p. o. a püspökök letétetése, püspökségek alapitása, felosztása, egyesitése. Ezen jogaik megszűntetése nem egyszerre, hanem lassankint állott be, s bár a 4ik lateráni közgyülekezet megrendelé, hogy a metropoliták a tartományi gyülekezeteket szabott időben hiják össze; ezek azonban annyira megszüntek, hogy már a trienti zsinat idejében ritkaságok voltak. E korszakban a metropoliták 5ik Kelemen pápától nyertek keresztelővihetési jogot, mi ez előtt csak a patriarchák illetéke volt. Az érseki köpeny birtokába is jutottak a metropoliták, ez régente császári öltöny volt, mellynek használatát ezek eleve a patriarcháknak engedték, ezektől pedig más főbb püspökökre is általment ugy, hogy már 5ik században voltak püspökök kik e diszjellel birtak, azonban ez a 8ik századig nem volt megkülönböztető metropolitai diszjel. Némethonban 8ik században törvény hozatott, mellynek erejénél fogva az érsekek Rómából köpenyt tartottak kérni, melly részletes egyház törvénye az egész egyházat nem kötelezhette, s csak 7ik Gergely pápa idejétől e köpeny mint metropolitai diszjel minden érsek által a pápától kieszközlendő. A metropolitákon kivül még hét egyszerü püspök diszlik e joggal kik közt vagyon a pécsi is. Már Kalán pécsi püspök 12ik században nyerte e jogot a rom. pápától, de csak személyére. Klimo György pedig ugyanottani püspök Mária Therézia alatt 14dik Benedek pápától utódaira vonatkozólag is megnyerte azt, a keresztelővihetési joggal együtt.

A püspökijogok 11ik században megszorittattni kezdtek az által, hogy a püspökök joghatósága alól némelly szer-

titja azon főbb okokból mivel a magyarkirályok magok alapitották és ellátták jövedelmekkel az egyházakat, s mivel ezen jogot már elévülés által is magokéva tették, mit a felett a constanczi zsinat is megerősite.

zetesi rendek kiszabadittak, s csak a rom. pápának rendeltettek alá, 8ik Bonifácz pápa a beteges püspököknek segédadást parancsolt, illy segédek eleve azon püspökökből is választattak, kik miután a törökök a sz. földet elfoglalták, keletről haza jövén, püspökiszék nélkül voltak. Hellyettesek már 13ik században kezdtek divatozni, a püspöki udvaroknál; a trienti zsinat megerősitvén hivatulukat parancsolá, hogy a püspökiszék megüresedvén nyolcz nap alatt egyéneiből válasszon a káptalan helyettest, ki az uj püspök kijeleléseig a megyét kormányozza. Azonban nem csak káptalani, de püspöki helyettesek is keletkeztek 13ik században a káptalan egyéneiből, kik püspök helyébe midőn ez vagy itthon nem lenne, vagy más okból hivatalát nemteljesithetné, a püspökihivatal foglalkozásait vitték.

42. §. A szerzetesi fegy kijavitása.

Bár a szerzetesi élet olly tiszteletben tartatott, hogy a világi fejdelmek is életök vége felé mint Andronicus keleti császár, 2ik István magyarkirály, és 5ik Károly császár a kolostori életet válalták el, még is ez a maga eredeti intézvenyétől sokat eltávozott. Azért is kegyes Lajos császár alatt 817. évb. aniani Benedek azt kijavitni igyekszé, ki is a sz. atyák összeszedett szabályait a szerzeteseknek megtartásul szabta. De a szerzetesi fegy 10ik század körül ismét megrongáltatott azon világi kényurak, dinasták által, kik családostúl zárdákba vették lakásukat, melly okból Bruno kluniczi zárda apátja a kijavitás tervét ismét felfogván, sz. Benedek szabályait egykissé megváltoztatta, és fekete öltönyt rendelt a szerzeteseknek. Odilo utóda pedig e kijavitást bevégzé. És innen eredt a kluniaczi intézet nevezete, melly ugyan nem különös rend, csak sz. Benedek kijavitott szerzete volt, ez intézet 11ik században hires volt Franczia-honban, s az egész Európában elterjedt, melly terjedésével a-

zonban a fegy szigorától is eltávozott, főbb oka volt a gazdagságok halmozása, és innen eredő fényüzés.

43. § Uj szerzetesi rendek.

Sz. Romuáld Ravenna városa melletti kluniaczi zárda apátja appeninus hegyén Maldul nevű nemes férjfitól helyt kapot, melly campus Malduli, Maldulus mezejének neveztetett, e helyen 1023. évb. általa felállitott uj intézet camaldulensis szerzet neve alatt tünt fel. — Gualbert János Florencziához közeli kolostor szerzetese egy völgyben, mellyet a szomszédhegy magos fái árnyékozták, uj rendet alapitott, melly azon árnyékos völgytől vallumbrosiánok szerzetének neveztetett. E két intézetnek szigorú fegye volt-, ez olajjali böjtben, hustóli tartóztatásban (kivéve a vasárnapot) folytonos hallgatásban, és önostorozásban állott. — Robert molismei apát Burgundiában 20. szerzeteseivel elhagyván zárdáját, egy pusztába költözött, melly a sok gödröktől, cisternáktól, cisterciumnak neveztetett, s ott kolostort épitvén, követőinek sz. Benedek szabályai szoros megtartását, és fejéröltönyt szabott. E rend melly eredeti helyétől cisterczek szerzetének neveztetik, a kluniaczi szerzetesek hirét magára vonta, és egész Európában elterjedt; kolostorai közt leghiresb volt a clarevalli, mellyben sz. Bernát volt apát, s tőlle a cisterczék Bernardiánusoknak is neveztettek. — E férjfi 160 kolostort alapitott, és elhalván 700 szerzetest hagyott zárdájában, ő e rendet melly eredetekor nagyon szegény volt, gazdaggá, s hiressé tette, 2ik Béla magyarkirály sz. Bernáttól országába egynehány szerzetest kért, ki 12 cisterczbarátot hozzá utasitott.

A karthusiánusok sanyarú szerzete 1084. évb. sz. Bruno rheimsi mesterkanonok által Franczia honban Cartusia hegyén alapitatott. *a*) Ennek régi fegye a kamaldulensiseké-

a) Brunónak a pusztába történt költözése okát némellyek annak mondják, miszerint egykor egy jámbor életü rheimsi elhalt

vel egyezett, Magyarhonba e rend 5ik István király alatt érkezett.

A kanonokok intézete 10ik század körül elállván a szerzetesi szabályoktól, annak némelly püspökök szerzetesi fogadalmakat szabtak, a mellyeket elválalók szabályzatos kanonokoknak (canonici regulares) neveztettek. De ezek is eredeti fegyelmüktől eltérni kezdvén, 1121 évb. sz. Norbert *b)* a sivatag praemonstrei völgyben melytől a praemonstratensis rend nevezet jön, kolostort épite, s szerzeteseinek sz. Ágoston szabályait, s fejér öltönyt rendelt, s később Magdeburgi érsekké levén, intézetét jelesen elterjesztette. E rend 1130 évb. 2ik István alatt jött Magyarhonba, első telephelye volt a nagyváradi hegyen, a leleszieket pedig Boleslav váczi püspök alapitá.

Tizenkettedik század közepén calabriai Berthold Siriában Carmelus hegyén, hol hajdan sz. Ilés tartózkodott egyházat, és kápolnát épite, hol társaival magánéletet élt. Albert jerusálemi patriárcha szabályt irt nekik, mellyet a pápák módositották. A Carmeliták nagy erőt tulajdo-

---

kanonokért istenitisztelet tartatván, midőn az óraszerinti imák közt e szavak mondattak: „responde mihi quantas habeo iniquitates, et delicta mea ostende mihi“ akkor első napon a halott a koporsóból felemelvén fejét, ezeket mondá: az Isten igaz itelete elibe állittattam, — „második nap“ az Isten igaz itélete által megitéltettem“ — harmadik napon „az Isten igaz itélete által kárhoztatam.“ — Eszébe vevén tehát Bruno, miképp a jámbor embernek is nehéz üdvözölhetni, a pusztába ment; — azonban mások szerint Bruno a szigorú életmódot sürgetvén, Manasses püspöke haragját magára vonta, ki fényüző életmódja által Brnno szigorát nem pártolá, s ez okból Bruno pusztamagányba vonult.

b) Norbert eleve a világ örömeihez lánczolt szivű ember volt de egykor lovaglás közben égiháború által földhöz sujtatván, jámborábbb életre eltökélte magát s pápnák szenteltetvén több tartományokat bejárt, mielőtt rendet alapitott volna.

nitanak Scapulare nevezetű öltönyöknek, ezt Mariától bold. szűztől készitettnek, és Jézustól megszenteltetnek állitják, némellyek közzülök sz. Ilést tartják alapitójoknak. Ugyan e században a sz. hadak trinitáriusok szerzete alapitásának adtak alkalmat, e szerzetesek templomai a sz. háromság tiszteletére voltak épitve, s Matha János volt e rend főalapitója, ezért mathurianusoknak is nevezettek, vagy fratres de redemptione captivorum, mivel jövedelmeik harmadát a ker. foglyok kiváltására forditták, jöttek itt ott asinariusok neve alatt is, mivel szabályzatuk szerint lovakat nem tarthatván, csak szamarokon utazhatának. A Serviták szerzetét Hetruriában 1233 évb. alapiták hét florenczi férjfiak, kik közzől főbb Bonfilius volt, jóllétét e rendnek főleg előmozditá Bennicius. E szerzet csillaga volt szarpi Pál velenczei hittudós, és a trienti zsinat irója. Remete sz. Pál szerzetét 1215. évb. alapitá Eusebius esztergami kanonok. — Ezekben kivül az olivetánok, jesuánok, hieronimiánok, lollhardok, minimok szerzeteit elősorozza Klein Ant. Hist. Eccl. t. 2. part. pri. 181 — 189 lap.

44. §. Kolduló barátok.

A kolduló barátok 13ik században kezdtek szaporodni, mit ugyan 3ik Incze pápa az 1215. évb. tartott 4ik laterámi közgyülekezeten nem helyeslett, de valamint ő, ugy utódai is több kolduló szerzeteket kiváltságos jogokkal adományositottak, mivel a világipapság, és a felebb emlitett rendek a világi mulandó javakhoz szerfelett ragaszkodni kezdvén, szükségesnek látszatott, olly valami szerzet, melly önkénytes szegénységgel a korszellemi hibákat kárhoztatná. Miután tehát a kolduló szerzetesek nagyon megszaporodtak 10ik Gergely pápa 2ik lioni közgyülekezeten őket négy felekezetre szoritá, sz. Domonkos, sz. Ferencz, Carmeliták,

és Ágostoniak szerzetét hagyván meg. Ágostoniak Olaszhonban elszórt szerzetesi családok voltak, minden bizonyos szabály nélkül élők, kiknek utóbb a pápák bizonyos rendszabályt előirtak. — Mind ezen négy szerzetnek engedvény adatott mindenütt terjeszkedni, a népet, s ifjuságot tanitani, püspök, s parochusok engedelme is prédikálni, és a szentségeket kiosztani, a nép tehát oda hagyván a püspöki, vagy parochialis templomokat, csak az ők egyházait látogatták, *a*) honnan a parochusokra nézve több sérvek keletkeztek, főleg miután e kolduló barátok olly tekintéllyel kezdtek birni, miszerint a polgáritárgyak, és királyidolgok elrendezésébe befolyással voltak. A ferenczíek, és domonkosiak hátrahagyván az ágostoniakat, és carmelitákat három századokig az egyházi, és polgáridolgok kormányában elsőbbséggel birtak, s a 13ik századtól a 16ig azok voltak, mi a reformatio idejetől a jesuiták, t. i. az egyház, és polgárzat lelke, — minden főbb iskolákban tanitószékeket nyertek, a pápa tekintélyeért legnagyobb buzgalommal vetekedtek, s azért is nagy jogokkal diszeskedtek. *b*)

a) Udvardy Ignácz jogtana 2ik köt. 31. lap. igy ir: „a görögöknél az egyházi személyeknek házasságban élni megengedtetik, de épen ez által szerzetes rendeik kitünték, s gyóntatószékeikben a nép bizodalmát majd kizárólag megnyerték.“ -- Igy beszél itten Udvardy úr mintha ezt maga tapasztalta volna, holott tán soha egy görög kolostort, vagy szerzetest nem látott; ha Udvardy úr olly tájékokra jönne hol görögegyesültek léteznek, tapasztalhatná, miszerint a görögegyesült nép inkább megy gyónni a nős, mintsem a nőtlen paphoz. -- De felvilágositást is kérek itten mikép lehete annak megesni? miszerint a latinegyházban a 13ik században már nőtlenek lévén a papok a nép még is a barátok templomaiba ment, valamint a töredelmezési, ugy egyébb szentségeket is felveendő. --

b) Csuda miszerint a domonkosék, és ferenczék annyi hir szolgálatokat tévén a pápáknak, azoktól szabaditmányozásokat (exemptiones nem nyertek. Ezen szabaditmányok már a 6ik századba kezdtek, de csak a szerzetesek birtokai sérthetlenségére néz-

Sz. Domonkos nemes gurmán családból Spanyolhonban 1171. évb. született, mint Oxoniai kanonok Didacus püspök-

ve a 2ik korszakban említénk. -- A püspöki joghatóság alóli kiváltság pedig a barátoknál 11ik századig hallatlan volt, ha egy példát kiveszünk, mit 8ik században a Fuldei kolostorral Zachariás pápa tett; a püspöki joghatóság alól felmentett barátok csak a római pápának voltak alárendeltjei, hogy pedig illy szabaditmányozások a 11ik század körül kaptak lábra onnan kiviláglik, mert sz. Bernát a 12ik században azok ellen már lelkesen ir: tract. de mor. et offic. episc. c. 9. „miror quosdam in ordine nostro Abbates hanc humilitatis regulam odiosa contentione infringere, et quod peius est sub humili habitu ita superbe sapere, ut cum ipsi ne unum quidem verbulum de suis imperiis subditos praetergredi patiantur, ipsi propriis obedire contemnant Episcopis, spoliant Ecclesias, ut emancipentur, redimunt se ne obedire teneantur, non ita Christus, ille quidem vitam dedit ne frangat obedientiam, qua isti ut careant, totum ferme suum, suorumque consumunt.“ -- Ödön pápához pedig l. 3. de cons. c. 4. „Murmur loquor, et querimoniam ecclesiarum, truncari se clamitant, et demembrari, vel nullae, vel paucae admodum sunt, quae plagam istam aut non doleant, aut non timeant, quaeris quam? subtrahuntur Abbates, Episcopis, Episcopi Archi-Eppis, Archi-Eppi Patriarchis, -- bona ne species haec? mirum si excusari possit vel opus; -- sic factitando probatis vos habere plenitudinem potestatis, -- sed iustitiae forte non ita, facitis haec quia potestis, sed utrum et debeatis? quaestio est.“ Blesei Péter, ápát testvéréhez igy ir: „si Romanus Pontifex a iurisdictione vestri Episcopi vos eximit, nolite quaeso uti privilegio, quod materiam inducit rebellionis.“ Ezen értelemre beszél a szabaditmányozások ellen sarisburi János, és többek mások, sőtt azokat a 3ik, 4ik lateráni közgyülekezet is megrovta. -- Magyarhonban a benczék, cisterczék, premonstratensek, szabaditmányos szerzetek, mellyeket 2ik József ugyan eltörlesztett, de Ferencz király ismét helyreállitá 1802ik évben. -- A pannonhegyi benczék e féle kiváltságokat 2ik Gyula pápától nyerték 2ik Ulászló király alatt, -- bár ők azokat régibb időre viszik. Azonban e szerzetesi szabaditmányozásokat eltörlé a trienti zsinat, és a szerzetese-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

kel albigensek eretneksége ellen prédikált, s e végre különös rendet is alapitott, mellyet 3ik Incze pápa megerősite, sz. Ágoston szabályát, és fejéröltönyt szabván neki; ez alkalomkor sz. Domonkos a pápa előtt menyeilátást hozott elő, miszerint ő a rogyni készült lateráni egyházat válaival támogatta. E szerzetnek a tolossai püspök, és Monsfortis gróf sok birtokokat adott, honnan e rend hamar meggazdagodott. Elhalt sz. Domonkos 1221. évb. 9ik Gergely által tal a szentek lajstromába igtattattván. A Domonkosi szerzetesek máskép Fratres majores neveztettek, azon ellentét miatt mert a ferenczick Fratres minores nevezete alatt jönnek; hivatattak jacobitáknak is, Párisban birt, sz. Jakab tiszteletére emelt kolostortól.

Assisi sz. Ferencz Umbriában 1182. évb. született, s Jánosnak kereszteltetett, de mivel a franczia nyelvet-könnyen tanulta azért kis francusnak vagy franciscusnak neveztetett, atya mint kereskedő őt is kereskedésre szánta, mire ő semmi vonzalmat nem érze, s egykor betegségből fellábadozván ruháit egy szegény embernek adá, atjától sokszor pénzt titkon elvitt az egyházak kijavitására, mit a papok elfogadni nem akarván, ő azt a templom ablakain behányni szokta, s e miatt atja a püspökhöz vezette, s ő ruháit az atyának oda adván, magánéletet választott, s alamisnát szedvén össze, három roskadt templomot kijavitott, mellyek közül volt portiuncula c) helyén épitett Mária temploma is. Mi-

---

ket a püspök joghatóságának aláveté. Magyarhonban a szabaditmányos rendek az esztergami érsek joghatósága alá tartoznak, a mennyiben ő az apostoli sz. szék született követe.

c) Azon kisföldbirtokot, mellyen Mária temploma állott, a benczék sz. Ferencznek adták, melly földrészecskénél (portiuncula) ő többet magának e földön nem kivánt. S onnan ered a portiunculanevezet. Pisai Bertalan irja, miszerint sz. Ferencz egy éjjel portiuncula kápolnájába ment, hol az isteni felség fényétől ellepetve, földreborult, és Krisztustól az e kápolnát láto-

dőn pedig egykor hallotta volna a templomban e szavakat olvastattni: „ne birjatok aranyat és ezüstöt, se két ruhát,“ elvetvén ismét ruháit, s csak a felső öltönyt tartván meg, szerzetesi szabályt irt, mellynek alapjául az evangyeliomot tevé, s egynehány társakat összeszedvén uj rendet alapitott, mellynek jováhagyását 3ik Incze pápától nyeré, meghalt 1226. évb. 9ik Gergely által soroztatván a szentek közé.

A Domonkos-, és Ferencz-rendüek egymásközti folytonos versengésben éltek. A Ferencziek állitták, miszerint sz. Ferencz testére Alvernus hegyén Jézus őt sebei csudálatosan nyomattak az Angyal által. Ez állitást kigunyolták a domonkosiak mint a czélból költöttet, hogy a néptől a ferencziek több alamisnát szedhessenek. Sz. Ferencznek voltak ugyan sebhelyei, de azokat maga nyomta testére sz. Pál ama szavait magára alkalmazván: „Krisztus sebeit testemen hordom.“ — 2ik Jósef császár e sebek tiszteletére rendelt ünnepet eltiltá, — E két rend között még más viszály is volt, a párisi egyetembeni tanitószékek miatt. Lásd Ruttenstock H. E. t. 3. 339. s kör. lap. — De magok a sz. Ferencz-rendüek között is támadtak viszálkodások az önkénytes szegénységről, s az ingatlan birtokokról, valljon azokat szabad lenne é birni e rend szerzeteseinek? e viszály az egész rendet két felekezetre osztá, tágulttabbakra, és szigorubbakra „laxioris, et strictioris observantiae.“ — Ferencziek fratres minores, fratricelli, vagy fraterculi nevezet alatt is jöttek, azonban a fratricellok nevezetét birta egy ábrándozó eretneki felekezet is, melly a ferencziekből keletkezett, és sok lázadást eredményezett. Sz. Ferencz a tertiáriusok rendét is alapi-

---

gatók számára tellyesbucsút nyert; azonban bizonyos, miszerint e kápolna részére 3ik Honorius pápa rendelt tellyesbucsút azok által nyerendhetőt, kik annyiszor, mennyiszer kellőn elkészülve, azt meglátogatják; ez utóbb a ferencziek minden templomára elterjesztetett 2ik august első vecsernéjétől a másodikig.

totta, kik férjfiakból, s asszonyokból állottak, kolostori életmódhoz, vagy fogadalmakhoz nem köttettvén le, de magánházakban lakván, minden fényüzésről, világi zajokról, s vigalmakról lemondtak. — Alapitott sz. Ferencz sz. Klára apáczákat is. — Domonkos szerzetét Magyarhonba behozta Pál dominicánus, ki magyar születésű volt, ezt maga sz. Domonkos öltözteté szerzetes ruhába, mielőtt Magyarhonba jött Bonnban egyházijogot tanitott. E szerzet 1221. évb. bejövén az országba, Győrben állapodott meg előbször. — A Ferenczrendüeknek Egerben volt első telephelyük, számukra 4ik Béla, ki maga is élte végefelé tertiárius volt, Esztergamban, s Budán kolostort épite; mondják, hogy midőn Budára jöttek, e király a zászlót vitte előttük.

Negyedik fejezet.

Hittudomány állapota, egyházi irók, és hittanitmány.

45. §. Hittudomány állapota.

N. Károly császár tanult férjfiak által, kik közt volt Alcuin is az ő tanitója, régi virágzásra igyekezvén hozni a tudományokat; császári udvarában hires iskolát állitatott fel, a párisi iskola is, melly utóbb egyetemmé vált, néki köszönheté eredetét, nem különben mindenütt püspöki, parochiális, és kolostori iskolákat rendelt, mellyekben a tanulmányi kör trivium, és quadrivium pályáján ment végbe. Triviumhoz tartozott a grammatica, rhetorica, s dialectica, melly a mai logicának, és metaphisicának némi ismereteit magábanfoglalta. A nagyobb előmenetre törekvők quadriviumra mentek által, hol a számvetési, földmérési, hangásza-

ti, és csillagászi tanitmányok fordultak elő. — N. Károlyon kivül a tudományokat előmozditá kegyes Lajos, kopasz Károly, Alfred, és Lotharius fejedelmek, és Hajmo halberstadi püspök. Keleten 9ik századbun Theophil, 3ik Mihály, Bardás, bölcs Leo alatt nagy haladást tettek a tudományok. Altmanon arabok királya Leo tessalonicai püspököt a hires bölcsellőt hadüzeneti fenyegetődzéssel kérte Theophil császár tól. A konstantinápoli patriarchák közt kitünt Photius, ki nem csak a néprendüeket, de az egyháziakat is felülhaladta tudományával. Az arabok közt Almanon iskolákat, könyvtárokat alapitott, kiktől az europai kereszténység közé is elterjedtek a tudományok, azonban ezek virágzását akadályozá a josló astrologia, melly a csillagok befolyásából értelmezte az emberek jövendő sorsát. — E század nem annyira hittudósokkal, mint inkább a régi irók mondatai gyüjteményezőivel dicsekedhete, n. Károly a sz. irás tudományát sokra vitte, Alcuin, és Pál diácon által a sz. atyák homiliabeszédeit összeszedette, postillákat készittetvén, mellyeket a papok evangéliom után néptanitásul elmondtak.

A tizedik század a nagy tudatlanság miatt setétség századának neveztetett, mivel a néprendüek közt alig tudott valaki olvasni, és irni; magok a papok is a fegyverforgatásnak, és vadászatnak átadván magukat, a tudomány gyakorlatára alkalmatlanok voltak. Gerbert franczeredetű szerzetes, ki 2ik Silvester név alatt pápáva lett, e században maga volt nyugoton, ki a tudományokat kedvelte, de ép azért ördöngösnek, és szemfényvesztőnek neveztetett. *a*) A barbarnépek folytonos kalandozása, belháboruk, világ közelgő vég-

a) Gerbert ellen, mechanicus találmányai miatt azt költötték a tudatlanok, miszerint ő az ördöggel szövetséget kötött, s attól tudakozódván mi sokáig fog még élni? azon választ nyerte, miszerint addig meg nem hal, mig Jerusálemben misét nem szolgáland; mert ő a pápák közt első volt, ki a Jerusálem felé vezetendö kereszthadakat szorgalmazta.

zete felőli közvélemény a tudományok iránti hajlamot elfojtá, sőtt a kalandnemzetek által elégetettvén az előbbi századból maradt könyvtárak, olly könyvhiány támadt, miszerint több kolostornak csak egy sz. irási példánya vala, honnan olly nagy becse eredt a könyveknek, hogy egy kölcsönadott könyvért zálog fejében sokszor ezereket érő jószág adatott. Keleten bölcs Leo, és porphirog. Constantin császárok nagy költségeken tartották a tanúlt férjfiakat, kik a régi munkákat vagy ujrairták, vagy görögrefordították. Az Egyiptombeliek közt Eutichius alexandriai patriárcha a philosophiában, és orvostanban nagyon előhaladt; és a tudományokbani buzgalmukat folytatták az arabok is, de általánosan tekintve szegény volt még is e században a tudományok állapota főleg nyugoton, hol a nagy tudatlanság közben realisták, és nominálisták felekezete támadott arról vitatkozván, valljon az universálék a dolgok, vagy csak a nevek osztályához tartoznak? *b*)

A tizenegyedik században a tudományok állapota keleten a vadnépek költözései, és berohanásai miatt csökkenni kezdett, nyugoton pedig inkább előment, hol a trivium, és quadrium egy néven philosophiának vétetett. Ehez járulni kezde a jog-, és orvostan, melly utolsó akkor physicának nevéztetett, azonkivül a theologia is, s ezen tudományok felosztásából keletkeztek utóbb az egyetemi négy karok. A salerni orvostani iskola, mit egész europai ifjuság látogatott, leghiresb volt e században. — Olaszhonban 7ik Gergely pápa a püspöki iskolákat helyreállitá, s a theologiában Aristoteles philosophiája divatozott segélyül; a scho-

b) Az egész vita szószaporitás volt, mert dolog (res) physicai értelemben mind az, a mi fenáll, vagy fenálland, vagy legalább lehető, jogi értelemben pedig dolognak mondatik az, mi nem személy, az universálék tehát a mennyiben lehetők physicai értelemben a dolgok-, mennyiben pedig azokat szóval kiejtjük a nevek osztályához tartoznak.

lasticus theologusok korszaka három volt, az első a 11ik, és 12ik, a másik a 13ik, az utolsó a 14ik, és 15ik századokat foglalá magában. Roscellin kanonok Abellárd Péter tanitványával együtt a ker. hitczikkek értelmezésében mohon használván az aristotelbölcsészetet, több tévelyekbe ereszkedett; — sokkal ésszerűbben használták a philosophiát Lancfranc, és Anselm cantuári püspökök, de még ezeknél is sokkal tökéletesb scolasticatheologiai munkát derite napfényre Childebert turoni érsek, s ezek mindannyian a sz. irást, és az egyházi hagyományokat el nem hanyagolták a hit értelmezésében. — Magyarhonban e században már sz. István alapitott grammaticai iskolákat, A Németországból jövő papok, mint Gellért csanádi, és Maurus pécsi püspökök megyéjökben iskolákat, s tanitókat rendeltek, Valter nevezetű tanitott a csanádi iskolában, hol az ifjuság papságra is képeztetett, sőtt könyvtárak is keletkeztek e században Magyarhonban, mert sz. István adománylevelében, melly 1015ik évb. iratott holmi könyvek emlitettnek. c)

A tizenkettedik században a világi fejedelmek, és pápák igyekezete által uj iskolák, és könyvtárok keletkeztek. A párisi főiskola tanárai, és tanulói számára nézve a többit mind felülhaladta. A Bonni iskolában a polgárijog nagy hévvel tanittatott, mire Gratián kiadván az egyházijogtant, e két tanulmány közt nagy vetély támadt. 3ik Sándor pápa a püspöki iskolákat ismét megsürgeté, mellyekben egy káptalanbelinek tanitani kellett. — Az aristoteli rendszer olly divatra kapott a theologiában, miszerint sokan a sz. irást, és a sz. hagyományt elhanyagolva, csak amabból értelmezték a ker.

c) Valaszky Pál (conspectus reipub. litt. reg. hung. 35 lap.) irja, miszerint a hunoknál, és régi magyaroknál saját, és különleges irasbetűk léteztek, azonban a 11ik században a német-, és olaszpapok országunkba ujbetűket behozván, amazok megszüntek, s csak Erdély szegletében maradt még azoknak valami nyoma.

hitczikkeket, bár sz. Bernát hatalmasan ellenszegült. A theologusok fejedelme e században volt Lombárd Péter ki „quatuor libri sententiarum“ czimű könyvben a theologiai rendszert befoglalá, melly munkát a hittudósok vetélkedve követték előadásaikban. Magyarhonban Kálmán királyon kivül, ki kitünőbb tudománya miatt könyves Kálmánnak neveztetett, volt e században Albricus jogtudó, ki Serafim esztergami érsek alatt a zsinati szabályokat egybegyüjté, nem különben kitünt Simon pécsi püspök, ki a veszprém-völgyi apáczák görögnyelven irott adománylevelét latinra fordítá.

46. §. 13ik században.

E században a párisi iskola, mint a többiek példánya, a tudományok egyetemévé alakult által, hozájárulván pedig az oxoniai egyetem is, e két iskola közt olly összefüggés támadt, miszerint a tudományokban eléggé kimiveltnek nem tartatott, ki mind kettőben bizonyos ideig nem tanult. A párisi egyetemben főosztályu iskola volt a sorbona, mellyet Sorbo Robert párisi kanonok 9ik Lajos király pártolása mellett alapitott, ebben a papok hittudományt tanitottak, hozzájárult más iskola is kissebb sorbonának neveztetvén, s itt philosophiában képeztettek az ifjak. De Sorbónak 1274ik évb. történt halálával az intézet hanyatlani kezde. — E század előtti időkben minden tudományok egy helyen nem tanitattak, ez először Párisban történt, s ez okból iskolája tudományok egyetemének neveztetett. Tanárai négy karra osztattak, s minden osztálynak egy decándirektor volt előjárója, az egyetem főnöke volt a parisi püspök mint egyetemi cancellár kihez járult még a magnificus rector. — A tanárikoszorút osztó szokást Gratián az egyházijogtanból, a theologiából pedig Lombárd Péter hozta be. — E században a bölcsészet, és jogtan főbb buzgalommal tanittatott, s az egész nyugot Aristote-

leshez ragaszkodott, kit magok a ferenczieк, és domonkosiak követték, s segédszerül használták a hittudományban, ollyan volt aquinai Tamás, Baco Rogerius, villanovi Arnold, albani Péter számtalan scholasticus munkát napfényre hozván. Aquinai Tamás kiadott „summa universae theologiae“ czimű munkát; háleszi Sándor rendithetlen tanár (doctor irrefragabilis) „summa universae theologiae quadripartitae“ czimű munkálatot, n. Albert több czimű munkát adott ki, kitüntették még magukat sententiárusok, quodlibetáriusok, különbféle kérdéseket, és nevetséges eseményeket támasztók. A sz. irás értelmezésitanra nézve sokan titkos értelmeket kerestek, mások pedig a sz. atyák értelmezéseit szedték összve. A sz. irási biblia e században fejezetekre osztatott. E századra viendők a concordantiák, vagy is bibliai szótárok. Ezeket Hugo de caro domonkosi kezdette, halberstadi Konrád pedig bevégezte, de e szótárban csak a fejezeteknek első betükkeli idézetei jönnek elő; 16ik században Robert István versekre osztván a sz. irást azóta a versek idézete is bekövetkezett.

47. §. Innen a 16ik századig.

A tizenegyedik században keletkezett, és a fejedelmek által adományositott egyetemek az aristotelbölcsészetet honinyelvekre forditák, s igy e tanitmánynak hódoló theologusok a sz. irással, és hagyománynyal egészen felhagyván, helytelen kiejtésekkel, hasztalan kérdésekkel lehetetlen, és nevetséges eseményekkel, s josló astrologiával elferditették a theologiai igazságokat, s a ker. hit. titkait felfogni akarván, több tévelyekbe bonyolodtak. Dun-Scot János aquinai Tamás theologiáját birálás alá vevén, scotisták, és thomisták felekezetei eredetére alkalmat szolgált. Sz. irásértelmezésben jeleskedett lirai Miklós, ki betűszerinti értelmezésben fáradozott. 5ik Kelemen pápa a

vienni 1311ik évi közgyülekezetben a keleti nyelvek tanulandását megrendelte. Az erkölcsitan egész magasztossága csak a kigondolt sok eseményekben állott. — Magyarhonban n. Lajos király Pécsett tudományok egyetemét alapitotta, mit 5ik Orbán pápa jóváhagyván, több jogokkal diszite, de a theologiát abban nemengedé tanitani, az egyházijogtant sokáig tanitotta abban Bethini Gálbán, 600 aranyforintokat szedvén évifizetésül. Zsigmond király 1388ik évb. budai egyetemet alapitott, mit 9ik Bonifácz megerősitett. E század első éveiben Magyarhonba Olaszországból behozatott a papiros, s ez előtt a magyarok más nemzetekkel együtt pargamenen irtak.

A tizenötödik században a tudományok szerencsés előmenettel siettek az elhagyott régi dicsőpályára. Sokat tettek erre: 1-ör a pápák, és a világi fejedelmek, 5ik Miklós pápa minden régi munkálatokat összeszedetett, és latinra áttétetett, a lateráni könyvtárt háromezer könyvvel bővitvén. Első Mátyás magyarkirály a jobb izlésü tudományos munkákat Magyarországba hozatta által, s a mit keletről nem kaphatott, azt az irók által kipótoltatta, s nem csak bent az országban, hanem Florenczben is több jeles irót drága költségen tartott, kik a tudományos munkák leiratával, vagy a görögből latinrai fordításával foglalkoztak, s évenkint 30 ezer aranyforintokat költött a tudományokra, melly buzgalma által a budai könyvtár 50 ezer darabot számitott. Mivel pedig a pécsi egyetemben theologiai kar nem létezett, az ifjak tanulás végett külországba menni kéntettek, ez okból 1465ik évb. Poszonyban egyetemet alapitott, mellyet a theologiai karral együtt 2ik Pál pápa jóváhagyott, egyetemi cancellárnak pedig Vitéz Jánost esztergami érseket néhai nevelőjét nevezte ki Mátyás. — A Zsigmond királytól alapitott, de már végpusztuláshoz közelitő budai egyetemet is nagy költséggel helyrehozni igyekezé, mi végett a szegény tanulóifjaknak évi-

fizetést rendelt, könyveket szerzett, és olly épületet, melly negyvenezer ifjut elfogna, egyetemi iskolának felállitni szándékolt, de a feltételt halála megakadályozá. 2-or A könyvnyomda feltalálása, mit 10ik Leo pápa a tudományok könnyebitett közlekedése miatt inkább isteni, mint emberi eszköznek nevez, s mellynek feltalálója (egy tanult ember nyilatkozata szerint) többet használt a világnak, mint Columbus America feltalálása által. *a*) 3-or a posták behozatala. 4-er a tanult görögférjfiaknak Konstantnápoly elfoglalása után nyugotra történt átjövetök, kik keleti tanulmányaikat mintegy hajótörés után biztosb partra hozták által. Mind ezen okokból haladni kezdtek a tudományok, de az aristotelicusok, és platonicusok, reálisták, és nominálistak, scotisták, és thomisták a jóbb előmenetet akadályozván, a középkor jellemét fentartották. *b*) Sz. irás értelmezésitanban jelesült Tostatus Alfonz, és Valla Lőrincz sz. Jermos fordítását a görögkutfőre igazitván. Mistica theologiában előment kempei Tamás külni szabályzatos kanonok; — „de imitatione Christi“ czimű munkát sajátának a benczék elismerni nem akarják.

---

a) A könyvnyomda valami neme a chinaiaknál már 7ik században divatozott. Európában első feltalálója volt Kister Lőrincz 1428ik évben; s első kinyomatott könyv „speculum salutis“ czimű volt. De e nyomda csak táblás lévén, ingatlan betükből állott. Guttenberg János, társainak mint Faust János orvos, és Schőfer Péter segedelmével, nem fatáblás, hanem vas, és forgandó betükből álló nyomdát talált fel; — e férjfiak 1452ik évb. sz. irásibibliát adtak ki, mellynek példányát Faust 120 forinton eladta, s melly ezelőtt irva 800 — 1000 forinton költ el, s ez okból Faust ördöngösnek tartatván, Párisból szökni kéntelen volt. Magyarhonba a könyvnyomda 1472ik évb. hozatott be Hesz András olasz könyvnyomató által.

b) Egész középkorban, melly 476ik évtől 1492ik évig terjedt, t. i. a nyugati birodalom elhunytától Americafeltalálásig általán nagy tudatlanság uralkodott, a historiákban csak száraz kronjkák

48. §. Egyházi irók.

Keleten a 12ik században hiresvolt Balsamon Tódor hires görögegyházi jogtudó, és antiochiai patriárcha, melly rangját a nyugoti keresztesektől elfoglalttat soha vissza nem nyerte.

---

irattak, mellyekben többnyire a szentek élete, eretnekek lajstroma, lélekjelenések, és halmozott csudatétek foglaltak helyet. A földleirás ismerete csekély volt, a föld nem golyó, hanem sik alakban rajzoltatott, Európára, Ásiára, Africára osztatván. A természeti tudományok erőtlen lábon állottak, s ki valami természeti találmánynyal jeleskedett, bűbájosnak tartatott, a nap, vagy holdfogyatkozás az utolsó itélet közeledését, vagy egyéb szerencsétlenséget jelentett, vagy legalább a vizet, s levegőt méreggel megrontani képzeltetett. A scholasticusok munkái a szegény nyelvészet mellett haszonvehetlen megkülönböztetéseket, csudálatos kérdéseket, s majd nem lehetetlen események felhozását foglaltak magukban, s még is véleményeikhez olly buzgon ragaszkodtak e tanárok, miszerint azokról még az utzán is versengtek, egyébiránt a theologia segédszereit, mint p. o. historiát, melly nélkül vak a hittudomány, egészen elhanyagolták. A középkor babonás voltát eléggé mutatja a josló astrologia, a betegségek nevetséges orvoslása, és azon vélemény, miszerint a pogányszerzők munkájit olvasni vétek a kereszténynek. De háladatlanok lennénk a közép kortól minden jót eltagadván, mert a középkor az emberi észnek azon nyugideje volt, mire a termékeny földnek is szüksége van, hogy bőtermést hozzon, a tudományok helyreállitása, melly a 15ik században kezde, nem volt egy pillanatnyi munka, erre középkorban tétettek a készületek; — és ez valóban jeles találmányokkal büszkélkede, millyen volt a papir, magnestő, lőpor, könyvnyomda sat. Nem is voltak középkori őseink részvétlenek az észkimivelés iránt, és mink csak az ő munkálataik által gazdagodtunk meg a tudományokban, tőllök kapván az alapanyagot, mellyen könnyű ma épiteni, és a réginek ujrendszert, vagy alakot szabni, s annyi sok akadály mellett, a mennyivel ők küzdöttek, mink talán sokkal hátrább lettünk volna.

Nyugoton sz. Bernát franczhoni születésű volt, és ekesszólása miatt mézfolyónak neveztetett. A világ zajától elválván, cisterci barát lett, s testvérei-, s más nemes ifjakkal pusztavadonba vonúlt, és Clarevalban kolostort épite, hol apáttá levén temérdek munkát vitt végbe az egyház javára. Ugy látszott, mikép a pápáknak, és fejedelmeknek nála, s tanácsa nélkül semmi nagy dolgot elkezdeni nem lehete, több fejedelmekhez követséget vállalván, a reá bizott dolgokat szerencsésen bévégezé, néprendüeket, szerzeteseket, papokat, apátokat, s püspököket számithatni, kiknek ő oktatója vala. Péter Leo szakadását elfojtá, Abellárd Péter, és poretani Gilbert hibás véleményeit megczáfolta, elhalván 1153ik évb. Mézédes munkái közt jeleskedik: öt könyv „de consideratione ad Eugenium Papam“ mellyben holmi egyházi visszaélések ellen fellép.

Aquinai Tamás domonkosi szerzetes angyali tanárnak neveztetett, a nápolyi érsekséget elvállalni nem akarta, elhunyt 1274ik évben.

Dun-Scot János angolszületésű, ferenczi szerzetes, finomtanárnak (Doctor subtilis) neveztetett, okot adott a scotisták, és thomisták eredetére, az oxoniai egyetemben nagy hirrel tanitott, s utóbb Párisban tanarrá lett hol mint theologiai kar igazgatója 1308ik évben elhalt.

Bessarion n. Vazul rendű szerzetes, utobb nicei püspök, de az unio iránti hajlama miatt nyugotra jött, hol bibornokká, sabinei, és tusculani püspökké lett, s a florenczi gyülekezeten az unio kivitelében sokat működött. Elfoglaltatván törökök által Konstantinápoly, konstantinápolyi czimzetes patriarchának neveztetett, s kevés hibázott, miszerint rom. pápának el nem választatott; meghalt 1472. évb. Többi egyháziirókat lásd Ruttenstock H. E. t. 2. 560 — 585, és t. 3. 194 — 236 lap.

49. §. Egyházi vallástanitmány.

Azt állitják a protestánsok, miszerint e korszakban a cathol. egyház a barátok véleményeit fogadta vallása czikkeiül, mert a mint mondják 1-ör illy setét században, 2-or annyi erőszak közt, mellyel a ker. hit terjesztetett, 3-or annyi sok theologusok közt, kik inkább Aristoteles, mintsem Krisztus tanát adták elő, nehéz volt annak tisztaságát megtartani. Azonban mi az elsőt illeti, azt adjuk feleletül: a keresztény hit nem a világi tudományokon alapul, s a keresztény tant a tudatlanok is előadhatják a tudatlanok felfogására; azonkivül az Isten, ki igérete szerint egyházán a pokol kapujinak sem enged erőtvenni, ha az egyház tana veszedelemben forgott volna, azt megóvni mindenkor hatalmas volt, a mint nem is hibáztak soha e czélra istenileg rendelt eszközférjfiak. A philosophusok véleményeire pedig mindenkor nagy szemügy tartatott, és holmi tévtanok támadván, azonnal az egyház által kárhoztattak. Mi pedig a ker. hit terjesztési erőszakot illeti: onnan nem egyéb következik, csak hogy a ker. hit nem mindenkor ugy terjesztetett, a mint azt annak szelleme megkivánta. Igaz ugyan, mikép e korszakban olly igazságok, mellyeknek nem a sz. irásban, hanem csak a sz. hagyományban fekszik alapjuk, hitczikkekül nyilvánitattak, mint: az Atya-, s Fiutóli származása a sz. Léleknek; oltáriszentségbeni átalakulás, mellynek a sz. irásban is alapja van, s melly az egyház kezdetével egykorú, csakhogy a transubstantiatio szó a 4ik lateráni közgyülekezetben megrendeltetett; az ujszövetségi áldozat, egy szin alatti áldozás elégsége a néprendűekre nézve, bűnmeggyónási szükség minden évben, a kegyszer kiszolgáltási hatalom a hitetlen, vagy erkölcstelen papban is, bucsuosztogatási hatalma az egyháznak, tisztitóhely létezése, az egyháznak jó, és rosz emberekből állománya, (consis-

tentia) a rom. püspök egyházi fönöksége, és a szentségek hétnél sem többre, sem kevésbre nem terjedő száma.

Ötödik fejezet.

Theologiai vitályok, szakadások, és eretnekségek.

50. §. Filioque részecskéröli vita.

Ötödik században a spanyolok niceikonstantinápolyi hitvallást „filioque“ hozzáadással kezdték olvasni, mi sok ellenmondás közt nem sokára Franczhonban is elterjedt, 3ik Leo pápa a francziákat oda utasitotta, miszerint ő hiszi a sz. Lélek Atya-, s Fiutóli származását, azonban nem minden a mit hinni kell, a hitvallásba is igtatandó, ez okból az emlitett hitvallást két példányokban latin, és görögnyelven ezüst táblára „filioque“ részecske nélkül vésetvén, azt sz. Péter templomában kifüggesztette, kinek ebbeni eljárását ha 1sö Miklós pápa követi, akkor a keletiszakadás gyökeret nem ver.

51. §. Paschasius, és Gotteschalk.

Pascház Radbert 9ik században mint corbei apát tanitá, miszerint a kenyérnek, és bornak felszentelése után az oltáriszentségben azoknak csak szine marad meg, egyébiránt ottan Krisztusnak azon teste létezik, melly Mária szüztől született, a keresztfán szenvedett, és feltámadt. Rabanus Maurus ezen második állitmánynak ellenszegülvén vitatta, mikép az oltáriszentségben Krisztusnak azonosteste nem létezhet, melly Máriából született, szenvedett, és fel-

támadt, mivel azt természeti állapotában véve enni nem lehet, azonkivül ennek kiterjedése, és önmozgása van, mi Krisztusnak oltáriszentségbeni testével össze nem fér. Azonban ha Pascház tana ujdonság lett volna, bizonnyal kárhoztatott-, s ő maga olly nagy becsben a püspöknél nem lett volna.

Gotteschalk orbácei bencze kétféle előrendeltetést (praedestinatio) az elválasztottakét az örökéletre, és elkárhozottakét az örökhalálra tanitott. Rabanus Maurus mogunti érsek tanát kárhoztattván, őt Hincmár rheimsi érsekhez, kitől presbyternek szenteltetett, utasitá, oda menvén az összehivott corisici gyülekezeten jelenlévő püspököket gyalázó szavakkal illette, s tanát kétértelmű kiejtésekkel adta elő, meg nem értetvén tehát a püspöktől, miszerint ő a bünre semmi előrendeltetést nem tanit, hanem csak Istentől előrelátott bünök miatti kárhozatra; megostoroztatván, irásai megégettek, ő pedig börtönbe vetetett, hol 686ik évb. meghalt, s egyházi szertartás nélkül eltakarittatott.

52. §. Abellárd Péter, Gilbert, és Joachim.

Abellárd 1079ik évb. Franczhonban született, miután szülei a szerzetesi fogadalmakat letették, ő vagyonát testvéreinek hagyván, magát a tudományoknak szentelé; — a görög-, és zsidónyelvet, a jogtant még zsengekorában magáevá tette; ezután philosophiát, és theologiát tanult, és 22 éves korában Laudunumban bölcsészeti leczkéket adott, tanitásain számos hallgatók megjelenvén, ugyan ott sz. irás-értelmezési tanitásokat kezdett, de irigyei miatt Párizsba ment hol tanitásait folytatván, magának nagy hirt, és nevet szerzett. Fulbert párisi kanonok unokáját Heloissát megszeretvén, miután attól született természetes gyermeke elhalt, azt nőül vette. De Fulbert a házasságot, melly az ő egyeztével titkon köttetett, elhirdetvén, Heloissát sok méltatlan-

sággal illeté, őt tehát ez okból Abellárd a zárdába vitte, Fulbert pedig gondolván, miszerint unokájából apáczát tenni akar, Abellárdot elférjfiiutlanitá, ki is kigyógyulván, nejével együtt kit eddig a kolostorban csak azért tartott, hogy Fulbert üldözésétöl vonja el, a szerzetesi avatmányt letette, s sz. Dénes kolostorában tanitásait folytatta, hol tanitványai közt volt 2ik Celestin pápa is, de a szerzetesektől járuló sérelmek miatt a zárdából kiszökvén, a trecei térségen paraclet nevü kápolnát épittetett, s ott letelepedvén megnyugodt, és tanitásait folytatta, s nem sokára Britaniába apátnak szólittatott fel, Heloissa pedig paraclet kápolnája mellett zárdát épitvén, abban apáczák fejedelemasszonyá lőn; Abellárd ott is a szerzetesektől sok sérelmeket kiállván, nejével folytatott levelezés után 1142ik évb. elhalt, teste paracletumba vitetett, mit Heloissa tiszteségesen eltemetvén, maga még 22 évvel tovább élt. — Abellárd Roscellin compendi kanonoktól, ki nominálista volt, sok tévelyeket tanult, igy tanitá: azt Atyaisten egy hatalmasság (potentia) Fiuisten valami hatalmasság, sz. Lélekisten semmi hatalmasság, s ez az Atya-, és Fiutól származik, de nem mindkettőnek államányából. (substantia) Honnan sz. Bernát 187ik levelében igy ir felőle: „mikor Abellárd a sz. Háromságról beszél akkor Ariust, mikor az istenimalasztról, akkor Pelágiust, mikor Krisztus személyéről szól, akkor Nestoriust követi.“ Tana 1121ik évb. svessioi zsinatban kárhoztatott, iratai megégettek, maga pedig kolostorba záratott, de szabadságát meg nyerve ismét régi tévtanait fogta fel, sz. Bernát által pedig vita közben legyőzettvén, 2ik Incze pápától hallgatási parancsot kapott.

Gilbert pictavi püspök midőn az Istent az Istenségtől különböztetné, a rheimsi zsinaton sz. Bernáttal vitatkozván, attól jobb észre hozatott, és tanáról lemondott. — Joachim floriasi apát az Atya, Fiu, és sz. Lelket csak összetett egység által (unitate collectiva) állitotta egy állomá-

nyunak, mint p. o. több ember egy népet tesz, de a 4ik lateráni közgyülekezeten megrovatván, tanát kiesküdte, s azért az előbbiekkel együtt, kik szinte tanaikat elhagyták, eretnekek közé nem sorozható.

A scolasticusok 13ik században nagy hévvel arról vitatkoztak, valljon az óltáriborba öntött viz, először borrá, és igy utóbb közvetve Krisztus vérévé változik? vagy közvetlenül azonnal vérévé a felszentelési szavak által. E vita eredményeül a domonkosiak a keleti egyház szokása szerint mise előtt öntenek a kehelybe bort, és vizet. Lásd Sicci Serafini missale 1622ik évit.

53. §. Photius szakadása.

A melly idő óta Konstantinápoly birodalmi székké változván, uj Rómának kezde neveztettni, az óta püspökei a régi Róma városa püspökei felett kivántak felemelkedni, mihez járult az is, hogy a nyugotiak „filioque" részecskét a nicei hitvalláshoz tevén, a keletiek által ujitóknak nézettek. De ezen viszály csak 9ik században tört ki, a mikor Mihály császár helyébe Bardás kormányozván a keleti birodalmat, feslett élete miatt az oltáriszentség-részesülétől Ignátz patr. által eltiltatott, ez okból bosszuállást forralván, reá vette Mihályt, hogy ez anyját Ignácz által feladandó szerzetesi avatmányra szoritsa, nehogy férjhez menvén, házastársát a birodalmi thrónra emelje; jól tudta pedig Bardás, miszerint Ignátz patriárcha erre az asszonyt erőszakoltattni nem fogja, azért miután Mihályra tollt szándéka nem sikerült, alkalmat nyert Ignáczot a császár előtt engedetlenséggel vádolni, ki ekép megcsalattván, Ignáczot letéteti, és Photius nemes, és tanult néprendűt 857ik évb. konstpli patriarchának nevezi ki, ki is hat napok alatt a sz. rendeket felvévén, Ignáczot üldözni, és mindenféle vádakkal terhelni kezdé. A császár tehát számüzeté a sz.

férfit, ki eleve Copronim Konstantin sirboltjába záratatván, utóbb a számkivetés helyeit mindig változtatta, mig a sok nyomorok után Mitilene szigetbe vitetett, hol megállapodván, Photius által kiközösittetett. — Vetélytársán tuladván Photius 1sö Miklós pápához követeket küldött, méltóságában megerösitést kivánván, s jelentvén, mikép Ignácz üregsége miatt patriarchális rangjáról önkintesen lemondott. A pápa gyanuval élvén, keletre követeket külde, kiket Photius önkezére keritvén, 861ik évb. gyülekezetet hirdetett, mire Ignáczot is megidéze, a sz. férfi pedig patriarchális diszjelbén megjelenvén, attól megfosztatott, s miután sok méltatlan piszkokkal sértegettetett, előjöttek pénzen fogadott 72 tanuk bizonyitván, miszerint Ignácz világi hatalom erőszakával tétetett patriarchának, s az egyházat annak szabályai ellenére zsarnokkép kormányozta. Igy ujolag patriarchális diszruhába öltöztettvén, attól megfosztatott, s mivel letételét aláirni vonakodot, arcszulcsapdostatott, megtömlöczöztetett, és éhhel gyötretett, s ismét a gyülekezet szine elibe idéztetvén, Photius czinkossai által megragadott kezével a tisztapapiron keresztvonalt huzott, mihez ezen szavak irattak: „én Ignácz elismerem, miszerint törvénytelenül voltam kijelelve patriarchának, és az egyházat zsarnokul kormányoztam.“ Sőtt Photius azt kivánta, miszerint Ignácz önmaga olvassa letételét a templomban, s hogy alkalmatlan legyen a kormányra, őt szeme világától megfosztani kereste, mit megtudván Ignácz, bár a katonák őt elfogandók, házát immár körülvették, koldus ruházatban kiszökött, az utánna küldött poroszlók nyomára nem akadhatván. A pápa mind ezeket megtudván követeit Photiussal kiközösitette, Photius pedig a kölcsönt visszaadván, a keleti patriarchákat, és püspöküket a zsinatra meghivta, hogy látnák, és vizsgálnák meg a rom. egyház hibáit, melly a görögök által ker. hitre megtéritett bolgárokat ujolag kereszteltetné, szombaton böjtöt tartana,

böjti napokban a tejes eledelek élvezését megengedné, a papoktól a házasságot eltiltaná, a bérmálás szentsége kiszolgáltatását kizárólag a püspökökre ruházna, és a nicei hitvallást megferditené. — Meghalván Mihály császár Vazul utóda Ignáczot rangjába visszahelyezvén, Photiust számüzeté, ki a 8ik közgyülekezeten társaival együtt kiátkoztatott. — Ignácz halála után (878 év.) Photius Vazul császárnak nemzetségét Tiridates örménykirálytól lehozván, patriarchális rangjat visszanyeré, miben megegyezett 8ik János pápa is azon feltét alatt, ha a bolgár egyházat a rom. patriarhátusnak visszaadandja, melly feltétet azonban Photius soha sem telyesité, sőtt azon gyülekezet helyébe, mellyen letétetett, mást tartott azt 8ik közgyülekezetnek nevezvén. János pápa keletre Marindiácont küldé az előbbi pápai egyezést visszahuzandót, de a császártól megtömlöczöztetett, s hazajövén, már mint pápa Photiust kiátkozta. Elhalván Vazul, bölcs Leo császár Photiust holmi lázadási gyanuból számüzeté, és István testvérét patriarchának nevezé.

Az igy Photius által kezpett, de egy időre elfojtott szakadást felélesztè Cerulár Mihály konstpli patriarcha 1050ik év körül; ki Péter antiochiai patriarchához 14vádból álló levelet intézett a rom. egyház szokásai ellen kikelvén, mire 9ik Leo pápa megfelelt, és a béke kieszközlése végett keletre követeket utasitott, kik Cerulárral hasztalan tartott sok tanácskozás után őt egyházi átokkal illeték, a kiátkozás példányát a Sofia templom oltárán hagyván; Cerulár pedig viszont őket, és a pápát kiközösitvén, a többi keleti egyházakat is a rom egyházzal tartandó egyeségtől elvonta.

54. §. A keleti, és nyugoti egyházak további visszonyai.

Mennyire igyeksze 7ik Gergely pápa a keleti egyházat a 11ik században egyeségre hozni az a felebb mondottak-

ból kiviláglik. Nem különben ismeretesek 3ik Incze pápa e tárgybani igyekezetei (Lásd e korszak 9. §.) Ennek buzditására a francziák, és velenczieк 1204ik évb. Konstplyon keresztül kereszthadat vezetvén, elfoglalták a keleti birodalmat, melly 1261ik évig a latinok kezeiben maradt, a konstpli patriarchális széket pedig velenczei Tamásnak adták; ez alkalommal (Asseman cal. eccl. univ. tom. 6. 40 lap.) Camatherus görögpatriárcha letétetvén, — Konstantinapoly városát (Allatius Leo de perp. eccl. ori. et coc. cons. l. 2. c. 13. 693 lap.) megtöltötték papjaikal, s büntetéssel fenyitették az uniót elfogadni nem akarókat, s ez történt más keleti tartományokban is mint Antiochiaban, főleg pedig Cyprus szigetben. *a*) Az emlitett Camatherus

a) Harduin jesuita (acta concil. t. 7. 1215ik évre 83 lap.) irja, mikép a 4ik lateráni zsinat végzetével Cyprus szigetben megöletvén Simon görög érsek, valamint ezen érsekség, ugy az ottani 14 görög püspökség latinmegyékké változtattak, s az egyházak tizedekkel, s egyéb jövedelmekkel együtt a latinokra szállottak. Az idézett helyen 1511k lapon elő hozza Harduin Germán konstpli patriarchának 9ik Gergely pápához irott levelét, hol ezek olvastattnak: „multi potentes vobis obtemperarent, nisi iniustas opressiones, opum protervas exactiones et servitutes indebitas, quas a vobis subiectis extorquetis, formidarent, hinc crudelia bella in alterutrum, civitatum desolatio, fratrum schismata, et sacerdotalis ministrationis vacat operatio, ne graecorum climatibus Deus collaudetur. Unum quod graecis iam pridem fuit praefinitum hucdum defuit, tempus scil. martyrii, sed et ipsum imminet, ut fluat cruor inundans, et nos ad martyrii stadium descendentes bonum agonem certemus, novit ea, quae dico Cyprus famosa Insula“ etc. Megfelel erre Gergely pápa azon értelemre, miszerint a rom. püspök az egyház főnöke. Azon Harduin idézett helyen 1720 lapon előhozza a latinok ama rendelkezését, mellynek erejénél a cyprusszigeti görögöknek 1251ik évb. parancsoltatik egyházi átok alatt, hogy legalább az évben egyszer a latin nicosi egyházban latinpaptól vegyék fel a töredelmezési-, és oltáriszent-

más tájékra vette magát (Kéry historia bizant.) barátokkal, és papokkal, kik az uniót elfogadni nem akarták, elteltek a tömlöczök, elzárattak a templomok, s halálos büntetéssel ijesztettek azok, kik makacságukban maradtak. Maga 14ik Benedek pápa (de synodo dioec. l. 2. cap. 12) irja, hogy miután Konstnpol a latinok által elfoglaltatott, keleten mindenütt latinpüspökök adattak, bár a hivek görögök lennének. Ezzel megegyez az 1215ik évb. tartott 4ik lateráni közgyülekezet határozványa, miszerint ha valami megyében különbféle ritusu, és ajku népek lennének, ezeknek különleges püspök ne engedtessék, hanem rituális helyettes által a latin megyés püspöktől kormányoztassanak. Mind ezekből világos millyen unio volt az, mellyre hivatkozik 3ik Incze pápa 1205ik évb. János kalocsai érsekhez intézett levelében, mellyet felebb (e korszak 9ik §.) idéztünk. Ezen unio mellett a latinritus elfogadása is szorgoztatván, benne a görögök állandón nem maradtak; 9ik Gergely pápa

---

ségeket 1252ik év körül (Hard. t. 7. 1708. lap.) Cyprus szigetben tartatott nicosi gyülekezetben az ottani görögöknek a latinszertartás felvétele parancsoltatott, s megtiltatott a görögpapok szentelése. — 1340ik évb. tartott nicosi gyülekezetben (1753 lap.) tiltatik a görögpapoknak a bérmálás szentség feladása, és megrendeltetik (1756 lap.) hogy csak azon szertartásokat tarthatják, mellyek a latinszertertással nem ellenkeznek. — 1350ik évb. a nicosi latin érsek olly rendelkezést bocsátott ki, (1760 lap.) melly szerint a cyprusszigeti francziával össze akarván kelni a görög nőnembeli, házassági megáldás előtt latinrituson tartozott felvenni a bérmálast, s ezt tenni a görög férj is, ki latin nőt vett, illy vegyes házasságból nemzett gyermekek pedig latinok tartoztak lenni. — Igy ment a dolog nem csak Cyprusban, de mindenütt keleten, latin püspökök, és papok tétetvén. Hol pedig egészen ki nem lehete rekeszteni a görög hierarchát ott a latinok közül olly fokozatu hierarchia, t. i. vagy patriarcha vagy metropolita, vagy püspök tétetett, millyen volt a helybeni görög hierarcha is.

tehát ismét négy latinbarátot utasita Konstplba, de mivel a feltételekben a görögökkel meg nem egyezhettek, ezuttal a kivánt egyességből semmi sem lett. E tárgybani igyekezetüket kitüntették 4ik Sándor, és 4ik Orbán pápák is, de sikernélküli volt a munka, mig 1274ik évb. Gergely pápa alatt Paleologus Mihály császár közbenjárására csak ugyan sikerült az unio a 2ik lioni közgyülekezeten, hol miseközben görögül olvasván a keletiek a nicei hitvallást, azon szavakat: „ki az Atyától, és Fiutól származik" háromszor ismételték. Mihály császár erősen ragaszkodott ezen unióhoz, melly okból Veccus nevezetű patriarchát választott mint az unio hatalmas védőjét, de ez ellent nem állhatván, az unio ismét felbomlott. A florenczi zsinatban Bessárion, és Izidor görög ritusu püspökök közbenjárására a görögök ismét felvették az uniót, es a gyülekezeti határozványt alá is irták, Márk efezusi püspökön kivül, ki mindenkor ellenszegülvén, miután haza ment, a népet fellázitotta annyira, hogy ez Paleologus János császárt és a többi görög püspököket az unio elfogadása miatt átkokkal fogadta, s igy az egység ismét megszünt; bár János császár annak fentartására minden igyekezetét forditván, Jósef patriarcha helyébe, ki még Florenczben elhalt, az unióhoz ragaszkodó Metrophánest nevezte ki utódául, s ennek kormánya alatt keleten sokan fentartották az egységet, kiket Allatius Leo latin érzelmű görögöknek nevez. Konstantinápolynak a törökök általi ostromlása előtt 4ik Ödön pápa a görögökhöz Isidor kiovi metropolitát követül küldé, de ez a görögökkel semire sem mehetett.

55. §. Sacramentáriusok.

Ezek Krisztus jelenlétét tagadták az oltáriszentségben, mesterök a 11ik században volt Berengárius andegavi főesperes Franczhonban, de ezt már 9ik században hason tan-

nal megelőzte scotiai Erigena. Hogy Berengárius tana újdonság volt, kiviláglik azon 11 gyülekezetek határozványiból, mellyek által tana kárhoztatott.

56. §. Valdensek.

Valdo Péter gazdag franczhoni kereskedő 1160ik évb. egy lioni polgár hirtelen halálán eliszonyodván, kincseit a szegények közt elosztá, kiket ekép magához huzván, önkintes szegénységre tanitani kezde, követői lioni szegények, catharusok, vagy tiszták, Olaszhonban lombardi testvéreknek, s általán az ő nevétől váldenseknek neveztettek. E felekezetüek sz. irás értelmezési, és prédikálási szabadságot igényeltek maguknak főleg a papok világi birtokai ellen, tanitmányukat kárhoztatta a 3ik lateráni közgyülekezet. Két részre osztattak pedig, a szigorubb fegyelmüek minden földibirtok nélkül éltek, külöltözetök végszegénységet mutatott, s gyakori böjtöléssel sanyargatták testeiket, a tágultabb rendszerüek pedig kényelmesben ugyan, de minden fényüzés nélkül éltek. Tévtanuk ebben pontosul. Az egyház mihint 1ső Silvester pápa alatt világi jószágot kezde birni, azonnal megszünt lenni igaz egyház, a rom. egyház bábeli szajha, a pápa minden hibák fejedelme, a püspökök irástudók, a szerzetesek farisaeusok, a pápák és püspökök mint a kereszthadak előmozditói, gyilkosok, csak egy Istennek kell engedelmeskedni nem a püspököknek, senki a másiknál az egyházban nem nagyobb, a tizedet fizetni nem kell, s a papok nem a világi jószág birtokából, hanem kezök munkája után tartoznak éldelegni, a roszviseletü pap a kegyszereket ki nem szolgáltathatja, a mise csak nyerekedési vágyból származott haszonvehetlen szertartás, a templomok, oltárok, képek, szentelt viz megvetendők. Jelenleg a valdensek Luther, és Kalvin követőivel egy községhez tartoznak.

57. §. Albigensek.

Így neveztettek Albiga francziaváros körül elszélyedt eretnekek, kik a régi manicheusok tévelyeit felélesztvén, a valdensekhez elveikre nézve közelállottak, máskép catharusok, gazarok, és patarenoknak neveztettek. Ezek az ó szövetségi sz. atyákat kárhoztatták, Krisztust legroszabb embernek, Magdolnát volt ágyasának, keresztelő Jánost a főbb ördögök egyikének nevezték. Legroszabb erkölcsűek lévén, körükben a gyilkosság, uzoráskodás, s minden gonoszság divatozott, az atya leányával, anya a fijával, testvér testvérével közösült testiképen, s a felekezetökbe fogadott ember tartozott a keresztnek ellenmondani. Rajmund tolossai herczeg pártolása alatt gyilkos, és rablómódra törvén a tartományokba, rablásaikat egész Dalmátországig folytatták, templomokat, kolostorokat kiprédáltak, a papokat, barátokat megölték, s az apáczákat megfertőztették. 3ik Incze pápa kereszthadat rendelt ellenök, s ennek vezére Simon Monsfortis az albigensek egyéb városain kivül Bittera erőségöket elfoglalá; 140 albigensek inkább megégettni engedték magukat, mintsem a ker. hitre megtéritettni. Elienök volt megrendelve a sz. vizsgálati itélőszék is.

58. §. Flagellánsok.

Ez ábrandos felekezet 1260ik körül támadt Olaszhonban, hol az emlitett évb. minden rendü, koru, nemü emberek sokasága kettesével sz. menetkép, előmenvén zászlókkal, és keresztekkel a papok, 33 napok alatt városokon, és falukon keresztül járdalt, s fejtől csipőig meztelen testét zokogás közt egész vérig ostorozá. E felekezet tana volt, miszerint senki nem üdvezülhet, s bünei bocsánatját nem kaphatja hacsak hozzájuk át nem megyen, hol a néprendüek is gyóntattak, az ostorozás által minden bűn megbocsat-

tatik, s a püspökök, s papok hatalma megszűnt. E felekezetet Magyarhonban is divatozót megszünteté 6ik Kelemen.

59. §. Viclefiták.

Viclef angolszületésű oxoniai académiában hittudományi tanitó, s a luthervorthi egyház lelkésze volt. A cantuári iskola kormányát, mit a barátok kezéből kiragadott, először a helybeni érsek utóbb 5ik Orbán pápa itélete szerint azoknak visszaadni kéntelenittetvén, engesztelhetetlen haragot kezde forralni a pápák, püspökök, és barátok ellen, annál is inkább, mert a vigornei püspökségtől, mit elnyerni kivánt, elesett, ez okból a püspökök presbyterek feletti elsöbbségét tagadta. A római egyházat sátán sinagogájának, a barátokat ördögtől szakadtaknak mondá, a pápák decretálisait az oltáriszentségbeni átalakulást, misét, gyónást, és a bucsuadást megtámadta, tanitván egyszersmind, hogy az igaz egyház csak a jókból ál, s a roszpap a szentségeket ki nem szolgáltathatja. János vezér, ki Eduárd király helyébe kormányzá Angolországot, pártfogása alatt tévelyeit könnyen terjeszthette; 11ik Gergely pápa őt ugyan Rómába idézte, de mivel oda menni nem akart, az itéletet angolpüspökökre bizta, kik János pártfogása miatt véle annyival inkább semmire sem mehettek, mivel tanát kétoldalulag tudta mesterségesen értelmezni. Végre 1382ik évb. Londonban tartatott két zsinat által tana kárhoztatott, s ő 1384ikben elhalt. A constanczi közgyülekezet 45 állitmányait szinte kárhoztatta, s elitélé, hogy tetemei, ha a többi hivek tetemeitől elkülönözhetők, megégettessenek, s hamvai a folyóba hányattassanak.

60. §. Husz János.

Ez 1370ik évb. Csehország Huszinecz helységében született, a prágai egyetemben theologiatanitó, betlehemi egy-

ház parochusa, és Sófia kiralynő gyóntatója volt, nagy eszű, ékesenszóló, és józanéletü egyházi férfi Viclef tanitmányát, melly Angolból Csehországba került, eleve titkon, utóbb nyilván kezdé terjeszteni, s könyveit csehnyelvre forditá. Első követői közt hiresek voltak misnei Jakab, dresdai Péter, és prágai Jermos, ki tudománya miatt Lengyelországba hivatott meg a király által a krakói egyetemet elrendezendő. Onnan Magyarországon keresztül haza felé utazván, szabad elvei miatt az esztergami érsek által elfogattatott, csak Zsigmond király parancsára szabadon eresztetvén. — Miután Husz Viclefnek tanitmányát prédikálás közben is védni kezdte, Sbinko prágai érsek őt a prédikálási hivataltól eltiltá, 5ik Sándor pápa pedig Bethlehem templomában a sz. foglalkozásokat felfüggeszté. Husz a jobban értesitendő pápához folyamodván, és Venczel királytól pártfogoltatván: Sbinko Magyarhon felé indult Zsigmond királyhoz a rosz következményeket meggátlandó, de az utban elhalván, Venczel király Husz tévelyeinek még tágosb utat nyitott, mert a prágai érsekséget Albitius orvosának adta el, ki az egyház dolgai iránt gondatlan lévén, Husz tévelyei terjedését korántsem akadályozta. 23ik János pápa miután Huszt Rómába hasztalan idézte minden hivatálától megfosztottnak ügyét a bibornokok itéletére bizta, kik őt egyháziátokkal fenyitették; de ő ezen itélettől Krisztushoz hivatkozott, s miután János pápa Csehországban azok számára bucsut hirdetne, kik a pápa birtokát megtámadó nápolyi László ellen fegyvert fognának, Husz a buscsuhirdetésnek ellen-szegűlt, s a népet lázitotta, a lázadók közül némellyek halálbüntetéssel fenyitetvén, ő halálukra dicsbeszédet tartott, őket vértanuknak nevezvén. — Végtére János pápa Zsigmond császár unszolására 1414ik évb. Constantia városban közgyülekezetet hirdetett, hol megjelent Husz is a császártól biztositékot nyervén, nem ugyan eretnek-tana büntetlenségére nézve, de hogy semmi erőszak el nem követtetik véle, mig

a gyülekezetnek engedelmes marad. Azonban mivel ő az egyházi foglalkozások szolgálatjától el lévén tiltva, a konstanczi püspök tilalmazványa ellenére is magán házaknál miséket szolgált, s a pápa előtt Istenre hivatkozott, miszerint ő semmi tévelyeket nem terjeszte: munkáiból kivonattván, és a közgyülekezet elibe terjesztettvén tévtanai, börtönbe záratott; mivel pedig ezen elzárást a csehek, sőtt Zsigmond császár is nehezen vették, hogy ezektől ki ne szabaditassék, a domonkosiak kolostorába mintegy biztosb őrizet alá vettetett, s igy nem igaz, miszerint szalmával megrakott szekeren szökött ki a városból, annyival is inkább, mivel erről a gyülekezet ügyiratai egészen hallgatnak, nem külöuben Constantiába jövén prágai Jermos elfogatott, és börtönbe tétetett. *a*) Husz a gyülekezet elibe idéztettvén,

a) Harduin (act. Concil tom. 7. 510 és követ. lapokon) előadja prágai Jermosnak a konstanczi gyülekezeten adott önkintes vallomásait; és ellene tett vizsgálatrai feleletét, hol többi hibái közt az is roszaltatik nékie, miszerint Lengyelországban mulatván, a ferenczieknek tényeinek ellenszegült, kik Lithvániában, és Oroszhonban az uniót, vagy is inkább a latinritust terjesztvén, az oroszokat ujolag keresztelték, ezt Jermos szemeikre hányta, es az ottani latinpüspökök előtt erősen kifogván, állitá, miszerint azokat keresztelni nemkell, csak a rom. hitben oktatni. Midőn pedig (524, és 525 lap.) Vitold lengyelkirály testvére 1413ik évb. Vitesco városba jött. többi késéről közt Jermos is jelenvolt a városbeli ferenczieknek pedig zászlókkal, és ereklyékkel eleikbe jövén, az ottani oroszok is megtették a tiszteletet, és mint a vizsgálat pontjaiban kitétetik: cum praetensis suis reliquiis, et ritu damnato. Ekkor Jermos elhagyván a ferenczieknek menetosztályát, az oroszok menetéhez járult, mint azon vizsgálatban kitétetik: ad processionem infidelium gentium; és térdenállva tisztelvén ereklyéiket azt állitotta, miszerint az oroszok hite tökéletes, sőtt Vitold herczeget is a cath. hittől eltériteni akarta, javalván hogy az oroszhoz térjen, mint az ellene tett vizsgálat pontjaiban kitétetik: „a fide christiana ad sectam infidelium populorum avertere voluit.“ — 63ik pontban pedig 76ikig többször olvashatni

tévelyeit visszahuzni nem akarta, mi okból mint eretnek elitéltetett, s papi rangjáról letétettvén, miután papirosból készitetett sipka, mellyen ördögök, és pokolbeli lángok valának festve, fejére tétetett, a világi hatalomnak átadatott. Hasztalan intetett ő, hogy tanáról lemondván, kéméljе meg életét, sőtt a büntetés helyére eljutván, és irományait égni látván, elnevetett, és az 50ik zsoltár elmondása közben többször ismételte: „Uram kezeidbe ajánlom a lelket.“ Meggyujtattván alatta a máglya, és ő égni kezdvén e szavakat mondotta: „Jézus Istenfia könyörülj én rajtam, és igy elégvén hamvai a folyóba hányattak, hogy követői által vértanui ereklyék gyanánt ne tiszteltessenek. *b*) Hason halállal végeztetett ki prágai Jesmos is.

61. §. Husz tévelyei, és követői.

Husznak lényeges tévtanitmányai ezekben pontosultak: 1-ör minden előjáró mihint vét, megszünik előjáró

---

e félét: „Hieronimus in oppido Plesko in synagoga Ruthenorum eorum sacramenta in opprobrium religionis christianae flexis genibus adoravit.“ Ime az akkori theologusok melly keveset értettek, és tudtak azon régi szertartásról, mellyet az oroszok követtek, őket hitetleneknek, és még keresztényeknek sem tartván!

b) Tagadhatlan, miszerint e gyülekezet atyái többnyire nominálisták lévén, Gerson Jánossal együtt, ki a francziakirály, és párisi egyetem követe, s a gyülekezet lelke volt, Husz iránt, ki a reálisták felekezetéhez tartozott, nem kedvező kedélylyel viseltettek. Azonban méltatlanul vádoltatik némellyek által az egyház Husz iránti kegyetlenségről, mert Husz olly tévelyeket terjeszte, mellyek hatósak voltak minden előjáróság, és hatalom felforgatására, több izben intetett, kéretett, hogy hibás állitmányait huzza vissza, s csak mint megátalkodott ember adatott ki a világi hatalomnak, e pedig nem az egyház, hanem a polgári törvény szerint, mellyet 2ik Fridrik császár hozott az eretnekek ellen, megégetési büntetést szabott reá.

lenni, az alattvalók tartoznak felfedezni, és megdorgálni az előjárók vétségeit, sőtt a sz. irással nem egyezik meg engedelmeskedni az előjárónak. 2-or az igaz egyház csak jó, és a bóldogságra örüktől elrendelt emberekből áll, a jó ember minden cselekedetei jók, a roszé pedig mind roszak. 3-or a pápa nem főnöke az egyháznak, s a közegyházi főnök hivatala a császárhoz tartozik, sőt kétes dolog, ha valljon a rom. részletes egyháznak feje é a pápa? 4-er az egyházi büntetések, és megróvások az ellenkrisztus találmánya, és Viclef 45 czikkeinek kárhoztatása ész elleni tény.

Megtudván Husz halálát a csehek, sok zavarokat okoztak, s magukat az egyháztól elszakitván, több felekezetekre oszoltak, mellyek közt leghiresb volt a táboritáké, és calixtinoké. Amazok Tábor várától neveztettek, mellyet Ziska félszemű erős vezérök kivivott, — ezek a catholicusok ellen minden kegyetlenkedést végbevittek, templomokat, zárdákat felgyujtván, kiprédálván, a papokat, és barátokat éhhel sanyargatván, végre tüzzel vassal kivégezték. Zsigmond király az ellenök viselt háborúban sokszor megyőzetett. *a*) Elhalván Ziska a táboriták két uj felekezetre oszoltak; t. i. némellyek közülök egynehány válogatott férjfiakra bizták a kormányt, árváknak nevezvén magukat Ziska elhunyta miatt, kinél erősebb vezért találhatni nem gondoltak. Mások táborita nevezetöket megtartván, Prokop vezért választottak; — mind a két felekezet Husz tanához erősen ragaszkodott, és egy vallásfelekezetnek eredetet adott, melly csehországi atyafiak nevezete alatt ismeretes. — A Kalixtinok pedig felhagyván Husz-

a) Magyarhonban nem csak Zsigmond, de Albert király, és Erzsébet királynő alatt is sok zavart okoztak a hussiták, Iső Matyás királytól Magyarországban lakást kivántak, ő pedig egynehányat közülök földbeásatott, s igy a többiek Lengyelhonba szöktek.

nak többi tanczikkeivel, főkép a két szin alatti áldozást olly buzgón sürgették, miszerint még a falakon is festették a kelyheket, azonkivül a papok világi uralkodását kárhoztatván, a néprendüeknek az Isten igéje hirdetésében résztvevő jogot igényeltek, s végre a visszaéléseket szenvedhetleneknek tarták, ha bár a nagyobb rosz eltávolitása czéljából is. Megengedtetvén pedig nékiek a báseli gyülekezeten a két szin alatti áldozás lassankint a cath. egyházhoz tértek.

62. §. Többi eretnekek.

Petrobrusiánok, és Henriciánok ugy neveztettek brusi Pétertöl, és Henric tanitványától, kik 12ik században a kisdedek keresztelését, keresztet, templomokat, miseáldozatokat, imádságokat, és a jó cselekedeteket kárhoztatták, tévelyeiket elátkozta a 2ik lateráni közgyülekezet.

Bresciai Arnold Német-, és Olaszhonban több zendülést támasztott, állitván miszerint az egyházi birtokok a néprendüeké, s a papok nem üdvezülhetnek, ha világi javakat birnak; őt a 2ik lateráni közgyülekezet kárhoztatván, 1sö Fridrik parancsára megégetett. — Carnotei Almeric tanitá, miszerint az emberi két nem közt semmi különbség nem létezne, ha Ádám nem vétett volna; az Atyaisten hatalmát Mózes törvénye, Fiuisten hatalmát pedig önprédikálása által megszüntettnek, és ez időtől csak a sz. Lélek törvényét divatozónak állitotta, a 4ik lateráni közgyülekezeten kárhoztattván.

Beghárdok, beguinok, dulcinisták, máskép fratres, et sorores liberi spiritus minden helyt zajjal, és lázadással tülték be, az egyház minden hatalmát, s fegyelmét kárhoztattván. Ezekhez közel állottak a fratricellek, kik a ferenczi-ekből származtak koldulva, és önkintes akaratból, rongyosan járván, a pápa, és minden előjáró tekintélyét megveték.

Averoes némelly ábrándos scholasticusok fejedelme azt költötte, miszerint az égész emberiségnek csak egy lelke lenne, melly tévelyt kárhoztatá az 5ik lateráni közgyülekezet.

A Belgiumban támadt tánczoló felekezet egyedei addig tánczoltak, mig földrerogytak, állitván miszerint ekkor csudálatos jelenéseket látnak. Ezekhez hasonló ábrándos felekezeteket mint: paulinistákat, aureliánokat, bogomilokat, statingokat, hesichistákat, eonistákat, tanchelistákat itten elmellőzük.

Hatodik fejezet.

Egyházi gyülekezet.

---

63. §. Negyedizben Konstantinápolyban tartott 8ik közgyülekezet.

Ezt Vazul császár 869ik évb. a Photius szakadása által megháboritott egyházi béke helyreállitása végett összehivott, jelenvolt 109 püspök, nevezetesen sz. Ignácz, de a Photius pártja kirekesztetett. Elnöklöttek 2ik Adorján pápa követei. Donátus ostiai, István nepesi püspök, és Marius rom. diácon. Photius gyalázatból (mivel a püspökök püspökök által szoktak volt megidéztetni) csak a néprendűek által idéztetett meg, s bejövén pasztoribottal a zsinatba, Marin diácon felszólalt: „vegyétek ki kezéből a pásztori botot, mert ez püspöki méltóság diszjele, ő pedig farkas, és nem pásztor;“ a gyülekezet atyáitól kérdeztettvén Photius valljon 1ső Miklós, és 2ik Adorján pápák határozványait el akarja é fogadni, semmit nem felelt, s miután az adandó feleletre azzal sürgettetnék, hogy a hallgatás által el

nem távoztatja a kárhoztatást, megfelelt, hogy ezt Krisztus sem távoztathatta el. Midőn tehát a megtérésre hasztalan intettnék, György siracusi püspökkel együtt, ki patriarchának szentelte, letétetett, s ez itéletet a gyülekezeti atyák Krisztus vérébe mártott pennával irták alá. Állott e gyülekezet 10 ülésből és benne az egyházi fegyelem kijavitására hasznos szabályok hozattak.

64. §. 1sö lateráni 9ik közgyülekezet.

Ez Romában a lateráni templomban 1123ik évb. 2ik Calixt rom pápa által összehivatott, ki benne elnökölt is, jelenvolt 300 püspök, és 5ik Henrik császár követei, itt az investiturákról tett calixtinai, vagy vormátiai egyezkedés megerősitetett, és 5ik Henrik az egyházi egyesületbe fogadtatott.

65. §. 2ik lateráni 10ik közgyülekezet.

Ezt 2ik Incze pápa 1139ik évb. összegyüjté, s jelenvolt majd ezer püspök, maga a pápa elnökölvén. Megszüntetett itt Leo Péter szakadása, ki 2ik Anaclet neve alatt ellenpápának választatott, s az általa tett szentelések a gyakorlatra nézve érvényteleneknek nyilvánitattak; nem különben kárhoztatott bruisi Péter, Henrik, és bresciai Arnold eretneksége, és 29 fegyelmi szabály hozatott, mellyeknek 10ike tiltá a néprendüeknek az egyházi tizedek birtoklását, a 11ik elhatárzá a napokat mellyekben megtartandó a treuga, vagy is a párviadalszünet, t. i. szerdai napnyugottól, egész hétfő napkelteig a 15ik szabály megállápitja az egyháziszemélyek sértetlensége jogát, miszerint azok kik a papiszemélyeket ördög sugallatából megtámadják, vagy kezeiket rájok vetik, tettleg az egyházból kizáratnak, melly megrovás alúl csak a pápa szabadithatja fel őket. 29ik

szabály ballisták, és nyilazók hadimesterségét a keresztények ellen gyakoroltatni tiltja, a nyilazók egyszerre több nyilakat löveltek ki, a ballisták pedig sziklákat eresztettek hadigépeikből az ellenségre.

66. §. 3ik lateráni 11ik közgyülekezet.

Ezt 1179ik évb. összehivta 3ik Sándor pápa, és azon elnökölt is, összejött 300 püspök, kárhoztattak a valdensek, és albigensek, s üdvös szabályok hozattak az egyházi fegyelem kijavitására, különösen a pápaválasztáskor történni szokott szakadások meggátlására elhatároztatott, hogy a rom. egyház presbyterei is a választóbibornokok közé soroztassanak, s csak ha a választók két harmada szavazatával nem hajol az elválasztandó egyedre, az elválasztás érvénytelen legyen. E gyülekezeten megerősittetett az 1ő Fridrik császár, és 3ik Sándor pápa közt helyreállitott béke.

67. §. 4ik lateráni 12ik közgyülekezet.

Összehivta ezt 3ik Incze pápa 1215ik évb. jelenvalának 500 püspökök, több apátok-, és prépostokon kivül a konstantinápoli császár s más fejedelmek követei, elnökölt maga a pápa, megrendeltetett a sz. had, kárhoztatott Joachim, és carnotei Almerik eretneksége, s elhatároztatott, hogy az öneszmélet korát (anni discretionis) felülhaladók, ha saját papjok előtt a husvéti gyónást, és oltáriszentségbeni részesülést elmulasztják, az egyháztól elkülönitessenek, meghalván pedig az egyházi temetéstől fosztassanak meg.

68. §. 1ső lioni 13ik közgyülekezet.

Ezt 4ik Incze pápa 1254ik évb. összegyüjté, és azon maga elnökölt. A konstpli, és aquilei patriárchákon kivül

jelenvolt 140 püspök, Balduin konstpli császár, és 2ik Fridrik nyugoti császárnak követei, főbb oka e gyülekezetnek volt, hogy a pápa a 2ik Fridrik ellen hozandó itéletet, melly az egyházi kiközösitésben, és birodalmátóli megfosztásban állott, az egész gyülekezet által megtétettnek nyilvánithassa, hogy pedig ezen megrovás nem a gyülekezet hatalmával történt, világos onnan, mert e pápa szándékán, miután ez nyilvánitatott, a többi püspökök elcsudálkoztak, és Sveza Thadeus császári követ, ki ez itéletnek ellenmondott, azt csak a pápának tulajdonitotta.

69. §. 2ik lioni 14ik közgyülekezet.

E gyülekezetet 10ik Gergely pápa 1274ik évb. hivta össze, és azon elnökölt is. Megjelent 500 püspök, s a konstpli, és antiochiai latin patriarchákon kivül majd ezer kissebb praelatus, azon kivül Paleologus Mihály keleti császár, és más ker. fejedelmek követei. Megtétetett itt a keleti, és nyugoti egyházak közt az egyeség. Mivel pedig 10ik Gergely megválasztása előtt a pápai hivatal három évig üres volt, ez okból e gyülekezeten a 2ik szabály által meghatároztatott, hogy eltemettetvén a pápa, a választóbibornokok, kiket ugyan 10 napig várni, de meghivni nem kell, egy szobát foglaljanak, mellyben ugyan semmi közfalak ne létezzenek, de az árnyékszékbei menet ne légyen megakadályozva, és a szoba minden oldalról ugy légyen elrekesztve, hogy senki bé ne jöhessen, vagy, levelet ne hozhasson, hacsak mindannyian belé nem egyeznek. Ha az elválasztás három napig bé nem végeztetik, akkor a következő öt napok alatt ebédre és vocsorára csak egy eledelt kapjanak, s ha öt nap multával a megválasztás nem sikerült, a következő napokban csak kenyérrel, és borral láttassanak el, mig csak szavazataik két harmada egy egyénhez nem járul.

70 §. Vienni 15ik közgyülekezet.

Ezt Vienna Franczhon városában 1311ik évb. összehivta 5ik Kelemen pápa, mellyen elnöklött is. A két latin alexandriai, és antiochiai patriarchán kivül megjelent vagy 300 püspök, jelenvolt Fülep Francziakirály, és más europai fejedelmek követei; eltörlesztetett itten a templomosok rende nem eldöntő itélet által, ugyan (per sentiam definitivam) mert erre, mint maga e pápa ez ügyben kiadott bullájában bizonyitja, elegendő bizonyiték nem volt, de csak az apostoli sz. szék ideiglenes ellátás utján (via provisionis apostolicae) azon hozzáadással, hogy ezentul senki magát templomosnak tartani, vagy azon szerzet öltönyét viselni ne merje. — Ezenkivül más fegyelmi szabályok rendezése mellett kárhoztattak a beghárdok, beguinok, dulcinisták, fratricellek, és más eretnekek, s megrendeltetett a kereszthad.

71. §. Pisai 16ik közgyülekezet.

Miután 12ik Gergely, és 13ik Benedek vetélypápák az egyházi gyülekezetet összehivni nem akarták, (e korsz. 35 §.) ezt 1409ik évb. a két ellenfél bibornokai Pisa városban összehivták. Összejött 22 bibornok, három latin patriárcha, és 200 püspök. A megidézett két pápa megjelenni nem akarván, letétettek, és a bibornokok eskü által erősitették abbani megegyezésüket, hogy akár kicsoda elválasztatván közülök pápának, az a gyülekezetet addig folytatandja, mig az egyházi fegyelem tökéletes javitása nem sikerülend. De az elválasztott 5ik Sándor alig egy-egynehány szabályokat rendeztetett, a gyülekezetet eloszlatta, az egyházi fegyelem javitását más időre halasztván

72. §. Konstanczi 17ik közgyülekezet.

Ezt Zsigmond csaszár egyeztével 1414ik évb. összegyüjté 23ik János pápa, összejöttek 29 bibornokok, négy patriarhák, a püspökökből kétszáznál többen, jelenvolt Zsigmond csaszár is. Tartatott 45 ülés, a két első ülésen elnökölt 23. János, ennek a városbóli kiszökése után pedig egész 5ik Márton elválasztásáig elnököltek némelly bibornokok. E gyülekezet összegyüjtésének okai voltak: 1-ör a hosszu ideig tartó pápai szakadásnak megszüntetése, mert elválasztatván 5ik Sándor, és ennek holta után 23ik János már három részre oszlott az egyház mivel Gergely, és Benedek pártfogóik által törvényes pápáknak tartattak, bár letéve lennének; miután pedig e gyülekezet 4ik, és 5ik ülésében a pápat a közgyülekezet hatalma alá vetette volna, 12ik Gergely pápa önkint lemondott, János pedig több vétségei miatt per utján letétetett 13ik Benedekkel együtt; (35 §.) akkor a választóbibornokokhoz a gyülekezet minden nemzetből egyegy püspököt rendelt, hogy a pápa az egész egyháztól megválasztottnak tartassék; s igy elválasztatván 5ik Márton a szakadás nagyobbára megszünt, mert 8ik Kelemen, kit Benedek követői holta után utódául választottak, magát nem sokáru 5ik Mártonnak aláveté. 2ik oka volt, Viclef, és Husz tévelyeinek megrovandása, miokból Viclef 45 czikkei, és Husz tévelyei kárhoztattván, Husz, és pragai Jermos megégettek, és az egy szin alatti áldozás néprendűekre, és a nem misézőpapokra nézve megállapitatott. 3ik oka volt az egyházi fegyelem kijavitandása, valamint a főnökre, ugy az egyház több tagjaira nézve is, és a sok visszaélések megszüntendése mellyeknek a midőn többnyire az olaszok voltak okai; e gyülekezet elején meghatároztatott, hogy a szavazatok nem egyedek, hanem a nemzetek szerint számittassanak, ne hogy az olaszpüspökök mindenkor többen lévén jelen

a gyülekezeten, a többi nemzetű püspököket szavazataikkal meghaladják. Azonban Márton pápa egynehány szabályzatokat gyülekezetileg megálapitattván, a fegyelem tökéletes kijavitását a jövő gyülekezetre halasztá, azonban a gyülekezeten meghatároztatott, hogy a jövő gyülekezet öt év mulván, ez után ismét hét évek multával a másik, és minden 10ik évb. uj közgyülekezet tartassék. E határozvány szerint Márton pápa 1423ik évb. Pápiába hirdetett közgyülekezetet, hova mivel kevesen gyültek, sőtt dögvész támadt, a gyülekezet Sena városba tétetett által, hol a fegyelem tárgya, féretétetvén, a görögök unioja kerűlt tárgyalat alá, s nem sokára e gyülekezet is megszünt, a hét évek mulva tartandó uj gyülekezetre pedig Básel városa tüzetett ki.

73. §. Báseli 18ik közgyülekezet.

Márton pápa ennek elnökeül Julián bibornokot a) kijelelvén, nem sokára elhalt, utóda 4ik Ödön Julián elnökletét helyben hagyván, 1431ik évb. a gyülekezetet megnyitatta, azonban ezt eloszlatni, és mást Bonnban összehivni magában azon okokból eltökélé, mivel ő betegeskedése létére olly hosszú utra álkalmatlan lenne, és a gyülekezeten maga elnökleni akarna, — az austriai, és burgundi vezérek közt folyó háború a báseli vidéket nyugtalanitaná, a kemény tél nem engedné számosb püspökök összejövését Báselbe, valamint a görögök is e városba kevé-

a) Ezen Julián volt az, ki Ödöntöl Magyarhonba utasitatván a magyarokat rávette, hogy ellent nem állván a törökökkel 10 évre kötött, és eskűvel erősitett fegyverszünet, azokat támadják meg. S igy 1444ik évb. november 10ikén a magyarok rúttul megverettek, Ulaszló király Varnánál elesett, Julián pedig az ottani veszedelemből kiszabadult ugyan, de a Dunán keresztül jövén; a hajósok által vizbefulasztatott.

sen, Bonnba pedig mint rájok nézve közelebb helyre több-ben gyülendnek össze. De az igazi ok az vala, hogy a báseli atyák nagy buzgalommal kezdtek az egyházi fegyelem kijavitásához, ámbar tehát a pápa visszahiván követét, a gyülekezetet eloszlottnak nyilványitaná, ők szilárd elszánással feltették magukban a gyülekezet folytatását, s arra a pápát is ünnepélyesen meghivták, ki csakugyan követét a 17ik ülésre ismét Báselbe utasitotta, mind azokat helybehagyván, mellyek eddig a gyülekezeten elhatároztattak, e szerint a 2ik, és 3ik ülés határozványait is, mellyek által a közgyülekezet pápa feletti felsőbbsége megálapitatott. Igy visszajövén a követ, az atyák még nagyobb készülettel fogtak a rom. udvar fegyelmi kijavitásához, — az annátákat, pápai fentartásokat váró-kegyelmeket megszüntették, és a bibornokok számát 24re szoritották. Ez okból Ödön a báseli gyülekezetet eloszlatja, és azt Ferráriába teszi által, az atyák pedig miután őt a gyülekezetre sikeretlenül meghivnák, üléseiket folytatták, sőtt Ödönt mint a közgyülekezet parancsának nem engedelmeskedőt makacsnak nyilvaniták.

74. §. Ferári-florenczi 19ik közgyülekezet.

Ezt 4ik Ödön pápa 1438ik évb. kihirdeté Ferráriában tartandót, hol első ülésben a báseli gyülekezet áttétele jováhagyatott, és annak 25ik ülés utáni határozványai kárhoztattak; a 2ik ülésben Báselben maradott atyákra egyházi tilalmazvány mondatott ki, s a többi ülésekben a görögökkeli egyezkedések folytak. Megjelent Ferráriában Paleologus János keleti császár, Jósef konstantinápoli, Vazul jerusálemi patriarchák, többi patriarchák követei, és 700 tanult görög férjfiak. De a Ferráriában tartott 16 üléseken semmi sem végeztetett, sőtt dögvész támadván, a gyülekezet Florenczbe tétetett által 1439ik évb. — Itt mint a két részről

kiválasztattak tanult férjfiak, kik a görög, és latin egyház viszonyos tárgyait összevetnék, a görögök közt leghiresb volt Bessárion nicei püspök, és Szidor kiovi metropolita, kik is nagy küzdés, és sok vita után Ödön pápával oda vitték a dolgot, hogy a görögök a rom. pápa főnökségét, és a sz. Lélék Atya-, Fiutóli származását *a*) elismernék. A megálapitott unio nyilvánitási iromány görög, és latin nyelven a templomban olvastatott el, s mindenik által aláiratott, kivéve Márkot ephezusi püspököt az unio halálos ellenét; a többi görögök pedig rokoncsók közt a latinoktól elválván, 1440ik évb. hazájukba tértek. (l. 54. §.) A nyugotiak üléseiket folytatván az örményeket az egyház kebelébe fogadták, s a gyülekezetet Romába áttévén a szerecsenek, syrok, coptok, chaldeok, maroniták görögritusuak, de vagy Nestorius, vagy Eutiches tévelyeihez ragaszkodó keresztények, tanitmányaikat kiesküdvén, az egyházi egyesületbe vétettek.

A báseli atyák pedig a maguk ellen hozott egyházi tilalmazvány miatt megbosszankodván, Ödön pápát letették, és Amadét sabaudi vezért remetét 5ik Felix neve alatt pápának választák, s egész 1443ik évig folytatták a báseli gyülekezetet, melly évben eloszolván, nem sokára Lausanába összegyültek, de elhalván Ödön, és 5ik Miklós elválasztatván pápának, ennek Felix aláveté magát, mit a lausani atyák is helybenhagytak, és az egyházat 5ik Miklósnak endegelmeskedni parancsolák, ki a báseli határozványokat megerősité.

74. §. 5ik lateráni 20ik közgyülekezet.

Valamint a németek, (e korsz. 40. §.) ugy a franczíák is 1438ik évb. 7ik Károly király alatt a biturczi gyülekezetben elfogadták a báseli gyülekezet határozványait

a) A purgatoriumról lásd 4ik korszak 5ik §.

sanctio pragmatica nevezete alatt, miszerint t. i. a püspökök elválasztása a királynak adassék, a bibornokok száma 24re szoritassék, a közgyülekezetek pápa feletti tekintélye elismertessék, s a pápa igényletei szüntessenek meg. E pragmaticai szentesitvényt megsemmisiteni kivánták 4ik Ödön, 2ik Pius (Aeneas Silvius 40. §.) 2ik Pál, 2ik Gyula pápák, melly utolsó 12ik Lajos franczkirálylyal e miatt haborúra is kelt, Lajos tehát Maximilián császárral egynehány bibornokot részökre huzván, 1511ik évb. Pisa városban gyülekezetet hirdettek, hova a német-, és franczhoni püspökök összegyültek, s nem sokára Majlandba menvén által, 2ik Juliust letették. Ez pedig Rómába a lateráni templomba 1512ik évb. közgyülekezetet hirdetett, s a 6ik ülés végzetével elhalt. Utoda 10ik Leo a gyülekezetet folytatván, a pragmaticai szentesitvényt eltörlötte, helyébe azon egyezkedést (concordatum) álapitván meg, mi ez előtt közte, és Ferencz franczia király közt megköttetett, mellynek erejénél a püspökök kinevezése a királynak, azoknak megerősitése pedig a pápának tulajdonitatott.

Hetedik fejezet.

Egyházi fegyelem, szertartások, és ker. erkölcsi élet.

---

76. §. Böjtfegyelem.

A husvételőtti 40 napi böjt e korszakban már általánosan megtartatott, mi pedig illeti a karácsony, sz. Péter,

a) E gyülekezetet ugyan nagyobbrészt csak az olaszpüspökök tették, de arra minden nemzetű püspökök meg valának hiva, az első nicei közgyülekezet is csak keleti püspökökből állott, s még is közgyülekezetnek ismertetett el.

sz. Pál, és n. boldog assz. előtti böjtöket a keleti egyházban, ezeket 10ik században a szerzetesek kezdték gyakorlani, a világi papoknak, és néprendüeknek ezekről semmi parancsuk nem létezvén. Mert a régi atyák mint alexandriai Cyrill, n. Vazul, aranysz. János irataiban, valamint a trullai zsinat (692ik év.) szabályaiban, e böjtökről semmi emlék nem tétetik, holott e gyülekezet a keleti egyház egész fegyelmi szerkezetét magában foglalja, és a böjtről sokat határoz. Az orosz szertartásu könyvek is, mellyek 9ik—10ik század körül kezdettek iratni, csak a husvét előtti böjtre nézve tesznek utasitásokat, sőtt Photius is 9ik században nomocanonjában, csak az emlitet husvéti böjtről értekezik; — Cerulár Mihály 11ik századb. sok fegyelmi czikkeket előhoz, mellyekre nézve akkoriban a latinok a görögöktől eltávoztak, s arról még is semmi szemrehányást nem tesz, miszerint a latinok ezen böjtöket nem tartják, miből következik, hogy e böjtök 11ik században a keleti egyházban sem voltak törvényszerű divatban. 10ik század körül tehát kezdték e böjtöket gyakorlani a keleti barátok, a többi híveknek is példát adván, azoknak egy két napig tartó gyakorlatára, nem ugyan törvény szerint, hanem szabad akaratukból, mint azt állitja Balsamon antiochiai Márk kérdéseire, mig végre a püspökök, kik barátokból lettek, ezen böjtökről törvényt szabtak, és a 15ik század óta azokat a világipapok, és néprendüek is törvényszerűleg megtartják. Lásd Goár de off. cur. constant. Joann. Cytrius, és Gregorii protosyncelli iratait, és Klein Antal „de jejunio eccl. graecae" czimű értekezését.

77. §. Töredelmezési fegyelem.

E korszakban valamint a keleti, ugy a nyugoti egyházban annyira megrongáltatott a tördelmezési fegyelem, miszerint a nyilvános bünösök testi büntetéssel is szoritattak a nyilvános töredelmezésre, és igy lassankint megváltozván

az idő körülményei, ugyan nem valami tettleges törvény által, hanem csak ellenszokásból kezdet 10ik században szünni a nyilvános töredelmezés, legnagyobb eszközül voltak erre a keresztes hadak, a mellyeket felvállalók tellyes búcsukat nyertek, és semmi töredelmezésre nem köteleztettek, de a kolduló barátok is sokat befolytak a nyilvános töredelmezés veszélyeztetésébe, kiknek a püspökök, és lelkészek egyezése nélkül a pápától nyert joguk volt akár hol is kiszolgálni a szentségeket, holott az illető ker. hivek lelki állapota előttök ismeretes nem volt. A magyaregyházban a 12ik század elején még megvoltak némi nyomai a nyilvános töredelmezésnek. (10. §.) a Britaniában még előbbi korszakban divatozni kezdő uj módjai a töredelmezésnek e korszakban is folytattak; sőtt szokásba jött a bűnökérti elégtétel előtti feloldozás, és a töredelmezést feladók önkényétől függő töredelmezési munkák kezdtek feladattni elégtételül.

78. §. Papnőtlenség fegyelme.

E korszakban valamint a pápák, ugy a gyülekezetek is sürgették ugyan a papnőtlenséget, de az erről törvény 7ik Gergely idejéig foganatba nem jöhetett, e pápa a nőtlenséget rendithetlenül sürgölte, s a nőspapoknak vagy nejeiket, vagy papságukat parancsolá elhagyni, honnan főleg Némethonban sok zavarok keletkeztek, mert a németországi papság e miatt a pápát eretneknek nevezte, s mint ollyat átkozta, ki emberekből angyalokat alakitni akarna, s sokan inkább a papságot mint sem nejeiket hagyták el. Altmann, és Sigefrid némethoni püspökök Gergelynek e tárgybani határozványát hirdetvén, alig menthették meg életöket, a pápa azonban mind e mellett a nőspapok gyalázatára miséjüket hallgatni a népnek megtiltá, honnan következett a szentségek megvetése, a kik pedig a nőtlenséget elfogadták azt öntartóztatlansággal fertéztették. Mivel pedig a kik magukat megtartóztatni

nem tudták, házasságtöréssel is mocskolták életöket, a néprendüek gyakorta megtámadták a papokat, mig a 2ik lateráni közgyülekezet a papi sértetlenség jogát (privilegium canonis) meg nem állapitá. A magdeburgi századosok (centuriatores) állitják, de nem bizonyitják be, miszerint 7ik Gergely pápa a papnőtlenség határozványát azon okból huzta vissza, mivel sok ezer kisdedek fejei fogattak ki a halászok által, mellyek a papok törvénytelen ágyaikból születtek volna.

79. §. Sz. vizsgálati itélő szék.

A tolossai vidéken Franczhonban eláradt valdensek, és albigensek ellen 1204ik évb. 3ik Incze pápa kiküldé Arnold cisterczi apátot, de castro novo nevezetű Pétert, és Rudolf szerzeteseket, hogy predikálásaikkal az ottani püspököket ezen eretnekek kiirtásában segitsék, sőt sokára hozájok utasitá Didácust oxoniai püspököt, és sz. Domonkos kanonokot, ki ezen eretnekek elleni pridikálásra külön rendet is alapitott. De Rajmund Gróf pártfogása mellett ellenszegültek az eretnekek, sőt Péter barátot meg is ölték; azért 3ik Incze sz. hadat rendelvén ellenök, annak vezérévé Gróf Simont tevé, ki olly erősen viselte magát, hogy Rajmund a rom. pápának engedelmességet esküdt, az eretnekek pedig elvesztvén minden városaikat, Bittera nevezetű várukat, nagy számmal a ker. hitre tértek, — Simon a pápától Rajmund birtokait nyerte, mit a 4ik lateráni közgyülekezet jováhagyott, s bár Rajmundnak fia a még meg nem tért albigensek pártolását felfogá, de meggyőzettvén, a béke feltéteit elfogadta, — ezek szerint megtiltatott néki birtokaiban szenvedni az eretnekeket. Az 1229ik évb. tartott tolossai részl. gyülekezet ellenök szinte szigoru rendeleteket hozott. s az ellenök teendő vizsgálati hivatalt a püspökökre bizta, kik miután azt hanyagul telyesitenék, 9ik Gergely pápa 1233ik évb. sz. Domonkos szerzeteseit felhatalmazta az eret-

nekek elleni vizsgálatok, és nyomozások megtételéze, a világi hatóságra bizván itéletök végrehajtását. És ez idő óta kezde tulajdonkép divatozni e sz. vizsgálati itélőszék, mellynek elibe idéztettek nem csak a nyilvános eretnekek, hanem az eretnekségről gyanus emberek, szemfényvesztők (magi) zsidók, és káromkodók is. Ez itélőszéknek nagy tekintélyt szereztek a világi fejedelmek törvényei, 2ik Fridrik császár határozványa szerint az eretnekek felségsértő emberek büntetése alá, mi megégetés volt, vétetni parancsoltattak, s illy szigoru rendeletet hozott 9ik Lajos franczkirály is. Magyarhonban számüzés, jószágvesztés, és halálbüntetés mondatott ki az eretnekekre 1ső Mátyás törvényei által. a) Olasz-, Nápolyországban, és a velenczei köztársaságban a sz. vizsgálati hivatalnokok ferenczekből állottak, Pennaforti Rajmund sürgetésére ez intézet Aragoniába is el. jutott, s miután ott megszünt azt katholikus Ferdinánd király ismét behozta, és ezen intézet segedelmével az ottani zsidókat, és arabokat a ker. hitre téritette. A spanyolhoni vizsgálók fejedelme volt torquemadi Tamás utóbb bibornok, ki 14 évek alatt 14 ezer eretnek embert elitélt, azonban a spanyolhoni vizsgálat inkább polgári, mint egyházi intézet volt a hatalmaskodó arabok, és zsidók ellen rendeltetvén. De Németországban ez intézet lábra nem kaphatott, s midőn marpurgi Konrád az ottani eretnekek statingek ellen ez itélet végrehajtását kezdené, azoktól karóra vonatott.

a) Divatozott a sz. viszgálat Magyarhonban is. Elszaporodván t. i. Dalmáthonban a patarenok, Imre és 2ik András király alatt Ugrin kalotsai érsek a viszgálati hivatalt a ferenczekre, és domonkosiakra bizta. E visgálati eljárás divatban volt itt a 14ik században is, mint az 1309ik évb. Gentilis bibornok alatt tartott pozsonyi zsinat ügyirataiból kitetszik. A Hussiták ellen Magyarhonban szinte működött ez itélőszék; 2ik Ulaszló király alatt sz. vizsgálati főhivatalnok volt Csuda Miklós (Nicolaus de mirabilibus.) 16ik században az unitáriusok, és anabaptisták ellen viselte e hivatalt Antal olaszhoni szerzetes.

A sz. vizsgálat perfolyama ezekben állott: A vizsgálat főhivatalnoka a pápa utasitását a püspöknek, és a polgári hatóságnak bémutatván, azt az eretnekek ellen hozott törvény végrehajtására sürgette, és hivatalát a templomban ünnepélyes beszéddel megkezdte, hol is hitnyilatkozványt (edictum fidei) terjesztett elő, mellynek erejénél a gyanus eretnekek is bévádolandók valának, s pedig az egyháziátok alatt ugy az atya a fiát, és viszont elvádolni köteles volt, s ha a bévádolni nem akaró egyháziátok alá esvén, attól egy év lefolyta alatt fel nem oldoztatott, mint más eretnek elitéltetett. A nyilatkozvány kihirdetése után következtek a bévadlások, s a két tanú által elvádolt, tömlöczre vettetett, s ezután következett az itélet, mi hitcselekvénynek (actus fidei) neveztetett, s a püspök elnöklete alatt hat, vagy hét tanácsosokból állott, kik közt leg alább egy domonkos, vagy ferenczi volt; — ott a vizsgáló a bévádlottak tévelyeit nyilvánitván, az itéletet sürgette. A megtértek tömlöczre itéltettek, vagy zsákba öltözve istentiszteletkor a templom ajtója előtt állani kötelesek voltak, a töredelmetlenek pedig a világi hatalomnak adattak által halálbüntetést veendők. Hogy pedig a vizsgáló szabályszerütlenségbe ne essék, a világi hatoság előtt az átadattak életmegkegyelmezése iránt esedezett, ennek azonban joga nem volt életmegkegyelmezést adni. Harangszó általi jel adattván, a szerzetesek kereszttel mentek elő, a halálra itélttek pedig fekete zsákba öltöztettek, s fejeikre olly papir sipkák tétettvén, mellyeken pokollángok, és ördögök valának festve, a vesztőhelyre vezettek. E szomoru meneten a spanyolok háziczaládostól jelenlenni kedves látmánynak tartották. *b*) A

b) Ez itélőszék szigorát kárhoztatják sokan és pedig ezen okokból: 1ör hogy Krisztus egyháza szende szellemével; 2-or az emberi nemzet szaporodása, és biztossága elveivel össze nem fért, félelemben lévén a polgárok, hogy gyanuságból el ne fogattassanak, a mennyiben a vizsgálók álruhába öltözködve, az

hamisvádló azonban hasonbüntetés (poena talionis) alá nem esett, és a felebbvitelnek, vagy életmegkegyelmezésnek itten helye nem volt.

80. §. Liturgiai szertartások.

A rom. liturgiai 11ik században minden részl. nyugoti egyházakban még nem divatozott, bár azt a rom. pápák mindenütt elterjesztetni azon okból kivánták, hogy a nem-

---

emberek társulataiban résztvettenek. 3-or hogy a büntetés félelme nem czélszerű eszköz az eretneki tan kiirtására mert erre szükséges a szivre, és elmére ható védvek általi meggyőzetetés, a büntetés pedig csak erőszakolt kültettetést eszközöl. 4-er mondják, hogy ez itelőszék tágult elvű gyontatókat szülemlett, kik azon szánakozásból, hogy a feloldozatlanok mint gyanusok elfogattatnak, a méltatlanokat is feloldozták. 5-ör hogy alkalmat szolgált az eretnekeknek a ker. egyházat eretnekséggel vádolni. 6-or a tudományok terjedésének akadályt tett, nem lévén szabad az eretnekektől kiadott, vagy zsidó-, és arabkönyveket olvashatni. — Azonban észre kell vennünk, miszerint e törvényszék czélja sz. volt, s ha általa ittott valami kegyetlenség jött közbe, az a cath. egyháznak nem tulajdonitható, mert a pápák, és püspökök, a vizsgáló szerzetesek buzgalmát mérsékelni igyekezték, s a világi hatóság hajtotta végre az itéletet, ez pedig nem az egyházi törvényen alapult, mert a világi fejedelmek az eretnekeket, mint felségsértőket parancsolták büntetni. Spanyolhonban, hol ezen itélőszék az emberek iránt tagadhatlan kegyetlenkedett, csak polgári intézet volt, s egészen a királytól függő; — és az akkori eretnekek nem egy, vagy két cath. hitczikk ellen vétettek, hanem az egész egyházi, és polgári felsőbbség tekintélyét veszélyeztették, minden engedelmességet megtagadván az előjáróktól, rémlázadásokkal, s vérengzésekkel eltöltvén a a tájékokat. Azonkivül a büntetőjog még akkoriban kimivelve nem volt, s azért a mik helytelenül tétettek, nem nagyitandók, hanem a korszak szellemének tulajdonitandók.

zeteket a rom. egyházzal szorosbb összekötésbe hozhassák. A majlandi egyházba már n. Károly idejében kivánták a papok bevinni a rom. liturgiát, annak sz. Ambrustól kapott szertartását megszüntetendők, de az csak 15ik században sikerülhetett. Galliában, hova 1ső, és 2ik században a keletiek, mint Photin, és Jernő keleti szokásokat vittek be, a keleti, és nyugoti szokásokból álló vegyes liturgia támadt, a mint ezt olvashatni Krazernél de Liturgiis. Ennek helyébe a rom. pápák Pipin frankkirály idejétől igyekezték a rom. liiurgiát béhonositni, hajlott erre n. Károly császár is, mert tudjuk, hogy mindt a kettő melly sokat köszönhetett a pápáknak. Lásd Tompa de s. ritibus part 1. 79 lap. Nem különben igyekezett 7ik Gergely pápa Csehországban a slavliturgiát, az olaszhoni görögök egyházaiban a görögöt, Spanyolhonban pedig a hires mosarabica liturgiat *a*) megszün-

a) Pinius János a régi spanyolliturgiáról ezeket irja: 3ik, és 4ik században a gotok a keresztény hitre térvén, Uiphilás püspökjök által gotnyelvre forditott konstpli liturgiát használtak, s azt 5ik században Spanyolhonban divatossá tették. — 6ik századb. Leander püspök hispali Izidornak testvére, és előde a gotok részéről Konstplba küldetvén, ott a rom. egyház követével Gergelylyel megismerkedvén, ennek javaslatából a spanyolegyházi liturgiába némi uj keleti szokásokat átvitt. Piniusnak ezen állitásával megegyez Lesley Sándor, ki (praefatio ad missale mosarab.) irja, miszerint Leander Spanyolhonban készite uj liturgiát, mellybe görögritusokat is elegyitett. Sőtt Gerbert Márton (vet. lit. alemanica par. 1. disquis. 4a 298 lap. (azt vitatja, miszerint lő Gergely pápának vetélytársai szemérehányták, midőn ő a rom. liturgiába némelly görög szertartásokat behozott. Irja tovább idézett munkájában Pinius mikép Leander által készitett uj spanyolliturgiában némelly hozzáadásokat tett Izidor testvére. — 7ik századb. az arabok elfoglalván Spanyolhont, e liturgia mixta arabica-, vagy mosarabicának neveztetett, mennyiben Spanyolország akkoriban arabok uradalma alattt lévén, ezekkel az ottani keresztények össze lennének keverve. Miután pedig 11ik századb. (irja Pi-

tetni, és a rómait behozni. Valamint pedig a mosarabica, úgy az alemanniai régi liturgia is keleti szertartásokkal volt elegyitve. *b*) — 2ik Sándor pápa eltörölte az egynap ugyan

---

nius) a rom. egyház szertartásai a nyugoti egyházakban kedveltetni kezdtek, a mosarabica liturgiának megszüntetését sokan kivánták. E buzgalommal telve volt 2ik Sándorpápa 7ik Gergely elöde, ki miután a spanyolegyház követei Romába menvén, e liturgiájok védelmét ő előtte erősen felfogták, annak utóbbi időkrei megtartását jováhagyta, még is mint Pinius bizonyitja, minden módon azon volt, hogy e helyébe a rom. liturgia álljon be. Nem sikerülvén pedig 2ik Sándor terve, utóda 6ik Gergely a spanyolok nagy ellentállásával a mosarabica liturgiát eltiltotta, és a rómait szolgáltatni parancsolta. Azonban amaz még a 18ik századig ittott megmaradt némelly spanyolegyházaknál. Leslei Sándor fenidézett munkájában több példákat hoz elő, mellyekből kiviláglik miszerint a mosarabica liturgia a görögszertartásból sokat foglalt magában igy (223 lap.) irja hogy e liturgiában áldozás előtt e szavak mondatak: „sancta sanctis“ mire az énekklő kar felelt: „gustate, et videte quam bonus Dominus“ — (618 lap.) nem csak Spanyolhonban de Rómában is régente a halottakért tartott imák közt elmondatott az alleluja, s mikor Spanyolhonban a diácon a hivek imáit elömondá, az énekkar minden collectára κυριε ελεισονγ mondott.

b) Gerbert Márton (vet. liturgia alemannica, és monumenta vet. liturgiae alem.) megmutatja, mikép a régi alemanniai egyház liturgiája, és fegyelme a keletivel mindenben megegyezett igy utobbi munkájában (par. 2. 105 lap.) a kirche szót a görög κυριακον szótól, priestert pedig πρεσβυτερ szóból származtatja, s abból azt hozza ki, miszerint az alemanok görögöktől vették a ker. hitet, — előhozza tovább (89 lap.) a régi alemanniai litániákat, mellyek igy kezdődnek; „clamemus una voce Domine miserere“ a pap imáit pedig ez énekkar e szavakkal követte: „domine miserere.“ Azon Gerbert utóbb emlitett munkában (part. 1. dis. 4, 287 lap.) állitja, miszerint nem csak Alemániában, hanem Siciliában, és Nápolyban a doxologia görögül énekeltetett, mi a hires, s Nápoly városához

azon egy pap által több liturgiát szólgálhatási szokást, mi azonban keleten soha szokásban nem volt, megengedte még is Sándor, hogy Krisztus születése napján három mise mondathassék, azonban az emlitett tilalom sokszor kijátszatott, mert némelly pap több miseszolgálatra kapván pénzajánlatokat, c) kettős, vagy hármas misét is szolgált egy nap egyszerre, azaz a mennyi pénzajánlatot kapott annyi collectát, és imádságot mondott, a cánont, s a kenyér s bor megszentelését csak egyszer végezvén. Voltak azonban mind a két egyházban mise nélküli (aliturgicus) napok, mellyekben a mise nem mondatott, mint nagy péntek a latinoknál; és egész husvét előtti böjtben minden nap (szombatot, és vasárnapot kivéve) a keletieknél, kiknél nagy böjtön által szerdán, és pénteken előre szentelt ajándékok, vagy is praesanctificatorum liturgiája tartatott, és tartatik jelenleg is. Nagy héten pedig e liturgia hétfőn, kedden, szerdán végeztetik a keletieknél, a latinoknál pedig n. pénteken. A keleti egyházban főleg Jerusálemben nagy divatban volt sz. Jakab liturgiája, hogy Jakab liturgiát szerkezett, az bizonyos, de ahoz utóbb sok pótlékok, és hozzáadások járultak, ugy hogy n. Vazul idejében az eredetit alig volt tudhatni. Ebből n. Vazul caesariai püspök kurtázatot csinalt, s Vazul e liturgiája jelenleg is tizszer

szomszéd kasinei kolostorban is divatozott, mellynek példányára szabályoztatott a pannonhegyi kolostor Magyarhonban. — Azonban az alemanniai liturgia a franczia liturgiával együtt már Pipin, és n. Károly idejétől szünni kezde.

c) Már az első ker. korszakban szokás volt más termesztményeken kivül pénzajánlatokat tenni az oltárra, 8ik században szünni kezdvén a kenyér, s bor ajánlatok sok egyházakban, csak pénzajánlatok tétettek a végett, hogy az ajánló szándékához képest a pap különös liturgia-alkalmazást tegyen, s igy eredtek akár az alapitott misék, akár azok, mellyek esetileg szolgáltattnak szokás, vagy törvény által megszabott bizonyos pénzmennyiségű ajánlatoknál fogva.

mondatik el évenkint a keleti egyházakban, rendesen pedig végeztetik aranyszáju János liturgiája, melly a vazulinak kurtázata. Szokásban volt még e korszak elején a nyugoti egyházban nagy ünnepeken a liturgiát éjjel szolgálni, mi azonban a karácsonyi viliát kivéve, megszünt. A báseli atyák 21ik ülésben tilták azon szokást, miszerint a sz. miseét olly csendesen mondták el némelly papok, hogy a jelenlévőktől nem értettek. (Harduin act. Conc. tom. 8. 1198. lan.) — Az egyházi ének módját nyugoton könnyebité aretini Guido bencze, ki damaszki Jánost követvén, ut, re, mi, fa, so, la, mi, re zenejeltezeket nyugoton divatba hozta.

81. §. Kovász-, és kovásztalan óltárikenyér.

A kovásztalan kenyér csak 10ik, 11ik század körül kezde egyetemesen a nyugoti egyházban használtatni az oltáriszentség anyagául. Első századokban nyugoton is az oltáriszentség azon kenyerekből készitetett, mellyeket a hivek az oltárra ajánlottak, azok pedig tagadhatlanul közönségesek, tehát kovászosak voltak, s annyival is inkább, mert az ebioniták, és a zsidó szokásokhoz ragaszkodó más eretnekek a kovásztalan kenyeret használták, és az ő törvény szokásait az üdvességre nélkülözhetleneknek tartották, mit az egész egyház, tehát a római is rosszalván, kovásztalan kenyeret nem használhatott az oltáriszentségben, hogy az igaz kereszténveknél semmi közönséges ne legyen az eretnekekkel. Tovább Melchiades, és Siricius pápa decretumaiból, valamint Ió Incze Decentiushoz irott leveléből kitünik, hogy még akkor (4 — 5ik században) az oltáriszentség, mit az acolytok a római város lelkészeihez a pápától küldettet vittek, fermentumnak neveztetett, igaz, hogy e nevezet azért használtatott, hogy ez által az acolytok a pogányok előtt titkolhassák az oltáriszentséget, de

épen azért, hogy azt titkolni akarván, nem másképp, p. o. nem azymumnak, hanem fermentumnak nevezték, következik hogy kovászos kenyérből készitetett. — 6ik században tartott toledói részl. gyülekezetnek 16ik szabálya rendeli, hogy ezentul tiszta, és a végett különösen, nem pedig közélelemre készitett kenyér használtassék az oltáron; ezen szabály szerint nem tiltatik a kovászkenyér használata az oltáriszentségben, hanem csak parancsoltatik, hogy tiszta, és a végre különösen sütött kenyér fordittassék e czélra, mert szünni kezdvén a kenyérajánlatok az oltárra; e szokást már csak a szegényebb hivek tartották meg, kik nem mindig olly tiszta, és szép kenyeret ajánlhattak, millyet az oltáriszentség magasztossága megkivánt; hogy pedig csak ide terjeszkedett az emlitett szabály, nem pedig a kovászkenyér oltáriszentségbeni használata megszüntetésére, onnan is kitünik, mert máskép e szabály hasztalanul hozatott volna, és a kovászkenyeret egyenesen, és nyilván kelle vala eltiltani, ha e szabálynak czélja lett volna azt megszüntettni. — Azonban nem tagadhatni, hogy a római város egyházaiban kezde 8ik század körül a kovásztalan kenyér már divatozni, a kovászost sem zárván ki egészen, de a többi nyugoti egyházak még 9ik században megtartották a kovászkenyeret az oltáriszentségben, mert Photius a szertartási és fegyelmi elkülönbözést szemeikre hányta a latinoknak, a kovásztalan kenyér használatát pedig nem emliti, mit el nem mulasztott volna, ha a nyugotiaknál 9ik században ez már egyetemesen divatozott volna, mivel pedig Cerulár Mihály 11ik században a keleti szakadást megujitván, a nyugotiaknak már a kovásztalan kenyérre nézve szemrehányást tészen, következik, miszerint csak 10ik században hozatott be oltáriszentség anyagául a kovásztalan kenyér a többi nyugotiaknál, mi azonban nem egyszerre terjedtel mindenütt. *a*)

a) Hogy a magyaregyházban sz. László alatt kovászkenyér használtatott az oltáriszentségben arról felebb (§. 10.) értekeztünk

Eulogiák vagy αντυδοραχ a régi egyházban voltak azon kenyérdarabok, mellyek istentisztelet után elosztattak azok közt, kik azon nap az oltáriszentségben nem részesültek. Megtartatott e szokás az első kereszténveknél divatozó szeretetilakomák emlékére, mert a kenyérdarabok osztásán kivül a keleti egyházakban olajjal is megkenetnek a hivek homlokai. Sirmond (a kovásztalan kenyérről kiadott munkájában 131. lap.) irja, miszerint az eulogiák a nyugoti egyházakban avultak ugyan, de Galliában jelenleg is (1751. évb.) osztatnak azok közt, kik azon nap az oltáriszentségben nem részesültek. Sirmond szerint eulogiák nem egyebek, mint az oltárra tett régi ajánlatok maradványai. Ezzel összefüggőleg ir Sirmond, (97ik lap.) miszerint a halottakérti misék alkalmával a franczegyházakban kenyér, és bor ajánltatik az oltárra. Gerbert Márton (vet. litur. aleman. par. 1. disq. 4. 460ik lap.) szinte emliti, miszerint az alemanniai egyházakban is divatoznak még az eulogiák.

82. §. Egy szin alatti áldozás.

Ambár Krisztus apostolinak kétszin alatt adta az oltáriszentséget, és valahányszor erről a sz. irásban szó vagyon, mind a két szin emlitetik, azonban az egyház oltá-

---

A keleti egyház régi szokás szerint kovászkenyeret használ oltáriszentség anyagául, mire nézve a florenczi zsinatban eltiltatott a görögszertartásu papoknak kovásztalan kenyeren liturgiai áldozatokat tenni, melly tilalom következményeül a zamocsei zsinat, melly 1720ik évb. a rom. pápa követe elnöklése alatt tartatott, a görögritusu papoknak eltiltotta szinte e használatot, hozzáadván, miszerint ezentul szabad ne légyen a görögszertartásu papnak a kovászkenyér felszentelt részecskéit a végett átvinni a latinpaphoz, hogy ez azokat a felszentelt kehelybe hányottakat a görögszertartásu hiveknek oszthassa el. Azonban az olaszhoni görögszertartásuak kovásztalan kenyeret használnak oltáriszentségben.

riszentségbeni részesülés parancsát mindig ugy vette, hogy mind a kétszin alatti áldozást elkerülhetlen szükségesnek nem tartotta, mert a régi egyházban a megkeresztelt kisdedeknek csak bor szine alatt adatott fel e szentség, a) és a messzire utazó hivek, ezt a kenyérszine alatt kapták, s magokkal vitték el, szükség idejében abban részesülendők. Bár pedig nem tagadhatni, miszerint az illy fenszentelt kenyér a felszentelt borba szokott mártattni, de e szokás sem mulhatatlanul, sem nem mindenütt gyakoroltatott, s ma is nem mindenütt divatozik a keleti egyházakban, a mint ezt megmutatja Leo Allatius (de perpet. eccl. orient. et occ. in dogmate de purgat. consens. 874—881 lap.) azt irván a többiek közt, miszerint e szokás a konstantinápoli egyházban sem divatozik, melly dolog eléggé mutatja, hogy a keletiek hiszik az egy szin alatti áldozás elégségét, valamint Krisztusnak egy szin alatti teljes, és egész jelenlétét.

Nyugoton Gelasius Pápa a borszin alatti áldozást kerülő manicheusok kárhoztatása végett 496ik évb. eltiltá az egy szin alatti áldozást. (decr. Grat, can. comperimus dist. 2. de consecr.) Melly törvény mutatja, hogy ez időben némelly catholicusok is gyakorolták az egy szin alatti áldozást, mert máskép e törvény felesleges lett volna. Azonban a kétszin

a) A kisdedeknek felszentelt bor szine alatt oltáriszentségadási szokás IIik században még divatozott Angolhonban, mint ez kitetszik Anselm cantuari érsek leveléből (Mansi coll. Concil. t. 20. 32 lap.) — Gerbert Márton (monum. vet. lit. alem. 84 lap.) irja, miszerint a régi alemanniai rituálében tiltatik addig elválasztatni a kisded, mig az oltáriszentségben nem részesül. Sőtt (vet. lit. aleman. par. 1. dis. 4. 390. lap.) irja, miszerint Alemanniában jelenleg is (1776ik évb.) divatozik a szokás a kisdedek szájához érinteni a kehely kiöblitési cseppeket. Ha tehát ezen szokás néhol a keleti egyházakban még divatoznék, kár ezt némelly tudatlan iróknak becsmélleni, mivel, ez, mint a régi egyház fegyelméből folyó szokás nyugoton is megvolt. Azonban a keleti egyházakban is többnyire megszünt.

alatti áldozás a latinegyházban a 12ik századig rendesen divatozott, e században pedig némelly részletes nyugoti egyházak elkezdették rendes esetekben is az egy s pedig kenyérszin alatti áldozást, mit Bonaventura, és aquinai Tamás a ferenczieknek, és domonkositemplomaiban leginkább előmozditották, mivel pedig e szerzetek akkoriban nagy tekintélylyel birtak, 14ik században az egyszin alatti áldozás rendesen beállott a nyugoti egyházakban, azért a kontsanczi zsinat 13ik ülésben szabályt rendezett, hogy a néprendüek, és misézésen kivül áldozó papok csak kenyér szin alatt vegyék magukhoz az oltáriszentséget. Azonban a latinegyház azontul is sokszor megengedé hiveinek a kétszin alatti áldozást, mint a báseli gyülekezeten a calixtinoknak ugy, hogy higyék egyszin alatt is egész szentséget vétetni. Ezt egy időre Magyarhonban is megengedé 4ik Pius, mint ezt alább (4ik korsz. 57 §. b) alatti jegyz.) megmutatjuk. *b*)

b) E két szin. alatti áldozást a nem misézö egyházi személyek a Róma városi egyházban ma is gyakorolják, igy Ganóczy Antal (de usu calic. 24 lap.) mutatja, mikép a rom. pápa miséjében a diáconok, és aldiáconok két szin alatt áldoznak. — Egy oltárnál egyszere több papok általi liturgiaszolgálat, (concelebratio) melly a keleti egyházakban ma is divatozik a nyugoti egyházakban a 13ik századig szokásban volt, mint mutatja Morisán József (diatriba cap. 3. 69. lap.) Sőtt Rómában még a 14ik század elején is divatozott ezen szokás, megszünvén akkor midőn a pápák Avenioba tették által a főnöki széket, mint irja Krázer de liturgiis 186. lap. Jelenleg e szokás a latinegyházban csak a papok szentelése alkalmával gyakoroltatik. — A keleti egyház szokása szerint azon egy templomban csak egyszer szabad sz. liturgiát mondani, mert ott csak egy oltár van; mellyen azon nap többször nem szabad misézni. Gerbert Márton (lit. alem. par. 1 dis. 3, 281 lap.) irja, miszerint assisi sz. Ferencz inté papjait, hogy a rom. egyház szokása szerint templomaikban minden nap csak egy mise mondassék, s igy e szokás a 12ik században még Rómában divatozó volt.

83. §. Szentek tisztelete, és ünnepek.

A szentek tisztelete nyugoton 9ik század óta nagyon gyarapodott, s különösen a boldogságos szüz tisztelete azon irott officium által, mellyet 9ik Orbán pápa jováhagyott. A szentek lajstromába igtatási szokás, és jog a régi egyházban a püspökök, utóbb a metropoliták által gyakoroltatott a tartományi gyülekezeteken. T. i. jó erkölcsi hirben elhaló hivek a halottak anyakönyvébe irattak, isteni szolgálat közben emlékök tétetett, tetemeik felett templomok, oltárok emeltettek. Azonban 12ik században 3ik Sándor pápa a szentek lajstromába igtatási jogot kizárólag a rom. egyházhoz csatolá, melly időtől ez nagy ünnepéllyel megy végbe, mert a megrendelt rota angyala, és ördöge a szentek közé számitandónak sz. élete kivivásában, s annak ostromlásában sokáig vitatkoznak, mig eldöntő itélet hozatik. Meg kell pedig vallani, hogy már 10ik században e jogot a rom. pápákra átruházni 15ik János pápa igyekezett.

Odilo kluniáczi apát a halottak emlékezete ünnepét hozta be, mi utóbb az egész nyugoti egyházra elterjesztetett, — bár a tisztitóhelyről szóló cathol. hitczikk mindig tulajdona volt az egyháznak, s a halottakért mindig tétettek a könyörgések, és áldozatok, ez ünnep azonban azért rendeltetett, hogy az évben egy különös nap légyen szentelve az elhalt hivekérti esedezésnek. — Behozattak azonkivül sz. István király, Imre herczeg, Miklós püspök, boldogs. szüz születése, látogatása, és sz. Háromság ünnepei, de az utóbbi két ünnep az egész egyházra csak 14ik században terjesztetett el. Krisztus teste ünnepe, vagy is Úr napja behozatalára alkalmat adott egy leodi szüznek Juliánnának azon látványa, miszerint ő a holdban fekete fótot látván, az Istentől figyelmessé tétetett, mintha azon fót Krisztus teste ünnepének hiányát jelentené, ez ünnepet tehát a leodi püspök megyéjében megrendelte, 4ik Orbán pápa pedig 1246.

évb. azt az egész egyházra elterjeszté, s Magyarhonban 4ik Béla idejében kezde divatozni.

Azon kegyes állitást, hogy Mária szüz eredetibün nélkül fogantatott, már a régi sz. atyák védték, mint Ágoston, és damaszki János, a keleti egyházban pedig a szeplőtlen fogantásu szüz tiszteletére már 6ik században megrendeltetett az ünnep, a melly jelenleg is december 9ikén tartatik. Nyugoton 12ik századb. ezen ünnepet megrendelték a lioni kanonokok, minek ellenszegült sz. Bernát, állitván, miszerint ezt semmi régi hagyomány nem pártolná. *a)* Dun-Scot János után a többi ferenczek ez ünneptartást buzgón védették, valamint Máriának szeplőtlen fogantását is, ezt Dun-Scot mint mondják 200 védvekkel pártolta. Azonban e tárgy körül sok rege költetett, millyen az is, miszerint Dun-Scot e tárgyban tartandó vitára Párisba jövén, s a boldogs. szűz szobra előtt segélyért esedezvén, ez azt fejhajtással megigéré néki. Dun-Scotnak, és társainak ellenszegültek aquinai Tamás után a domonkosiak, s a vita sokáig tartott. A báseli gyülekezet Máriának szeplőtlen fogantásáról pártolt tanitmányt ajtatosnak nyilvánita, s ünnepét jóváhagyta, melly időtől ezt mindannyian elfogadták, de a domonkosiak ezt ugy fejezték ki: „szeplőtlen szüz Mária fogantása ünnepe“ nem pedig: „szüz Mária szeplőtlen fogántása ünnepe“ a szeplőtlenséget Máriára, nem pedig fogan-

a) Nem volt tudva sz. Bernát előtt a keleti egyház rendelménye miszerint ott még 6ik századb. a midőn a két egyház közt még egyesség uralkodott, ezen ünnep be volt hozva; azt sem tudta sz. Bernát hogy ezen ünnepet az olaszhoni görögök (4ik korsz. 6. §.) mindig tartották, s pedig ugy, miszerint 9ik századb. ez ünnep a nápolyi latinegyházba is (Asseman cal. eccl. univ. tom. 5. ad mens. decembr. 458 lap,) szokásba volt; s miután Assemán (ugyan azon kötetb. 250 lap.) azt irná, miszerint azon nápolyi egyházban létezett keresztelő János fogántása ünnepe is, azt adja hozzá: „quia ecclesia haec olim graecisabat.“

tására ruházván. A pápák Mária szeplőtlen fogantását pártoló tan iránt nagy hajlammal voltak, kik közt 4ik Sixtus, 5ik Pius, 5ik Pál, 15ik Gergely, 7ik Sándor e tanróli vitatkozásokat eltiltották. A párisi egyetem 15ik században azt határzá, miszerint tanári koszorút senkinek nem adand, mig esküvel nem bizonyitja, hogy e fogantás szeplőtlenségét védendi. Egész vitának az eredménye ide pontosul: ezen állitmány ájtatos, és szent, az egyház hajlik reá, de mivel e tárgyban nyilvánosan semmit sem határzott, a felebb emlitett pápák határozványai szerint az ellen állitást eretnekinek nevezni nem szabad.

85. §. Többi szertartások.

Morinus János oratorii Jesu egyesület presbytere (comment. hist. de discipl. et administr. sacram.) alaposan mutatja, miszerint a keleti, és nyugoti egyházban egész a 13ik századig azonos szertartásokkal végződött a szentségek kiszolgáltatása. *a*) S azon munkája (1ső könyv 4. lap.) felhozza Damiani Péter állitását, miszerint sz. Domonkos minden zsoltár olvasása után töredelmesen ezer metániat megtenni szokott volt. De jelenleg a metániák szokásban nin-

a) Az eddig mondottakból világos, miszerint a nyugoti egyház 3ik, 4ik században azonos szertartással élt, mellyel a keleti, és ez mindig a régi szokásaiban megmaradt. A nyugoti egyház pedig a régi szokások helyébe ujakat hozván be, azon különbség eredetére adott okot, melly ma a két egyház szertartásai közt létezik. Igy hogy ne emlitsem a templomok belszerkezetét, a liturgicális részeket, templomi ruházatot; 4ik században bejött a szombati böjt, 7ikben az orgona, 10ik körül a kovásztalan kenyér, 11ik évb. a papnőtlenség, 13ikban az Úr napja, 15ikben pedig az egy szin alatti áldozás. Ehez járult még azon nézet is, hogy a keleti egyház elszakadván a nyugotitól, ez nem akarta, miszerint ritualis szokásai közönségesek legyenek az elszakadott görögökével.

csenek már a nyugoti egyházban. — E korszak elején a bérmálás szentsége feladása a nyugotiaknál nagyon kevés időre halasztatott a keresztség után. Angolhonban 1240ik évb. tartott vintoni részl. gyülekezet (6ik szabaly) a kisdedek bérmálását születésök után csak egy évre halaszthatni engedé. (Natal. Alex. hist. eccl. tom. 7. saec. 11.)

Tizenharmadik század körül a templomokba béhozattak a kis csengők, és a monstrantiák, mellyekben az oltáriszentség a hivek imádására kitétetik, és ünnepélyes menetek alkalmával körülhordatik. A keleti egyházban e szokás nincsen, kivéve a lengyeloroszokat, kiktül ezen szokás elterjedt a szepesi azon görögszertartásu egyházakban is, mellyek Zsigmond király idejétől egész 1786ikig a lembergi püspökség alá tartoztak, (4ik korsz. 8ik §. a) alatti jegyz.) — 8ik Bonifácz az ünnephez csátolá a 100 évek alatt egyszer tartandó jubileumi búcsút, mellyet mind azok által elnyerhetőnek nyilvánitott, kik igazán megbánván bűneiket sz. Péter, s Pál romái templomát meglátogatják; — 6ik Kelemen 50ik, 6ik Orbán 33., 5ik Sixtus pápa pedig minden 25ik évre szabta e jubileumi bucsutartást. Azonban 5ik Sixtus pápasága kezdetén is hirdetett jubileumi bucsút, mit megtartottak utódai is 7ik Piust kivéve. Az imaszámitó, vagy rosarium eredete 10ik századtól származtandó, mikor t. i. külömbség támadt az imádkozó, és kézimunkát gyakorló szerzetesek közt, mert az utóbbiak a mezei munkák közben végezvén imáikat, hogy az elmondott imák számát el ne felejtsék, következkéket, vagy termesztményi szemeket, és ugyan annyit raktak fére, mennyi imát elvégeztek, vagy azon szemeket egy czérnaszálra függesztették. — A mostani rosárium alakja pedig eredetét veszi sz Domonkostól, ki e sz. foglalkozási nemet az albigensek rosz példája által megvesztegetett kat. hivek ájtatossága felébresztése végett behozta. Rosárium ünnepét 11ik Kelemen pápa az egész egyházra elterjeszté. A lauretai ház történetét, mi angyalok

kezei által Názáretből állitólag Olaszhonba átvitetett, elő-adja Ruttenstock H. E. tom. 3. 331 lap. — Az angyali üdvezletet jelentő harangszót, mit 3ik Calixt pápa Romába behozott, 6ik Sándor pedig délben megtenni parancsolt, a magyarhoni jesuiták legelőször n. Szombatban tették divatossá, s azt Oláh Miklós (Sandin. vitae Pontif. 633 lap.) az egész Magyarhonba elterjeszté. Krisztus szine változása napján az ujszőllőgerezdek megszentelése szokásban volt latin-egyházban, és pedig Magyarhonban is, mint ez 1702ik évi egri rituáléból kiviláglik.

85. §. Némelly babona szertartások.

Illyen volt 1-ör a szentek sorsa, mit a titkos dolgok tudhatási kivántsiság szülemlett, t. i. a sz. irás könyvét felnyitván, a melly szavak az olvasó szemébe legelőször ötlöttek, azok a titkos, vagy jövendő dolgok jóslatára vonattak. 2-or az ordáliák, vagy sz. itéletek a német urtheil szótól neveztetvén, ezek által valami gonosztett elkövetésétől gyanuba esett emberek ártatlanságukat bebizonyitani szokták volt, midőn a tett rendes bizonyitékok (probae) által ellenök kisüthető nem vala. Ollyan volt *a*) véreng-zőjog (ius cruentationis t. i. a gyilkosságról gyanus, a megölt ember testét ujával megérinteni köteles volt, mellyből ha ekkor kibuzgott a vér, gyilkosnak nézetett. *b*) a párviadal (duellum) *c*) keresztkisérlet, (experimentum crucis) melly által a gyanus ha elhatározott több ideig kezeit keresztre kiterjesztve tartani képes volt, ártatlannak nyilvánitatott. *d*) oltáriszentség általi tisztulás, t. i. nagy vétségről elvádolt pap, hogy a gyanútól megtisztulhasson, misét szolgálván, az oltári szentséget magához vette, mit tett 7ik Gergely pápa is. (e korsz. 28. §.) — *e*) font általi tisztulás, t. i. a boszorkányságról gyanus asszonyok, fontra tétettek, s ha kelletinél könnyebbnek találtattak,

boszorkányoknak ismertettek. *f*) becsugrás (saltus honoris) miszerint ha valami hatalmas ur hadivezére a csatát, vagy a várat elveszité, magos helyről kelle ugrania, s ha sértetlenül maradt, ártatlannak nézetett, hogy nem hibája miatt történt a veszteség. *g*) a vizszin feletti uszás; t. i. istentisztelet végével a gyanus folyóba bocsáttatott be, s merülni kezdvén, ártatlannak nyilvánittatott, ha pedig nem merült, vétkesnek nézetett, de minden esetre kötél akasztatott lábára, hogy merülni kezdvén, kihuzatassék. *h*) forróviz, vagy tüzes vas általi kisérlet, mi által ha a gyanus keze sértetlen maradt, gyanúból kitisztult. — Magyarországban divatozott 1-ör az oltáron, vagy sz. László király, s egyéb szentek ereklyéi felett letett eskü. 2-or kézzel megérintett oltáriszentség előtt tett eskü, mit végbevitt 5ik László király esküdvén, hogy Ulrik cillei gróf megöletése miatt Hunyady János fiain boszút nem álland. 3-or a párviadal, s innen 4ik Béla király a pesti polgároknak szabaditékot adott, miszerint párviadalra felszólitatván, azt elfogadni nem tartoznak. Jób pécsi püspök sok vétségről vádoltatván, saját személyében gyakorolta a párviadalt, miért 4ik Orbán pápa őt megdorgálta. 4-er a tüzes vas általi bizonyiték, melly mivel sok visszaélésekkel össze volt kötve Kalmán király azt csak a székesegyházakra, s a pozsonyi, és nyitrai prépostságokra szoritá, s Robert Károly alatt egészen megszünt. Ez itéletnek alávetett gyanus három nap böjtölni tartozott, és meg gyont-, a kisérleti napon a pap templomi ruhába öltözvén, az oltárhoz ment, s ott elnénekelvén az égőkemenczébe vetett harom sz. ifju zenéjét, a vasat a tűzbe tette, s mise végével a kisérlendőnek oltáriszentséget nyujtott, mondván: „corpus Domini nostri Jesu Christi fiat tibi in experimentum veri iudicii.“ Azután az énekkar a türedelmezési hét zsoltárt éneklette, a pap pedig kereszttel a tűzhelyére menvén, s a vasat vasfogóba vevén, azt a kisér-

lendőnek kezébe adta, mellyet ő a megszabott távulságra vinni tartozott, s ha sértetlen maradt ártatlannak nyilatkoztatott. Ezen kisérletek helyébe, a rendes bizonyiték hiányában jelenleg a tisztitó eskűt szokta letenni a gyanus. Bár pedig nem tagadhatni, miszerint az Isten ezen kisérletek által az igazságot sokszor napfényre deritette, de ez sokszor természetesen is megtörtént, mert a barátok, és papok a kisérletnek alávetendő gyanustól okosan tett kérdések által megtudták ártatlann é, vagy bűnös? s mivel a természeti tudományokban, és titkokban jártosak voltak, ha ártatlanságát kitudták, akkor természetes gyógy-, vogy óvszerekkel úgy megsegitették, hogy a tűzes vas kezét nem sértette. Lásd animadversiones in medium aevum Joannis Ujfalusy 1839. 14 — 20 lap.

Ezek felett voltak még 1-ör a bolondok ünnepe, mit Német-, és Franczhonban 12ik század óta tartottak az alrendű papok, magok közül egyet főpapnak rendelvén kinek a többiek kiszolgáltak, s a füstölőbe hányt csizmabör- darabok füstjével az orrát boszontották, a kanonokok székeit elfoglalták, s nagy zajjal világi dallokat zengedeztek, tánczoltak, kolbászt ettek, szeszes italokat ittak, kártyáztak, s a mise végével templom kivüli menetet végeztek, az árulók sátorait sokszor felhányván. 2-or a szamárünnep, azon szamár emlékére tartatván, melly Krisztust egyiptomba vitte, a felczifrázott szamár hátára ült egy asszony kisdedet tartván kezében, — gloria, és credo alatt a szamár finom szénával éttetett, és nevetséges dal kiséretében a templomból kivezetett. Mind ezeket eltiltotta a báseli gyülekezet.

86. §. Keresztény erkölcsi élet.

A 14ik, és 15ik századb. általános kivánata volt a ker. hiveknek, hogy az egyházi fegyelem mint a főnökre, mint a többi tagokra nézve kijavitassék, mi oda mutat, misze-

rint a papok, és néprendüek erkölcsösége nagyon meg volt vesztegetve. A rom. sz. széken sok közbotrányú pápák ültek, s ez okból maga Baronius is fekete szinnel festi a rom. egyház akkori képét. *a*) Ő irja, mikép 7ik István pápa Formosus elődjét koporsójából kihurczoltatván, maga elibe állitotta, ellene itéletet hozott, jobb keze három első ujait elvágatta, s halottas ruhájából kivetkezettet. Tiberis folyóba hajitatta; — s az általa felszentelt papokat rendfokozataikról letévén, ujolag felszentelte 896ik körül. Ezen eljárásnak azon oka volt (Sandin. vitae Pontif. 251 lap.) mert eddig a rom. pápák nem idegenekből, hanem a rom. presbyterekből, vagy diáconokbol jeleltettek ki, s Formosus első volt, ki portui püspökből valasztatott pápának. De végre maga 7ik István a tömlöczben erőszakos halált szenvedett. 3ik Sergivs Albert tusciai gróf fondorságai által nyervén a pápai rangot, azt Marosia hires rom. szajhával bemocskolta. 10ik János Theodora szajha müködései által pápaságra emeltetvén, Marosia incselkedésére megtömlöczöztetett, s megfojtatott. 11ik János Sergius pápának Marosiából született fia volt. 12ik János feslett erkölcsü ember, 18 éves korában a pápaságot erőszakos módon nyerte, Octávián nevet Jánosra változtatván, *b*) hogy az emberek ma-

---

a) Igy beszél ő e tárgyról: „cum Romae dominarentur sordidissimae, et potentissimae meretrices, quarum arbitrio mutabantur sedes: dabantur episcopi, et introducebantur in sedem Petri earum amasii.“

b) E pápa idejétől jött be a szokás, miszerint a pápák előbbi neveiket megváltoztatni szokták. Első, ki a pápák közt a koronát fejére tette, volt Ii Miklós, 8ik Bonifácz azt megkettőztette, 5ik Orbán pedig hármas koronát kezde használni. Választattak pedig e korszakban a pápák Formosus pápa idejéig a rom. presbyterekből, és diáconokból, ennek idejétől kezdve pedig a külsőkből is. — Anaclet, Telesphorus, Higinus, Eleutherius, 2ik Sixtus, Eusebius, Sozimus, Iső Tó-

gairanti véleményeit is megváltozhassa, ez nagy gonoszságai miatt Otto császár közbenjárására letétetett, mivel miséit áldozás nélkül végezte, istállóban diácont szentelt, a papszenteléseket pénzért tette, s tiz éves fiut püspöknek felszentelt, házasságtöréseket, vérfertőzéseket, gyujtogatásokat elkövetett, egészen a vadászatnak átadván magát. — 6ik Sándor Vanozi Katalinból négy törvénytelen fiút, és egy leányt Lucretiát nemzett, nagy szentségáruló volt, az egyházi javadalmakat aruba bocsátotta, Caesar Borgiás fiát bibornokká tette, s utóbb papi hivatalától feloldottnak megengedé, hogy a navarri király hugát Carolinát nőül vehesse. Lucretia leánya három férje halála után a vaticánumba mulatott, E pápa Ferdinand nápolyi királynak megengedé, hogy ez atyja hugával házasságot köthessen. (Sandin. vitae Pont. 633 lap.) — Udvara folytonos bálokból, vigalmakból állott. Végre három bibornoknak készitett mérges bortól, mellyből tévedésképen ivott, halt el. — Azonban e pápák minden fesletségök mellett az egyház szentségét, és hitét nem veszélyeztették, mert a hitet nem az emberekből, hanem ezeket a hitből kell megitélni, sőtt ez szolgál bizonyságul, miszerint az egyház illy főnökök kormánya mellett is fentartattván, Isten gondviselésével láttatott el, azért a midőn illyek felhozattnak, a rom. egyház tiszteletétől távozni nem akarunk, jól tudván a pápákat is embereknek ismerni, miután a napvilágban is fótokat vehetni észre. — A bibornokok Baronius szerint a pápák erényeit követték, a többi egyházi előjárók erkölcsöségét pedig sz. Bernát, c)

---

ddr, 6ik, 7ik János, s több más nyolczadik századbani pápák görög nemzetségüek voltak. (Sandin. vit. Pontif.)

c) Ez serm. 33 in cant. igy ir: „Ministri Christi sunt, et serviunt antichristo, honorati incedunt de bonis Domini, et Domino honorem non deferunt, inde eis quem quotidie vides meretricius nitor, histrionicus habitus, inde aurum in frocnis, sellis, calcaribns, et plus calcaria, quam altaria nitent, inde

és blesei Péter irják. — Az alrendű papság váslott erkölcsét beszélik a gyülekezetek szabályai, — főleg pedig a barátok nagyravágyását eleven szinekkel festi sz. Bernát, midőn a szerzetesek szabaditmányozásait érinti. A romlotság okai voltak: püspöki felügyelés hiánya, kik több javadalmas egyházakat birtak, laklyeiket, s püspöki székeiket változtatták; azonkül a kereszteshadak is. — De ezen hibákra nem kell annyira függeszteni szemeinket, hogy az egyház ékes arcza alákját szemeink elől elveszitsük, mert az illy közromlotság közepette is tükör gyanánt tündöklöttek mindig az egyház által szemeink elibe például állitott ama szentek erényei, kikkel az isten önegyházát feldiszitni méltatott.

---

splendidae mensae, cibi, et scyphi, inde commessationes, et ebrietates.“

Negyedik korszak.

Luther reformátiója idejétől a mi korunkig.

Első fejezet.

Az egyház kedvező állapota.

1. §. Hitterjesztő küldemények (missiones) általánosan.

A rom. pápák azon kárt, mit a ker. cath. egyház a reformátió által vallott, kipótolni igyekezvén, ezentúl nagyobb buzgalommal kezdték a ker. hitet a pogánynépek országaiban terjesztetni. E végett 15ik Gergely pápa 1622ik évb. „de propaganda fide“ czimű egyesületet alapitott, s azt nagy jövedelemmel ellátta, áll pedig ez 13 bibornokból, két áldozópapból, egy szerzetesből, és egy irnokból, tiszte a ker. hit világszertei terjesztését intézni, és kormányozni. Ezen egyesületben a fijatal papok a hitetlenek teritése modorában oktattnak, idegen nyelvek tanulására szolgáló könyvek kiadattnak, és a ker. hit terjesztésében elnyomorodott rokkant férfiak ápoltattnak, végre pedig abból jönnek ki azon missionárius hitterjesztő férfiak, kik a vad, és hitetlen népek közt a ker. hitet hirdetik. 8ik Orbán pápa ezen egyesülethez több jövedelmeket, és de propaganda fide seminárium ot is rendelt, mellyben majd minden nemzetü europai ifjak a hitterjesztő hivatal rendes tellyesitésére szükséges tudományokat tanulnak, ennek kezdete Vilesz János spanyolhoni férfinek tulajdonitandó, ki a rom. udvarban mulatván, e czélra minden vagyonát legszebb házával,

mellyet Rómában birt, ajánlotta, s hason adakozásokra másokat is buzditott. 1653ik évb. Francziahonban is támadt illy egyesület királyi jováhagyás mellett, sőt az ottani püspökök papnevelő intézetet is alapitottak e végre, mi azonban a franczialázadáskor megszüntetvén, bár Napoleon által helyreállittatott, de segedelmezés, és jövedelem hiánya miatt a küldeményekre jótékonyul nem hathat. Ezen egyesületekből kijövő hitterjesztő férjfiak a legvadabb népek közt terjesztették a ker. hitet, voltak pedig többnyire jesuiták, domonkosiak, ferencziek, capucinok, theátinok, de legalkalmasabbakká mutatták magukat a jesuiták, kik a szerzetesi hárrom közfogadalomhoz egy negyediket is kapcsoltak, miszerint le valának kötve a rom. pápa iránt tartozó engedelmességgel, parancsára a legtávulabb, és vadabb nemzetekhez is elutazni térités végett, de miután a többi hithirdetők által sok vétségekről vádoltattak, a rom. hitterjesztő egyesület bizalmát elvesztették, s ez gyérebben kezdett élni e tárgybani szolgálatukkal. Jesuita első missionáriusok közt leghiresb volt Xaver Ferencz India apostola, ki 1522. évb. oda utazván, azt rövid idő alatt megtéritette, utóbb Japoniában is alapját vetette a ker. hitnek, de 1551ik évb. a chinai birodalomba akarván utazni, Sancián szigetben elhalt.

2. §. Japoniai, és chinai küldemény.

Japoniában a hitterjesztők főleg a jesuiták Xaver Ferencz vezérlete alatt a 16ik század közepén temérdek népet megtéritettek, s bár működésök a belegyenetlenség, s pogánypapok irigysége miatt több akadályt szenvedett, még is 1615. évi üldözésig Japoniában ötven évek alatt kétszázezer keresztény számitatott. — A hatalmas chinai birodalomba a 17ik század elején legnagyobb számmal érkeztek a hitterjesztők, a természetére nézve kevély, és régi szokásihoz ragaszkodó chinai nép hivatásukban sok akadályt szerzett, de mind

ezt elmozditák a jesuiták, mert észrevévén e nemzetben a lángészt, s a igazság fürkészeti, valamint a mathematicai tanulmányok iránti hajlamot, legjelesb mathematikusokat utasitottak hozzájok, kik szende szellemök, s nagy szorgalmukkal nem sokára a császárnál, és a főbb rendeknél olly kedvezést, és tekintélyt nyertek, miszerint kitünőbb udvari hivatalokra alkalmaztattak; főleg Ricci Máthé, és társai mathematicai tudományukkal annyira elfogták a császár kedélyét, hogy ettől engedelmet nyertenek a chinai birodalomban a ker. hitet terjeszteni, ez okból Ricci Máthé a chinai egyház atyjának is neveztetik. De Chunchi császár elhunytával, a jesuiták iránti kedvezések megszüntek, mert ennek fiját mint birodalom örökösét a gyámatyák a keresztények ellen ingerlették, sőt magok is a jesuitákat üldözőbe vevén, tömlöczözéssel, vagy számüzéssel fenyitették, többi közt Schall Ádám jesuita nagy tudományu, az udvarban fényes hivatalt viselő koros férjfi vasra verettvén, 1664ik évb. lenyakaztatott; azonban öt év mulva maga Chámchi foglalta el a kormányt, s a keresztények aranykorát Chinában visszaállitotta, mert tudományok iránti buzgalmából a jesuitákat ismét udvarába fogadván, sőtt Európából birodalmába tanult embereket szállitatván, őket a chinaiak tanitóivá rendelte, melly állapotban a többi jesuitáknak könnyű volt a ker. hitet terjeszteni, sőtt e császár 1692ik évb. birodalmába nyilatkozványt bocsátottki, miszerint szabadságot adott alattvalóinak a ker. hitet elfogadni, és 1700ik évb. a jesuiták számára udvarában magasztos templomot épitetett.

3. §. Más ázsiai küldemények főleg a madauri, és malabari.

Az ásiai tartományokban jeles küldemény volt a madauri, mellyet de Nobilis Robert jesuita létre, és virágzásra hozott; s bár ennek halálával megszünt, de nem soká-

ra a jesuiták által ismét helyreállittatott. Azonban valamint Madaurában, ugy Misura, Carnatica, Cochinchina, és Bengália tartományokben 17ik századb. a pogány nép tömege ker. hitre téritetvén, üldözések miatt a bálványimádásra visszatérni kénytetett. — Állandóbbak voltak a malabarok, de itt is a dolgok szerencsés folyamát a hitterjesztők egyenetlensége akadályozta. T. i. a jesuiták, hogy a régi pogányszokásaikhoz szilárdul ragaszkodó malabarokat könnyebben, s hamarább nyerhessék meg Krisztusnak, nékiek a ker. hitre történt megtérésök után is némelly babona szertartásokat engedtek, remélvén azokat idővel megszüntethetni. A domonkosiak, és capucinok mint hitterjesztő társak tehát azzal vádolták a jesuitákat miszerint ezek e keresztségben a só, nyál, s lehelet használatát elhagyák, a megkereszteltteknek pogányneveket adnak, a páriák, vagy az alacsony sorsu malabarokat, kunyhóikba menni utalván, szentségek felvétele végett templomba hozatják, abba a hónapszámos asszonyokat jönni nem engedik, a nyolcz éves leányoknak férjhezmenni, valamint az ujkeresztényeknek pogánytemplomokban a hangászatot, s más pogányszertartásokat gyakorlani nem tiltják. — Turnónius 11ik Kelemen pápa követe Asiába menvén, mind ezeket kárhoztatta, melly határozványát a pápa azon záradékkal hagyta jová, miszerint Turnónius itélete addig kötelezend, mig ez ügyben a rom. szék másképen nem rendelkezik, e záradék azon hirre adott alkalmat, miszerint Turnónius határozványa már megszüntetett, s azért 11ik Kelemen pápa Malabáriába küldötte azon eredeti bulláját, mi által Turnónius itéletét megerősité, de mivel a jesuiták szüntelen kifogásokat kerestek, Kelemen pápa e tárgyat Lambertinus Prosper bibornokra bizta, mindazonáltal a jesuiták mindenkor kibuvó rést találván, e vita 13ik Benedek, és 12ik Kelemen pápák idejében sem szüntethetett, miglen 12ik Kelemen holta után Lambertin 14ik Benedek neve alatt pápának választatván, a pert eldöntöt-

te. T. i. a pápa a jesuiták ama kivánságára, miszerint Turnónius határozványa megtartása végett parancsolt eskütételtöl mentessenek fel, nem akarván ráállani, a só, nyál, lehelet használata iránt a keresztségben már ezelőtt adott felmentést 10 évre meghosszabbitá, s megrendelé, hogy a páriák lelkiszolgálatára egynehány hitterjeztő lelkészek különösen rendeltessenek, s ezentől a hithirdetők oktassák a malabarokat, hogy Krisztus egyházában semmi személyválogatás nem létezhet.

4. §. Paraguai, és leopoldinai küldemények.

Miután a spanyolok, portugallok, és franciák Americát elfoglalták, a hitterjesztőknek tág alkalmuk nyilt ottan hivatásukat tellyesitni, s nem is akadtak annyi akadályokra, mint Ásiában, hol a fejedelmek pogányok voltak. Több americai küldemények közt leghiresb volt a paraguai, mit a jesuiták alapitottak. Muratorius Lajos szerint Paraguában mindent ők rendeztek el, mi az egyházhoz, vagy polgárzathoz tartozott; a jesuiták szerzetéből kicsapott Ibagnez Bernát Americából Spanyolhonba jövén, vádolta őket azon alaptalan kihágással is, mintha egy jesuita 10 Miklós neve alatt felvette volna a királyi czimet. Vádoltattak tovább, hogy csak aranyat, és ezüstöt hajhásznak, öt milliom tallér jövedelemmel birnak, az érczbányákból, és paraguai füvekből temérdek kincseket gyüjtenek, templomaikat aranynyal, ezüsttel kirakják, az ujonnan megtértteket kézmunkára, kereskedésre szoritják, s azok fáradalmai gyümölcsét magokévá teszik, ugyanazon ujkeresztényeket a mechanicai tárgyakban, s egyéb szépmüvészetekben, mint zene-, hangászat-, s festészetben oktatják, sőtt katonai pályára is készitik, idegeneknek a tartományba jönni nem engednek, s az ujkeresztényeket a spanyolok társalgásától azon végből tiltják el, hogy titkaik fel ne fedeztessenek. Mindezeket megczáfolni igyekezték a jesuiták, megengedvén, miszerint a

megtértteket a spanyolok közzé nem eresztik, de azért, hogy ezek feslett erkölcse a zsenge kereszténységet meg ne vesztegesse, s ez okból a spanyolkirály megtiltá a spanyoloknak a jesuiták engedelme nélkül a paraguai tartományba lépni. — Azonban 1752ik évb. 6ik Ferdinand spanyol és 5ik János portugalliai király biztosokat küldének Americába, hogy ezek a két királyt ottan illető birtok határát megszabnák, kik midőn a határokról kötött egyezkedést végrehajtani akarnák, őket a jesuiták arra kérték, hogy azon végrehajtást aratásig halasztanák, de aratás után a határkijeleléshez fogván a biztosok, a paraguaiak ellenszegülését tapasztalták, kik azonkivül a királyi táborban több kegyetlenséget véghezvittek; onnan vérengző ütközet támadt, minek eredménye az volt, hogy a biztosok a paraguaiakkal egyezkedésre lépni kénytelenek lévén, a királyok szerződését végre nem hajthatták.

A Leopoldinai küldemény Leopoldina brasiliai császárnő által alapittatott, melly a hitetlenek megtéritésével jelenleg is olly kitünő buzgalommal foglalkozik, miszerint az éjszakamerikai tartományokban már 10 püspöki megye létezik, mellyek közt a baltimori érseki jogokkal bir.

5. §. Keleti görögök egyházi állapota.

A Jesuiták hitterjesztők személyében 1622ik évb. Konstantinápolyban is letelepedtek, hogy a görögöket a latin egyházzali egyességre birják, de Lucárius Cyrill patriárcha tervöknek ellen szegült, kit ők e miatt a többi görögök előtt azzal vádolták, mintha Kálvin tévelyei iránt hajlamot mutatna, s azért is a göröktől letétetett, s megöletett. A keleti unio kivitelében sokat működött 8ik Orbán pápa is, mire Jeremiás patriárcha hajlandó is volt, elfogadván a gergelyi naptárt, azonban e miatt a többi papság által, mintha az olaszokkal, és németekkel titkos pol-

gári értekezésekbe ereszkednék, Amurátes török császár előtt elárultatván, számüzetett; s igy a törökiga alatt nyögő görögök jelenleg is szakadásban maradván, nem csak a szertartási, és fegyelmi szabályokban, hanem a sz. Lélek származása, s a rom. pápa főnöksége czikkeikben is elkülönböznek a latin egyháztól. *a*) Azonban a többi cath. hit-

---

a) A szertartási, és fegyelmi szabályzatok, mellyekre nézve a keletiek a latinegyháztól különböznek, állanak többnyire a böjtben, az ünnepek Julius naptára szerinti megtartásában, képek festésében, oltári kovászkenyérben, papok nőszülhetésében, és a házassági örök elválásban a kölcsönös hűség megszegése miatt. Allatius Leo (Eccl. orien. et occ. perp. cons. l. 3. c. 15. 1217 lap.) irja, miszerint bár a görögök a faragott képeket férevetni látszatnak, még is azok ő nállok divatban vannak, főleg miket az Athos hegyi barátok készitenek, kik fatáblákon legfinomabban metszik ki a Krisztus megtestesülése, szenvedése, és feltámadása titkait. — L. 2. c. 10. 1054ik lap. irja: „bár a keleti görögök a nyugoti egyháztól elszakadtak, azonban sokan vannak köztök, kik a latin-egyház iránt buzgó hajlammal viseltettnek, a többiek pedig azon hitczikkekről, mellyekre nézve a latinegyháztól eltávoznak, soha hitvallást nem ejtenek ki; allitják ugyan a sz. Lélek Atyától származását, de soha sem mondják, miszerint csak magától az Atyától származik, szertartásos könyveik most is azok, mellyek Photius előtt voltak, ezekben pedig sok állitások, és mondatok vannak, mellyek világosan kifejezik a rom, pápa egyetemes főnökségét, sőtt azon könyveikben sok rom. pápa mint szent jön elő.“ — Miután Allatius felebb idézett munkájában ezeket irná, más munkálatában (de Eccl. or. et occ. perp. in dogm. de purgat. cons. 8ik lap.) ezt irja: a görögök áldozatokat, könyörgéseket tesznek a halottakért, s ezt ugyan nem azokért, kik a pokol , vagy a mennyekben vannak. Ez ellen tenni szokott ellen st, miszerint a görögök liturgiájukban a szentekért is, ki nnyben vannak, imádkoznak, felhozván, (133 lap.) arra . lelm rint a szentekért az Istennek hálát adnak, a ha örögnek. Ennek következményeül (149 lap.) irja, miképp az e. kadott görö-

czikkek megtartásában olly hűen maradnak, miszerint a protestánsok több felszólitásaira is tévtanitmányaikat elfogadni nem akarták, s miután a tubingi theologusok Jeremiás konstantinápolyi patriarchától azt kivánták, hogy az oltáriszentségre vonatkozólag a görögök a protestánstant fogadnák el, ő elhatározottan felelt, miszerint a protestánsok hasztalan kérik a görögök illy tanbai egyezését, melly a régi egyház tanitmányától egészen elüt. Mivel azonban a protestánsok mindig azzal dicsekedtek, mintha a görög-egyház vélök a hitczikkekben megegyeznék; a görögök mindenkor Jeremiás feleletére hivatkoztak; a protestánsok tévelyeinek ellenszegültek a többi konstantinápolyi patriarchák is mint Nectárius, Dositheus, Callinicus, kik több hitvallási mintát kiadván, az oltáriszentségről szóló cath. hitczikket megerősiték.

6. §. Olaszhoni görögök egyházi állapota.

Midőn 8ik századb. Isaurus Leo keleti császár a sz. képek tiszteletét ostromolná, és ez ügybeni törekvésének a rom. pápák ellenszegülnének, ő a rom. egyház calabriai jövedelmét a maga kincstárába behozatván, Sicilia, s Calábria püspökségeit a rom. patriarchátustól elszakitá, azokat

gők a purgatorium létére nézve a latinegyházzal megegyeznek, s csak annak nevezetéről vitatkoznak, „valld meg“ ugymond ő „az elhalt hivek lelkeit az élők imái által tisztulni, és magát a helyet, mellyben ez történik, nevezd a minek akarod.“ Végre: (256 lap.) „a görögegyház a florenczi közzsinat után is a halottakért csak ugy könyörög mint az előtt, és a tisztitóhely hitczikkéről mindig azon egyet tart.“ — — Ez okból a nicosi gyülekezet, mi a latinegyház részéről 1252ik évb. Cyprus szigetben tartatott, azt határzá, miszerint az ottani görögök fogadják el a purgatorium nevet, mivel egyébiránt is hiszik az élő hivek imái által tisztulni az elhalt hivek lelkeit. Lásd Harduin act. Conc. t. 7. 1718 lap.

Anastáz konstantinápolyi patriárcha joghatósága alá rendelvén, kit ő a letett Germán patriárcha helyébe kinevezett; akkor nem csak Siciliában, és Calábriában, hanem a többi szomszéd tartományokban is elterjedt a görögszertartás, valamint Nápolyban, és a hires Cassino hegyi zárdában is. Lásd 3ik korszak 80. §. b. alatti jegyz. és 83. §. a. alatti jegyz. Igyekeztek ugyan a rom. pápák e tartományokba visszahozni a rom. egyház rendszabályait, de azt nem tehetvén, megelégedtek azzal, hogy ezen görögritusu egyházak a sz. képek tiszteletét, és a rom. pápa egyetemes egyházi főnökségét elismerték, a mint csak ugyan a rom. egyház egységében maradtak mindenkor. A 7ik, és 8ik közgyülekezeteken igyekeztek a rom. pápák követei ezen egyházakat a rom. patriarchátusnak alávetni, azonban semmit sem tehettek ez uttal is, de onnan nem következik, mintha ezen egyházak nem lettek volna a rom. egyházzal hitbeli egységben, mert sz. Ignácznak is bár a rom. egyházzal egyesületben élt, még is voltak a rom. pápával onnan támadt viszályai, hogy Bolgárországot a rom. patriarchátusnak engedni nem akará. 11ik században Gergely (7ik) pápa már buzgóbban, és erősbben fogott ezen egyházak visszanyerendéséhez, azért a reginei görögérsekségnek, a többi görögpüspökségek feletti metropolisnek jogait több izben erősitgette, s miután Calábriát a normannok a görögöktől elfoglalták, akkor 7ik Gergelynek alkalma nyilt ezen egyházakat kedve szerint szabályositni, s ez idő óta Calábriában több görögpüspökségek helyébe latin szertartásuak állottak be. Mivel pedig azon görögegyházak püspökjei valamint más főrendü papjai is protopopáknak neveztettek, e czimmel diszitettek azon latin püspökök, és papok is, kik Calábriában, és Siciliában a görögök helyét elfoglalták. Azonban 7ik Gergely idejében Calábriában nem minden egyházak vették fel a latinritust, mert ezen átmenetek lassan történtek; miután t. i. 1090ik

évb. Rangerius bibornok elnyerte a reginei érsekséget, minden utódai ezentul latin érsekek voltak, a többi alárendelt püspökök ugyan még nagyobb részint görögritusuak maradtak, de mivel a reginei érsek jogaihoz tartozott a calábriai püspököket felszentelni, sőtt megerősitni is, e dolog azt eredményezé, hogy a többi egyházakban is latin püspökségek rendeltettek, *a*) nem sokára egy vegyes ritus támadt, és a latin püspökök ritualis helyettesek által kormányozták a görög alpapságot, és népet. *b*) A calábriai, és siciliai

---

a) Morisán Józef reginei érseki egyház kanonoka 1768ik évb. kiadott „Diatriba de protopoppis graecorum" czimű munkájában a görögszertartás olaszhoni hanyatlásának okát (13 fejez 247 lap.) keresi az ottani görögpapokban, kik elhanyagolván a görögnyelvet, mindegy késztették a latinpüspököket arra, hogy ezek az eredetileg görögparochiákra latinpapokat rendeljenek, de ezen általa felhozott ok nem egyezik meg azokkal, mellyeket (13ik fejezetb. 233 lap. és 11ik fej. 230 — 232 lapon) felhoz, mert bejövén mint a metropolitai, mint a többi püspöki, székekbe lassankint a latinegyedek, a görög presbyterek szükségkép a latinritus elfogadására készitettek, s hogy a görögnyelvet elhanyagolják, az a latinpüspökök akaratjával megegyezett. Azért őszintébb Morisán midőn azon munka 15ik fejez. 29ik lap. igy ir: Calabriában a görögritus hanyatlásának a főbb oka az, hogy a görögpüspökök helyébe latinok rendeltettek.

b) 14ik Benedek pápa (de synodo dioec. l. 2. c. 12) ezeket irja: valaha a rom. pápák a görögpüspököket, mint apostoli helyetteseket a rom. széknek közvetlenül szokták volt alárendelni, de innen a latin, és görögpüspökök közt versengések támadtak, 4ik Pius pápa megrendelé, hogy az olaszhoni görögöknek semmi czim alatt ne legyen sajátritusu püspökjök, hanem az ottani latinpüspöktől kormányoztassanak, (irja tovább) a rom. sz. szék sokszor megengedé, hogy a melly városban latinpüspök létezik, abban a görögritusu hivek sokasága miatt lakhassék görögpüspök is, de (ugymond) vajha ez soha ne történt volna, mert ez a latinritus rövidségével esett. — —

egyházakban végre a szertartás ugy állapitatott meg, hogy az oltárikenyér kovásztalan legyen, az egyházi öltönyök pedig szinte a latin ritus szerint legyenek elrendezve, és ez 13ik század óta, 16ik században pedig a rom. ujnaptár is behozatott ezen egyházakba. Miután tehát ott annyira szünni kezdene a görögszertartás, az ottani latinpüspökök a rom. udvart arra szorgolták, hogy többé ezen vegyes ritus ne szenvedtessék, s a görögpapok többé ne szenteltessenek, azonban görögritusu barátok jelenleg is vannak Calábriában kik a világipapok hiányában, mivel házas papok nem szen-

---

8ik Kelemen pápa megrendelé, hogy az olaszhoni latinpüspökök kormánya alatt létező görögök sajátritusu püspöktől vegyék fel a sz. rendeket, ki ugyan megyés ne legyen; hanem csak a görögpapok szentelésére szolgáljon, mi végett egy ollyat Calábriában is, kik a görögpapokat szentelhessék. — Igy tehát az olaszhoni görögök jelenleg a latinpüspököktől függnek. Leo Allatius (de perp. or. et occid. eccl. cons. l. 3. c. 11. 1092 lap.) szinte ezeket irja, hozzáadván, miszerint némelly görögök olaszhonban a rom. pápák engedelméből latin püspöktől is szokták felvenni a sz. rendeket. 14ik Benedek pápa emlitett munkájában azt irja a 4ik lateráni közgyülekezet 9ik szabálya szerint a görögök általán latin ordináriátusoktól függnek, kiknek számára ritualis helyettest tartanak, de az ő utóda 14ik Kelemen pápa ezen szabálytól elállott, és az olaszhoni görögökön kivül, a többieknek sajátritusu püspök adandását megrendelé. Az emlitett 14ik Benedek az olaszhoni görögökre nézve azt határozta, hogy a latinpüspökök a görög presbyterek által megbérmálttakat ujolag bérmálják meg, mivel ugymond az olaszhoni görögpresbyterek a bérmálhatásra soha sem voltak a pápától felhatalmazva. L. Tompa de Rit. p. 2. 111 lap. vesd ösze 1sö korszak 58 §. b. alatti jegyz. Azokra nézve pedig, kik görögszertartásosan vették fel a lectori rendet, azt rendelé, hogy ha nagyobb rendeket a latinpüspöktől fel akarnák venni, az aldiaconi rend előtt pótoltassék ki bennök a három hiányzott aprórend, melly a görögöknél nincsen. L. Constitutio etsi past.

vedtettnek, lelkiekben ellátják a még hátralévő kevés görüglelkeket. — Végre azon görögök, kik 1453ik évtől Olaszhonban letelepedtek, a görögritust sokáig megtartották, de jelenleg ezeknél is holmi vegyes szertartás divatozik.

7. §. Orosz egyház állapota.

Jeremiás konstantinápolyi patriárcha 1578ik évb. az oroszbirodalmi részekre jött, hogy segedelmet nyerhetvén, a patriarchális székét, mitől őt a törökök megfoszták, kiválthassa, s azért is Onesifort kiovi metropolitát, kitől semmit nem nyerhete, letévén, Rahoza Mihálynak catholicusnak annál is inkább átadta a rangot, mivel maga is az unióra hajlandó volt, de ettől sem nyerhetvén semmit, 1589ik évb. a moskvai patriarchatusnak alapot vetett, mitől az oroszegyház egész 1722ik évig, a mikor n. Péter császár zsinatot rendelt, kormányoztatott, és pedig függetlenül a konstantinápolyi patriárcha joghatóságától. Ambár pedig a moskvai patriarchák nem egyesülteknek tartattak, még is közülök ketten Ignácz, és Nicon a rom. egyház egyességében haltak meg. Possevin Antal jesuita 13ik Gergely pápától Lengyel-, és Oroszországokba a végett küldettvén, hogy az oroszok, és Báthory István lengyelkirály közt a békét kieszközlené, ez alkalommal alsó Russiában, és a lengyelkorona alatti tartományokban az uniót, sőtt a latinszertartást szerencsésen előmozditá. Rahoza Mihály kiovi metropolita pedig 8ik Kelemen alatt Rómába utasitott követek által a sz. uniót megállapitá, s e pápától a lengyeltartományokbani oroszpüspököknek a latinokkal egyenlő jogokat kieszközle. Allatius (de perp. eccl. or. et occ. cons. l. 3. c. 8. 999 lap.) irja, miszerint e pápa corcyrei Pétert olaszhoni görögpüspököt az előmozditandó unio dolgában többször az oroszokhoz utasitá, felhatalmazván őt a latin liturgia szolgálhatására; — de a konstantinápolyi

görögök az oroszok unióját mindig háborgatták, s az oroszok közt lázadásokat támasztván, sok egyesült papok halálának okai voltak, illyen volt Velamin metropolita, kit 8ik Orbán pápa unio athlásának, egyház oszlopának, s Russia Athanázának nevezte, illyen volt Josafát vitebeski püspök, kik ketten az unióért vértanui koszorút nyertek. Azonban nem csak a konstantinápolyi görögöktől, hanem némelly catholicusoktól is sokat szenvedtek az alsó russiai és lengyel országi oroszok, főleg pedig a jesuitáktól, kik mintha titkos utasitással el lettek volna látva, a görögritus iránti megvetést, az iskolákban, és magán összejövetelekben is az ifjak szivébe cseppegtették; a) sőtt Lengyelországban az egyesült püspökök a tanácsosok számából kitörültettek, tizedeik a latinok által elfoglaltattak, és a

a) Lásd informatio Pauli Mayer Juris utriusque Doctoris, notarii apost. Jur. civ. Professoris a. 1772. — Azonkivül proiectum eradicandi in Polonia ritum graecum a 1717. -- A görögritusnak megvetése, és gúnya más országokban is divatos volt azok előtt, kik tudomány nélküli buzgalmuk mellett az egyházi régiségeket nem ismerve, azon szertartást hibásnak nevezik; mi ha igaz lenne, miután bizonyos, hogy 3ik, 4ik században még a nyugoti egyházban is azon szertásos szokások léteztek, mellyek ma léteznek a keleti egyházban; akkor mondanunk kellene, hogy nem csak sz. n. Vazul caesariai, aranyszáju János konstantinopolyi, sz. Athanáz alexandriai érsekek, mint keletiek, hanem Osius cordubi, püspök Melchiádes 1ső Silvester, és Siricius római pápák is hibás szertartást követtek, s illy következetlenségbe bonyolodnak a tudomány nélküli buzgolkodók! Klein Sámuel a házasságról kiadott értekezésébeu (4ik lap.) ezeket irja: „mihi ipsi dum praelectiones Hist. eccl. in universitate Viennensi audirem, contigit, ut in scholis Professor loquens de S. Basilio M. Oecumenico Doctore aiebat: „S. Basilius M. Domini mei magnus Sanctus est, et dum ego ipsius scripta lego, ac si in coelis versarer, sed denique graecus, et graeci omnes nequam sunt.“

latinritusra erőszakos térítgetések történtek, mit Sik Orbán pápa megtiltott. (L. Malinószky Umrissen des hierarchisch. Zustand der Ruthener.) — 1729 évb. a kióvi érseki szék a lembergivel összeköttetett, és a metropolitai rangot ennek engedé. — Nagy Péter császár Párisban mulatván, sorboniai a tanárok által a rom. egyház birodalmábani unio általános felvételére szorgoltatott, s bár ő ennek ellenére nem volt, de a muszka püspökök azt elfogadni nem akarták. 1839 évb. Podoliában több egyesült püspökök négy millio hiveikel együtt a schismára átmentek, miután az ottani latin barátok őket minden uton módon a latinritusra szoritanák, a mostani Miklós császár pedig az uniót birodalmában megszüntetni igyekszik.

Nagy Péter császár *b*) a moszkvai patriarchának határtalan hatalmától menekülni kivánván 1722ik évb. egyházi zsinatot rendelt, mellnek tiszte lenne minden egyházi dolgokat elintézni, és kormányozni, függ ez a császártól, elnöke az oroszbirodalmi metropolita, a néprendüek közül pedig másik elnök a császár felhatalmazottja, az oroszbirodalmi püspökök e zsinat kormányától függvén, a metropolitának nincsenek alárendelve, s igy ezen birodalmi érsekek nem joghatósági, hanem csak tiszteleti elsőbbséggel birnak. Az alpapság n. Péter császár idejétől a tudományokba nagyon előhaladt.

Szakadási, és eretneki felekezetek az oroszbirodalmi egyházban ezek: 1-ör Raskolnikok, kik 16ik században

---

b) N. Péter idéjeig az oroszbirodalmi fejedelmek, czároknak, az az királyoknak neveztettek, n. Péter első volt, ki Imperator, vagy császár czimet vett fel, de sokan nem értvén a régi szlávnyelvet az oroszfejedelmeket jelenleg is czároknak nevezik, holott e szó csak királyt tészen, s azért is a sz. irás szlávforditásaiban a király czárnak ejtetik ki, s a magyarhoni ruthenek is apostoli felséges királyunkat czár nevezettel czimezik.

azon alkalommal támadtak, midőn a sz. irás azon hibáktól tisztitattnék, mellyek abba bécsusztak a görögből készitett forditás idejében, mert találtattak ollyanok, kik a régi forditás mellett maradván, az ujforditás elfogadóit ujitóknak nevezgetvén, magukat a köztestülettől elszakiták, s e miatt raskolnikoknak, elszakadtaknak neveztettek, ezek több felekezetekre oszolván, az oroszegyháztól nem ugyan a hitczikkekben, hanem csak a külszokásokban különböznek. Kozákok, vagy is régi kazárok (kozárok) többnyire ezen felekezethez tartoznak. 2-or Philiponistak, kik a kolostori előjáróságot nem nyerhető, és ezért szakadást csináló oroszbaráttól veszik eredetöket, ezeknek templomaik nincsenek, s a többi oroszegyháziaktól a hitczikkekre nézve is eltávoznak. 3-or Duchoborczok, kik a sz. Lélek Istenségét és a sz. Háromságot ostromolják.

8. §. Magyarhoni ruthenek.

Bekövetkezvén a reformátio, a magyarhoni ruthenek közül Bocskay, Bethlen, és Rákoczyak által sokan erőszakoltattak is a protestáns vallás elfogadására. Hogy pedig magukat a cath. egyházhoz tartozni nyilván megmutassák, Parthéni Péter sz. Vazul rendén levő szerzetes vezérlete alatt 400 pap a nép nagy tömegével 1646ikban Ungvárt a rom. egyházzal egyesületét nyilvánitá, s Péter nem sokára a magyar-orosz egyház püspökének kineveztetvén több vármegyéket *a*) vett püspöki kormánya alá, s 1648ik évb.

a) A munkácsi megye 1810ik évb. végrehajtott felosztása előtt, mi által abból az eperjesi püspökség kiállittatott, és a n. váradi egyesült püspöki megyéhez 70 parochia elszakittatott, több vármegyékre terjedett, mint jelenleg. Kamelis püspök naplójából világos, miszerint a 17ik század vége felé még Debreczenben, Szolnok, és Heves vármegyékben parochiái voltak e megyének, sőtt az egri görögritusu parochia, melly ráczok-

már n. Szombatban a nemzeti zsinatban jelenvolt, mint ezen gyülekezet ügyirataiban olvashatni Péterfynél. Utóda Taraszovics nem akarván elfogadni a református vallást, Rakóczyéktől sokat szenvedett. Hogy pedig annál szilárdabb legyen az unio, az apostoli sz. szék 1698ik évb. Camelis Józefet rom. görög barátot apostoli sz. szék helyettesi czim alatt külde munkácsi püspöknek, s mivel Munkács

---

ból állott, Bizanczy püspök idejeig egyesült volt, melly időben látván a ráczok a munkácsi püspöknek az egriektőli erőszakolt, s sok viszálkodással járó függését, az uniótól elállottak, és nemegyesült papot hoztak be. Voltak e parochia körében oroszok is mindenkor unitusok maradván, s lassankint latinokká olvadván. Mánuelnek utóda volt János püspök, ki alatt az egri ráczok az unio iránt ugyan hajlamot mutattak, de azt Eszterházy Károly egri püspök erőszakkal akarván kivinni, a jó szándék csirájában elfojtatott. — A szepesi oroszokat még 1662ik évb. Párthéni Péter az esztergami érseknek kormánya alá adta által, ki azokat a szepesi káptalan egyéneiből kinevezett helyettesnek kormányára bizta. — E papság 1687ik évb. Széchényi György primástól azon pártfogást kapta, miszerint görögritusát szabadon gyakorolhassa.

Egyébiránt a munkácsi püspökök ezentul is fentartották maguknak a szepesiek feletti jogaikat, mert Józef püspök 1701ik évb. biztosai által nállok egyházi látogatást tett, s tőllök cathedraticumot is szedett, ezt tette Blasovszky püspök is, sőtt Mánuel inté őket, hogy ritusaikról ne feledjenekel, Bizanczy ismét egyházi látogatást végzett nállok. — Azonban mivel a szepesi latinpapságtól sokat szenvedtek, s tapasztalták miszerint a sok átmenetek által szertartásuk hivei majd nem elfogytak; kivánságuk szerint a szepesi püspök kormánya alúl felmentetvén, 1787ik évb. a munkácsi püspök kormányára bizattak azon öt parochiákkal együtt, mellyek Sigmond király idejétől a lembergi püspökséghez tartoztak; nem különben Gömör, és Torna vármegyékben kebelezett parochiák, mellyek Párténi idejétől eleve az esztergami érseknek, utóbb a fel állitott rozsnyai püspökséghez tartoztak, ez időben visszaigtattak a munkácsi püspökséghez.

városa az egri megye körében esett, hogy a 4ik lateráni közgyülekezet szabályai ellen egymegyében két cath. püspök ne látszassék létezni, nem munkácsi, de sebastei püspök czimjére szenteltetett fel. *b*) Ő előtte nem kivánták még az egriek magoktóli függését a munkácsiaknak, de miután ő Magyarhonba jött, az egriek 1sö Leopold királynál kidolgozták, miszerint Kamelis Jósef a királyi levélben, mellyben püspöknek kineveztetett, 1690ik évb. mint egri püspöknek szertartásos helyettese tétetett ki. *c*) Melly czim az apostoli sz. szék helyettese czimjével épen össze nem fért, hogy a pápa helyettese, legyen egyszersmind az egri püspök helyettese is. Jósef püspök Kolonics Leopold primással még Romában megismerkedvén, annak segedelmével sok üdvös javitásokat, és intézkedéseket eszközlött megyéjében, Homonna, Varannó, Sztropkó városokban zsinatokat tartott, hol papjai mindenkor tanusitgatták a rom. egyházzal kötött uniót, sőtt Kamelisnek a n. váradi tájékról is sok oláhpap esküdt engedelmességet, s végre 1692ik évb. Munkácson tartott zsinatban az egész orosznép megerősitette az uniót; élte vége felé Jósef püspök Sáros vármegyébe vette magát s 1704ik évb. Eperjesen temetetett el. Utódának Hodermarszky Jósef kineveztetvén, pápai megerősitést nem nyerhetett, és mint munkácsi apát halt el; s még ennek éltében Bizantzy neveztetett

b) Igy Mánuel püspök is a rossei püspökség czimjére szenteltetett fel,

c) Kamelis Jósef idejétől minden munkácsi püspök egész Bacsinszky Andrásig az egri püspökök által ritualis helyettesnek tekintetett, melly czim a királyi kinevezőlevélben Blasovszky püspök idejeig ki is tétetett. János püspök alatt sok kellemetlen, s botránytellyes viszálkodásokra adott ez alkalmat, Barkóczy, és Eszterházy egri püspökök, kik az oroszegyházakat, mint ordináriusok látogatták, külszemélyeskedésekre is fakadtak a munkácsi püspökök ellen.

ki püspöknek, ki az egrinek mint igényelt rituális helyettes engedelmességi, és függési esküt tett, mire utódai egész Bacsinszky Endre idejeig erőszakoltattak. Olsavszky Mánuel püspök alatt Sophronius nevezetű kóborbarát az egyesült orosz-, és oláhnépet az uniótól eltéritni igyekezett, kit Mánuel elüzvén, a népet lecsillapitá, és az unióban megerősité. Egész 14ik Kelemen pápa idejeig a munkácsi püspökök helyettesei voltak az apostoli sz. széknek, de e pápa az oroszoknak saját, és rendes tekintélyű püspököt adni elhatározott, és Mária Therésia alatt 1771ik évb. a munkácsi megyét szabályositotta, (canonisavit) vagy is az egriek igényelt függésétől mentnek, s különleges megyének nyilvánitotta, bár mit is miveltek az egriek, kik e szándéknak erősen ellenszegülvén, a munkácsi püspököket s a rom. sz. szék helyetteseit, addig csak saját rituális helyetteseinek tekintették. Mária Therésia munkácsi püspöknek 1772ik évb. kinevezte Bacsinszky Endrét, s őt utódaival adományositó jószággal ellátta, ez Munkácsról, hol még 1753ik évb. kezde a püspöki-lak épülni, lakását Unghvárra tette által. *d*)

9. §. Oláhegyház.

A 15ik század közepe táján a florenczi zsinat végeztével, mellyen jelenvolt Demjen a havasalföldi oláhérsek is, a rom. egyháztól azon főbb okból kezdtek idegenkedni az oláhok, mivel e zsinat után a konstantinápolyi görögök ismét elválván a róm. egyháztól, az oláhokat is maguk után hurzták, mi annál is könyebben történt, mivel a milcoviai

d) Bacsinszky püspök mindeneket elkövetett, megyéje boldogsága előmozditandása végett, többi közt 1802ik évb. kérte a Felséget, miszerint a hazai törvények értelmében az orosz, és oláhnép nem latin, hanem saját püspökének fizesse a tizedet, mi azonban nem sikerülhetett.

püspökség, mellynek az erdélyi, és moldvai oláhok alá voltak rendelve, a florenczi zsinat ideje körül végkép elenyészett. Sőtt ez időtájban az ottani oláhok a törökbirodalom adózóivá levén, a nyugotiakkal nem közlekedhettek, és kiütvén a reformátio, az erdélyi fejedelmek mint Zápolya Sigmond által az unitárius, Rákótzyék által pedig kalvinus vallásra szorgoztattak. E körülmények közt nem hamarább lehettek a rom. egyházzal ismét egyesültek, mint a mikor az austriai ház kormánya alá jutottak. A reformatio idejében (Lampe hist. eccl. hung. et trans. 644 l.) az oláhok közül sokan átmentek a protestansvallásra, mit Mármaros vármegyének, (melly 1618ik évtől Mária Therésia idejeig Erdélyhez tartozott) oláhairól is kell értenünk, kik azonban mint reformatusok (Lampe 611ik l.) csak 1625ik évb. vették fel az uj gergelyi naptárt. Az erdélyi reformátorok (Timon epit. rer. hung. 146 lap.) hogy a görögritusuak kedélyeit az uj vallás elfogadására meglágyithassák, az uj istenitisztelet módját 1554ik évb. görögül adták ki. Az oláhnép körülményeit összevéve (Poemation de secunda legione valach.) világos, mikép ezen népnek sokáig kellett tudatlanságban heverni, mivel a florenczi zsinat után liturgicális könyvei szlávnyelven, mit ez nem értett, valának irva, sőt a papok is e népnél szláv nyelven végezvén az isteni tiszteletet, annak illő tanitást nem adhattak; a florenczi zsinat előtt pedig az oláhpapság kéntelen volt maradni tudatlan, mert az Árpád nemzetségű királyok alatt a latinritusra huzatván, s azt elfogadni nem akarván megfosztatott jövedelmeitől, tizedeitől, mint a müveltség eszközeitől, mind ezeket szenvedte még sulyosbban a reformátio idejében, a mikor Erdélyben eltiltatott minden vallás a reformátuson kivül, — a rom. catholicusok ottan idővel ugyan felemelkedtek, de az oláhok háttérbe szoritattak, bár azon föld eredetilakosai lennének, mert alkalmatos férfiaktól azért megvalának fosztva, mivel a legnemesb családok, mellyek hajdan az

oláhrituson voltak, jelenleg már rom. catholicusok, vagy reformátusok.

Már az előbbi korszakban emlitettük, mikép az erdélyi, és moldvai oláhoknak a milcói püspökség elenyészte után saját püspökségeik keletkeztek. Rákótzy György hogy őket a reformatus vallásra készithesse, liturgicális könyveikbe 1643ik év körül latinbetüket visszahozatni igyekezett, de az erdélyi lázadó fejedelmek lecsilapitása után az oláhok a cath. egyházhoz kezdtenek szitni. Az erdélyi oláhérseknek Gyula fejérváron volt lakhelye, de ezen érsekség a 18ik század elején fogarasi egyesült püspökségre változott, mert Kolonits Leopold esztergami érsek közbenjárására 1697ik évb. az erdélyi oláhok Theophil gyulafejérvári érseknek példája után menvén, az uniót felvették, s mivel Gyulafejérváron az erdélyi latinpüspök lakott, hogy egy városban két cath. püspök ne legyen, alapittatott a fogarasi püspökség, és Theophilnek adatott, ezt 3ik Károly király Szamosujvár uradalmával adományositá. L. Szvorényi decr. synod. eccl. hung. 288 — 296 lap. Báró Klein Ince fogarasi püspök szamosujvári uradalmát a balásfalvival elcserélte, s oda püspökilakát is általtette, s innen van a balásfálvi püspök neve. Ezen püspökségnek mindannyian alárendeltettek eleve az erdélyi oláhok, de egy banátusi Bessárion nevű, és egy másik moldvai kóbor szerzetes Sofronius az unitus nép közül sokat elcsábitottak, és nagy lázadást eszközöltek, *a*) mellyet máskép lecsilapitni nem lehe-

a) A jesuiták, kik ott az unióval együtt a latinritust erőszakkal kezdték terjeszteni, legfőbb alkalmat szolgáltak a nép ingerültségére, mert Sophronius, és Bessárion azt suttogták az unitus népnek, miszerint az unio csak ürügye a latinritus behozatalának. Baró Klein fogarasi püspöknek kineveztetvén 1743ik évb. Mánuel munkácsi püspök által felszenteltetett, a pápától engedvényt nyervc azon felszentelést egy püspöktől is felvehetni, Klein a rituális valtoztatásokat nem engedvén a jesui-

te, hanem az ujolag elszakadtaknak különös nem egyesült. püspököt adni szükséges volt.

Mármaros vmegye Betlen Gábor által 1618ik évb Magyarhontól elszakittatván, Erdélyhez csatoltatott, s igy a munkácsi püspökségtől elesett, melly okból Erdélyből jövő püspökök által kormányoztatott, és elláttatott egy ideig a lelkiekben, millyenek voltak Sztojka Jósef, és Dosotheus. Hodermárszky Jósef munkácsi püspöknek kineveztetvén, és a pápai megerősitést nem nyerhetvén, Mármarosban az uniót terjesztette, s azt annyira előmozditá, miszerint Bizanczy püspök már egyházi látogatást végzett ottan. Hodermárszky Prokop 1716ik évb. Dosotheus nem egyesült püspököt, ki Mármárosban az uniót háborgatta, kieszközlött királyi parancsnál fogva igyekezett joghatósági gyakorlatától eltiltani, de a szigeti város előjárói az egyesültek igényleteit pártolni nem akarták, mi okból ép 1724ik évb. lehete Prokopnak Mármarosban megállapitani főleg az oláhok közt az uniót. Igy Bizanczy püspök részére Hodermárszkyék vitték ki az uniót Mármarosban, a hol Procop első helyettes is volt, de a fogarasi püspökök min-

táknak, ezektől Rómába mint schismaticus feladatott, hova is a pápa által megidéztetett, az alatt pedig a jesuiták kedvök szerint intézkedvén, azt eszközlötték, hogy a néplázadás ismét kiütött, és Mánuel 1745ikben mint királyi biztos Erdélybe ment azt lecsilapitandó, és mivel Klein nem jött vissza, ő tervezteteti erdélyi püspöknek, a mit ugyan magától szép móddal elháritott, de a csend kieszközlésére mint királyi biztos még kétszer járt Erdélybe. — A fogarasi püspök lekhelyén egy jesuita folytonosan tartózkodott, mint egyházi ügyek hallgatója, vagy inkább mint unio felügyelője. Klein helyébe püspöknek neveztetett Aaron Péter, ki Mánueltól 1754ik évb. felszenteltetvén, a jesuiták előtt kedvesb volt. Ennek utódát Rednik Athanázt 1763ikban ismét Mánuel szentelte. Babb János fogarasi püspök Balásfalván káptalant, és gymnásiumot alapitott, s az uniót leginkább előmozditá.

denkor visszakivánták Mármarost, melly igénylet azonban 1736ik év után, mikor Mármaros polgárilag is Magyarországhoz csatoltatott, nem vala kivihető.

Hogy a n. váradi tájékon lakó oláhoknak sz. István alatt püspökök volt, nem tagadhatni onnan, mivel bár ezen király alatt a morisei görögpüspökség (3ik korszak 8ik §.) elenyésztetett, még is Ganóczy szerint (disertatio de S. Ladislav) azon püspök más helyre vette magát az ottani görögritusuakat kormányzandó. — Sz. László még mint vezér egy kun által elragadott leányt n. váradi püspök leányának gondolá, miből kihozza Ganóczy, (71 l.) miszerint akkor n. váradi tájékon az oláhpüspöknek lakhelye volt, azonban ha azon leányt sz. László n. váradi püspök leányának gondolá, és ez Ganóczy szerint nem volt latinpüspök, akkor sz. László mint vezér idejében bent Váradon lakott az oláhpüspök, *b*) s valamint sz. István idejében a moriseni görögpüspök kiigazittatott, ugy ez sz. László mint már király idejében történt a n. váradon lakó oláhpüspökkel is, ki ezuttal Belényesen telepedett le, s már 1205ik évb. őt János kalocsai érsek metropolitai joghatósága alá vonni kivánta. (3ik korsz. 9. §.) — A megszüntetett belé-

b) Ez lehet az oka, hogy a n. váradi latin megyebéliek ma sem tudhatják az első 19 püspökeiket. Első püspök, kiről valamit tudhatnak elöjön 1111ik évben Kálmán király alatt Sixtus nevezetű, és utánna Valter; ezeknek elődiek valószinüen oláhpüspökök voltak, kik sz. László király alatt püspöki széköktől megfosztatván Belényesen huzták meg magukat, s onnan van, miszerint a n. váradi latinpüspökségnek alapitojául sz. László király tartatik. — 1844ik évi n. váradi latin megye névkönyvében az egyesült görögritusuak felmennek 125,213-, nem egyesültek 139,272-, latincatholicusok 66,482re. Már hogy annyi temérdek oláhlelkek, mellyek száma ma is tetemesen felülhaladja a latinokét, s mellyekből sz. István idejétől sokan a latinritusra, és reformátiora átmentek, saját ritusu püspök nélkül hágyattak volna, az ugyan nehezen hihető!

nyesi püspök jószága a n. váradi latin püspökséghez csatoltatott. — Miután 1ő Leopold királynak az unitus papság kiváltságait tárgyazó levele Benkovics Jósef n. váradi püspök által kihirdettetett, több n. váradi tajékon lakó oláhpapok Kamelis Jósef munkácsi püspök, és utódai előtt felvették az uniót, s ez idő óta a n. váradi latin káptalanban vicariátus támadt az oláhok részére, s az unio naponkint gyarapodott. Ezt azonban háborgatni kezdték az aradi rácz püspökök, millyen volt Joánovics Vincze, és Antenoevics Isaiás, ki 1733ik év körül az unitus oláhok felett joghatóságot is gyakorlott, királyi parancsnál fogva merényeitől eltiltatván. Nem sokára Kovács Meletius 1748ik évb. kineveztetett oláhok vicáriusának, c) kit Sinesius aradi rácz püspök akadályozá joghatóságában. Patatich Ádám, ki n. váradi latinpüspöknek azon meghagyással (Keresztury hist. episcop. m. varad par. 2. 149 — 155 lap.) neveztetett ki, hogy jövedelmeit főleg az unio terjesztésére fordítsa, és az oláh rituális helyettest minden kitelhető szeretettel ápolja; szép bánás módja által (Pray spec. hier. eccl. hung. par. 2. 201 l.) 11 oláhfalut unióra téritett. Igy terjedvén n. Várad körül az unio, Mária Theresia az oláhoknak különleges, s saját ritusu püspököt a latintól függetlent adni eltökéllett, s bár a n. váradi latin püspök ezt, a mennyiben kevés egyházi alattvalói lévén, maga is elegen-

c) 14ik Benedek pápa (de synodo dioec, l. 2. c. 12, 54 és köv. lap.) emliti, miszerint midőn 1746 évb. a n. váradi püspök, kinek megyéjében sok görögszertartásu oláhok vannak, a pápától segédpüspököt kért volna; kihallgattatván erre nézve a kalocsai érsek, Mária Therésia egyeztével Kovács Meletius neveztetett ki segédpüspöknek, felmentést nyerve azon szabályszerűtlenségtől, mit magára huzott a szakadás, és eretnekség által. — Kineveztetvén Kovács rituális helyettesnek 1748ik év körül Mánuel munkácsi püspöktől Pótson vette fel a püspöki rendet, teganei püspökség czimére, de megyés püspök nem volt, 1770ik évb. meghalálozván.

dő lenne az oláhok kormányzására, szükségtelennek állitá, mindazon által e fejedelem 1775ik év körül a n. váradi oláhvicáriátust független, és megyés püspökségre emelé, és arra Drágosy Mojsest nevezé ki; de 6ik Pius pápa addig e püspökséget nem akará szabályositni, mig annak adományositásáról támasztott kérdés el nem döntettnék, mi eldöntetvén, a pápa e püspökséget 1777ik évb. törvényes megyének nyilvánitja, és arra Drágosyt megerősiti, ki e szerint első n. váradi megyés püspök volt, s második József 1781ben e püspökséget a belényesi uradalommal javadalmazta. — Vulcán Sámuel püspök egész helységeket megtéritvén, az unio dolgában legtöbbet tett.

10. §. Körösi egyházi megye.

A Tót, Horváth-, Dalmátországokban valamint Serviában, és Bosniában letelepedett szláveredetű nép a 9ik század óta görögszertartásu volt, de 13ik században 3ik Incze pápa idejétől a latinszertartásra szorgoltatván, latinpüspökségek alapitásának alkalmat adott, illy püspökség a bosniai, vagy diacovári, és sirmiai, mellyekben eleve kevés számu latin hivek léteztek, illyen a corbávi, és zengi, mert amabban felállitásakor hét, ebben pedig négy parochia volt. Ezen régi ráczokhoz, vagy ilyrekhez 15ik század óta a Törökbirodalomból Dalmát-, Tót-, és Horváthorszagba uj szlávgyarmatok csatlakoztak, sőt Magyarországba is bőven elterjedtek, s az általok alapitott görögszertartásu püspökségek mint: az aradi, budai, versetzi, temesvári azon 15ik századtól veszik eredetöket.

Domitrovics Péter zágrábi püspök alatt 1600ik év. körül Dalmát, és Tótországban uj rácz gyarmatok telepedtek le, mellyek által a varasdi generálatus megnépesittetett. Ezek (Kerselics szerint) olly könnyű módon téritettek a latinritusra, hogy olly falvakban, hol addig egy latin

nem volt harmincz év alatt mind latinritusuak lettek. Domitrovics alatt bejövőknek Vratanya Simon szerzetes volt az igazgatója, ki a felvett unio után a Domitrovics által épittetett marchai zárdában sz. Mihálytól czimzett apáttá lett, és 1611ik évb. 5ik Pál pápa által püspöknek felszenteltetett, s Domitrovics jószágából Ivanich nevezetű uradalmat nyert. De felszentelése csak a svidniczei czimzetes püspökségre történt, valamint Kamelisé, vagy Kovátsé, s Kerselics nyilván mondja, miszerint Vratanyát Domitrovics csak ritualis helyettesének nézte, ambár 5ik Pál pápa bullája, s 2ik, 3ik Ferdinánd királyi levele egyebet mutatnak. S mivel Miakits Gábor rom. pápa által felszentelt svidniczei püspök magát a zágrábi püspök helyettesének nem ismerte, Bonkovics Márton zágrábi püspök a sz. szolgálat foglalkozásitól eltiltatott, sőt mind schismaticus, és néplázitó a királynak bévádoltatott, s 1677ik évb. megtömlöczöztetett; azért is a zagrábiak közbevetésére ennek utóda Zorchich Pál a kir. kinevezési-levélben zágrábi püspök helyettesének nyilván kiiratik, s mint ollyan esküt is tett; ez püspökségéhez Pribics uradalmát nyerte, és Zágrábban seminárium ot épitett. Illy függés valamint egy részről tágutat nyitott a latinritus terjesztésére, ugy a nemegyesültteknek alkalmat adott azon szemrehányásra, mintha az unitusoknak igaz püspökjök nem lenne, miután ez csak a latintól függő, igy a további téritéseknek az utja elzáratott. *a*) A 18ik század elején a svidniczei czimz.

---

a) Elfoglaltatván 1688ik év körül Totország a törökök által, az ottani egyesülteknek a svidniczei püspökkel minden közelkedésök elzáratott, holott az egész népség görögegyesült volt, ez okból Iső Leopold király Kolonits primás javallatára Rajics Longint nevezéki sirmiai egyesült püspöknek, de a zágrabitóli függéssel. 1694ik évb. a nem egyesültek ott is az unitus szerzeteseket, sőtt magát Lyubibratics Péter püspököt zárdáikból kiüzték; bár pedig ez mindenütt segedelmet keresne 1705ikben

püspökséghez csatoltatott a platei czimzetes püspökség azon alkalommal, midőn Turkinovich platei püspök svidniczeinek kineveztetett volna, Kamelis Józseftől 1701ikben felszenteltetvén; — Vuchinich György mind a két czimre felszenteltetvén, munkácsi Bizanczy előtt esküdt pápának tartozó engedelmességet. De a Carloviczi metropolita az uniót háborgatván, 1733ik évb. Vuchinich halálával nemegyesült egyént akart tenni svidniczei püspöknek, s ez bár nem sikerűlt, azonban a nemegyesültek az unitusok kolostorait elfoglalták, és a szakadás mételye mindenütt elterjedt. (artic. 46. §. 4. 5. a. 1741) És mivel az egyesültek mindig fogytak, a munkácsi megyéből mentek oda missionáriusok, millyen volt Bulyko Gergely, és Palkovics Gábor, ez Romában végezvén a hittudományt a schic elburgi járásban terjesztette az uniót, és Mária T. által svidniczei püspöknek neveztetett ki, Mánuel munkácsi által drusiparei püspökség czimjére felszenteltetvén, Zágrábban, Rómában nevendékpapokat neveltetett, Marcha apátságot a nem egyesülttektől visszavette, és nem sokára Pereszeka jószággal felcserélte. Ennek utóda Bozsicskovics Vazul alatt, kit szinte Mánuel szentelt fel püspöknek, a nemegyesültek az uniót minden uton elfojtani igyekezték, mi végből Mária Theresia a svidniczei püspökséget szabályositni akarván, azt Kőrösre tette által, ennek ugyan a zágrábi püspök ellenszegült állitván, miszerint e város az ő megyéjében esik, egy megyében pedig két cath. püspök nem lehet, s semmi szükség nincsen az uj püspökség felállitására. De e kifogás ellent nem állhatván, a kőrösi megye 1776ik évb. szabályosittatik, és az esztergami metropolitának alárendeltetik; 2ik Jósef császár e püspökséget

---

minden segitség nélkül elhalván, népe vagy a latinritusra, vagy a szakadásra ment által, és a karloviczi metropolita egész megyéjét elfoglalta.

Tkalecz, és Glogoncza jószágokkal adományositá, 2ik Leopold pedig Körösön a ferenczieк kolostorát és templomát adta néki, és Zágrábban alapitványt tett e megye nevendékpapság nevelésére. Bubánovics püspök holta után nagy tudományu Stanich Konstantin volt általános helyettes, utóbb pedig körösi püspök. — Körösi megye 18ik század vége felé megszaporodott azon orosz gyarmattal, melly Bács vármegye Koczura, és Keresztur helységeibe Zemplinből szállitatott által, ezek eleve a kalocsai érsek kormányhatósága alá adattak, de tapasztalván, miszerint ez szertartásuk rövidségével történik, inkább a nemegyesültekhez mentek a szentségek felvétele végett, miokból a munkácsi megyéből utasittatott hozzájuk egy pap, ki a köztük esett hiányokat kijavitaná, de mivel ez is a latinoktól függött mindenben, a körösi püspökséghez igtattak. *b*)

b) Bacsinszky András munkáesi püspök halála után a magyarországi kormányszékek előtt e kérdés tárgyaltatott, mikép kellessék a görögegyesült megyéket szabályozni; e végett 1811ik évb. Fischer István egri érsek elnöklete alatt Budán ült össze az egyházi kiküldötség, s már mintegy el volt döntve, hogy a kőrösi püspökség, kinek akkoriban egy része a francziák által elfoglaltatott. vicáriatusnak forditassék, és valami más püspök kormánya alá rendeltessék. E tervezetkor a kőrösi megye ürülten lévén, Stanics volt a gener. vicárius, és az egész tervezetet előadott védvekkel semmivé tettte. — A francziák által elfoglalt kőrösi megye részen Napoleon Królevics nevezetü püspököt nevezett, ki magát egyesültnek tetteté. — Stanich alatt 1820ik év körül Galiciából is küldettek missionáriusok Horváthországban uniót terjeszteni, de a népnyelvét, és szokásait nem értvén, miután közülök egy megöletett, a többi minden haszontét nélkül hazament, s igy kevés szaporodással van e megye jelenleg is, alig 15 parochiát számitván. -- -- Hogy általánosan kevésre mehetett az unio terjesztésében fáradozó férjfiak igyekezete Szvorényi Mihály (hist. eccl. vol. 2. 190 lap.) okuladja azon megvetést, mellyet némellyek a görögritus iránt mutatnak, mintha ez nem a régi

11. §. Az egyház jelenállapota a hitetlennek tartományaiban.

Spanyolhonban, és Portugalliában többi felekezetekre nézve a cath. egyház kizárolag uralkodó. Franczia-, Olasz-, Sicilia, Belgium országokban, és az austriai birodalomban a cath. hitvallás bár uralkodó, de ott a többi vallási felekezetek is azonos szabadsággal élnek. Britanniában azonba elnyomattva nyög, bár Irlandban a catholicusok száma az ellenvallásuakat felülmulja. — A görögegyházi hivek Konstantinápolyban 200 ezernél felebb mennek, a jonicus szigetekben pedig 150 erre haladnak. A tulajdonkép nevezett Görögországban, az Archipelágusban, Moldva-, Olah-, Bolgár-, Szerbországban ide vevén Natoliát, és Zoriát, 10 milliomra terjednek a görögritusu hivek. Az austriai birodalomban mint Magyar-, Erdély, Dalmát-, Horváth-, Totországokban, azok száma öt milliomra megyen, oda nem értvén Galiciát, és Lodomeriát. Az orosz-

---

sz. atyák rendeleteiből származna, hanem csak valami önkintes babona lenne, holott e szertartás napjainkban még maga az, melly benünket a régi egyház szokásaira emlékeztett, ugy is más kissebb érdekű, és nem annyira régi világi dolgok legnagyobb becsben tartattnak. Ezen megvetésből eredt erőszakos szorgoltatásokat a latinritusra kárhoztatja, és tiltja 10ik Leo pápa 1521ik évb. (Pray spec. hier. par. 1. 382. l.) Ide járul még az is, hogy mivel az uniót elfogadó görögritusuak 14ik Kelemen pápa rendelkezése szerint, már nem a latin püspököktől kormányoztattnak, hanem saját ritusú s önallásu püspököket kapnak, ha a magyarkorona alatti nemegyesült püspökök hivejkkel együtt az uniora térnének, a latin megyék köreiben uj ordináriusok támadnának, és ezek amár jelenleg egyesült püspökökkel együtt számukra nézve a latinpüspököket felérnék. Magyarországi korona alatt nem egyesült püspökök ezek: az aradi, báesi, budai, erdélyi, carolostadi, pankráczi, temesi, verseczi, és karloviczi, kinek a többiek mint metropolitának alárendeltetvék.

birodalmi egyház hivei oroszokon, muszkákon, és kozákokon kivül laponok, gruszok arnautak, oláhok 33 milliomra, s 150 ezerre terjednek. A mohamedánok kormánya alatt nyögő keresztények nagy elnyomatás alatt alig gyakorolhatják szabadon vallásukat, a palaestinai keresztényeknek ittott elrongyoltt kolostoraik, s egynehány püspökségeik vannak, a téritések ottan életveszélyeztetéssel történnek, mert a mohamedánoknak vallásuktól elállani halálbüntetés alatt tilos, azért a cath. hitterjesztők ottan nem a hitetleneket, hanem csak a nem egyesült görögöket és éretnekeket mint jacobitákat, örményeket, maronitákat téritik. Arabiában kevés keresztény lakik, s a görögöknek ottan egy két zárdájuk van, az ottani, és palaestiniai barátok többnyire Jerusálembe zarándokló keresztények ajánlataiból és az ereklyék eladásából élnek. A török-, perzsabirodalmi keresztények templomaikat tornyokkal, harangokkal el nem láthatják, azokat nem javithatják, és ujakat aem épithetnek a kormány engedelme nélkül, nagy a dózással, és pénzcsikarással sarczoltattnak, kivéve azon szigeteket, és tartományokat, hol kevés mohamedánok laknak, vagy pedig hol saját vallásu előjáróik vannak, mint Moldva-, s Oláh országban.

Az europai laponokat ker. hitre kezdé tériteni 4ik Fridrik Dánia királya, kik jelenleg nagyobb részint keresztények is, de az ásiai határokon, Bessarábiában, Tauriában, és Tanais partján lakó tatárok, és kalmukok még bálványozók, vagy mohamedánok, sőtt még Russiában is sok pogány van, ollyak a cseremiszok, csuvászok, votjakok, kalmukok, morduinok, vogulok, kiknek téritése végett 1712ik évb. Philotheus tobolszki érsek, s utódai hithirdetőket küldöttek ki, s ugyan e végből Erzsébet oroszcsászárnő hitterjesztő egyesületet, s egyéb intézeteket alapitott, azon nemzetek nyelvén hitágazatikönyveket iratott, iskolákat, s tanitókat rendelvén; 2ik Katalin pedig a rom. hitterjesztő

REVÍZIÓ MAGYAR KÁNAAN-SZIGET 19 ALAPÍTVÁNY 1840 KÖRÜL.

egyesületből egynehány papokat kikért, hogy az Oroszbirodalomhoz tartozó tatárok közt a ker. hitet terjesszék, mi végett az astracani küldemény, és Sándor császár iskolákat, és templomokat épitvén, a megtérést sebes léptekkel előmozditák, azonban az oroszbirodalmi ásiaitartományokban, hol 11 millio lakos létezik, csak 8 millio a keresztény. Siberiában 700 keresztény számittatik, a pogányok pedig, és mohamedánok ottan egy millióra mennek. A görög szertartásu hivek Europában, és Ásiában több mint 44 milliónyi számmal vannak.

A chinai birodalomban sanyarú üldözések után oda értve a makói szigetet is hatszázra olvadt a keresztények száma, azonban a mostani hithirdetők hasznos sikerrel működnek a chinai birodalomban. Tibetországban, hol 1712ik évtől fogva capucinok a hitterjesztők, 18 milliomra haladnak a keresztények, Malabariában, Mysura, Carnatica, Madauraországban nagyon ritka a keresztény. Felső Indiában 4ik Fridrik idejétől több hitterjesztő egyesületeket alapitottak a dániai missionáriusok, ott jelenleg az angolok bibliai társulatok által mozditják elő a ker. hitet, a sz. irást honi nyelvre forditván, s annak példányait az ujkeresztények közt, kik ott egy milliomot tesznek, elosztván. Al-Indiában a folytonos üldözések miatt annyira megfogyatkozott a száma, miszerint a tukingi terjedelmes országban, és Cochinchinában azok száma 400 ezernél felebb nem rug. Itt a küldeményeket spanyol-, és francziapapok főleg domonkosiak viszik végbe. Siami országban 300 keresztény, Malacca-, és Birmánországokban 12 ezer catholicus létezik.

Egyiptomban a keresztények többnyire monophysita eretnekek, egy millióra menvén számuk, nem különben Abyssinia, és Nubia tartományokban a keresztények pogány, és zsidó babonával elegyitett vallást követvén, vagy öt millióra terjednek; Tripolis, és Tunis városokban, nem különben Algirben, és a marokkai birodalomban a

keresztények csak némi europai szolgák, vagy kereskedők, és kézmivesek, házaiknál tartván papokat, és imahelyeket. Az Azori, és Kanári szigeteken, és Guineában ötszáz a keresztények száma; Gorea, és Senegallia szigetekben a franczia'k tesznek téritéseket, Kongó, és Bengáliaországban pedig a portugalliai missiok hárommilliom kereszténnyel szaporiták a ker. egyházat, maga a kongói király is e század elején megtérvén a ker. hitre; azonban itten a methodisták, arminiánok, és csehatyafiak is tesznek téritéseket. A Jóreménység fokán a hottentották közt a herrenhuteriánok sokat megtéritettek, itt a hitterjesztők saját kezök munkája után élnek, s a feketék megtéritendése végett alapitott intézetekben oktatják az ifjakat. A zanguebari és monomatopai partokon, hol 17ik századb. egy fejedelem is felvette a ker. hitet, valamint a magadaskári szigetekben is a portugalliai küldemények működnek. A többi africai országokban kevés keresztények mellett zsidómahamedánok, és pogányok laknak.

Az americai spanyolgyarmatokban 17 milliom catholicusból áll a ker. egyház. A szabadstátusokban minden vallásu ember élhet a hitgyakorlati telyes szabadságban. A többi americai részeken nem csak catholicusok, hanem episcopálisták, quackerek, és herrnhuterek is működnek a hitetlenek megtéritésében. — Ausztráliában is e század elején az angolhithirdetők által több szerencsés téritések tétettek, ez alkalommal Pomerius otahaiti király kereszténnyé lett, s miután e miatt alattvalói ellene fegyvert ragadtak legyőzettvén, a ker. hit. felvételére erővel szoritattak. A ker. (akár latin, akár görög szertartásu) catholicusok világszerte 120 milliomra mennek, kikből Europában 98 millió lakik.

De a világ nagy része még hitetlenségbe sinlik, s a pogány vallások e következők: *a*) Saik vallás, melly Sach Nánektól veszi eredetét, e felekezet egy láthatatlan Istent

hiszen, ki semmi külsőlekkel nem imádandó, követői az Indus partjain 9 millióra terjednek. *b*) Vahabiták vallása Abdul Vahabtól veszi eredetét, ki minden isteni nyilatkozványt, következőleg minden próféták, valamint Mohamed küldetését tagadta, ez okból követőit a mahomedánok mindig üldözték. *c*) Budsovallás mellynek követői egy paradicsomi, és egy pokolbeli Istent hisznek, s főleg Indiában, és Japoniában terjednek. *d*) Confutius vallása a fő Istent a jó lelkekkel együtt imádni parancsolja, s Chinában a tudosoknál, s nemesb rendüeknél; ugyanott a Fó vallás a köznépnél, a Lammai vallás pedig a fejedelem udvarában uralkodó. *e*) Sabaicus vallás Zoroaster által zendaveszta-könyvben szerkesztetett össze, és Persiában valamint Indiában is divatos. *f*) Samaicus vallás, bűbájos, és lélekidéző papokat tart, Chinában, Tartariában, Mongoliában, Siberiában, Kamcsatkában számos követőkre talált. *g*) Braminok vallása egy teremtő-, más fentartó-, harmadik mindeneket rontó Istent tart, s az indusnép két harmadát vakitja. *h*) Elvégre legnagyobb terjedelmű vallás a fetischismus, melly az Isten, és az emberek kezei munkájinak, természeti, vagy mesterségi tárgyaknak istenileg hódolni parancsol, és az africai, americai, és ásiai vadnépeknél divatos.

12. §. Zsidókétkedés a Mesiás eljöveteléről.

A zsidók annyi század óta hasztalan várván a Mesiás eljövetelét, annak eljövendése felől kétkedni látszatnak, honnan is Manases rabbi (spes Israëlis czimű munkálatban) így ejté ki magát: „ha sánta lenne is, már eljöhetett volna.“ Ez okból az europai zsidók a Mesiásról szóló ó szövetségi könyveket alaposan kivánván megvizsgálni 1650ik évb. nagy Idán Kassa szomszédságában zsinatot tartottak, s megtévén élelemre nézve a szükséges ellátást, a városon kivül deszkákból készitett sátorokban letelepedtek, mellyek közt

a zsinati ülésekre egy fősátor vala elrendezve. Levi nemzetségből származott, és a zsinat elnökének elválasztott Zacháriás nevű rabbi kelet felé forditott arczczal különasztalnál ült, a többiek összevissza rendetlen helyezetben ültek, és a zsinatot tiszteleti megköszöntésekkel elkezdvén, azonnal vizsgálatot tettek, valljon a jelenlévők valódi zsidóeredetöket megmutatni tudják, és az eredeti zsidónyelvet értik é? melly két hiányból vagy kétszáz rabbi a zsinatból kirekesztetett, megengedtetvén nékik a fősátortól bizonyos távolságra letelepedhetni. E megválogatás után a megmaradt 300 zsinati atyákhoz Zachárias elnök czélszerű beszédet tartott, minek végeztével, e kérdés megfejtése végett, valljon a Mesiás már eljött é? az ó szövetségi könyveket felütötték, és már eleve nagy viták támadtak köztök. Soknak a volt az itélete, miszerint a Mesiásnak már el kelle jönni, mivel azon nyomorok, mellyeket annyi századok óta a zsidónemzet szenved, a bálványozásnak nem tulajdonithatók, mennyiben a zsidónemzet a bábeli fogság idejétől bálványozó nem volt. De ezen itéletnek a többség ellenszegült, s elhatároztatott, miszerint a nemzet bünei oka a Mesiás eljövetele halogatásának. Ezután tárgyalat alá vétettek a Mesiás jellemei, hogy eljövetele idejében megkülönböztethessék azon ámitoktól, kik magukat Mesiásnak tartották; azon jellemek pedig igy határoztattak meg 1-ör hogy a Mesiás világi vitéz fejedelem leend, ki helyreállitván zsidóországot, és a jerusálemi templomot, a szolgaság alól felmentendi a zsidókat. 2-or születend szűztől. 3-or Mózes törvényében semmi változást nem teend. Ezek következményeül a zsinati atyák azokkal vitatkoztak, kik azt védték, miszerint a Mesiás már eljött, s kérdezték mikép mernék pártolni azon állitást? Ezek közül pedig sokan Illés prófétát tarták Mesiásnak, mivel ő egy közönséges embernél több volt az álprófétakat megölvén, és élőn mennybe ragadtattván, a zsidónemzetnek pedig gondját viselte maga

helyébe rendelvén Eliseust; sőtt Illésre nézve ezen védvvel is éltek, miszerint a próféták a Mesiásnak szenvedéseit is emlitik, és igy ezen szenvedések szinte jellemei közé tartoznának; Illés pedig Achabtól, és Jesabeltól sok üldözéseket szenvedett. — Azon kérdést sem hagyták érintlenül a zsidózsinati atyák, valljon Jézus, kit őseik megöltek, nem volt é valóságos Mesiás? A fariseok felekezete, mellyből legtöbben voltak e zsinatban, nyakasan ellenszegülvén megfelelt, miszerint Jézus igaz Mesiás nem lehete, mivel szegény, és Mózes törvényének ellenese volt, ki ti. szombaton maga is olly munkákat végze, s tanitványinak végzeni engede, mellyek e törvény szerint tilosak. Azonban Ábrahám rabbi e feleletet elégtelennek tartván, zsámolyától felkelt, s Jézus csudáit előadván kérdé: kinek erejével cselekedte mind ezeket? Zebedeus rabbi mind ezen csudákat szemfényvesztő mesterségeknek nevezte, de megfelelt Ábrahám, miszerint Jézus a siketeknek hallást, a vakoknak látást, a némáknak szólást adott, mit bűbájos mesterséggel kieszközleni nem lehete, mire Zebedeus azt felelte, hogy ezek szemfényvesztő mesterséggel már anyjok méhében e-kép alkottattak, melly alakot utóbb Jézus csak megsemmisité. S bár e felelet nagyon nyomorult volt, még is Zebedeus a többi zsidókat véleményére vonta. Miután pedig e zsinat hat napig tartott, két jesuita, két ágostoni, két ferenczi szerzetespapok mint pápa biztosai a zsidózsinaton megjelentek, s mihint a zsidókat lelkök üdvére emlékeztetvén, komolyan intették, hogy Jézust ismerjék el Mesiásnak, az elnök a zsinatot eloszlatá, s másnap a zsidók csak ez okból jöttek össze, hogy egy mástól elbucsúznának, erősen igérvén, miszerint jövő évb. Siriában ismét összegyülendnek, mit azonban nem telyesitettek. — E zsinatra következő észrevételeket tehetni: 1-ör E zsidók kétkedtek a felől valljon a Mesiás eljövendé? tettlegesen mutatták tehát, hogy ebben erős reményök nincs.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

2-or meg nem foghatták, mi okból halasztatik ennyire a Mesiás eljövete, és csak sok vita után dönthették el, miszerint a nemzet bünei oka e halasztásnak, tehát maguk is elismerték, hogy a jövendölések által meghatározott idő a Mesiás jövetére nézve már lefolyt. 3-or elismerték miszerint a Mesiás jellemei közé számitandók a szenvedések is. 4-er nem tagadták Jézus csudáinak történeti igazságát, csak hogy azokat régi őseik szokása szerint bübájos erőnek tulajdoniták.

Második fejezet.

Az egyház ellenkező állapota.

13. §. Chinai hitterjesztők viszályai.

A jesuiták előmenetét a chinai udvarban irigy szemmel kisérvén elleneik, azt álliták mintha ők ama kedvezéseket (2. §.) tilos utakon szerezték volna, vádolván őket különösen, hogy a chinabelieket arra tanitanák, miszerint a régi chinai vallás a ker. vallástól nem sokat különbözik, s több századok előtt a chinai birodalomban Krisztus imádtatott; — továbbá hogy a chinai rangokat, és tisztségeket hizelgéssel, hazugsággal keresték, a polgári, s hadi tárgyakba avatkozván, azokban sok zavarokat okoztak, s egész életöket fényüzésben, lakomákban, világi irodalmakban, mathesisben, kereskedésben töltötték, s az ujonnan megtértteknek a pogány vallás szertartásit megengedik. — A főbb vita lényege pedig e két kérdésben pontosult: millyen szóval kellessék megnevezni chinai nyelven az Istent, s valljon Confutiusnak, és a chinaiak elhalt őseinek mutatni szokott tisztelet az uj keresztények által gyakorolható é? A chinaiak Istenöket thien, és chang-ti nevezettel fejezik ki, melly annyit tesz mint menny. A jesuiták azt itélték, mi-

szerint a keresztények Istene megnevezésére ezen szavak használatát lehet megengedni, állitván, hogy a chinaiak e szavak által nem anyagi eget, hanem az ég Urát értik; ellenben vetélytársaik a domonkosiak, és ferenczieк azt védték, hogy a chinaiak az Istent a látható természettől nem különböztetik meg, s maga Confutius e világot nem az isteni alkotásnak, hanem egy változhatlan örökvégzésnek tulajdonitá. Mi a másikat illeti: a chinaiak elhaltt őseiket, a főbb rendüek pedig, és a tudósok Confutiust kétszer egy évb. bizonyos szertartásokkal, régente ugyan a templomban kifüggesztett képe előtt, e vitatkozás idejében pedig egy tábla előtt, mellyen az ő neve ki vala irva, tisztelték. *a*) A jesuiták azt védték, miszerint e szertartásokat mint csupán polgáriakat az ujkeresztényeknek megengedhetni, mert azokat a régi chinai törvényhozók azért rendelték meg, hogy a népet fékengedelmességben tarthassák, s ez az őseitől valamint Confutiustól is nyertt jótéteмények iránt háladatos szivet mutasson, s hallgatag igérje, miszerint azok nyomdokait követendi. Ellenben a domonkosiak e szertartásokat vallásosoknak tartották, mellyekkel a chinaiak nem csak Confutiust, és őseiket, hanem még a földi, s mennyei lelkeket is vallásilag tisztelik. Ez okból némelly jesuiták erre csak azt felelték, miszerint a kissebb roszak, ha nagyobb jót eredményeznek, tekintetbe sem veendők, de emlitett elleneseik e tárgyat 1645ikben a pápának bejelentették, és miután az erről vita a kedélyek nagy ingerült-

a) A chinai tudósok, és nemesek istentiszteleti gyülekezeteiben a a főpapnak hivatalát viszi a tartomány mandarinja. Előhozatik illykor borból, állat vérből, és fagyümölcsből álló czi nevezetü áldozat, kilencz izben földre borulnak mindannyian, és imáikat elmondják mellyeknek végével a főpap egy kézzel a bort, másikkal a vért kiöntvén, és a jelenlévőket megáldván, a gyülekezetet eloszlatja. Hason szertartással tisztelik a többi chinai alsóbb rendüek is elhalt őseiket.

ségével folytattnék, 8ik Sándor pápa Megrot Károly Sorbonai tanárt apostoli követül Chinába utasitá, ki a jesuiták véleményét a ker. hit tisztaságával össze nem férhetőnek nyilvánitván: 12ik Incze pápa az egész vitát a hitterjesztő róm. egyesület itéletére bizta, 11ik Kelemen pedig mind a két félnek hallgatást akart parancsolni, de e tárgy akkoriban már egész Europának figyelmét magára vonván, a jesuiták véleménye ellen több iratok napfényre kerültek, ők pedig nyilvános iratokkal védték magukat, sőtt a chinai császártól ezer chinabeliek aláirásával erősitett bizonyitványt kaptak melly által tanusittatott, miszerint a jesuiták által védett szertartások egyedül polgáriak lennének. Végre 1704ik évb. a hitterjesztő egyesület elhatárzá, miszerint tien, és changti szavak a keresztények Istene megnevezésére csak ugy használhatók, ha „tehu“ szó hozzájok adatik hogy igy tientehu az ég Urát jelentse; tovább Confutius, és a chinai ősök tiszteletére szolgáló képeket, és táblákat a ker. templomokból kihányatni rendelé. Ez itéletet Chinába átvitte Turnonius Károly antiochiai czimz. patriarcha mint a pápának oldalmellőli követe 1705ik évb., s bár Pekingben a császártól s a rendektől tisztességesen fogadtatott, még is mihint a hitterjesztő egyesület itéletét kinyilatkozta, a jesuiták tőlle az engedelmességet eltagadták, miután pedig ő egyházi tilalmazványon kivül őket más egyházi büntetéssel megrovta, ők a pápához folyamodtak, a császárt pedig arról megyőzni igyekezték, miszerint Turnonius Chinában külegyházi rendeleteket hirdetvén, a felségi jogokat megsértette. A császár megbosszonkodván azon, hogy az europaiak azt igénylik, mintha a chinai szertartások szellemét jobban átlátnák, megtiltá birodalmában valamit ujitani, s a Turnonius részén állókat megtömlöczöztette, vagy pedig számüzette, Turnonius tehát a birodalom szélén fekvő Makao városba menekült, onnan Europába átmenendő, de 1707ik évb. a császár parancsára

letartóztattván, ott sok nyomorok közt négy évet eltöltött, rendeleteit a pápa helybenhagyta, és a jesuiták felebbhivatkozásukat férevetette; 1715ik évb. kibocsátott bullájában, pedig melly „ex illa die“ szavakkal kezdődik, parancsolá, hogy Turnonius rendeletei megtartására minden hitterjesztő esküvel kötelezze magát. E bulla a jesuiták tudta nélkül a pekingi püspök helyettese által három templomaikban kihirdettetett, kit azért a császár megtömlöczöztetett, s addig szabadon nem ereszté, mig azt erőnélkülinek nyilvánitván, püspökének vissza nem adta, e felett a császár a pápai rendeletet elfogadó hitterjesztőket számüzéssel, a többi keresztényeket pedig halál büntetéssel fenyegeté. A pápa tehát Mezzabarba Károlyt alexandriai czimz. patriarchát 1720ik évb. Chinába követül küldé a bulla végrehajtását eszközlendőt, de a császár azt felelte, miszerint e vitát legczélszerűbben igy lehetne elfojtani, ha a ker. vallás prédikálása Chinában eltiltatnék, Mezzabarba tehát Makao városba sietett, hol pásztori levelet irván, azt Chinában kihirdette, ez az emlitett bullának nyolcz kifogásait magában foglalá, mellyeknek lényege az, hogy szábad legyen a keresztények Istene megnevezésére a „thien“ szó használata, ha hozzá tétetik tehu szó, nem különben megengedhetők a chinai ritusok a keresztényeknek, ha azok csupán csak mint polgári tisztelet nemei fognak tekintetni, s azoktól minden pogány babona elmellőztetik. Ezen kifogások Mezabarbának a hitterjesztő egyesület által Rómából a végett megküldettek, hogy azokkal a körülmények kivánata esetében élhessen, azonban a pápa azokat nem erősité meg, hogy utódai tetszésök szerint visszahuzhassák. Mezzabarba tehát a bulla elfogadását eleve általán, és minden kifogások nélkül szorgolta, de miután ellenesei megtudták, hogy e bullához még némelly kifogások is járulnak, azok kihirdetésére sürgöltetett, s ez volt a fő rugony hogy Mezzabárba Makaóba utazott a pásztori levelet megi-

randó; 13ik Incze pápa annyi követségnek semmi hasznát nem látván, a jesuiták eltörlesztését eltökéllé és általanos prépostjoknak meghagyá, hogy Chinából a jesuiták hazaigazitassanak, s a rendbe többé senki ne vétessék be, de e nagy csápástól a jesuitákat felmenté Incze halála, mert 13ik Benedek ismét pártolni kezdé őket.

14. §. Azokat követő üldözések.

A jesuiták tanitványa, és barátja Chang-chi császár 1722ik évb. elhalván, a jesuiták közbenjártával Jongcsing választatott meg császárnak, mivel ez az elhaltnak negyedik szülött fia többi testvérei közt nagyobb hajlammal tapasztaltatott lenni a keresztények iránt. De ő is nem sokára visszahuzta kedvézéseit, és a chinaiaknak a ker. hitet elfogadni megtiltá, sőt a keresztények üldöztetését megengedé, s a jesuitákat Pekingben, s Cantonban elzáratta, a kik pedig a prédikálás tisztét titkon folytatták azokat Makao városba számüzeté, s semmi módon nem akará sanyaru rendeleteit visszahuzni. Azonban ezen üldözés nem akadályozá a hitterjesztők versengéseit, mert a jesuiták ellenesei az emlitett kifogásokat kárhoztatták, a lorei püspök pedig azoknak elfogadását egyháztóli elkülönitéssel tiltotta, ellenben a jesuiták azokat china-, és tatárnyelvre forditván, a pekingi püspöknél kieszközölték, hogy ez papjai által azon kifogásokat a bullávali azonos érvényességbe elfogadtatta. Ellenszegült ennek az ő helyettese, és követőitől Rómába utasitattván, 14ik Benedektől 1742. évb. „ex quo singulari“ szavakkal kezdő bullát nyert, melben azon kifogások megsemmisitettnek, és minden hitterjesztők a bulla általános elfogadása, és megtartása végett teendő esküre utasitattnak. De a jesuiták e bullát is kevésbe vették, honnan nem sokára ismét egy ferenczi szerzetes panasztellyesen Rómában jelent meg. Elhalván Jong-

csing, Kienlong utóda atyjának szigorát elhagyva, a jesuiták iránti kedvezéseket megkezdé, azokhoz számitandó az is, hogy a jesuiták a hitetlenek közt felállitott püspökségeket mellyeket eddig el nem nyerhették, magát a pekingi püspökséget is magokévá tették. Azonban Kienlong is nem sokára üldözést hirdetett a keresztények ellen, melly egész birodalomban olly kegyetlenül dühösködött, hogy a pekingi püspök Portugalliában kéntetett keresni mentőhelyet; mig 1753ik évb. a portugalli király közben járása kieszközlé a békét, azonban ez utóbb is sok izben megháboritatott, igy 1770ik évb. uj üldözés támadt, mellyben Hallerstein jesuita, ki eddig az udvar nagy kedvencze volt, megöletett. Ezen üldözést kegyetlenségével felülmulta az, melly 1785ik, 1805ik évb. dühöngött, az utóbbinak oka volt azon földkép, (mappa) mellyet a hitterjesztők az egyházi kormányhatóság határai megállapitásáról támadt viszályok eldöntése végett Rómába küldöttek, s mellyet a chinaiak elfogván, ollynak vették, mint ha ez a chinai birodalom könnyebbel foglalására készittetett volna. Ennél még kegyetlenebb üldözés kiütött 1814ik évb. mellyben Dufresse Gábor tabrakai püspök agyonveretett, a hitterjesztők pedig a többi keresztényekkel sok kinzások után számüzettek; 1818ik évb. még folytatott az üldözés, s jelenleg is ritkán enged békes állást az ottani kereszténységnek, melly azon üldözések miatt annál inkább is nagyon megfogyott, mert a missiók számára alapitott párisi papnevelő intézet a franczialázadáskor megszüntetett, s bár Napoleon azt helyreállitotta, de a jövedelem hiánya miatt a küldeményeken keveset segithet, ehez járúl az is, hogy a francziák által elfoglaltattván a pápai birtokok az apostoli sz. szék kénytelen volt gondosságát másfelé irányozni, s megszüntettvén a jesuiták, alkalmatos hitterjesztők hiányozni kezdtek.

15. §. Japonai üldözés.

A japoncsászár 1615ik évb. nyilatkozványt bocsátott ki birodalmában, miszerint a külországi kereszténveknek Japoniából kiköltözni, japonbelieknek pedig a ker. vallást elhagyni, vagy kegyetlen kinokkal párositott halált kiállani kellett. *a*) Azon évtől fogva semmi europai embernek Japoniába lépni nem szabad, s csak a birodalom véghatárinál megengedtetik az angoloknak kereskedés végett letelepedhetni. A portugalli király 1640ik évb. követei által igyekezett a japoniai császárt megengesztelni, de azokat a császár megöleté mondván, miszerint a keresztények Istene is, ha Japoniába jönne, a halált el nem kerülendi.

a) Ezen üldözés okát a jesuiták a ferenczieknek tudatlanságára vetették, ezek pedig a jesuiták kincsvágyának, s fondor csalárdságának tulajdoniták azt, mind a két fél pedig az angolokat vádolá, kik a spanyolokat, portugallokat, és a pápát e czászár előtt e czélból tették gyülöletesé, hogy őket Japoniából kirekeszthetvén, magok tarthassák kezeikbe a japoni kereskedést, a mint csak ugyan a jesuitáktól irtt némi levél az angolok által elfogattatván, a császárnak beadatott, mellyből ez gyanút meritett, hogy Japoniát a spanyolok elfoglalni készülnek; e gyanu azon körülményből is igazulni látszott, mert egy ker. barát megkérdeztettvén: mikép lehete a spanyolkirálynak Europán kivül annyi tartományokat szerezni? azt felelé, hogy a király által küldött evangéliomi hirdetők hadisereghez az uj kereszténveket is csatolták; s ezen vigyázatlan felelet figyelmet gerjesztett a japonbelieknél; — s csak ugyan az üldözés alkalmával 37 ezer ker. ember egy erős várba vette magát, s a hitetlenek közül 60 ezeret semmivé tett, végtére a nagy erőnek engedve maga is megöletettvén. Ezen okokhoz járult még az is hogy a japoni császár alattvalóitól istenileg tiszteltettni kivánt, mit a keresztények nem tehettek; elvégre a pogánypapok előlátván a ker. hit terjédése által élelmök veszélyeztetését, azt a polgárzatra nézve ártalmasnak kikiáltották.

16. §. Franczia országi üldözés.

A Német birodalom hatalmassága 14ik Lajos idejében Franczia országhoz költözött által, azonban itt mind a mellett nyomorult volt az adó által nyomasztott köznép sorsa, mellyet 16ik Lajos takarékossággal enyhiteni igyekezett, de az ország adósságai a jobb állast nem engedték. A köznyomor megszüntetési remény a nemzet közgyülekezetében helyeztetett, mit a király 1789ik évb. összegyüjte, de mivel a köznép követei a papság, és nemesség üléseibe nem bocsátattak, azért a nép külön gyülekezetet alakitott, mihez csatlakoztak nem sokára a király ellenesei is, s igy a lázadás mételye az egész országba elterjedt. Nem sokára a jacobinok titkos társulata *a*) a gyülekezetbe hathatós befolyást gyakorolván, azt eszközlé, hogy az egyházi tizedek és kolostorok eltöröltettek, az egyházi javak a nemzet birtokának nyilatkoztattak, a papok, és szerzetesek élelmezésére az ország kincstárából csekély fizetés rendeltetett, az egyházi megyék uj határokat, s rendezést nyertek, s a püspökök megválasztása joga a népnek átadatott. Miután pedig ezen ujdonságok sok rosz következményt eredményeztek, a király 1791ik évb. az országból szökni akarván, elfogatott, és megtömlöczöztetés után 1793ik évb. Párisban gilotin által kivégeztetett, mi ugyan azon évb. Mária Antonia királynővel is elkövettetett. Mindig uj országos alkotmányo-

a) A jacobinok azon kárhozatos emberek voltak, kik szabad épitészeknek (liberi murarii) neveztettek, s mivel Párisban sz. Jakab kolostorát a domonkosiaktól elfoglalták, jacobinoknak neveztettek, ezen titkos társulat tagjai éjjeli órákban tarták gyülekezteiket, s terveikkel oda irányoztak, hogy minden vallás (főleg a catholicus) és a kormány megszüntessék; ezekből többen voltak a nemzeti gyülekezet tagjai is, s abba hathatós befolyást fejtettek ki, kiküldvén pedig más országokba is követeiket, a nemzeteket fejedelmeik ellen felházitni igyekeztek.

kat rendezvén ezentúl a francziák, Robespiere a zsarnok egynehány társokkal vitte a kormányt, mig végre ez is megölettvén, Napoleon eleve mint consul, utóbb mint császár kormányozá Franczia hont.

Kiütvén a lázadás, 1791ik évb. a papságtól teendő eskü által az uj alkotmányhozi ragaszkodás igérete kivántatott, s az azt telyesiteni nem akarók vagy hivatalaiktól megfosztattak, vagy megtömlöczöztettvén, hallatlan kinokkal kivégeztettek. Robespiere zsarnoksága alatt 1792ik évb. kétszáz pap nagy kinok közt megöletett, és az üldözés miatt elbujttakra nézve nyilatkozvány bocsáttatott ki, miszerint ha megjelennek, az országból szabadon kivándorolhatnak, megjelenvén pedig egyig lekonczoltattak; — tovább minden vallás eltiltatván, a papságtól az kivántatott, hogy a ker. hitet esküdné ki, a mint is találtattak ollyanok, kik lábaikkal tapodván a keresztet ugy nyilatkoztak, miszerint eddig hamisvallást tanitottak. A szamárállatok összegyüjtettvén, templomi ruhákba öltöztettek, s püspöki süvegek, vagy biretumok tétetvén fejeikre, nyakuk papi nyakravalóval fedeztetett, s e módon ünnepélyes menetek tartattak. Misés könyvek, bibliák, keresztek, olvasók (rosaria) megégettek, uj naptár hozatott be, mellyben valami ünnepnek nyoma sem volt; s hogy a vasárnap kimaradhassék, hetek helyébe kilencz napi időszak hozatott be, minek végével a vásártartás megrendeltetett. Fejvesztés büntetése alatt tilos volt az istentisztelet némi jelét mutatni, s sokan csak azért is megölettek, hogy magukra keresztet vetni, vagy imádkozni vétettek észre, s az istentagadás nyilván hirdetetett. A párisi templomban egy szinész a szószékre menvén, gunyszitkokat, s rémkáromlást szórt az Isten ellen, pajzánul idézgetvén őt, hogy rajta, ha létezik, álljon bosszút. Egy szinésznő pedig feslett életű gyalázatos szajha lábával a keresztet tapodva, győzedelmi szekeren hurczoltatott körül a franczia bölcsek késéretében, végre a párisi székes egyház

oltárára ültetett, s az ész jelképe gyanánt, mi ezentúl a francziák egyetlen Istene lenne, a nép imádására kitétetett tiszteletére tömjény égetetett, trágár zenék harsogtattak; s minden ocsmányságok elkövetettek. Országszerte valami 50 ezer templom kiprédáltatott, vagy eladatott, sok pedig észtemplomaivá fordíttatott, Párisban a sz. Genoveva temploma Pantheonnak változtatott, s abban Voltaire, Ruseau, és más hasonszőrű emberek eltakaritattak. — Azonban 1795ik évtől fogva szabad volt a ker. vallás nyilvános gyakorlata, a philantropicusok társulata is, melly a természeti vallás igazságait értelmezte, a kereszténység helyreállitására utat nyitott.

Ezen zavarok közben Némethon az 1801ik évb. kötött béke erejénél nem csak a Rhénuson tuli birtokait Franczia-országnak, de még az érsekségek, (a mogunciait kivéve) püspökségek, és apátságok ingatlan javait a németfejedelmeknek pótlásul átengedni kéntelen volt, mennyiben ezek Rajnán tul fekvő birtokaikat elveszitek. Ferencz rom. császár 1806ik évb. e czimet letette, és austriai császár czimet vett fel. — A francziák Napoleon alatt a pápa birtokainak sem engedtek, 1797ik évb. elfoglalván azokat; 6ik Pius pápa nem annyira a békét, mint egy rövid időre tartó fegyverszünetet kincsek, róm. ritkaságok, és nagy pénzösszvegek által vásárlotta, és a szemtelen vendégek 1798ik évb. ismét Rómába ütvén, a pápa, és bibornokok lakhelyeit felduláták, minden drágaságot elkoboztak, s a pápát őrizet alá vették, nem sokára Sena városba, onnan pedig Franczia-honba hurczolták, hol Valentiában 1799ik évb. nagy szegénységben halt el. Jövő 1800ik év május havában pápának elválasztott 7ik Pius közbenjárására Napoleon 1802ik évb. a ker. hitet Franczia honba helyreállitá, és általa 1804ik évb. franczia császárnak felkenetett, a koronát saját kezével tevén fejére, s azért midőn 1806ikban a pápát Majlandba azon czélból hivta meg, hogy őtet olaszországi király-

nak felkenje, ez oda menni nem akart, s Napoleon ismét saját kezével tette fejére a koronát. Nem nyughatván pedig továbbra is Napoleon, a pápától azt kivánta hogy Franciahonban felállitandó patriarchátus a rom. széktől független legyen, az elválasztott püspökök megerősitése a pápától ne függjön, s a szerzetesek s papnőtlenség megszüntessenek, melly kivánatokra miután nem akart hajlani a pápa, a francziák Romát elfoglalván, éjjel a pápa lakát feltörték, s őtet 1809ik évb. Savonába hurczolták, hol három évig tartatott, és utóbb több helyekre vitetett minden közlekedéstől, még iróeszközöktől is megfosztatván, de Napoleon kivánataira soha nem hajlott, s ennek megbukása után *b*) 1813. évb. öt éves számkivetése után Romába dicsőségesen visszatért, és 1823ik évb. elhalván, 12ik Leo választatott utódának.

17. §. A világi bölcsészek üldözése.

A ker. hit nyilvános ellenesei közé számitattnak a naturálisták, deisták vagy rationálisták, kik a ker. nyilatkozást tagadják, s csak természeti vallást követnek, a scepticusok kik mindentől kétkednek, a materiálisták kik csak az anyag, és semmi lélek létezését el nem ismerik, pantheisták, kik az egész látható természetet Istennek veszik, s az atheusok, vagy istentagadók. A hitetlenség magva eleve Angolhonban 2ik Károly király idejében szóratott el, onnan

b) Napoleon életének nagyobb részét győzedelmekben töltötte, de mennél hiresebbé lett, annál nagyobbat bukott, s csak az Oroszbirodalom menté fel Európát zsarnokságától; 1814ik évb. Elba szigetben záratott el, letételét maga irta alá azon várban, mellyben 7ik Pius zárva tartotta. Elbából kiszökve régi állását vissza nyerni törekedvén rutul megveretett, s sz. Ilona szigetbe vitetett, hol 1721ik évb. május 5iken elhalt. Az örök, és változhatlan sz. igének ama mondata: „melly mértékkel mértek másnak, azzal visszaméretik nektek is" főleg benne telyesedett be.

más országokba terjedvén, melly idő óta a vallás igazságairól kétkedni, és azoknak hadat inditni kezdtek a viszketeg elméjü bölczészek. De támadtak olly férjfiak is, kik a tévtanároknak ellenszegülvén, a ker. hit isteni eredetét, s igazságát erős védvekkel támogatták. Illyen volt Ditton Unfred, Bojl Robert, ki 1691ik évb. végrendeletében nagy pénzösszeveget hagyott, hogy annak kamatjából évi-pénz fizetessék azoknak, kik a ker. hitet egy év alatt nyolczszor a sz. beszédekben védendik. *a*) Angolhonban főnaturálisták voltak: Aschley Antal schaftesburgi gróf, kinek a ker. hit gunyára czélzó munkái naturálisták evangéliomának neveztettek, elhalt 1713ik évb. Colinsius Antal a sz. irás isteni tekintélyét tagadta, a próféták irásait átvett értelemben magyarázta, s azoknak összefüggését a ker. hittel tagadta, elhunyt 1729. Voolston Tamás hallatlan dühhel üldözte a sz. irást, s abban előforduló csudatéteknek átvett értelmet (sensus allegoric.) adott; ez a ker. hiten boszutálló irásai miatt a zsidóktól évifizetést nyert, elhalt 1733. Ezekhez sorozandók: angliai Máté, Morgán Tamás, Hume Dávid. — Angliából a naturálismus mételye Franciahonba terjedt által, s ott ez érdemben hires nevet nyert Arove Ferencz, vagy Voltaire elvetemedett jellemű ember, fondor, másokat károsító s nagy hánykódásai mellett legvallástalanabb férjfiu, minden kinyilatkozás ellenese lévén, az egyházi személyeket népámitóknak, képmutatóknak nevezé. Ennél finomabb módon, de annál ártalmasban ostromlá a kinyilatkozott vallást Russeau Jakab, született Helvetországban 1712-

a) A ker. hit szilárd lelkű védői nem csak Angolhonban, hanem más országokban is elegen támadtak, kik a ker. hit ellen gonoszkodók fortélyos ármánykodásai ellen megmutatták, miszerint a ker. hit megfogyhatatlan, s mennél inkább ostromoltatik, annál dicsőbben nevekedik ellenségein nyert győzedelme; illyenek voltak: Berzsie, Mayer, Bedaschwarz, Frint, Dobmayer, Lilienthal, Rosenmüller sat.

ikben. Németek közt a ker. hit igazságát irataiban tagadta Gottlieb Lessing Efraim, és Bardt Károly.

A scepticusok közt hires volt Beel Péter. Ez cálvinvallásu atyától származván, nyilván vallotta, miszerint semmi hitű, és minden vallásnak ellenese, egy névtelen iró szerint ugy bánt a ker. vallással, mint a zsidók Krisztussal.

A materialisták közé számitandó: Hobes Tamás, ki Gázend Péternek nagy barátja volt, tanitá, miszerint az egyház a polgárzattól nem különleges, se nem önálló társulat, s az emberek közé maga a természet szórta a viszálkodás, és egyenetlenség magvait. Ofrey Julián vitatá, miszerint az ember csak egy testgép, s a növényhez hasonló, melly rendeltetése szerint megnő, s végtére elenyészik, az erény, és bün ő előtte csak puszta szavak voltak, ennek barátja Helvetius az erkölcsi tényeket polgári vétkeknek tartá.

A pantheusok fejedelme volt Spinoza Benedek, ki 1630. évb. Amsterodámban zsidó szülektől származván, bár meg nem keresztelkede, Baruch nevét Benedekre változtatta, a latin, s görög nyelvek tudománya miatt hires férjfiu volt, s mivel a többi zsidók élete után leselkedtek, hogy őket kijátszhassa, lakhelyeit folyton változtatta, végtére Hágában magát az olvásásnak szentelvén, hónapokkint szobájából ki nem ment, legmértékletesbben élt, s soha senkinek botrányára nem szolgált, egész mulatsága volt a pipálás, és a legyek pokhálóbai keritése. Tévelyeire főbb okot adott Carthes philosophiája, azonban őt tanára nézve megelőzték a pithagoricus, és epicurus bölcsészek. Ő az Istenen kivül semmi más allományt (substantia) nem ismert, azt pedig véghetetlen terjedelműnek, s a láthatlan világtól nem különbözőnek tartá, szerinte a világ minden lényei csak módositásai azon isteni állománynak, minden történik egy meghatározott szükségből, és semmi szabad akarat, vagy esemény nincsen.

Az atheisták közt hires volt: Pompanatius Péter, ki is-

tentelensége miatt tűzre kárhoztatott, de a hatalmasak közbejárására szabadulva azt állitotta, miszerint ő nem mint theologus, hanem mint philosophus tagadta az Isten létét. — Dolet István többszöri megtömlöczöztetései miatt tömlöczlakónak neveztetett, s miután a máglyára vitetett volna, látván miszerint némellyek szánakoznak rajta, e verset mondotta: „non dolet ipse Dolet, sedpia turba dolet.“ Lucilius Vaninius, vagy a mint magát nevezé: Vaninius Caesar mind a két jog tanárja, végszegénységében a pápától azon fenyegetődzéssel kért segélypénzt, miszerint ellen esetre, ha t. i. semmit nem kap, az egész egyházat feldulja; istentagadás, és gonosz erkölcse miatt megtömlöczöztettvén, hogy életén segithessen, a szentséggek gyakortai felvétele által a cath. hitet szinlette, de a halálitélet kihirdetése után az Istent ismét nyilván tagadta, a máglyára tétettvén pedig, és istennevezetet sohajtván, megkérdeztetett: ha valljon az Isten létét hiszi é? mire ő megfelelt: hogy az általa véletlenül kiejtett „Isten“ szó csak anyja tejével beszivot szokás.

Harmadik fejezet.

A sz. kormány, és szerzetesi életmód.

---

18. §. A róm. pápák hatalma.

A rom. pápák azon főnöki hatalmukat, melly 9ik század óta bővebben fejledezett e korszakban is folytatták, s nem hibáztak hittudósok, kik e tárgybani igényeiket pártolták mint Baronius, és Bellarmin. E hatalom gyakorlatát tanusitgatja az ugynevezett vacsorai bulla, melly 14ik Kelemen pápa idejeig n. csütörtökön hirdetetett, szerzője volt

5ik Pius, ennek utódai ezt több záradékkal pótolták, és 8ik Orbán azon alakba öltötte, mellyben jelenleg is létezik. Abban egyházilag kiközösitettnek az eretnekek, azoknak pártolói, s mind azok, kik ügyeikben a pápa itéletétől az egyházi közgyülekezetre felebbvitelkép hivatkoznak, kik a pápai engedelem nélkül, vagy a törvény által meg nem jeleltt eseményekben tartományaikra nézve uj adót, vagy más terhet szabnak, kik a pápai leirásokat meghamisitják, a törökökhöz, vagy szerecsenekhez átszöknek, azokhoz fegyvert, lovakat, vasat, ónt, vagy más hadieszközöket, és kelméket átküldenek. — A genuai köztársulat 1504ik évb. 2ik Gyula pápától bizonyos pénzösszeg fizetése mellett engedvényt nyert kereskedelemkép czint, és ónt a törökhöz átszállithatni, a velenczei köztársaság pedig a pápának szinte bizonyos mennyiségü pénzt fizetett a némethonbani kereskedhetés szabadságáért, mert miután ott a Luther reformátiója kiütött, a róm. poenitentiária a véget eltiltotta a némethonbai menetelt, hogy Luther tévelyei terjedése megakadályoztassék, a ki tehát pápai engedvény nélkül Némethonban az ottani eretnekekkel kereskedelmet gyakorlott, abban a pápa nunciusa által meghátráltatott, vagy Rómába idéztetett.

19. §. A papság és polgárzat közti viszonyok.

Miután 1606ik év körül a velenczei köztársulat némelly egyháziakat vétségeik miatt megbünteté, s eltiltá a tanács engedelme nélkül templomokat, és kolostorokat épitni, vagy azoknak ingatlan birtokot adományositani, 5ik Pál pápa a velenczieknek ellen egyházi tilalmazványt hirdetett, ezt azonban a velenczieknek megvetették, s a püspökök az istenszolgálati foglalkozásokat rendesen végezték, mivel pedig ebbe a jesuiták, és capucinok egyezni nem akartak, őket

a tanács számüzeté. Sarpi Pál servita, és más tudós férjfiak védték a köztársulat eljárását, a pápa mellett pedig Baronius, és Bellarmin dolgozott, s végtére fegyverre került volna a dolog, ha 4ik Henrik francziakirály közbenjárása által a béke azon feltételek alatt nem eszközöltetik, mellyek szerint a pápa öntilalmazványát visszahuzta, a tanács pedig az elfogott egyháziakat a francziakövet által a pápa biztosának általadatá, fentartván továbbra jogát a vétkes egyháziakat megbüntethetni; ezen feltételek szerint a számüzött szerzetesek is visszahivattak, kivéve a jesuitákat, mint zavarokozó embereket, kik még is 1657ik évb. 14ik Lajos francziakirály pártfogása mellett hazaeresztettek azon feltét alatt, hogy ezentul a nyilvános sz. meneteken, mellyeken eddig megjelenni nem szoktak, mindenkor jelen legyenek.

A magyarhoni kinevezett püspököket 2ik Ferdinánd király alatt 8ik Orbán pápa megerősitni nem akará a taksák fizetése nélkül, kik ez okból az akkori országgyülések czikkeiben többnyire csak választott püspököknek neveztettnek, mire nézve Pázmány Péter 1632ik évb. a királytól Rómába utasitatott, s ott a pápát reábirta, hogy ezentul a magyarhoni püspököket ingyen erősitse meg, eszközlé ezt Pázmány azon védokok által, hogy t. i a magyarhoni püspökök szegények, és kivéve a két püspöki széket, a többinek birtokai a törökök kezében lennének, még is azon viharos időkben a polgárzat több terhei viselésében nagy részt vesznek. — Azonban e pápa nem sokára a magyarhoni praelatusok kinevezését a rom. szent szék jogaihoz csatlani kivánta, Pázmány Péter felszólitattván a király által ez igény ellen azon védveket hozta fel, mellyekkel (hárm. könyv. 1ső fej. 11ik czimb.) már Verbőczy élt, hogy t. i. a magyarok sz. István által téritettek a cath. hitre, és ezen király utódaival együtt olly feltét alatt tett egyházi alapitványokat, hogy magasb egyházi javadalmakra a magyarkirályok nevezhessék az egyedeket, s tovább hogy a magyar-

országi királyok e jogát, mellyben a rom. sz. szék ellen öt századok alatt a törvényes elidősülés (praescriptio) éveit már többször meghaladták, a konstanczi zsinat is megerősitette. De mind ezek ellent nem állhatván, 8ik Orbán pápa a magyarhoni praelatusokat rendesen nevezte, holta után pedig 3ik Ferdinánd e tárgybani királyi jogát sértetlen gyakorlotta, mert az 1648ik évi nemzeti zsinatban a magyar püspökök csak arról panaszkodtak, hogy őket a pápa ingyen megerősitni nem akarja.

Azon 8ik Orbán pápának 1641ik évtől 1666ik évig tartó viszálya volt a portugallokkal is, is mivel ezek kiüzvén a spanyolokat János vezért választák királyuknak, 8ik Orbán ezt és utódait igaz királyoknak el nem ismerte, s az általok megnevezett püspököket megerősitni vonakodott; János a franczia któl izgattatván, a kinevezett püspököket régi fegyelem szerint a tartományi zsinatok által kivánta megerősittetni, és felszenteltetni, de e feltéttől elvonta őt a sz. vizsgálat tekintélye, és a népnek a pápa iránti nagy hajlama, végre a spanyolokkal megkötvén a portugallok a békét, 9ik Kelemen az ottani kinevezett püspököket megerősitni kezdé.

A francziák századok óta folytatták a rom. pápákkali viszályokat, kik egész erővel abban fáradtak, hogy a franczia egyház régi szabádságait megerőtlenitsék. Ez igyekezetnek ellenszegült a párisi parlament, és némelly egyházi irók mint Rischer Edmund, Launoj János, Marca Péter, és du-Pin Lajos. De a franczia kormány soha sem jutalmazta meg ebbeni érdemeiket, mert zaj nélküli csendben akarta védni jogait a rom. tanácskar ellen, melly szendeséggel midőn a rom. pápák jogaik öregbitésére élni akartak a franczia fejedelmek el nem feledték magukat franziakirályoknak. Már 1662ik évb. 7 ik Sánddor pápa alatt ugyan e pápa katonai a francziaköveten valami méltatlanságot elkövettek; a francziák tehát Aveniót (a pápa birtokát) megszállották, és Olaszhonba hadisereget küldtek, azonban

az esedező pápát olly feltét alatt ajándékozták meg békével, hogy rokonát, kinek ösztönzésére a méltatlanság elkövettetett, Párisba küldje bocsánatkérés végett. — Második viszálkodás történt 10ik Incze pápa, és 14ik Lajos király idejében, t. i. a francziakirályok a megürült püspökségnek jövedelmeit hozták, és azon üres megyékben helyezett aljavadalmakra az egyedeket megnevezték, s mivel 14ik Lajos idejében több uj tartományokkal szaparodott Franczia-ország; a franczíák e jogot mind ezen tartományokra kívánták elterjeszteni, mit a pápa megengedni, és a franczia-király által kinevezett püspüköket megerősitni nem akarta, ezeket tehát Lajos király önhatalmával felszenteltette, és 1682ik évb. a francziapapság azon hires gyülekezetét tartotta, mellyben az egyházi főnökséget tárgyazó régi franczíaegyház elvei megerősitettek, és a papságnak illő alkalmazás végett szabálykép kihirdettek, hogy t. i. az egyházi közgyülekezet pápa feletti elsőbbséggel bir, a pápa hatalma az egyházi szabályok szerint megszoritandó, ő nem csalhatatlan, és a világi fejedelmek polgári dolgaiba magát avathatni joga nincsen. Ezen elvek nyilvánitása miatt a franczia-papsághoz intézett levelében atyailag panaszkodott a pápa s azokat a tudos férfiaknak, kik közt legjelesb volt Sfondrát Celestin bibornok, megczáfolni parancsolá, azonban ennek munkáját megczáfolá Bosvet Jakab meldei püspök „defensio declarationis cleri gallicani“ czimű munkájában. — E viszályt követte egy másik az egyházi menedékjogról, (ius asyli) mellytől 11ik Incze pápa megfosztani kívánta az europai fejedelmek, (főleg pedig a franczíakirály) Rómában mulató követeit, a mennyiben e jogok gyakorlatából sok visszaélés, és gonoszságok büntetlensége keletkezett; s bár a franczia király joga védelmére minden lehetőst felhozott, 11ik Incze idejében semmit sem tehete, de ennek halála után a fejedelmek e jogukról magok lemondtak.

A rom. császárok régóta éltek azon előkérelmi jog-

gal (ius primariuu precum) miszerint elválasztásuk idejében megürült nagyobb egyházi javadalmakra egyedeket választhattak, ha bár a rendes megválasztás joga másokhoz tartoznék. E jog gyakorlatát 1-ő Jósef rom. császárnak nem engedé 11ik Kelemen pápa, sőt a spanyolországi örökség miatt tartott háború idejében nem Jósef hanem a franczia-király mellé állott; e miatt 1-ő Jósef is Comachio várost a pápának engedni nem akará, mihez a pápa jogot tartott, bár ez mint birodalmi hübér (feudum) a modenai vezérnek adattni szokott volt, s azért e vezér segitségére katonaságot is küldc a császár; — a pápa serege ugyan ellentállott, de meggyőzettvén, békekötést kivánt, — a mi meg is tétetett, és 6ik Károly császár e várost is a pápának átengedte. A békekötés feltétei közt volt az is, hogy a pápa spanyolországi törvényes királynak Károlyt ismerje el; — ez által andegavi Fülepet 11ik Lajos unokáját, ki szinte várta e fejedelemséget, a pápa megsértette, minek eredménye az volt, miszerint 14ik Lajos a papát fenyegette, hogy országában eltörlesztvén az ő főnekségét, független patriarchatust alapitand; azonban 6ik Károly elismervén andegavi Fülepet törvényes spanyolkirálynak, a versengés megszünt. Nem különben 13ik Benedek pápának ellenszegültek a németek, midőn ez 7ik Gergelyt a szentek lajstromába tenni akarta, a mint is e pápának mint szentek közé igtatottnak megszabott szent szolgálatot, (officium) főleg pedig azon olvasást, (lectio) hol ez a miatt dicsértetik, mivel 4ik Henriknek ellenszegült, papjaik által elmondatni megtilták. — — 2ik Jósef császár mivel a házassági ügyeket a polgári törvényszékre bizta, némelly szerzetesi rendeket, vagy azok szabaditmányozásait (exemptio) megszüntette, a bécsi nunciusnak a püspökök feletti joghatóságát megszoritá, s azt parancsolá, hogy a püspökök eredeti hatalmukat minden pápai engedvények nélkül gyakorolják; 6ik Pius pápa miután a császárt ezen ujitásoktól

el nem vonhatta, 1782ik évb. Bécsbe jött, s bár nagy tisztelettel fogadtatott, de Jósef császárral semmit sem végezhetett. Bécsbeni mulatása ideje alatt egy gunykép jött napfényre, mellyen a pápa fejéről a hármas korona egy oda repülő sas által levétetik, s csak a pásztori bot maradt kezében.

A spanyolkirályok nagyobb hajlammal voltak a pápák iránt, de nékiek is némi viszályuk volt Sicilia monarchiájáról, azt védvén a pápák ellen, miszerint 2ik Orbán pápától Rogerius Sicilia vezérének adatott engedély erejénél ők Siciliában pápai született követek lennének, s azért joguk lenne Siciliából a pápához intézett felebbviteleket meg nem engedni; — du-Pin Lajos a spanyolkirályokat, Baronius pedig a pápákat védte e tárgyban, azért is 8ik Kelemen holta után Baroniusnak pápai rangra elválasztása a spanyolpárt által megakadályoztatott. Miután pedig andegavi Fülep a spanyolhoni thront elnyerte, megemlékezvén arról, hogy 11ik Kelemen austriai Károlyt ismerte spanyolkirálynak, a pápa követét udvarából kiigazitá, sőt midőn a törökháborura összeszedett tizedet a királynak más czélra forditni tiltaná a pápa, Fülep a spanyolokat a róm. udvarból hazahivta.

Poroszországban a cath. egyház már régóta megszoritva kesereg, ugyan is 8ik Pius pápának Fridrik királlyal kötött egyezése szerint az ottani cath. püspökök megválasztása a káptalanokhoz tartozik, de a királyi ministerium a káptalanoknak sokszor egyedeket jelel ki, kiknek megválasztásába egyezésüköt adni kéntelenitettnek, azonkül az egyetemi, academiai, vagy gymnásiumi tanitószékekre a cath. egyedek fel nem vétettnek, — de az ottani catholicusoknak fősérve az, melly a vegyes házasságokból keletkezik; 18ik században szabad volt ottan a jegyeseknek szerződést kötni a vegyes házasságokból származott gyermekek cath. hitbeni neveltetéséről, de mivel az által a catholi-

csok száma nőni tapasztaltatott; 1803ik évb. a kormány illy szerződéseket érvényteleneknek nyilvánitá, parancsolván hogy ezentúl a gyermekek atyjok vallásában neveltessenek, és mivel a catholicusok előbbi szokásuktól elállni nem akartak, a kormány ugynöki kereset alá vette a cath. papságot; — 8ik Pius pápa Poroszországba 1830ik évb. brevét küldött, melly 16ik Gergely pápa által 1832ik évb. helyben hagyatott, azonban Pius brevéje három évig hirdetés nélkül maradt, s mivel az alatt a házassági tárgyban uj surlódások történtek, a király Bunsen ministernek és gróf Spiegel Ferdinánd külni érseknek megparancsolá, hogy a vegyes házassági tárgyat elintéznék; s ezek a király akaratja szerint a pápai brevének kegyesb értelmezést adtak, mihez állottak a többi püspökök is nagyobb rosz mellőzése miatt, de nem sokára azt tapasztalván, miszerint a protestánsok catholicusokból nagyon szaporodnak, előbbi egyezéseiket visszahuzni kezdték, és vischeringi báró Droste Kelemen külni érsek papságának körlevele által kellő alkalmazás végett ezeket hirdette ki. A vegyes házasságoknak ugyan akadályt tenni nem kell, de a cath. nőjegyes abban felvilágositandó, miszerint ő a cath. vallás elvei szerint köteleztetik azon igyekezni, hogy gyermekei az üdvezitő hitben neveltessenek, az illy vegyes házasságokra pedig a papi megáldás csak azon feltét alatt adandó, ha a két fél megigéri, miszerint gyermekei a cath. hitben fognak neveltettni, ellenesetben a cath. papok csak szenvedőleg lehetnek jelen az illy kötéseknél. Miután pedig a király az érseket sem igéretekkel, sem fenyegetődzéssel feltételétől el nem vonhatta, őt fegyveres kézzel 1837ik évb. novemb. 20ikán elfogatván, a mindenei várba, a gensi püspököt pedig Kolberg várba záratta, — de 1841ikben kiszabaditattak.

20. §. Febronius elvei.

A püspöpök, és metropoliták 17ik század óta, 9ik század előtt gyakorlott hatalmukat visszanyerni igyekezvén, okot adtak arra, hogy az egyházijogtanitók a főnökség jogait kétféliekre oszták, mint ezt a 3ik korsazkban 26. §. érintettük. Ezek közt első fellépet Febron Justin, vagy igaz neve szerint Báró Hontheim Miklós treviri érsek helyettese 1764ik évb. „de statu Ecclesiae, et legitima potestate Romani Pontificis“ kiadott czimű munkájában. Ebben e következők foglaltatnak: Krisztus az egyházi hatalmat nem egy személynek, de az egész egyháznak adta, hogy azt egyházi szolgái által gyakorolja, ezek között legelső a rom. püspök mint a látható közönséges egyház főnöke, melly főnökség a rom. székhez felválthatlan oda kötve nincsen, de a közönséges egyház által másuvá is áttétethetik, a mennyiben Krisztus sehol sem határzá el, mellyik püspök légyen sz. Péter utóda. A főnökség alapja az egyházi egység fentartása, azért a főnökség lényeges jogai azok, mellyek nélkül azon egység fen nem állhat, millyen p. o. a közgyülekezetek összehivása, azokoni elnöklés, egyházi törvényekrei felügyelés, és azok végrehajtása, — a pápa azonban se nem csalhatatlan, se nem bir a közgyülekezetek feletti hatalommal, s határozványai az egyetemes egyházat csak ugy kötelezik, ha ez azokat elfogadja; a többi főnöki jogok nem lényegesek ál Izidor decretálisain alapulván, mellyeket a püspökök vissza is vehetik. E munka ép akkor került napfényre, mikor Németországban a rom. pápa csalhatatlanságáról legélénkebb viták keletkeztek, s mennél szigorubban tiltotta 13ik Kelemen pápa ennek olvasását, annál nagyobb vággyal olvastatott ez. Austriában, Spanyolhonban, és Portugalliában olvasása, és eladhatása nyilván megengedtetett, melly okból az első kiadás mihamar elkelvén a másikat kelle megkésziteni, — de czáfolói is

voltak Febroniusnak, t. i. a rom. curialisták, kik ellen Febronius fellépvén, munkáját negyedik kötettel megszaporitá, s azok kedveért, kik hő munkáját nem olvashatták abból egy kurtázatot csinált. Azonban az érsek által rávétetett, hogy elveit visszahuzta, és ez érdemben irott munkáját Romába küldte; 6ik Pius pápa a bibornokok összeülésében olvasta a treviri érsek levelét, mellyben ez fájdalommal nyilatkozott, hogy épen az ő helyettese, volt azon elvek kihirdetője, s előadta mikép szorgolta őt elvei visszahuzására. A pápa nagy örömel telt el, s megdicsérte az érseket, miszerint ennél fontosbbat az egyház javára nem tehetett, kérvén őt ez uttal, hogy helyettese tévtanait még bővebben huzza vissza, mi végett Febronius egy értelmezést adott ki „retractatio“ cziműt. De ezen igyekezetek az elszórt elveket a catholicusok sziveiből ki nem irthatták, mert az egyházijogtanitók mint Riegger, Behem, és többiek Febronius elveit mindenütt elfogadták. *a)*

21. §. A világi fejedelmek egyház körüli jogai.

A világi fejedelmek e korszakban sem mulasztották el az egyház körül azon jogaikkal élni, mellyeket n. Konstantin, n. Theodosius, n. Károly, és e többi fejedelmek

a) Hason szellemet fejte ki az emsi punctatio, mert 1786ik évb. négy érsekek Emsa városba utasiták követeiket, kik elhatározták, hogy a püspöki hatalmat megszoritó nunciáturák szüntessenek meg, Rómából a püspököknek adott szokott engedvények (facultates) maradjanak el, a pápai határozványok a püspöki egyezés nélkül ne hirdetessenek, és a püspöki joghatóságot korlatozó szerzetesi szabaditmányozások szüntessenek meg e pontok a császárhoz azon czélból utasitattak, hogy a császár a tervet elősegitse, de mivel a treviri érsek elveitől elállott, és a többi püspökök meg nem egyezhettek, e terv magában elenyészett.

gyakorlottak, az ő befolyásuk által történt, hogy 14ik Kelemen pápa idejétől az urvocsorai bulla többé nem hirdetetett valamint semmi pápai határozvány a fejedelem tetszménye nélkül; — általok a szerzetesek száma, s azoknak szabaditmányozásai megszoritattak, s e féle igyekezetekben főleg 2ik József, 2ik Leopold császárok kitüntették magukat. — Leopold még mint Hetruria fejedelme az egyházi fegyelem kijavitására 1785ik évb. megyei zsinatok összehivását parancsolá, mellyekben az általa megküldött 75 fegyelmi czikkek előre tárgyaltatnának, hogy a jövő nemzeti egyházi gyülekezetben annál könnyebben történjenek az eldöntő határozványok, de a hetruriai püspökök nem hivták össze a megyei gyülekezeteket, csak a maga pistori püspök 1786ikban gyüjté össze papságát 14 kanonok, 171 parochus, 14 segédpap, 13 szerzetes jelenvén meg a pistori zsinaton. Elolvastattak a 75 czikkek, és a francziapapság négy allitásai, s elhatároztatott, hogy Leopold n. vezérhez ezen fegyelmi pontok megküldendők: az eljegyzések érvénysége a külbiróságra nézve (forum externum) megszüntessék, a világi fejedelmek megszabhassák a házasság akadályait, a rokonság akadálya második izig szoritassék meg, a hivatalfelvétel előtti, valamint a pápának teendő eskü szüntessék meg, az ünnepek vasárnapokra, a héti böjtök adventre tétessenek által, a szerzetesek körül csak a benczék maradjanak meg, egy helységnél csak egy kolostor, és az is a helységen kivül legyen, a szerzeteseknek csak egy felszentelt papjok lehessen, a többiek néprendűek legyenek, kézmüvesi foglalkozásokat végezvén, egész élet lefolytáig kolostorban maradási fogadás ne kivántassék meg, és az apáczák 45 éves korukban tegyék le fogadásaikat, egy templomban csak egy oltár legyen, mellyen honi nyelven, és fenszóval tartassék az isteni tisztelet. Azonban 6ik Pius a pistori zsinat szabályait kárhoztatta, a pistori püspök pedig 7ik Piusnak Florencz városon keresztüli utazásakor

azokat visszahuzta, s nem sokára Leopold is a nemzeti zsinat tervezetéről lemondott, mert 14 püspökök, és három érsekek Florenczben összejövén, az emlitett czikkekben meg nem egyezhettek.

E fejezethez tartozik megemlitni azt is, hogy 18ik században 5ik János portugalli király kérelmére az ulissiponi patriarchatus 11ik Kelemen által és azon században ugyan az indiai patriarchátus is alapitott. A franczia lázadás idejében pedig a kölni, és münchi nunciaturák megszüntettek.

22. §. A szerzetesi életmód kijavitása.

Némelly ájtatos férjfiak az elhanyagolt szerzetesi fegyelmet kijavitani, masok uj szerzetes rendeket alapitni igyekeztek. E korszakban kijavitott szerzetesi rendekhez tartoznak 1ör a capucinok vagy sz. Ferencz kijavitott rende. T. i. Bassi Ferencz olaszhoni születésü, és szigorúbb fegyelmi (strictioris observantiae) ferenczi, egy más szerzetestől hallá, miszerint assisi sz. Ferencz nem olly öltönyt viselt, mit a nevétől elnevezett szerzetesek hordtak akkoriban, s ez okból e rendet más alakba ölteni akarván, olly ruházatott szabott, millyet most a capucinok hordanak, a capucinok rende tehát 1523ik évb. e férjfiutól veszi eredetét, nevét pedig azou hegyes fejtakarótól, melly capuciumnak nevezetik, megerősité e rendet 7ik Kelemen pápa.

2-or Sarutlan (discalceati) ágostoniak szerzetének 1533-ikban eredetet adtak Mexicóba meztelen lábbal utazó hitterjesztők, ezt 5ik Sixtus megerősité.

3-or Sarutlan carmeliták szerzetét alapitá sz. Teréz nemes spanyolszűz, ki Matha Jánossal a cármeliták fegyelmét régi eredeti szigorba visszaállitni igyekezvén, sok ellenszegülőkre akadt, mi okból az egész rend két felé szakadt, az egyik tágultabb, a másik szigorubb rendszert mezétlábjárással választván, 13ik Gergely pápa ezen felosz-

tást jováhagyván, 8ik Kelemen mind a két félnek különleges általános prépostot rendelt.

4-er Sz. Mauxus egyesületéről nevezett benczék rende 5ik Gergely pápa jováhagyassával 1615ik évb. származott Francziaországban, hol is a lázadás idejében megszünt. E rend férjfiai a széptudományok, és régi oklevelek buvárkodásának átadván magukat, és birtokaikat a püspökök ellen védni tudván, sokak gyülölségét magukra huzták. Buttilier János trapensek apátja azt hányta szemeikre, miszerint a kézimunkával, mit sz. Benedek szabálya szerint gyakorolniok kellene, felhagyván, a tanulmányokat tüznék ki foglalkozásul, de Maurus egyesületéhez tartozó Mabillonius megfelelt nékik, honnan támadt a vita, meddig, és mi fokig legyen illő a szerzetesek miveltsége.

5-ör A Trapensek szerzetét, máskép kijavitott cisztercitákét, vagy bernárdinokét alapitá Buttilier János, ki mint 10 éves fiu Homerust értelmezte, a sorboniai tanárok közé fogadtatván, egy leányt nőül venni szándékozott, s mivel ez távollétében meghalálozott Buttilier la-trape nevezetü pusztába költözött, hol 40 évig sanyarú életet élvén, a trapensek rendét alapitá.

23. §. Uj szerzetesi rendek.

Az uj rendek közé e korszakban tartoznak 1ör a theatinok Karafa Péter theátini püspöktől 1524. évb. alapitattván.

2-or Barnabiták vagy a sz. Pál szabályzatos papok rendét alapiták Morigia Antal, Zachárias cremonai lovagvitéz, és majlandi Bertalan, megerősitették 7ik Kelemen, és 3ik Pál pápák. E rend nevezetét veszi sz. Páltól mint választott pártfogótól, és Barnabás templomától, mit Majlandban kaptak e rend tagjai.

3-or Az irgalmas barátok szerzetét alapitá de Deo nevezetü János, megerősité 5ik Pius. E rendet a többi szer-

zetesi közfogadalmakon kivül kötelezi egy negyedik is, mi a betegek ápolása kötelességében helyeztetik.

4-er Patrum oratorii egyesülete (congregatio) Nereus Fülep által alapitatott, és 13ik Gergely pápa által megerősitetett, ugy neveztetik azon kápolnáról, mit Fülep Florenczben épittetett, s mellybe társai ájtatoskodás végett összegyülni szoktak. Ezen egyesületből sok tanult férjfi keletkezett, mint Baronius, Rajnáld, és Laderchio Jakab.

5-ör A Jézus társulati szerzetet alapitá Lojola Ignácz ki 1491ikben Spanyolhonban nemes szüléktől származott, Ferdinánd spanyolkirály udvarában katonává lett, és 1221ik évb. Pampelona francziák általi ostromlása közben ágyugolyó által megsebesitetett, és gyógyulása idejében a szentek életét olvasta, 1523ik évb. Palaestinába ment, honnan hazatérvén, Párisban latin nyelvet, bölczészetet, és hittudományt tanult, s Rómába utazván, 3ik Pál pápa előtt uj rend alapitására czélzó szándékát kijelenté, mit e pápa helybenhagyott, és az alapitott rendet 3ik Gyula pápa megerősité, 5ik Pius pápa pedig azt a kolduló szerzetek közé sorozá. Ezen közmondat: „omnia ad majorem Dei gloriam“ mit Ignácz minden dolga végeztével kiejteni szokot, ő tőlle veszi eredetét. Sokan állitják, miszerint ő olly belátásu nem volt, hogy egy olly okos rendnek belszerkezeti alkotványt szabni tudott volna, s azért e tárgyban más tanult férjfiak mint Fáber, és Leinesius segédkezet nyujtának néki, mondják tovább, miszerint azon irományoknak is, mellyek az ő neve alatt kijöttek, Palánko János titoknoka volt szerzője, sőt azon lelkigyakorlatok, (exercitia spiritualia) mellyek néki mint szerzőnek tulajdonitattnak egy bencze szerzetes munkájából kiiratvák. E rend ellenessei által lojoliták, vagy inigisták szerzetének neveztetett, mivel sz. Ignáczot a spanyolok Don Inigo- (dominus Ignatius) nak nevezték. Jézus tarsulati rendnek nevét pedig onnan vette, mert Rómában a pápától Jézus templomát nyerte; nem onnan te-

hát mintha a régi rege szerint Rómába utazó Ignácznak az Atyaisten Jézus fiát adta volna utitársul.

6-or Az ajtatos iskolák atyái szerzetét 1597ik évb. alapitá Calasanctius Jósef spanyolországi férjfi, a szegény ifjak oktatását, és nevelését tüzvén ki intézeti czéljául; elhalt 1648ik évb. E szerzetet megerősité 16ik Gergely pápa 1621ik évb. azonban a kézimunkával foglalkozó szerzetes felek által okozott egyenetlenségek miatt 10ik Incze pápa e rendet egyszerű egyesületre változtatta, de 8ik Orbán 1643ik évb. valamint 9ik Kelemen is azt ismét szerzetes rendnek kihirdeté.

7-er Patrum oratorii Jesu egyesületét 1613ikban alapitá Berullus János bibornok, ezen egyesület ájtatos, és tanult férjfiakkal bővelkede, kik az egyházi javadalmakról csak addig lemondtak, mig az együseletben maradtak, mellyből a mikor tetszett, kimehettek.

8-or Liguriának, vagy redemptoristák rendét szerkezé Ligouri Alfonz nápolyi nemes férjfi 1732ik évb. ezt 14ik Benedek megerősité, ez intézet férjfiai az erénytelen embereket a megtérésre szokták buzditani.

9-er Mechitáristák intézete 17ik században alapitatván, az eretnekek téritésében, s az agazker. könyvek kiadásában működik. — Lazaristák rendét lásd. Klein Antal H. E. tom. 2. par. pr. 607ik lap.

24. §. Világi fejedelmek általi eltörlesztése a jesuitáknak.

A jesuiták szerzete eleve a világi fejedelmek, és róm. pápák kedvezéseit legfőbb mértékben élvezvén, az egész ker. világon magának nagy hirt, és nevet szerzett, az iskolákban a tanitói, a templomokban a szószékeket mindenütt elfoglalá, s igy nagy tudománya, az eretnekek, és hitetlenek téritéseiben pedig bizonyitott buzgalma miatt főpolczra e-

meltetett, s egyedeiből világi fejedelmek nevelői, s gyóntatói váltak. De részint e felmagasztalásukból eredt irigység, részint valódi helytelen tetteik őket az egészvilág előtt gyűlölségbe keverték. A sok irományok, mellyek ellenök napfényre kerültek probabilismusról, nagyravágyásról, pénzcsikarásról, a pápák, és püspökök iránti engedetlenségről vádolták őket. Ehez járultak még a küldemények alkalmával a domonkosiak, és ferenczieк által ellenök tett panaszok, s mindezek összevéve azt eredményezték, miszerint a fejedelmek, és pápák iránt oki szeretete haragra változott.

Angolhonból (alább 50. §.) 1620ik évb. rekesztettek ki a jesuiták, de Portugalliában még súlyosb veszély érte őket. Erre sokat szolgáltak a paraguai küldeményben végbe vitt tetteik (e korsz. 4. §.) és azon földindulás, melly 1755. évb. Lisabonát megrengeté, s mit a jesuiták a szószékről is a portugallok bűneinek tulajdonitottak, még a királyi családot sem kímélvén meg. Azért gróf Pombal minister egy irományt adott ki a jesuiták ellen, mellyben őket lázasztó szellemükről vádolta, ennek eredményeül ők a királyi udvarból, hol gyontatóatyák valának, kirekesztettek. Ezt József király 14ik Benedek pápának megjelenté, és a jesuiták alkotványi szerkezete javitását kivánta, de ennek ellenszegült utólsó generálisuk Ricci Máthé; a pápa által megrendelt biztos Salánka Ferencz pedig ez ügyben vizsgálatot tevén, őket a világi dolgokbai avatkozástól eltiltotta; — 13ik Kelemen pápa alatt, ki őket pártfogolá, már eltörlesztésükről gondolkozott a portugalli udvar. És miután az 1758ik évb. septemberben Belem várába kisétáló József királyt három átöltözött álorczás férjfi megsebesitette, ezek elfogattván, és vallomásra vonattván, több részvényes czinkosokat felfedeztek, s nagy gyanu támadt, hogy a királyi élet utáni leselkedés főmesterei a jesuiták lennének, a mennyiben Malagrida nevezetű jesuita azt jövendölte, miszerint a király september honapnál tovább nem élend, azonkivül

pedig a Tavara családdal, melly ez említett összeesküvésben főrészvényes volt, mindig nagy barátságban éltek a jesuiták. Ez okból 1758ik évb. decemberben a jesuiták lakhelyei a katonságtól körülvétettek, jószágaik elkoboztattak, s többen megtömlöczöztettek, s 1759ik évb. mind ezekről tudósitatott a pápa; 3ik septemberben (ugyan ez évb.) nyilatkozványt bocsátott ki a király, hogy a jesuitákat mint lázasztókat, és felségsértőket országából kiüzni eltökéllé, kik is az olaszhoni kikötőhelyekre elvitendők hajókra rakattak, s megindulás előtt szivinditó hangon „in existu Israël de Aegypto“ szavakkal kezdő zsóltárt énekeltek, ezekkel sok fijatal jesuiták, ki a szerzetesi avatmányt még le nem tették, bár a királytól otthon maradhatási engedvényt nyertekszivesen elhajóztak, a megtömlöczöztettek pedig vagy a börtönben elhaltak, vagy szabadon bocsátattak.

Francziahonban a 18ik század közepén a jesuiták enyészetét mindenki ohajtá. Lavalette atya az indiai küldemények előjárója kereskedést gyakorolván, félmillióval megbukott, melly adósságot helyette a rend fizetni nem akarván, az innen támadt per a jesuiták ellen nagy gyanut ébreszte. A párisi parlament téhát a jesuiták szerkezeti alkotványát megvizsgálván, kitapogatta, miszerint a jesuiták rendszabályai a közjóval össze nem férhetők, de erkölcsi tanszerük is veszedelmesnek találtatott, mi okból Busenbaum atya erkölcsi tana a többi jesuiták 21 munkálatával együtt megégettetett, a mellyekből kiszedett veszélyes állitások egy könyvbe gyüjtettek. 15ik Lajos király alkotványuk javitását tervezte 13ik Kelemen pápának, de Ricci megfelelt, hogy a jesuiták vagy maradjanak, a mint vannak, vagy ne legyenek. A parlament tehát 1762ik évb. august 29ikén elhatárzá, hogy a kiküldendő biztosok a jesuitákról szerzetesi ruháikat levonják, őket az iskolai tanitástól eltiltsák, lakhelyeikből kiüzzék, s birtokaikat foglalják el, hasztalan vetették magukat közbe a püspökök, hasztalan bocsátottak részükre véd-

iratokat a jesuiták, mert a király bár nehezen is a parlament itéletéhez állván, 1764ik évb. megparancsolá, hogy a jesuiták vagy Páristól 10 mértföldnyi távolságban, vagy születési helyökön maradjanak, ha a püspökök által lelkészi hivatalra nem alkalmaztatnak.

Spanyolhonban sokáig legnagyobb tiszteletben tartattak a jesuiták, mivel alapitójok honi férjfi volt, és Spanyolország rendei többnyire általok neveltettek, de nem sokára ezek is gyanakodni kezdtek, miután a királyi biztosok a megtett vizsgálatból észrevették, miszerint a spanyolhoni kereskedésből főbb hasznot huznak a jesuiták. Azonban 6ik Ferdinánd király e miatt irántoki hajlamát egészen még le nem tevé, a mennyiben az ő gyontató-atyja jesuita volt, utánna pedig Erzsébet anyja következvén a kormányban, nékiek kedvezett is, és az ellenök napfényre jött iratokat megégetteté. 3ik Károly király alatt az 1766iki madridi lázadás izgatóinak a jesuiták tartattak, sőtt Ricci generálisnak a toledói provinciálhoz irott, és elfogott levelében az olvastatott, hogy a király mint törvénytelen születésü leteendő, és helyébe Lajos ücse királynak kikiáltandó. A jesuiták főgondnokánál találtatott iromány pedig azt tartalmazta, miszerint Károly Erzsébet királynőnek törvénytelen fia lenne, Károly tehát thrónját, becsületét, sőt életét biztositni akarván, 1767ik évb. titkos határozványt hozott, hogy a jesuiták az országból kirekesztessenek; melly dolog hogy annál nagyobb csenddel végrehajtassék a katona előjárókhoz leveleket külde, mellyekben más levelek foglaltattak azon parancs mellett, hogy ezek csak april 2ikán felnyitandók, és az azokban foglalt parancsok rögtön végrehajtandók lennének; azon éjfélkor tehát, melly 2ik, és 3ik áprilt elválaszta, minden jesuita zárda előtt megjelent a királyi biztos, s katonákkal ellátva az álomból felébresztett jesuitákat az étterembe gyüjteté, és a királyi parancsot elolvasván, nékiek meghagyá, hogy négyen a már

elkészitett szekerekre üljenek, katonai kiséret mellett a kikötőhelyeknél hajóra feltétendők, ugyan ez történt Spanyolamerikában is, — igy egy éjjel ötezer jesuita elfogatott, a nélkül hogy csak egy is elszökhetett volna, melly tudósitásra Ricci generális elájult. A hajóra ültetett jesuiták pedig a száraz földre sehol sem bocsatattak, még a tengeren ide s oda tévelyegvén, elvégre Corsicába fogadtattak, és a pápai birtokokba is bejutottak. Hason sors érte 1767ik évb. a nápolyi, siciliai, pármai, máltai jesuitákat is.

Meg emlitendő e helyen, hogy 2ik Jósef császár 1786ik évb. a benczék, cisterczék, és praemonstratensek szerzetét Magyarhonban megszüntette, mellyeket 1ő Ferencz 1802ikben ismét helyreállitott.

24. §. A jesuiták megszüntetése 14ik Kelemen által.

A franczia, és spanyolkirályok a jesuiták rende általános megszüntetését, mit 13ik Kelemen pápánál kieszközleni nem tudtak, 14ik Kelementől megnyerték. E pápa titokteljes uton járt el a jesuiták ügyében, intézetöket dicsérte, missióiknak uj engedvényeket adott, de ügyeiket titkon vizsgálta, s a végett sz. széki üléseket gyakran tartatott, végre 1773ik évb. julius 21ikén, „dominus, et redemptor noster“ szavakkal kezdő bullát kiadott, melynek erejénél a jesuiták végkép, és általánosan megszüntettek, e bulla legis először Rómában hajtatott végre, s a pápa biztosai august 16ikán esteli 8 órakor a jesuiták lak-, s tárhelyeiket lepecsételték, felszentelt papjaiknak három nap adatott a meggondolásra, valljon egy világi pap kormánya alatt a zárdában élni, vagy inkább világiasittatni kivánnának, melly utolsó esetben egyházi javadalmakra lennének kitétendők, minden esetre pedig a jesuita öltönyt letenni kéntettek. Kelemen pápa a lázadás félelme miatt azon

éjt álmatlanul tölté, megértvén pedig, hogy akaratja szerint történtek mindenek, könnyeket hullatott. Két nap mulván a német, és magyar jesuitazárda kéményeiből vastag füst szállott fel, s a tett vizsgálatából kiviláglott, hogy ez a titkos irományok megégetéséből származott, azért Ricci generalis némelly jesuitákkal megtömlöczöztetett, és az ellenök inditott ügynöki kereset, még 6ik Pius alatt is folyamatban volt, de semmi sem sült ki, Ricci pedig 1775 évb. a tömlöczben elhalt. A pápa bullája mindenütt végrehajtattván, a franczia-, és spanyoloknál legnagyobb örömmel fogadtatott, Portugalliában a lisaboni templom ünnepélyesen kivilágositattván, a hálaadó szokott sz. zene ágyúk dörgése közt elénekeltetett. Austria a jesuitákat eleve védte a pápa előtt, utóbb pedig eltörlesztésökben megegyezett, csak az ellen fogván ki, hogy királyi tetszmény nélkül hirdette ki bulláját a pápa. Ennek poroszországbani kihirdetését azon okból nem engedé az ottani király, hogy véle a pápa semmit nem közlött, s csak a püspököknek küldé által a bullát, e miatt a király róm. ügynökének megirta, hogy ő mint eretnek e bulla elfogadására annál inkább is nem késztethetik, mivel Mária Therésiatól Silesiát ugy vette által, hogy abban semmi változás ne történjék, megjelenté tehát a pápának, miszerint az országábani jesuiták az ifjuság nevelésére szükségesek, azonban utóbb még is a jesuiták nevezetét, és öltönyét megváltoztatván, azokból uj társulatot alakitott, végtére megtartván közülök annyit hányan az ifjak nevelésére szükségesek voltak, ez intézetet országában végkép megszüntette. Az Oroszbiradalomban szintén ellent nem állhatván a bulla, a jesuiták megtartattak, utóbb pedig ott is megszüntettek, mert az oroszegyházi szertartásokat becsmélték, és a róm. ritusra erőszakosan tett teritések által a családok közt béketlenséget, és zavart okoztak; ezeket Ferencz császár Galiciába fogadta. — Siciliába, és a pápai birtokba 1814ik évb. a jesuiták visszafogadtat-

tak, sőtt 1824ik évb. 12ik Leo pápa egy róm. collegiumukat nékiek visszaadta.

Kelemen pápa ritka tudománya, józan gondolkozása módja, s békeszerető lelke miatt méltán nagynak neveztetik, ő a jesuiták eltörlesztése után 1774ik évb. meghalálozott; holta előtt jóslatok szórattak, miszerint september hónapnál tovább nem élend. *a*) Ez okból a portugalli Malagridának Jósef királyróli joslata emlékezetben tartatván, vizsgálatok tétettek, de a jesuiták ellen ez uttal is semmi sem sült ki, s csak némelly ábrándos apáczák eszelősködő jóslataik miatt, hogy a hir tovább ne terjedjen, elzárattak, azonban a hirek igazulni látszattak, mert testi gyengélkedései miatt 1774ik évb. nagy csötörtöktől kezdve nem láttatott, s hire volt, miszerint tüdővészben sinlik, a róm. tanácskarbeliek (curialistae) betegségét titkolták, s őt már jobban lenni mondogatták; mig végre az orvos kijelenté, hogy minden belrésze kiszáradt; azért is september elejétől senki nem nyert hozá bémehetési engedvényt, s september 20kán megnehezedvén betegsége, a haldoklók szentségével elláttatott, s másnap nagy lelkét az Istennek kiadta. Testbonczolás közben a szive kiszáradtnak, és egy lencse nagyságúnak találtatott, s az egész belseje elégetve volt.

a) 14ik Kelemen pápa 1774ik évb. betegsége előtt felteré magában, hogy Krisztus mennybemenete napján a vaticáni templomban a jövő évrei a jubileumot maga kihirdetendi, de ellenesei egy papiron gúnyiratot bocsátottak, mellyen ezen betük valának irva: I. S. S. S. V. az az in Septembri Sacra Sedes vacabit. Mondják, miszerint titkon árultatni szokott tophana viz által végeztetett ki, melly ha egyszer beadatik, semmi ellenszer által erejét meg nem gyengithetni, szine mint a tiszta viz, s semmi különös ize nincsen, ez először kedvetlenséget, és a testben addig terjedő gyengeséget okoz, mig azt egészen el nem nyomja, még is semmi fájdalmat nem okoz, az embernek holta után tagjait szétoszlatja, s midőn 14ik Kelemen a koporsóba tétetett, lába a többi testétől elválva a földre kiesett.

Teste belrészei egy edénykébe tétettvén, azt szétvetették, és az egész test, bár drága szerekkel megkenetett, nagy büdösséget bocsátván magából széjel ment, mi okból azt sem szokott módon felöltöztettni, sem a kápolnába kitétettni nem lehete, hanem azonnal a sirboltban elköveztetett. Némellyek halálát a jesuiták eltörlesztése miatti isteni büntetésnek veszik, azt hozván elé, hogy sz. Bernát hajdan e szavakat mondotta: MonaChVs sI aLtIVs sVrgIt, breVI CaDIt. De nem következik, hogy sz. Bernát ezen szavakat jósszellemében 14ik Kelemenre, még mint Ganganelli szerzetesre irányozta, hogy pedig e mondatban a pápa elholta éve foglaltatik, ez eseményileg történt. Azonban nagy hitelességű irók e pápa halálát inkább a jesuiták eltörlesztése miatti boszuállásnak tulajdonitják. Sirirata volt: „Divi Clementis svaviter ossa cubent.“

26. §. Észrevételek a jesuitákról.

Hogy a jesuiták több méltatlan váddal terheltettek, azt ellenеik sem tagadják, de hogy méltatlanul eltörlesztettek, azt jóakaróik sem védik, s nem kevés sérvet ejtene akár a nagy pápa nevén, akár annyi fejedelmeken az, ki oda nyilatkoznék, miszerint ezek eltörlesztésököt igazságtalanul hajtották végre; 14ik Kelemen pápa az eltörlesztés okait felhozza bullájában, s azokat mi is e korsz. 24ik §. emlitettük. Hogy köztök sok tanult, szorgalmas férjfi volt, ki az ifjuság nevelésében, az eretnekek, és hitetlenek térítésében nagy érdemet tett, azt az irigységnek is meg kell vallani, hallatlan buzgalommal müködtek ezen férjfiak az igaz hit terjesztésében, e végett a szükséges tudományokban magok is előmentek, és másokat is oktattak. 1546ik évtől fogva az ifjuság nevelésére először Bécsben alkalmaztattak, azután Oláh Miklós esztergami érsek által Magyarhonba is általtétettek, Dráskovics, Forgács, és Pázmány által párt-

fogoltattak, sőt a protestansok előtt is nagy tiszteletben voltak, s általok a többi szerzetesek is főleg a benczék annyira felébresztettek, hogy Mosheim szerint a jesuiták dicsét kétessé tették. — De más részről a jesuiták a tudományoknak ártottak, mert tilos volt nálok a tanitóknak az egyszer felvett rendszertől elállani, a hittudósok aquinai Tamáshoz, a bölcsészettanitók pedig Aristoteleshez makacson ragaszkodtak, a ker. erkölcsitant probabilismussal, veszedelmes állitmányokkal, soha nem tellyesülhető eseményekkel, az egyházi jogtant előitéletekkel, a hittant mesékkel, és költött csudákkal töltötték el, szóval azon rend, melly legfogékonyabb eszü ifjakat magához huzott, tanitói székeket mindenütt elfogtalt, többet tehetett, s még is a tudományok helyre állitása csak a jesuiták megszüntetése után kapott lábra. — A jesuiták erkölcsi tanitmányából kivont ártalmas állitások ezek: 1-ör az eretnek pápát, vagy fejedelmet a hittudósok tanácsából megölni szabad. — Mariána János jesuita, munkájában, mellynek kinyomatására előjárójától engedvényt nyert, azon szerzetest, ki 3ik Henrik franczia királyt zsarnoksági ürügy alatt megölte, dicséri, s az elkövetett gyilkosságot igazságosnak állitja. 2-or a részegség, ha az egészségnek használ, egész a hányásig szabad. 3-or az esküben, és gyónásban szabad élni elmebéli fentartásokkal, (mentalis restrictio) és kétértelmességekkel. (aequivocatio) 4-er létezik philosophiai bűn is, mi észelleni, vagy olly időbeni tény, mikor az ember az Istenről nem gondolkozik. De ezen tévtanok nem az egész társulatnak, hanem csak némelly különvett egyedeinek tulajdonithatók.

Negyedik fejezet.

A hittudomány, s ker. vallás állapota, és egyh. irók.

27. §. Hittudomány állapota.

A tizenhatodik században Luther Márton Aristoteles bölcsészeti rendszerét a hittudományból ki akará rekeszteni, de Melánchton, és a catholicusok azt fentartották, azonban ezeknek hittudósai a sz. irásból és hagyományból igyekeztek a ker. cath. tant értelmezni. Luther reformatiója eleve egyenetlenségeket, és háboruságot okozván, a tudományoknak ártott, de utóbb a catholicusoknak rugót adott a keleti nyelvek, és az egyházi történettan kimivelésére, valamint a sz. atyák munkái javitólagos leiratára, mellyekkel mint fegyverrel élhettek a protestánsok ellen. Azonban a tudományok előmenetének e században sok akadályt tettek a reálisták és nominálisták, a scotisták, és thomisták, valamint a molinisták is. A bibliai tudományra nézve érdemtellyesek valának a párisi hittudósok, és Ximenes Ferencz bibornok s toletri érsek. Biblia kiadások is gyakran történtek e században, mellyekből leghiresb Montanus Áriásé, melly 1584ik évb. bevégeztetett. Az erkölcsi tant eseményekkel világositották az ugynevezett casuisták mint Cotharin Ambros, és Cán Menyhért. A philosophiát sokra vitték Copronic Miklós, és bránchei Ticho. Ezen előmenet pedig a pápák, és fejedelmek buzgalmának tulajdonitandó, kik maguk is a tudományban dicsőn előmentek, s tudományi egyetemeket könyvtárokat alapitottak, illyek kitünőkép 10ik Leo pápa, és 2ik Rudolph császár. Magyarhonban 1sö Mátyás király hires

könytárának, mellynek könyvei már 2ik Ulászló és 2ik Lajos királyok gondtalansága miatt veszni kezdtek, valamint az iskoláknak is véget vetett az 1526iki mohácsi veszély. *a*) Azonban Istvánfy szerint Pécsett 1543ik év körül gymnásium létezett, mellyben kétezer tanuló számláltatott, s voltak a vadtörök igája alatti szakban is Magyarhonban férjfiak, mint Oláh, Pázmány, és a jesuiták, kik főleg a sz. tudományokat elővitték, s valóban dícsükre szolgál a magyarhoni rendeknek, hogy azon viharos időben a tudományok helyreállítását szivökre vették, a mint az 1548ik évi országgyülése 12ik czikkéből világos.

---

a) Valamint 1526ikban, ugy 1541ik évb. Zápolya holta után Solimán Buda várát megvévén, a törökök e könyvtár kincseit elrabolták, nem ugyan a tudomány kedveért, hanem azon arany, és, ezüst kötések és lánczok miatt, mellyekkel e könyvek felékesitve valának. Solimán e könyvtárból Hercules, Apolló, és Dianna szobrait Konstantinápolyba vitette, sőtt a könyvek nagy száma is oda hurczoltatott, mellyeket a törökök e város piaczán csekély áron eladogatták. A többi könyveket pedig Budán egy barlangba temették, hogy a keresztények fel ne találhassák. E könyvekért Pázmány Péter 30 ezer forintokat igért; sőtt I. Leopold király is esedezett ez ügyben a török udvar előtt, de sikeretlenül, mig Buda vissza nem vétetett a töröktől, s akkor a feltalált könyvek Bécsbe vitettek a királyi udvari könyvtárba. Voltak azonban más férjfiak is, kik a budai könyvtár kincseit, mellyek Európában, és Asiában elszórattak, összeszedni igyekeztek, mert Fessler is (Rücksicht auf meine siebzigjährige Pilgerschaft 298) irja, miszerint 1798ik évb. Mátyás könyvtárából sok kéziratokat látott Wolfenbüttelben Poroszhonban. Az esztergami káptalan könyvtára is sokat bir Mátyás könyvtára könyveiből. A mohácsi veszély hason sorsra juttatta a budai, és a többi iskolákat, mert a budai ifjak hallván a mohácsi gyászeseményt, elszéledtek, és igy a budai egyetem, melly csak 60 évig fen állott, soha többé fel nem éledt. A pécsi egyetem 300 ifjai a mohácsi mezőn vitézkedtak, s mivel ez uttal ez is megszünt, a magyar ifjak bővebb tudományok kedvéért Romába, Bonnba, Vittenbergbe utaztak.

A tizenhetedik században Aristoteles bölcsészete mégurolkodott a hittudományban. A theologiai tudományokat e században elővitték főkép a sz. Maurus egyesületétől nevezett benczék, kiknek segedelmével a sz. atyák javitott munkái, s több bibliai kiadások napfényre kerültek, azonban a scotisták, és thomisták e században is nem keveset ártottak a sz. tudományoknak. A fejedelmek, és püspökök adakozásaiból több egyetemek, s könyvtárok alapitattak. Maximilián bajorfejedelem 15ik Gergely pápának a heidelbergi könyvtárt ajándékozá, melly a könyvek sokasága miatt egész Europa figyelmét magára vonta, ebben a franczia lázadás előtt négyezer kézirat, és 300 ezer nyomatott könyv létezett, több ritkaságokkal együtt. Franczia országban hires volt a királyi könyvtár, mellyet 14ik Lajos több ezer könyvekkel szaporitott, jeles volt azonkül Párisban a sorboniai, és Némethonban a bécsi. Ezen segédszerek mellett nagyon előhaladt a bölcsészet tudománya is, melly mindenkor segédül használtatott a theologiában, de Aristoteles helyébe uj rendszerek keletkeztek. *b*) Mind ezen előmene-

b) A philosophia kijavitásában sokat fáradott verulami Baco, ki férevetvén Aristotelest, ecclectica philosophiát hozott be. Franczia honban két hires férfiu támadt e században Gazend Péter, és Cartes bölcsészek, az első elvetvén Aristotelest az atomusok bonyolódásából értelmezte az emberi test részei összefüggését. Carthes 1590ikben születvén a kétkedést vette fel bölcsészeti elvül, és alapul annak bebizonyitására hogy a mi értelmünk alkotója mint egy főbb lény csak ugyan létezik. Carthesnek bölcsészeti modját felvette Locke angol, de rendszerének hibául tulajdonitatik, hogy minden igazságokat mathematicai világosságra hozni igyekezett. Az ecclecticus bölcsészek közt legfőbb volt Leibnicz 1640ik évb. Lipcsében születvén, ki Aristotelest Carthesiussal összeegyeztettni nem tudván, más feltételt (hypotesis) vett fel, és az ellenmondási elven kivül, eléges-oku elvet (principium rationis sufficientis) szabott, honnan e világot a többi lehetségesek közt legtökéletesbnek mon-

tek a világi fejedelmeknek, mint 1sö Leopold-, 14ik Lajos-, és 1sö Jakabnak köszönhetők. E században Magyarhonban is nagy volt a sz. tudományokbani előmenet, a megürült püspökségek, és káptalanok jövedelmeiből keletkeztek a kissebb lyceumok. A n. szombati egyetemet alapitá Pázmány Péter. Kisdy Benedek egri püspök 1656ik évb. a kassai academiát hozta létre. A n. szombati egyetem 1777ik évb. Budára vitetett által, ennek theologiai kara 1783ik évb. Pozsonyba, a philosophiai kar pedig Pestre tétetett át, hol jelenleg mind a négy kar virágzik.

A 18ik században minden tudományok rendszeresen kezdtek tanitattni, s elsők voltak a protestánsok, kik a hittudományból kiküszöbölvén Aristotelest Leibnicz, és Volf bölcsészete rendszerét vették fel. c) Mivel pedig e bölcsészet rendszeréből a catholikusokat ostromlani kezdték, ezek azt csak később vették be a theologia használatára annál is inkább, mivel istentagadásra vezetni látszatott, miután pedig bevétetett, a vadkiejtések, és haszontalan kérdések a hittudományból kimaradtak, és az erkölcsitan szi-

---

dá. Elhatározási elve szerint (determinismus) minden e világi dolgok olly összefüggésben vannak, hogy az egyik elveszvén, a másiknak szülemleni szükséges, innen a test, és lélek közösségét értelmezte, s tanitá, hogy a lélek a test alkotása előtt létezik. — A természeti jogtant Grotius Hugo, és Puffendorf Sámuel mivelték ki, a csillagászi tanban előmentek Copernic, és Galileus, ki a sz. vizsgálat itéletéből tömlöczre vettetett, s 1642 évb. elhalt; ezekhez járult Nefton is, Kepler pedig az erkölcsi philosophiát világositotta. Ezeket az egyházi historiában hittudományra vonatkozólag azért szükséges megemlitni, mert ezen tudományok mivelődése által sok babona kiküszöböltetett, azonkivül a philosophia rendszerei minden időben segédszerül szolgáltak a hittudományban.

c) Volf Silesiában 1697ik évb. születvén, Leibniczet követte, és ezen rendszer Austriában Storkenau által kimiveltetvén, Aristotelesnél sokkal kedvesbé lőn.

lárdabb tekintetet nyert. Általánosan a theologiai rendszer kijavitását e következők mozditották elő: 1-ör a világi fejedelmek mint M. Therézia, 2ik Fridrik; s ezeken kivül a tudományok aranykora 14ik Lajos király alatt Franciahonban, például mentek itt elő a Maurus egyesületi benczék, kik a hittani, és historiai tudományokban legnagyobb előmenetet, és a sz. atyák munkái javitott kiadásait hozták napfényre. Ezeknek, és más franciahoni iróknak példájától ösztönöztettvén a németek, a hittudománynak vig alakot adtak; Calmet, és Richard értekezései által a bibliai tan felvidult, maga a prédikálási modor, melly eddig nagyon hiányos volt, a franczia szónokok példánya szerint tökéletesbbedett. 2-or a hitetlen bölcsészek, és protestánsok rugonyt adtak a catholicusoknak valamint az isteni nyilatkozás lehetőségét, létét, és szükségét erős védvekkel támogatni, ugy a keleti nyelvek, és régiségek alapos megtanulásra magukat reátenni, mert csak e tudományok segélyével mutathatták meg, hogy a cath. egyház vallása az első ker. századok tanitmányával mindenben megegyez. Ugy lett tehát, miszerint sokkal hasznosb czélt tűzvén ki maguknak a cath hittudósok, a reálisták, és nominálisták versengései, a scotisták, és thomisták viszonti gunyai, és rágalmai megszüntek, s a hittudományba ker. béke kezde uralkodni. Azonban a spanyol-, és olaszországi papság e században is tudatlan maradt, hol a papnevelő intézetekben csak liturgica, szertartásitan, casuistica, és egynéhány rövid jogtani czikkivonatok tanitattak, s az előbbkelő papok könyvtáraiban is csak papiimákat foglaló könyv, egy két prédikatziókötet, trienti zsinat, s holmi naptár találtatott, mig Leopold hetruriai fejedelem, ki a theologiát rendszeresen tanitatni parancsolá, előzte az olaszhoni papság tudatlanságát. — Azonban Volf philosophiája más részről ártott is a theologiának, mert miután a bölcsészeti rendszer állitmányait a mathematicai világosságra hozni igyekezé, sokan, kik ezt a hittudomány-

ban használták, a ker. hitczikkeket e philosophia szerint emberi ésszel fel akarván fogni, a ker. hittitkokat kétségbe hozták. Melly érdemben főkép a protestans hittudósok kitüntették magukat. Tovább Volf rendszere azt is eszközlé, hogy ennek segélyével a hittudósok férevetvén a haszonvehetlen kérdéseket, csak a ker. közéletre szolgáló hasznos igasságok előadását szorgozták, s ez idő óta kezde a hittanban felhozatni a hitczikkek gyakorlati használata, (usus practicus) melly azt bizonyitja, miszerint egy hitczikk sincsen, melly gyakorlati haszon nélkül lenne; — azonban ezen mindent haszonra forditni czélzó igyekezet önhasznot vadászó Eudemonismust, vagy az önboldogság rendszerét hozta be a ker. erkölcsi tanba. — Leibnicz után 1780ik évtől Kant Emánuel *d*) bölcsészeti rendszere nyert befolyást a hittudományba, s meg kell vallani miszerint ez kirekesztvén az alacsony népszerűséget az erkölcsi-tannak méltóságot, a többi theologiai tudományoknak pedig elevenséget szerzett, s az emberi észnek, és igy a hitetlenségnek is határt szabott, nem különben kiforgatta az Eudemonismus elvét; de abban hiá-

d) Kánt Emánuel 1724ik évb. született, és a tiszta ész birálati philosophiát hozta napfényre, mi által az emberi elmének bizonyos határt szabván, tanitá, hogy észtől jövő ismereteink a láthatatlanokra nem terjedhetnek, a tapasztalásból meritett ismereteket pedig az időhöz, és helyhez szoritá, szerinte mink az Istenről, és a lélekhalhatatlanságról semmit se tudhatunk, s mivel ezek nélkül az erény fen nem állhat, tanitá, miszerint mi az erényre a becsület, és boldogság ösztönéből vagyunk elrendeltetve, s az erényes cselekvény az, melly a törvény tiszta tiszteletéből jutalom, vagy büntetésrei tekintet nélkül vitetik véghez, s ebben áll az ő purismusa, az erkölcsösség főelve pedig az, mit cselekvényi szabályul minden eszes lény elfogadni tartozik. A ker. nyilatkozás, és a sz. irás ő előtte csak tökéletesség eszköze, mire semmi szükség nem leend, ha egykor az emberi ész használata tökéletes állapotba jövend, és abban áll az általa felhozott erkölcsi értelem, sensus moralis.

nyos, hogy az erkölcsösség főelvét kizárólag a józan ész parancsára szoritván, az érzékenység érdekét egészen kirekesztette, s mivel az emberi észnek határt szab, hinni nem enged semmit, mit az emberi ész fel nem foghat, azért e bölcészeti rendszert sokán ostromolák, millyen volt a magyarok közt Horváth János. Kant rendszerét némikép követte Fichte, és Schelling kiknek bölcsészeti modorjai még hiányosbbak voltak.

A Franciák példáját követve a németek főkép azon igyekeztek, hogy a hittudományba jobb s czélszerűbb rendszer hozassék be. Ezt Mária Therézia Stock Ambrus bécsi suffraganeus püspökre bizta, ki a bécsi egyetemben a theologiai kar elnöke, és igazgatója volt. De mivel ez mint thomista erre nem igen alkalmasnak mutatta ki magát; bevégzé e munkát 1777ik évb. Rautenstrauch István brziunovi (csehországban) benczék apátja, s az austriai tartományokban a tudományok főigazgatója, ki 2ik József által a papnevelő intézetek látogátása végett Magyarhonba utasitattván, Gyöngyösön halt el. Ez a theologiai pályának öt évet szabott, s rendszere utóbb kissé megváltoztatva, s a bibliai archeologiával megszaporitva, olly alakba hozatott, millyenben az austriai kormány alatti tartományokban ma is divatozik. — E rendszer a magyarhoni theologiai iskolákba is 1777. évb. behozatattván, kevés változtatás mellett jelenleg is divatban van, ennek behozatala előtt a hittudomány itt is hiányosan tanitatott, mert casuisticán, és egynehány jogtani állitmányokon kivül a papságra nevelt ifjak egyebet nem hallottak, jelenleg a theologia minden ága hasznos czélszerűséggel előadatik. — Mária Therésia adományositásából több püspöki lyceumok keletkeztek, Magyarhonban a munkácsi görögegyesült iskolák Mánuel püspök alatt kezdődvén, 1771ik évb. püspöki lyceumra változtak, melly 1777ik évb. Unghvárra átvitetett, hol 1809ik évig orosz nyelven, ez év óta pedig latinul folyik a theologiai oktatás.

28. §. Egyházi irók.

Az egyházi irók közt 16ik században nagy hirt szerze roterodami Erasmus, születvén 1465ik évb. Ez sz. Ágostoni szabályzatos kanonokok intézetét 2ik Gyula pápa engedvénye mellett elhagyta, s ha egynehány hibáit, mellyeknek az ő szabad gondolkodása módjában allapjuk volt, kivetjük, nagy erényű, és tudományu ember volt; a fejedelmek előtt nagy kedvességgel birt, és a pápától Romába meghivatott, hogy irományaival Luther tévelyeit ostromolja, de ő az ajánlott méltóságokat megvetvén, közönséges sorssal megelégedett, s magát egészen a tudományoknak szentelé, s bár a catholikusok akkori visszaéléseit megrónа, de Lutherhez át nem ment, mondani szokván: „rideo monachos, condemno haereticos.“ Elhalt Báselben 1536ik évb. Munkálatai közt legjelesb a görögből latinra áttett ujszövetségi sz. irás. — Bellarmin Robert jesuita Lovaniában tanitó volt, s miután Rómába ment volna, őt meghallgatni még Angolhonból is mentek a protestánsok, 8ik Kelemen őt bibornokká, és capuai püspökké tette, munkái közt hires „de controversiis fidei christianae adversus haereticos“ czimű könyv. — Pázmány Péter 1572ik évb. n. Váradon született Miklós református atyjától, a mint ezt igazolja azon pápai felmentés, melly által ő, esztergami érsekségrei felszenteltetése előtt az eretnekségből származott szabályszerűtlenségtől feloldoztatott, ezt tanusitja véle egykorú Pécsváradi Péter refor. prédikátor, ki Pázmány ellen kiadott iratában azt állitja, miszerint a kálvin vallásban együtt nevelkedtek. Pázmány jesuitává levén, a gréczi academiában bölcsészetet, és hittudományt tanitott, honnan Magyarhonba jött missionáriusnak, nagy tudománya, és erénye miatt Forgács Ferencz primás fontosb dolgokban az ő tanácslatával élt, utóbb turóczi prépostnak, s Forgács halála után esztergami érseknek kineveztetett, magán, s nyilvános tanitásai s irott munkái

által több reformatus nemes családokat téritett a cath. hitre, 2ik Ferdinánd királytól a magyar egyház dolgaiban Rómába küldetett követül, elhalt 1637ik évb. 63 éves korában, Pozsonyban temettettvén el. — Petáv Dénes Franczhonban a biturczi academiában bölcsészetet, Párisban pedig a sz. irás értelmezését tanitá, őt 4ik Fülep spanyolkirály az uj madriti academiába tanitóúl hivta, de Lajos franczkirály nem engedé. — A 18ik században hires volt Mabillonius János sz. Maurustól nevezett benczeszerzetes, ki éjfel után 2 órakor kezdé olvasásait, s füleg a sz. irás iránt tett érdemei által kitünt. — Ide tartozik Muratorius Lajos, Norizius Henric, Schier Xistus, ki a budai könyvtárról, és 3ik Béla király nejeiről irt értekezések miatt nevezetes.

29. §. Egyházi vallástanitmány.

A protestánsok azzal vádoljak a cath. egyházat, hogy ez e korszakban uj hitczikkeket hozott be, holott ha valaha, bizonnyára e korszakban minden lehető eszközök használtattak a ker. hit tisztasága fentartására, illyen eszköz volt az is, miszerint a lelkészkedendő papság eleve a papnevelő intézetekben kiképeztettni parancsoltatott. Mondják ugyan a protestánsok, hogy a scholasticusok, és a trienti gyülekezet által uj hitczikkek hozattak az egyházba; ám de abból, hogy a philosophiának theologiával összekapcsoltatása által uj rendszerek, és tanitási modorok keletkeztek, nem következik, miszerint uj czikkek koholtattak, s ha a magán tanitók valami uj tévtant koholtak, azt az egyház azonnal kárhoztatta; a trienti zsinat pedig többet nem tett, csak hogy a sz. irásban, és hagyományban foglalt tant bővebben kifejté, miben a sz. atyák tana mindenkor szem előtt tartatott, s alapul szolgált.

Ötödik fejezet.

Theologiai viszályok, hitszakadások, és eretnekségek.

30. §. Bajus Mihály vitálya.

Ez Lovániában hittudományi tanitó lévén, és az isteni malasztról becsuszamlott tágult véleményeket korholván, olly isteni malasztot védett, melly az emberi akarat szabadságát egészen kirekeszté, s bár a párisi egyetem 18 állításait kárhoztatá, ő még is irományaiban azokat támogatni ügyekvék, mi okból 4ik Pius pápa mind a két félnek hallgatást parancsolt. Azonban a trienti zsinatból hazajövén Bájus, és régi elveit felfogván, némelly academiák által megrovatott, 5ik Pius pedig bullája által, mellyet a lováni egyetemhez külde, tanát ugy kárhoztatta, hogy Bájus nevét nem emlitvén, bár ki légyen a tévelyek kohólója, azokat általánosan hibásoknak nyilatkoztatta. Bájus e kárhoztatásban megegyezett, csak az ellen kifogván, hogy némelly idegen állitmányok ő reá mázoltattak, saját állitásai pedig túlságosan értelmeztettek volna. Mivel pedig némellyek az emlitett bullát koholtnak tartván, a kárhoztatott tant ismét védték; 13ik Gergely a bullát eredetinek nyilvánitotta, s igy ezek is a tévtantól elállottak, maga Bajus 1598ik évb. elhalván.

31. §. Molina Lajos.

Spanyolhoni jesuita lévén, az isteni malaszt szabad akarattali egyeztetéséről értekezvén, az isteni malaszt hatá-

lyát emberi akarat megegyezésétől eredményezte. A domonkosiak azon malaszt hatályát önerejétől következtettvén, a jesuitákat Pelágius tévtanáról vádolták, s ellenök az egész Spanyolhont felizgatták. 8ik Kelemen e vita megszüntetésére az isteni malaszt segedelmeiről nevezett egyesületet rendelt, melly azonban semmit sem végzett. — Molina egyszersmind feltalálója volt a közép tudomásnak „scientia media," melly bizonyos feltét mellett megtudja a jövendőt, p. o. mi történnék vélem, ha oda mennék, hova nem megyek. De az illy szószaporitást már Fonzeka Péter kezdte, szerintök van még látási, és egyszerű értelmi tudomás „scientia visionis, et simplicis intelligentiae.

32. §. Janzen Kornel viszálya.

A molinisták ellen emlitett róm. egyesületben semmi sem határoztatván el, ők tanjokat merészen, és annál könnyebben terjesztették, mennyivel inkább egyezett ez az emberi ész felfogásával, sőt a spanyolkirálytól engedvényt nyertek a lováni egyetemben egy tanitói széket felállithatni, mit a lováni tanárok megakadályozandók Janzen Kornelt azon egyetemi tanitót a spanyolkirályhoz utasiták, ki az engedvény visszahuzását kieszközlé, s iprei püspöknek kinevezetett. Haza jövén több évi fáradozásai után a molinisták ellen „Augustinus, seu doctrina Augustini" czimű munkát összeirt, a mellyet mivel ő 1638ik évb. elhalt, Lammens Reginald segédpapja, a jesuiták által tett mindenféle akadályok daczára is 1641ik év körül kinyomatta; s miután az abban foglalt állitmányokat némellyek védnék, némellyek pedig kárhoztatnák, 8ik Orbán pápa mind a két félnek hallgatást parancsolt. — Azonban Franczhonban Janzen tana ellenesei e munkából hét állitást kivontak, s azokat mint hibásokat 10ik Incze pápa eleibe terjesztették, Janzent pártoló püspökök egynéhányai pedig Romába menvén, ennek

tanát a rom. egyesület előtt védni kivánták, de 63 ülések után az emlitett hét állitásokból öt csak ugyan kárhoztatott *a*) a pápa bullája által. E megrovást a janzenisták elfogadván erősen kifogtak, miszerint a megrovott öt állitás Janzen munkájában fel nem található, elleneik tehát az országgyülésen a munkát felütvén, azt találták, és kihirdették, hogy azon állitmányok ha nem is nyilván, és azon szavak szerint ejtettnek is ki e munkában, még is ennek szelleméből, és a beszédszövegből kihozhatók, s e nyilatkozványt 10ik Incze megerősité, 7ik Sándor pedig parancsolá a jánzenistáknak, hogy esküvel vallják, mikép hiszik azon állitmányokat Janzen munkájában foglaltattni. Erre a janzenisták többnyire azt nyilvánitották, hogy e határozványnak hazugság nélkül nem engedelmeskedhetnek ugyan, de az egyházi béke fentartása miatt külsőkép engedelmeskedni akarván, azt aláirandják, mennyiben azon öt állitás kárhoztatását igazságosnak ismérik, s mindegy akár hol foglattassanak azon állitmányok; — de a pápa e feltétes aláirással nem elégedvén meg, addig működött mig a janzenisták 7ik Sándor határozványát feltétlenül elfogadták, mindnyáján tehát, kik vagy megtömlöczöztettek, vagy számüzettek volt, szabadságot nyertek, s e béke olly ö-

a) Azon kárhoztatott öt allitások keretkezők: 1-ör némelly isteni parancsok az igaz ember által is telyesithetlenek a jelenlegi megrongált természet miatt, s némelly embernél hiányzik az isteni malaszt, mellynek erejénél fogva tellyesithetők lennének. 2-or Az eredetibűn által megrongált természet állapotában ember a belmalasztnak ellen nem állhat. 3-or az érdemre, vagy érdemtelenségre a mondott állapotban nem kivántatik a szükségtőli szabadság — libertas a necessitate — de eléges a kényszertőli szabadság — libertas a coactione. 4-er a félpelágiánusok megismerték a megelőző isteni belmalasztnak szükségét, de abban voltak eretnekek, hogy olly malasztot védtek, mellynek az emberi akarat ellenszegülhet. 5-ör Félpelágiánusitan, miszerint Krisztus minden emberért meghalt.

rümmel fogadtatott, hogy emlékeül nyilvános jelpénzek veretnének. De a janzenisták rövid idő mulva azzal dicsekedtek, mikép ők nem feltétlen, de csak a külbéke fentartása végett irták alá a határozványt, és igy ujolag feltét nélküli aláirás kivántatott tőlök. — Nem sokára azon lelkiismereti esemény kezde hánytorgattattni: valljon a pap, ki az emlitett hatarozványt csak feltétesen irta alá, érdemli é a töredelmezési feloldást? s miután az illyet 40 sorboni tanár feloldoztathatónak állitotta, 11ik Kelemen pápa e tanárokat kiüzettni parancsolá, s a janzenisták feltétes aláirata ellen 1705ik évb. szorosan meghagyá, hogy a janzenisták szóval, szivvel vallják azon ö. állitást Janzen munkájában foglaltatni, mit ők elvégre el is fogadtak.

A Batáviaban máig fenálló szakadásnak magvait szinte a janzenismus szorta el, hol 1704ik évb. Codde Péter sebatei püspök, mint janzenista a pápa által hivatalától megfosztatott; de a világi kormány a pápa ajánlotta püspököt elfogadni nem akará, sőtt Codde halála után az ultrajecti káptalan janzenista elvű általános helyettest választatott, s a pápa tudta nélkül püspökké szentelteté. Nem sokára a harlemi, és deventriei püspökségeket, az előtt régen eltörlötteket az ultrajectiek megujitották, s miután a a pápa őket mint elszakadtakat megróván, az általuk püspökökké nevezetteket megerősitni nem akarta; ők a püspöki székekre szükséges, s megválasztott egyedeket saját tekintélyck erejénél felszenteltették.

33. §. Quesnell viszálya, és „unigenitus“ bulla.

Quesnel Pascasius Patrum oratorii egyesület tagja, mivel a janzenismusnak ellenmondani nem akart, e rendet elhagyá, s Belgiumban azon tan miatt megtömlöczöztetett; Hollandiába menekülvén, ott 1710ik évben elhalt. „Refle-

xiones morales in novum Testamentum“ czimü munkájában sokan jansenismus nyomára akadván, az ellen felléptek, s 11ik Kelemen pápa e munka 101 állitásait „unigenitus“ szóval kezdő bullájában kárhoztatta. De Noallius párisi érsek s némelly sorboni tanárok a pápa bulláját, vagy constitutiojját elfogadni nem akarták, honnét az egész franczia-egyház constitutionálisták-, és anticonstantionálistákra szakadt, az aureliai vezér pedig, ki 15ik Lajos alatt vitte a királyi kormányt, az anticonstitutionálisták mellett állván, a sorbona tanárait, kik a bulla el nem fogadása miatt számüzettek, hazahivatta, s maga a sorboni gyülekezet a bullát magára tolottnak állitá, ez okból 11ik Kelemen e gyülekezetet kiváltsági jogaitól megfosztotta, s Franczhonba küldött brevéi által a püspöküket letétellel fenyegette, de az anticonstitutionálisták a közgyülekezetre hivatkoztak, az aureliai vezér pedig kérte a pápát, hogy a bulla feltétlen elfogadását ne sürgesse, hanem azon fentartások mellett, miket Noállius kiadott, azonban a pápa a közgyülekezetre folyamodókat az egyháztól elkülönité, ők pedig ez itélettől is fellebb hivatkoztak, miért is appellánsoknak neveztettek el. A párisi parlament a pápa itéletét kihirdetni nem engedvén, ez a vezér által kinevezett püspöküket megerősitni nem akarta, végre pedig Noallius feltéteit elfogadván, azok mellett az appellánsok is elfogadták a bullát, s igy megtiltatott a Noallius által kiadott pásztori levelet, mellyben azon feltételek foglaltattak, kárhoztattni, vagy a pápa itéletétől a közgyülekezetre hivatkozni; — azonban nem sokára Noállius a bullát feltétlen elfogadá, 15ik Lajos pedig azokat, kik ugyan azt tenni vonakodnának, az egyházi javadalmak elnyerhetésére képteleneknek nyilvánitotta. De ez után is nem kiszavarokat okoztak azon felhivatkozók, kik csudatehetséggel dicsekvének, valamint azok, kik nem akarták elfogadni azon határozványt, mellynek erejénél az unigenitus bulla elfogadásáról szóló bizonyitványt haláluk óraján előmutatni

nem tudók a haldoklók szentségeitől megfosztattak. Lásd Klein Antal. H. E. tom. 2. part. post. 738. és 741ik lap.

Azon bulla Franczországon kivül is sok ellenekre talált; 6ik Károly császár rom. követének irván, azon bullát szerencsétlennek nevezi; és mivel miatta sok zavar támadt, azoknak, kik azt védni mernék, Belgiumban hallgatást parancsolt. — E bullát szinte eltiltá Morvában 2ik Józef 1781ik évb. hogy ezt a róm. szék nehezen vette, kitetszik 6ik Piusnak bresciai püspökhöz irt leveléből.

34. §. Probabilisták vitálya.

Kinek valamelly dologról bizonyos meggyőződése nincsen, annak szabad követni a valószinű meggyőződést; ki pedig az igaz vagy valószinü meggyőződést félretévén, akár millyen csekély véleményhez ragaszkodik, az erkölcsi szabály ellen cselekszik, melly azt parancsollya, hogy azon véleményt kövessük, mellynek legtöbb, s legerősbb alapja van, az az, mi a többiek közt legvalószinüebb. E törvény ellen vétkeztek a probabilisták, kik azt állitták, hogy elhagyván a legvalószinüebb véleményt, szabad legyen valószinüt követni, mellynek sokkal kevesebb alapja vagyon. E tévtanok a domonkosiaknál kezdődvén, a jesuitákhoz szivárogtak által. — Az emlitett főtévelyből több tévtanok keletkeztek, millyenek: a biró, orvos, és gyóntató minden hitetlenségtől menthetők, a gyonás irás, vagy követ által nem tilos, használható a gyónásból meritett tudomás, szabad a zsarnok meg gyilkoltatása, nem különben a részegség egész okádásig, ha az egészségnek használ, sat. Illy hason értelmü állitmányokat hárhoztattak több pápák, mint 8ik Kelemen, 11ik Incze, 7ik és 8ik Sándor, 13ik Kelemen. Azonban a probabilisták tana kárhoztatásából némellyek ellenhibákba estek, rigoristáknak neveztettvén, s tanitván, miszerint nem szabad követni a valószinü vélemé-

nyek közt a legvalószinüebbet, a meggyőzhetlen tudatlanság nem menti az embert a büntől, a hitetlen ember minden cselekedete rosz, sat. Illyen 31 állitmányt kárhoztatott 8ik Sándor pápa. Magyarhonban Klimó György pécsi püspök, Buzenbaum, és más probabilisták munkáit megtiltá papságához 1762ik évb. eresztett körlevelében.

35. §. Peyrer Isák.

Ez franczíországi hugonotta volt, azon kérdések megfejthetése végett: mikép támadhattak különbféle alaku, és szinü emberek, és mikép mehettek az ellenlábasok — antipodes — a delejtő feltalálása előtt tengeren által Amerikába? — azon rendszert koholta, miszerint a zsidók, és pogányok eredetét megkülömbözteté, s ezeket Ádám előtt a vadakkal és barmokkal alkottaknak állitá, kiknek sem az eredetibün terjedése, sem a vizözön nem ártott. A zsidókat pedig Ádámtól eredteknek tartotta, kikre azon bün, és vizözön ártalmas befolyással volt. Ezen adamiták, és praeadamiták rendszerét két könyvben adta ki, melly miatt 1656ik évb. Brüselben megtömlöczöztetett, megvala égetetendő is *a)* ha tanát a hugonotta vallással együt ki nem esküszi.

36. §. Quietisták.

Molinos Mihály spanyolhoni áldozópap 1651ik évb. Rómában kiadott „manuductio ad vitam contemplativam“ czimü könyv miatt tömlöczre vettetett, hol nem sokára el is halt. Ő a kereszténi tökéletességet nem a jó cselekede-

a) Kinyomatott könyvét legelőször barátjához küldé, Ovidiusnak e megváltoztatott versével: „vade nec invideo, sine me liber ibis in ignem.“

tekben, hanem a lélek azon szenvedőleges állapotában helyezé, mellyben az ember cselekvőleg nem áll, és minden tekintet nélkül a jutalomra Isten iránt érdektelen, tiszta szeretettel viseltetik s melly helyezetben az embert nem érdekli bár mi történjék alsóbb természetében. Eféle 66 állitmányait Molinosnak kárhoztatta 11ik Incze pápa; követői közt leghiresb volt Gujon Joanna, ki ellen feltámadt, Bosvet meldei püspök, s tévelyei ellen könyvet adván, ki, Foenelon cambrici püspök, megegyezését kérte, de Foenelon az emlitett aszony elveit egy kiadott könyvben jóváhagyta; Bosvet tehát 12ik Inczénél kieszközlé, hogy ez Foenelon 23 állitmányait kárhoztatta, ki az alázatosság ritka példájaul a pápa határozványát megyéjében kihirdette.

37. §. Gasner János.

Ez 1727ik évb. születvén a természeti tudományokban már ifjuságában járatos volt, pappá levén, s az ördöngösökről irt könyveket gyakran forgatván, az véleményben szilárdult, miszerint majd minden betegség az ördögtől bocsáttatik; mivel pedig maga is sok főfájást szenvede, a gyógyitást önmagán, s másokon is megkísérlette; a kezdet sikerülvén, nem sokára Klosterlee faluban, hol lelkészkedett, számtalan ember folyamodott gyógymódjához. A constantiai megyébe menvén, onnan a püspöktől elutasittatott s a ratisboni püspöktől felszólittatván, Elvangába jött, hol kövér javadalmakat nyervén, gyógymódját folytatá; végre a parochiáról lemondván, nagy férfiak pártfogása mellett éldegélt; de gyógyfoglalkozásitól a császár által 1775ik évb. eltiltatott, épen midőn julius hónapban háromezer ember járult segedelméhez, elhalt 1779ik évb. Elvei vóltak: Midőn az orvos valami betegséget elűzni nem tud, jele, hogy a betegség ördögtől bocsáttatott, mit

még jobban ki lehet tudni a késérleti parancsáltal — praeceptum probativum — melly által meghagyatik az ördögnek, hogy a betegben nagy rángatózásokat okozzon, mik ha következnek, jele az ördöngös betegségnek, s ez csak exorcismus által elüzhető; — e következést pedig csak a Jézus neve teheti meg, s kik abban nem hisznek, valamint a kisdedek, és a háborodottak, azok exorcismus áltál nem gyógyithatók. 2-or Az ördöngös betegség sokszor természetes nyavalyává változik, mit szinte nem gyógyithatni exorcismus által; s ki egyszer az által meggyógyulván, előbbi vétekbe, s ez által azonos betegségbe esik, az többé nehezen gyógyulhat; ha tehát Gasner a betegségen nem segithetett ezen mentségekhez folyamodott. Mikor müvét gyakorlá, egy székenült, kezében keresztet, nyákában stolát tartott, s egy ezüst lánczot, mellyről melyén egy keresztke függött; Gasner az előtte térdelt betegre; ez pedig ő reá merően nézett, vastag, parancsoló hangon beszélt, egy kézzel a beteg homlokát, a másikkal nyakát erősen nyomta, sokszor érintve a beteg testrészt, vagy az egész testet megrángatva; — s akkor fogott a késérleti parancshoz, két óráig is kinozván rángatózások által a beteget, s végre üzte az ördögöt, erősen illesztvén beteg homlokához a keresztet, s holmi érthetlen szavakat mormogván. Mivel pedig exorcismusaiban nem a róm. szertarsásos könyveket követte, hanem különös ritusokat, és formulákat használt, a püspökök haragját magára vonta, s a róm. szertartási egyesület az ő szertartásait 6ik Pius alatt nevetségeseknek, és babonásoknak itélte. Gasner vallás tekintet nélkül gyógyitotta a protestansokat, s a zsidókat is, sokszor olly sükerrel, hogy a természet buváriban is csudálkozást gerjeszte; egyébiránt józan életü, és példás ember volt, úgy hogy ámitónak nem mondható, némellyek őt csodatevőnek is tartották. Azonban müvei természetesen is értelmezhetők, mert Gasner a természeti tudományokról irt könyvek olvasása

által sok természeti titkot fedezett fel; miokból a betegeknek természetes gyógy szereket is adott, mint: porokat, balzamot; és szentelt olajat; az exorcismusi könyvek olvasása pedig kiművelt képzelőtehetségét feszültebbé tevé, őt azon meggyőződésre juttata, hogy gyógyitásai csodatények legyenek; — továbbá a betegekben, kivált inbetegségben sinlődőknél, testök erős szoritása, és rázkódtatása által a magnetica, és electrica erő felizgattatott, a külszertartások, és Jézus nevébeni hitre tett felszólitások által pedig a beteg képzelődése, és meggyőződése mindig nevekedett.

38. §. Kissebb érdekü viszályok.

A szentek tiszteletéről Sz. Ferencz szerzetesei esküvel erősitették, hogy Mária szeplőtlen fogantási hitért élni, s halni akarnak; melly okból Muratorius őket uj vértanuknak nevezte, kinek „de moderatione ingeniorum“ czimü könyvét Salzburgban némelly ifjak olvasván, állitották, miszerint Mária szüz tisztelete hasznos ugyan, de nem szükséges az üdvösségre, azért 1740ik körül a ferenczick Muratorius, és ezen ifjak ellen támadván, nyilvános prédikáczziókban is eretnekeknek nevezték őket, azonban a salzburgi érsek mind a két félnek halgatást parancsolt, Muratorius pedig irataiban azontul is védte magát.

Izenbiel Lőrincz. Ez moguntiai megyebeli pap volt, Göttingában lelkészkedvén, s ott Michaëlis Dávid sz. irás értelmezési munkáit olvasván, miután Moguntiában e tudomány tanitóvá lett, Izaias próféta jövendölését a boldogs. szüzről, a sz. atyák szelleme ellen kezdé értelmezni, melly okból tanitói hivatalától elmozdiitatott, és papnevelő intézetbe küldetett a theologiát ujra tanulandó, s mivel büntetését alázatos lélekkel fogadá, a kisebb iskolákban görög nyelv tanitóva tétetett, s az emlitett tárgyról ujolag értekezést irt, mellyben gyanus állitmányok foglaltattak a sociniá-

nismusról, s ez okból a sz. mise szolgálatától felfüggesztetvén, megbörtönöztetett, azonban 6ik Pius 1779ik évb. értekezését kárhoztatá, s annak olvastatását eltiltá, mit miután Izenbiel alázatosan elfogadott, szabadon bocsáttaték.

Jézus szive ünnepéről. Még 13ik azázadban az egész latin egyházra elterjesztetett 4ik Orbán pápa által Krisztus teste ünnepe, de ezzel még meg nem elégedve a jesuiták Jézus szive ünnepét ügyekeztek behozni, mi végett sok csudatételeket, és mennyei látmányokat koholtak, többek közt állitván, hogy egy ujoncz jesuita szerzetesnek — Celestin nevünek — midőn nehéz betegen fekünnék, sz. Aloys megjelenvén, egészségét vissza adá azon fültét alatt, hogy a mondott ünnep elfogadását minden módon ajánlja, — sürgesse. Azonban Celestin nem sokára elhalt. — Jelképi „simbolicum“ szivét Jézusnak, mint irántunki szeretete jelét imádni, megengedé a róm. szék, de nem — mint a jesuiták akarták — a testi szivet, honnan az következett, hogy a köznép, kinek felfogását felülmúlja az illy megkülömböztetés, a testi szivet az egész testtől elválasztván, és nem egész Krisztust imádván, a bálványozás közeli veszedelmének tevé ki magát.

Jahn János. Ez Bécsben hittudomány tanitója volt, és 1792ik évben kiadott bévezetést az uj szövetségi könyvekhez, s abban a sz. irás értelmezésében a sz. atyák értelmétől eltávozott. Jób, Jónás, Tóbiás, Judith könyvét paraboláknak tartá, szerinte az uj szövetségi ördöngösök csak nehéz betegek vóltak. Ferencz császár, kinek ezt Migázy bécsi érsek béjelenté, Jáhn ellen visgálatot rendelt, melly Jáhnra nézve kedvező itéletet hozott, azonban Ferencz császár parancsolá, hogy távtanait, valamint iskolai előadásaiban, ugy a kiadandó uj munkában a szerint módositsa, hogy elhatározottan semmit ne állitson, hanem mind a két fél védveit hozza fel, általánosan pedig parancsolá, hogy a tanitók a különczködő állitmányokkal hadjanak fel, s ne szol-

gáljanak alkalmul az egyházi előljárósággali érintkezésekre, mivégett minden kiadandó hittudományi munka legelőször az egyházi előljáróság által visgáltassék meg.

Hermes György. Ez kölni kanonok volt, 1731ik évb. meghalálozván. Nehezen szenvedé, hogy Kant bölcsészeti rendszere a hittudományba nagy befolyást nyert, és ez által a rationálismus terjedésére alkalmul szolgál, e végett az Isten, kinyilatkoztatás, és örök élet felőli czikkek igazságára saját elme visgálati által eljutni kivánván, több tévelyekbe bonyolódott; millyenek: 1-ör van egy általános kétség, nem csak a bölcsészeti, de hittudományi tárgyakban is. 2-or Kétségesek a Krisztus csudatátei, mert a természet minden törvényeit nem tudjuk. 3-or Az ember, ki Istent nem hiszen, lehet erényes, csak becsületes cselekedetei legyenek. 4-er a hittárgyakban az észnek fő itéleti birósága vagyon. Vischeringi báró Drószte kölni érsek, mivel a bonni tanitókat e tévtantól el nem vonhatta, nevendék papjait az egyetemi tanitások hallgatástól eltiltá; 16ik Gergely pápa pedig Hermes tanitmányait kárhoztatta, melly okból két egyetemi tanitó Rómába ment, tanait védendő, de onnét hazautasitattak.

39. §. A reformatio általánosan.

A reformatio terjedésében némellyek az Isten működését vélik láthatni; de ha e terjedés okait visgáljuk, hogy t. i. a róm. tanácskar „curia“ igényletei miatt el voltak keseredve a nemzetek, s világi fejedelmek kedélyei, s ha ezt összevetjük a Luther hirdette ker. szabadsággal, a róm. széktőli függés megszüntetésével, az egyházi javak a világiak általi elfoglaltatásával, a papságnak engedett házasság merényével: akkor igazat mondott Erasmus, hogy e sebes terjedésben annyi csudatét rejlik, mennyi azon kőben, melly természetes nehézségénél a magásról földszinre esik.

A reformatio eredményei ezek: A Krisztus követői közt felháborította a békét, s a viszonti gyülölség magvát hinté el, s jobb lett vólna néhány visszaélést békével eltűrni, vagy ellenök törvényszerüen kifogni, és elvárni az aratás urát, a tiszta buzától a konkolyt elválasztandót, mintsem annyi zavart okozva megelőzni az aratás idejét, s a konkollyal kitépni a buzát is. Azonban annyira, a mennyire Isten a roszból is jót tud kihozni, volt a reformationak némi jó következménye is. Mert már sokkal kevesebb pénz megy ki az országokból, s Némethonban az egyházi javak a fejedelmeknek jutván, hatalmasságukat öregbitik, a sok ünnepek eltörlesztése a föld mivelést, kereskedést elővitte A reformatio behozta a lélekszabadságot, megfojtá a sok visszaélést, és előitéletet, és megszoritá a világi dolgok feletti hatalmát a pápáknak. A tudományoknak is, bár eleve nem, de utóbb használt a reformatio. Elvégre a katholikusok, és protestansok közös surlódásuk által viseletüket jobbitgatták, mert ellenein k egyszersmind tanitóink is. De mind ezek a reformatio dicsét csak annyira viszik fel, mennyire Nero, s Diocletián üldözéséből is háromlott némi jó az egyházra, a nélkül, hogy ezeket valaki dicsérje.

40. §. Luther Márton jellenei, és a reformatio alkalma.

Luther Márton 1483ik evb. Szászország Izleb helységében született, atyja érczbányász volt, miután gyermekkorát szegénységben töltötte, az erfordi egyetemben világi tudományokat tanult, s nem sokára bölcsészeti tanárkoszorút nyert; — a világi hivatal viselésének akkori kevés becse, barátjának hirtelen halála-ki véle a mezőn sétálván, menykőtől agyonüttetett — Luthert arra birták, hogy ő sz. Ágoston szerzetébe lépett, holl a legalljasb foglalkozásokra alkalmaztatott, s csak az erfordi egyetem tanitói kérésére

juttatott kiméltebb életmódra, melly időtől fogva a sz. irást, és sz. atyák munkáit forgatván, 1507ik évb. pappá szenteltetett; nem sokára a bölcs Fridrik szász választó fejedelem alapitotta vittenbergi egyetemben nem annyira saját hajlamából, mint az előljárók iránti engedelmességből physica, és dialectica tanitósági hivatalt vállalt, s az akkori aristotelesi rendszert ostromolni kezdvén, a bibliai tanulmányokat azontul is folytatta. Szerzete bizalmát megnyervén, annak dolgaiban eljárandó Rómába küldetett, melly utazás alkalmat nyujtott néki, az akkori róm. tanácskar visszaéléseit tapasztalhatni; hazatérvén hittudományi tanárrá tétetett, s a sz. tudományok alapos tanulásával foglalatoskodott, s már a reformatio előtt kezdett kifogni leginkább azon bucsúadások ellen, mellyeket a vittembergi vártemplomban a Fridrik által szerzett sz. ereklyék tisztelői nyerni kivántak. — Luther élénk elméjü, nagytudományu, és ékes beszédü, de egyszersmind nagyra vágyó, dühig haragos, bosszuálló, és nagy merényü volt, azért mondá felőle Melanchton: vajha már egykor hallgatna Luther, gondolám, hogy kora haladtával megszelidül, azonban minden nap dühösb, s lelkét az egész világ embereinek paraacsolhatási vágy szállotta meg. Maga Voltaire, — ki elleneit legcsufosb piszkokkal fogadta — megróvja Luthernek a pápa elleni illetlen mondatait.

A reformatiora Luther azon vissza élésekből vett alkalmat, mellyek akkoriban a bucsuk körül keletkeztek. Már régtől állott be azon szokás, miszerint a bucsu nyerhetési jócselekedetek közé számitattak a sz. czélrai pénzajánlatok is, ezen szokásnál fogva 2ik Gyula pápa a n. Konstantin által sz. Péter tiszteletére épitett, de már romladozó templomot Rómában lerontattván, ujat épitendő, bucsut hirdetett azok számára, kik az épités felsegéléséhez adakozásaikkal járulandnának, mire 1506ik évb. az alapkövet le is tette, de háborútól gátoltatván, a munkát nem sokra vihette. Utóda lett medicei Julián diácon bibornok, ki 30

éves korában 10ik Leo név alatt pápának választatván, a sok hadakozás által kiüritett kincstárt a tudományokra, és tudósok évifizetéseire még jobban kiüritette; ez okból a bucsu hirdetésekhez fordult, s e hivatalkodás főkormányát Némethonban Albert moguntczi, és magdeburgi érsek-, s egyszersmind halberstadi püspökség administrátorára bizta, s megengedé, hogy a bejövendő pénznek egy részét az érseki köpeny kiváltására, s egyéb adóságai kifizetésére fordithassa; és mivel a moguntzi ferenczieknek gvardiánja, e tárgyban az érseknek segédül alárendelten, a bucsu prédikálási hivatalt elfogadni nem akarta: azt Teczel János Szász-honban sz. vizsgálati hivatalt viselő domonkosi szerzetesre bizta. Ez már 2ik Gyula pápa alatt bucsu-hirdető volt, s erénytelensége miatt megtömlöczöztetett, merész, s csevegő férfi, ki hogy több pénzt koldulhasson, a bucsuk erejét főbb fokozatra emelé, állitván, miszerint általuk megbocsáttattnak nem csak az elkövetett, de az elkövetendő bünök is. *a*) Egykor a bányászok által majd megveretett azon állitásaért, hogy az egész hegyek csupa aranyra által változandnak, ha az ottani lakosok több bucsut veendenek;

---

a) Teczel prédikátióiban ezeket szokta volt mondani: négy pénzen kiszabadithatók a szülék lelkei a tisztitóhelyből, ki leend tehát hálátlan, olly csekély áron a szenvedő lelkeket meg nem váltani; mihint a pénz a perselybe vettetik, a lélek a tisztitóhelyből azonnal kiszabadul; a bucsu-hirdettők által körülhordott kereszt, azonos erejü Krisztus keresztjével, s azok hatalmánál sz. Péternek sem volt több hatalma, mert ezek a bucsuk által több lelket üdvözitenek, mint ezen apostol megtéritett prédikálásai által; a pápa az apostoloknál nagyobb hatósággal bir, mert ezek Krisztus alatt vannak, a pápa pedig az ő helytartója, s azért is Krisztus mennybemente után az egyházat maga nem kormányozza, mindent a pápáknak átadván. sz. beszédeit igy végzé: legt ein, legt ein, s le menvén, maga vetett első a perzselybe pénzt.

többi hivataltársai is botránkoztató emberek voltak, és méltatlan hasonlatosságokkal élvén, a búcsúk hatályát annyira emelték, hogy a töredelmezési foglalkozásoknak minden érdemét megsemmisiték. — Luther, ki tanitói hivatalán kivül a gyóntatóét is vitte, a töredelmezési feloldózást sokszor megtagadá azoktól, kik Teczeltől pénzen vett búcsú irat erejénél fogva magukat minden töredelmezési tehertől felmentteknek álliták, és a feladott töredelmezési foglalkozást elfogadni nem akarták; mit megtudván Teczel, feldühösödött Luther ellen, őt átkozván, sokszor máglyákat rakottt; megégetési büntetéssel fenyegetődzvén azok ellen, kik a búcsúknak ellenszegülnének. Luther 1517ik évb. ezen visszaéléseket megirá az érseknek, s feleletet sem várva 95 állitmányait a vittenbergi templom ajtajára függeszté, s felőlök ékes beszédet mondott. E két szerzetes közti viszály eleve csak a pápák búcsú-adhatási hatalmat tárgyazva, csekély, s könnyen szüntethető volt; mert Luther ezen hatalmat nem tagadta, vitatván egyedül, hogy a búcsúk ereje a sirontúli élet büntetései elengedésére nem terjedhet, s csak az egyház által töredelmi elégtételül feladott büntetések-, s munkákat bocsáthatja meg; azért az illy búcsú adást, minőt Teczel is hirdete, már Gerson a konstantczi közgyülekezet lelke félrevetette. *b)* De mivel Teczel Luther állitmányainak ellen-állitmányokat szegzett, az egyházi előljáróság pedig az egész viszályra kezdetben kevés figyelmet fordítva, utóbb nem mint kelle — akarta elfojtani, az napról napra nőtt, és a csekély megvetett szikra nagy tűzlángokat okozott.

b) Némelly irók mondják, mikép bölcs Fridrik az egyházi javakat magáévá teendő, izgatta fel Luthert, hogy az érsek ellen támadjon. De Fridrik Lutherre megbosszankodott a búcsúk elleni szegülése miatt, s az egyházi javak elfoglaltatásáról még akkor senki sem gondolkodott. Azt is gyanitják némellyek hogy Luther a bucsu-hirdetési hivatal -- az ágostoni szerzetesek mellőztével -- a domonkosiakrai átruházása miatt kelt ki Teczel ellen.

41. §. A Reformatio előmenete Némethonban.

Ha Luther eleve a kath. hit. lényeges czikkeit támadandá meg kevés követőkre, és védenczekre fogott volna találni; de mivel kezdetben csak a búcsúk körül keletkezett vissza élések ellen kelt ki, egész Némethonban viszhangra talált; mert a némethoni rendek még Luther felléptése előtt Maximilián császárnál letevék a róm. urdvar elleni panaszukat. De mivel a búcsú-hirdetők Luthert mint eretneket korholták, ez megbosszankodván, már nem a visszaélésekről gondolkozott, hanem a vallás lényegét támadta meg. 10ik Leo pápa az egész vitát mint csekélységet megvetvén, midőn Maximilián császár által a dolog fontos érdekéről megintetett, Luthert Rómába idézte; de ellenszegült Fridrik, kifogván, hogy a hazatörvénye szerint Német-honban támadt viszály helyben lenne elintézendő. Azért Luther 1517ik évb. Cajetán Tamás bibornok, és pápa követ elibe az ágostai országgyülésre megidéztetett, hol tévelyei kiesküvésére sürgettetvén válaszolá miszerint ő semmi tévtavitmányokat nem terjeszte, s miután a pápai követ őt ellenesetre fenyegeté, félvén, nehogy elfogattva Rómába vitetessék Augsburgból titkon megszökött, iratot hagyva, mellyben a roszul értesitett pápától helyesbben értesitendőhöz felebbvitelkép folyamodott. Leo pápa azonban 1518ik évb. kiadott bullájában oda nyilatkozott, hogy a búcsúk ereje a más világon szenvedendő büntetésekre is kiterjed; — akkor Luther már az egyházi közgyülekezetre hivatkozott. Szarpi Pál irja, hogy Cajetán bibornok Lutherrel gyakorolt parancsoló bánásmódját a róm. udvar sem helyeslette, azért a pápa ez ügy elintézését Milticz Károly szászlovag-, s egyszersmind komornokára — cubicularius — bizta, ki a búcsúk tárgyába csuszamlott visszaéllések ellen Luther előtt maga is kikelt, s elleneit, főleg Teczelt,

keményen megdorgálta, és okos eljárása által a dolgot oda vitte, hogy Luther hódolattelyes és alázatos levelet irt a pápának, hallgatást igérve mindenekről, ha ellenei is megszünendnek fondorkodni. De e követség reménylett gyümölcsét zsengéjében megfojtá a lipcsei vitatkozás, mert Eck ingolstadi hittudományi tanár, Carolostád vittembergi fő esperessel az emberi szabad akaratról vetekedvén, ezt Lutherrel együtt, az akkori korszellem szerint, nyilvános vitatkozásokra kihivta. E vitán jelen volt Melanchton is Vittembergában franczia - nyelvtanitó, ki eredeti Schwarzerde nevét görögre változtatva, 21 éves korában simult Luther oldalához. A vita 1519ik évb. 17 napig tartott, fő tárgya volt a róm. pápa főnöksége, de mi sem végeztetett; mert a felek által választott bizományos biró — arbiter — nem akará kimondani, ki részén állott a győzedelem? Azonban Eck a vita végeztével Rómába ment, hol a domonkosiakkal, kik a pápai udvarban nagy hatállyal birtak, ismeretségbe lépvén, s Luther megrovatását sürgetvén, a pápát arra vette, hogy ez 1520ik évb. Luther 40 állitmányait kárhoztatva, annak irományait megégetni, őt pedig védenczeivel, ha csak 60 napok alatt tévelyeit vissza nem huzandja, — fogva Rómába küldeni parancsolá. Mindezekről értesittetvén Luther, ujolag felebbvitelkép az egyházi közgyülekezetre folyamodott, s nem sokára, ugyan azon évben (1520) december hóban városon kivül a pápa itéletét, és az egyházi joggyüjtemény könyvét megégette, s 1521ik évb. a pápa által az egyháztól elkülönittetett.

Maximilián császár holta után 10ik Leo pápa inté 5ik Károly császárt, hogy az egyház makacs fiát Luthert engedelmességre huzza, de mivel Károly a császárságot főleg Fridriknek — ki Luther védője, s pártolója volt — ügyes közbevetése által nyeré el; Luthert, bár az egyházból kizárottat, 1521ik évb. tartatott vormáczi gyülésen kihallgatni eltökéllé, melly előtt véle szigorúbban bánt. Megje-

lenvén Luther *a*) a császár által intetett, hogy tanitmányait kiesküdvén, a pápa iránti engedelmességre térjen; mire válaszolá, hogy azt soha nem teendi ha csak a sz. irásból, vagy a józan ész szabályaiból tévelyeitől meg nem győzettetik, melly feltétben megmaradván Vormáczióból titkon megszökött; mellyért számüzettnek nyilvánittatván, birodalmi bannum alá esett; *b*) Fridrik azonban menedékhelyeül néki vartburgi várát engedé, mit ő Patmos szigetnek nevezett, s hogy titokban lehessen, szakált, s hosszu hajüstököt hagyva, fegyvert, és sarkantyut viselt, a várbeliektől Jungfer Georgnak neveztettvén. Miután itt tiz hónapot töltött, 1522ik évb. ismét Vittembergbe ment, és Carolostad merényeinek ellenszegült, ki távolléte alatt a sz. misét kiküszöbölte, az oltárokat, képeket a templomból kihányatta, s Krisztusnak az oltári — szentségbeni jelenlétét tagadta. *c*) 6ik Adorján pápa 1522ik évb. a nürn-

a) Luthert jó baráti a vormatziai uttól azzál akarták elijeszteni, hogy majd Husz sorsára jutand, de ő válaszolá, hogy elmegy, ha annyi ördög lesz is ottan, mennyi zsindely van a fedeleken.

b) Húsz nap tüzetett ki Luthernek, hogy tanitmányát huzza vissza, ellenesetre egész birodalomból kitiltatik; könyvei megvevése, olvasása felségsértés büntetése alatt eltiltatott, követői pedig minden világi jogaiktól megfosztatandóknak kihirdetettek, mivel pedig Luther álarczos lovagok segedelmével szöktetett el Fridrik által, azért támadt a köznép között a hir, hogy Luthert elragadták az ördögök.

c) Luther Vartburgból Vittembergbe viszajövén, Carolostaddal egy korcsmában „a fekete medvénél" jött össze, és ennek az ujitásokat szemérehányta, Carolostad azonban Luthernek több szemrehányást tett a reformátiora vonatkozólag, a vitatkozás hevétől elragadtatván, több tárgyakon mentek keresztül, s midőn az oltári-szentségről kezdtek beszélni, Luther egy arany pénzt vetvén az asztalra, Carolostadot felszólitotta, hogy ellene irjon; — Carolostád elfogadván az aranyat az iratkiadást megigérte, Luther pedig gunyszavakkal élvén, a munkálat szerencsés kidolgozásaért poharat emelt, mit Carolostád visszon-

bergi országgyülésre követet küldött, a Lutherre nézve Vormácziában hozott büntetés végrehajtását sürgetendőt, azon visszaélések kiirtásának igérete mellett, miket Luther a róm. udvar ellen nagyitva kikiáltott; de a rendek e tárgy elintézését az egyházi közgyülekezetre halasztották; addig a vallásban minden ujdonságtétel megtiltatott, s a róm. visszaélések ellen száz czikből álló sérvpanaszok Rómába küldettek; hol nem sokára elhalván Adorján pápa, utóda lett 7ik Kelemen. Az alatt 1524ik évb. Luther letévén a szerzetesi ruhát, Bore Katalin apáczát vette nőül, ki Koppe Lenárd torgávi polgár segedelmével más nyolcz apáczával a kolostorból megszökött; miért Luther Lénárdot a lelkeket lymbusból szabaditó Krisztussal egybehasonlitá; lakadalmi ajándékul a vittembergi egyetem Luthernek ezüstaranyozott poharat adott; azonban őt e tárgyban már Carolostád, s mások megelőzték, s maga is ezt előbb teendé, ha Fridriket megsérteni nem akarta volna; Albert érseknek, s másoknak mindazonáltal már az előtt ajánlotta a házasságot. *d)* Fridrik 1525ik évb. meghalálozván, utóda Já-

---

zott. Igy e két reformátor poharak közt határzá el az oltárisszentségi háborut, és egymástól átkozódások közt elválván, Carolostad Luthernek a kerék általi halált, ez pedig annak azt kivánta, hogy mig kiér a városból nyakát törje. Megvallya mindezt maga Luther munkái jenei kiadásában 2ik kötetb. és Hospinian 1524ik évre.

d) Luther Márton Albert érseknek a házasságot e védvekből ajánlotta: minden férfi asszony miatt, és a nemzésre van teremtve, az öntartóztatás hatalmunkban nincsen, mert az ember nem angyal, s azért házasságon kivül nagy bün nélkül nem élhet, a férfitest nagy részt asszonyiból van mert asszonyi testből, és azon testben alakittatott, megházasodni olly kevés szégyen, mint enni, vagy inni, rettentő dolog leend, ha a férfi halála óráján nő nélkül találtatik, s mit felelend az itélő Istenbirónak kérdésére: mivel én téged férfinek teremtettelek, hogy ne magányban, hanem házasságban élj, hol vagyon tehát feleséged? Inté végre az ér-

nos herczeg a többi német fejedelmek kedélyeit a kath. egyháztól tellyes idegenkedésre, és elválásra birta, s ezért őt a lutheránusok egyházuk alapitójának, s atyjának nevezik. — Ferdinánd 5ik Károly testvére 1526ik évb. tartott spirai országgyülésen, a vormácziai gyülés határozványa végrehajtását, s a vallási viszályok eldöntését parancsolá, de a rendek e dolgot az egyházi közgyülekezetre halaszták, s határzák, hogy ennek öszehivatásáig szabad legyen a vallásról szabadon rendelkezni; minek következménye volt, hogy mig Károly császár Ferencz franczia-királlyal, és 7ik Kelemen pápával hadiviszonyokba bonyolódott, az alatt a lutheránusok vallásuk dolgát tetemesen előmozditák, de az 1529ik évb. tartott spirai gyülésben e szabadság megszüntetett, s a vallási dolgokróli intézkedhetés megszorittatott, s miután e határozványnak János herczeg, a többi fejedelmekkel és 14. birodalmi városokkal ellentmondtak a lutheránusok protestánsoknak neveztettek el. — Annyi vetekedés után Károly császár a némethoni vallásviszályokat maga akarván megvisgálni, 1530ik évre Augsburgba országgyülést hirdetett; Luther János herczeg parancsára 17 vallási czikket összeirva, azokat Jánosnak Torgáviában vallástételül bémutatta, honnan ezek torgáviai czikeknek neveztettnek.

---

seket, hogy megfontolván mindezeket nőt vegyen. Egy orvos barátjához pedig ezt irá Luther: ha az érsek kérdené, Luther maga mért nem házasodik, miután mindenkinek házasságot javasol? válaszolja, hogy Luther nem bizonyos valljon nősztehetős e, vagy sem, s ha tudná, miszerint nem nősztehetetlen, az érseknek mindjárt példával előmenne. Az érsek erre mitsem felelt, Luther pedig nem sokára Katalint nőülvevé, kit ő-mint mondá — egy országért nem adna, s kitől 7 fiut nemzett. — Erasmus mondja, hogy nem igaz némellyek azon állitása, miszerint Luther nőszülése által nagy tragoediát támasztott, sőtt inkább -- szerinte vigjátékot, mert ennek utolsó jelenése házasággal végződik.

42. §. Némethoni reformatio az ausburgi vallástéttől fogva vestfáliai békekötésig.

Károly császár 1530ik évb. julius havában Ausburgba országgyülést hirdetett, a protestansok azonnal vallástételt ajánlának néki, mire a katolikusok czáfolatot adtanak be; a császár egyezkedést javasolt, azonban a protestansok e czáfolatot felelet végett maguknak kiadatni kérték, s bár a császár kérelmeiket tellyesitni vonakodnék, ők mindazáltal czáfolatkép feleletöket béadták, mi az ausburgi vallástét védiratának neveztettvén Melanchton által kijavitva a symbolicus könyvekhez csatoltatott. Végre az egyezés kieszközlésére mindkét részről 7 tanult férfi választatott, két herczeg, két törvénytudó, s három hittudós, azonban az egyesség nem sikerült, mert a reá hajlandó Melanchton Luther által eltiltatott. Szétoszláskor a császár a hittárgyakbani minden ujitást az egyházi közgyülekezetig eltiltott; — és igy e gyülésben a protestánsok mi kedvezőt sem nyervén, a katholikusok ellen Schmalcáldiában szövetséget kötöttek, s a franczia, angol, s dániai királyokat is beléhuzták, de a moguntzi Választó, és rhenusi Palatinus közbevetvén magukat, a békét kieszközlötték, mire hajlandó volt Károly császár is, mert a protestansok a törökháborura segedelmet nyujtani, s Ferdinánd testvérét Németország királyának ismerni vonakodtak. Ez okból 1531ik évb. Nürnbergben békéköttetett, mellyet első vallási békének nevezhetni, abban a vormácziai, és ágostai határozványok megszüntetvén, a protestansoknak egyházi közgyülekezet idejeig a vallásról teljes rendelkezhetési szabadság adatott. Azonban 7ik Kelemen a konstanczi, és báseli közgyülekezetek nyomaitól félvén, a vallási viszályokat inkább fegyver, mint egyházi gyülekezet által akarta elnyomni; megigérte ugyan hogy Bonnban, vagy más olaszhoni városban közgyülekezetet hivand össze, de a protestánsok némethoni gyülekezetet kivántak. 3ik Pál,

Kelemen utóda, 1536ik évb. Mantuát jelelé ki közgyülekezet helyeül. A protestansok ezt elnem fogadván, schmalkaldiai gyülekezetökben vallásuk czikkeit öszeiratták, mellyek schmalkaldiai hitczikkeknek neveztettnek; — a spirai országgyülésen 3ik Pál pápa követe által jelenté, hogy Trient városában akarja tartani a közgyülekezetet, de a protestánsok pápa befolyása nélküli gyülekezetet kivántak, mi elvégre a császár egyeztével csak ugyan Trientben hivatott össze 1545ik évb. Luther pedig 1546ik évb. Islebiumban elhalt, s Vittenbergben eltemettetett, sir-irata volt: „pestis eram vivens, moriens ero mors tua, papa.“

Miután a trienti zsinat határozványi ereje szerint sem akartak a protestansok a kat. egyházzali egyességre lépni, őket fegyverrel összeegyeztetni eltökélé a császár, de ők is 90 ezerből álló hadisereget gyüjtvén, János herczeget, és Fülöp hassiai grófot tevék hadvezéröknek. Azonban Moricz brandenburgi választófejedelem a császárhoz állván, János tartományit megszállotta, a többi szövetségesek is meghasonlottak, s Francziahonból az igért pénzt meg nem kaphatták. János Móricz álhatatlanságát megbosszulni akarván, ellene haddal ment, de 1546ik évb. a császár katonáitól meggyőzettvén, elfogatott; — e hadzavarok miatt a trienti zsinat atyái a gyülekezetet félbeszakasztván, átmenének Bonnba, a császár pedig a legyőzött protestansoktól az ausburgi gyülésen azt kivánta, hogy a vallási ügyek elintézését bizzák a trienti zsinatra, de mivel ennek isméti öszehivatását a pápánál kieszközölni nem tudá, az egyházi ügyben 1548ik évb. ideiglenes határozványt hozott, minek állandó törvény ereje nem leendne ugyan, de mégis legalább ideiglenesen sinórmértékül szolgálna. E határozványt *a*) a

a) Ezen ideiglenes határozványt — constitutio ad interim — Nat. Sándor azon okból állitja érvénytelennek, hogy a világi fejedelmeknek nincs joguk rendelkezni a hit dolgaiban; — de ezen határozványban melly nincs a hit ellen, s csak két czikke nem

protestansokból sokan elfogadták, mert azt maga Melanchton a nemlényeges tárgyakban elfogadhatónak itélte, melly nyilatkozata a protestansok közt ama adiaforisticus viszályokat eredmenyezé. 3ik Gyula, 3ik Pálnak utóda, 1551. évb. a trienti zsinatot megujitá, hol megjelentek a protestansok is, de nagyon kevesen, mert Móricz a császárt, mintha ez egy egyetemes monarchiát törekednék alapitani, elhagyta, s a németországi fejedelmekkel, valamint a franczia-királlyal is összeszövetkezvén, 1552ik évb. hatalmas sereggel, s olly hirtelen lepé meg a császárt, hogy ez Oenipontból, hol mulatott, alig szökheték el; — a zavar miatt a trienti atyák a zsinatot ismét félbeszakiták, a császár pedig Ferdinánd testvére által Linczben, utóbb Passauban békét kötött, mi által a protestansok a vallási szabad gyakorlat mellett azon igéretet nyerték, hogy hat hónap alatt tartandó gyülésen a vallásviszonyok végkép elintéztettnek. E gyülés 1555ik évb. Ferdinánd elnöklete alatt Ausburgban tartatott, hol megerősitettvén a protestánsoknak engedett szabad vallási gyakorlat, a kat. papság joghatósága alól kivétettek, és az eddig elfoglalt javak birhatása nekiek megengedtetett; de még is hogy ezen engedvények által a reformatio tovább ne terjedjen, hozzájuk egyházi fentartás, vagy is azon óvás csatoltatott, miszerint a protestans vallásra átmenő, és megházasuló papok egyházi javadalmaikat elveszitsék, s azokat a protestáns egyházba magukkal át ne vihessék, millyen volt 16ik században Gerhard külni érsek. Ezen békekötés feltételei hallására Ferdinánd elkönnyezett, Károly pedig azokat soha alánem irta, *b*) és 4ik Pál pápa

---

egyez meg a rom. egyház fegyelmével t. i. az oltári-szentségbeni két szin alatti részesülés, és a papoknak adott házasulhatási engedvény.

b) Károly császár 1555ik évb. letévén a birodalmi gondos fáradalmakat, Spanyolhonban sz. Justus kolostorban a szerzetesi élet fegyelmének aláveté magát, s többi szerzetesekkel végezvén az

panaszkodott, hogy Ferdinánd a protestánsokkal egyezkedésre lépett.

Azonban a protestansok is az ellen panaszkodtak, hogy az egyházi fentartás által vallásuk eretnekinek nyilatkoztatott, a katolikusok pedig a békekötést, mint ollyat, mellyet sem a pápa, sem az egyházi gyülekezet meg nem erősitett, ostromolni kezdték, s a tolharczból nem sokára 30 éves háboru támadt, ezt azonban megelőzték a csehországi mozgalmak. Rudolf császár t. i. a csehprotestánsoknak 1619. évb. vallási szabad gyakorlatot engede; mit utóda, Mátyás viszahuzván, ők Turn Máté izgatására fellázadva 2ik Ferdinándot, Mátyás utódát a csehországi fejedelemségtől megfoszták, s azzal Fridriket a renusi Palatinust feldiszitették, sőt Betlen Gábor erdélyi fejedelmet segitségül kihiván, ez 40 ezernyi seregét magyarországba szállitá, de Ferdinánd Fridriket 1620ik évb. Prágánál hatalmas hadiserege által meggyőzte, s birtokai elkobzása után számüzte, a többi háborgó cseheket pedig a kat. hit elfogadására készteté. Sőt 1629ik évb. nyilatkozványt adott ki, mellynek erejénél a protestánsok 1555ik évtől elfoglalt egyházi javak visszaadatására szoritattak. Ők tehát Gustáv Adolf svédkirályt, kit az austriai ház hatalmasságától félő francziák is izgattak, segedelmökre hivák, ki gyakorlott katonaságával Némethonba rohanván, a császárékat megveré, s noha 1632ik évb. a

óraszerinti imádkozást, testét sokszor vérig ostrozá, üres óraiban pedig mechanicus foglalkozásokkal mulatta magát. Egykor magáért halottas misét szolgáltatott, s a templom közepén felállittatott magasztos gyászravatal körül gyászba öltözött szolgái állottak fáklyákkal kezökben; az egész templom fekete posztóval béhuzatván, az oldal oltárokon több kis mise szolgáltatott, mig a császár nagy mise alatt a nagy oltárnál térdelvén, a barátokkal imádkozott, s énekelt; a nagy mise végeztével mint halott koporsóba tétette magát, a szertartások után bezáratván a templom ajtai, ő a koporsóból a sekrestyén keresztül szobájába ment.

csatatéren elhalt, a háboru ezentul is több viszontagságok közt folytattatott, mig végre 3ik Ferdinánd Christina svédkirálynővel egyezkedésre lépett; minek következményeül 1648ik évb. Monasteriumban a francziákkal, Osznabrugában pedig a svédekkel azon béke köttetett, melly vesztfálinak neveztetik. Ebben megerősittetvén az 1555iki békekötés az egyházi fentartás a protestansokra is, s a protestansoknak engedett jogok a kálviniánokra is kiterjesztettek, s az egyházi javak visszaadási nyilatkozvány (1629ik évi) megszüntetett, hanem 1624ik év mint szabályzatos megrendeltetett, hogy első januárjától a protestansok által birt javak kezeik közt maradhassanak. Nem különben a protestansok jószágaiban helyezett kat. javadalmakra nézve a pápa jogai eltörlesztettek, s a pápai hónapok birodalmi havakra változtattak. c) E békekötést a katolikusok ellenmondásokkal fogadták, 10ik Incze pápa követe ellene két tiltakozást adott be, s maga a pápa érvénytelennek nyilvánitá mind azt, mi abban a pápai jogok ellen végeztetett, de a svéd katonaság némethonból addig távozni nem akart, mig a békekötés végre nem hajtatott.

Látván tehát a némethoni katolikusok, hogy a kibékülés fegyverrel nem eszközölhető, más uton kivántak eljutni czéljaikhoz; találkoztak t. i. férfiak, kik a protestansokkal nyilvános vitatkozást tartottak, mások igyekeztek azt megmutatni, hogy a protestans vallás nem sokat távozik a kat. hittől, mások ismét azt igényelték, hogy a protestánsok vallásuk czikkeit a sz. irás nyilvános szavaival bizonyitsák be, némellyek pedig általános védvekkel „locis communibus“ akarták a protestansokat meglepni, nem pedig czikkenkint vitatkozni, illy általános védok vala, a kat. hit elidősülése, a püspökök apostoli következése, isteni követ-

c) A pápa hónapjai vóltak azok, mellyekben a meg ürült egyházi javadalmakra a pápa nevezhetett egyéneket.

ség, és a kat. egyház örök megegyezése a hitczikkekben, melly jellemek hiányzának a protestans egyháznál. E féle kifogások, és követelések nemében kitünt Bosvet meldei püspök, ki a protestánsok folytonos vallási változtatásaikból vallásuk emberi szerkezetét, és a kat. egyház hitczikkekbeni örökös egyességéből annak igaz voltát bebizonyitotta. A katolikusoknak eféle kifakadásaikból azon hasznuk volt; hogy sok protestans fejedelmek, és tanárok a kat. hitre tértek, kiket számosbban emlit Gmeiner H. E. tom. 2.

43. §. Luther tévtana czikkei.

Luther tanitmánya ezekben állott: 1-ör félrevetvén a sz. hagyományt, csak a sz. irást ismeré el hit, s cselekvények szabályaul; a deutero-canonicus könyveket a sz. irás lajstromából kiküszöbölte, és a sz. irási latin közforditást — versio vulgata — elvetvén, helyébe saját német forditását állitotta, mi sok helyüt hibás; — tagadta a hitszabályokban az egyházat ügy-elintéző birónak lenni, s a sz. irást olly világosnak mondta, hogy azt mindenki értelmezheti, mi végett egy magán szellemet költeményezett, mintha ez mindenkinek utmutatója lenne az értelmezésben. 2-or csak a keresztséget, oltáriszentséget, és töredelmezést vette kegyszereknek, s azért a mai lutheránusok is hol két, hol három szentséget vallanak; általlában pedig a szentségekről azt állitá, miszerint ezek csak hittáplálók, s belerénnyel nem birnak; valamint semmi malasztot nem adnak, sem eltörülhetlen jellemet nem nyomnak az emberre. Az oltáriszentségben csak abbani részesüléskor engedte a Krisztus jelenlétét, s abban áldozatbémutatást nem ismert, azonban az átállományozást — transubstantiatio — elhitte Luther, de Melanchton összeállományozást — consubstantiatio — tanitott, miszerint az oltáriszentségben Krisztus teste, és vére a kenyér, és bor ál-

lományával együtt közvegyülten léteznék, s igy Krisztus teste a kenyérben; vagy a kenyér alatt lenne jelen. Hogy Luther az átállományozás mellett nyilatkozott, kitetszik Révay Ferenczhez irt leveléből. (Buday Esaias magy. ors. hist. 2ik köt. 31 lap.) Tovább Luther a két szin alatti áldozást ugy sürgette, hogy a nélkül az oltáriszentségbeni részesülést nem engedé; — a mise szolgálatot eltörleszté, s azoni bánatát nyilvánitá, hogy 15 évig misézett. A töredelmezés szentségét a keresztség kegyelemrei viszatérésnek mondá, s azt nem az elégtételben, vagy életjobbulásban, hanem csuppán a jobb élet kezdésében helyezte, a fülgyónást pápa találmányának nevezé; az egyházi férfiak bűnbocsáthatási hatalmát eltagadta, s állitá, mikép az általok adott feloldozás nem egyébb mint nyilvánitása annak, hogy Krisztus érdemeiben helyezett bizodalom miatt a bünök Isten által megbocsáttatnak. A többi kegyszereket szentségnek nem ismeré el, minden keresztény embert papnak állitá, a papokat a közrendüektől nem külömböztetvén meg. 3-or Az egyházi főnökséget csak 1-ő Silvester pápa idejében kezdettnek, és n. Konstantin császártól adottnak mondá, szerinte Krisztuson kivül az egyház főnöke senki; az egyház kormányalaka a világi fejedelemtől függ, sz. Péter nem volt az apostolok fejedelme, sem joghatósági főnökséget nem gyakorolt, a róm. pápa ellenkrisztus *a*) a rom. egyház sátánsinagoga, antikrisztus széke, és bábeli szajha. 4-er az emberi szabad akarat az eredetibün elkövetése után czimnélküli dolog, tagadta tehát a jó cselekedetek érdemét az üdvösségre, s védte, mikint az emberi megigazulás csupán Krisztusban helyezett hit által történik meg, kinek érdemei reánk ruháztatnak. Ez okból

a) A franczia reformatus hugonották ezen állitást vallásuk czikkei közé akarták sorozni, de 4ik Henrik király, ki hugonottából katolikus lett, ezt nem engedé.

sz. Pál romaiakhoz irt levelének 3ik fejezete szavait „gondoljuk az embert igazulni hit által a törvény munkái nélkül“ megtóldotta „csak“ részecskével, hogy azon értelem jöjjönki, miszerint csupán csak hit által igazul az ember, kizárva a jó cselekedeteket; végre tanitá, hogy a megigazulásban a vétkek nem töröltetnek el, csak eltakartatnak. Noha pedig Luther az emberi akarat szabadságát tagadta, azonban Kalvin előrendeltetési elvétől messzire állott. 5-ör Luther tana szerint a szentek segitségül hivása Krisztusra, mint ember, s Isten közti közbenjáróra nézve sértő, és illetlen, a böjtök az eledelmegválasztásra, és elhatárzott napokra nézve, valamint a papok nőtlensége, és a szerzetesi fogadalmak, a pápa zsarnokságától származtandók, nem különben kárhoztatá a bucsuk adását, s halottakérti esedezést, és a tisztitó helyet, mellyeket a protestánsok papok konyhájának nevezik.

44. §. Protestánsok közti viszályok.

Elhalván, Luther, Melanchton Fülöp, ki Lutherrel még annak éltében a hitczikkekben megegyezni nem tudott, holta után pedig még szabadabban tanitott, a protestáns egyháznak fejévé lett; ennek következtében az ideiglenes határozvány kihirdetése idejétől (1548ik év) a protestáns egyház folytonos változtatások szinhelyévé lőn, s miután Melanchton a nemlényeges tárgyakban a katolikusokkal megegyezést javasolt, a protestánsok közt több viták támadtak; illyen volt az adiaforisticai viszály, mellynek tárgya volt: a rom pápa főnöksége, a hit általi megigazulás, a jó cselekvények érdeme, és a szentségek száma; — mind ezeket Melanchton mellékes dolgoknak nézte, s összeférhetőknek találta, ezekre nézve a katolikusokhoz közelebb járulni, és Luther állitmányait meglágyitni kivánván. De e tárgyban Melanchton ellen többen támadtak fel; ezek közt

leghiresb volt Flaccius Mátyás magdeburgi centuriator. Sőtt Melanchton Zvinglius barátja tanát is összeakarta egyeztetni a protestáns vallással, s abban olly tulságos volt, hogy ezen egyezkedést két értelmü szavak felvétele által akarta kivinni, minél fogva mind a két fel értelmezhette felekezete tanát, s igy csak külegyezés volt szándékában, habár beltettetéssel lenne összekötve. A többi protestánsok szinte szünteleni meghasonlásaik közben, mint Melanchton éltében, ugy annak holta után is folytonos vitákba bonyolitták vallásukat; illyen volt a synegeristicai viszály, nem különben a syncretistica, vagy is calixtina, és pietisticai. Ezeket, és a többi protestáns vitákat elősoralja. Gmeiner H. E. tom. 2. p. 444 — 460 és Dannenmayer per. 5-a 384 — 391 lap.

45. §. Zvingli és Kalvin ujitásai.

A szoros értelemben vett reformatusok kezdője volt Zvingli Udalrik, ki 1484ik évb. Luther születése után hét héttel utóbb jött e világra, zsenge ifjuságát a szép tudamányok szorgalmas tanulásában töltötte, s korszakában Sveizban legolvasottabb, jámbor s erényes lévén, papnak szenteltetett, eleve a pápa kegyencze volt, s tőle évi fizetést is kapott, s midőn 2ik Gyula pápa a francziák ellen hadakozott, Zvingli prédikálásai által annak részére keresztes hadakat gyüjtött, sőtt mint Hottinger megjegyzi, azokat maga vezette is. Zürichi kanonokká, s lelkésszé lévén, miután Luther tanitmánya megpendült, 1519ik évb. Bernardin Sámson ferenczi szerzetes mint a pápai búcsúk hirdetője ellen támadt, és reformatori dicsnevet akarván szerezni, a nélkül, hogy valaki megsértette, vagy erre alkalmat szolgált volna, a kat. egyházat sok visszaélések, és uj tanitmányok behozatala felől vádolni kezdé. Ellenmondókra akadván tanát rendszeresité, és 68 czikkből álló

tanrendszerét a Zürichi tanácsnak visgálat végett ajánlá, s ellenmondóit nyilvános vitatkozásra felszólitotta. S bár Hugo konstanczi püspök, kinek megyéjében Zürich városa helyeztetett, elküldé helyettesét az uj tan elfojtására, mind az által Zvingli oda vitte a dolgot, hogy a Zürichi tanács tartománya papjainak megparancsolá, csak a sz. irásban foglalt Isten tiszta igéjét prédikálni, a pápa főnökségét pedig, a képek tiszteletét, az oltáriszentség körülhordoztatását, s a sz. meneteket eltiltá. Hugo püspök intéseivel a tanácsot ujitásaitól el vonni ügyekvék, mire ez hajlandó is volt; de Carolostád Luther által Szászországból kiüzetvén, Helvetiába jött, és az oltári-szentségben Krisztus jelenlétét tagadván, Zvinglit is részére vonta; s igy nem csak a Zürichiek, de a többi helveták közül is sokan eltértek a kat. hitvallástól. Zvingli 1524ik évb. Reinhard Anna özvegyet vett nőül, kitől egy gyermeket nemzett. Carolostádnak az oltáriszentségről tanát elfogadván, azon kegyszert csak Krisztus teste jelképének, s irántunki jótéteményei emlékének vette, s e tárgybani tanát elmésebben ügyekvék kifejteni, szerinte az oltáriszentségbeni részesüléstől el nem utasithatók a legnagyobb bünösök sem; — Zvingli nyomdokait e tanitmányban követte Oecolampád János báseli hittanár, s mindkettőt irataiban keményen megrovta Luther. Ezen három férfi, hozzájuk járulván Melanchton, és Buccer, Fülöp hassiai fejedelem jelenlétében Magdeburgban 1529ik évb. ünnepélyes vitatkozást tartottak a két uj felekezet összeegyeztetése felől, de siker nélkül, mert az oltáriszentségről tanitmányában egy fél sem akart a másiknak engedni. 2-or Zvingli szerint az eredetibün csak az emberi gyengeséget szülte, Ádám maradékiban, keresztség nélkül tehát üdvezülhetni, valamint a keresztség nem rendeltetett Krisztustól bünbocsánat nyerhetése végett, hanem csak azon jelképül, miszerint a ker. egyházba fogadtatunk. 3-or a Kalvin praedestinatiójában Zvingli részt nem vevén,

csak a katolikus szertartásokat, főleg az oltárokat, és képeket kárhoztatta. 4-er Az egyház kormányát a hitczikkekre nézve is alábocsátá a világi hatalomnak. — Zvingli miután a katolikusokkal, és anabaptistákkal több izbeni nyilvános vitatkozásokba ereszkednék, a helvet reformátusok, és a katolikusok közt belháboru keletkezvén, hogy felekezete embereinek bátorságot adjon, maga is a csatába ment, hol elesvén, teste a katolikusoktól kétfelé vágatva, megégetteték 1531ik évb.

Kalvin János 1509ik évb. Noviodunban franczia honban született, mint ifju Párisban tanult, s Gerárd atyjától, ki a novioduni püspöknél igatói hivatalt viselt, papnak neveltetett, s azon püspöktől két egyszerü javadalmat is nyert, de a papi hivataltól kedve elesvén, javadalmait eladta, s jogtant kezde tanulni. A lutheránusok, és zvingliánusok titkos összejöveteleikben résztvéve, azokkal sokat vitatkozott, s a sacramentáriusok tévelyét kezdé terjeszteni; miután pedig 1-ő Ferencz király a franczia reformatusokat üldözőbe vette, ő Báselbe szökött, hol szép latin beszéden szerkezett négy könyvet bocsátott napfényre 1535ik évb. e munkája homlokára tüzeskardot tüzvén ki e feliratal: „nem jöttem békét küldeni, de kardot“ Ferencz király a Kalvin által néki ajánlott munkát mindjárt megégeté, bár mint dicsérték azt némellyek. *a*) Kálvin Báselből olaszhonba, innen a sz. visgálati férfiak miatt Genfbe ment, hol hittudományt tanitott, de a komoly, magába vonult férfi durva bánásmód miatt elüzetvén, Argentinába költözött, s ott 3 évig vitte első prédikátori hivatalát, gazdag özvegyasszonyt vevén nőül, kitől gyermeket nem kapott. Nem sokára a reformatus egyház szerkezete, és kormányalaka el-

a) E munkát fel akarván magasztalni a kalviniánusok illy verset irtak felőle: „praeter apostolicas post Christi tempora cartas, huic pepere libro saecula nulla parem.“

rendezésére Genfbe visszahivatott, utóbb pedig a maga alapitotta genfi iskolában Bézával olly hiresen tanitott, hogy hallgatására egész Európából tódulnának az ifjak, kik később hazájukba visszatérvén, elveit mindenüt elárasztak. Kálvin elhalt 1564ik évb. 55 éves korában, kevés eledelü, az olvasásban nagy buzgalmu, és irataiban ékeskedő volt, de közbeszédben semmi szónokságot nem mutatott, nagyravágyó, komoly, haragos, s olly boszuálló volt, hogy Buccer barátságos levelében őt veszett kutyának nevezé; a genfiek pedig kimondták, hogy inkább ellesznek Bézával pokolban, ki őket ott is tréfáival mulatandaná, mintsem Kálvinnal a mennyekben. — Hittana czikjei Luther állitmányaitól abban térnek el, hogy ő Krisztus teste jelenlétét az óltáriszentségben tagadta, s tanitá, hogy Krisztus limbusbai alászállása idejében a kárhozottakkal együtt szenvede, s hogy némelly emberek Istennek szabad tetszése szerint cselekvényeikre vetendő tekintet nélkül az örök kárhozatra, sőt a bünre is öröktől elrendeltettek, s igy az ember rosz cselekedetét is Isten munkájának állitván, szerinte semmi szabad akarat nincsen; minden egyházi szertartást babonának nevezett. Zvinglitől ezekben távozottel: 1-ör valami szellemi jelenlétét állitotta Krisztus testének az oltáriszentségben, miből szerinte csak az igaz emberek vehetnek lelkihasznot. 2-or Zvingli az ő praedestinatiotanában nem részesült. 3-or Midőn Zvingli a világi hatalomra bizná a vallás lényegeire nézve is az egyházi kormányt, Kálvin a világi hatalomnak az egyház iránt csak külpártolási és felügyelési jogot tulajdonitott; egyébiránt ez szerinte a presbyterek zsinatai által kormányozandó. Igy mint Zvingli, mint Kálvin eltért e tárgyra nézve az angolepiscopalisoktól, kik a püspöki kormányt és istenrendeletü hierarchiát bevették.

Zvingli, és Kálvin egyesült egyházát a Luther felekezetével nem csak Melanchton; de más férfiak is kivánták

összeegyeztetni; kitünt ez igyekezetben Buccer Márton, ki a protestáns, és uj reformatus felekezet elkülönző tanitmányát az oltáriszentségről kiakarván egyenlitni, e végre hasonkiejtésü szavakat, és formulákat kigondolt, mi által mind a két fél oltáriszentségbeni tanát kiejtheté, s még is mindkettő a magáét hinné; e formulákat ugyan sokan elfogadták, de mivel mások Zvingli értelmét elhagyni nem akarták, az egyeztetésből semmi sem lön. Kálvin is ezen egyeztetési szándékból Zvingli tanitmányát az oltáriszentségről meglágyitni igyekvék, s ez okból Krisztusnak szellemi jelenlétét állitotta az oltáriszentségben; de az ő komoly, s nehéz természete, valamint vas praedestinátiotanitmánya Luther felekezetét Zvingliétől még inkább elidegenitette. Ezen egyeztetési igyekezetek utóbb is megkísértettek több izben, de mindig sikeretlenül. — A különösen, és szorosabb értelemben vett reformatus egyházat tehát, mellynek Zvingli volt kezdője, megalapitotta Kalvin, s az Luther felekezetével soha össze nem egyeztethetett. — Minden nem katolikus felekezetüek, kik mint eretnekek elválnak a kat. egyháztól Európában 55, különösen Lutheranusok 28, Zvinglikálviniánusok pedig 10 millióra mennek fel.

46. §. Francziahoni hitujitás történetirata.

A Zvingli, és Kálvin által alapitott egyház Francziaországban is elterjedt, hol legelőször kezde neveztetni református egyháznak. A francziahoni reformatusok, kik ott már Zvingli idejében a helveták által kezdtek terjedni, hugonottáknak is neveztettek, melly nevezet eredetét veszi eidgenossen németszóból, mivel a helveták magokat szövetségeseknek nevezték. Voltak azonban a 16ik században luteránusok is, kik végre a hugonoták tanát elfogadva, magukat a genfiek társainak hivták, mert a genfi egyház fő kálvinus egyház volt.

A hugonoták kemény üldözéseket állottak ki Francziahonban, mire nézve emlékezetes Bertalan éje, vagy is a párisi vérmenyegző. Henrik navarrai király, 9ik Károlynak franczia királynak testvérét Margaretát 1572ik évb. nőül vévén, ez ünnepélyre a franczia nemes hugonoták is meghivattak, s august 24kén sz. Bertalan éjén harangszó által adott jelre mindnyájan megöltettek; s ez nem csak Párisban, hanem más helyeken is megtörtént. *a*) Ez éjjeni 100 ezer hugonoták megöletése a folyókat holttestekkel, s vérrel ugy megtöltötte, hogy a vizhasználat is akadályoztaték. 4ik Henrik franczia király alatt a hugonoták belháborút inditottak, mit e király a namnettei hires békekőtéssel elfojtott 1598ik évb. a hugonotáknak szabad vallási gyakorlatot engedvén, maga pedig mint hitsorsosuk a kat. hitre tért. E király idejétől a hugonoták Francziahonban különleges társulatot alakitottak, saját törvényeik által igazgatottat; külön városaik, s váraik voltak, mellyek közül leghiresb volt Rupella erősség saját katonáikkal védetvén. De mivel a francziakirály elleneivel szövetségben voltak, 13ik Lajos király őket haddal megtámadá, s Richelieu bibornok, s minister tanácslatára Rupella városuk hosszas ostrom után 1628ik évb. megvétetett; 14ik Lajos pedig a namnettei szabadékokat is megszüntettvén, templomaik elfoglaltattak, papjaik kiüzettek, a többiek pedig a kat. vallás elfogadására szoritattak, istentiszteletrei összejöveteleik papjaiknak felakasztás, a többi-

a) A hugonoták Ersébet angolkirálynő által izgattattván, több lázadással háboriták a közcsendet, s azért nem ok nélkül történt ellenök az összeesküvés. Méltó megjegyezni, hogy a lexovi püspök megértvén a hugonoták ellen kimondott itéletet, a város elöljáróinál kieszközlé, hogy megyéjében ez itélet felfüggesztessék azon okból, mivel a megyéjébeni hugonoták bár tévelygők, de még is aklához tartozó juhok, kiknek megtérését ő reménlli, mit megtudván az ő megyéjébeni hugonoták egyig a kat. egyházhoz tértek.

eknek gályarabság büntetése alatt megtiltattak, s miután e tilalmány ellenére cselekedvén, a megszabott büntetések végrehajtattak, ők a király ellen fegyvert ragadva, számtalan nyomoroknak tették ki magokat, főleg azon nyomorult kamisárdok, kik inspirátusoknak is neveztettek. *b*) A 18ik század közepén az occitániai fejedelem minden házassagaikat kat. papok által megujitatni parancsolá, erre a nemausi hugonoták papjai a király előtt eleven szinekkel festé le sorsossai elnyomatását, s igy a királytól magán vallástürelmet nyertek; 1761ik évb. ismét nyomozások történtek keresztelésök, s házasságaik ellen, de a reájuk itélt büntetéstől ez uttal is felmentettek, Napoleontól pedig szabad vallási gyakorlatot nyertek.

47. §. Magyarhoni hitujitás historiája a) Kálvin idejeig.

Első Mátyás, 2ik Ulászló, és 2ik Lajos királyok alatt hozott törvények ereje szerint, a kat. hittől távozók birtokkobzással, fejvesztéssel, s számüzetéssel valának büntetendők, ezért Luther uj tanitmánya eleve csak titkon terjesztetett Magyarhonban, mig az egész hazában nyilván ragálymódra eláradna annyira, hogy a reformált vallás a régi kat. egyház romjain mihamar büszkén emelkednék. Ennek elősegitő okai, s módjai következők voltak. 1-ör Bár a mohácsi gyásznap feltünte előtt tanulmányi intézetekkel el volt látva a haza, még is a tudományok szomja főbb is-

b) Kamissárdoknak neveztettek kamissae szótól, melly inget jelent, mivel felruházatban is szükölködvén, szegény póremberek voltak. Üldöztetésök miatt Franciaországból elszökvén, angol, német tartományokat, Romát, s Konstantinápolyt is bejárták; inspiratusoknak neveztettek, mivel jóslótudománynál dicsekedtek, Emes Tamást halottaiból sikeretlenül igyekezvén feltámasztani.

kolák forrásai után készteté a magyar ifjakat idegen országokba vándorolni, s azért 1522ik évtől fogva számosan küldettek a szüléktől Luthert a hires tanitót Vittenbergbe hallgatni, ki a róm. udvar, s a kat. papságnak nagyitva kikiáltott visszaéléseit dorgálva, sokaktól üzőbe vétetett, őt látni, és hallani már az ujság-vágy is ingerelte, s arra vitte őket, hogy tanitmányait örömmel, és mohon vennék, s hazajövén, azokat irásban, és élőszóval terjesztenék, illyen volt többek közt Siklósy Mihály, ki Vittembergből Luther munkáit haza hozván, azokat barátival titkon közlötte, s Pálóczy Antaltól, sárospataki uradalom földes urától, mint gyámurtól a sátorallyaujhelyi plebániát nyerve, bár a róm. egyház szertartásai szerint végzé az istenitiszteletet, meghitt emberi közt az uj vallást terjeszté. Pálóczy Antal Mohácsnál férfi maradék nélkül elhalván, azon zavartellyes időkben Perényi Péter abauji főispán és koronaőr tetlegesen foglalta el a pataki uradalmat, akkor Siklósy mint ujhelyi plébános nyilván kiesküdte a kat. hitet, és Perényi Péternél, ki az országnagyok közt fiaival együtt legelső fogadta Luther tanitmányát, udvari káplány lett, s az uj vallást nyilván terjeszté. 2-or Luthertana szászkereskedőktől Erdélybe hozattván, *a*) onnan Magyarozszágba is eláradott,

a) A némethoni szászoknál elterjedvén Luther tanitmánya a szebeni szászok Erdélyből Némethonba kalmárkodva menvén, az uj vallást beszíták, s azt rokonszenvből Erdélybe hozván elterjesztették, s már 1525ik évb. Csukás János házánál Szebenben iskola is volt állitva, mellyben németül elmondatott a mise, s elénekeltetett a nicei hitvallás. Szászországból Erdélybe hozott munkáit Luthernek magyarázták a Sileziából kivándorlott Ambrus szerzetes, Surdaster János, és Gergely domonkosi barát, ki magát a szerzeti fogadalmaktól felmentettnek állitá s a népnek ellenzé a bőjtöket, s egyébb egyházi szertartásokat. Igy 1528ik évb. az egész szebeni tanács Luther rendszerét elfogadta, megparancsolván a kat. papságnak, hogy vagy a kat. vallást hagyja el, vagy a városból kitakarodjék, ez évben el-

főleg Ostoray Mihály, és Dévay Matyás által, *b*) s többen találtattak Magyarhonban, kik ujdonságon kapván, az uj vallást kétkézzel fogadták; ezek közt volt Grinaeus Simon

---

széledt a szebeni káptalan is. E példa nyomán a koronavárosbeliek a ferenczieket, és domonkosiakat elüzték. 1533ik évb. Honter János koronai polgár Baselből saját költségén könyvnyomda intézetet hozottbe, s Luther munkáit kinyomatá, mire az egész szásznemzet Erdélyben, sőt mások is, mint az oláhok Luther vallását elfogadták, s Meggyesen zsinatilag 1545ben meghatározták, hogy minden szász eklezsiának egy főfelügyelője — superintendense — legyen, kit is csak 1553ik évb. választottak el Viener Pál szebeni lelkészben.

b) Dévay Mátyás, ki magyar Luthernek neveztetett, született Erdélyben, honnan szathmárvmegyébe menvén, Erdődön Drágfi Gáspárt, a Mohácsnál elesett Drágfi János országbirófiát, Luther vallására téritette. Innen Dévay Abaujba ment Perényi Péterhez, és Kassán hitszónok lett, de Szegedy Gergely, ferenczi szerzetes, sorboni tanár őt 1-ő Ferdinándnak bévádolá, kinek birtokában volt Kassa; a király parancsából Szalaházy Tamás egri püspök által elfogattván, Bécsbe küldetett, hol Fáber János bécsi püspök által eretneksége miatt keményen megdorgáltatott; szabadon eresztetvén, Budán Luther tana miatt ismét megtömlöczöztetett, s kiszabadulván, a kat. vallás ellen két könyvet irt, s több kat. papokat az uj vallásra téritett, mint Batizy Andrást erdődi lelkészt, Batizy Ferenczet Zápolya titoknokát, s egyszersmind szepesi prépostot, s Bebék Imrét gyulafehérvári kanonokot. Budáról Dévay vasmegyébe ment hol Nádasdy Ferencz főispánt, s ennek pártolása mellet az egész vármegyét lutheránussá tette. Megfordult Dévay Vittembergben is Luthernél, Melanchtonnal levelezett, végre még is Zvingli tanára tért. — Betlenfalvi Turzó Elek, Nyitra, Trencsén, és Zólyom megyékben mindenütt, hol jószágai valának, elterjeszté az uj vallást; mellyet Turócz megyében Révay Ferencz, mint ottani főispán, elárasztott, két fiát is azon vallásban felnevelvén; 1539ik évb. Luthertől levelet kapott, intettvén, hogy Zvingli tanát az oltáriszentségről el ne fogadja, utóbb azonban még is magyarhitü lett.

a budai iskolában tanitó, ki az ujtant tanitványai szivekbe csepegtetvén, hivatalától elmozdittatva megtömlöczöztetett, s Lajos király által Némethonba visszaüzetett. Ámbár pedig az 1523ik évb. tartatott budai országgyülésen megégetési büntetés alatt tiltatott Luther tanát elfogadni, de ez ellent nem állhatván, a vittembergi iskolából hazatérő zemplényi és sárosmegyei ifjak, mint Gálszécsi István, Azaray Imre, azt körülbelől elterjeszték, honnan az egyházak javai elfoglaltattak, az egyháziaktól a tizedek, s egyéb jövedelek elszedettek, s igy a kat. papok vagy az uj vallást elfogadni, vagy mindennapi élelem hianyában nyájaikat elhagyva, elköltözni kénytelenitettek, az elhagyott parochiákat pedig az ujvallás hirdetői foglalták el. *c*) Mindezekről értesittetvén Lajos király, sáros megyéhez 1525ik évb. intézett levelében parancsolja, hogy az ujtankövető egyháziak elfogattva büntetés végett az egri helyetteshez küldessenek. *d*) De az illy parancsok valamint az országgyülési törvények is kevés foganatuak voltak, az uj tanitmány majd mindenektől meg-

c) Lásd Buday Esaiás magy. orsz. hist. 2ik köt. 52 és köv. lap. és Békeházy Incze 2ik részb, §. 94 — 100 lap.

d) Lásd Vagner Károly diplomator. Comit. Sáros 31ik lap. Brandenburgi György Lajos király gyámatyja, — ki ezt egyébiránt nemannyira a komolyabb dolgokkali foglalkozásra, mint kedvtöltő játékokra szoktatta, mit a másik gondnok Bornemisza János könyhullatás közt nézett, — Luther tanának nagy barátja volt, azért míg ez Magyarhonban maradt, az uj vallás terjedése nem akadályoztathaték; sőtt Mária hirálynő is hajlandó volt az uj tanra, azért Lajos király halála után Luther négy zsóltár értelmezését nékie ajánlotta, s hozzá intézett levelében a magyar püspökök ellen panaszkodott. De brandeburgi György hazájába visszatérvén, Lajos király Zálkán László primástól jobban kezde függni, és igy az 1523iki országgyülésen a luteristák ellen már törvény hozatott; Sáros vmegyébe, és Erdélybe az uj eretnekek ellen szoros parancsok küldettek, Grinaeus Simon, és mások megtömlöczöztettek s a. t.

kedveltettvén. 3-or Luther a magyarországi rendeket tanitmánya elfogadására maga szólitotta fel levele által, és a mohácsi vészt ugy adá elő, mint a magyarokra a miatt rótt büntetést, mivel az 1513ik országgyülésen az ujvallást eltiltották, a királynőhöz más izben irt levelében pedig főleg a püspökök ellen panaszkodik, kik szerinte majd az egész ország birtokait tartván, magasztos tekintélyök által az ujvallást leginkább akadályozák. 4-er Oka volt az 1526ik évi mohácsi szomorú mészárlat, hol elhalván Lajos király, a magyarok egy része Zápolya Jánost, más pedig 1ső Ferdinándot választá királynak, az ezek közti viszályok pedig nagy alkalmul szolgáltak a reformatio terjedésére, bár azt mind a két király megakadályozni törekedék. A mohácsi szerencsétlen ütközetben elhunytak azon püspökök és papok, kik e veszedelmes időben a kat. egyházért őrködtek volna, elesvén pedig a pásztorok, az Isten nyája elszéledt, és a száguldozó farkasok predája lön, kik a német és erdélyi reformatoroktól szétküldetve, a pásztoroktól fosztott magyar népet az ujvallásra huzni igyekeztek. A mohácsi vészből kiszabadult püspökök pedig, vagy az uj kinevezés által azoká lettek, székeiket, és birtokaikat, mivel azokat a törökök, vagy protestansok, vagy más világi kényurak elfoglalták, kezeikhez nem vehették. Igy az egri püspökség birtokait Perényi Péter, a nyitraiét Török Bálint, a váradiét Czibék Imre, az erdélyiét Bodó Ferencz elfoglalva bitorlák. Sőt a Ferdinánd által kinevezett püspökök joghatóságukat nem gyakorolhatták, mert nem fizethetvén a róm. taksákat, valamint több más okokból is pápai megerősités nélkül maradtak; a Zápolya által kinevezett püspököket pedig 7ik Kelemen pápa egyháziátok alá vetette, mivel Ferdinándot nem akarák ismerni törvényes királyuknak, mind ezen okokból volt idő, mikor Magyarhonban csak egy püspök volt, melly hiány maga után huzta az alrendü papság hiányát is annyira, hogy a nép vagy a nyájorzó szónokokat hallgatni kén-

telenitetett, vagy a kat. helységekben licentiátusok használtattak, kik papok hiányában az anyaegyháztól távoli helyeken temetéseket, vecsernyéket, és keresztelést végeztek; mert az akkori viharidőben sem iskolákat állitani, sem az ifjuságot papságra nevelni nem lehetett, s e miatt nehány missionárius papok is küldettek széllyel a megyékben, kik az eretnekséget akadályoznák. 5-ör Oka volt a nemes és főbb rendü magyar férfiak példája, millyen volt a fenemlitett Perényi Péter, de főkép előmozditá a reformatio elterjedését némelly kat. papok, és szerzesesek fegyetlensége, kik az uj szabadságok, és nőszülhetés miatt Luther rendszerét seregenkint fogadták, s megházasodván, e) a reformatio legbuzgóbb kolomposai lettek.

e) Számithatlanok a reformatio idejében az uj vallásra tért egyháziak. A fent emlitetteken kivül illyenek voltak: Kechety Márton kicsapongó 20 éves ifju 1534ik év körül kinevezett veszprémi püspök róm. megerősitést nem nyerve, Drugeth Borbálát vette nőül a barkói várban. Turzó Elek nyitrai püspök. — Dudics Endre pécsi püspök, először Strass Reginával, s ez elhalván, Tarnószky János özvegyével egybekelvén Lengyelben. Horváth szepesi prépost, Frangepán György apát. Kálmáncsehy Márton; Pesti Gábor gyulafehérvári kanonokok, Viener Pál németalföldi kanonok, és szebeni lelkész, s a. t. Nem csuda hát, miszerint sok kinevezett magyar püspök akkoriban megerősitést nem nyert, gyanusak lévén az uj vallás iránti hajlamról. Verántz Antal sem mint egri kanonok, sem mint egri püspök misét nem szolgált, s bár e püspökségre meg volt erősitve, nagyon későn s több évek mulva vettefel Oláh Miklóstól a felszentelést; első misét azonban épen 65 éves korában szolgált, midőn esztergami érseknek kineveztetvén, félt, hogy a pápától, — ha ezt megtudja, megerősitést nem nyerend. Bizonyos róla, hogy eleve a reformatióra hajlandó volt, utóbb pedig a kat. hit iránt közönbös lett.

48. §. Kálvin tana behozatalától.

A magyar és erdély országi uj hitüek sokáig a Luther tanitmánya mellett maradvák, megtartották az oltárokat, képeket, tömjént, szenteltviz használatát, valamint a fülgyónást, a töredelmezési feloldozást, s a szentek tiszteletét, s vallották a Krisztus teste és vére oltáriszentségbeni jelenlétét. Lásd Buday Esaiás magy. orsz. hist. 2ik köt. 53 — 141 lap. Azonban nagyon korán kezde mindkét magyarhazában terjedni a Zvingli, és Kálvin ujtanitmánya, melly ellen az erdődi luteranus zsinaton Kopácsy István elnöklete alatt 1545ik évb. a felebb emlitett szertartások, és vallás czikkek megtartása parancsoltatott, sőtt az 1548iki országgyülésen elhatároztatott, hogy a Zvingli, és Kálvin tanitmánya terjesztői az országból kiüzetessenek. Azonban e törvény sikeretlen lévén, azon főreformatorok, kik eleve nagy hévvel terjesztették Luther tanát, nem sokára a sacramentáriusok, az az Krisztusnak az oltáriszentségbeni jelenlétét tagadók rendszerét felfogták, millyen volt többi közt Dévay Mátyás, Kopácsy István s a. t Kálmancsehy Márton, kit Pázmán (mert sánta volt) Sánta Mártonnak nevez, Gyulafehérvárból Magyarhonba jövén, a debreczeni egyházat kálvinismusra vonta, de ellenesei miatt Erdélybe visszament, s nem sokára megjövén Beregszázon, és Sátorallyaujhelyben prédikátoroskodott. Ennek elnöklete alatt 1552ik évb. a beregszázi zsinaton elhatároztatott, hogy az oltárok, képek a templomokból kihányassanak, a szentek tisztelete, a gyónás, és az oltáriszentségben Krisztus jelenlétéről hitvallás maradjanak el; melly több zsinatokon jóváhagyatott. Sőt 1554ik év körül nem csak Erdélyben, de Magyarhonban is a magyar ajku luteránusok Kálvin rendszerét elfogadván, és a Luther tanát hiven megtartó német s szlávfelekezettől elválván, különleges felügyelőt - superin-

tendenst választottak. *a)* De az erdélyi szászok 1556ik évb. tartott zsinaton elhatárzák, hogy a Luther vallástétele mel-

a) Miután Luther tanitása 30 évig divatozott Magyar-, és Erdélyországban, az alatt lassan kezde beszívárogni Zvingli, és Kalvin tana is, s már 1539ik évb. Luther Révay Ferenczet turóczi főispánt a sacramentáriusok tévelyétől elvonni igyekezett; e volt oka, hogy az 1548ik évi országgyülés a sacramentáriusok ellen törvényt hozott. Dévay Mátyás ellen 1543ik évben a sárosi prédikátorok Lutherhez irt levelökben panaszkodtak, hogy a sacramentáriusok tévtanát prédikálja, mire Luther válaszolá, hogy ezt nehezen hiszi, s hogy e tant minden esetre Dévay tőlle nem tanulhatta. S valóban Luther az oltáriszentségről tanitmányában olly buzgó, és állandó volt, hogy Vittembergben a kehely szentelése alkalmával a jelenlévőkkel térdelve imádkozott. Dévayn és Kálmáncsehyn kivül Kalvin tanát terjeszték Fodor Bálint, és Szegedy Lajos, kik ez ujtant hitnek kezdték nevezgetni, mintha ez, és nem más jött volna sz. István idejében Magyarhonba; jól ismerték ők a magyar jellemet, s nem is hibáztak a számitásban, mert számos hazafi a magyarhitnek kereszteltvallást elfogadta a magyarnévért is, azonkivül a magyar nemesség a Luther tanát hiven követő szlávok, és németek hitlegi sorában állani szégyelt, s inkább a nemzetire tért. — Melius, vagy is Juhász Péter debreczeni prédikator szinte fő buzgalmat tanusitott a magyarhit terjesztésében, ő volt a tarczali zsinat határozványai fő inditója, hol Bézának genfi vallástétele elfogadtatott, az előrendeltetés (praedestinatio) tana a magyar hitüeknél lábra kapott, és az úrvacsorában közönséges kovászos kenyér kezdett használtatni. Perényi Pétert luteránusból kalvinistává tette Kopácsy István pataki franciskanusból lett reformátor. Midőn Sztáray Mihály a pataki ferenczszerzetesek előjárója féretében a baráti fogadalmakat, Bánóczy István özvegyét nőülvevé, Kopácsy Istvánt, szerzetestársát igy szólitáfel: „sequere Kopácsy;“ melly példaszavak ma is szokásban vannak a pataki tanulóknál. Azonban már Perényi Péter előtt az országnagyok közül a kalvin vallásra első ment által Petrovics Péter, valamint a lutheránismusra Perényi Péter; igazat mondott tehát ellenök Szegedy: „supra duos Petros extra Petram Christi ae-

lett hiven maradnak. Mindazonáltal bár a kálviniánusoknak már külön superintendensök lenne, a luteristáktól 1563ik évig egészen el nem váltak; mert ez évig még ittott köztemplomaik lelkészeik voltak, de az emlitett 1563ik évb. Tarczalon tartott zsinaton a kálvinreformátusok azt nyilvánitották, hogy többé a luteristákkal össze nem férhetvén, azoktól általánosan elválnak. *b*)

Azonban az igy elterjedt két ujvallásnak még az ország törvénye által nem volt biztositva a szabad gyakorlat. Bocskay István erdélyi fejedelem a reformatus vallás ürügyelt elnyomatása miatt 1605ik évb. Szerencsen országgyülést hirdete, hol mind a két felekezetü ujvallásnak szabad gyakorlat engedtetett, melly az 1606iki bécsi pacificátioban megis erősittetett; ez azonban az illyrtartományokra nem terjedt. *c*) Mivel pedig a protestánsok panaszkodtak,

---

dificatae sunt in Hungaria duae contra romanam pugnantes Ecclesiae." Ezeken kivül még Drágfy Gáspár is pártolta Zemplinben a kálvinvallást, s nem csuda, hogy a magyarajku luteristák mihamar magyarhitüekké alakultak.

b) Emlitésre méltó, hogy a melly évben végkép elszakadtak Magyarhonban a Luther, és Kalvin követők egymástól, azon évben (1563) támadt két tábla az országgyülésen is; mert az emlitett évben a főrendek országház nem léte miatt a primás lakában, az alrendek pedig a ferencziek kolostorában tarták üléseiket.

c) A Styriából, és Carinthiából kiutasitott lutheristák Horvátországba jöttek, a mit horvát, dalmát, és tótországok rendei megpanaszolták a pozsonyi országgyülésen, ennek eredményeül elhatároztatott, hogy az uj prédikatorok azon országokból kiüzetessenek, s miután a protestansok erővel kivánkoztak ottan terjeszkedni, Erdődy Tamás horvátországi bán a pozsonyi országgyülésen kivont karddal ellentmondott ekkép: „e vassal, ha máskép nem lehet, eligazitandjuk magunktól a dögvészt, vagy pedig mivel három főfolyóink vannak, közülök egyet ujvendégeinknek elnyeletésére ajánlunk." Erdődy halálával Turzó György nádor Domitrovics Péternek, a zágrábi püspöknek megparancsolá, hogy hor-

hogy a katolikusok a bécsi pacificátiót nem tartják meg, sérvekkel illetvén az ujhitüeket; Betlen Gábor erdélyi fejedelem a vallásvédelem ürügye alatt 2ik Ferdinánd ellen támadt, s 40 ezernyi seregét Magyarországba vezette; az ez alkalommal Zólyomban tartott gyülésben a nyitrai, győri, egri püspökségek birtokait magához tartozandóknak nyilvánitá, s elhatárzá ezen püspökségeket ezentul két ezer forint évi fizetéssel ellátni, Pázmán Pétert pedig, ki 60 nemes családot a kat. vallásra téritett, számüzéssel büntetni rendelé; de ezen gyülés végzeményei soha nem foganatositattak, mert meggyőzetvén Ferdinánd király által a csehek, Betlen is békekötésre állott; azonban katonái a katolikusok ellen temérdek kegyetlenségeket vittek végbe, igy Kőrösy Márk esztergami kanonok és nagy szombati seminarium igazgatója a széplaki apátság jószágának látogatásakor Kassán a betleniek által elfogattván, meztelen testre vetkeztetve, fáklyákkal sütögettetett, éles vasszerekkel szurkáltatott, s végre kardvágásokkal szétkonczoltatott; nem különben Pongrácz István, és Grodecz Menyhért jesuiták hallatlan kinokkal végeztettek ki. *d* Rákóczy György a református valláson (ürügyelve) ejtett sérvek miatt 3ik Ferdinánd király ellen fegyvert fogván, attól az ujhitüeknek ismét uj szabaditékokat nyert, bár pedig ezek a katolikusok ellen

---

vátországban az ujprédikátoroknak szabad honnositás engedtessék, de a horvátok felelték, hogyy a nádor nekiek törvényt nem szabhat.

d) Igy jártak a reformálás idejében más kolostoriszerzetek is, sőtt végkép kiüzetvén zárdáikból, birtokaik a világi kényurak kezeibe jutottak; az országostörvények és király rendeletek parancsolták ugyan az igy elkobzott jószágokat előbbi birtokosaiknak visszaadatni, de kevés foganatuak voltak az illy rendelkezések; azért az illy zárdák apátságai czimileg az érdemes egyháziaknak adattak a birtokok pedig többnyire a világi urak kezeiben maradtak.

szüntelen panaszkodnának: ők magok olly türelmetlenek voltak, hogy 1678ik évb. veszprém vármegyében csak két, szathmár vármegyében pedig csak három róm. katolikus pap találtatott. Nagy Leopold király alatt Tököly lázadása ismét kieszközlé, hogy e király 1681ik évb. a sopronyi országgyülésen a bécsibékekötést megerősité, s az ujvallásuaknak uj szabadalmakat engede, de azon záradékkal, hogy e szabadalmak a földes urak jogai sérelme nélkül gyakoroltassanak, mi uj versengésekre adott okot, mert a kat. birtokaik körében helyezett református templomokat elfoglalták, s visszont ezt tevék a református földesurak is. — 2ik Józef türelmi határozványt adottki, melly Magyarhonban 1783ik évb. kihirdettetett, ez által az uj vallásuaknak mint vallásgyakorlatra mint nyilvános hivatalok nyerhetésére nézve telyes szabadság adatott, s bár ennek a kat. clerus ellenmondott, de az 1791iki országgyülés ezen kedvezéseket megerősité, az 1844iki országgyülés pedig a katolikusoknak az ujvallásrai átmehetésre elég tág utat nyitott.

49. §. Angliai szakadás historiája.

Henrik (7ik) angolkirály idősbb fiát Arturt 1500ik évb. Katalin spanyol-király leányával összeházasitá, de öt holnap mulva Artur elhalván, Henrik 2ik Gyula pápánál kieszközlé, hogy második szülött fia Henrik (8ik) testvére özvegyét vehesse nőül. Három fiut, és két leányt, kik közül csak Mária maradt életben, nemzett ez Katalinnal, és véle 20 évig békében élt; de mivel tőll figyermeket kaphatni többé reménye nem volt, s mivel Boleyn Anna udvari szolgálóját megszerette, 7ik Kelemen pápánál esedezett, hogy Katalinnal kötött házasságát felbonthassa, s pedig mint érvénytelent, mivel, mint hizelkedői sugdosták, a pápának se lenne hatalma valakinek elhalt testvére özvegyével összeházasulhatási engedvényt adni, hogy pedig a pápát

akaratjára huzhassa, uj püspökségeket alapitni, és Luthe tanát ostromolni kezdé. *a*) Miután pedig a pápától feleletül kapta, hogy az elejétől érvényes házasság felbonthatlan: 1533ik évb. Katalint elbocsátá, s Boleyn Annával megesküdt, sőt miután Kelemen ez uj házasságot érvénytelennek nyilvánitván, megparancsolá, hogy Boleynt elbocsátván, törvényes feleségét Katalint fogadja vissza, ezt Henrik még királynő czimétől is megfosztá, tőle születetett Mária leányát törvénytelennek, Ersébetet pedig, ki Boleyntól az egybekelés után öt hó mulva született, országörökösnek nyilatkoztatta; továbbá Angolhonban a róm. pápa főnökségét megszüntettvén, magát az angolegyház fejévé tette, a pápát csak püspöknek nevezé, s a litániákba ezt tétetéki: „a róm. püspökök zsarnokságától, és utálatos rendkivüliségeitől ments meg Uram minket. Nem sokára mind azokat, kik az ő egyházi főnökségét elismerni nem akarták, mint Fischer Jánost, Morus Tamás püspököket, s ministereit jószágaiktól s életöktől megfosztá, s magát Boleyn Annát házasságtörés ürügye alatt lenyakaztatta. *b*) Ekkor Szeymer Joannát, kivel Eduárd fiát nemzé, s annak halála után még három nőt vett egymás után; — s midőn végórájához közelite, Eduárd fiát, kinek mint 9 éves gyermeknek 16 kat. gyámnokot rendelt, utódának nevezte, rendelvén, hogy ennek halála után Mária, ez után Ersébet következzék az

---

a) 8ik Henrik, ki a kat. hitet holtig hiven megtartotta, ezen alkalommal, midőn tervét a pápánál akarta kivinni, olly nagy katolikusnak muttatta magát, hogy Luther ellen a hét szentségekről könyvet is irt, miért 10ik Leo pápától „egyházvédő“ czimet nyert.

b) Boleyn Anna a vesztőhelyre vezettetvén, a királynak üzené, hogy ő felsége az ő felmagasztalásáról mindig kegyesen gondoskodván, őt szegény sorsból fejedelmi rangra emelte, most midőn e földön részére magasztosb polczot nem találna, vértanni koronával kivánja disziteni.

országlásban. Azonban Seymer főgyámnok Eduárdot, ki atyja rendelése szerint a kat. hitben vala felnevelendő, Zvingli és Kálvin hitvallásában tanitatta, sőt a kat. papokat, és szerzeteseket megöletvén, vagy szétüzvén, Kálvin követőit hivta az országba, azoknak az iskolákat, és egyházakat átadván. — Eduárd halála után Mária Polus bibornokot 3ik Gyula pápa követét Angolhonba hivatván, a kat. vallást, és papságot helyreállitá. De Erzsébet Mária utóda a kat. egyházat ismét végpusztulásra jutatta. *c*) Hasztalan igyekeztek a pápák őt szendébb eljárásra birni, és egyháziátok által a katolikusok üldözéseitől elvonni, mert Erzsébet kegyetlenségeitől soha meg nem szünvén, Stuárt Máriát, Skót királynőt is megöleté. *d*) Igy a 8ik Henrik alatt kezdő angolszakadás maiglan fenáll, és az eretnekség minden nemével elegyitve a kat. egyházzali egyesülettől irtózik. *e*)

---

c) Eduárd Henriknek fia alatt 42 czikkből álló hitvallás szabatott, katolikus, luteránus, és kálvinus hitczikkekből elegyitve lévén, főczikk az, hogy a püspökök kormánya maradjon, és az angolfejedelem legyen Krisztus után az egyház feje, ezen czikk elfogadói conformisták, el nem fogadói pedig nemconformistáknak neveztettek. Mária halála után Erzsébet e hitvallást felfogta, s magát az angolegyház fejének nevezte, a püspökök kormányát azonban fentartotta, de azzal a kálvintant kapcsolta össze, s a katolikusokat hallatlan kinok közt öldösteté.

d) Stuárt Mária Erzsébetnek nagyon közel rokona volt, de mivel Mária királynő halála után legnagyobb joga volt az angoltrónra, félvén Erzsébet, hogy általa attól megne fosztassék, élte után addig leselkedett, mig ki nem végezteté. — Erzsébetet, mint törvénytelen ágyból születtet, 4ik Pál pápa is törvénytelennek nyilvánitá. Stuárt Mária egyszersmind Franczország örököse, és katolikus volt; igy tehát nem csak Erzsébet, de a többi angolok is attól tartottak, ne hogy ez az angoltrónt elnyervén, és Francziaországban székelvén, őket mintegy francziák alattvalóinak tekintse, és a kat. hitet behozza.

e) Az angolok közt a szakadás idejétől fogva számtalan vallási vélemények és eretnekségek támadtak, igy 1841ben puseyták

50. §. Angol episcopálisták, és puritánusok.

Eduárd király alatt kiadott czikkek szerint a püspökök kormánya és hierarchiai fokozatok megtartattak, de a kalvinus vallás is befogadtatott; ez történt Erzsébet királynő alatt is, s a kik ehez alkalmazták magukat episcopálisoknak, vagy conformistáknak azért neveztettek, mert ezek megtartása felől Erzsébet által kiadott uniformitás decretumának engedelmeskedvén, a püspöki kormányt megtartották; a többiek pedig nem conformistáknak vagy puritánusoknak hivattak, mert a rom. egyház szertartásaitól megtisztult kalvinvallást követték, a mennyire az episcopálisták a rom. egyház némelly szertartásait is megőrizék. A puritánusok, presbyteriánusoknak is neveztetnek, mivel megvetvén a püspöki kormányt, a presbyterek zsinatai által igazgattatnak. Az episcopálisták, bár eretnekek, püspökeikben apostoli következést igénylenek; az ő vallásuk Angolhonban uralkodó, és a főbb hivatalokra nekiek vagyon első joguk. Püspökeik az ország rendei közé számittatnak, a polgári ügyekben elsőbséggel birnak, és zsiros javadalmakat használnak. A kantuári érsek a királyt, az eboraki a királynőt koronázza. Az egyház feje a király, de csak az egyházkörüli külügyekre nézve; az episcopálisok 11, a puritánusok az independensekkel együt $1\frac{1}{2}$ millióra mennek. — A 17ik század elején az elnyomott katolikusok hires „pulveraria“ összeesküvést forraltak 1-ő Jakab király ellen, kit mint puritánust, Károly fiával, és többi tanácsosokkal a parlamentház alá rakott és felgyujtandó lőporral levegőbe repitni szándékoztak, de tervök kitudódván érdemileg megbüntettek, a jesuiták pedig kik e tárgyban főmeste-

---

keletkeztek, kik a kat. hitczikkeket elfogadva, a pápa főnökségét elismerni nem akarják. Ez lépcsőnek látszik, melly a kat. rendszer teljes elfogadására vezet.

reknek tartattak 1620ik évbe. angolhonból kiutasitattak. Lásd Gmeiner Hist. Eccl. t. 2. 475 lap. Ugyan azon Jakab királytól, ki Stuárt Máriának második férjétől fia, és puritánus volt, remélték a puritánusok, hogy az episcopálisok vallását elnyomja, de ő várakozásuk ellen a püspökök kormányát fentartotta; miért belháborút inditottak, s mivel fia 1ső Károly sem állott kivánatukra, olly rémlázadást okoztak, hogy abban egész Europa bámultára 1648ikban 1ső Károly király kivégeztetett, és az episcopálisták vallási rendszere eltiltatott, azonban 2dik Károly az episcopálistákat helyreállitá, s azok rendszerét még Scotiában és Hiberniában is elfogadtatá. Scotiában a reformatio elején Kalvinnak tanát terjeszté Knox tanitványa, hol jelenleg már sok katolikus létezik. — A Belgák is mint az 1571iki vallástételből kiviláglik, eleve Kalvin elveit vették fel.

51. §. Egyéb eretneki felekezetek Angolhonban és Belgiumban.

Kalvin tanitása hallgatására a genfi hires tanodába összejövő europai ifjak az ő előrendeltetési elveit magukkal hazavivén azokat mindenütt eláraszták, honnan supra- és infra lapsarii eretneki felekezetek keletkeztek, amazok azt taniták, hogy Isten az eredetibünt csak megengedte, de azt öröktől elő nem rendelte; ezek pedig azt vitatták, miszerint azon bün Isten által öröktől ugy megrendeltetett, hogy azt az emberek elsem kerülhették.

Independensek, vagy brownisták Browne Robert prédikátortól keletkeztek, kiknek az egyház kormányára nézve azon különös elvök volt, hogy az egész ker. nép apróbb felekezetekre osztatván, minden osztály a közegyház jogaival éljen, s másoktól független legyen. Ezek elvét Robinson János lioni prédikator Batáviában ugy mérsékelte, hogy nem minden kereszténynek, mint Browne igényelte, hanem csak némelly tanároknak lenne prédikálhatási joguk.

Independensek 1610ik évb. Belgiumban támadván, sokáig titkon lappangtak, de már 1648ik évb. az episzopálisokkal, és puritánusokkal kezdtek vitatkozni az elsőségről, mert megöletvén 1ső Károly, Cromvell, a zsarnok, Angolhont kormányozván, minden vallási felekezetnek szabad hitgyakorlatot engede, és az independenseket csak azért igyekvék felemelni, hogy az episcopálisokat, és puritánusokat annál inkább lealacsonitsa, maga semmi vallást nem tartván. Amerikában az independensek congregationálistáknak neveztettnek.

Ötödik monárchia alapitói annyi sok felekezetek viszszonyai közt azt taniták, hogy már elvégre maga Krisztus lejövend, egy uj egyházat alapitandó, mellynek tagjai közt nagyobb egyesség leendene.

Latitudináriusok. Ezek az Angolhonban létező számos vallási felekezetek közt egyességet akarván szerezni, az episcopálisoknak, és puritánusoknak ellenszegültek, gondolván, ha ezeket, mint hatalmasbakat elnyomni sikerülend, a többieket könnyen semmivé tehetik, mi végett az episcopálisták rendszerét, és kormányalakát istenirendeletünek lenni tagadták, és Simon Episcopius tanáruk vezérlete alatt taniták, hogy nagyon kevés van, mit hinni az üdvösségre szükséges lenne, s nincs ok, melly miatt az episcopálisták és puritánusok magok közt meghasonlanak. Az üdvösség e széles utját megnyitva, latitudináriusoknak neveztettek.

Quakkerek, másképen tremblánsok, vagy tremensek — reszketők — keletkeztek Foksz Györgytől, csizmadiától Angolhonban, ki 1647ik évb. magát valami mennyei világossággal ihlettnek képzelé. Ez 1ső Károly idejében mikor Angolhonban sem Isten, sem ember törvénye foganatban nem volt, az országot befutván, holmi hitábrándos embereket szedett össze, kik felekezetébe állottak. Ezek csendháboritó elveik miatt sokszor megfennyitettek; utóbb Barcley Robert, és Fischer Sámuel tanárjaik elveinek bizonyos rend-

szeresitést adtak. Főelvök: Megvan minden emberben az isteni bölcseség szikrája, mi az istenismeretre, és üdvnyerésre eléges, ez okból sem a sz. irásra, sem szentségekre, sem Krisztus elégtételére, (kevésbbé papokra) szükség nincsen. A Quakkerek magánházaknál jönnek össze istentiszteletre, mit az egész test rázkódtatásával kezdenek, sz. Pálnak engedelmeskedvén, ki rettegéssel parancsolja tenni az üdvmunkálást; azután hallgatnak prédikátiót, mit köztök akárki mondhat, vannak azonban előjáróik is, kik senioroknak neveztetnek, tisztök a születés, meghalálozás, s házasulás napját feljegyezni. A Quackerek nem katonáskodnak, másokat fogadván pénzért magukhelyébe, — nem esküsznek, más felekezet szokásaitól irtóznak, a világi tisztektőli függést nehezen szenvedik, birtokaikat, és becsületöket a megtámadók ellen nem védik. Amerikában 9ik Károly királytól Pen nevezetű tartományt lakúl kaptak, miért ottani gyarmatuk Pensilvániának hivatik. Számuk 80 ezerne megy. Hozzájok közel esnek a schäkerek, és dunkárek, kiket emlit Klein Antal Hist. Eccl. tom. 2. part. post. 836 lap.

Methodisták. 1732ik évb. presbyteriánusoktól keletkeztek, Vesley János, és Károly volt alapitójuk, kikhez csatlakozott Vittefild György is. Ezek megvetvén a hitczikkeket az ájtatosság előmozditásán fáradoztak, melly okból az üdvnyerhetés ujmodorának feltalásával dicsekedtek, de felekezetök nem sokára két részre vált, nagy számmal vannak Amerikában, s általánosan egy millióra felmennek. E felekezet egy időben a Hernhutterekkel volt egyesülve.

Arminiánusok. Arminius Jakab Bataviában lioni hittudománytanitótól származtak, ki Kálvinnak vas előrendeltetési tanát férevetvén, az isteni malasztra nézve Luther elveihez közelite, tanitotta t. i. hogy Isten öröktől elrendelé az üdvösségre azokat, kikről előrelátta, hogy Krisztusban hiendenek, Krisztus minden emberért meghalt, az isteni malasztnak ellenszegülhet az emberi akarat, sőt az el is ve-

szithető, de Comár Ferencz tanitótársa tanitmányának ellenszegült, s igy a belgák két felekezetre oszoltak, némellyek Arminius, mások Comár tanát, és Kálvin praedestinatióját védvén. Arminius meghalt 1609ik évb. de követői felekezetét megalapitották, s a Comaristák ellen tanitmányukat ujra rendszeresiték, mit remonstratio nevezet alatt bémutatván a világi hatóságnak, remonstránsoknak is neveztettek. — Az arminiánusok uj tana miatt, 1618ik évb. összegyüjtetett a dordraczi zsinat, mire angolok, belgák, helveták küldék követeiket, s mihint Simon Episcopius Arminianus tanitványa védni kezdé ennek tanát, azonnal kárhoztattak az arminiánusok, s vagy hivatalaiktól megfosztattak, vagy pedig megtömlöczöztettek, mint Grotius Hugo, a többiek pedig számüzettek. Ezek Holzatziában Fridericopolis várost épitettek, s felekezetöket erős lábra álliták, elhalván Móricz herczeg a komáristák pártolója, hazájukba visszatértek, s különvált felekezetöket fentartották, Rotterdámban, s Amsterdámban hires tanodákat alapitván. Jelenleg számuk 36 ezerre megy.

Azonban nem csak az arminiánusok versengései, de más, több apróbb felekezetek vitái is nyugtalaniták a reformatio idejétől Belgiumot, valamint Helvetiát is, miket elősorol Gmeiner H. E. t. 2. 504 — 510 lap.

52. §. A reformatio után támadt eretnekek, és pedig a) Keresztségismétlők.

Anabaptisták vagy keresztségismétlők a kisdedek keresztelését kárhoztatván, a felekezetökhez térőket, ha ezek kisded korukban keresztelve voltak, ujolag keresztelik. Hogy a valdensektől veszik eredetöket nem bizonyos, annyi igaz, hogy a Némethonban némelly nyughatatlan emberek által predikált keresztény szabadságot fonák értelemben vévén, Münczer Tamás, és Stark Miklos vezérlete alatt földesura-

ik elien támadtak, azoktól megtagadván a tizedek, és egyébb tartozások fizetését, egész Németországot félelemmel töltvén el, lázadásuk miatt. *a*) Voltak felekezetökben sok ábrándos, és háborgó elméjü férfiak, kik tulzó, és veszélyes elveik miatt sok üldözéseket kiállottak, mig Menno Simonis Frisius nevü kat. volt pap felekezetökhöz átjövén, tanitó hivatalt nyerve, hitvallásukat rendszeresité. Vallásalapelvök ez: Az egyház csupa szentekből áll, melly elvből ezeket hozták ki: 1-ör a kisdedek nem tagjai az egyháznak, s azért nem keresztelendők, mivel előre nem tudhatni lesznek e szentek. 2-or világi kormányra szükség nincs, mert a szentek nem perlekednek. 3-or Semmi büntetésnek nincs helye, mert ugyan azok nem vétkeznek; valamint 4-er az eskünek se, mert a szentek igazat mondanak. 5-ör A háboru tilos, mert a szentek nem sértenek senkit. Mennontól az anabaptisták mennonitáknak is neveztetnek, laknak Amerikában, Angliában, Belgiumban, s a némettarto-

a) A némethoni parasztok a Luthertől hirdetett ker. szabadságot helytelen értelemben vévén, földesuraik ellen támadtak, s mivel e zavarokat sokan Luthernek tulajdonitották okúl, ez a földesurakhoz intézett irományaiban magát védte, a parasztokat pedig inté, hogy a lázadástól szünjenek meg. Maga Zvingli is Helvetiában az anabaptisták elleni vitái által igyekvék a csendet helyre állitani. — A felzudult parasztok összeszerkezett 12 czikkjeik jóváhagyását kivánták a nemesektől, mellyek bár magokban semmi helytelent nem foglaltak, jóváhagyást nem nyertek, mert e helyeslés esetére más 30 czikknek történt megerősitését hirdették vólna, mellyek már a polgárzatra, és egyházra ártalmasok leendettek. Ez okból ők gyujtogatásokra, öldöklésekre vetemedtek, mindent zajjal, és zavarral töltvén el, főleg Teifer kicsapott premonstráti szerzetes izgatására. Végre miután több izbeni határzatok, mellyek ellenök hozattak, a csendet, s békét vissza nem állithatták, a némethoni fejedelmek egyesitett erővel őket végkép elnyomták, melly alkalommal Münczer, és Teifer lenyakaztattak.

mányokban. Angliában baptistáknak neveztetnek, a hozzájok átmenőket csak titkon keresztelvén ujra, azért is nem ujrakeresztelőknek, hanem csak keresztelőknek akarnak neveztetni; a saját felekezetökben szülötteket pedig megért korukban keresztelik. Általánosan 350 ezerre mennek. Magyarhonban is léteznek anabaptisták 16ik századtól, valamint az országgyülési czikkekből világos. *b*) A mai anabaptisták szigorubb, és tágultabb elvüekre osztatnak, amazok megvetvén a tudományok müvét, csak kézimunkának, s mesterségnek adják át magukat, s Baubenson Lénárd elve szerint a nagyobb bünösöket nem csak az egyháztól, de még gyermekeiktől, rokonaiktól is elkülönitendőknek állitják; — a tágultabb elvüek sokkal szelidebben érezvén, a tudományok tanulmányát nem tiltják.

53. §. b) Háromságtagadók vagy sociniánusok.

A Sociniánusok a nemes Sozinok családjától, melly Sena Hetruria városában virágzott, veszik nevezetöket. E család egyénei Lactius, és Faustus tartatnak ezen felekezet alapitóinak. E férfiakat megelőzte Servet Mihály spanyolhoni orvos, ki 1531ik év körül kiadott két könyvében Krisztus istenségét, és a sz. háromságot tagadta. Vienneben (Francziaországban) restitutio christianismi czimü munkát kiadott, mi mi-

b) Magyarhonban az anabaptisták ellen 1760ik körül M. Terezia idejében visgálat tétetett, minek eredményeül jesuiták küldettek hozzájok, kik imaházaikat elfoglalták; — ez alkalommal Valter Zachariás senioruk ellenszegülvén, több előkelő anabaptistakkal a n. szombati jesuita collegiumba vitetett, s mint ezek, mint a többi anabaptisták nem sokára a kat. hitre tértek. S miután Delphini Theophil jesuita egy megtért anabaptistát magával Erdélybe vitt, s ez tanusitá, hogy a magyarhoni anabaptisták már megtértek, akkor az erdélyi keresztségismétlők is elválalták a kat. hitet.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

att megtömlöczöztetvén, Genfbe szökött, hol Kálvin leselkedésére elfogatott, és megégettetett, ez okból Kálvin kegyetlenségről vádoltatván, magát kiadott iratban védte. Laelius Sozinus 1547. év körül hazájából kivándorolván, több europai tartományokat bejárt, tanult emberek véleményeit a vallásról összeszedvén, végre Helvetiában elhalt. Faustus Sozinus az előbbinek testvérétőli unokája nagy bátya elveit mindenütt kihirdetvén, a 17ik század elején kezde összeszedni tanitványokat, és követőket, de üldöztetése miatt először Dániába, azután Lengyelbe szökött, hol 1604ik évb. elhalt. *a*) Az emlitett század elején e felekezet Erdélyben, s Lengyelhonban virágzani látszott, s nagy férfiak voltak pártfogói, igy Sohner Ernest az altorfina academiába tanitó, e felekezet elveit tanitványai sziveibe csepegtetni ügyekvék. De ez 1612ik évb. elhalván, a sociniánusok elüzettek. Lengyelhonban, miután 1638ik évb. a Krisztus felfeszitését ábrázoló szobrot a sociniánus tanulók kövekkel megtámadták, iskolájok, és könyvnyomda intézetök széthányatott, s elzáratván templomuk, tanárjaik számüzettek, és az 1658ik évb. tartott varschói országgyülés határozványa szerint Lengyelből mindannyian kiköltözni kényszerültek, s halál mondatott azokra, kik őket még szállással elfogadni mernék, azonban birtokaik eladására három év engedtetett; igy egy részük Erdélybe, más Sileziába, vagy Poroszországba elszéllyedett, sokan közülök a mennonistákhoz, és arminiánusokhoz csatlakoztak. Tanitmányuk a krakói kátéból kiviláglik, melly szerint az Istenségben csak egy személy létezik, Krisztus csupa ember, isteni erővel ellátott ugyan, de ki Istennek az emberi bünökért eleget nem tett; semmi eredetibün nincsen, keresztség által az ember uj lelkiéletre nem ujul, sem általa a bünök

a) Siremléke volt: „tota ruit babilon, destruxit tecta Lutherus, muros Calvinus, sed fundamenta Socinus.“

meg nem bocsáttatnak, a mennyiben ez nem egyéb, mint az egyházba fogadási nyilvánitás, az urvocsora csak Krisztus halála emléke, a sz. irás a hit egyetlen szabálya, s kutfeje, hitczikknek nem tartandó az, melly az emberi elmét felülmulja. Alapelvök: nem hitczikkeket hinni, de jót cselekedni.

Erdélybe a sociniánus elveket első behozta Blandrata György olasz orvos, ki szabadgondolkozása miatt Genfbe jött, s ott Krisztus Istenségét tagadván, hogy Kálvin megrovását kikerülje, Lengyelhonba szökött, hol Krakóban a reformátusoknál első prédikátori hivatalt viselt. Zápolya Zsigmond 1563ik évben őt Erdélybe kihivta udvariorvosnak, s tőle a sociniánus elveket is elfogadá, ugy hogy Zsigmond mint elhanyagolt nevelésü, eleve katolikus, utóbb luteránus, később kálvinista, s utoljára unitárius volt. Báthory István e Zápolyának utóda az erdélyi fejedelemségben, Blandrátát mint orvost megtartá, de vallási elveit el nem fogadta. Blandrata Sozinust saját költségén Erdélybe hozatta, sőt véle a sociniánusok, vagy unitáriusok felekezetét elterjesztette; Bátory Istvánnal Lengyelbe ment, hol 1586ik évb. egy rokonától megöletett.

54 §. c) Hernhutterek.

Ezeknek eredetet adtak 10 csehatyafiak, *a*) kik Morvából a katolikusoktóli üldözések miatt Lusatziába átköltöztek, és 1722ik évb. Bertholsdorfban Zinzendorf gróftól Hutberg hegyén lakhelyet kaptak, mit ők hibás kiejtéssel Hernhutnak neveztek, honnan hernhuttereknek, máskép evangelikus egyházatyafiaknak, vagy csehatyafiaknak, és Zinzendorfiánusoknak neveztettek. Zinzendorf 1700ikban Dresdában

a) A csehországi atyafiak a táboritahuszitákból származnak. Cseh-, és Morvaországból 1722ikben kimenvén, egy részök hernhuttereknek adott eredetet, más osztályuk pedig Poroszhonba menvén, ott a lutheránusokhoz, vagy kálvinistákhoz csatlakozott.

születvén, még ifjuságában azt tevé fel, hogy vallási felekezetet alapitand. Szászhonban tanácsossá levén, ezen egyszerü embereket tekinté legalkalmasbbaknak terve kivitelére, azért felhagyván hivatalával, luteránus hittudósoktól nyert kézfeltétel által püspöknek nyilatkoztatott, de a katolikusoktól, és protestánsoktól ki állott sérelmek miatt Herntálba költözött, s onnan több utakat válalván, felekezetét mindenüt terjeszté, és 1760ik évb. Hernhutban elhalt. Holta után követői Belgiumban, Angliában, Dániában, Némethonban, Egyiptomban, s Amerikában elterjedtek. Tanitmányuk e következő: A sz. irás egyetlen egy hitszabály, és az eskü nem szabad. E felekezetüek szerény erkölcsüek, nagy szorgalmuak, azért körükben szegények nincsenek, igazságos emberek, mikor valamit eladnak a kelmék igaz árát soha felül nem haladják, de magoknak is lehuzni semmit nem engednek.

55. §. d) Saint-simonisták.

Saint Simon Claudius 1760ikban születvén eredetét n. Károlytól származtatta, 17 éves korában katonává lőn, miután több országot bejárt, a franczialázadás kezdetével hazájába visszatért, azonban a lázadásban részt nem vett, hanem mint lelkes hazafi annak okait fürkészte, és a hazáján segithető módok feltalálásában buvárkodott; szerinte a franczialázadás oka a Luther reformatiójában, és a katolicismusnak attól eredt megrongált állapotjában keresendő. A rosszan segithető módot keresett ő egy olly intézet felállitásában, melly által az egész polgári társulat jobb rendszerbe hozattatnék. E végett egy porosz gróffal ismeretségre jutott, de vele elvben nem egyezhetvén, más tanult férfiak tanácsát kikérendő több europai országot bejárt, s tudománytellyes tapasztalással, de nagy szegénységben visszakerült, és a polgári társulat kijavitására a munkaipart, mint czéleszközt választván, e

tárgybani tanszerét több irományaiban köztudomásul tette. De mivel tervezetei kevés figyelmet gerjesztettek, s értékei megfogyván, pártfogóitól is elhagyatott, magát meglőni tökélte el, s csak homlokát sértvén meg, életét szerencsésen megtartotta; azonban tervezeteit nem feledhetvén, „de nova christianitate“ czimü munkát kiadott, mellyben megmutatni törekvék, hogy az általa felállitandó társulat az igaz kereszténység szellemével megegyez. Elvei voltak imezek: Az emberi nemzet rokonegyességét Mojses megjövendőlé, Krisztus elkészité, Saint Simon pedig bevégzé, mert az összenemférő emberek társulata helyébe egy békes társaság fog beállani; a polgári jelenlegi hatalomnak vége leend, és a közegyház rendezendi el, mint az egyházi, mint a polgári tárgyakat, s igy mind a két hatóság eggyéolvadand. Ezen egyesület pedig papokból, tanultakból, és munkásokból álland, melly rendek képviselői fogják kormányozni a társulatot, a tudományok, és munkásipar leendvén a közjó előmozditási eszközök. Ez egyesületben egy tagnak se lészen valami saját értéke, az örökségi jog kirekesztetik, s minden testületi tagnak saját ipara szerint adatik majd a jutalom; igy az Isten országa bekövetkezett, s minden jövendelések bételyesedtek!? Saint Simon magasztos tervezete mellett nagy szegénységben 1830ik évb. halt el kevés tanitványai az ő rendszerét elfogadhatóva tenni iparkodtak, s már 1830ban Párisban nyilvános összejöveteleket tartottak, s az azon évi franczialázadás utat nyitott nekik elterjeszkedni Franciaország más részén is; sőt az országon kivül is kerestek pártolást, de azt sem Némethonban, sem Belgiumban nem nyerhették. Angolhoni Times ujságok ezt irják felőlök: „Ezen ájtatos, és sz. emberek két különös dolgot tanitanak, az asszonyok és javak közbirtokát; melly a másikat illeti, e tanitmánynál semmi sem lehet kedvesebb az illy embereknél, kiknek egész értékök abban áll, mit más zsebéből magokéba

átcserélnek.“ E felekezet tehát csak Francziahonban terjeszkedett, mivel e nemzet a közalkotmányi, és vallási változások iránt nagy hajlammal viseltetik; ehhez járulván pedig a közbirtokról, és iparjutalomróli tan minden örökség tekintete nélkül: nem csuda, hogy 1831ikben Párishan 2000 kézmüves állott e felekezetbe. Az asszonyokat pedig ez egyesület magához csábitá, főleg a férjeiktőli függetlenség, nemök szabadsága, és a társulati hivatalokra vonatkozó jogegyen igéretei által. E szerint Saint Simon Mohamednél jobban gondoskodott az asszonyokról! Általában pedig e felekezetbe az által édesgetettek az emberek, mivel ezen egyesület a maga külszerkezetében a kat. egyház fegyét, és az egyházi hivatalok czimjeit utánozá, igy a társulati kormány hierarchiának, a társulatkormányzók papoknak, a főigazgató pápának, a tanultak theologusoknak, a munkások diaconoknak, a tudományos állitmányok hitczikkeknek, a munkásipar istenitiszteletnek, neveztetnek; illy nevezetek által tehát a buta nép, melly csak a külszintől vezettetik, alapos tanitás hiányában könnyen elcsábitható. Azonban e felekezet belegyenetlenségei miatt végveszélyhez közeleg, már eleve is sokan elállottak attól, a mennyire tapasztalák, hogy Simon elveitől messzire távozott. Azonkül ezen egyesület két pápája Bazárd, és Enfantin az erkölcsi tanban meg nem egyezhettek, melly okból Bazárd több egyesületi tagokkal elhagyá a társulatot, Enfantint pedig Rodriguez Simon tanitványa a társulát előtt arról vádolta, hogy a köznejűségre utat nyit; azért jobbulásaig hivatalától elmozdittatott; — a francziakormány pedig 1833ikban az egész társulatot törvény elibe idézvén, Enfantint, és a főtagokat egy évi börtönre, és 100 frank fizetésre kárhoztatván, a társulat szétoszlását megparancsolá, és igy felbomolván a simonisták kültársulata, annak elvei, és eszméi főleg Francziaországban nagyon elterjedtek, mellyeknek védői ott Communistáknak neveztetnek.

56. §. Kissebb eretneki felekezetek.

Schwenkfeldiánusok. Schwenkfeldtől támadtak, ki 1490-ik évb. születvén, Lutherhez szegődött, de attól több vallás czikkekre nézve, főleg az oltáriszentségre vonatkozólag eltért. Miután pedig a kat. papok, követőit az igaz hitre szorgolták, egy részök a luteránusokhoz ment által, más részök Amerikában keresett lakot; Zinzendorf is kivánta őket felekezetéhez csatolni, s 2ik Fridrik poroszkirály nékiek Silesiában adott menhelyet.

Schwedenborgiánusok. Schwedenburg Emánuel ábrándozó férfitól származnak, ki 1747ik évb. magát istenikövetnek adá ki, mintha a menyei lelkekkel társalgásban, s egyetértésben lenne; jövendőlt, s titkos dolgokat nyilatkoztatni igyekezett, állitván, hogy uj szövetséget, és uj jerusalemet alapitand. Követői Norvegiában, Lengyelben, Angliában, Némethonban két ezerre felmennek.

Ábrahámiták, vagy sabbatáriusok, kik a körülmetéltetést, és Mózes törvényszerféliét gyakorlatba vették, 2ik Jósef császár őket Erdély szélén a katonaezredek közt elhelyeztettni parancsolá.

Subordinatiánusok. Klark Sámuel alapitójuk elvei szerint a Fiuistent az Atyánál, a sz. a Lelket Fiuistennél kissebbnek álliták. Klarkot e tanban megelőzte Wisthon, ki Arius tanitmányát védte.

Ujsabelliánok eredetének göttingi tanitó Deusing adott alkalmat, ki a sz. Háromságban nem három személyt, hanem csak három hatóságot engede.

Labbadisták Labbadic franczia jesuitától veszik keletkezésöket, ki a szerzetesi rendszert a reformatus vallással kivánta összekötni, a közbirtokot, és testsanyargatást cath. vallás nélkül sürgetvén.

Illuminatusok felekezete czélul kitüzte minden egyházi, s világi kormány megsemmisitését, hogy e helyébe a

házi, vagy is patriarchális kormány álljon be, miszerint minden házigazda családjának királya, és papja legyen. Ezek a freymaurerek társulatát is, melly eleve a ker. vallásnak ellenese nem vala, elveik elfogadására csábiták. Vesd össze e korszak 16. §. *a*) alatti jegyz.

Végül megémlitendő még a collegiánsok, és a philadelphiák felekezete, melly minden egyházi előjáró, szertartás, és hitvallás nélküli egyesület.

Hatodik fejezet.

Egyházi gyülekezetek.

57. §. Trienti 21ik közgyülekezet.

Ez 8ik Pál pápa alatt 1545ik évb. kezdvén, 3ik Gyula alatt folytatatván, 4ik Pius alatt 1563ik évb. bevégeztetett. Jelenvoltak hat bibornokok, 32 érsekek, 228 püspökök, és több hittudósok, az europai fejedelmek, és pápa követei, kik helyette elnöklöttek. Magyarhonból megjelent egynéhány püspök. *a*) Tartatott e gyülekezet Luther, és

a) Már 1551ik évb. Trientbe ment Gregoriánecz Pál zágrábi püspök Ferdinánd magyarkirály követe képében. Nem sokára eloszoltatván a zsinat, és ismét 1562ik évb. megnyittatván, megjelent ott Dráskovics György mint Ferdinánd magyarkirály követe, ez a gyülekezet végzetével kalocsai érseknek, és rom. bibornoknak kineveztetett, 1585ik évb. elhalván. A magyarpüspökök képében pedig megjelentek: Kolosváry Silvester János domonkosiból lett csanádi püspök, elhalván Trientben 1562ikben. Dudics Endre knini, (tinnini) s a gyülekezet végével pécsi püspök, ki ezen egyház kincseivel Lengyelbe szökvén, ott megházasodott, s nagy szegénységben halt el, második feleségének mint özvegyének Ferdinánd király valami évi pénzt

egyéb hitujitók ellen, és az egyházi fegyelem kijavitása tárgyában, 25 ülésből állván. Az első tiz ülés 3ik Pál alatt, az utóbbi hat 3ik Gyula alatt, a többi kilencz pedig 4ik Pius alatt tartatott. De a 8ik ülés végeztével 1547ik évb. a schmalkaldi háború kiütvén, a gyülekezeti atyákat eloszlásra kéntette, melly alkalommal sokan Bonnba mentek által, hol csak két ülés tartatott, és semmi határozvány nem hozatot, a mennyiben oda jobbnyira csak az olaszpüspökök mentek által, a császár pedig mint követeinek, mint a birodalmi püspöknek meghagyta, hogy Trientben maradjanak, gondolván, miszerint az illy eloszlatások által a pápa követei a róm. udvar fegyelmi kijavitását kivánják akadályozni. A császár kérelmére 3ik Gyula 1551ik évb. ismét Trientbe hivta össze a püspököket, s akkor a protestáns hittudósok is, bár kevesen jelenvoltak, de 1552ik évb. ismét kiütvén, a háboru, az atyákat elszélesztette, s a zsinat 1562ik évig felfüggesztetett, melly évb. azt 4ik Pius pápa 1sö Ferdinánd kérésére ismét megnyitatta.

A gyülekezet kezdetével nagy vita támadt annak czimje felől. Legnagyobb számmal voltak azon püspökök, kik a gyülekezeti határozványoknak ezen czimszavakat kivántak előbocsátni: „az egész egyházat képviselő zsinat.“ De a pápakövetek, és olaszpüspökök ezt megengedni nem akarták, tartván, ne hogy ezen czim után tétessék ezen záradék is: „Krisztustól adatott hatalommal bir, mellynek mindannyian, még maga a pápa is engedelmeskedni tartozik.“ A mint ezt megtette a konstanczi, és báseli gyülekezett, mellyek azon czimet használták. A másik vitatkozásnak a

---

rendelt. A Magyarországhoz tartozó tartományokból jelenvoltak még Bacatelli János raguzi érsek, Zsifkovics György zengi, Glirics Béla vegli, és Olchinio János serbiai püspökök. Hogy többen nem utazhattak Trientbe, oka volt azon szegénység, miszerint jószágaik a törökök, vagy világi kényurak kezeibe voltak.

volt a tárgya, valljon a sz. gyülekezet a hitczikkek meghatározásától, vagy inkább a fegyelemkijavitástól elkezdendő? Az első mellett nyilatkoztak az olaszok, a másikat kivánták a többi nemzetek püspökei, kiknek szivökön feküdt az egyházi fegyelem egyetemes kijavitása a róm. udvartól kezdve. Végre elhatároztatott mind a két tárgy egyszerrei felveendése. Legfőbb viszály támadt azon kérdésre: valljon a szavazatok nemzetek, vagy személyek szerint számitandók é? az olaszpüspökök az utólsót igényelvén, azt ki is vitték, s ez okból a trienti gyülekezet által elég nem tétetett a többi nemzetek az egyházi fegyelem iránt nyilvánitott kivánatának, mert a német-, franczia-, spanyolpüspökök a róm. udvar igényletei ellen nyilatkoztak, s csak az olaszpüspökök pártolták azokat, mivel pedig ezek mindig legtöbben jelenvoltak a zsinaton, s mivel személyek, s nem nemzetek szerint ment a szavazat, ennek többségével a többi nemzetek püspökeit mindig felülhaladták az olaszok. Ellenesetre pedig ha a voksok nemzetek szerint számitattak volna, az emlitett három nemzet az olaszt felülhaladta volna. A pápa pedig az olaszpüspököknek meghagyá, hogy a zsinaton mindannyian megjelenjenek, sőt Sarpi Pál szerint több püspököket szentelt egyházi javadalom nélkül is, és a szegényebb olaszpüspököknek az apostoli kamarából pénzt megrendelt, csak hogy minél többen lehessenek jelen Trientben. Azonkivül pedig a pápai követek semmi fegyelmi tárgyat fel nem vettek a gyülekezeten, mi a pápa által jóvá nem hagyatott. *b)*

b) Ezt csak azon fegyszabályokról kell érteni, mellyek a rom. udvar rendezetét illeték. De ez is semmi sérvet nem foglalt magában, mennyiben az egyházi főnök jogai közé tartozik a gyülekezeten felveendő tárgyakat a zsinatatyáknak előterjeszteni. A mi pedig a hitczikkeket illeti, azokra nézve Rómából semmi utasitás nem adatott.

A rom. udvarnak e gondos eljárása miatt nem csak 1-sö Ferdinánd de a többi europai fejedelmek is panaszkodtak, c) azonban ennek kevés sikere volt, mert a mint Gmei-

c) A pápához küldött levelében panaszkodik Ferdinánd, miszerint a trienti zsinat nem azon pontossággal viszi a dolgokat, mint az egyház nyomorult állapota megkivánná, s hogy a végzemények hanyagon tétetnek, kérte tehát a pápát hogy a róm. tanácskar (curia) szerkezetét kijavitni engedje, hogy a bibornokok száma megszoritassék, s többé ne adassanak botrányos felmentések; szüntessenek meg a szerzetesi szabaditmányozások, (exemptiones) valamint az egyházi javadalmak halmozása, (simultanea plur. beneficior. possesio) és a böjtszigorból valami engedtesék el. A trienti zsinat eljárása ellen kifogott a franciakirály is ünnepélyesen ellenmondván mind azon fegyelmi szabályoknak, mellyek Rómából tárgyalatul küldettek a zsinatatyáknak. — A gyülekezettöl Ferdinánd császár főleg kettőt kivánt a papok házasulhatását, és a két szin alatti áldozást. Az első kéremény koránsem abban állott, hogy a felszentelt papoknak is engedtessék a házasodás, mert ezt a keleti egyház sem engedi; hanem mivel a reformátio terjedtével számos catholicus pap az ujvallásra térvén, megházasodott, tehát e vala a kéremény tárgya, hogy ha az illy papok az egyházba visszatérni akarnának, a lelkészetre visszaléphessenek a nélkül, hogy házasságukat felbontani kéntelenitetnének, azonkivül azt kivánta Ferdinánd, hogy a magyarpüspökök az oltáriszolgálatra világi házasférjfiakat is felszentelhessenek. Azonban e kéreményt, mellyért Dudics minden kitelhető erővel küzdött, 4ik Pius pápa hallgatással mellőzte. — A másikra nézve Oláh Miklósnak esztergami érseknek meghagyá 4ik Pius, hogy ha léleküdvösnek látandja, a két szin alatti áldozást a hiveknek engedje meg, mi meg is történt; de ez engedvényt 5ik Pius 1566ik év körül visszahuzta, azonban a két szin alatti áldozás ezután is sok magyaregyházakban megmaradt, mert az 1611ik évi zsinaton (cap. 3 de administ. sacram) megrendeltetett, hogy ezentul csak egy szin alatt áldozzanak a néprendűek, hogy pedig e parancs végrehajtása a hivekben ellenkezetet ne okkozon, a kenyérszin alatti áldozás után fel nem szentelt borrali megöblités engedtetett sok egyházakban.

ner mutatja a olaszok igényleteire ajándékok miatt hajlottak a világi fejedelmek követei is. Azt irta tehát Ferdinánd császár követeihez, hogy a mennyiben azt tapasztalná, miszerint ezen gyülekezet, ha még száz évig is tartana az egyházi fegyelem egyetemes kijavitására nézve, a nemzetek közkivánatát nem telyesitné, ez okból maga is beléegyezik, hogy a zsinat bevégeztessék; elolvastatván tehát az addigi határzatok, és 228 gyülekezeti atyák által aláirattván: a gyülekezet befejesztetett. Ez a hitczikkelyekre nézve minden catholicustól közgyülekezetnek fogadtatik, *d*)

d) A trienti zsinat egyetemességi tekintélye ellen ezek szoktak előhozatni: 1-ör magok a pápai követek nem akarták e zsinatot egész egyházat képező közgyülekezetnek czimzeni, a keleti egyház püspökei nem voltak meghiva, s igy e zsinat nagyobb részt csak olaszpüspökökből állott, és e szerint egyetemes gyülekezet nem volt, azonkivül a protestánsok nem voltak jelen, és kihallgatlanul kárhoztattak. Felelet. Mi okból nem akartak a pápai követek e zsinatnak egyetemes gyülekezeti czimet adni az felebb vagyon megérintve; a keleti egyház püspökei, mivel az elszakadtak az egyházhoz nem tartoznak, nem voltak ugyan meghiva, meghivattak azonban a keleti egyesült püspökök, s jelen is voltak legalább követeik által. Hogy pedig az olaszpüspökök száma a gyülekezetben nagyobb volt, mint a többi nemzeteké, az a közgyülekezeti tekintélyt nem serti, mert minden nemzetű cath. püspökök meg voltak hiva, s a jelen nem lévők szavazati jogaikat hallgatag a jelenlévőkre ruházták, készek lévén a végzeményeket elfogadni, az első nicei zsinat csak keleti püspökökből állott, még is azt egyetemes egyházi gyülekezetnek elfogadják a protestánsok is. Ezek pedig mint alperesek meg voltak idézve a trienti gyülekezetre, s egynehányan jelen is voltak, azonkivül olvastattak irományaik, mellyekből lehetett ellenök itéletet hozni. 2-or azt szokták ellenvetni. E gyülekezeti atyák magukról semmit sem vehettek tárgyalat alá, s csak Rómából küldettek a tárgyalandó czikkek, azonkivül ajándékok, és az olaszpüspökök megszaporitásával akadályoztatott a rom. udvarnak fegyelmi kijavitása, melly eljárás ellen a világi fejedelmek is panasz-

s csalhatatlan hitszabálynak vétetik, de a fegyelem kijavitására vonatkozó szabályai sem nem egészen, se nem minden

kodtak. Felel. Mi a hit dolgát illeti, arra nézve a pápai követek semmi utasitást nem kaptak Rómából, történt ugyan ez a fegyelmi szabályzatok tárgyában, de hiszen az egyházi főnök jogaihoz tartozik a közgyülekezeten elintézendő dolgokat a gyülekezeti atyáknak elibeadni, az ajándékok, és az olaszpüspökök megszaporitása semmit nem ártott a hitczikkeknek, a császár pedig, és a franczkirály csak a fegyelmi kijavitás tárgyában panaszkodtak. 3-or e zsinat szabad nem volt, mert azt Némethonban kelle vala tartani, s azon sem a pápa ki á Luther elleni ügyben felperes volt, sem követei nem biráskodhattak, sokszor erőszakkal történtek a határzatok, s az olaszpüspökök nem akarták engedni, hogy először a fegyelem kijavitás vitessék tárgyalatul. Felel. Trient város nem Olaszhonban fekszik, s egyébkint is a trienti zsinat végzeményei nem csak a németegyházat, de a közegyházat érdekelték, tehát az egyetemes egyház püspökei uti könnyebbségéhez vala alkalmazandó a gyülekezet helye. Arius Alexandriában vétkezvén, Niceában Bithinia városában itéltetetett meg a nélkül, hogy eszébe jutna valakinek ez okból a nicei zsinat köztekintélyét feszegetni. Luther pedig a közgyülekezetre hivatkozván, csak ollyra hivatkozott, mellynek a rom. pápa elnöke, ki ha személyesen, vagy követei által a többi püspökökkel Luther ellen nem biráskodhatott, tán bizony maguk a protestánsok, mint bünösök vihették a biráskodást? Bebizonyithatlan pedig, miszerint a határozványok erőszakkal történtek, a részl. és kerületi ülésekben ugyan a 6ik közülés előtt egy püspök illedelmetlenül bántatott meg, de ez magán hiba volt, és az egyetemes gyülekezet szabadságát nem sérté. Az olaszpüspökök nem akarták ugyan a tanácskozásokat a fegyelem kijavitásával kezdeni, de mit kellessék a gyülekezeten elébb felvenni, az a dolog lényegéhez nem tartozik, egyébiránt a szavazatok többsége által határoztatott el, hogy mint a hit-, mint a fegyelemtárgy egyszerre vétessék fel minden ülésben, a mint ez meg is történt. Azonban hogy a trienti zsinat egyetemes gyülekezet tekintélyével bir, világos onnan, mert az általa hozott hitszsbályok a közönséges egyház által elfogadattak, a mi pedig a fe-

részl. egyháznál fogadtattak el. Azonban Magyarországról bizonyos, miszerint itten azon fegyelmi szabályok elfogadtatvák. *e*) Az e gyülekezeten eldöntött tárgyak, először az

---

gyelmiszabályokat illeti; az egyházi jogtan elvei szerint a közgyülekezet által rendezett fegyelmiszabályok csak ugy, és ott köteleznek, ha, és hol a részletes egyházak által elfogadatnak.

e) A magyarok 1548ik évb. az országgyülésen az iránt kérték meg felséges királyukat, hogy ez a pápánál az iránt közbevetné magát, miszerint a vallás viszályai eldöntése czéljából az elosztott trienti zsinatot ismét hivja össze. Az 1550iki országgyülés 16ik czikke elhatárzá, hogy a Magyarhonban támadt hitviszályok a trienti zsinat eldöntő itéletére bizassanak, addig pedig a régi egyház intézetei tartassanak meg miből világos, miszerint a magyaregyház a trienti zsinat szabályai elfogadásába előre adta megbizó egyezetét; s miután 1562ik évb. e zsinatot 3ik Gyula pápa ismét összehivta, akkor a magyaregyházból is megjelentek Trientben a püspökök. — Midőn e zsinat végződnék, a magyarok 1563ik évi országgyülésen 31ik czikkben azt határzák, hogy azon hitvallás tartassék, melly az egész világ egyeztével megerősittetett, melly szavak által értetődik itt a trienti zsinat, mire meg voltak hiva az egész cath. világ püspökei, s melly az egyetemes egyházat képezte. Elvégezvén pedig a sz. gyülekezet, annak szabályaira sok országgyüléseken történt felhivatkozás, igy 1647ik évb. 102ik tczikkben határoztatik, hogy a püspökök az egyházi javadalmakat papokkal lássák el, és pedig a cánonok által kitüzött időhatárig, ezen cánonok pedig a trienti zsinaté voltak, mert épen ez tiltotta az egyházi javadalmak betöltési halogatást. Oláh Miklós esztergami érsek 1564ik évb. n. Szombatban nemzeti zsinatot tartott a végett, hogy abban a trienti zsinat szabályai kihirdettetvén, illő alkalmazás végett köztudomásul essenek, bár pedig e nemzeti zsinat ügyiratai többé nincsenek meg, azonban hogy azon a trienti gyülekezet rendelményei kihirdettek, és elfogadattak, bizonyos abból, mert az utóbbi magyaregyházi zsinatokon a trienti gyülekezet szabályaira mindenkor hivatkozás történt, valamint az 1611ik, 1630ik, és 1648ik évi gyülekezetek szabályaiban olvashatni, mellyeknek alapjául mindenkor a trienti zsinat határozványai tétettek. Lásd Peterfy Ká-

atyák, és hittudósok részletes, és kerületi tanácskozásaiban felvétettek, s megtétetvén a határozványok, az atyák egyetemes ülésében ismét tárgyalat alá vétettek.

58. §. Részletes egyházigyülekezetek.

E korszakban tartott részl. gyülekezetek közt, azokon kivül mellyeket e korszak folyamatján ittott emlitettünk, emlékméltó a pistori, és florenczi zsinatok. (E korsz. 21. §.) Magyarhonban is 1822ik évb. tartatott a nemzeti egyházizsinat, mellynek szabályai azonban nincsenek megerősitve.

Hetedik fejezet.

Egyházi fegyelem, szertartások, és ker. erkölcsélet.

---

59. §. Egyházi kiközösités-, és bucsufegyelem.

Az egyházi fegyelemre nézve a trienti zsinat, melly a legujjabb egyházi törvények veleje, sok hasznos határzatokat hozott főleg a házasságról a püspökök kötelességeiről a szerzetesek szabaditmányozásairól, s a t. Az egyházi kikőzösitésre nézve azt határzá ezen zsinat, hogy ezt csak nagyobb okokból, s nagy vigyázattal kellessék használni a bünösök iránt, nehogy csekély okokból valakire elitéltet-

---

roly collect. concil. eccl. hung. Ugyan ezt mutatja mint a latin mint a görög egyesült sz. székek gyakorlata is a magyaregyházban, hol a házassági perek, büntetvények, és felebbhivatkozások a trienti zsinat szabályai szellemében intéztetnek el, azonban mindenkor a hazai törvények megtartása mellett.

vén ezen büntetés, inkább semminek vétessék, hogysem lélekmegilletődéssel fogadtassék, s igy nagyobb kárt mintsem lelkihasznot hajtson, s mivel az egyházi kiközösités maga után huzza ittott a világi jogoktóli megfosztást is, ez okból a világi fejedelmek ezen egyházimegrövás végrehajtását fejedelmi tetszemény alá huzták. Elhatároztatott egyszersmind a trienti zsinatban, hogy bár nagy lélekhasznuak a bucsuk, azoknak osztogatásában azonban nagy mérséklet tartandó, az abba csuszamlott visszaélések pedig valamint azzal üzött kereskedelmek eltörlesztendők. Mivel pedig a rosz elvű könyvek olvasása sokakat megrontott, ezt a pápák megakarván akadályoztatni, Rómában könyvvizsgálati egyesületet alapitottak.

60. §. Töredelmezési, és böjtifegyelem.

Hogy a szentségek kiosztásában ittott főleg e korszag elején visszaélések történtek mutatja a narboni 1609ik évb. tartott részl. gyülekezet, melly tiltja azon szokást, miszerint a megkeresztelt gyermek az oltárra tétetett a keresztszülék által pénzen megváltandó. (Harduin act. con. cil. 1609 évre.) A töredelmezés szentségére nézve megrendelé a trienti zsinat, hogy a nyilvános bűnök nyilvános töredelmezés által engeszteltessenek ki, mi azonban nem telyesittetett, nem tagadni még is, miszerint e korszak elején a magyaregyházban némelly nyomai megvoltak még a nyilvános töredelmezésnek. — A böjtre nézve megjegyzendő, miszerint 1611ik évb. Forgács Ferencz primás alatt tartott n. szombati zsinat elhatárzá, hogy a róm. papa megkérendő légyen felmenteni a magyaregyházat böjti napokban a tejes, és tojásos, eledelek élvezhetésére, mire csakugyan felmentést adott 5ik Pál pápa. *a)*

a) Azon főbb okból kéretett, és megnyeretett e felmentés mivel a magyarok a szomszéd nemzetek példája után menvén, lélekisme-

61. §. Papnevelő intézetek.

Mihént 4ik század körül az üldözésektől megpihent az egyház, s az erkölcs romladozni kezde, azonnal illy intézetek felállitása kezde szorgoltattni, mellyekben az ifjak magukat az oltáriszolgálatra, és lellkészkedésre czélszerűleg kiképezhessék. Már sz. Agoston papjaival egy házban élt, s azokkal közasztalt tartott, s egyforma ruházatot viselt. Euseb verczelli püspök szinte szabályzatos közéletmódot parancsolt papjainak. Ezt határozták sorba a 6ik, 7ik, 8ik században tartott gyülekezetek is. Köztudomásul vannak n. Károly igyekezetei is a papság nevelésére vonatkozólag; Aquisgránban 816ik, Párisban 829ik, Meldben 846ik évb. tartott gyülekezetek a nevendékpapság czélszerű kiképeztetését buzgón szorgalmazták. Azonban 10ik századtól egész a 16ik a papnevelő intézeteknek nyoma sem volt, megérzé ezt reformatio idején a cath. egyház, melly okból a trienti zsinat 23ik ülésben a seminăriumok alapitandását megparancsolá, sőt azok belszerkezetét megis szabta a püspököknek. E határozványnak első engedelmeskedék Boromeus Károly majlandi püspök, ki e városban három seminăriumot alapitott, egyet a magasztosb czélra, és hi-

---

reti sértéssel használták a tojásos, és tejes eledeleket (lásd const. syn. prov. de a 1611 cap. 1 de off. Episc. nr. 12. és Péterfy conc. p. 2.) Azonban más rugonya is volt e felmentéskérésnek, mert a magyaregyháznak első századiban okos egyházi gondoskodás szerint a böjtfegyelem összehangzása által latinritus elfogadására készitendők valának a görögritusuak; a 17ik század elején pedig azoknak nagy száma már a latinrítuson lévén a protestánsok megtérésére is kelle figyelmezni, ezek pedig a böjt szigorától idegenkedtek. — Azonban eleve nem minden latinhivek akartak e felemeléssel élni, mert Lósy Imre mint egri püspök alatt 1635ik évb. Jászón tartott megyei zsinat alkalmával: (1-sö fej. 3 §.) elhatároztatott, hogy ki e felmentéssel élni nem akar, legalább az azt használókat ne gyalázza. (L. Péterfy Concil. par. 2. 338 láp.)

vatalokra alkalmazandó papok nevelendésére, másikat a lelkészetre kiküldendők kiképezésére, harmadikat pedig azon papok számára, kik a kirugások, vagy hivatalukbani hanyagság által elkövetett hibákat javitanák. A városon kivül pedig az egész megyei figyermekek nevelésére czélzó házat épittetett, hol ezek a világizajtól és romolhatástól megóva neveltetnének, utóbb, ha kedvök lenne, egyházi hivatalokra alkalmazandók; intézvényeit több püspökök követték, igy Magyarhonban a seminárіumok alapitásáról hiresek Oláh Miklós, Pázmány Péter, Losy Imre, Szelepcsényi, és Klimó György esztergami érsekek. 2ik Jósef császár általános közseminárіumokat alapitott, de 1-sö Ferencz minden püspökimegyében különös seminárіumokat rendelt. — Megjegyezendő még itt hogy az 1611ik évi n. szombati egyh. gyülekezeten papi ruhának kék vagy fekete szin szabatott meg.

62. §. Egyházi szertartások.

Az egyház megszaporodott szertartásait némelly fejedelmek kisebb számra szoritni igyekezték. 2ik Jósef császár portiuncula ünnepén „toties quoties“ feliratu táblát kitétettni eltiltott, valamint a házak szentelésével összekötött coledajárdalatot is. Az ünnepek számát már 8ik Orbán pápa kezdé megszoritni, 14ik Benedek sok ünnepet eltörleszte, de azon napokon legalább a sz. mise hallgatási tartozékot sürgeté, mit 1771ik évb. 14ik Kelemen pápa elengedé.

Már az első ker. századokban behozatott a szokás istentiszteletkor a hivek által olvastatni a zsoltárokat, melly szokás utóbb a szerzetesekre, káptalanbeliekre, és javadalmazott lelkészekre szorittatott, honnan bejött az óraszerinti imádkozás - recitatio horarum canonicarum. E kötelesség a latin egyházban minden nap kötelezi még az al-

diácont is, a keleti egyházban pedig csak azon papokat, és azon napon, kik s mellyben a sz. liturgiát végzik.

A jesuitáknak dicsül tulajdonitathatik, miszerint a mariána sodalitásokat behozván, s azok által a gazdagabb ifjakat a szentebb foglalkozásokra szoktatván, őket az élet tunyaságától, káros társalgásoktól, s egyéb erénytelenségekről megovták, a szegényebb ifjaknak pedig ez által alkalmat szolgáltak az iskola folytathatására maguknak szükséges élelmet, és egyéb eszközt megszerezni. A ki ezen egyesületbe állott bizonyos sz. kötelességeket végezni, s lélekhasznos foglalkozásokban, mint imákban, és éneklésben idejét eltölteni tartozott.

63. §. Keresztények házasulása.

A házasság polgári kötése a régi egyházban mindenkor egyházi személy előtt történt, s annak áldása által egyházi szentségre változott, ambár a ker. felek kölcsönös szándéka által kötött házasság megáldás nélkül is érvényesnek tekintetett, de a visszaélések miatt történt, hogy a felek közt létezhető akadályok felfedezhetésére megparancsoltatott a papi áldás ugy, hogy 9ik század óta a keleti egyházban a papi áldás lényeges kellékül kijelentetett a házasságban. Leonis nov. 89. — Nyugoton azonban a papi áldás nem tartatott a házasság lényegességei közé, mert ott a felek kölcsönös egyezésében alapult házasságot a trienti zsinat a multra nézve is érvényesnek nyilvánitá. — A mi pedig a házassági ügyeket illeti, az azok feletti törvényhozó, vagy akadályt rendelő hatalmat a polgári kötésre nézve gyakorlották ugyan a világi fejedelmek, de ugy, hogy abba ezeknek ellenmondása nélkül az egyház is befolyt, a házasság szentségére nézve pedig e jogot az egyház kizárólag gyakorlá; azonban 9ik század óta a házassági ügyek általánosan az egyházi kormányhatósághoz tartoznak, és a

melly cath. tartományokban azok eldöntése a világi hatóságra van ruházva, p. o. Austriában, ott a házassági jog az egyház törvénye szerint van kidolgozva, s igy ottan semmi ellenkezésnek helye nincs. + A háromszori kihirdetést már 3ik Incze pápa behozta, mit a trienti zsinat megerősite ugyan, de ugy, hogy a házassági érvényességhez általán nem szükséges, s attól a püspök bizonyos okok mellett felmenthet, azonban lényeges kellék a trienti zsinat szerint a házasságban az, hogy a felek házasságrai egyezésöket saját lelkészök előtt legalább két tanú jelenlétében kijelentsék, máskép a házasság érvénytelen, s bár. a papi áldás nélküli házasságkötés érvényesnek elismertetik de a saját lelkész előtt kinyilatkozott szándékot, és kötést a trienti zsinat papi áldással, és szentség felvétellel erősitni, és a házasultak anyakönyvébe beirattni parancsolá.

Azon vegyes házasságokat, mellyek keresztény, és nem keresztény közt köttetnek, mindenkor utálta a ker. egyház, azonban az illy házasságok 10ik századig sokszor megtörténtek jelenleg pedig érvénytelenek. A catholikus, és eretnek közt kötött házasságot már az elviri, (310ik évb.) és a trullai zsinat (692ik évb.) tiltá, de azért az illyet érvénytelennek nem tartja az egyház. Hazánkban 1309ik évb. tartott porsonyi zsinaton tiltatik az eretnekkeli házasság, de az 1791iki 26 tczikk az illyet érvényesnek feltételezi, csak hogy kötését az illető cath. lelkész előtt megtétettni parancsolja. Mivel pedig az illy házasságok a cath. egyház nagy kárával vannak, ez okból a magyarországi püspökök Kopácsy Jósef esztergami érsek vezérlete alatt, az illy házasságoktól, mellyeket ugyan semmi ürügy alatt akadályoztatni nem szabad, a papi áldást eltilták, és kötéseiket csak az illető cath. pap, és két tanu szenvedőleges jelenlétében megtétettni parancsolják, ha csak a protestáns férjfi magáról téritvényt nem ád, hogy az illy házasságból nemzendő figyermekek is a cath. vallásban fognak neveltetni. Lásd a mun-

kácsi püspök ez érdemben megyeipapságához 1840ik év julius 2ikan 2148ik szám alatt bocsátott körlevelét. Ezen eljárást jóváhagyta 16ik Gergely pápa Magyarországba 1841ik év április 31ikén küldött brévéje által. — Azonban az 1844ik évi országgyülés 3ik tczikke által azon vegyes házasságok is, mellyek ezentul az evangel. lelkipásztor előtt kötteinek, azokkal együtt, mellyek 1839ik évi márcz 15ikétől, 1844ik évi november 10ik napjáig ugyan azon lelkipásztor előtt köttettek, törvényeseknek nyilvánittatnak.

64. §. Keresztény erkölcsiélet.

E korszak elején a papság, és néprendüek sok visszaélésekkel elegyitett erkölcsét beszélik a trienti zsinat fegyelmi tárgyakban kiadott szabályai. Azonban e korszakban sz. Péter székét már nem foglalták el némelly méltatlan egyedek. Voltak ugyan, kikre az urkény, a fénypazar, és a hadiszellem jellemül ragadt, de illyek az egész személyzetre nézve kevesen valának, sőtt az egyház évi könyveiben mindenkor tündökleni fognak a nagy, és örük hódolattiszteletre méltó 12ik, 13ik Incze, 13ik, 14ik Benedek 13ik, 14ik Kelemen, 6ik, 7ik, 8ik Pius, 12ik Leó, és 16ik Gergely pápák nevei. A püspökök is a trienti zsinat óta megyéikre, a kolostori előjárok a szerzetesekre, a lelkészpapok reájuk bizott nyájokra buzgóbban figyelnek, általán a papság erkölcse, a lelkészkedésbeni buzgalom, a szerzetesek kolostori fegyelme naponkint előmegy, s többé a néprendüekben is a végső tudatlanság nem szemléltetik. De mivel az egyház emberekből áll, tagadhatlan, miszerint e korszakban némelly erkölcsihibák becsuszamlottak; az erkölcsromlás Angolhonban kezdvén, a többi országokban is ragály gyanánt elterjedt. E korszak sarkalatos hibái: az önzés, minden hatósági, és alárendeltetési megvetés, korlátlan szabadosság vágya, a vallás tárgyairól kétkedési viszke-

tegség, és vallási közönbősség. Meg kell azonban emlékezni, hogy Krisztus látható egyháza a sz. irásban foglalt jelképek szerint tisztabuzát, és konkolyt, tiszta, és tisztátlan állatokat, okos, és esztelen szüzeket foglal magában; ő azon háló, melly vizbebocsáttatván mindennemű halakat befog; azért is az aratás Ura elvárandó, ki a buzát a konkolytól elválasztván, megitéli mindnyájunk tetteit. — Mik e munkálat korszakain keresztül a ker. erkölcsösiségről mondattak, oda irányozvák: hogy megismervén az erény és a rosz tények kutfejeit, amaszt elfogadni, s ezeket távozni tanuljuk, hogy itt ugyan az egyház, és a haza, tul a siron pedig az Isten országa méltó polgárai lehessünk.

Tetemesb sajtó hibák.

lap.	sor.	hibás kitétel.	kijavitva.
12	9	felőről Greiner	Gmeiner.
12	1 al.	heverhetvek	heverhetnek.
18	19 fel.	oklevélnok	oklevélnek.
20	7 fel.	15	25
27	4 al.	éj	év.
28	5 al.	évről	évtöl.
30	15 fel.	99	19
32	5 fel.	106	196
34	16 fel.	pápáknál	pápáknál volt.
38	10 al.	44ik	14ik
45	9 fel.	victoriana	juliana.
46	1 al.	3060	3960.
47	12 al.	számisási	számitási.
53	13 fel.	prédikálása	prédikálásra.
55	3 al.	elsőtöl.	elsőről.
58	1 al.	Claudiusto	Claudiustól.
64	15 fel.	akkori	akkori pogányok.
79	15 fel.	bözébe	bürébe.
81	2 al.	erejével	erejénél.
82	11 fel.	Amoatius	Amantius.
87	3 al.	Cyprirn	Cyprián.
87	14 al.	28ik	284ik.
98	2 fel.	püspökséget	püspökségét
104	15 fel.	dühösködőtt	dühösködőt.
104	18 fel.	mint	mint püspök alárendeltjei.
106	17 fel.	diaconak	diaconok.
107	7 al.	közömbereknek	közembereknek.
117	4 al.	levele ?	levelet.
127	13 al.	conocat	eonokat.
128	15 al.	conok	eonnak.
130	14 al.	ót	jót.
140	7 al.	gyülekezet	gyülekezetek.
143	10 al.	szigorú az	szigoruan.
155	6 fel.	szenszital	szeszital.
174	9 al.	végének	végén.
176	5 fel.	állitolag	állitólag Romában.
176	7 fel.	nicai	nicei.
179	6 fel.	többi	több.
181	6 fel.	keresztelkedésekre	keresztelkedésre.

lap.	sor.	hibáskitétel.	kijavitva.
188	4 al.	63ik	631ik.
190	3 al.	bünök	bűrök.
192	11 fel.	34ik	347ik.
193	2 al.	Childenik	Childerik.
199	11 al.	és	is.
201	14 fel.	módon	módot.
201	6 al.	Iró	Ivó.
201	5 al.	szeretesi	szerzetesi.
204	6 fel.	közterhektől	közterheklöli.
204	15 fel.	885	585.
217	13 al.	patrisica	patristica.
218	9 fel.	közébe	kezeibe.
218	11 al.	1000	100.
219	6 fel.	Barmenion	Parmenion.
221	5 al.	Banarion	Panarion.
223	5 fel.	Stelvidius	Helvidus
234	5 al.	kiknek	kinek
335	6 fel.	Atyávali	Atyávali azonos állományosságáról.
241	1 fel.	vágmegmaradast —	végmegmaradást.
258	2 al.	közgyüleketté	közgyülekezetté.
258	6 al.	Proconensis	Proconesus.
268	4 fel.	Pauliniust	Paulinust.
268	15 fel.	Vitillian	Vitalian.
276	15 fel.	forditása	forditása Cyrillnek.
277	3 al.	sive velint	sive velint, sive nolint.
292	5 al.	tanitmányi	tanitmány.
305	7 al.	Nevák	Novák
309	2 fel.	megnyitván	megujitván.
310	4 al.	10ik	19ik.
312	3 al.	vanás	vallás.
320	10 fel.	kenyeret	kenyerek.
322	24	eleibe	elébe.
322	28	deer	decr.
322	31	birrokában	birtokában.
324	16	filius de Ponyla	filius Joannis de Ponyla.
325	9	Tódo	Tódor
325	20	Episcopi t. 1. Agrienses	Episcopi Agrienses t. 1.
329	17	a gyülekezet	a Florenczi gyülekezet.
329	27	barbanép	barbárnép.
329	28	gyűkezet	győkeret
330	3	Insze	Incze.

lap.	sor.	hibáskitétel	kijavitva
331	9	Ulászló király	Ulászló király idejében.
333	4	serőti	sereti.
334	9	8ik András	2ik András.
335	21	Archiepiscopus	Archiepiscopi.
335	22	zimű	czimű
335	28	térvényes	törvényes.
335	30	jászolat	Jászokat.
338	8	leteit	letett.
338	29	puo, ad	quoad.
338	33	pui	qui.
339	7	brassol	brassói.
339	12	megerisité	megerősité.
340	8	ajszaki	ejszaki.
340	30	nyomosztva	nyomasztva.
342	2	ezert	ezer.
342	7	nyomarait	nyomorait.
342	15	Claremonban	Claremontban.
342	25	püspokökei	püspökei.
342	31	nyugotul	nyugotrul.
342	33	föloszova	föloszolva.
343	1	elhálván	elhalván.
344	20	pedig	oda pedig.
345	6	háromvévi	háromévi.
345	26	Baldiunust	Balduinust.
346	4	1218dikban	1217dikben.
346	19	gápa	pápa.
347	9	fegyvesrszű-	fegyverszünet.
347	11	1170	1270.
348	14	körűlt	kerűlt.
348	23	mirel	mivel.
349	7	betetségek	betegségek.
350	10	némes	nemes.
351	6	8	's
351	10	Payanis	Paganis.
351	24	késritettek	készitettek.
351	28	hatázá	határzá.
352	9	6templáriusok	a templariusok.
352	11	kiis	ki is.
352	33	védén	védvén.
355	18	auriniai	auraniai.
355	21	Olaszhonban	olaszhadban.

lap.	sor.	hibáskitétel	kijavitva.
355	23	Gung.	Hung.
355	24	bizta	birta.
357	9	Uriai	Urai.
358	24	mesik	mesék.
359	13	elvasztott	elválasztott.
360	15	páczon	piarczon.
361	24	stereore	stercore.
362	26	ideéig	idejéig.
365	26	letételtt	letételét.
366	4	pápának	pápáknak.
366	26	jogok	e jogok.
367	22	is ha	és ha.
368	33	föneknek	főnőknek.
374	10	püspök	püspőkők.
376	4	hit	kit.
376	17	e esászárt	a császárt.
384	4	elitéltetett	elitéltettet.
384	8	Muquos	Mugnoz.
384	11	sabaudin	Sabaudia.
384	11	Telir	Felix.
385	10	elrendű	alrendű.
388	11	millyenel	millyenek.
389	7	Püspököt	Püspökök.
391	17	akárt	aláirt.
392	16	4ik	4i
393	19	eum	num
393	33	történhessik. A	történhessék, a
398	17	Ezekben	Ezeken.
399	6	engedelme is	engedelme nélkül is
399	33	hir	hiv.
400	1	gurman	guzman.
400	3	nezve a	nézve mint a
402	19	kör.	köv.
412	34	236 lap.	239 lap.
413	30	kiszolgáltási	kiszolgáltatási.
419	19	kezpett	kezdett.
420	9	coc.	occ.
427	34	oroszhoz	oroszokhoz.
428	10	a lelket	lelkemet.
431	12	gyülekezet	gyülekezetek.
431	20	Marius	Marinus.

lap.	sor.	hibáskitétel	kijavitva.
443	14	sokára	nem sokára.
444	1	megtételéze	megtételére.
447	17	Uiphilas	Ulphilas.
447	21	küldetvén	követűl küldetvén.
448	12	6ik Gergely	7dik Gergely.
452	1	αντυδοραχ	αντιδωρακ.
454	1	12ik századig	13ik századig.
454	27	186 lap.	187 lap.
455	3	9ik Orbán	2dik Orbán.
457	12	85 §	84 §.
462	7	kivetkezettet. Tiberis	kivetkezettet Tiberis
463	33	frocnis	froenis.
468	21	155ik	1552ik.
480	6	sorboniai a	a Sorboniai.
487	28	lekhelyén	lakhelyén.
488	34	saját	megtérésőkkor saját
493	12	felvőtele	felvétele.
494	11	erre	ezerre.
496	24	a száma	a keresztények száma.
506	19	kőnnyebbel	kőnyebb elfogadására.
511	30	hol 1721	hol 1821.
517	11	is is	is, és
523	16	Behem	Pehem.
525	8	alapitott	alapittatott.
526	3	Mauxus	Maurus.
527	11	1221ik	1521ik.
534	3	gondolkozása	gondolkozási
537	19	toletri	toletai.
537	23	Copronic	Copernic
538	28	208	208 lap.
541	3	M. Therezia	M. Therezia 2 Jósef.
541	16	megtanulásra	megtanulására.
544	6	kivetjűk	kivesszűk.
549	19	választatott	választott.
550	7	anticonstantionaliotákra	anticonstitutionálistákra.
556	30	távtanait	tévtanait.
558	22	jellenei	jellemei.
564	11	Jungfer	Junker.
567	24	1531ben	1532ben.
568	21	1546ik	1547ik.

lap.	sor.	hibáskitétel	kijavitva.
568	34	melly nints	mi sints.
577	34	pepere	peperere.
581	8	papjai	papja.
582	14	terjeszté	titkon terjeszté.
582	33	1528ik	1529ik.
584	9	jövedel	jövedelmek.
585	4	1513ik	1523ik.
588	17	hitnek	magyarhitnek.
590	30	kolostori szerzetek	kolostori szerzetesek.
591	9	kat.	kat. földesurak.
597	15	9ik Károly.	2ik Károly.
598	34	Stark	Storch.
599	1	elien	ellen.
599	31	és 35 Teifer	Pfeiffer.
600	19	Lactius	Laelius.
606	28	Labbadic	Labbadie.
608	10	Püspöknek	Püspököknek.
608	27	gyülekezett	gyülekezet.

DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN-
TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA
1457/1933
gyarapodási naplószám.
1457